

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

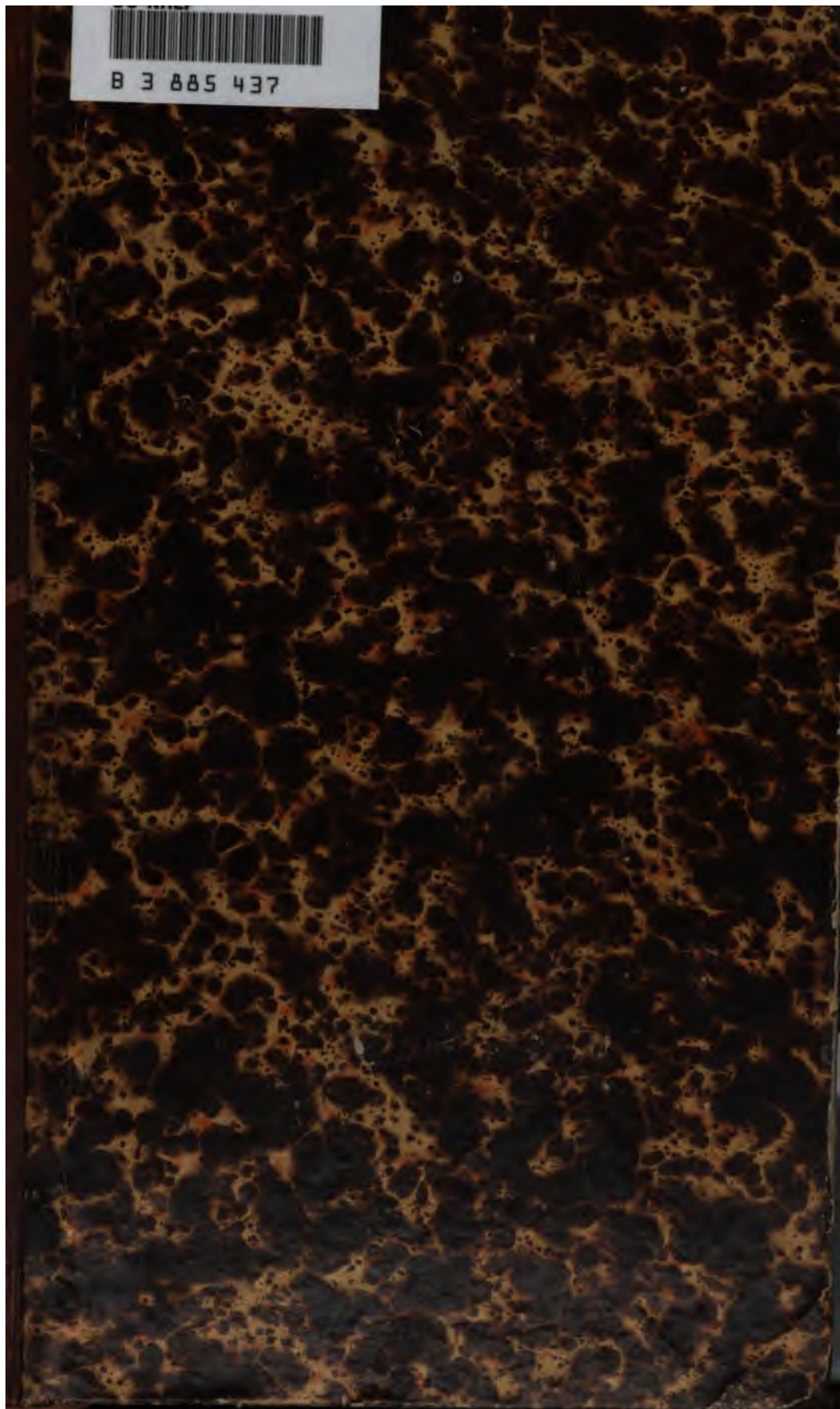
- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

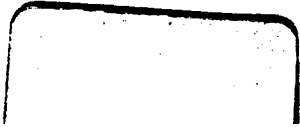
Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

B 3 885 437

REELY
BRARY
VERSITY OF
ALIFORNIA

7

DE WAARHEID

OVER

ONZE VESTIGING IN ATJEH

DOOR DEN

LUITENANT-GENERAAL J. VAN SWIETEN

*Adjutant des Konings
en Staatsraad in buitengewoon dienat.*

Met eenz Kaart van Atjeh en een plan van den Kraton.

ZALT-BOMMEL
JOH. NOMAN EN ZOON

1879

DS 643

595

I N H O U D.

	Bladz.
INLEIDING	1
HOOFDSTUK I.	
Houding der Atjehers. — De politiek van het Opperbestuur. — Samenstelling en uitrusting der tweede expeditie	35
HOOFDSTUK II.	
De blokkade. — Het vertrek der expeditie. — Aankomst ter reede van Atjeh. — De cholera aan boord	61
HOOFDSTUK III.	
De landing. — De marsch naar de Atjehrivier. — De bezetting van het legerkamp Penajoeng	87
HOOFDSTUK IV.	
Mislukte poging om vrede te sluiten. — Gevechten bij Lemboeq. — Werkzaamheden vóór de belegering. — Dood van onzen parlementair. — Verovering van de Missigit	142
HOOFDSTUK V.	
Gevolgen van de verovering van de Missigit. — Verovering van de kotta Goenoengan. — Ontvluchting der volgelingen van MAS SOEMOE WIDIKJO uit de gevangenschap. — Aanval der Atjehers op Penajoeng. — Verovering van den Kraton	211

HOOFDSTUK VI.

Politieke beschouwingen over de verovering van den Kraton. — De pretendenten voor het sultanaat. — De verkenningen van den 27^{en} en 29^{en} Januari. — Wat onze militaire gedraglijn na de verovering van den Kraton had moeten zijn. — Adhesie van den Panglima der XXV Moekims, TOEKOE NEQ, TOEKOE LAMPASSEI, Panglima der III Moekims. — In staat van verdedigingstelling van Kotta Radja. — Politiek ten aanzien der onderhoorigheden. 272

HOOFDSTUK VII.

De eerepremie der ingezetenen van Blitar. — De uitvoering der gewijzigde instructie van den Regeerings-Commissaris. — Tochten naar Bitar en Ketapang Doewa. — Valschheid der vergelijking tusschen den Fransch-Duitschen en Atjehschen oorlog. — Brief van den Panglima der sagie XXVI en toenadering van eenige hoofden dier sagie. — Brief van TOEKOE KALI. — De Arabische- en volkspartij in Atjeh. — De later gevolgde staatkunde. — Het armement van Kotta Radja 336

HOOFDSTUK VIII.

De vuurtoren op het eiland Bras. — Verkenning van Maraksa. — Het bombardement der VI Moekims door de zeemacht. — De uitslag der diplomatieke zending van de maritieme stationskommandanten. — De onderhandelingen met Gighen. — De Radja BANDHARA. — De aanval der Atjehers op 11 April. — Het na-deelige gevecht van 16 April. — Het vertrek der hoofdmacht. — Vergelijking der achtergebleven bezetting met die van Sumatra's Westkust. — Résumé 381

HOOFDSTUK IX.

De enquête. — De wijze van oorlogvoeren in Indië en bijzonder in Atjeh. — Advies over een opstel geteekend: „Een Patriot” 417

BILLAGEN 465

INLEIDING.

Koloniale mogendheden kunnen zich zelden in een langdurigen staat van rust verheugen. Omringd door volken, die in zedelijk gehalte, in maatschappelijke ontwikkeling nog vrij laag staan en van het recht van eigendom geen hoog begrip hebben, zijn zij door provocatien, niet zelden door daden van geweld, — zooals menschen- en strandroof, overrompelingen en afloopen van handelsvaartuigen, gewapende rooftochten, — voortdurend in geschillen gewikkeld, die tot vijandelijkheden overslaan, en ten slotte, ten einde herhaling te voorkomen, dwingen de landsgrenzen te verplaatsen en het gebied uit te breiden.

Maar het zijn geen daden van vrijen wil, doch uitsluitend van zelfbehoud, en slechts noode, zeer noode en, na jaren van geduld en lankmoedigheid, ziet men de koloniale regeeringen tot annexatie de toevlucht nemen.

Nederland heeft ruim zijn aandeel in dit onvermijdelijk gevolg zijner vestiging in den O. I. Archipel gehad. Het heeft daaraan sedert de dagen van Coen zijne tegenwoordige soevereine macht

te danken; maar is ook, na het herstel dier souvereiniteit in 1816, daaraan zijne oorlogen in Palembang, Boni, Java, Westkust van Sumatra, Banka, Bali, Westkust van Borneo, Timor, Lampongs, Djambi, Zuid- en Oostkust van Borneo en nu weder in Atjeh verschuldigd, om niet te spreken van een aantal andere en kleinere, die, ofschoon minder bloedig, even noodzakelijk waren voor de handhaving van de openbare rust. Wij herinneren slechts aan de recente (1873) verwickelingen in Benkoelen, veroorzaakt door het vermoorden van den assistent-resident H. VAN AMSTEL en den controleur E. E. W. CASTENS, en de nog recentere veroorzaakt door vijandige invallen in het gouvernements-gebied van Kraéng Bonto-Bonto en van Daéng Tadi in Bonerate (Celebes) in 1873 en 1874. Op enkele uitzonderingen na, hebben al die oorlogen meer dan één veldtocht vereischt om ten einde gebracht te kunnen worden; de meesten vijf à zes, enkelen zelfs meer, en die ter Westkust van Sumatra tot achttien jaren van onafgebroken krijgsverrichtingen.

Is Nederland, door zijne koloniën, tot eene mogendheid van den tweeden rang verheven, het heeft daardoor ook dure plichten te vervullen, wil het niet te kort doen aan den eisch om zijn bestuur te doen strekken tot heil der volken die het beheert. Dit legt aan Neêrlands koloniale staatkunde de nuttige zelfbeperking op om aan zijne oorlogen geen wijdere strekking te geven dan voor zelfbehoud noodig is en tot zegen der betrokken volken dienen kan. Want uitbreiding van grondgebied geeft geene vermeerdering van macht, noch van de middelen, die voor een goed bestuur noodig zijn. Zij leidt integendeel tot verdeeling der materiele en financieele krachten, die op hare beurt op uitputting of minstens verzwakking der bestuursmiddelen uitloopt. Men denke slechts aan de moeilijkheden om te voorzien in de behoeften van civiel bestuur ten einde behoorlijk beheer te voeren in de geannexeerde landen; nog meer aan het bezwaar om de uitbreiding van het leger daarmee gelijken tred te doen houden. In ons land kan de wer-

ving in de behoeften niet voorzien. Men moet dus de toevlucht nemen tot vreemdelingen, voor het meerendeel avonturiers, *) die niet volkomen te vertrouwen zijn, zooals het militair oproer in 1860 geleerd heeft, dat in alle groote garnizoenen vertakkingen had, en zeer gevaarlijk had kunnen worden, als men niet geslaagd ware het in de geboorte te smoren. Met zulke vreemde bestanddeelen houdt een leger op een steun te zijn voor het gezag, want wat beduidt toch ons gezag zonder eene strijdmacht waarop volkomen vertrouwen te stellen is.

Het kleine Nederland bezit de middelen niet om het in Indie zoo grootscheeps aan te leggen en kan niet, zonder gevaar voor andere belangen, naar uitbreiding van rechtstreeksch bestuur streven, wijl uitputting daarvan het einde moet zijn, als niet tevens minder gewichtige punten worden losgelaten om de krachten op de overblijvende te concentreeren. Eenmaal zal dit wellicht moeten plaats hebben, want het is denkbaar, dat er een tijd komen zal, dat de groote mogendheden het recht van bezit niet verder zullen willen erkennen dan voor zoo ver de macht reikt om dat bezit te verdedigen en het vruchtbaar en heilrijk te maken voor land en volk.

Doch het oogenblik tot het doen van zulke stappen is nog niet gekomen, ofschoon het voorbeeld reeds in het loslaten der kust van Guinea gegeven, als eene eerste schrede kan worden beschouwd, die, wanneer zij door andere wordt gevolgd, ons tot eene gezondere, aan onze krachten beter geëvenredigde staatkunde zal doen naderen, dan die, welke men nu met zoo weinig nadenken ziet in praktijk brengen.

Voor het tegenwoordige, zoo lang de weg van loslating niet met vasten tred kan worden bewandeld, vordert echter eene bedachtzame staatkunde, dat men zich zorgvuldig onthoude van bewegingen in de tegenovergestelde richting. Kunnen wij niet aan de fatale wet ontsnappen, die ons dwingt uit zelfbehoud,

---

*) Op 3046 Europeesche militairen, die in 1877 naar Indië zijn gezonden, waren 884 Nederlanders, 2162 vreemdelingen.

of ter vervulling onzer taak als Europeesche mogendheid, naburige staten van roof en geweldenarijen terug te houden, ze binnen den kring der beschaving te brengen en met dat oogmerk zelfs hunne onafhankelijkheid te bedreigen: het kan en behoort dan te geschieden zonder naar het voeren van direct bestuur te streven, de moraal te kwetsen, en op eene wijze, die we voor ons geweten en de nakomelingen kunnen verantwoordten. Wij behooren ook het recht der zelfverdediging van den tegenstander niet te miskennen en ons te onthouden hem als straf, wegens het gebruik maken van dat recht, zijne dorpen en haardsteden te verbranden, zijne velden te verwoesten en de rampen van den oorlog tot die uiterste grenzen te drijven, als leefden wij nog in de dagen toen HUGO DE GROOT zijne eerste bladzijden schreef om het leven en de bezittingen der burgers te leeren eerbiedigen.

Deze beginselen waren het uitgangspunt der politieke overwegingen die tusschen den Minister van Koloniën I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, den Gouverneur-Generaal Mr. J. LOUDON en den Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, benoemd Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber der tweede expeditie tegen Atjeh, hebben plaats gehad en geleid hebben tot de vastgestelde politieke en militaire gedragslijn voor Atjeh.

Hoe in die richting, die niet streefde naar geweldige onderwerping en ook niet naar het voeren van direct beheer, gehandeld is, is bekend. Hoe daarvan is afgeweken en wat er de wrange vruchten van zijn geworden, is mede bekend. Desniettemin heeft de kapitein der artillerie G. F. W. BOREL een boek geschreven, getiteld: „Onze vestiging in Atjeh”, waarin hij, de practische uitkomst buiten rekening latende, het aangenomen stelsel afkeurt en het verworpene verdedigt, — ja zoover gaat, om de bittere vruchten der agressieve politiek toe te schrijven aan de gematigde politiek van afwachten, die de strekking had, het volk den tijd te geven om zich te bezinnen en het intusschen door goede procédés te winnen en tot betere inzichten te doen komen. Eenig bewijs geeft hij voor zijne be-

wering niet, dat toch noodig zoude zijn, want eene beschuldiging als de zijne moet steunen op eene deductie van feiten, zal ze op waarheid aanspraak kunnen maken.

Wij onderzoeken niet of de kapitein BOREL genoeg studie heeft gemaakt van onze koloniale Staatsgeschiedenis en die van andere koloniale mogendheden, of hij genoeg ervaring heeft van het voeren van kommando en al wat daaraan verbonden is, of hij bekend is of was met het staatkundig doel en de beteekenis van den oorlog dien hij beschrijft, of hij bevoegd en met de noodige kennis toegerust is om eene critiek te geven, zooals hij ze heeft begrepen en zooals hij ze beschrijft en als eene studie voor zijne medeburgers openbaar maakte. Wij vragen ook niet of het voegzaam van hem was den ouderen wapenbroeder, die in kennis voor hem niet onderdoet en in ervaring en bewezen diensten hem overtreft, voor een onbekwamen veldheer uit te maken en aan de geringschatting of scheeve beoordeeling zijner medeburgers bloot te stellen. Wij zouden dat alles buiten acht hebben gelaten, indien wij niet hadden hooren beweren, dat het een goed geschreven boek is, waardoor aan de onjuistheden en verkeerde voorstellingen, die er in voorkomen, eene onverdiende sanctie is gegeven. Daarom zullen wij er de feilen van blootleggen en het minder voegzame, dat er in voorkomt aan zijne eigene appréciatie en die van den lezer overlaten.

Dat het boek goed geschreven is willen wij niet betwisten; maar op de vraag of het een *goed boek* is, geven wij een ontkennend antwoord. Een goed boek moet waarheid bevatten, de gebeurtenissen met juistheid voorstellen, de eene niet scherp in 't licht stellen en weder andere, even belangrijk, in de schaduw plaatsen; het moet ook voor zijne critiek, als die zoo scherp afkeurend is, de bronnen opgeven. Aan die voorwaarden voldoet het boek van den kapitein BOREL niet. Hij beschrijft de gebeurtenissen niet naar waarheid of stelt ze scheef voor; hij houdt geene rekening met de toestanden waarin de expeditie-macht verkeerde. Hij laakt en prijst waar noch het

eene, noch het andere verdiend was. Hij maakt zijn boek tot voertuig van gezegden, die noch hij, noch een ander gehoord heeft en ook niet heeft kunnen hooren, omdat zij niet op werkelijkheid maar op verbeelding berusten. Hij dicht den Generaal VAN SWIETEN gedachten en bedoelingen toe, die hij niet weten kon, waarvan hij niet zeker is, en bouwt dáárop en op feiten die niet bewezen zijn, eene critiek en veronderstellingen, die onjuist zijn, en door ons niet onbeantwoord gelaten kunnen worden. Wanneer zulk boek ook nog beginselen poogt te verkondigen, die niet op gezonde krijgskunde steunen, die de moraal kwetsen en in flagranten strijd zijn met het volken- en oorlogsrecht, zooals die door de beschaafde volken stilzwijgend als wet zijn aangenomen, dan noemen wij dat zelfs een *slecht* boek.

Maar wij hebben tegen het boek van kapitein BOREL nog een andere grief, die ons meer hindert dan het leed, dat hij ons persoonlijk aangedaan heeft; deze is: dat hij ons tot zelfverdediging, tot het verlaten der gereserveerde houding gedwongen heeft, die wij tot dusverre in acht genomen hebben, ondanks de vele aanvallen tegen ons gericht, ondanks de macht die wij hadden de verkeerde voorstellingen en valsche critiek in een ander licht te stellen. Wij lieten dit na, omdat wij meenden dit aan ons standpunt verschuldigd te zijn en ook wel eenigszins uit dat gevoel van humaniteit, dat ons zoo dikwerf verweten is, maar dan toch die goede zijde heeft, dat het ons afkeerig maakt, om anderen te grieven en belet hun leed aan te doen, als het niet tot zelfverdediging noodig is. Het boek van den kapitein BOREL maakt opgang bij het publiek; zijne voorstellingen vinden geloof; zijne leerstellingen vinden ingang. Wat hij verkondigt, denkt men allicht, moet waar zijn, want het wordt niet tegengesproken. Zijn boek is geene geïsoleerde critiek; zijne afkeuring geen alleenstaand feit; het is een complement van zoovele voorafgaande veroordeelingen van de politiek der Regeering en het beleid van den Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber. Spreken wordt plicht. Langer zwijgen zoude eene zwakheid zijn en voor eene stilzwijgende bekentenis

van schuld gehouden worden. Wij vertrouwen dat onze lezers en die onzer vrienden, die ons het antwoorden afgeraden hebben, daarin redenen zullen vinden het niet af te keuren, dat ook wij in het strijdperk zijn getreden.

Wij zullen niet spreken over de aanleiding van dezen oorlog, omdat het ons niet vrijstaat daarover te redeneeren met onze kennis van stukken, die nog aan de openbaarheid onttrokken zijn. Doch wij vragen: is het waar of niet, dat wanneer op de Kokos- of Keeling-eilanden, die in de Indische Zee op 150 geografische mijlen, dat is 600 Engelsche zeemijlen, van den uitersten Westhoek van Java verwijderd en nagenoeg onbewoond zijn, door een Engelsch zeeofficier (kapitein GRANVILLE FREEMANTLE) de, voor onze belangen zoo onschuldige, Engelsche vlag wordt geheschen; of een JAMES BROOKE, met toestemming van den wettigen vorst, bezit van het eiland Laboean ten noorden van Borneo neemt en er een beschavend en voor het volk zegenbrengend bestuur vestigt; of door een Amerikaan (GIBSON) de vlag der vereenigde staten van Noord-Amerika aan de Oostkust van Sumatra wordt geheschen, hetgeen hem trouwens spoedig door gepaste maatregelen belet is: dat dan alle pennen der dagbladpers in beweging worden gebracht om de groote lijdzaamheid der Indische Regeering te berispen? Wanneer echter die Regeering voor een dreigend gevaar diligent is en in eene vergadering van den Raad van Nederlandsch Indie, waarin ook de Kommandanten der land- en zeemacht zitting hadden, met éénparige stemmen wordt besloten, dat er handelend en afwerend moet worden opgetreden tegen daden, die, bleef men ze te lang lijdzaam aanzien, gevaarlijk voor onze koloniale staatkunde hadden kunnen worden, en ontstaat tegen verwachting uit die daad van énergie en zelfbehoud, een ernstige en langdurige oorlog, dan zijn er weder geene woorden genoeg om op die Regeering te smalen, haar handelingen af te keuren, aan overijling en wat niet meer toe te schrijven.

Ware echter de eerste expeditie met goeden uitslag bekrond

geworden, en met den Sultan het verlangde tractaat gesloten, waardoor hij dan de opperheerschappij van Nederland over zijn rijk erkend had, zou men dan wel genoeg lof gehad hebben voor het doorzicht en het krachtige handelen van die Regeering? De gedragslijn tegen Atjeh gevolgd werd door den Gouverneur-Generaal in overleg met het Opperbestuur en in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indie en de Kommandanten der land- en zeemacht vastgesteld. De stemmen verschilden niet. Verdient nu toch waarlijk die éénstemmige beslissing minder vertrouwen, dan de opinie van private personen, die met den stand der zaak niet bekend zijn, die geene der geheime stukken, welke haar beheerschten, onder de oogen hebben gehad, en toch de noodzakelijkheid van een beslist optreden tegen Atjeh blijven ontkennen, op geen anderen grond, dan dat het hen belijft deze ernstige zaak aldus op te vatten?

Niet beter gegrond was ook de oppositie, waarmede de Indische Regeering te doen had, na den ongelukkigen afloop en den terugkeer der eerste expeditie. Even voorbarig als de heer DE ROO VAN ALDERWERELT, in zijn ongemotiveerd oordeel over het mislukken der expeditie, de militaire bevelhebbers vrijspreekt, ofschoon het *in confesso* is, dat zij van hunne beschikbare middelen geen of geen goed gebruik gemaakt hebben en het hen aan volharding ontbroken heeft, en hij de schuld aan de Regeering geeft, die, naar zijn beweren, lichtvaardig, op een ongeschikt oogenblik, zonder voldoende voorbereiding, een oorlog ondernam, die had kunnen vermeden worden, *) even zoo voorbarig en ongemotiveerd oordeelde het Indische publiek. Het mislukken eener expeditie is in Indie geene vreemde zaak. De eerste expeditie van Palembang, de tweede van Bali en de eerste van Boni zijn er bewijzen van, maar niemand dacht er aan de schuld uitsluitend op de Regeering te werpen. Dit was aan de eerste Atjehsche expeditie voorbehouden, maar de nakomelingen zullen die uitspraak, na kennis genomen te hebben van het enquête rapport, niet bevestigen.

---

*) „De ondergang van het tweede Keizerrijk,” 1e deel, blad. 170.

Hoewel ontbloot van de eenvoudigste kennis der oorzaken van het mislukken der expeditie, werden de heftigste beschuldigingen tegen de Regeering geuit. De Indische bladen verklaarden stoutweg, dat de Regeering zonder kennis van zaken, roekeloos, op avontuur eenen onrechtvaardigen oorlog tegen Atjeh ondernomen had. De „Samarangsche Courant” ging zelfs zoo ver, den Gouverneur-Generaal openlijk voor onbekwaam te verklaren en zijne lezers aan te sporen om bij de volksvertegenwoordiging en bij den Koning op diens ontslag aan te dringen. De „Java-Bode” schaamde zich niet den oorlog te vergelijken bij den gruwelijken moord in 1740 te Batavia op de Chineezee gepleegd. In Nederland gaf de „Standaard”, in zijne nummers van 13, 16 en 17 Juni 1873, door de pen van den heer Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, oud lid van den Raad van Nederlandsch-Indie, eene nota over de Atjehsche expeditie van April 1873, waarin hij den Gouverneur-Generaal beschuldigde den oorlog ondernomen te hebben met weinig gerechtvaardigde bedoeling, op lichtvaardigen grond, met overmoedig zelfvertrouwen, in overijling, met kortzichtigheid zoo niet erger, zonder beleid, in onbesuisheid, en dat „hij, Gouverneur-Generaal, oneer heeft gebracht over de Nederlandsche staatkunde.”

Dit stuk eindigde met de bede: „Mogen het Nederlandsch volk, de Koning en zijne raadsliden in den ernstigen toestand, waarin wij gebracht zijn, het inzien, dat er meer behoefte is aan verootmoediging voor God en aan herstel van vriendschapsbetrekkingen dan aan wraakneming . . . . .”

„Dat onze geëerbiedigde Koning zich bewegen late de gepleegde gruwelen de stuiten; de overijlde tegen Atjeh ondernomen vijandelijkheden te staken en met een luisterrijk gezantschap, rechtstreeks uit Nederland afgevaardigd, aan den Sultan van Atjeh de verzekering te geven, dat Hij in oprechte vriendschap met Atjeh wenscht te leven, en dat Hij bereid is wederzijds waarborgen te wisselen, opdat zulke verwickelingen voor de toekomst voorkomen worden!!!”

Is het te verwonderen dat zulke onbetamelijke uitlatingen,

zulke ongerijmdheden der pers, te Pinang bekend geworden en naar Atjeh overgebracht, aldáár het geloof hebben doen ontstaan, dat de oorlog noch in Nederland noch in Indie populair was, en er van Atjeh's zijde slechts volharding noodig zoude zijn om te zegevieren? Is het, in verband hiermede, te verwonderen dat de pogingen door de tweede expeditie aangewend om eene minnelijke oplossing te bekomen schipbreuk hebben geleden?

Wij willen ons over de militaire operatiën der eerste expeditie niet verder uitlaten. Wij critiseeren voorafgegane gebeurtenissen niet verder dan noodig is om op latere het licht der waarheid te doen schijnen. Doch wij moeten, wegens het verband, dat er bestaat tusschen de oorlogsverklaring en de latere militaire operatiën, stilstaan bij de verrichtingen van den eersten Gouvernements-Commissaris, den heer Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië F. N. NIEUWENHUIJZEN.

Bij artikel 1 van zijn geheim besluit van 4 Maart 1873 L^a. V, bepaalde de Gouverneur-Generaal „dat eene militaire expeditie-macht naar Atjeh zal worden gezonden met het doel, om, bij onverhoopte mislukking der door den Gouvernements-Commissaris, belast met de politieke leiding der expeditie, daartoe vooraf aan te wenden pogingen van vredelievenden aard, des noods door kracht van wapenen de bestuurders van het rijk van Atjeh te noodzaken om te voldoen aan de hun door dien Gouvernements-Commissaris te stellen eischen.”

De Gouvernements-Commissaris vertrok met zijnen secretaris, Mr. H. J. CANTER VISSER, den 7 Maart van Batavia aan boord van Z. M. stoomschip *Citadel van Antwerpen*, kommandant de kapt.-luit. ter zee J. W. BINKES, dat, vergezeld van den Gouvernements-stoomer *Siak*, gezaghebber J. H. MEIJER, naar Riouw stoomde, alwaar Z. M. stoomschip *Coehoorn*, kommandant de luitenant ter zee 1°. klasse J. J. ENGELVAART, zich bij het eskader voegde. Na Singapore te hebben verlaten, kwam de Commissaris den 16 Maart ter reede van Pinang, waar reeds Z. M. stoomschip *Marnix*, kommandant de kapt.-luit. ter zee A. RIETVELD, lag, dat in last had zich bij het eskader te voegen.

Aldaar stelde zich ter zijner beschikking de controleur 1°. klasse, ambtenaar voor de betrekkingen met de inlandsche staten in Noordelijk Sumatra, Jhr. E. R. KRAAIJENHOFF, die in zijn gevolg had, SIDI TAHIL een handelaar van Priaman, die sedert vele jaren handel met Atjehers dreef en met Groot-Atjeh bekend was; voorts de Maleier DATOE SETIA ABOE HASSAN, een man, die reeds vele jaren in Gouvernements-dienst was en laatstelijk de reis had mede gemaakt met Z. M. stoomschip *Marnix*, dat het Atjehsche gezantschap van Riouw naar Atjeh terugbracht, TOEANKO MOHAMED ARIFIN, een Benkoelees van geboorte, afstammeling van het oude vorstengeslacht van MOKO-MOKO, die in 1868 eene zending naar Engeland volbracht had voor een onder Siam behoorend rijkje en laatstelijk door den consul-generaal der Nederlanden te Singapore in dienst gesteld was om de kuiperijen van het Atjehsche gezantschap te Singapore na te gaan en te ontmaskeren; eindelijk de tolken voor de Atjehsche taal A. VON KOCKRITZ en voor de Maleische taal C. J. DIAS.

De Commissaris bleef drie dagen te Pinang en bekwam aldaar omtrent de gezindheid in Atjeh ongunstige berichten.

Van verscheiden kanten, schreef hij den Gouverneur-Generaal, had hij vernomen dat in Atjeh eene hartstochtelijke opgewondenheid tegen ons heerschte, als een gevolg van de militaire toerusting die wij gemaakt hadden en in Atjeh bekend waren geworden. Men haakte er naar onze komst en het oogenblik om zich met ons te meten, en hield zich verzekerd van de overwinning, op grond der belangrijke strijdkrachten, die er verzameld waren. TOEKOE PAJA en de Radja van Simpang-Olim en meer andere Atjehsche grooten van macht en invloed bevonden zich te gelijk met den Commissaris te Pinang, met het doel om onze bewegingen gade te slaan. Zij waren buiten mate verbitterd tegen ons.

Een zijdelingsche wenk om den Commissaris te komen ontmoeten, tot het bekomen van inlichtingen nopens onze bedoelingen, was door hen met verontwaardiging van de hand gewezen.

Zij waren besloten om tot den laatsten man te strijden en

daarna te beproeven, welken weerstand de vrouwen en kinderen zouden kunnen bieden.

Ofschoon de Commissaris overtuigd was, dat hierin groot-spraak schulde, meende hij toch dat er uit was af te leiden, dat de raddraaiers alles op het spel zouden zetten om de zaak door de wapenen te doen beslissen.

Men beweerde, dat de Sultan reeds naar het binnenland in veiligheid was gebracht op eene, drie dagreizen van den Kraton gelegen plaats in het gebergte, waar eene versterking was opgericht.

Volgens de ingewonnen berichten zoude dat punt voor onze troepen wel niet geheel onbereikbaar zijn, doch de Commissaris betreurde het toch, dat hij niet in den Kraton was gebleven, wjl het dan mogelijk ware geweest hem de retraite naar het binnenland af te snijden.

Zoo was ongeveer de inhoud van den brief van den Commissaris aan den Gouverneur-Generaal.

Verder vernam hij nog, dat sedert Augustus 1872 meer dan 15000 geweren en 5000 vaten buskruit in Groot-Atjeh waren ingevoerd. De vice-consul der Nederlanden te Pinang had hem dit officieel medegedeeld.

Dit alles gaf den Gouvernements-Commissaris aanleiding om het, in overleg met den controleur KRAAIJENHOFF en ABOE HASSAN, wenschelijk te achten, onmiddellijk, na eventueele oorlogsverklaring, tot een bombardement over te gaan, ten einde den vijand de gelegenheid af te snijden zich tot ernstigen tegenweer voor te bereiden. De kommandant van de *Citadel van Antwerpen* was mede van gevoelen dat het wenschelijk zou zijn de vijandelijkheden onmiddellijk na de oorlogsverklaring te kunnen aanvangen, ten einde wellicht nog door intimidatie te verkrijgen wat men verlangde. Waarschijnlijk lagen verscheidene voorname huizen en misschien de Kraton zelf — zoo schreef hij aan den Kommandant der marine — onder bereik van het getrokken geschut der schepen.

Zich onbevoegd achtende tot het openen der vijandelijkheden,

vroeg de Commissaris uit Pinang, bij een telegram van 17 Maart, machtiging om, ingeval de oorlog mocht worden verklaard, onmiddellijk Atjeh te kunnen bombardeeren.

De Gouverneur-Generaal, in die vraag eene weifeling van den Gouvernements-Commissaris meenende te ontdekken om, hoewel bekleed met al het gezag dat aan eenen Commissaris der Regeering toekomt, op eigen verantwoordelijkheid te handelen, telegrafeerde terstond terug: dat hij hem volmacht gaf te handelen zooals hij dacht te moeten doen zelfs buiten zijne instructie; dat hij hem dekte met zijne verantwoordelijkheid. Als vreedzame oplossing onmogelijk was moest flink handelen de leus zijn. De Gouverneur-Generaal zou instaan voor de gevolgen. „Vertrouw op mij,” zeide hij, „gelijk ik het op u doe.”

Den 19 Maart verliet de flottille de reede van Pinang en kwam den 22 Maart ter reede van Atjeh, waar den 29 Maart ook Z. M. stoomschip *Djambi*, kapitein ter zee J. F. KOOPMAN, kwam, die het bevel over de scheepsmacht op zich nam, welke nu bestond uit zes stoomschepen met vijf stoombarkassen van de oorlogs-marine en twee stoomschepen, een adviesboot en acht gewapende kruisbooten der Gouvernements-marine.

De Gouvernements-Commissaris zond zijn telegram van 17 Maart aan den Gouverneur-Generaal, omdat het, bij de beradslagingen in de vergadering van den Raad van Indie, raadzaam was geoordeeld de oorlogsverklaring eerst te doen na de aankomst der landingstroepen en de Commissaris daarvan eigener autoriteit niet durfde afwijken. Dit was echter slechts een raad geweest, die geen grootere kracht bezat dan een wensch, die nageleefd wordt als het raadzaam is, waarvan echter afgeweken kan worden als de omstandigheden het vorderen.

Was echter het vragen der machtiging om daarvan af te wijken noodig, en was de afwijking zelve nuttig of noodig?

Wij kunnen daarop geen bevestigend antwoord geven. Een Gouvernements-Commissaris moet op eigen verantwoordelijkheid durven handelen, in alles wat zijne zending betreft, zelfs in strijd met zijne instructie, wanneer er zich omstandigheden

voordoen, die in de instructie niet voorzien zijn en zoo ernstig en overwegend zijn, dat afwijking onvermijdelijk wordt. Hij laadt daardoor wel eene groote verantwoordelijkheid op zich, maar daarvoor is hij dan ook met een groot gezag en vertrouwen bekleed. Om zich te dekken behoeft hij slechts met omzichtigheid en overleg te werk te gaan en niet lichtvaardig af te wijken van hetgeen hij weet in hoofdzaak het te bereiken doel te zijn. De instructie geeft slechts de gedragslijn in groote trekken aan. Voor de uitvoering moet hij zelf weten hoe gehandeld behoort te worden om er den goeden uitslag van te verzekeren. Steunt de afwijking op goede gronden, dan is hij gerechtvaardigd, al mocht het groote publiek, in zijne onwetendheid der oorzaken, dat niet beamen en hem daarvoor veroordeelen. Hij heeft voor zijne persoonlijke verantwoording slechts met de Regeering te doen, en heeft hij dezer sanctie dan behoeft hij niets meer. Maar terug te deinzen om op eigen verantwoordelijkheid te handelen en die op den Gouverneur-Generaal over te brengen, die, op de plaats niet aanwezig, de noodzakelijkheid der afwijking niet beoordeelen kan, is niet goed te keuren.

En dan het nut van het bombardement dadelijk na de oorlogsverklaring? Men verwachtte daarvan tweederlei: 1°. den vijand de gelegenheid af te snijden om zich tot ernstigen tegenweer voor te bereiden; 2°. door intimidatie te verkrijgen, wat door de onderhandeling niet verkregen was.

Voor het eerste oogmerk was het bombardement, dat toch niet onafgebroken volgehouden kon worden, en dus geen bombardement was en daarom ook van luttele beteekenis zoude zijn, eer schadelijk dan voordeelig. Men verraadde er oogmerken door, die men liever tot aan de komst der landingstroepen verborgen had moeten houden, en gaf den Atjehers een wenk om zich op tegenweer voor te bereiden. Het heeft echter in dien zin niet schadelijk gewerkt, omdat van de komst eener afzonderlijke landings-divisie in Kotta-Radja waarschijnlijk niets vermoed werd, of de veronderstelling bestond dat de landing langs de rivier zoude plaats hebben, want slechts aan de monding der

rivier en wat hooger op den oever zijn eenige onbeduidende pogingen om er versterkingen te maken waargenomen. Op haren weg van de landingsplaats naar de Missigit heeft de expeditie geenerlei nieuw opgeworpen werken van defensie ontdekt. Men ontnam zich door het bombardement, d. i. den te spoedigen aanvang der vijandelijkheden, vóór men tot beter agressief handelen gereed was, een tiental dagen, die wellicht met vrucht hadden kunnen aangewend worden om de onderhandelingen tot aan de komst der troepen voort te zetten en levendig te houden, als men gewild had ze mondeling te voeren, den Sultan omtrent zijn ware belangen beter in te lichten, andere personen daarvoor te winnen en hunne medewerking te bekomen, — in 't kort door overreding verkrijgen, wat niet dan in het uiterste geval aan de onzekere kansen der wapenen mocht worden toevertrouwd.

Ook voor het tweede oogmerk, intimidatie, was het afwachten der landingstroepen te verkiezen. De intimidatie zou toch zeker grooter effect gehad hebben, indien de oorlogsverklaring had plaats gehad, na de aankomst der troepen, nadat den Sultan duidelijk de voordeelen van het tractaat voor hem zelf, zijn land en zijn volk en de gevolgen der weigering zouden zijn bekend gemaakt en hem, door den onderhandelaar, na de aankomst der troepen, had kunnen gezegd worden: „Nu laat ik u los, en geef ik de zaak in handen van de soldaten, die niet praten maar slaan.”

Hoe wij de zaak beschouwen, komt het ons voor, dat de vredelievende pogingen, die, luidens het Gouvernements-besluit van 14 Maart 1873 L. V, aan de oorlogsverklaring moesten voorafgaan, zeer luttel en niet van dien aard zijn geweest om er een goeden uitslag van te kunnen verwachten.

Vooraf gelooven wij dat ze te spoedig zijn afgebroken.

Hierop kan gezegd worden dat de Gouvernements-Commissaris, evenals de Indische Regeering, onder den indruk verkeerende, dat er vreemde interventie te verwachten was, niet lang mocht dralen om, tusschen het Indische Gouvernement en de bestuurders van Atjeh, een toestand in 't leven te roepen, die vreemde

tusschenkomst zou hebben onmogelijk gemaakt, hetgeen in casu „oorlog” was. Wij erkennen dat en meenen daarin de verklaring te moeten zoeken van het, naar onze opvatting, te spoedig afbreken der onderhandelingen, die bovendien, gevoerd zooals zij het werden, geene vruchten beloofden. Men oordeelt altijd onbillijk als men de omstandigheden en indrukken, waarin de handelende personen op het oogenblik der handeling verkeerden, buiten rekening laat. Men moet ook veronderstellen, dat de Gouvernements-Commissaris niet zal gehandeld hebben zonder met één of meer personen uit zijne omgeving te raadplegen. Er zal dus voor zijne opvatting wel wat te zeggen zijn geweest. Doch wij meenen desniettemin, dat de onderhandelingen anders en vruchtbaarder hadden kunnen worden gevoerd en op andere wijze vreemde tusschenkomst had kunnen worden geweerd, zonder tot de zoo spoedige oorlogsverklaring over te gaan en den weg tot overreding en voortzetten der onderhandelingen af te snijden. Wij moeten dat in 't licht stellen, omdat wij meer een exposé van feiten, dan eene veroordeeling bedoelen te geven, in tegenstelling eener andere zijde, die meer gestreefd heeft eene veroordeeling op de Indische Regeering te werpen, dan een trouw verhaal der gebeurtenissen te geven. Wij meenen dan dat de Gouvernements-Commissaris hetzelfde oogmerk had kunnen bereiken door de oorlogsverklaring in gereedheid te houden en aan den Sultan te beteekenen, zoodra hem, door de aantocht van vreemde oorlogschepen, zoude blijken dat het oogenblik gekomen was om de intervenieerende schepen voor een „fait accompli” te plaatsen. Hij zou hen licht een halven dag, zoo niet meer vóór hebben kunnen zijn, en aldus vreemde tusschenkomst hebben afgesneden zonder zich zelf een billijken tijd van onderhandelen te ontnemen en den zwakken, doch niet onwilligen Sultan te helpen zijne onwetendheid en besluiteloosheid te overwinnen.

Men schijnt bij de aankomst op de reede van Atjeh ook wel wat aan de gebruikelijke vormen te hebben te kort gedaan, en al dadelijk zich meer op den te wachten strijd dan op minne-

lijke onderhandelingen te hebben voorbereid. Het eskader kwam den 22 Maart op de reede; doch de schepen lieten het anker niet vallen op de gebruikelijke ankerplaats, maar op twee à drie kabellengten van den wal ten westen van de rivier van Atjeh, tegenover een drietal oude versterkingen, die zich aan strand bevinden, omdat van dáár de afstand tot den Kraton van den Sultan het kleinste is, derhalve reeds dadelijk met eene bedreigende bedoeling, terwijl toch, om aan vredelievende pogingen kracht bij te zetten, vóór de oorlogsverklaring ook eene vriendschappelijke houding had moeten inacht genomen worden.

Men had echter, gelijk wij zeiden, geene groote verwachting van onderhandelingen, en zulks wegens de zeer ongunstige berichten over den opgewonden geest in Atjeh, die te Pinang vernomen waren. Er was evenwel geene zekerheid of hetgeen men te Pinang vernomen had, ook werkelijk te Atjeh bestond. Intusschen hadden die geruchten het gevolg, dat de Gouvernements-Commissaris en de kommandant der *Citadel van Antwerpen* vreesden, dat eene sloep bemand door equipage van een der oorlogschepen gevaar voor molest zoude loopen, en het daarom niet raadzaam achtten een enkelen hunner manschappen, ter overbrenging van een brief aan den Sultan, naar den wal te wagen. Men nam daarom zijne toevlucht tot eene Atjehsche prauw, die men ontmoette en op sleep nam, na van den djoeragan vernomen te hebben, dat hij bereid was, met eenige zijner roeiers, eene vlet van de *Citadel* te bemannen waarmede SIDI TAHIL den brief voor den Sultan naar den wal zoude brengen.

Ons komt deze wijze van handelen, vóór dat er vijandelijkheden hadden plaats gehad, zelfs vóór dat de oorlog verklaard was, noch waardig, noch voegzaam voor. Het was toch volstrekt niet zeker, dat eene sloep van eene der schepen gedekt door hare parlementaire vlag, aan molest zoude hebben blootgestaan. Maar zoo die vrees ook al gegrond was, vragen wij, of dat molest dan zoo veel meer te duchten was dan de ge-

varen, waaraan weinige dagen later de troepen zouden worden blootgesteld, die de bestuurders van het land door de wapenen tot toetreding aan onze staatkunde zouden hebben te dwingen? Wij gelooven niet aan het gevaar van molest voor eene der oorlogssloepen, maar geven toe, dat zoo men niet middels een Europeeschen ambtenaar met den Sultan in aanraking wilde komen — hetgeen wij voor een misslag houden — het ook onnoodig was eene sloep te bemannen, om den brief van den Gouvernements-Commissaris door SIDI TAHIL aan den Sultan te brengen.

Wij meenen echter dat het beter en voegzamer ware geweest eerstens: op de gewone ankerplaats te ankeren; tweedens: door SIDI TAHIL of een ander te doen weten, dat men voornemens was het saluut te geven, zooals op alle vreemde reeden gebruikelijk is; derdens: kennis te geven van de komst van den Gouvernements-Commissaris om met den Sultan over ernstige zaken te onderhandelen en te vernemen of de Sultan bereid was daartoe den volgenden dag een ambtenaar te ontvangen, die hem met den aard en de bedoeling der te behandelen zaken zou bekend maken. Als daarvoor dan de controleur KRAAIJENHOFF, die zich daartoe aangeboden had, ware bestemd geworden, had men kunnen afwachten wat het resultaat zoude zijn geweest. Het komt ons voor, dat de Sultan dit niet van de hand zoude hebben gewezen, en tot aan de komst der troepen had men tijd met overleg en bezadigdheid te werk te gaan. Men heeft zich o. i. nutteloos bezorgd gemaakt voor de mogelijkheid, dat de Atjehers den tijd van beraad zouden benuttigen om verdedigingswerken aan te leggen, want bij de landing is gebleken, dat zij het niet gedaan hebben. Maar bovendien het was hun recht, en noch de oorlogsverklaring, noch de weinige schoten, die van de schepen gelost zijn, konden dit verhinderen. En daar ook de Atjehers niet konden weten waar de landing zoude plaats hebben en zij die eerder verwachten moesten met sloepen langs de rivier, dan op eenig ander punt, behoefde dit geene bezorgdheid te verwekken. Het voornaamste wat voor

het bieden van weerstand gedaan kon worden, namelijk het oproepen van de weerbare bevolking, kon toch door geene daden van vijandigheid worden verhinderd. Het eenige, waardoor het had kunnen worden te keer gegaan, zoude integendeel geweest zijn vertrouwen in het voeren van onderhandelingen aan den dag te leggen en, door zich te onthouden van ontijdige vijandelijkheden, de bezorgdheid der Atjehers voor eene landing in den slaap te wiegen.

Als men zich den toestand wil voorstellen, zooals hij feitelijk was, zooals ook de controleur KĒAAIJENHOFF hem, naar het schijnt, heeft ingezien, dan is het zoo onwaarschijnlijk niet, dat onderhandelingen en overreding het doel zouden hebben doen bereiken. Er was in die dagen door de kuiperijen van HABIB ABDOEL RACHMAN groote verdeeldheid onder de bestuurders van het land. Het gezag van den Sultan was miskend, zoo wel in Groot-Atjeh, als in de onderhoorigheden, waar het ongeveer tot niets was gedaald. Politie of uitvoerende macht bezat hij niet; hij was nagenoeg geheel aan de discretie der volks- hoofden overgeleverd en zijne persoonlijkheid niet krachtig genoeg om het evenwicht te herstellen. Zijne inkomsten waren zeer onbeduidend en op verre na niet te vergelijken met die van de bestuurders in de onderhoorigheden, zoo als b.v. Edi, Simpang-Olim en anderen. Hoewel hem oorspronkelijk het genot toekwam van al de inkomende en uitgaande rechten in Groot-Atjeh, waren langzamerhand die rechten in handen gekomen van eenige hoofden, zoodat de Sultan ten laatste niets had overgehouden dan de groote rivier, terwijl de rechten langs de kleinere rivieren afgestaan waren aan TOEKOE NANTA, TOEKOE NEQ RADJA SETIA, IMAM LAMNGA en PANGLIMA POLIM. Hij had verder de inkomsten zijner domeingronden, voor welker bewerking eenige dienstplichtige kampongs waren aangewezen, en ten slotte, als er groote zaken van crimineel of burgerlijk recht voor hem moesten uitgemaakt worden, een deel der rechterlijke inkomsten. Ook had hij nog recht op eene heffing te Pedir van elk levend paard en rund, die echter niet veel te beteekenen had. Hij

niel eenvoudig nog aanspraak op eene schatting van de onderhoorigheden of vassal-staten, maar daarvan werd hem niet meer aangevraagd dan de bestuurders goedvonden, en dat was van geene beteekenis. In doorslag waren zijne inkomsten niet hooger dan 20.000 dollars, en daarvan moest hij nog een deel afstaan aan zijne ambtenaren, zooals bandhara, shahbandar, djagalkwala en anderen. Aan de volkshoofden behoefde hij echter geene betalingen te doen.

Zijne positie en waardigheid waren dus niet schitterend. Het sluiten van een tractaat, waardoor hij zich vassal van Nederland verklaarde, maar tot vergoeding daarvoor de bescherming erlangde van onze uitvoerende macht, zoude voor hem eene uitkomst, eene voordeelige zaak zijn geweest. Het ontbrak hem niet aan den wil om zoodanig tractaat te sluiten, want hij beseffte er het voordeel wel van, maar hij werd teruggehouden door de sagiehoofden, die hunnerzijds ook zeer goed begrepen, dat het onder de souvereiniteit van Nederland gedaan zoude zijn met hunne onafhankelijkheid en het trotseeren van het boven hen gestelde gezag. Dat is de voornaame oorzaak van den tegenstand, welke aan het sluiten van een tractaat met souvereiniteits-erkenning geboden werd; de Sultan zou slechts goeden raad en steun hebben noodig gehad om hem zijne besluiteloosheid te doen overwinnen. Zijn tweede schoonvader, tevens waarnemende bandhara, TOENKOE KADLI MALIKOEL ADIL, (hij had in het begin van 1873 een tweede huwelijk met diens dochter aangegaan) en zijn eerste schoonvader, TOEKOE PAKK, radja van Pedir, roomede de shahbandar PANGLIMA FIBANG beaamden dit, doch de sagiehoofden waren er tegen en onder dezen het felste PANGLIMA POLIM; zoo althans heeft men ons te Atjeh verzekerd.

Dit is later door TOENKOE KADLI MALEKOEL ADIL zelf bevestigd. Toen hij na zijne onderwerping te Batavia gekomen is, heeft hij gedurende één halve maand huisvesting bij den heer Raad van Indië LEVYSSON NORMAN gehad, die daardoor menige interessante bijzonderheid van hem vernomen heeft.

Van hem weet men nu, dat het overbrengen van den brief des Gouvernements-Commissaris door SIDI TAHIL een nadeeligen indruk heeft gemaakt. Ware de brief door een ander overgebracht, zeide hij, dan zou het gevolg ook anders geweest zijn. SIDI TAHIL zoude zich lomp gedragen en al de aanwezigen tegen zich ingenomen hebben. Toen, na kennisneming van den inhoud van den brief van den Gouvernements-Commissaris over de vlag, die gevoerd zou worden, gesproken werd, moet SIDI TAHIL zich in het gesprek gemengd en ongevraagd gezegd hebben, dat men de Atjehsche vlag kon blijven voeren, doch onder de Nederlandsche. Dit uit zijnen mond te hooren, verwekte bij de aanwezigen zulk een verontwaardiging, dat men hem te lijf wilde en TOENGGKOE KADLI MALIKOEL ADIL, bij verkorting ook TOENGGKOE KALI genoemd, ter bescherming te hulp moest komen.

De heer LEVYSSOHN NORMAN vroeg ook aan TOENGGKOE KALI, waarom hij, die toch genegen was om zich aan onze staatkunde aan te sluiten, bij de komst der tweede expeditie, zich niet bij den bevelvoerenden generaal had vervoegd? Zijn antwoord was: „TOEKOE NEQ heeft mij dat ook geraden en eene welwillende ontvangst toegezegd. Ik was ook voornemens het te doen; maar toen den 19 December, bij de komst der troepen te Penajoeng, mijn huis in brand gestoken werd, ontviel mij het vertrouwen en nam ik de vlucht.” Al weder een bewijs dus, welk onberekenbaar kwaad dat heillooze branden veroorzaakt en daardoor niet alleen de moraal, maar ook het utiliteitsbeginsel beschaamd wordt. Wij verloren met TOENGGKOE KALI een middel van aanraking met vele hoofden, die evenals hij den oorlog niet wilden en tot toetreding aan onze staatkunde gezind waren. In dat huis, dat een hechte planken woning meet geweest zijn, werd het Atjehsché Staats-archief bewaard, dat alzoo ook in de vlammen opging en een schat van groote historische waarde deed verloren gaan.

De kolonel WIGGERS VAN KERCHEM, die het eerst van Penajoeng bezit genomen heeft, verhaalde ons ook, dat het een schoon knap huis scheen te zijn. Hoe, en door wien het

in brand gestoken is, heeft men nimmer te weten kunnen komen ; het is geschied nadat de kolonne voorbij getrokken was.

Hetgeen wij zelf in Atjeh vernomen hebben en hetgeen TOENGGOE KALI aan den heer LEVYSSOHN NORMAN gezegd heeft, bevestigt de presumtie, die ook de controleur KRAAIJENHOFF had, dat als hij met den Sultan had kunnen spreken, hem omtrent zijne belangen inlichten, de bescherming van het Indische Gouvernement beloven, eene wellicht tienvoudige verhooging zijner inkomsten toezeggen, de onderhandelingen niet vruchteloos zouden zijn geweest. De tegenstand der sagiehoofden zou spoedig overwonnen zijn geweest, als den Sultan de bescherming onzer troepen ware verzekerd geworden. Zoo zoude dan, als een uitloeisel daarvan, het vestigen van eenen ambtenaar, gedekt door eene militaire bezetting, van zelf tot uitvoering zijn gekomen.

Wij zouden dit liever verzwegen hebben, ten einde niemand's verantwoordelijkheid te bezwaren. Maar nu van zekere zijde het rusteloze streven wordt aan den dag gelegd om in de zaken van Atjeh de waarheid te verminken, meenen wij dit niet langer te mogen toelaten en de historische waarheid te moeten doen kennen. Hare kennis kan ook voor de toekomst nuttig zijn, om de klippen te leeren vermijden waarop in 1873 schipbreuk is geleden.

Eén punt van bezwaar zou wellicht niet gemakkelijk op te lossen zijn geweest, namelijk de kwestie der te voeren vlag. De vlag, die de Atjehers voerden te land en te water, was die van het Turksche rijk, eene witte halve maan in een rood veld. De Atjehers namen die vlag aan toen hun vorst ALAOE'D-DIN in 1562 zijn rijk onder de opperheerschappij stelde van den Sultan SELIM I, den grooten veroveraar, die Arabie onder zijn schepter gebracht had. Voor hen had die vlag dus eene dubbele waarde: de historische en de godsdienstige. Men kan ligt begrijpen, dat het een hard besluit zou zijn geweest daarvan afstand te doen. Dat punt behoefde echter niet dadelijk uitgemaakt te worden; het kon tot gelegen tijd worden verschoven. Het gemak

waarmede Troemoen zijne vlag voor de Nederlandsche verwisseld heeft en de weinige bedenkingen, die ten slotte ook de onderhoorige staatjes hebben aan den dag gelegd om het eveneens te doen, bewijzen dat de tijd en een verstandig beleid veel weten te verkrijgen, wat op het eerste oog onbereikbaar scheen. *)

Wat wij over deze zaak gezegd hebben is niet bloot een oordeel „après coup”, dat vaak zoo onbillijk is, omdat het oordeel velt over feiten in verband met toestanden, welke op dat oogenblik aan de handelende personen onbekend waren. Het was ook de indruk dien de controleur KRAAIJENHOFF van stonden af had. Hij bood den Gouvernements-Commissaris aan zijnen brief zelf den Sultan te brengen, dien hij vroeger gesproken had en dus kende. Hij zou daardoor, zeide hij, in de gelegenheid zijn ernstig over de hangende zaak te spreken en hij meende dat het hem wel gelukken zoude den Sultan en diens schoonvader, den waarnemenden rijksbestierder TOENGGOE KADLI MALIKOEL, tot reden te brengen.

De Gouvernements-Commissaris achtte dit echter voor het leven van den controleur te gewaagd en wees daarom zijn voorstel af. Waarom dit voor het leven van den heer KRAAIJENHOFF gevaarlijk zou zijn geweest, als de brief voor de oorlogsverklaring langs den breeden koninklijken weg overgebracht ware geworden, is ons niet duidelijk. De vrees van den Gouvernements-Commissaris verklaart zich echter door de indrukken, die men te Pinang had opgedaan en het weinige vertrouwen, dat over 't algemeen in het Atjehsche volkskarakter gesteld werd. En zoo werkelijk die vrees bestond, is de weigering, om den brief door den controleur KRAAIJENHOFF te doen overbrengen, door eene goede bedoeling verklaard.

Dan rest echter de vraag of in dit geval het gevaar niet gewaagd had moeten worden? Wij voor ons houden de vrees voor ongegrond. Maar aannemende dat er gevaar te loopen was, was dan hier, zooals wij reeds omtrent het bemannen eener

---

*) Zie de bijlaag A.

sloep uit de equipage der oorlogschepen gezegd hebben, dit gevaar zoo veel hooger te stellen dan dat, waaraan zoo vele duizenden zouden worden blootgesteld door het gebruik der wapenen, als het antwoord van den Sultan onvoldoende mocht zijn? Had het gevaar niet getrotseerd moeten worden, ter wille der kans, dat in deze ernstige zaak, door mondelinge aanraking, het geven van een verkeerd en ontwijkend antwoord had kunnen worden voorkomen?

De heer KRAAIJENHOFF heeft in de vrees van den Gouvernements-Commissaris niet gedeeld. Het bedroefde hem dat zijn aanbod niet was aangenomen. Hij had zelfs in het gebruik der wapenen minder vertrouwen dan in zijne middelen van overreding. Dit is blijkbaar uit zijne waarschuwing aan Generaal KÖHLER, dat men omtrent vele zaken in Atjeh verkeerd ingelicht was; dat ook in het boekje, dat aan de officieren was medegegeven, de sterkte der weerbaarheid te gering was opgegeven en deze, volgens de aantekeningen door hem bij verschillende tochten verzameld, wel op 50.000 weerbare mannen kon worden gesteld, aangezien de sagie der XXII Moekims alleen reeds op 30.000 wordt gerekend.

Een uur nadat de schepen ten anker gekomen waren, zond de Gouvernements-Commissaris den Sultan zijnen brief. Voor het overbrengen van dien brief bestemde hij SIDI TAHIL, die tevens van den kommandant der *Citadel van Antwerpen*, die zich ingevolge art. 46 van het reglement op de eerbewijzingen en saluten van reciprociteit wenschte te verzekeren, den mondelingen last medekreeg om aan de autoriteiten aan den wal te zeggen, dat hij de Atjehsche vlag met 21 schoten zoude salueeren, indien hem de verzekering werd gegeven dat het salut beantwoord zoude worden.

SIDI TAHIL begaf zich met eene prauw, bemand door de Atjehsche opvarenden van den aangehouden schoener, naar den wal, en werd door eene stoombarkas tot de monding der rivier van Atjeh gesleept, van waar het vaartuigje verder pagaaiende de rivier opging.

Hij begaf zich naar de woning van TOENKOE KADLI MALIKOEL ADIL, aan wien hij zeide een brief te hebben voor den Sultan, dien hij gaarne persoonlijk wilde overhandigen; TOENKOE KALI antwoordde, dat dit in strijd was met de gewoonte en hij den brief aan den PANGLIMA DALAM zoude moeten ter hand stellen. Daarop ging hij naar de kampong Djawa, waar de Panglima Dalam hem beloofde den brief in den Kraton te zullen bezorgen, en zeide, dat hij zoude moeten wachten in de „roemah pandjang” (audientiezaal) bij de poort van den Kraton.

Hij begaf zich daarheen en de brief werd met eerbewijzingen in den Kraton ontvangen. SADI TAHIL zegt bij die gelegenheid salutschoten te hebben gehoord. Na anderhalf uur te hebben gewacht, kwam de Panglima Dalam zeggen, dat hij des Sultans antwoord zou bekomen in de kampong Djawa.

SIDI TAHIL drong weder aan om bij den Sultan te worden toegelaten, maar de Panglima wilde dat niet toestaan, als in strijd met de gewoonte, en hij keerde naar de kampong Djawa terug, waar hij intrek nam bij een zijner vrienden, den Arabischen koopman ALI BAHANAN.

Den volgenden dag des namiddags, bracht de Panglima Dalam het, in Maleische taal geschreven, antwoord van den Sultan aan SADI TAHIL, die zich daarmede ten spoedigste naar de *Citadel van Antwerpen* begaf, waar hij 's avonds aankwam.

Des Sultan's brief behelsde de gevraagde ophelderingen niet, en evenmin werd antwoord bekomen met opzicht tot het aanbod van een salut, dat SADI TAHIL mondeling aan de autoriteiten had moeten overbrengen.

De Gouvernements-Commissaris richtte daarop tot den Sultan, onder dagteekening van 24 Maart, een tweeden brief, met het overbrengen waarvan wederom SIDI TAHIL werd belast.

Op denzelfden dag werden ook door TOEKOE MOHAMAD ARIFIN en DATOE ABOE HASSAN, met het doel om eene vredelievende oplossing van het vraagstuk te bevorderen, met medeweten van den Commissaris, brieven gezonden aan TONGKOE KALI MALIKOEL ADIL, die dadelijk daarop een weinig beteekenend antwoord zond.

Met den brief van den Sultan begaf SIDI TAHIL zich, vergezeld van twee volgelingen van T. MOHAMAD ARIFIN, met een vlet van de *Citadel*, gesleept door eene stoombarkas, naar de kwala Tjangkoel. De Atjeh-rivier durfde hij niet binnengaan, omdat zich daar veel Atjehers bevonden. Aan de kwala Tjangkoel vond hij MALILLA, een man evenals SIDI TAHIL afkomstig van Priaman, gehuwd met eene Atjehsche vrouw en wonende in de kampong Maraksa. MALILLA bracht SIDI TAHIL met zijne prauw binnen de lagune, waar hij aan den wal ging en MALILLA hem een gids gaf, die hem in kampong Djawa bij TOEKOE NEQ RADJA SETIA bracht, vanwaar hij, vergezeld van den Panglima Dalam, naar den Kraton ging. Hij verzocht dringend den brief persoonlijk aan den Sultan te overhandigen. De Panglima Dalam liet hem wachten in de „roemah pandjang”; maar kwam hem tegen 3 uur 's middags halen en bracht hem binnen den Kraton, waar hem de Sultan zonder eerbewijzen in de balei ontving. Hier bevonden zich ongeveer nog een achttiental mantries. Hij overhandigde den brief aan den Sultan, een jong mensch van, naar gissing, 17jarigen leeftijd, die den omslag opende en den brief aan een der mantries gaf, waarna de Sultan tot hem zeide: „Toekoe, ga nu naar de kampong Djawa terug; daar zal ik mijn antwoord zenden.”

SIDI TAHIL nam daarop het woord, zeggende te hopen dat de zaak tusschen den Sultan en het Gouvernement goed zoude afloopen en geene onaangenaamheden of moeilijkheden zouden ontstaan. Toen hij dit gezegd had, werden de mantries boos en een hunner zeide, dat de Sultan niet naar hem luisteren moest, waarop de Panglima Dalam hem te kennen gaf, dat het tijd was naar de kampong terug te gaan en hem buiten de poort geleide. Hij nam weder zijn intrek bij zijnen vriend, den Arabischen koopman ALI BAHANAN. Den volgenden dag bracht de Panglima Dalam hem het schriftelijke antwoord van den Sultan, waarna hij terstond met eene gehuurde Atjehsche sampan de rivier afzakte en den brief aan den Commissaris bracht. Aan de beide oevers der rivier zag hij veel menschen, allen

gewapend met geweren, lansen en klewangs en aan de monding werd voortdurend door velen gewerkt.

Ook de kommandant van de *Citadel van Antwerpen* had, den 24^{en}, in eene stoombarkas eene verkenning langs het strand makende, gezien dat aan den oostelijken hoek van den riviermond een geregeld kamp was ontstaan, waarvan hij de bevolking op 500 man schatte. Vrouwen en kinderen had hij er niet gezien. De kommandant van de *Marnix* had, bij eene verkenning ten westen van de rivier, ook bemerkt, dat zich hoe langer zoo meer gewapende Atjehers op het strand vertoonden.

In den brief van den Gouvernements-Commissaris aan den Sultan was daarom de opmerking gemaakt, dat het duidelijk bleek, dat de Sultan zich ten strijde voorbereidde, door gewapende manschappen te verzamelen, waarop de Sultan antwoordde, dat de reden van het gewapend langs het strand loopen zijner onderdanen was, omdat het schip waarop de Gouvernements-Commissaris zich bevond, zeer dicht bij den wal en niet op de gewone plaats geankerd lag, en het volk, zoodanig schip nog niet gezien hebbende, nieuwsgierig was het van meer nabij te zien. Ook maakte de Sultan in zijn brief de opmerking, dat hij het Indische Gouvernement van den wal met een salut van 24 schoten begroet had, terwijl hij van „zijn vriend” geen contra-salut had bekomen.

Hierop is door den Gouvernements-Commissaris verklaard, dat dit salut op de reede niet gehoord is, terwijl toch in 1871 op de *Marnix* zeer goed het toen door den Sultan gegeven salut was gehoord, en bovendien de kommandant van de *Citadel van Antwerpen* verklaard heeft, dat al was van den wal een salut gevallen het nog zeer twijfelachtig is, of daarvan notitie zou zijn genomen, omdat het tegen de gebruiken strijdt, dat de natie op wier reede een oorlogschip ankert het eerst salueert, terwijl dan nog het kenmerkend teeken, dat het salut voor het Nederlandsch-Indisch Gouvernement was, namelijk het hijschen der Nederlandsche vlag geheel heeft ontbroken.

De Gouvernements-Commissaris, in des Sultans brief op nieuw

de gevraagde inlichtingen niet vindende, besloot tot de oorlogsverklaring over te gaan. Daartoe vaardigde hij het volgende manifest uit:

„OORLOGSVERKLARING.

„De Commissaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor Atjeh,

„Overwegende, dat op het Gouvernement van Nederlandsch-Indië de verplichting rust, om de algemeene bepalingen van handel en scheepvaart in den Oost-Indischen Archipel tegen belemmering te beveiligen;

„dat die belangen door de onderlinge geschillen en vijandelijkheden der aan het rijk van Atjeh onderhoorige staatjes, waarvan enkelen bij herhaling de bescherming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement hebben ingeroepen, bij voortdoring zijn geschaad;

„dat de herhaalde verzoeken van de zijde van dat Gouvernement om aan zoodanigen toestand een einde te maken en eene goed gevestigde verstandhouding met Atjeh tot hetzelfde in het leven te roepen, steeds zijn afgestuit op den onwil en de volslagen onverschilligheid van de bestuurders van gemeld rijk, en op hunne machteloosheid om in de onderhoorigheden van Atjeh de rust en orde naar eisch te handhaven;

„dat die pogingen zelfs zijn beantwoord met verregaande trouweloosheid, op een tijdstip dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de meest welwillende bedoelingen zich in nadere verbinding met Atjeh heeft gesteld;

„dat de Sultan van Atjeh deswege uitdrukkelijk om opheldering gevraagd, eerst bij het schrijven aan hem Commissaris van den 22^e dezer en daarna bij dat van den 24^e daaraanvolgende, niet alleen geheel in gebreke is gebleven, die te verschaffen, maar zelfs de tegen hem ingebrachte grieven niet heeft weersproken en daarenboven er toe is overgegaan, zich zoo in het ooglopend mogelijk ten strijde toe te rusten;

„dat daaraan geen andere beteekenis kan worden toegekend dan dat Atjeh het Gouvernement van Nederlandsch-Indië moedwillig heeft gehoond en zich op het daardoor ingenomen vijandig standpunt wenscht te' handhaven;

„dat de bestuurders van dat rijk zich daardoor hebben schuldig gemaakt aan schennis van het tusschen hetzelfde en het Nederlandsch-Indisch Gouvernement op 30 Maart 1857 gesloten tractaat van handel, vrede en vriendschap, en het mitsdien overtuigend is gebleken, dat geen staat kan worden gemaakt op de goede trouw van die bestuurders;

„dat het der Regeering van Nederlandsch-Indië onder deze omstandigheden niet langer mogelijk is, zonder krachtige middelen een, zoowel door het handelsbelang, als door de eischen van hare veiligheid in Noordelijk Sumatra gevorderden staat van zaken te waarborgen;

„verklaart uit kracht van de macht en bevoegdheid, aan hem door de Regeering van Nederlandsch-Indië verleend, in naam van die Regeering den oorlog aan den Sultan van Atjeh, waarvan hij overigens bij dit manifest mededeeling doet aan elk, wien zulks mocht aangaan, en een iegenlijk indachtig maakt aan alle mogelijke daaruit voortvloeiende gevolgen en aan de verplichtingen, welke in oorlogstijd op iederen burger van den Staat rusten.

„Gedaan aan boord van Z. M. stoomschip *Citadel van Antwerpen*, liggende voor Groot-Atjeh, op heden Woensdag den 26 Maart 1873.”

SIDI TAHIL bracht dit staatsstuk aan den wal. Weder begaf hij zich in de vlet naar de kwala Tjangkoel, waar hij MALILLA ontmoette, die hem waarschuwde voorzichtig te zijn, omdat men hem wilde doodschieten. Te voet gingen zij naar de Missigit van Maraksa; waar zij eenige hoofden der XXV Moekims aantroffen. Hij gaf het manifest aan een hunner met verzoek het aan den Sultan te overhandigen en keerde naar boord terug.

Den volgenden dag, ontving de Commissaris als antwoord

op het oorlogsmanifest, wederom een brief van den Sultan, waarin deze onder anderen schreef, overmorgen (28 Maart) bepaald uitsluitsel te zullen geven, alsmede dat hij geen oorlog, maar eene vriendschappelijke verhouding wilde.

Na lezing van dezen brief niets willende verzuimen wat eene vredelievende oplossing van het Atjehsche vraagstuk zou kunnen in de hand werken, stelde de Commissaris het aanvangen der vijandelijkheden uit, en zond den Sultan door MALILLA nogmaals een brief, waarin hij hem uitstel voor beslissend antwoord gaf tot den middag van 29^{en}; en tevens mededeelde, dat hij nog niet tot de vijandelijkheden zou overgaan, wanneer de Sultan zorg droeg, dat het gewapend volk het strand verliet, elke arbeid aan de aanwezige bontings ophield en geen andere bontings werden opgericht, terwijl hij uitdrukkelijk daarbij voegde dat den volgenden ochtend (28 Maart) bij het aanbreken van den dag, aan deze voorwaarde ten duidelijkste moest voldaan zijn.

Wederom kwam de Gouvernements-Commissaris niet op de gedachte om zich middels een Europeesch ambtenaar in directe aanraking met den Sultan te stellen, ofschoon het uit de ontvangen brieven had kunnen blijken, dat de Sultan wel besluiteloos, maar niet onwillig was.

Toen in den namiddag van den 27^{en} Maart de gewapende samenscholingen aan den wal en de werkzaamheden aan de langs het strand gelegen bontings voortduurden, loste de *Citadel van Antwerpen*, met toestemming van den Gouvernements-Commissaris, als waarschuwing, een schot op de oostelijk gelegen versterking in wier nabijheid dat stoomschip lag, en toen den volgenden dag niet aan de gestelde voorwaarden was voldaan, loste Z. M. stoomschip *Marnix* een twaalftal schoten met puntgranaten, waarop de werkzaamheden door den vijand werden gestaakt. In den namiddag toog hij echter weder aan het werk, en hiervan was het gevolg dat de *Citadel van Antwerpen*, de *Marnix* en de *Coehoorn* ook weder aan het vuren gingen en daardoor den vijand verjoegen.

Den volgenden dag, 29 Maart, toen de, den Sultan gestelde termijn verstreken was, werden door de *Citadel van Antwerpen* en de *Marnix* eenige granaten geworpen in de richting van den Kraton, zooals die door SIDI TAHIL was opgegeven.

Op dien dag en de volgenden, werden nu en dan door de oorlogschepen op de versterkingen aan het strand gevuurd tot dat in den laten namiddag van 30 Maart aan den Commissaris wederom een briefje van den Sultan werd gebracht, waarin hij zijn wensch kenbaar maakte, dat men zijn land niet zou verwoesten, waarop de Commissaris onmiddellijk antwoordde door het zenden van een brief, waarin hij nogmaals een categorisch antwoord vroeg, daarbij wijzende op de krijgsmacht die van Batavia werd verwacht en tevens te kennen gevende, dat van des Sultans antwoord het al of niet staken der vijandelijkheden door hem werd afhankelijk gemaakt.

Den volgenden dag, deed de *Citadel van Antwerpen* een tocht naar Pedropunt en werd het vuren door de oorlogschepen op de versterkingen bij tusschenpozen en matig voortgezet.

In den ochtend van 1 April, zond de Sultan weder een brief, die van hoogst onbeduidenden inhoud was en op nieuw geen verklaring bevatte met opzicht tot het gestelde ultimatum, waarop de Commissaris begrijpende, dat de Sultan er slechts naar streefde om de zaken sleepende te houden, besloot alle verdere onderhandelingen met hem af te breken zoo lang hij niet aan den gestelden eisch zou hebben voldaan. Dit werd mondeling aan de overbrengers van den brief medegedeeld, en sedert vernam men van den Sultan niets meer.

Zoo was dan nu de weg tot minnelijke schikking afgesneden, en de beslissing dezer belangrijke zaak aan de onzekere kans van den oorlog en de wapenen overgegeven.

Wij hebben in de ter onzer beschikking staande bronnen niets aangetroffen, omtrent hetgeen, volgens TOENGGOE KALI, door SIDI TAHIL over het voeren der vlag zoude gezegd zijn. Het feit kan daarom echter toch wel waar zijn, maar het doet niets af ter beoordeeling in hoe ver de Gouvernements-Commissaris

gelukkig geweest is in de keuze zijner vredelievende pogingen om eene minnelijke schikking te bekomen.

SIDI TAHIL heeft uit zijn standpunt gedaan wat hij kon om eene vreedzame oplossing te verkrijgen. Maar was hij een geschikte persoon om bij den Sultan de belangen van de Indische Regeering te bepleiten? De Sultan heeft zijnerzijds eene concessie gedaan door SIDI TAHIL in zijne tegenwoordigheid toe te laten en den brief van den Gouvernements-Commissaris uit zijne handen aan te nemen. Maar kon de Sultan voegzaam met hem in overleg treden over de bedoeling der Indische Regeering, hem opheldering vragen over den inhoud der brieven van den Gouvernements-Commissaris, die hij wellicht niet begrepen had?

Ons komt het voor, dat in deze gewichtige aangelegenheid, en te doen hebbende met den vorst van een onafhankelijk rijk, en een volk, dat ons een traditionneelen haat toedraagt, *) het meer dan ooit noodig was diplomatisch en omzichtig te werk te gaan, en geen der vormen van étiquette en courtoisie te verzuimen, waarop inlandsche vorsten zoo gesteld zijn. Meer dan ooit was het noodig zich door eenen Europeeschen ambtenaar te doen vertegenwoordigen, die al de verlangde inlichtingen had kunnen geven en geene middelen van overreding had moeten onbeproefd laten om tot minnelijke schikking te komen. Dat dit niet geschied is, komt ons zoo onhandig voor, dat we aan de nu aangewende „pogingen van vredelievenden aard” geen naam weten te geven.

Men leert uit het gebeurde, hoe onvoorzichtig het is zich door chauvinistische snoeverijen, zooals die welke te Pinang vernomen zijn, van den eenigen goeden, den waren koninklijken weg

*) Men spreekt steeds over den naijver der Atjehers voor het behoud hunner nationale onafhankelijkheid. Wij houden dat voor een verkeerde opvatting. Het is immers een feit dat de Atjehsche afgezanten in Januari 1873 de souvereiniteit over hun land aan de consuls der vereenigde staten van Noord-Amerika en Italic hebben aangeboden, en dat eerstgenoemde zelfs een concept contract voor de aanneming had ontworpen, — om niet te spreken van het erkennen van den Sultan van Turkije als hun Opperheer. De waarheid in deze is, dat de Atjehers groote vijandschap voor de Nederlanders gevoelen en deze als hunne ervijanden haten.

van handelen te laten afhouden. Om den controleur KRAAIJENHOFF en eenige manschappen van de équipage der oorlogschepen niet in een denkbeeldig gevaar te brengen, stelde de Commissaris zich met nagenoeg wiskunstige zekerheid bloot aan de verplichting om de beslissing der wapenen in te roepen en duizenden aan een grooter gevaar bloot te stellen dan hij aan enkelden wilde sparen. Hierdoor ontnam hij zich, of verzwakte hij de middelen van overreding, waardoor de beslissing der wapenen onvermijdelijk werd. Zonder het te hebben gewild, maar door zich door denkbeeldige gevaren te hebben laten afschrikken, deed hij te kort aan de moraal, aan de menschelijkheid en het utiliteitsbeginsel. *) Op gelijke wijze is ook later, in de door kapitein BOREL verdedigde periode van den oorlog, gezondigd.

Wij aarzelen niet, op grond onzer ervaring op koloniaal staatkundig en militair gebied, als onze overtuiging te verklaren, dat waarschijnlijk de oorlog niet gekomen zoude zijn als de onderhandelingen van Maart 1873 beter gevoerd waren, en ook, dat de thans nog woedende oorlog reeds ten einde zou gekomen zijn, als niet in Atjeh de moraal en de menschelijkheid, in strijd met de utiliteit, met de voeten getreden waren.

De generaal Foy wijdt in zijne „Histoire de la guerre de la Peninsule sous Napoléon” eene flikkerende bladzijde aan den hartstocht, die door de liefde voor den oorlog opgewekt wordt, bij hen die er door behebt zijn. Het is eene passie, zegt hij, die de gemoederen tot in de laagste rangen der weerbaarheid aangrijpt, en bij hen die bevel voeren tot verblindings, tot bedwelming kan overgaan. Dit verklaart de onstuimige rusteloosheid, die ALEXANDER naar de boorden der Ganges, en KAREL

---

*) On ne saurait impunément séparer la politique de la morale. Il n'y a qu'une vérité et on ne peut lui en opposer une autre. Une saine politique ne peut vouloir faire ce qui est prohibé par le droit des gens fondé sur les principes de la justice éternelle; et d'un autre côté, le droit des gens ne doit pas prohiber ce qu'une saine politique juge nécessaire pour la sécurité d'une nation. WHEATON „Histoire du progrès du droit des gens”, tome I, pag. 53.

XII naar Pultawa dreef. Voor hen, die door het oorlogsvuur bezield zijn, zijn honger, dorst, kwetsuren, zelfs de steeds dreigende dood, onverschillig. Over het standpunt van den Opperbevelhebber sprekende, eindigt hij zijne schets met deze woorden : „Quelle puissance dans le présent, que cette volonté du chef, „qui enchaîne et déchaîne à son gré la colère de tant de milliers „d'hommes! Quelle suprématie sur l'avenir que le talent dont les „inspirations vont régler le sort de plusieurs générations! Quand „le Dieu d'Israël veut écraser ses adorateurs sous le poids de „sa toute-puissance, il leur dit: „*Je suis le Dieu des armées.*”

Wanneer wij van deze schets het poëtische en voor den militair het wegslepende erkend hebben, gelooven wij toch dichter bij de waarheid te zijn, indien wij het er voor houden, dat indien God zich ook aan ons, evenals aan het volk van Israël, openbaren wilde, Hij zeggen zoude: *Ik ben de God des vredes.* Dat moet, gelooven wij, de leus zijn van het tegenwoordige geslacht.

I.

HOUDING DER ATJEHERS. — DE POLITIEK VAN HET OPPERBESTUUR. — SAMENSTELLING EN UITRUSTING DER TWEEDE EXPEDITIE.

„Werd onzerzijds” — zoo lezen wij in het koloniaal verslag van 1874 blz. 7 — „het mogelijke gedaan om de moeilijkheden waarin de verwickelingen met Atjeh ons gebracht hadden, te boven te komen, ook de Atjehers en hunne vrienden zaten niet stil. Reeds in Januari 1873 was de ons als eerste rijksbestierder bekende HABIB of SAÏD ABDUL RACHMAN (in het arabisch: El Seid-Abd-ul-Rachman El Zahir) naar Constantinopel gezonden, om bij de Turksche Regeering steun te zoeken. Ten einde toe hebben de Atjehers zich met Turksche hulp gevleid en gretig aan de telkens verspreide geruchten omtrent de aankomst van Turksche oorlogsschepen geloof gehecht. *) Dadelijk na de staking

---

*) Geheel ongegrond was dit vertrouwen niet. De Habib legde in zijne onderhandelingen veel volharding aan den dag en werd daarin krachtig ondersteund door MIDAT PACHA en aanbevelingen van den Sherif van Mekka, en niet minder door zijne persoonlijkheid, wijl hij een afstammeling was van den profeet. Hij was overbrenger van petitiën der hoofden van Atjeh, waarin zij in woorden vol Oosterschen gloed en godsdiensstige dweperij de hulp van den Grooten Heer inriepen. Zij waren vassallen van Turkije, zeiden zij, want reeds in 1562 was Atjeh onder de heerschappij van SELIM I gesteld, en die betrekking was in 1851 hernieuwd.

der eerste expeditie wendde Atjeh zich tot den gouverneur der Straits-Settlements, met het in § 1 reeds gemelde gevolg *). En dit waren niet de eenige pogingen, die aangewend werden om bij vreemde mogendheden hulp en ondersteuning te bekomen.

„Werd aan Atjeh zelf door blokkade reeds spoedig de gelegenheid benomen om zich met de buitenwereld in aanraking te stellen, in de Straits-Settlements en op Malakka waren de aldaar gevestigde of tijdelijk verblijf houdende Atjehers ijverig in de weer om de zaak van hun land naar hunne opvatting te dienen, en zij werden in hunne bemoeingen bijgestaan door Mohamedanen van allerlei landaard, terwijl ook de door de blokkade benadeelde Chineesche handelaren en andere fortuinzoekers niet achterlijk bleven in pogingen om de Nederlandsche zaak te benadeelen.

„In het tijdvak tusschen de eerste en tweede expeditie waren inderdaad de Strait-Settlements het centrum van de ons vijandige woelingen, wat trouwens met het oog op hunne ligging en bevolking te wachten was. Aan die woelingen werd zekere leiding gegeven door een voor dit doel gevormden raad van 8 personen, te Pinang gevestigd, en volgens de jongste berichten samengesteld uit vier Atjehers (TONKOE IBRAHIM, TONKOE NJAH RAJAH, HADJI PANGLIMA PRANG YOESSEOF, en TONKOE NJAH ABOE) twee te Pinang geboren Arabieren (SJECH AMAT en SJECH KASSIM) en twee te Pinang geboren Klingaleezen (OEMAR en OLLAHMEIDIN). Buiten dezen raad was TONKOE PAJAH van

---

De vlag die zij voerden was die van Turkije, de gebeden die ze dagelijks ten Hemel zonden waren om het heil van het kalifaat af te smeeken; van Hem en Hem alleen verwachtten zij steun en bescherming in hun nood. De Porte heeft lang gearzeld wat te doen stond; te beslissen tusschen de plicht als opperhoofd van het geloof en de eeuwenoude vriendschap voor en met Nederland. Eerst einde Augustus zag de Porte af van feitelijke en diplomatieke interventie, waartoe de krachtige houding onzer diplomaten, gesteund door die van Frankrijk en Rusland, niet weinig heeft bijgedragen.

*) De zending van het Britsch oorlogschip *Thalia*, om te onderzoeken of de blokkade effectief en het verbod van uitvoer van oorlogsbehoeften naar de Atjehsche havens gerechtvaardigd was.

Simpang-Olim *) een der ijverigste partijgangers in Pinang. Hun oogmerk was om de stemming hunner landgenooten zoo vijandig mogelijk te houden en hen tot volharding aan te sporen door hun hoop te geven op tusschenkomst van vreemde mogendheden; om oorlogsbehoeften en opium door de blokkade linie een weg te doen vinden; om onrust te stoken in de Nederlandsche bezittingen. Door de waakzaamheid onzer agenten in de Straits werd het Indisch Bestuur steeds gewaarschuwd, wanneer eenig gevaar dreigde, wanneer verdachte personen of brieven in de Nederlandsche bezittingen zouden aankomen. Meermalen zijn onze autoriteiten met den inhoud van brieven, waarin aansporingen tot verzet werden aangetroffen, in kennis gebracht door de inlandsche hoofden aan wie zij geadresseerd waren. Ook viel aan de autoriteiten een opruiende brief in handen, die uit Singapore gericht was aan den van Bandjermassin gebannen pangeran HIDAJAT. De verdachte personen werden te goed nagegaan om kwaad te kunnen stichten. Nergens is dan ook onrust ontstaan ten gevolge van de gebeurtenissen in Atjeh. Die gebeurtenissen werden in verschillende gedeelten van den Archipel met meer of minder belangstelling door de inlandsche hoofden en bevolking gevolgd, over het algemeen evenwel met de overtuiging, dat de beslissing van den strijd in het voordeel van Nederland niet twijfelachtig kon geacht worden †). Merkwaardig is het ook, dat, zoo als later blijken zal, de voor ons ongunstige afloop der eerste expeditie niet belette dat verschillende onafhankelijke landschappen op Sumatra het verlangen te kennen gaven om onder het Nederlandsche gezag te worden opgenomen §).

„Tegenover de moeilijkheden, die door inwoners van Singa-

---

*) TONKOE PAJAH was niet van Simpang-Olim, maar radja van het daaraan grenzende Arakoendoor, ook Tandjong Semantoh genaamd.

†) Het is een oud spreekwoord bij de inlandsche volken, dat de „Companie” het wel eens verliest, maar toch altijd eindigt met te winnen.

§) Het aanzoek der hoofden van de landschappen Batang-Orang, Djandi-Ankola en Soenggam, gevolgd door dat van de landschappen Si-Moendoel en het aan de Boven-Kamper-Kanan gelegen landschap V Kotta's.

pore en Pinang aan het Nederlandsche bestuur berokkend werden, kan met voldoening gewezen worden op den steun, dien het bestuur, blijkens hetgeen onder § 1 is vermeld, van de zijde der Britsche autoriteiten ondervond. *) Hoe geneigd zij zich overigens ook betoonden om voor de belangen der kooplieden in de Straits-Settlements in de bres te springen, waar dit oirbaar was, tevens werd door hen steeds met de meeste welwillendheid gedaan wat zij meenden te kunnen doen om den uitvoer van oorlogsbehoeften te beletten en samenspanningen tegen het Nederlandsche Gouvernement te voorkomen.

„Ook een inlandsch vorst op Malakka, de Maharadja van Djohor, gaf van zijne goede gezindheid een treffend bewijs. De Atjehers en hunne vrienden deden de grootste moeite om het Mohammedaansche fanatismè tegen het Nederlandsche gezag op te wekken en verspreidden allerlei leugenachtige berichten omtrent belemmeringen, die het Nederlandsch-Indische Gouvernement aan de uitoefening van de Mohammedaansche godsdienst zou in den weg leggen. De Maharadja van Djohor nu, een vorst die onder de Mohammedanen in gindsche streken in groot aanzien staat, verkondigde bij proclamatie, dat die berichten geen geloof verdienden en dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement overal en altijd volle vrijheid liet tot uitoefening van de Mohammedaansche godsdienst.

„Tusschen de eerste en tweede expeditie hadden de Nederlandsche autoriteiten geene rechtstreeksche aanrakingen met Groot-Atjeh. Talrijk daarentegen waren de aanrakingen van de officieren der blokkeerende schepen, van de commissie voor de verspreiding der proclamatie, van de autoriteiten in Sumatra's Westkust met de onderhoorigheden van Atjeh.

„In Edi-besar, dat reeds vóór het begin van den oorlog met Atjeh bij herhaling de bescherming van het Nederlandsche

---

*) Na de officieele mededeeling van de blokkade der Atjehsche kust werd door de Regeering van Britsch-Indië de uitvoer van oorlogsbehoeften naar Atjeh en Nederlandsch-Indië; door de gouverneurs van Ceylon en van de Straits de uitvoer naar Atjeh verboden.

Gouvernement gezocht had, werd reeds spoedig na de staking der eerste expeditie de Nederlandsche vlag geheschen en met dien Staat werden van dat oogenblik af onafgebroken betrekkingen onderhouden. In de goede gezindheid van den vorst en van sommige inlandsche grooten werd lang niet door de geheele bevolking van het landschap gedeeld, en de naburige vorsten namen voortdurend tegenover den radja eene dreigende houding aan. Ter bescherming van den vorst en van de vlag werd gedurende eenigen tijd eene militaire bezetting in Edi gelegd, eerst geleverd door de marine, daarna door het garnizoen in Deli. Ook nadat de bezetting teruggenomen was, is evenwel de rust niet gestoord.

„Verschillende andere staatjes hebben niet alleen aan de commissie voor de verspreiding der proclamatie, maar ook op andere wijze, den wensch te kennen gegeven om zich aan het Nederlandsch gezag aan te sluiten. Maar tegenover deze staatjes was het Gouvernement vrijer dan tegen over Edi en de voorzichtigheid gebod, om met het verleenen der Nederlandsche vlag, met het treffen van schikkingen en met het toezeggen van bescherming niet verder te gaan. Immers het verleenen van bescherming zou schade hebben gedaan aan de voor 's hands zoo onvermijdelijke concentratie van krachten; wanneer met de onderhoorigheden van Atjeh schikkingen werden getroffen, zouden deze zich dientengevolge ligt als zelfstandige, van Atjeh voor goed onafhankelijke Staten beschouwd hebben, en dit zou licht de definitieve regeling van zaken in den door de Regeering gewenschten zin — namelijk op den voet van de in 1858 met Siak getroffen regeling — belemmerd hebben; daarenboven was het te verwachten dat elk staatje, welk de Nederlandsche souvereiniteit erkend en de Nederlandsche vlag aangenomen had, aanspraak zou maken op de geheele of gedeeltelijke opheffing der blokkade, en hiertoe kon, in de toenmalige omstandigheden en zoo lang als de onderwerping aan de Nederlandsche souvereiniteit geacht moest worden uitzondering te zullen blijven, niet worden overgegaan, zonder

aan de goede werking der blokkade van het vijandig gebied een gevoeligen slag toe te brengen. Aan de autoriteiten, die met de onderhoorigheden in aanraking kwamen, werd dus opgedragen tijd te winnen, de verzoeken om aansluiting niet af te slaan, maar zich bereid te verklaren die ter kennis van de Regeering te brengen. Tevens werden aan de goedgezinde staatjes zoodanige faciliteiten gegeven, als zich met de regelen eener behoorlijke blokkade liet vereenigen, ten einde zich van handelsartikelen, die zij niet ontberen konden, te voorzien.

„De radja van Troemon toonde zich even bereid als in vroegere jaren, om de Nederlandsche belangen te dienen. Voor zooverre hij in Atjêhsche staatjes op de Westkust invloed meende te kunnen uitoefenen, wendde bij dien aan, om de radja's aan te sporen zich bij Nederland aan te sluiten. Ook naar Groot-Atjeh schreef hij brieven, waarmede hij de Nederlandsche autoriteiten in kennis stelde, maar de brieven deden geenerlei werking.

„Verscheidene onderhoorigheden hebben zich steeds volstrekt vijandig tegen Nederland gedragen; vooral Simpang-Olim op de Noord-Oostkust en de Noordelijke staten van de Westkust. Het heeft herhaaldelijk een punt van overweging uitgemaakt of niet de beschikbare maritieme middelen zouden worden aangewend om die onderhoorigheden voor hare verhouding te straffen. Er is evenwel ten slotte van afgezien, omdat de uitvoering van het denkbeeld eene krachtinspanning zou vorderen, die nadeelig zou kunnen zijn aan hetgeen hoofdzaak moest blijven, — de blokkade der kusten; omdat het nut van eene tuchtiging twijfelachtig voorkwam; omdat gehoopt werd dat onze verhouding tot de onderhoorigheden van zelf op den gewenschten voet zou komen, wanneer de eerlang te hervatten strijd met Groot-Atjeh in ons voordeel beslist werd. Derhalve is aan de maritieme autoriteiten opgedragen zich te bepalen tot het beletten, zooveel mogelijk, van den arbeid aan versterkingen langs het strand en tot bestraffing van vijandige aanrandingen, n.l. het beschieten van sloepen. Als zoodanig is te beschouwen de tuchtiging van Edi-kitjel, van Djoloh en Arakoendoer.

„Hierboven is reeds met een enkel woord melding gemaakt van de wijze waarop de Regeering wenschte ter zijner tijd hare verhouding tot Atjeh en onderhoorighedeu te regelen. Dit punt moet thans uitvoeriger behandeld worden, opdat duidelijk blijke met welke politieke oogmerken de tweede expeditie ondernomen werd.

„Toen in Maart 1873 de toenmalige Vice-president van den Raad van Indie als Regeerings-Commissaris naar Atjeh vertrok had hij, zooals in het vorige verslag vermeld is, in last om opheldering te vragen voor de handelingen van Atjeh, waarover wij ons te beklagen hadden, en om te vorderen, dat door eene goede regeling der verhouding tusschen Nederland en Atjeh dergelijke handelingen voor de toekomst onmogelijk zouden worden gemaakt. Daar Atjeh weigerde de verlangde ophelderingen te geven, moest de oorlog worden verklaard en kwam het dus niet tot eene onderhandeling over de wijze, waarop de toekomstige verhouding tusschen Nederland en Atjeh zou worden geregeld. Ware het daartoe gekomen, dan zou het noodig zijn geweest aan Atjeh duidelijk te maken, dat afdoende waarborgen voor eene goede verhouding in de toekomst slechts te verkrijgen waren, wanneer Nederland's oppergezag werd erkend. De soevereiniteits-erkenning is dan ook gevorderd toen de Sultan, na de oorlogsverklaring, veinsde in onderhandeling te willen komen. Het kon alleen de vraag zijn, of het noodig was verder te gaan, en in bijzonderheden te regelen, in welk opzicht Nederland invloed zou kunnen uitoefenen op het bestuur van Atjeh. Dit kon evenwel niet meer twijfelachtig zijn, nadat de oorlog was aangevangen en uit de wijze, waarop die van de zijde van Atjeh gevoerd werd, gebleken was, dat wij hier te doen hadden met een volk, dat aan zich zelf overgelaten, zich aanstonds weder van ons vervreemden en ons voor dezelfde moeilijkheden als vroeger stellen zou. Het Opperbestuur gaf daarom, na ontvangst der eerste telegrammen omtrent de krijgsverrichtingen, per telegram aan de Indische Regeering zijn verlangen te kennen, dat wanneer onze wapenen bleven zegevieren, met Atjeh eene

regeling getroffen zou worden, op den voet van het in 1858 met Siak gesloten tractaat, en dat in 't bijzonder het recht en de gelegenheid tot vestiging in Atjeh voor ons zou bedongen worden.

„Na de staking der eerste expeditie was er overvloedig tijd, om nog eens nauwgezet te overwegen hoe, na eventueel wel-slagen eener tweede expeditie, de verhouding tusschen Nederland en Atjeh zou moeten worden geregeld. De Indische autoriteiten gaven hun advies over deze vraag, die daarna aan de overweging van den Raad van State onderworpen en eindelijk, in overeenstemming met 's Raads advies, beslist werd in denzelfden zin als het voorjaar: het Siaksch tractaat zou het model zijn voor het met Atjeh te sluiten tractaat.

„De motieven voor deze beslissing liggen voor de hand. Evenals het gebied van Siak, bestaat het gebied van Atjeh uit een hoofdstaat — Groot-Atjeh — met een aantal onderhoorigheden, waarvan sommigen de neiging hadden aan den dag gelegd om zich van den hoofdstaat los te maken. De loyaleiteit tegenover den Sultan, wiens belangen men, nu als vroeger, zooveel mogelijk wenschte te ontzien, vorderde dat de integriteit van zijn rijk, als het kon, werd gehandhaafd.

„Trouwens kon, wanneer eenmaal de Nederlandsche souvereiniteit over Atjeh zou zijn uitgestrekt, verbrokkeling van dat rijk ook voor ons in geen geval gewenscht zijn. Daarentegen zou de Sultan van Atjeh misschien, evenals de Sultan van Siak in der tijd, het nut eener aansluiting aan het Nederlandsche gezag beseffen. Wanneer hij als eerste vrucht daarvan zag de verzekering der integriteit van zijn rijk ook tegenover tot onafhankelijkheid gezinde vassallen. Het was daarom raadzaam in het te sluiten tractaat, evenals in het Siaksche, duidelijk te doen uitkomen, dat het Nederlandsche Gouvernement de integriteit van Atjeh en des Sultans gezag over zijne onderhoorigheden wilde handhaven. Het Siaksche tractaat was voorts berekend voor een toestand, zooals die zich *moet* ontwikkelen in de aan de straat van Malakka gelegen landstreek, zoodra er

door den invloed van het Nederlandsche gezag, orde en veiligheid heerschten. Het gaf aan het Nederlandsche Gouvernement het recht, om zich in het door het tractaat beheerschte gebied te vestigen, de vreemde Oosterlingen tot zijne rechtstreeksche onderdanen te verklaren, de heffing van belastingen — waarbij in het bijzonder aan in- en uitgaande rechten gedacht moet worden — tegen schadeloosstelling uit de handen van het inlandsch bestuur over te nemen en zodoende aan den handel eene gelijkmatige en billijke bejegening te waarborgen. Het was van belang aan het Nederlandsch Gouvernement diezelfde rechten te verzekeren in Atjeh en de onderhoorigheden, voor het verkeer met beschaafde volken, voor de ontwikkeling van handel en vertier nog zooveel gunstiger gelegen dan Siak en onderhoorigheden. Het Gouvernement zou dan, met volkomen eerbiediging van het inlandsch zelfbestuur binnen behoorlijke grenzen, zonder hinderlijke en bezwarende verplichtingen te aanvaarden, de noodige *bevoegdheden* hebben bedongen, om daarvan als in Siak en onderhoorigheden, naar omstandigheden te kunnen gebruik maken. En met de onderhoorigheden van Atjeh zouden dan, evenals met de onderhoorigheden van Siak, nader de noodige contracten kunnen worden gesloten om ze te binden aan het tractaat, met den hoofdstaat aangegaan.

„Wat betreft het van de bedongen bevoegdheden aanvankelijk te maken gebruik, stond het bij de Regeering vast, dat dadelijk een ambtenaar, gedekt door eene voldoende militaire bezetting, in Atjeh blijven moest om de aanrakingen met het inlandsch bestuur te onderhouden en den Nederlandschen invloed te doen wortel schieten.

„Met de hier geschetste politieke oogmerken werd dus de tweede expeditie tegen Atjeh afgezonden. Die expeditie wordt wat de krijgsverrichtingen betreft beschreven in hoofdstuk D. Hier moeten slechts de gebeurtenissen worden vermeld, die alleen met een politiek oogpunt belangrijk zijn te achten.”

Tot dusverre het uittreksel in het koloniaal verslag. Wij zullen

in de volgende bladzijden van onze eigene aantekeningen gebruik maken.

Het was de wensch van het Opperbestuur om de vijandelijkheden zoo spoedig mogelijk te hervatten. Daarvoor pleitte de vrees dat op eene of andere wijze, hetzij diplomatisch, hetzij feitelijk, eene interventie van Turkije de verwickeling met Atjeh zou kunnen bemoeilijken. De kuiperijen van HABIB ABDUL RACHMAN waren niet te minachten en begonnen dreigend te worden; het was moeilijk te voorzien welke wending zij nemen konden of hoe op eenigerhandewijze het godsdienstige fanatisme zou kunnen worden opgewekt. In Constantinopel was reeds het gerucht verspreid dat een Turksch eskader naar de Roode Zee, met bestemming voor Atjeh was gestevend. Het was wel niet waar en de Turksche Regeering schorste het dagblad, dat het gerucht verspreid had; maar het gaf toch de maat aan van de belangstelling die de Atjehsche kwestie had verwekt. Ook meende het Opperbestuur dat de weldra invallende kentering van mousson gelegenheid zou geven om voor den overvoer der expeditionnaire macht zeilschepen te gebruiken, waardoor vermeden kon worden op de aankomst van stoomschepen te wachten, die in Nederland nog gehuurd moesten worden.

Ook in Indië was men voor het spoedig hervatten der vijandelijkheden gestemd, maar zeer overwegende redenen verzetteden zich daartegen. Al kentert de mousson ook in de maand October, daarom zijn toch de rijstvelden in November niet droog genoeg om voor de beweging der troepen te kunnen dienen, en vermits Atjeh volstrekt geene wegen heeft en er ook geen logies te vinden zoude zijn, zouden de troepen gevaar loopen niets te kunnen uitvoeren en *in* en *onder* het water te bivacqueeren. Het is niet mogelijk eene legerafdeeling daaraan bloot te stellen zonder haar in weinige dagen door ziekte te zien wegmelten. Moreel en fysiek beiden, zouden er door lijden, en de troep, verzwakt en ontmoedigd, zou weldra voor de operatiën ongeschikt zijn, wellicht nog vóór ze feitelijk zouden zijn aangevangen.

De samenstelling en uitrusting der expeditionnaire macht kon ook om andere reden zoo spoedig niet gereed komen. Maar daaraan mocht niets ontbreken bij het aanvangen der operatiën, want soms kan het gemis der eenvoudigste benoodigdheden van grooten invloed zijn op den uitslag der campagne. Uit Nederland waren aangevraagd eene versterking van 3000 man infanterie waaronder 255 kader; 80 subalterne-officieren waaronder 20 kapiteins; 50 artilleristen allen kader; 1000 achterlaadgeweren klein kaliber; 18 lichte bronzen kanons à 8 c.m. Men rekende dat met de werving en uitzending wel vier maanden zouden verloopen, en op de komst daarvan niet voor de maand October zou kunnen worden gerekend.

Intusschen verklaarde de Kommandant van het leger, dat aan het verlangen van het Opperbestuur zou kunnen voldaan worden, indien dringende politieke redenen het noodig maakten, als men — zij het ook met mindere goede kansen wat het seizoen aangaat — met eene mindere macht van hoogstens 5500 man infanterie, de mariniers, de barissans der vorsten van Madura en de legioenen van de pangerans MANGKO NEGORO en PAKOE ALAM daaronder begrepen, twee gladziels bergbatterijen en eene, in 't algemeen, minder volledige uitrusting, te velde wilde gaan. Hij vond het echter ongeraden bij de vrij groote zekerheid, dat het ongunstige jaargetij eenen nadeeligen invloed zoude hebben op de gezondheid der troepen, en met het oog ook op den onvolledigen voorraad hooi voor paarden en andere benoodigdheden. *) Hij stelde ten slotte voor de komst van den benoemden Opperbevelhebber af te wachten om door dezen eene beslissing te doen nemen.

De Kommandant der zeemacht vereenigde zich daarmede en vond het wenschelijk 't daarheen te leiden dat alles op 1 November gereed kon zijn. Al de ingewonnen berichten waren

---

*) In Nederlandsch-Indië is het gebruik van hooi- of droogvoeder niet bekend. Het hooi voor de paarden en runderen, gedurende hun verblijf aan boord der schepen, moest uit Australië ontboden worden en werd, in spijt van den aandrang om met de afzending spoed te maken, niet voor medio-November verwacht.

eenstemmig dat die maand de geschikste is voor eene landing en verdere operatiën ter reede, althans voor het gedeelte der kust aan de beide zijden der Atjeh-rivier, waarvoor hij een vertrek later dan November moest ontraden. Doch voor een landing in de baai van Kroeng-Raba, was het einde van November of het begin van December het raadzaamst. Ook deze autoriteit adviseerde om voor de definitieve vaststelling van het vertrek der expeditie, de komst van den benoemden Opperbevelhebber af te wachten.

Toen deze in Indie aangekomen, zich met den stand van zaken bekend gemaakt en kennis genomen had van hetgeen reeds gedaan was en nog gedaan moest worden, besloot hij de expeditionnaire macht op een minimum te stellen, waarvan het gevolg was, dat vier kompagnien van het leger en vier kompagnien barissan minder bij de expeditie behoefden te worden ingedeeld. De infanterie zoude nu slechts 6000 man zijn (nauwkeurig 6259), de barissan en legioenen der inlandsche vorsten daaronder begrepen, in plaats van 7000 en daarvan $\frac{1}{3}$, dat is de brigade van Padang, in reserve blijven.

Dit gaf dadelijk een niet onaanzienlijke vereenvoudiging in samenstelling en uitrusting. Er werden nu minder troepen, minder campagne- en zeevivres, minder transportschepen en minder uitrustingsbenodigdheden vereischt. Het vertrek kon nu met minder bezwaar op 1 November vastgesteld worden.

Hierin werd de Opperbevelhebber niet enkel geleid door het motief om de samenstelling der expeditie te vereenvoudigen en te bespoedigen, ten einde op den gewenschten tijd gereed te zijn om de vijandelijkheden te hervatten, maar ook door overwegingen van hoogere orde. Hij vond het niet raadzaam om Java geheel van troepen te ontblooten. Niemand wist wat de kuiperijen der Atjehsche agenten konden in 't leven roepen als de expeditionnaire macht Java zou hebben verlaten. In Benkoelen waren kortelings door het vermoorden van den assistent-resident H. VAN AMSTEL en den controleur E. E. W. CASTENS dreigende onlusten uitgebroken, die het spoedig zenden van vier kompagnien

infanterie hadden noodig gemaakt. In Deli werd de Nederlandsche vestiging door Battaksche invallen verontrust. Te Makassar vreesde men voor botsingen met het landschap Sidenreng en sprak men reeds van eene expeditie van 4 bataillons, die zouden noodig zijn. Over Lombok sprak men ook als of er verwikkelingen te wachten waren. Er werd voor 's hands wel geen groot gewicht aan die geruchten gehecht, maar geheel onwaarschijnlijk was het toch niet dat hier of daar botsingen ontstaan konden. De Opperbevelhebber zag kans het militaire doel van den oorlog met twee brigaden te bereiken, wanneer methodisch en niet overhaast werd te werk gegaan. Dat doel was de verovering van den Kraton, en daarop volgende vestiging, als met den Sultan geen tractaat zou kunnen gesloten worden.

Tot eene methodische en voorzichtige operatie dwingen het gemis van wegen en van onvoldoende middelen van vervoer. Men kan in Indie, althans op de eilanden buiten Java en Sumatra, niet spoediger opereeren dan in de tijden van den 80jarigen oorlog, en zelfs niet zoo spoedig, want de veldheeren van dien tijd hadden voor hunne operatien tamelijk goede wegen en ook middelen van vervoer per as of te water; zij vonden op hunne wegen steden en dorpen, waar het onbrekende aan levensmiddelen en andere behoeften kon aangeschaft worden, door rekvisitie of tegen betaling. Zij vonden er logies door inkwartiering. Zij beschikten voor hunne belegeringswerken over de krachten van duizenden landlieden met hunne spaden. Over niets van dat alles beschikt de veldheer in Indie. Hij heeft al dadelijk het afmattende tropische klimaat, met al zijne gevolgen tegen zich. Hij vindt geene wegen; hij heeft geene voldoende vervoermiddelen; hij vindt nergens steden of dorpen, waar hij zijne soldaten onder dak brengen of zijne verbruikte levensmiddelen aanvullen kan. De troepen moeten leven van hetgeen hij medevoert. De verpleging der zieken, de voeding der gezonden is afhankelijk van zijne magazijnen. Hij moet ze met zich slepen of in hunne nabijheid blijven. Het eerste kan hij niet omdat hij geene vervoermiddelen en berijbare wegen

heeft. Of hij het wil of niet, hij is gekluisterd aan zijne magazijnen, — bij overzeesche tochten in den regel de vloot. Terwijl men in het beschaafde Europa zijne dooden kan laten liggen en zijne gekwetsten aan de menschelijkheid van den overwinnaar kan toevertrouwen, moet de veldheer in Indie zijne dooden zelf begraven en zijne gekwetsten met zich voeren. En om de vergelijking nog nadeeliger te maken, heeft hij te doen met de voldoening van verfijnde behoeften voor voeding en verpleging, die men eenige eeuwen geleden niet kende en alle aanvoeren moeilijker maken, hetgeen een oud-officier heeft doen zeggen: „naarmate de verpleging, voeding en bewapening beter worden moet de beweegbaarheid afnemen.” *)

De Opperbevelhebber, die niet aan zijn proefstuk was, wist dit alles. Hij wist dat zijne operatiën langzaam zouden vorderen dat er dagelijks slechts weinig zou kunnen worden uitgevoerd, zoolang hij geene definitieve legerplaats ingenomen en verschanst zoude hebben, logies aan zijne troepen hebben gegeven, dat, hoe gebrekkig ook, beschutting tegen tropische zon en nachtelijken dauw kon geven, geene ambulancen, tuighuizen en magazijnen zouden zijn opgericht, in 't kort vóór hij voldaan had aan hetgeen met gebrekkige middelen geschieden kan om de troep zoo goed mogelijk te verzorgen, te verplegen en tegen wegsmelting te behoeden.

Hij begreep dat eene brigade méér, op het terrein van den oorlog, hem ook ongeveer 3000 monden, de non-combattans medegerekend, meer te voeden en te verplegen zoude hebben gegeven, zonder daaruit een evenredig voordeel voor zijne operatiën te kunnen trekken. Hij was eindelijk niet zelfzuchtig genoeg om alles tot zich te trekken, wanneer soms andere belangen daardoor in gevaar zouden kunnen komen, en gaf daarom den Gouverneur-Generaal en den Kommandant van het leger

---

*) „Atjeh gedurende de tweede expeditie en later,” door een oud officier. Uitgegeven ten voordeele der nagelaten betrekkingen van een te Atjeh gesneuvelde militair. Batavia, Ogilvie & Co., bladz. 15.

de verzekering, dat hij zich niet bezwaard zoude achten, als over de brigade van Padang beschikt zoude worden om tegen andere dreigende verwikkelingen voorzieningen te nemen.

Den 10 October had eene bijeenkomst plaats met den Kommandant van het leger, den Generaal-Majoor VERSPIJCK, den chef van den staf der expeditie, de verschillende chefs van diensten, tevens chefs der afdeelingen van het departement van oorlog, en den kapitein-luitenant ter zee J. H. P. E. KNIPHORST, als gedelegeerde van den Kommandant der zeemacht.

In die bijeenkomst werd de laatste hand gelegd aan de organisatie der expeditie. De chartepartijen voor het inhuren der transportschepen werden vastgesteld, de indeeling der troepen op de schepen geregeld, gelijk ook de verdere bevrachting van het materieel der artillerie, der genie, de paarden en vivres; de gedeeltelijke vermindering der blokkade schepen, voor zoo ver zij deel moesten nemen aan het ondersteunen der landing, het aanwijzen eener verzamelplaats voor de transportschepen en meer andere zaken, die voor den regelmatigen gang der onderneming noodig waren.

Vooraf was reeds, op verzoek van den Opperbevelhebber, de kapitein ter zee J. VAN GOGH, van Atjeh gekomen om te samen te raadplegen over verschillende aangelegenheden der landing.

Het gevolg van al die beraadslagingen was, dat het vertrek der transportschepen van Soerabaja, Samarang en Batavia geregeld werd naar gelang van den afstand, dien zij hadden af te leggen, en de stoomkracht, die elk der schepen bezat, zoodat ze allen den 15 November ter reede van Atjeh aangekomen konden zijn. Hierbij werd aangenomen, dat de schepen, elk langs den kortsten weg, den overtocht zouden doen, en er noch van stoomen vereenigd in eskader, noch van tusschenliggende rendez-vous sprake zoude zijn. Het stoomen in eskader is als vertooning fraai als men parade verlangt te maken, en kan ook voor gezagvoerders, die met den koers niet goed bekend zijn, nuttig zijn, terwijl er ook gelegenheid is hulp te verleenen, waar het noodig is. Doch het dwingt de snelle stoomers hunnen

gang naar de trage te regelen, en meer brandstof te verstoken dan noodig ware. In plaats van rechtstreeks uit Soerabaja of Samarang koers naar Straat Banka te nemen, zouden die schepen eerst Batavia hebben moeten aandoen, en daar wachten, tot de troepen van Batavia ingescheept zouden zijn. De eerste expeditie deed de overtocht in convooi, maar had van Batavia naar de reede van Atjeh vijftien dagen reis, hetgeen in ongeveer de helft kan geschieden. Eindelijk moeten de troepen, vooral die uit de oostelijke havens, bij de eene regeling, langer verblijf aan boord houden, dan bij de andere. Het op eigene gelegenheid stoomen rechtstreeks naar de reede van Atjeh verdiende dus de voorkeur, en deze regeling werd daarom aangenomen.

Den 30 October, toen alles gereed was, en de troepen te Soerabaja klaar waren om den 1 November in te schepen, die van Samarang één à twee dagen later, en die van Batavia weder een paar dagen na die van Samarang, werden wij op pijnlijke wijze herinnerd, dat wanneer het de mensch is die wikt, het God is die beschikt.

Sedert eenige dagen was de cholera op Java uitgebroken; het hevigst te Batavia. Verscheiden soldaten van de expeditionnaire bataillons waren daaraan bezweken. Het ontstaan dier ziekte mocht echter geene oorzaak zijn om het vertrek der expeditie uit te stellen; het moest eerder eene aansporing zijn om het vertrek te vervroegen, ten einde het brandpunt der épidemie te ontloopen en spoediger in de zuivere zeeatmosfeer te komen. In 1821, toen de tweede expeditie naar Palembang gereed stond te vertrekken, brak ook de cholera op Java uit, met eene hevigheid zelfs, zooals men die later niet meer waargenomen heeft. Den 22 April vertoonde hij zich te Samarang, kort daarna te Japara en te Batavia. De expeditie vertrok den 9 Mei. Destijds oordeelde men, evenals in 1873, dat uitstel schadelijk zou zijn voor den ophanden veldtocht. Weinige dagen na het vertrek, waren 60 man van het 18^e regiment infanterie bezweken. Doch het waren de laatste offers. De cholera ver-

dween, en, ofschoon de overtocht, tot voor de batterijen van Palembang, 35 dagen duurde, werden geene verliezen meer geleden. Het was een bemoedigend voorbeeld, dat eene aanbeveling scheen te zijn om ook ditmaal het vertrek niet te vertragen en de hoop mocht doen koesteren dat, evenals toen, de zeereis gunstig op de troepen zou werken.

Doch op gemelden dag kwam het bericht, dat op het schip *Nancy*, dat voor vivresschip was ingehuurd en den 4 November door een stoomschip op sleep zoude worden genomen, de cholera was uitgebroken; dat van de equipage reeds de gezagvoerder en eerste stuurman bezweken en nog twee matrozen aangetast waren. Het schip was dadelijk in quarantaine gesteld en de gemeenschap daarmede ontzegd. Het gevolg was, dat de expeditie plotseling beroofd werd van zijn vivresschip en de daarin reeds geladene 300.000 rations levensmiddelen, d. i. de voorraad van ongeveer 30 dagen, verpakt in kolis voor het vervoer bij de kolonnes. Het was eene groote teleurstelling. Een ander schip in te huren kon niet baten, want dat gaf nog de beschikking niet over de bedoelde rations, die door de gestremde gemeenschap niet gelost mochten worden, en eene zoo groote hoeveelheid levensmiddelen van allerlei aard kon in weinige dagen niet op nieuw aangeschaft en verpakt worden. Zonder haar vivresschip kon de expeditie ook niet in zee gaan. Er bleef dus geen andere keuze dan het vertrek uit te stellen in de hoop dat de quarantaine op dat schip, dat inmiddels ontsmet werd, na 14 dagen zou kunnen opgeheven worden, terwijl, voor het geval dat dit niet mocht gebeuren, een nieuwe voorraad werd verzameld.

Gelukkig kon de quarantaine na ommekomst van 14 dagen opgeheven worden. Het schip kwam den 12 November weder vrij. Dadelijk daarna begon de inscheping der troepen van Soerabaja en Samarang met de tusschenruimten in tijd door de verschillen in den af te leggen afstand geboden; den 17 November scheepten de troepen van Batavia in en den 20 de Opperbevelhebber met zijn staf.

De expeditionnaire macht bestond uit:

Het hoofdkwartier en de brigadestaven, de opnemingsbrigade mede gerekend, 46 officieren en 111 minderen;

de infanterie: verdeeld in drie brigaden, elk van vier halve bataillons, van vier compagniën à 125 man elk, sterk 232 officieren en 6259 minderen; *)

de cavalerie: 4 officieren, 75 minderen en 60 rijkspaarden;

de artillerie: drie veldbatterijen elk van 6 br. kanons getr. à 8 C. m. ligt en 6 Coehoornmortieren à 12 C. m. met blok; twee compagniën vestingartillerie en een détachement voor de bediening van het achterlaad kanon, met 38 vuurmonden en een reservepark, te samen sterk: 26 officieren, 643 minderen, 177 rijkspaarden en 74 vuurmonden;

de genie: de staf met twee compagniën mineurs en sappeurs, te samen sterk 18 officieren, 300 minderen, benevens 250 vrije inlanders als werklieden;

de geneeskundige dienst: 32 officieren van gezondheid en 180 minderen voor den dienst der hospitalen en ambulancen; twee ziekschepen met 9 officieren van gezondheid en 88 minderen;

de militaire administratie: 22 officieren en 34 minderen;

het burgerlijk personeel: de geestelijken der beide christelijke gezindheden en één Mohammedaansche priester, de militaire auditie, het postwezen en de ambtenaren toegevoegd aan den Regeerings-Commissaris: 12 Europeanen en 4 inlanders;

het transportpark: 43 karren met de noodige trekossen (wegens gemis van wegen niet benuttigd), 12.000 meters rail, voor 6000 meters weg met 16 wagens (benut voor den aanvoer van goederen van Penajoeng naar den Kraton), en 3280 dwangarbeiders als dragers, waaronder 150 mandoors. Het beheer

---

*) Met het oog op eene te verwachten reorganisatie der bataillons in vier compagniën had het departement van oorlog voor dezen veldtocht de bataillons tactisch in halve bataillons verdeeld en aan elk half bataillon eene vierde compagnie toegevoegd. De rechter halve bataillons werden door een luitenant-kolonel en de linker halve door een majoor gekommandeerd. Ieder half bataillon was sterk 20 officieren 506 minderen.

en toezicht daarover werd gevoerd door 3 officieren en 75 onderofficieren en korporaals.

Voorts 243 compagnies-vrouwen; de Javaansche zending **MAS SOEMO WIDIKDJO**, met twee volgelingen en twee inlanders van Serdang; acht gidsen, waarvan niet veel nut getrokken is, met uitzondering van één Europeaan, zekeren **SWINSEN**, die te gelijk met een andere Europeaan, **THEPEN** genaamd, door een der oorlogstoomers als verdacht, varende in eene prauw op de Atjehsche kust, waren gevangen genomen. **SWINSEN** was Mohammedaan geworden onder den naam van **ABDOELAH**. Beiden waren in dienst van de Atjehers geweest; de eerstgenoemde was goed bekend met de omstreken van Groot-Atjeh.

De zeemacht, onder de bevelen van den kapitein ter zee **J. VAN GOGH**, bestond uit een fregat met stoomvermogen, 17 stoomers en 12 stoombarkassen van de oorlogsmarine; 7 stoomers, twee gewapende kruisbooten van de gouvernementsmarine, voerende te samen 181 kanons, behalve 65 kanons voor het bewapenen van sloepen en stoombarkassen, en nog 10 kanons en 22 mortieren à 12 C. m. voor het doen van landingen. Het état-major en de equipage bestonden uit 142 officieren en adelborsten en 2993 minderen. Hieruit was eene landingsdivisie samen te stellen, sterk 35 officieren en 829 minderen, wier diensten echter, op het rechtmatig verlangen van den Minister van marine, niet verder dan de stranden mochten gevorderd worden. Zij konden, zoo noodig, 32 vuurmonden voor eene landing medevoeren.

De transportvloot bestond uit zestien stoom- en drie zeilschepen, waarvan elf onder Nederlandsche, vier onder Engelsche en één onder Italiaansche vlag. De zeilschepen, ingericht voor ziekschepen (één voor de zeemacht), waren Nederlandsche schepen. De laadruimte der transportschepen bedroeg ongeveer 13.000 lasten.

De oorlogsmarine kon 65 sloepen gewapend en 29 ongewapend leveren. Gewapend, konden zij 743 en ongewapend 1443 man bevatten. De transportvloot had 92 sloepen, waar-

mede 2430 man konden overgevoerd worden. Vermits echter de opvarenden der transportschepen niet al de sloepen konden bemannen of van roeiers voorzien, waren door de militaire administratie 150 roeiers ingehuurd om over de transportvloot verdeeld te worden en bij de landing of andere diensten als roeiers dienst te doen.

Voor de ontscheping der artillerie, de paarden en de runderen of zeer zware voorwerpen, waren 4 ijzeren drijvervloten, rustende op holle ijzeren cilindrs en 2 prauwenvloten bij de uitrusting gevoegd, waarvan de ijzervloten goed voldeden. Een voortreffelijke sloep, voor het vervoer van gekwetsten naar de zieken-schepen, was ontworpen door den adjudant van den Opperbevelhebber, den luitenant ter zee 1e klasse C. J. MARINKELLE en onder zijn toezicht gemaakt. Deze sloep heeft uitnemend voldaan. Voor logies waren onder de uitrusting: één houten barak voor het hoofdkwartier; tien idem voor hospitaal, elke barak bestemd voor 40 zieken; één idem voor apotheek en wachtkamer; drie idem voor vivres-magazijn, elk lang 20 el en te samen geschikt tot berging voor een behoefte van 14 dagen; één idem voor veldlaboratorium voor de genie; een idem voor kruitmagazijn; 16 temporaire (bamboezen) barakken voor huisvesting van ongeveer 2000 man. En nog aanzienlijk meer, dat hier niet te noemen is, waarvan de inventaris een boekdeel zou vullen.

Er was dus voor alles een ruime uitrusting. Zelfs een machinale broodbakkerij, geschikt om 10.000 rations brood daags te bakken, die veel tijd en moeite kostte om ontscheept en onder dak gebracht te worden, met den noodigen voorraad meel, waren aanwezig. Maar er ontbrak gist om het meel te doen rijzen, terwijl de aanvoer van water zeer bezwaarlijk was, want dat uit de rivier mocht niet gebruikt worden, en, toen ook de bakkers ziek geworden en bezweken waren, moest de bakkerij stilstaan.

Men leert hieruit dat het niet genoeg is zich van alles ruim te voorzien, het moet ook op de plaats van verbruik aangevoerd, opgeslagen en verwerkt kunnen worden. De moeilijkheden nemen

toe, naar gelang naar meer comfort, betere verpleging en ruimer verzorging gestreefd wordt. Men komt tot deze practische uitkomst, dat veel ontbeerd wordt, omdat men het te goed wil hebben, en men met het eenvoudige van de vroegere dagen niet meer te vreden is. Het zoude, naar onze meening, eene interessante vraag kunnen uitmaken, die zeer de aandacht verdient, of men wel verstandig gedaan heeft om de verstrekking van vleesch onder de voeding der inlanders optenemen. Wij hebben niet kunnen zien, dat ze nu zoo veel beter dan vroeger aan de abnormale invloeden van den oorlog weerstand hebben geboden. En voor de beweegbaarheid is het een schier onoverkomelijk bezwaar geworden. Hoe zou men daarin voorzien hebben als niet te Malakka een zoo ruime veestapel ware aangetroffen?

„Le mieux est souvent l'ennemi du bien.”

Maar hoe goed ook de uitrusting en speciaal het artikel vivres was, het vond toch geen genade in de oogen eener klasse van onhebbelijken, die waarschijnlijk zich van het oorlogsleven een valsch begrip gevormd hadden en het als eene pleiziertocht moeten hebben beschouwd. Aan dit onderdeel der verpleging heeft de tand der critiek niet minder dan aan het oorlogsbeleid geknaagd, en weder was de Opperbevelhebber de zondenbok.

Ofschoon aan den Opperbevelhebber nimmer eene klacht over de kwaliteit der levensmiddelen en ook niet over de kwantiteit aangebracht is, schijnt daarop toch nog al wat te zeggen te zijn geweest, als men althans gelooven wil wat een ontevredene inzender in het dagblad „de Locomotief” heeft verklaard, in eene reeks van artikelen, waarin hij den Opperbevelhebber een tal van te kortkomsten verwijt. Dit heeft aan de „Samarangsche courant” van December 1874, onder het opschrift: „Een romantisch verhaal over de tweede expeditie”, doen zeggen:

„Hoeveel boekdeelen zou men kunnen vullen met al de rampen, die de oorlogen al niet hebben opgeleverd? Hetgeen ons „een Indisch officier” aangaande de tweede expeditie tegen Atchin

in „de Locomotief” daarover mededeelt is slechts ééne letter van de millioenen bladzijden, die de wereldgeschiedenis over oorlogsrampen bevat. Vooral in oorlog is het noodlot hard: Zware beproevingen zoowel voor den Opperbevelhebber als voor den geringsten soldaat! Wie die ellende, hoe gebrekkig ook, beschrijft, kan er zeker van zijn lezers te vinden, want de belangstelling voor de treurtooneelen uit het legerkamp is steeds algemeen.

„Geen oorlog zonder ontevreden en een zondebok is spoedig gevonden. Het is dus niet te verwonderen, dat, nu men de tactiek van Generaal VAN SWIETEN niet meer bestrijdt, men een tafereel van ellende ophangt en het aan het zondenregister van den Generaal vasthecht. Tien tegen één, dat er zijn die zich door dien roman in „de Locomotief” hebben laten vangen. Alle rampen van de tweede expeditie (zoo denkt de lezer, die er ingelooopen is, aan het slot) komen voor rekening van Generaal VAN SWIETEN! We moeten erkennen, dat zoo de Generaal verplicht was geweest van Atchin een lusthof te maken, hij een allerbekrompenste zuinigheid heeft in acht genomen. Doch nemen we in ernst een voornaam punt uit de rij klachten, — ze zijn met kermisletter gedrukt en loopen dus in het oog — die tegen VAN SWIETEN worden ingebracht. *Ontoereikend voedsel*. Al waren de verstrekte vivres van goede hoedanigheid (behalve brood en thee en visch) en in voldoende hoeveelheid, het was te eentoonig, en toen mannen, onder wie velen pas uit Europa, maanden achtereen rijst en vleesch en vleesch en rijst hadden gegeten, *) toen hun eetlust en gezondheid door de slechte invloeden, waaronder ze verkeerden verminderden, aten zij te weinig van het voedsel dat hun tegenstond.

„Ziedaar in weinige regelen geconstateerd, dat op het vleesch en de rijst niets viel te zeggen. Ons dunkt, dat die verklaring vrij wel overeenkomt met de latere berichten uit Atchin, dat

---

*) Er werden toch ook eenige malen per week aardappelen, Bombaysche uien en kool verstrekt.

de voeding niets te wenschen overliet, en daarvoor dus te voren de noodige maatregelen waren genomen. Geen privaten, het legerkamp een Capua, spel en prostitutie, slecht logies, slecht toezicht, voorwaar klachten die in elken oorlog uit den aard der zaak vernomen zijn *). Maar zonderling mag het genoemd worden dat Generaal VAN SWIETEN nog verantwoordelijk wordt gesteld voor hen, die zich aan spel, drank en prostitutie overgaven en daarmede hun gezondheid hebben verwoest.

„De moraal van den roman is, dat het velen in Atchin schromelijk tegengevallen is. Trouwens, wie niet tegen oorlogs-eventualiteiten kan, moet geen soldaat worden; doch men handelt niet mooi met allen tegenspoed te wijten aan Generaal VAN SWIETEN, die niet te gelijk kok en Opperbevelhebber kan zijn. Partijbelang heeft intusschen den Generaal niets gegund en treden later eventueel VAN SWIETEN's bestrijders in een ander oorlogstooneel op, dan houden wij ons overtuigd dat de klachten over voedsel en drank, logies en wat al niet meer, geenzins zullen gehoord worden. Het tafereel „den lezers van generaal VAN SWIETEN's brief" voorgehouden (inderdaad een pendant van het kampement bij Moskou en in de Krim) zal dan zonder twijfel een contrast vormen met een lusthof, waarin soldaat en kommandant zich zullen verplaatst zien. Dan eerst zal het blijken, dat men in plaats van kostelijk vleesch- en rijstspijzen roekeloos te moeten versmiden, als in Jupiter's hemel ruimschoots leeft van nectar en ambrozijsn.”

Wij gelooven den lezer niet verveeld te zullen hebben met deze aanhaling uit de „Samarangsche courant". Wij wilden, ten bewijze hoe onbillijk meest altoos de critiek is, die niet op waarheid maar uit partijbelang oordeelt, ook het gevoelen van een onpartijdige bekend maken, minder tot onze verdediging, dan om te doen uitkomen, welke lof de militaire administratie voor dezen tak van haren dienst toekomt, ofschoon dit niet

---

*) De vrij aanzienlijke Atjeh-rivier was voor huishoudelijk gebruik, zooals baden, drinkwater en de keuken ongeschikt geworden, wegens de vele privaten die op den oever der rivier gebouwd waren.

genoeg naar verdienste gewaardeerd is. Dat de goede voorziening der voeding voor een leger te velde een der moeilijkste zaken is, zal den lezer kunnen blijken, als hij de brochure van JUSTUS „Over de najaarsmanoeuvres der 2^e divisie in 1878” gelezen heeft. Wanneer in ons land, bij gewone vredemanoeuvres, daarin te kort geschoten wordt, hoe verschoonbaar moet het dan niet zijn, wanneer in Indie, waar alles uit eigene magazijnen komen moet, er aan het een of ander voedingsartikel wat hapert, — aangenomen dat er iets gehapert heeft, wat wij zeer beslist ontkennen.

Wij moeten hier ook melding maken van het oprichten van een bureau van krijgstoerusting, speciaal voor dezen veldtoch om alle berichten en inlichtingen te verzamelen, die dienst konden zijn tot vermeerdering der kennis van Atjeh en zijn volk. Afgescheiden daarvan zondt de Indische Regeering een agent, den heer G. LAVINO, naar Pinang om het oog te houden op al wat daar van de zijde der Atjehers gedaan en besloten werd. Hij heeft aan die opdracht voortreffelijk voldaan. Niets schijnt hem ontsnapt te zijn. Hij wist in de kleinste bijzonderheden wat daar en zelfs ook wat in Groot-Atjeh gezegd en besloten werd. Als hij ons bericht zond, omtrent hetgeen hij vernomen had, ontvingen wij daarvan gewoonlijk kort daarna de bevestiging van onze eigene kondschappers in Groot-Atjeh of hadden wij die kort te voren verkregen. Wij waren daardoor in de gelegenheid de berichten te Atjeh of van Pinang ontvangen aan elkander te toetsen. Wij leerden daaruit ook nog, dat, in spijt der blokkade en de waakzaamheid onder zeelieden, de gemeenschap met het buitenland voor de Atjehers niet geheel gesloten was. Het doet ons genoegen deze gelegenheid te kunnen benutten om den heer LAVINO een blijk te geven, dat wij zijne diensten gewaardeerd hebben.

Er is vaak beweerd, dat de transportvloot voor de over te voeren troepen te gering berekend was. Het is mogelijk. Wij spreken het niet tegen, zonder het daarom te beamen. Het huren, bevrachten en bestemmen der schepen voor de overtebrengen

troepen behoort tot de competentie van het departement van oorlog en was niet van onze bemoeienis, ofschoon men ons daarover wel raadpleegde en ook eene raadgevende stem gunde. Dit onderwerp wordt beheerscht door reglementen en tarieven, die voor ieder verbindend zijn en door ieder geëerbiedigd moeten worden. Daarover te klagen, als soms het comfort niet was zoo als men het verlangde, baat niet en is ook niet wettig. Geen schip wordt ingehuurd, noch chartepartij daarvoor gesloten, als niet uit het verbaal eener, daarvoor benoemde, commissie van officieren blijkt, dat het schip voor overvoer van troepen geschikt is, en voor welk getal. Er zijn dus voldoende waarborgen tegen overvulling. Zoo schatte o. a. de commissie den stoomer *Madaloni* op 500 man minder ruimte dan waarvoor hij aangeboden was. Dit deed den gezagvoerder, Generaal BIXIO, bij ons klagen, dat, had men hem de installatie doen maken of daarover geraadpleegd, hij met zijn schip 500 man meer zou hebben overgebracht. Het is ook te begrijpen, dat voor het vervoer van troepen naar een oorlogsterrein — vooral met stoomers die niet lang onder weg blijven — óók tactische eischen bevredigd moeten worden en men in derzelve dislocatie niet zoo vrij is, als bij een overtocht wegens verplaatsing en verandering van garnizoenen. Het kan b. v. gebeuren dat de hutten voor de officieren niet in evenredigheid zijn met de bergruimte voor de minderen of omgekeerd. In dat geval is er noodzakelijkheid om het comfort voor de tactische eischen te doen zwichten, wil men niet, bij een huurprijs van f1000 tot f1500 daags, vele tientallen van duizend gulden, der landspenningen, nutteloos wegwerpen. Geen verstandig en weldenkend officier kan iets hiertegen hebben.

Wij gelooven, alles te samen genomen, wel gerechtigd te zijn een woord van lof en oprechten dank te mogen uiten, aan de Indische Regeering en aan het legerbestuur, voor de ruime en intelligente wijze waarop de expeditie was georganiseerd en uitgerust. Alle autoriteiten, ook de burgerlijke, wedijverden en deden het mogelijke om alles wat noodig was te verstrekken

en zoo goed mogelijk te organiseeren, en zij deden het met een toewijding, wij zouden haast zeggen, in het besef der moeilijke taak die we te volbrengen hadden, met eene déférentie, die ons trof als een lieflijk beeld op de donkere schaduwen, die van andere zijde op ons geworpen werden.

Wanneer wij zeggen, dat de uitrusting in alle opzichten, geene uitgezonderd, goed was en eer door het te veel dan door het te weinig zou hebben gezondigd, dan durven wij dat doen krachtens de ervaring, die we zelf in zoo menige veldtocht en als Kommandant van het Indische leger, door het uitrusten van zóó menige expeditie, hebben verkregen.

En toch zijn de oorlogskosten voor de jaren 1873 en 1874 te samen niet hooger geweest dan f 16,713,901,76, terwijl dienvoor 1875 f 21 millioen en voor 1876 f 26½ millioen hebben bedragen, behalve de uitgaven, die op andere posten der begrooting ten laaste van het departement van oorlog zijn gedaan en voor elk jaar op minstens f 2 millioen te stellen zijn.

Waarom hebben de Gouverneur-Generaal Mr. J. LOUDON en de Kommandant van het Indische leger Luitenant-Generaal N. H. W. S. WHITTON daarvoor nimmer een blijk van goedkeuring ontvangen? Men zag in de maand November van het vorige jaar (1878) den Gouverneur-Generaal Mr. J. W. VAN LANSBERGE en den Kommandant van het Indische leger Luitenant-Generaal G. P. DE NEVE de belooningen ontvangen, die velen ook aan LOUDON en WHITTON hadden toegedacht. Wij matigen ons geen oordeel aan over hetgeen aan deze autoriteiten verleend is, maar vergelijkingen zijn geoorloofd voor alle openbare daden van algemeen bestuur, en dan vragen wij: waarom worden de diensten van LOUDON en WHITTON miskend, waarom wordt ook hen niet gegeven wat ze verdiend hebben?

II.

DE BLOKKADE. — HET VERTREK DER EXPEDITIE. AANKOMST TER REEDE VAN ATJEH. — DE CHOLERA AAN BOORD.

Wij zouden den lezer korthedshalve wel willen verwijzen naar het koloniaal verslag van 1874, of naar de fransche „Revue Militaire” van dat jaar, of ook naar „de Tijdspiegel” van 1875, die betrouwbare verhalen bevatten van de gebeurtenissen der tweede expeditie. Aangezien die drukwerken in weinige handen zijn, zouden wij echter den lezer door die verwijzing geen dienst bewijzen. Wij zullen dus een overzicht van de voornaamste gebeurtenissen geven, en daarvoor zelf gebruik maken van de genoemde werken, omdat ze de blijken dragen uit officieele bronnen te zijn geput en er geene andere tot onze beschikking staan. Wij bezitten echter ook een dag bij dag eigenhandig aangehouden journaal, waarin niet enkel de gebeurtenissen, maar ook van velen de oorzaken zijn vermeld. Van dat journaal zullen wij, waar het noodig is, tot opheldering van de feiten gebruik maken.

Toen de transportschepen der eerste expeditie naar Java terugkeerden, bleven de oorlogschepen achter om de Atjehsche

kust te blokkeeren. De slechte staat der stoomketels van de *Marnix* en de *Djambi* dwong echter deze schepen de kust eveneens te verlaten. De kapitein-luitenant ter zee J. W. BINKES trad daardoor op als bevelhebber van het blokkade-eskader, dat nu bestond uit Z. M. stoomschepen *Citadel van Antwerpen*, *Soerabaja*, *Sumatra* en *Coehoorn* en kort daarna ook de *Timor*.

Men weet dat het tractaat van Parijs van 16 April 1856, waarbij Nederland zich heeft aangesloten, bepaalt: „dat de blokkaden om verbindend te zijn effectief moeten wezen, dat is: zij moeten door eene genoegzame macht worden gehandhaafd om den toegang tot de kusten inderdaad te beletten.” Tractaten bij verschillende gelegenheden gesloten, o. a. tusschen Frankrijk en Denemarken in 1724, tusschen Holland en de beide Sicilien in 1753, tusschen Pruisen en Denemarken in 1817, hebben uitgemaakt, dat een haven, om effectief geblokkeerd te zijn, gesloten moet zijn, aan de zeezijde door twee oorlogschepen op 't minst, of eene gewapende batterij aan de landzijde. *) Het Nederlandsch-Indisch eskader kon dus ten aanzien van onzijdigen den blokkadedienst niet veel verder uitstrekken dan de reede van Atjeh, hetgeen echter niet heeft belet, dat door een vlijtig bekruisen der kust, de komst van vijandelijke prauwen verhinderd en zelfs een schoener onder Engelsche vlag, de *Conqueror*, die twee kanons als contrabande onder zijne lading wilde invoeren, aangehouden en prijs verklaard werd.

Weldra kwamen echter meerdere schepen het blokkade-eskader versterken. Tegen het einde van Juni waren er reeds 14 en einde Augustus 23 aanwezig, als: Z. M. fregat *Zeeland* met stoomvermogen, de schroefstoomers *Metalen kruis* (1° klasse) *Citadel van Antwerpen*, *Watergeus*, *Vice-admiraal Koopman* (2° klasse), *Coehoorn*, *den Briel*, *Schouwen*, *Riouw*, *Banda*, *Amboina*, *Bommelerwaard* (4° klasse), de raderbooten *Soerabaja*, *Timor*, *Sumatra*, *Admiraal van Kingsbergen* en *Borneo*, benevens de vier Gouvernements-stoomers *Hertog Bernhard*, *Siak*, *Telegraaf*

---

*) ORTOLAN, „Diplomatie de la mer,” II, pag. 380.

en *Argus*, terwijl de stoomers *Maas en Waal* (4^e klasse) en *Bronbeek* gestationneerd waren te Padang en Deli.

Dit eskader stond onder de bevelen van den kapitein ter zee J. VAN GOGH en kon met die sterkte de blokkade langs de geheele kust effectief maken.

Geene veldtocht, zegt de inzender in de „Revue Militaire”, wordt door de zeelieden meer gevreesd dan eene blokkade, wanneer die eenigzins gerekt wordt. Niets is inderdaad, wegens zijne verdrietige eentoonigheid, vermoeiender dan dat rustelooze waken, dan eens over den eenen dan over den anderen boeg kruisende, de oogen steeds op dezelfde punten der kust of van den horizont gevestigd, loerende naar prijzen die niet komen, of droomende van actieve gebeurtenissen die zich niet opdoen. De kans van een zeegevecht onmogelijk zijnde, bleef er niets over voor een meer actief optreden dan hier of daar eene landing te doen als de houding van het volk daartoe aanleiding gaf.

Het blokkade-eskader was verdeeld in drie afdeelingen, te weten: Vijf stoomers bestemd voor de bewaking der Noordkust, n.l. de reede met zijne omgeving; vier voor de Oost- en vier voor de Westkust. De anderen bleven in reserve voor zoodanige diensten als hun door den Kommandant van de maritieme middelen zouden worden opgedragen. De kust, eene uitgebreidheid hebbende van meer dan 120 geogr. mijlen, vorderde deze dienst eene gestadige aandacht om goed verricht te worden. Bovendien had hij een tweeledig karakter, zoowel politiek als militair, omdat de kommandanten der schepen de opdracht hadden zoo veel doenlijk met de bestuurders der onderhoorige staten in vriendschappelijke betrekking te treden.

De blokkade werd, wat het militaire gedeelte betreft, met gestrengheid gehandhaafd, zoodat er zelden een dag voorbijging zonder dat er schepen op Europeesche wijze getuigd, gevisiteerd en aangehouden of vrijgelaten werden, naar gelang van omstandigheden, of eenige vijandelijke prauwen werden prijs gemaakt. Op eenige punten was de blokkade zoo streng, dat zelfs de visschers zich niet meer in zee waagden. Het zoude echter

gewaagd zijn te beweren, dat, ondanks die waakzaamheid, de gemeenschap met de buitenwereld geheel afgesneden was en er geene invoeren van wapenen en kruit plaats hadden. Wel mogen de gevallen zeldzaam geweest zijn, maar uit het feit, dat men in Atjeh tamelijk goed wist wat er buiten af plaats had, is af te leiden, dat menige prauw of klein vaartuig, onder de begunstiging van den nacht of van stormweder, de kusten wist te bereiken.

Aangaande de politieke aangelegenheden, bleef de toestand tamelijk zooals hij was vóór den aanvang der vijandelijkheden. Men heeft zelfs opgemerkt, dat het échec door ons geleden, hoezeer met veel ophef verspreid, niet de uitwerking op de gemoederen gehad heeft, die men er van verwachtte. Het bleek zelfs aan de kommandanten van de oorlogschepen, dat de verstandhouding tusschen de bestuurders der vassal-staten en den Sultan van Atjeh niet groot was. De getrouwste waren de bestuurders der Noordkust, waarschijnlijk omdat zij aan het nemen van represailles het meeste blootgesteld waren. Maar die der Oostkust schenen minder gehechtheid voor den moederstaat te gevoelen. De radja van Edi, die zich reeds vroeger voor eene aansluiting aan de Nederlandsche staatkunde gezind getoond had, vroeg zelfs de vergunning om zich onder de Nederlandsche souvereiniteit te stellen en de Nederlandsche vlag te voeren, zeggende dat hij wel in staat was met eigene middelen aan Simpang-Olim, van de landzijde, het hoofd te bieden, doch ondersteuning van de zeezijde vragende, indien Simpang-Olim beproeven mocht zijne rivier te blokkeeren. Dit werd toegestaan en, weinige weken na den terugkeer der eerste expeditie, woei de Nederlandsche vlag met goedvinden der bevolking aan de stranden van Edi-Besar. Eene compagnie infanterie werd van Deli gezonden om eene benting aan de monding der rivier te bezetten en de vlag te beschermen. Buiten den moreelen invloed, dien deze souvereiniteitserkenning onbetwistbaar had, gaf het gelegenheid er een kolenstation te vestigen, ter aanvulling van het kollenruim der verschillende stoomschepen van het eskader.

Ook de zuidelijke landschappen van de Westkust bleven eene onzijdige houding bewaren. De radja van Troemon, die sedert 1842 in soldij was bij het Indische gouvernement, als voormuur en wachter voor ondernemingen tegen Singkel, bleef zijne vriendschappelijke houding bewaren, en deed zijn invloed gelden om andere staatjes dezelfde onzijdigheid te doen in acht nemen.

Over het algemeen echter was de geest in de noordelijke en onvermengde Atjehsche vestingen zeer vijandig. Onze scheepelingen moesten het dikwerf ondervinden bij ontmoetingen van Atjehsche prauwen. Gewoonlijk werden de niet talrijke equipages krijgsgevangen gemaakt en naar Batavia gezonden; maar dikwerf boden zij wanhopigen tegenstand en weigerden zij de wapenen aftegeven, zelfs dan nog wanneer tegenstand geen doel meer had, en trotseerden zij den dood, dien zij met eenen moed ondergingen, die bewondering inboezemde. Ook te land waren zij even dapper en hardnekkig. Tweemaal moest worden overgegaan tot eene bepaalde tuchting van Atjehsche vestingen, namelijk van Klein-Edi (Edi-Kitjel) en Djoloq.

Tegen de eerste dier vestingen toog, den 22^{en} September 1873, eene landingsdivisie van Z. M. stoomschepen *Timor* en *Bommelerwaard* met 2 stoombarkassen en eenige gewapende sloepen, sterk 120 man, onder bevel van den luitenant ter zee 1^e klasse C. H. BOGAERT, naar den wal, en werd op 100 meters van daar met 2 kanonschoten begroet. Dat belette de landing echter niet, waarop de kotta zonder tegenstand genomen en met de aangrenzende huizen in de asch werd gelegd.

Minder gemakkelijk ging het te Djoloq. Nadat de radja van dit landschap en het volk hardnekkig geweigerd hadden tot eene vreedzame bijeenkomst met de officieren van het blokkade-eskader toetetredeu, en zelfs eene benting aan de monding der rivier opgericht en bewapend hadden, besloot de stations-kommandant die uitdaging te straffen. Den 4^{en} November 1873, brachten Z. M. stoomschepen *Vice-Admiraal Koopman*, *Timor*, *Coehoorn* en *Briel* eene landingsdivisie, die weder door den

luitenant ter zee 1^e klasse C. H. BOGAERT aangevoerd werd, binnen de riviermonding. Hier lagen twee kleine vaartuigen, die zonder tegenstand geënterd en genomen werden. Daarop landden 8 officieren en 114 geweerdragende manschappen, die aanstonds met geschut en geweervuur ontvangen werden. Een peloton der landings-divisie van de *Koopman* snelde aanstonds tegen de versterking in, die binnen weinige minuten, gelijk ook de versterkte kampong, genomen werd. De vijand nam de vlucht en liet de benting met de kampong en een aanzienlijke voorraad levensmiddelen in de steek. Onze zeelieden hadden nauwelijks den tijd gehad om de stukken te vernagelen, de huizen en voorraadschuren in den brand te steken, slechts de woning van den radja en de Missigit sparende, toen de voorpost de nadering van den vijand aankondigde. Plotseling ontstaat in de nog brandende kampong een woest getier en werpt zich van alle zijden een vijandelijke troep op onze zeelieden, die nauwelijks tijd hadden zich te verzamelen en den aanval af te wachten. Zij worden met de klewang in de vuist aangevallen. Na een kort gevecht, man tegen man, verdwijnt de woeste troep in het huis van den radja, van waar dadelijk geweerschoten op de onzen gelost worden. Terwijl men zich gereed maakte om het huis aan te vallen, verhief zich daar binnen een geestelijk gezang, dat den indruk gaf dat de Atjehers zich ten dood voorbereidden. Dit was echter niet het geval. Het gezang hield op, en toen het huis bemachtigd werd was het leeg. De Atjehers waren verdwenen, hunne gekwetsten en dooden medevoerende. Zij hadden, op slechts eenige schreden afstands en onder het vuur van hunne tegenstanders, eene godsdienstige plechtigheid volbracht, die elders gewoonlijk tot geschiktere oogenblikken wordt uitgesteld.

Deze overrompeling, die ons slechts zes gekwetsten en den vijand 22 dooden kostte, dwong, met de tuchtiging van Klein-Edi, dit gedeelte der kust tot eene niet meer gestoorde onzijdigheid.

Omtrent hetgeen in Groot-Atjeh zelf plaats had, bleef men in het onzekere. Er werden echter maatregelen genomen om

geheime zendelingen derwaarts te zenden, o. a. een inlandschen sergeant, SANTRI genaamd, die met een Arabier, zonder dat deze wist wie SANTRI was, van Pinang naar Telok Samawe is gegaan en van daar over land naar Atjeh. De Arabier SAID MOHAMAD BIN ABDOEL RACHMAN MISJOER reisde als handelaar in juweelen en de sergeant SANTRI met hem, vermomd als Maleier, onder den naam van SI BADOE.

Over het algemeen hebben deze en andere zendelingen weinig licht verspreid over hetgeen men noodig had te weten. Wij maken van dit feit melding om te doen uitkomen, dat de Regeering niets verzuimd heeft om berichten over al wat wetenswaardig was in te winnen; maar ook tevens, dat de zoo dikwerf geuite klacht, dat er te weinig gedaan wordt om bij eventueele oorlogen of expeditiën, goede berichten over land en volk te bekomen, niet gegrond zijn. De nauwkeurigste berichten en de beste kaarten leeren niets anders dan dat men te doen zal hebben met een land, waar geene wegen zijn, veel begroeid en geaccidenteerd terrein is en de beweging van troepen in tactische orde niet mogelijk is. Veel nut heeft men van zulke wetenschap niet. Men doet dus verkeerd het gemis van locale kennis, als een verzuim der Indische Regeering om ze zich te verschaffen, breed uit te meten. Het feit is waar en ook voor de kommandeerende officieren van expeditiën eene belemmering om vooraf plannen te maken en tactische bewegingen daarop te ontwerpen; maar al heeft men van het land ook nog zooveel berichten verzameld, zij leeren den bevelhebber toch weinig van hetgeen hij zou willen weten en door hem eerst na eigene aanschouwing verkregen kan worden.

Soms hadden de blokkade-schepen zonderlinge ontmoetingen. In de maand September zag de *Watergeus* tamelijk ver in zee eene Atjehsche prauw, worstelende tegen zwaren storm, waarvan de opvarenden uitgeput schenen. Naderbij gekomen bleek het, dat er ook nog wat meer aan de hand was. De opvarenden verkeerden in de grootste opgewondenheid en waren in opstand tegen den djoeragan. De klewangs waren opgeheven en ver-

moedelijk zoude, weinige minuten later, de djoeragan gedood zijn, als niet de komst van de *Watergeus* het verhinderd en de opvarenden gevangen genomen had. Aan boord van het stoomschip overgestapt, maakte de djoeragan, of de man die het roer in handen gehouden had, zich bekend. Het was RADJA BOERHAN OEDIN, die door de Indische Regeering in commissie naar Groot-Atjeh gezonden was.

RADJA BOERHAN OEDIN is de kleinzoon van den Jang-di-Per-toean van Pagar Roejong, laatstelijk regent van de afdeeling Tanah-Datar (Sumatra's Westkust) en in 1833, als verdacht uit eerzuchtige bedoelingen deel aan den opstand te hebben genomen, naar Batavia gebannen. Bewijzen heeft men niet kunnen vinden; er was slechts verdenking. Hij was in rechte lijn afstammeling der voormalige vorsten van Menang-Kabau, die in vroegere eeuwen over al de Maleische landen van Sumatra heerschten. RADJA BOERHAN OEDIN, de kleinzoon, heeft in gestalte, in vormen en in beschaving alles wat den man van geboorte op het eerste oog doet kennen. Hij bekleedt te Batavia de betrekking van kommandant van het 3^e district.

Vroeger ook met eene zending naar Serdang belast, had hij van den Atjehschen landaard en het volkskarakter veel kennis opgedaan. Hij was daar zelfs met eene dochter van den Sultan gehuwd en genoot er, als een afstammeling van Pagar Roejong, onbegrensden eerbied. Toen de eerste expeditie van Atjeh teruggekeerd was en vernemende, dat men naar iemand omzag die op de plaats zelve berichten omtrent de geestgesteldheid kon inwinnen, bood hij zich daartoe aan. Men kon daarvoor geen geschikter man vinden. Zijne bekende energie, schrandtheid en zijne geheele persoonlijkheid wezen hem daarvoor aan. Zijn aanbod werd aangenomen. Hij vertrok naar Serdang, om van daar dwars door het eiland van Oost naar West te Troemon aan te komen.

Eenige weken later was hij in den Kraton bij den Sultan, aan wien hij zich bekend maakte. Deze ontving hem met genoeg als een „Soedara”, een afstammeling van het Vorsten-

huis van Menang-Kabau, waarmee ook het Vorstenhuis van Atjeh verre verwantschap had. Hij kreeg daar' ruime gelegenheid om met den Sultan te spreken en hem ten goede te raden, en deed het, doch niet met den gewenschten uitslag. Zijne reis van Serdang naar Troemon was niet zonder gevaar geweest. Eens werd hij, ondanks zijne vermomming, herkend en zijn leven bedreigd; maar hij redde zich door zijne tegenwoordigheid van geest. *)

Na eenigen tijd in den Kraton te hebben doorgebracht, moest hij aan terugkeer denken, en hij wilde de vermoeiende reis van Atjeh naar Troemon over land niet op nieuw ondernemen. Hij vertrok met de geheime opdracht van de Atjehsche hoofden om het gouvernement Sumatra's Westkust in opstand te brengen. Hij huurde te Kroeng Raba eene prauw om hem over zee naar Malaboe te brengen, hopende onderweg een Nederlandschen kruiser te zullen ontmoeten en zich door dezen te laten opnemen. In zee gestoken, maakte hij van den nacht gebruik om het vaartuig van de kust af zeewaarts te sturen. Toen, bij het aanbreeken van den dag, die verandering van koers ontdekt werd, was er groot misbaar onder de opvarenden, die den vluchteling dwongen den steven weder naar den wal te zetten. Een storm kwam hem echter te hulp en dreef de prauw weder zeewaarts; de worsteling met den storm duurde twee dagen en de levensmiddelen raakten op. Blootgesteld aan de woede der opvarenden, zou BOERHAN OEDIN bezweken zijn, als zijne persoonlijkheid hen niet had weten te beheerschen. Het werd echter hoog tijd dat de hulp van de *Watergeus* opdaagde.

Vóór het vertrek der eerste expeditie had RADJA BOERHAN OEDIN den Regeerings-Commissaris aangeboden hem te vergezellen. Waarom zijne diensten niet zijn aangenomen, is ons niet bekend. Hij zoude, naar het ons voorkomt, een goede tusschenpersoon van den Regeerings-Commissaris tot den Sul-

---

*) RADJA BOERHAN OEDIN ontving tot loon van zijne toewijding en energie de Militaire Willemsorde der 4e klasse.

tan geweest zijn en op den laatsten vermoedelijk invloed hebben kunnen uitoefenen en hem tot toenadering overhalen. Bij het organiseeren der tweede expeditie vroegen wij hem of hij ons vergezellen wilde. Zonder dat hij het weigerde, ontdekten wij dat het voorstel hem niet aangenaam was. Wij stelden hem gerust, zeggende dat wij beaamden dat de gastvrijheid, die hij van den Sultan genoten had, hem belette in een andere rol naar Atjeh terug te keeren.

Gedurende zijn verblijf in den Kraton had hij gelegenheid zich met den geest der bewoners bekend te maken. Men gaf in Atjeh niet de minste blijken van ontmoediging of bezorgdheid en hunkerde integendeel naar onze komst om zich met ons te meten. De stemming was zoo oorlogszuchtig, dat zelfs vrouwen en knapen verlangden deel te nemen aan den strijd. Men verwachtte ons in November en rekende er op dat de landing weder te Maraksa zoude plaats hebben, waar men zich geducht versterkt had. De drooge mousson begint in November, zeide hij, maar de sawah's zijn dan nog onder water, de padi nog groen en de waterleidingen met water gevuld. In December wordt dat beter; in Februari wordt de padi gesneden; de velden zijn dan droog en voor de operatiën het beste geschikt. De Sultan rekende er op dat hij ongeveer 60.000 man voor de defensie zou kunnen bijéénbrengen. Hij had echter geen vertrouwen in den uitslag en verborg aan RADJA BOERHAN OEDIN niet, dat hij vreesde overwonnen te zullen worden. Dit was ook de meening van dezen, die het er voor hield, dat noch de geduchte aardewerken die hij gezien had, noch de dapperheid van het volk bestand zouden zijn tegen onze artillerie, betere wapenen en in 't algemeen onze meerdere krijgskunde. Zonder evenveel vertrouwen te hebben als de Sultan in de sterkte der weerbaarheid, meende RADJA BOERHAN OEDIN toch wel, dat zij 20.000 man zoude kunnen bedragen. Het had hem getroffen dat nergens de minste bezorgdheid bestond; dat over den oorlog gesproken werd als over de natuurlijkste zaak der wereld; dat niemand zich ont-

trekken wilde en naar den aanvang van den strijd verlangd werd. Is echter de Kraton genomen, verklaarde RADJA BOERHAN OEDIN, dan zal ook de oorlog eindigen.

Aan de oostzijde van de hoofdriever is langs de kust tot Pedir eene aaneenschakeling van versterkingen. Het zijn ingravingen, achter het duin met de aarde naar voren geworpen. Ook de lagunen zijn van veldwerken voorzien. Men rekent vooral op den indruk der klewangaanvallen. Verscholen achter hunne ingravingen, willen zij door onverhoedsche aanvallen schrik onder de onzen brengen. De rivier is versperd en de monding versterkt door bentings aan de beide oevers, die wel met 40 kanons bewapend zijn.

Deze berichten, die hij schriftelijk te Batavia gaf, kwamen zeer goed overeen met die van den heer ROURA, gewezen Fransch zeeofficier, thans te Pinang gevestigd en gezagvoerder van de stoomer *Patih*, waarmede hij sedert een tiental jaren, als deelgenoot van een handelshuis van Marseille, op Atjeh handel dreef, zoodat hij geacht kon worden met het volkskarakter, de dapperheid en de hardnekkigheid der Atjehers wel bekend te zijn. Wij ontmoetten hem te Singapore en reisden met hem van daar naar Batavia op denzelfden mailstoomer, waardoor we in de gelegenheid waren van hem, over het land en volk, ruime inlichtingen te bekomen en onze eigene kennis van het volk, door een halfjarig verblijf te Singkel, kort na de verovering dier plaats op de Atjehers opgedaan, met de zijne aan te vullen. Hij schatte de weerbare manschap die we te bestrijden zouden hebben, op ongeveer 100.000 en verklaarde zeer beslist, dat hij het ten onderbrengen der Atjehers voor eene hersenschim hield.

RADJA BOERHAN OEDIN gaf vrij uitvoerige berichten over den weg van Kroeng Raba naar den Kraton. Hij beschreef hem als redelijk, niet breed, op vele plaatsen modderig, niet ongeschikt voor troepen, behalve voor artillerie, als de weg niet verbeterd werd en niet vooraf twee goede bruggen zouden geslagen zijn. Men moet tweemaal het water passeeren, eerst bij kwala Naritja,

waar het vervoer van het geschut, hoewel het water niet breed is, toch zeer bezwaarlijk zal zijn, omdat de oevers over eene groote breedte moerassig zijn, en dan nog eens over een tak van die kwala. Tusschen Pakan Badak en het gebergte moeten nog 4 tot 5 kleine riviertakjes gepasseerd worden, die in den zomer droog zijn. Het gebergte bij Kroeng Raba is weinig begroeid; het terrein bestaat uit sawah's, kampongs en tuinen. Het landen te Kroeng Raba is niet moeilijk, doch de schepen moeten buiten de reven blijven. De afstand tot Kotta Radja is zes uren gaans. Men kan ook te Lepong landen, dat drie uren gaans zuidelijker ligt. Van Lepong naar Kroeng Raba gaat men over gebergte, doch de weg is niet moeilijk, wel begroeid maar geen dicht bosch. In het gebergte bij Boekit Sebong zal men door geweervuur beschoten worden, doch het zal wel tot zwijgen te brengen zijn.

Het is vermoedelijk, omdat RADJA BOERHAN OEDIN de belemmeringen ten Oosten en ten Westen der rivier, door de daar aangelegde versterkingen het grootst achtte, en den tegenstand der XXVI Moekims dien hij als zeer ernstig voorstelde, dat hij raadde te Kroeng Raba te landen. Maar de militaire lezer zal reeds ontdekt hebben, dat integendeel de marsch van Kroeng Raba naar den Kraton wegens de rivier-overtochten en de ongeschiktheid van den weg voor artillerie, serieuze belemmeringen moest doen verwachten, terwijl de versterkingen langs het noorderstrand ten oosten van Gighen door de zee-artillerie gemakkelijk onschadelijk te maken zouden zijn, en eene landing aldaar het voordeel gaf, steeds in gemeenschap met de vloot te kunnen blijven.

Eindelijk brak de dag aan, dat de troepen vertrekken konden. De inscheping had plaats in stilte, zonder openbare manifestation. Met het oog op de cholera, die niet enkel bij de troepen, maar ook onder de burgerij heerschte, had de Opperbevelhebber dringend verzocht geenerlei feesten, zooals afscheidsmalen, bals of dergelijke te geven. Zij pasten niet bij den ge-

drukten toestand, waarin vele gezinnen verkeerden en konden schadelijk zijn voor veler gezondheid. Dit viel niet in den smaak van allen en eenige organen der pers hebben zich bijverd dat aftekeuren. Zij hadden een theatrale uittocht in plaats eener ernstige en eenvoudige verlangd. Doch de wensch van den Opperbevelhebber was beslissend en werd geëerbiedigd. Aan boord der schepen werd de volgende dagorder van den Opperlandvoogd voorgelezen:

„Het oogenblik met ongeduld door U verbeid is daar.

„Gij gaat het werk volbrengen, dat voor eenige maanden aan Atjeh's stranden onafgedaan werd gelaten, door omstandigheden van uwen wil onafhankelijk.

„Niet alleen Nederland en Indië, maar Europa, ja de gansche wereld heeft het oog op u gevestigd.

„Alles wordt verwacht van uwe bekende eigenschappen, moed, beleid, trouw. Wij zien u met vertrouwen, niet minder met hartelijke belangstelling naar het terrein des oorlogs gaan.

„Moge daar weldra de geliefde driekleur met den Oranjewimpel in top, worden geplant als zegeteeken onder den blijvenden juichtoon van: Leve de Koning!”

Den 20 November ten 7 ure 's morgens, begaf de Opperbevelhebber zich met zijn staf ter reede, om inteschepen op den particulieren stoomer *Prins Alexander der Nederlanden*. De Gouverneur-Generaal deed hem uitgeleide tot aan de inscheepplaats, en nam met een hartelijk woord afscheid. De Generaal beantwoordde dien afscheidsgroet kortelijk, drukte hem de hand en vertrok vergezeld van de goede wenschen van allen, die het goed meenden met den afloop der gewichtige onderneming.

De omstandigheden, waaronder de expeditie vertrok, waren echter hoogst ernstig. Zij nam een vreeselijke vijand met zich, de cholera. Aan boord van verschillende schepen brak zij uit nog voor het anker gelicht was. Dit was o. a. het geval met de *Chancelor*.

Sedert eenigen tijd waren de Atjehers de expeditie wachtende.

De komst der transportvloot was dus geene verrassing, ofschoon hetgeen zij zagen opdagen wel stof tot denken had kunnen geven. Oorlogschepen van alle klassen en grootte, transportschepen van allerlei typen, zoowel stoom- als zeilschepen, kwamen achtervolgens op de reede. Den 1 December waren op de reede 35 groote stoomschepen vereenigd, behalve 12 stoombarkassen en eenige lichte vaartuigen. Maar zij, die op uitkijk stonden, zagen bewegingen uitvoeren, die alle gissingen moesten beschamen. Straks ging een stoomer de reede verlaten, koers stellende om de West, om den volgenden dag terug te komen; dan was het een aviso, die langs de kust stoomde, blijkbaar om eene verkenning te doen. Soms zag men gewapende manschappen in sloepen nederdalen, niet om naar den wal, maar om op een ander schip over te gaan. Het was weder de cholera, die er de oorzaak van was. Sedert de aankomst der eerste schepen, d. i. den 23 of 24 November, waren die bewegingen onafgebroken geweest, maar zij gaven geene hostiliteit te kennen. De quarantaine-vlag waaide van den grooten top van bijna alle schepen. Het was een verontrustende tijd.

Reeds eenmaal was het vertrek der expeditie uitgesteld moeten worden. Geruchten, die al te lichtvaardig als juist waren aangenomen, hadden het geloof verspreid dat het was wegens een te kort in de benodigheden der uitrusting. Dit was niet waar. Ook niet dat het had plaats gehad ter zake van de cholera. Deze was wel de indirecte oorzaak, maar niet de directe. Het was de quarantaine, het beslag dat op het vivresschip was gelegd. Zoodra dit weder vrij kwam, vertrok de expeditie zonder dralen, hopende, evenals in 1821, dat de cholera verdwijnen zou in de zuivere zeelucht. Die hoop werd teleurgesteld. De stoomers *Sloet van den Beele* en *Willem Kroonprins der Nederlanden*, tot de beste schepen der transportvloot behoorende, volkomen voor de Indische vaart ingericht en twee halve bataillons (het 3^e) overvoerende, die van Midden-Java kwamen, waar de cholera nog niet was uitgebroken, werden het ergste geteisterd. Het getal

dooden bedroeg 60. Ofschoon de drooge mousson reeds had moeten invallen, bleef de regen aanhouden; hij viel bij stroommen, nagenoeg onafgebroken en maakte het begin der operatiën volstrekt onmogelijk.

De gezondheidstoestand was droevig en beloofde voor de eerste dagen weinig goeds. Bij afwezigheid van den Opperbevelhebber, wiens reis vertraagd was, omdat hij, Singapore voorbij stoomende, het transportschip *Sumatra*, dat averij gekomen en veel choleralijders had, te hulp moest komen en op sleep nemen, besloot de Kommandant der maritieme middelen, op aandrang van den geneeskundigen dienst, om een doortastenden maatregel te nemen en de korpsen, die het ergst door de ziekte aangetast waren, te doen ontschepen.

Er kon natuurlijk niet aan gedacht worden om ze op de kust van Atjeh te doen landen. Daarvoor werd het eiland (Poeloe) Nassi gekozen, dat, naar het scheen, aan de voorwaarden der hygiëne voldeed. Aanvankelijk nam de bevolking eene vijandige houding aan, doch, liet die spoedig varen. De bodem van het eiland scheen droog te zijn; er werd zoet water in overvloed aangetroffen, zoodat men dacht daar een waterplaats te kunnen vestigen tot aanvulling van het verbruikte drinkwater der oorlogs- en transportvloot. Ook scheen bij kalm weder de gelegenheid om te landen niet ongunstig te zijn. De Kommandant der maritieme middelen besloot dus van Poeloe Nassi eene tijdelijke verblijfplaats voor de troepen te maken. Dit geschiedde; het 3e bataillon ontscheepte onder de bescherming van drie oorlogsschepen en nam bezit van het eiland. De zieken werden onder tenten gelegd in afwachting dat de genie-barakken voor hen gebouwd zoude hebben.

Den 28 November om 4 uur in den namiddag, kwamen de Opperbevelhebber en de staf ter reede. Hij ontving dadelijk een bezoek van den Kommandant der maritieme middelen, die hem bericht gaf van hetgeen hij ter bestrijding der cholera gedaan had, dat de volkomen goedkeuring van den Opperbevelhebber verwierf.

Den volgenden dag, gingen de chef van den staf met de kommandanten der artillerie en genie te scheep op kleine stoomers, om eene verkenning te doen ten Oosten der Atjeh-rivier voor het zoeken eener geschikte landingsplaats; ter gelijker tijd werd ook eene tweede, een schijnverkenning ten Westen der rivier gedaan. De Generaal VERSPIJCK ging, vergezeld van den chef van den geneeskundigen dienst en den chef der intendance, naar Poeloe Nassi, om te onderzoeken wat verricht kon worden, om er, in afwachting der landing op de Noordkust van Atjeh, het verblijf voor de troepen te verbeteren.

Om 10 $\frac{1}{2}$ uur kwamen de eerstgenoemde hoofdofficieren aan boord terug. Nabij de monding van de Tjankoe Lohé, ongeveer 11 $\frac{1}{2}$ kilometer beoosten der Atjeh-rivier, was een geschikt landingspunt gevonden, dat, naar het scheen, weinig of niet versterkt was, althans tot aan de kwala Gighen, nagenoeg midden tusschen de kwala Lohé en de monding der Atjeh-rivier gelegen. Ter hoogte van de kwala Lohé had de bevolking zich vijandig betoond, maar enkele granaatschoten van Z. M. stoomschip *Banda* waren voldoende geweest om het vijandelijk vuur tot zwijgen te brengen. Uit de vele versterkingen ten westen der kwala Gighen, waar het terrein meer moerassig bleek te zijn, was geen schot gevallen.

In den namiddag, kwam ook de Generaal VERSPIJCK terug. Zijne berichten waren ver van bevredigend. De cholera nam in hevigheid toe; voortdurende stortregens, die daags te voren zes uren geduurd hadden en den bodem in een modderpoel hadden herschapen, maakten het verblijf in het bivouac onhoudbaar. De tweede bevelhebber had uit dien hoofde weder eenige compagnien op de stoomers *Sloet van den Beele* en *Kroonprins der Nederlanden*, die nu weder ontsmet waren, doen terugkeeren, wjl het verblijf aan boord dan toch beter kon geacht worden, dan dat aan den wal, waar geene bescherming voor den hevigen regen bestond. Wilde men het voorloopig ziekenetablisement te Poeloe Nassi tot een deugdelijk verplegingsoord inrichten, dan waren ook spoedig voorzieningen op breeder schaal on-

misbaar. Daartoe overtegaan was noodig, want de choleralijders mochten niet naar de ziekschepen worden overgebracht, om de natuurlijke reden, dat deze dan voor gekwetsten en andere zieken onbruikbaar zouden zijn, en op de transportschepen mochten evenmin door cholera aangetasten gelaten worden, om aan de ziekte geen grootere uitbreiding te geven. De kommandant van de genie begaf zich, den volgenden dag, 30 November, naar het eiland om de noodige voorzieningen te nemen en leidingen te doen maken, voor den aanvoer van het bergwater tot in de watervaten in de sloepen der schepen. Met den Kommandant van de maritieme middelen werden tevens maatregelen beraamd en genomen om de aangetaste lijders op de vloot ten spoedigste te evacueeren.

Bij zijne terugkomst rapporteerde de kommandant der genie, dat de ziekenbarak den volgenden dag, 1^{en} December, gereed zou zijn voor de opneming van 60 lijders, die tot 120 uitgebreid zou worden. Hij gaf een ongunstig bericht over den toestand van het bivouac der gedebarreerde troepen, dat door den op nieuw gevallen regen nog onbewoonbaarder geworden was, waaraan echter voor den korten tijd dien het dienen kon geene materialen mochten verspild worden, die weinige dagen daarna elders zóó noodig zouden zijn. Om hier, wat het dringendst noodig was te verhelpen, werd last gegeven om de nog op het eiland aanwezige compagnien weder te doen inschepen, op één compagnie inlanders na, die tot bewaking van het ziekenetablisement achter bleef. Deze inrichting heeft nog lang na de landing dienst blijven doen en is eerst kunnen opgeheven worden nadat de laatste lijder hersteld of bezweken was. Op 6 December waren daar reeds 302 lijders verpleegd, waarvan er 133 bezweken en nog 169 in behandeling waren. In de 24 uren van 5 op 6 December overleden er 22.

Op den 1^{en} December was ook de Secretaris van den Regeerings-Commissaris, den Heer Mr. H. M. CANTER VISSCHER, overleden. De dood van dezen kundigen en rechtschapen ambtenaar was een droevige bijdrage bij reeds zoo vele tegenspoeden, die ge-

leden waren. Het was een verlies dat den Opperbevelhebber pijnlijk trof. Hij werd te Poeloe Nassi begraven en zijn begraafplaats aangeduid door een marmeren grafsteen, die zijne vrienden van de algemeene Secretarie hebben laten maken en naar Atjeh overgezonden.

De evengemelde voorzieningen waren echter zoo gemakkelijk niet uittevoeren als ze hier beschreven zijn. De gemeenschap met het eiland was, door de aanhoudende zuid- en westelijke winden, zeer moeilijk en niet alleen belemmerend voor het landen der zieken, maar ook voor den aanvoer der bouwmaterialen, die met evenveel bezwaar uit de transportvloot moesten gelost worden. Een zestal sloepen en zes kolleks — dit zijn smalle, uit boomstammen gemaakte vaartuigjes, bijzonder geschikt om de branding te doorklieven, die daarvoor opzettelijk aangekocht waren — gingen verloren. „Op 5 December,” vinden wij in ons journaal aangeteekend, „is de sleepboot *Ardjoeno*, die met het overvoeren der choleralijders belast was, ten 9 uur 's morgens van de reede vertrokken en eerst om 11½ 's nachts teruggekomen. De afstand van de reede naar de landingsplaats van Poeloe Nassi is 2½ uur stoomens, dus 5 uur voor de heen en terugreis. Er zijn dus 10 uren noodig geweest voor de landing en den terugkeer van het begeleidende personeel. Elk ziekentransport wordt begeleid door eenen officier van gezondheid en eenige hospitaal-soldaten met de noodige stroozakken, dekenen enz. voor de ligging.” Deze diensten kwamen dagelijks voor en waren dus zeer vermoeiend voor de betrokken personen.

Het kan dan ook niet ontkend worden, dat de toestand zeer bedroevend was, hoewel er zich niemand door liet ontmoedigen. Bij al dat overtollige water, dat als stortvloeden nederviel en het verblijf der troepen op het dek der schepen zoo niet onmogelijk toch weinig aangenaam maakte, paarde zich een veront- rustend afnemen van het drinkwater. De schepen waren van water voorzien tot 1 December en die tijd was reeds overschreden. Er moest voorzien worden in de behoefte van ongeveer 10.000 menschen de non-combattans en bedienden medegerekend,

300 paarden en 300 runderen. Door de branding te Poeloe Nassi konden de watervaten in de dansende sloepen niet gevuld worden; gedeeltelijk werd in de behoefte voorzien door de distilleermachines, die op eenige stoomschepen waren, maar zij konden in de behoefte niet geheel voorzien. Zij hadden reeds grooten dienst bewezen door het water, dat tot 1 December, wellicht wel wat ruim, berekend was, reeds tot geruimen tijd daarover te doen strekken. Het dagelijksche rapport, dat de Opperbevelhebber zich liet geven over den stand der waterruimen begon inderdaad dreigend te worden, en moest doen besluiten om, in weerwil van de weinig bemoedigende ondervinding te Poeloe Nassi opgedaan, tot de landing overtegaan, in de hoop dat de regen dan toch eenmaal zou ophouden.

Het doen van landingen op vijandelijken bodem, in tegenwoordigheid van eenen vijand die ze betwist, zijn geene gemakkelijke operatiën. De krijgskunde heeft daarvoor nog geene vaste regelen aangegeven, omdat ze door groote legers nog te zelden hebben plaats gehad, om ze in wetenschappelijke beschouwing te kunnen nemen. Het voornaamste wat daarover als regel te zeggen is bepaalt zich ongeveer tot het volgende: den vijand misleiden en in het onzekere laten omtrent het landingspunt; een punt kiezen dat door de landingsvaartuigen goed te naderen is en ruimte genoeg heeft om er veel troepen tegelijk aan wal te zetten; zich van een steunpunt verzekeren, waardoor het landen der volgende troepen gemakkelijker gemaakt kan worden; zoo dit niet bestaat de eerste landingstroepen ver genoeg vooruitschuiven om de landing der volgende te kunnen beschermen; met hetzelfde oogmerk zoo spoedig mogelijk eenige artillerie doen ontschepen, als althans lichte oorlogschepen niet dicht genoeg den wal kunnen naderen, om de landing door hun artillerie te dekken.

De Opperbevelhebber had de landing den 8^{en} December willen doen, doch de Kommandant der maritieme middelen kon daarvoor niet tijdig genoeg met zijne maatregelen gereed komen. Wel waren reeds sedert meerdere dagen de regelingen daarvoor

ontworpen en afgekondigd, maar ze moesten herzien worden wegens de stoornis, die door de epidemie en hare onvermijdelijke evacuatiën ontstaan was. Een niet onaanzienlijk getal sloepen waren buiten dienst geraakt, deels geheel verloren, deels zoo beschadigd dat ze niet te water konden gelaten worden. Deze zoo nauwlettende regeling moest dus geheel herzien worden. Ook waren van de transportschepen vele afwezig te Poeloe Nassi, om water in te nemen; ze moesten teruggeroepen worden. In het kort er waren maatregelen te nemen en herzieningen te doen, om het overgaan der troepen in de landingsvaartuigen en hun gelijktijdig roeien naar den wal, waarop het bij deze manoeuvre zeer nauw aankomt, naar eisch te doen geschieden en niet mank te doen gaan. Hieromtrent mocht niets nagelaten of verzuimd worden, als prijs gesteld werd op het goede succes dezer eerste operatie. Want mislukt ze of gaat ze met verliezen gepaard, die voorkomen hadden kunnen worden, dan wordt het vertrouwen geschokt en moet men wellicht de operatie met minder goede kansen herhalen. Een uitstel toe te staan was dus dringend noodig; het kon bovendien ook andere voordeelen hebben, de meerdere tijd namelijk die den bodem gelaten werd om te droogen, want hoezeer de regen sedert 5 December minder hevig was geworden, was toch op den 7^{en} weder eene, gelukkig niet langdurige bui, op de droogte gevolgd.

De vijand wachtte ons ten westen van de rivier, terzelfder plaats waar in April de eerste expeditie geland was; hij had daar alle zijne middelen van verdediging geconcentreerd. De Opperbevelhebber liet hem of bevestigde hem in dien waan, door verkenningen in die richting zelfs tot Kroeng Raba te doen maken, ofschoon hij sedert lang besloten had de landing oostelijk van de rivier te doen.

„Uit het oogpunt der tactiek — zegt de kundige schrijver van het artikel in de „Revue militaire” — verloor deze operatie, zoo netelig en gevaarlijk, wanneer ze in het front van Europeesche versterkingen of middelen van verdediging moet uit-

gevoerd worden, veel van haar gewicht nu ze slechts te doen had met de weinig belangrijke werken van den vijand en zijne nog oorspronkelijke artillerie. Het is duidelijk dat het groote overwicht van de artillerie der vloot, zoowel in kaliber als in juistheid van schot, spoedig het vuur des vijands zou tot zwijgen brengen. Een aanval des vijands in groote drommen op het naakte strand was niet waarschijnlijk, want het geschut der vloot zou ze spoedig uiteengejaagd hebben. Het eenige wat te vreezen bleef was het vuur van tirailleurs, verborgen achter duin en struiken zonder zich zelf bloot te geven. Dit vuur kon wel lastig zijn, maar alles wel overwogen waren hier toch geen dier gevallen aanwezig, die gewoonlijk eene landing „de vive force” zoo gevaarlijk maken. Alles hing af van het kiezen van een punt, waar de vijand ver genoeg van het strand te houden was, om snel eenige troepen aan land te zetten en vast te nestelen. Uit het tactische oogpunt was het vinden van zoodanige plaats gemakkelijk genoeg, maar uit het strategische was de keuze moeilijker, want de landing moest strategisch voldoen aan eene rationeele lijn van operatie en niet meer aan eene richting, die hemelsbreed de kortste is, zooals in April te voren. Uit dien hoofde moest eene landing aan den linker oever der rivier reeds dadelijk om velerhande redenen verworpen worden. Vooreerst waren daar de voornaamste punten des vijands, de Kraton en de Missigit gelegen, en moesten dus ook daar de voornaamste verdedigingswerken des vijands opgericht zijn, zelfs indien men kon denken, dat de vijand alles gelaten had, zooals het door Generaal KÖHLER was gevonden, dat toch niet waarschijnlijk was. Men kende nu de waarde van de operatielijn gaande van Kotta Bras naar den Kraton, zonder van daaruit eene omtrekkende beweging te kunnen doen. Uit dien hoofde besloot de Generaal VAN SWIETEN de landing aan de oostzijde der rivier te doen. Het punt dat het geschikste voorkwam, was nagenoeg het oostelijke uiteinde der baai van Atjeh, bij Pedro-punt ongeveer 5 tot 8 kilometer van den riviermond. Van daar naar het westen gaande trof men op 2200 meter de kwala

Gighen, *) waar het strand versterkt was door werken van verschillende waarde, met kanon bewapend, die op de verkenningen gevraagd hadden. Tusschen kwala Gighen en de rivier was de afstand 3.500 meters; het terrein was daar overal versterkt en van vele hindernissen doorsneden. De bodem werd daar lager en moerassig. Maar aangezien de versterkingen allen aan strand lagen, met het front naar de zee gekeerd, had men, door van oost naar west te gaan, de kans ze in de flank te nemen en daardoor onschadelijk te maken. Dit deed den Opperbevelhebber voor Pedropunt besluiten.” . . . . .

En verder: „Het plan van den Opperbevelhebber bij de keuze van Pedropunt was om zich van het oosten naar het westen ten spoedigste naar zijn eerste objectief, de monding der Atjeh-rivier te begeven. Werpt men 't oog op de kaart, dan ziet men dat de rivier inderdaad de ware operatielijn voor het leger is. Van Pedropunt voeren wel wegen naar den Kraton, en het was bekend, dat die van Pedir naar dat punt in de nabijheid moest zijn. Maar, behalve dat men dien had moeten zoeken tusschen moerassen en struiken, gaf noch de blik op het land, noch de ondervinding bij de vorige expeditie opgedaan eenige aanmoediging, om zich in dien chaos van moerassen en struiken te begeven, als dit niet volstrekt noodig was. Wel vond men langs het strand geen gebaande weg, en was er de bodem niet minder moerassig en begroeid; wel kon het leger, gedrongen tusschen de zee en de lagunen, er zich niet in bataille deplioeren §) en moest het in tegenwoordigheid van den vijand een flanken marsch uitvoeren; maar dit gevaar was volkomen geneutraliseerd doordien de lagune de linkerflank dekte en den

---

*) De afstand van Pedropunt naar de rivier van Atjeh is bij de verkenning van 29 November op $11\frac{1}{2}$ kilometers geschat en tot Gighen op p. m. 5 kilometers.

§) De afstand van het duin tot de lagune had op de meeste plaatsen breedte genoeg om de twee brigades in twee linien te deplioeren, de rechtervleugel gedeckt door de zee, de linker door ondoorwaadbare lagunen. Dit terrein was een drooge zandbodem begroeid met kort gras, zeer geschikt voor de beweging van artillerie en cavalerie.

vijand verwijderd hield. Kon de kolonne slechts met een betrekkelijk smal front vooruit gaan, zij bleef daartegen in tactische verbinding met de vloot, die op haar hoogte blijvende, het voorliggende terrein schoonveegde vóór de kolonne het bereikte. De afstand tot aan de hoofdrivier was bevonden niet groot, en bedroeg niet meer dan 6 à 7 kilometer (lees: 11 à 12), en eens aan den oever daarvan gekomen, was het leger in het bezit eener driedubbele operatielijn, — één langs iederen oever en de rivier zelve tusschen beide, de eenige rationeele weg die haar de zoo belangrijke medewerking der vloot verzekerde. Het zal wel onnoodig zijn te herinneren, dat voor het vervoer van het materieel, den dienst der intendance en de zoo onmisbaar dagelijksche gemeenschap van leger en vloot, het bezit der rivier van het hoogste belang was. Deze te bereiken was dus van het hoogste gewicht, wat het ook mocht kosten, welke ook de belemmeringen mochten zijn, die door de natuur of door den vijand aan de marschrichting van het leger gelegd werden."

Terwijl wij de juistheid der redeneering van den geachten schrijver beamen en erkennen, dat hij de redenen, die ons de landing ten oosten der rivier boven die ten westen deed verkiezen volkomen gevat heeft, willen wij er nog bijvoegen, dat de afstand van eenig punt ten oosten, hoezeer grooter in kilometers toch korter in tijd en ook veiliger was, om het verlangde objectief te bereiken dan eenig punt ten westen. Want daardoor werden de werken des vijands tusschen het vorige landingspunt en de Missigit getourneerd en volkomen geneutraliseerd. Had bijvoorbeeld de vijand, en dit was het ergste wat gebeuren kon, de werken bezet die, volgens RADJA BOERHAN OEDIN, ten oosten der rivier bestonden, had hij ze niet ont-rümd, toen hij omtrent het landingspunt verschalkt, ons ten westen van de rivier verwachtte, hetgeen toch niet denkbaar was, dan zou de artillerie der vloot ze één voor één onhoudbaar hebben gemaakt, gelijk nu ook werkelijk geschied is met die, welke tusschen kwala Gighen en kwala Atjeh bezet

zijn geweest. Er was dus aan de oostzijde den minsten tegenstand, bij gevolg het minste oponthoud te wachten. Daartegen zou het kanon der vloot weinig hebben kunnen uitrichten tegen de werken, die ten westen der rivier, achter de lagune en door geboomte aan het gezicht onttrokken, aangelegd waren. Deze zouden onbeschadigd zijn gebleven, en zoo dáár de landing ware geschied, ernstigen tegenstand hebben geboden, en het nemen eener belegeringspositie, ten koste van aanzienlijke offers, zeer hebben vertraagd.

Dit alleen reeds zou de keuze van het landingspunt ten oosten der rivier hebben gerechtvaardigd, als daarvoor niet nog eene andere niet minder gewichtige reden had gepleit; eene overweging, die ook belet heeft iets vijandelijks tegen het westelijke gedeelte der rivier te ondernemen, zelfs niet tegen de daar aan strand gelegene versterkingen. Deze was om aan onzen bondgenoot TOEKOE NEQ RADJA MOEDA SETIA, dien wij voortaan korthedshalve steeds TOEKOE NEQ zullen noemen, hoofd van Maraksa of eigenlijk der Moekim I, de rampen van den oorlog te sparen. Er was ons aan zijn neutraliteit veel gelegen, en wilden wij die niet verliezen, dan moesten wij ook zorgvuldig vermijden op zijn gebied, of in de kampongs zijner onderhoorigen den oorlog te brengen en ze aan daden van geweld bloot te stellen. Dat zoude echter hebben plaats gehad, indien wij ten westen der rivier, op de vorige landingsplaats, Oeleh-leh of nog westelijker, ja zelfs te Kroeng Raba geland waren. Men zou altijd in Moekim I zijn terecht gekomen en er den strijd hebben overgebracht; de vrouwen en kinderen zouden zijn verjaagd en de mannelijke bevolking, door de strijders van de andere landschappen, gedwongen zijn geworden met hen mede te doen en de wapenen tegen ons te keeren. Zij zouden van onzijdigen en vredesgezinden, vijanden zijn geworden en ons onberekenbaar nadeel hebben toegebracht. Door dit te verhinderen en hen onzijdigen te doen blijven, dekten ze onzen rechtervleugel en bewezen ze ons een gewichtigen dienst. De linker-oever der rivier werd daardoor zoo veilig als wij wenschen

konden, met dat gunstige gevolg, dat de transportschepen hunne ladingen konden lossen in loodsen, aan de monding der rivier opgeslagen, zonder meer bewaking dan eene kleine wacht van 25 man. Dit had weder het gunstige gevolg, dat de transportschepen vele weken vroeger afgedankt konden worden, dan anders het geval zoude zijn geweest, waardoor eenige tonnen gouds aan huurpenningen zijn uitgewonnen. Eens is het gebeurd dat vreemde stroopers van de runderen, die op den linker-oever graasden, 14 stuks wegvoerden na twee der bewakers ernstig te hebben verwond. Doch TOEKOE NEQ het vernomen hebbende, liet ze achterhalen en 13 stuks daarvan terugbrengen.

Wat moeilijkheden zou de expeditie ondervonden hebben, als de bevolking aan den linkeroever, evenals die van den rechteroever, vijandig ware geweest. De bewaking van het kamp zoude oneindig moeilijker en de dienst veel drukken-der zijn geworden. Doch grooter zouden de nadeelen uit een staatkundig oogpunt, en de gevolgen niet te overzien zijn geweest. De expeditie zou in een volkomen staat van isolement hebben gestaan, en wat dit zegt op vijandelijken bodem kan alleen maar weten wie het ondervonden heeft. Wij hebben het treurige voorrecht gehad dit meer dan eens te ondervinden te Bali, te Boni en nu ook voor een deel te Atjeh. In dien toestand staat altijd eene expeditie, wanneer oorlog wordt gevoerd in gewesten, waar het Indische gouvernement geene vestiging heeft. Men is dan geheel ontbloot van kondschappers, van middelen om berichten van den vijand te bekomen; men verneemt niets van zijne plannen; men weet niet waar hij is, wat hij doet; ook niets van zijne gezindheid of van die der bevolking, noch van de localiteit en het omliggende terrein, zoo noodig om niet in 't blinde te tasten. De geschiedenis van het land, van de staatkundige partijen, zoo wetenswaardig om er handelingen van politieken of militairen aard op te bouwen, blijven verborgen. In het kort het is een toestand die alles verlamt.

Politieke overwegingen toegepast op militaire operatiën vallen niet in de richting onzer bedillers. Wij begrijpen dat. Doch militairen, die de krijgskunde met ernst en vrucht bestudeerd hebben, zullen aan de combinatiën van de politiek met de militaire belangen eene hoogere waarde toekennen, en het met ons eens zijn, dat een officier, die over krijgsoperatiën critiek wil uitoefenen, daarop niet laag mag nederzien en ook zulke overwegingen niet mag ignoreeren.

Dat onze beschouwingen juist en rijk in gevolgen zijn geweest, leerde ons de ondervinding al spoedig. Maar wat vooral voor hare waarde getuigde, bleek ons uit de woorden van TOEKOE NEQ, die, ofschoon onze motieven niet kennende, ze toch had begrepen. Nog vóór we Penajoeng bereikt hadden, namelijk den 18^{en} December, liet hij ons door MALILLA bedanken voor de keuze van het landingspunt. „Dit heeft de Generaal gedaan om ons te sparen,” was de leus onder zijn volk geworden, „omdat wij bij de vorige landing reeds zoo veel verliezen geleden hebben.” Het had ten gevolge dat ook TOEKOE LAMPASSEI, de schoonzoon van TOEKOE NEQ en de half-broeder van NJA ABAS (Panglima der XXV Moekims), die aanvankelijk de staatkunde van zijn schoonvader niet deelde, tot haar toetrad. Een ander gevolg was, dat de vrouwen en kinderen uit Moekim I hare kampongs niet verlieten, en dat de gezamenlijke bevolking, van den oorlog geen overlast hebbende, ook geene daden van vijandelijkheid tegen ons heeft gepleegd.

De moraal hier uit te putten, is dat het niet opgaat, dat een volk, al is het ook zoo onbeschaafd als de Atjehers, onvatbaar zoude zijn voor goede procédés, en alleen door geweld, brandstichting en verwoesting zijner bezittingen tot onderwerping te brengen is.

III.

DE LANDING. — DE MARSCH NAAR DE ATJEH-RIVIER. — DE BEZETTING VAN HET LEGERKAMP PENAJOENG.

De landing had plaats den 9^{en} December bij Pedropunt, iets westelijk van de kwala Tjankoel Lohé. De Opperbevelhebber had haar, om verschillende redenen, vooral wegens de cholera, die op vele zieken bedacht moest doen zijn, nader bij de Atjeh-rivier willen doen plaats hebben. Doch, in eene vergadering op 1 December belegd, waarin de kapitein ter zee J. VAN GOGH, Kommandant der maritieme middelen, de kapitein-luitenant J. W. BINKES, die het eskader, ter bescherming van de landing, zou kommandeeren en al de chefs van diensten der landmacht tegenwoordig waren, was Pedropunt, als het minste aan branding blootgestelde strand, aangewezen en voor landingsplaats aangenomen.

Te middernacht van 8 op 9 December, stoomde het eskader, bestaande uit de *Citadel van Antwerpen*, *Watergeus*, *Amboina* en *Banda*, onder bevel van kapit.-luit. BINKES naar kwala Tjankoel Lohé, gevolgd door het stafschip en de transportschepen die de 2e brigade aan boord hadden. De oorlogschepen ankerden dicht aan den wal in linie van bataille en openden, bij het

aanbreken van den dag, het vuur. Het 14e en het rechter halve 3e bataillon namen plaats in de sloepen om, onder leiding van den Generaal-Majoor VERSPIJCK en onder bescherming eener gewapende sloepen-flottille, de landing te doen. De stoomer *Sloet van den Beele*, die het linker halve 3^e bataillon aan boord had, kreeg avarij en bereikte de landingsplaats te laat om aan de eerste beweging te kunnen deel nemen.

Het vuur der schepen bleef onbeantwoord, doch deed den vijand zijne versterkingen verlaten. Toen de sloepen den wal naderden, opende de vijand, achter het lage duin verscholen, een levendig vuur op de onzen. Er ontstond een oogenblik weifeling onder de Bataviasche sloeproeiers, die echter spoedig door het goede voorbeeld der anderen, een hoerah en de muziek van het 14^e bataillon overwonnen was. Te 9 uur bereikte eene sectie van het 14^e bataillon, onder luitenant P. VINKHUIJZEN, het eerst den vijandelijken wal. Deze snelde tegen het duin op, dat den vijand tot dekking diende, en weinig minuten daarna was de duinrand door het geheele 14^e en rechter halve 3^e bataillon bezet. De vijand nam na korten tegenstand de wijk, met achterlating van 10 dooden.

Het bleek dat de Atjehers, door de demonstratie der vorige dagen misleid, hunne krachten ten westen der rivier hadden vereenigd. Van onze zijde werden geene verliezen geleden. Zoo was dan deze, gewoonlijk zoo moeilijke en teedere operatie, door de gelukkige strategische keuze van het landingspunt, de goede voorbereiding en de misleiding des vijands, naar wensch en zonder verlies volbracht.

Terwijl de landing plaats had, beschoten *Zeeland*, *Metalen kruis*, *Vice-Admiraal Koopman*, *Borneo* en *Riouw* de versterkingen westwaarts van het landingspunt gelegen.

Onmiddellijk, na de landing der infanterie, landde ook de batterij artillerie der 2^e brigade, die spoedig gevolgd werd door het achtergebleven gedeelte infanterie dier brigade. Nadat eene verkenning gedaan was aan de overzijde der lagune, die breed en diep was, werd de marsch, met de geheele brigade vereenigd,

westwaarts aangenomen. Men bevond zich op eene schoone grasvlakte, waar zich de artillerie met gemak bewegen kon. Ten 3 uur werd het bivouac opgeslagen, waarheen zich de Opperbevelhebber, ten 5 uur, begaf, om den bevelhebber en de troepen geluk te wenschen met het succes der operatie en zich met den stand van zaken bekend te maken. Na, in overleg met den Generaal VERSPIJCK, het mouvement voor den volgenden dag geregeld te hebben, keerde hij naar boord terug, om met den Kommandant der maritieme middelen de maatregelen te overleggen, die voor den dienst tusschen de reede en den wal te nemen waren, en de overige troepen, die wegens gebrek aan sloepen nog aan boord gebleven waren, te doen ontschepen.

„De eerste zorg van den Generaal VAN SWIETEN” — zegt weder de inzender der „Revue Militaire” — bij het aanvaarden van het bevel, was om aan zijne soldaten de eerbiediging van de vreedzame bevolking aan te bevelen en op straffe des doods, de verwoesting van huizen en de bezittingen van het volk te verbieden, aldus gehoorzamende aan dat hoogere gevoel, dat aan beschaafde volken verbiedt de wapenen te oonteeren door roof en brandstichting, en te gelijk aan het wel begrepen eigen belang, dat leert dat geweld en verwoestingen slechts verbitteren, en in plaats van den tegenstand te breken, aan den oorlog een onverzoenbaar karakter van wederwraak geven. *) Zijne bevelen werden stipt opgevolgd.”

Den 10^{en} December werden de nog aan boord gebleven compagnieën der 3^e brigade aan wal gebracht. De twee brigades rukten onder de leiding van Generaal-Majoor VERSPIJCK westwaarts, te weten: de 2^e brigade aan de zuidzijde der lagune, de 3^e brigade ten noorden langs het strand, in verband met eene bevolen beweging om de kwala Gighen door de landingsflottille te doen forceeren. Doch het welgerichte vuur der schepen deed den vijand zijne versterkingen verlaten nog vóór de kolonnes

---

*) Zie die order in bijlaag B.

die naderden, welke dan ook geen van beiden eenigen tegenstand ondervonden. Toen de rechter kolonne, omstreeks 2 ure des middags, kwala Gighen had bereikt, seinde generaal VERSPIJCK, dat de medewerking der sloepenflottille onnoodig bleek. Des avonds ging de 3e brigade de lagune over, aan wier zuidzijde het bivouac opgeslagen werd.

De afstand van kwala Tjankoel Lohé tot aan de kwala Gighen bedraagt ongeveer 5 kilometers, die in twee dagen zijn afgelegd, d. i. $2\frac{1}{2}$ kilometers per dag, ofschoon de kolonnes door geen legertros bezwaard waren en al het noodige voor voeding van boord werd toegezonden. Wij moeten daarop de aandacht vestigen, wegens de aanvallen die de partijgenooten van Generaal VERSPIJCK gedurig tegen ons beleid en onze beweerde traagheid hebben gericht. Wij erkennen echter, dat de trage marsch van Generaal VERSPIJCK voor ons geene redenen van afkeuring opleverde. Er valt voor het aan land zetten eener eenigzins talrijke macht, met al wat er toebehoort zooveel te regelen om menschen noch dieren gebrek te doen lijden, dat de traagheid van den marsch naar kwala Gighen voor ons niets bedenkelijks had *). Jammer slechts, dat onze tegenstanders altijd anders dachten, wanneer het een oordeel over onze operatiën betrof, en zich niet onthielden de ongerijmdste en onjuistste gegevens te verschaffen om ons van werkeloosheid te doen beschuldigen, terwijl juist dan de grootste inspanningen werden aan den dag gelegd tot voorbereiding der eerstvolgende operatiën. Wij zullen nog dikwerf te wijzen hebben op verminkingen der waarheid, met het kennelijk oogmerk om ons beleid in verdenking te brengen.

Wij mogen de gelegenheid niet laten voorbijgaan om de aandacht te vestigen op eene verkeerdheid, waaraan onervarene

---

*) De expeditionnaire macht bestond met zijne legervolgers en noncombattans, die allen uit de magazijnen der intendance gevoed moesten worden, uit: ruim 10.000 personen, de brigade van Padang niet medegerekend, 315 paarden en ongeveer 200 à 250 runderen. Zij moesten allea, in de eerste dagen, voorzien worden van voedsel en zelfs van drinkwater uit de schepen.

bevelhebbers zich vaak schuldig maakten en oorzaak waren van droevige nederlagen. Men werpt dan, om de eigene feilen te bedekken, de schuld op het gemis eener goede voorbereiding door de Regeering, op het gemis aan tijd ter zake van de moussons, op onvoldoende middelen en zooal meer. Het is zeer gemakkelijk de schuld van zich af en op de Regeering te schuiven, maar het is zelden de waarheid. Meestal ligt de schuld in overhaasting en gebrek aan overleg. Een goede bevelhebber immers moet op andere wijze weten aan te vullen, wat in zijne uitrusting of aan zijne middelen ontbreekt.

Wij bedoelen de overhaasting, waarmede na eene landing de ontmoeting met den vijand gezocht wordt, als of daarvan de uitslag van den veldtocht afhing. Daardoor ontnemt men zich zelf den tijd van overleg en nadenken, en aan de chefs der korpsen dien, om te onderzoeken of ze van alles voorzien zijn, wat aan hun wapen zijne volle tactische werking kan geven, hetgeen, bij eene eerste ontmoeting met den vijand, soms van nog grooter gewicht is dan bij eene latere, omdat de eerste indrukken zeer beslissend kunnen zijn.

Dit is niet alleen van belang voor de gewapende korpsen, maar ook voor de andere korpsen en diensten, dus ook voor de genie, intendance en geneeskundige dienst. Geeft men ze den tijd niet, bij het aan wal stappen, voor de goede werking van hun dienstvak te zorgen, dan ontstaat er licht, in de verzorging van gezonden, zieken en gekwetsten, een te kort, dat schadelijk op het gemoed, en het vertrouwen kan werken. Meestal verlaat men het strand zonder zich van eene basis, eene zij het ook gebrekkige „place de moment” te hebben verzekerd, die tot depôt ter voorziening in ontstaande behoeften moet worden ingericht, het liefst vóór dat de troep oprukt. Het is beter een paar dagen later in 't gevecht te komen, maar dan goed toegerust, dan een paar dagen vroeger met onvoldoende middelen bij en achter zich.

Raadpleegt men de ondervinding, dan zal men zien, dat het meest altijd zoo gegaan is en dat de overhaasting altijd iets

deed ontbreken dat pijnlijk gevoeld werd. Al heeft men al het noodige aan boord, het is daarom nog niet aan den wal, en dáár moet het toch zijn, om er spoedig over te kunnen beschikken. Het ontbeeren van de eenvoudigste middelen, van stormladders, van materialen om eene brug te maken of te herstellen, van kanon om eene poort te rammeien kunnen de ernstigste gevolgen hebben. En wat nog het ergste is: de kleinste tegenspoeden hebben dan ontmoedigende gevolgen. De overhaasting waarmede men begon werkt schadelijk terug op het besef, dat volharding alles kan herstellen. Door zich voor te stellen, dat alles met spoed binnen zekeren tijd afloopen moest, acht men met den verloren tijd alles verloren. Men komt andermaal tot een overhaast besluit, dat niet genomen zou zijn, als men zich den tijd om tot nadenken, tot bezinning te komen, had gegeven, waarmede ook het besef de bovenhand zou hebben verkregen, dat door meer overleg en kalmer uitvoering alles te herstellen is.

Wij hebben zelf zes belangrijke landingen op vijandelijk gebied bijgewoond en er eenige zelf geleid, en zijn tot de overtuiging gekomen, dat dikwerf tegenspoeden hadden kunnen vermeden worden, als alles met minder overhaasting en meer overleg ware geleid geworden.

De leus, die in het burgerlijke leven tot een volkswijsheid is verheven, „tijd gewonnen veel gewonnen”, moet voor onze Indische oorlogen verstaan worden in de beteekenis, die er oudtijds aan gegeven werd, en niet zoo als ze in onzen tijd van haast en stoom door „time is money” vertolkt is. Tijd winnen moet voor onze Indische oorlogen zijn een verstandig gebruik maken van den vereischten tijd, om zijne middelen van aanval of verdediging de grootste kracht te geven, ten einde ze, bij eene ontmoeting met den vijand, met voordeel over de zijne te kunnen stellen, en ze in alle opzichten eene goede werking te verzekeren. Dit kan in den regel niet geschieden, als men te veel haast maakt, of zijne middelen niet tijdig ontscheept en bij de hand houdt.

Het zich vastklemmen aan theoriën, die niet beantwoorden aan de bestaande plaatselijke toestanden, kan noodlottige gevolgen hebben. In het practische leven moet men rekening houden met de feiten en toestanden, op straffe van misrekeningen, zelfs van ernstige tegenspoeden, als men ze over het hoofd ziet. De locale toestanden in Indie zijn niet zooals die in Europa.

De Oosterling is traag, indolent, besluiteloos, fatalist, en wijkt bijna in alles af van den levendigen en voortvarenden aard van den Westerling. Daartegen heeft hij militaire deugden, die dezen ontbreken; hij is sober, vlug in zijne bewegingen en kan de grootste ontberingen dragen.

Zoo lang men te doen zal hebben met oorlogsterreinen, die ontbloet zijn van berijdbare, zelfs begaanbare wegen, met vervoermiddelen van den alleroorspronkelijksten aard, terwijl men toch voor de legerverzorging voldoen moet aan de eischen der moderne beschaving en behoeften, moet onze tactiek ook vreemd blijven aan het najagen van de snelheid en spoed, die in Europa slechts bereikbaar zijn, door snelle gemakkelijke middelen van vervoer en de overal aanwezige locale hulpbronnen van allerlei aard. In Indie moet men zich te vreden stellen met eene zeer methodische wijze van opereeren, terwijl toch de meerdere voortreffelijkheid onzer wapenen en de superioriteit onzer krijgskunde, ons een aanzienlijk overwicht geven en steeds de overwinning zullen doen behalen, als men ze in goed tactisch verband doet werken en niet verlamt door naar een onmogelijken spoed te streven.

Men zegge niet, dat in dien tijd ook de vijand zijne middelen van defensie verbetert, want, hetgeen hij in die richting doen kan, weegt niet op tegen hetgeen wij verzuimen, als we de onze voor den aanval niet naar eisch bijeenbrengen. Het is ook geen uitstel van weken, maar slechts van dagen dat daarvoor noodig is. Verzuimt men dat, dan ontnemt men zich zelf zijne zekerste kansen van succes en vergeet men te rade te gaan met de machteloosheid der bestuurders van Indische volken, om hunne weerbare mannen lang bijéén te houden.

Het opkomen dezer mannen, om aan de landsverdediging deel te nemen, ofschoon in beginsel verplichtend, hangt geheel af van den goeden wil der individuen, op wier komen of wegblijven geene contrôle bestaat. Geen inlandsche vorst is bij machte om eenige duizenden strijders uit eigen voorraad, gedurende eenige weken te voeden, te huisvesten en van oorlogsbehoeften te voorzien. De opkomende strijders brengen hunne levensmiddelen en munitie zelf mede, en zijn die verbruikt, zoo mede het geld om er andere aanteschaffen, dan keeren ze huiswaarts terug; soms worden zij door anderen vervangen, maar niet altijd. Van daar, dat men wel hoort spreken van groote drommen maar ze niet ziet, en zoo ze soms in de eerste dagen bijéén komen, wat alleen onder krachtige autocratische besturen, zooals die van Lombok, Bali, Boni, kan plaats hebben, dan gaan ze toch door de genoemde reden spoedig uiteen.

Dit leert ons, dat bij Indische oorlogen groote voortvarendheid onze leus niet moet zijn; dat het verstandiger is, na eene landing, zich den tijd te geven om aan zijne middelen van agressie, tot bestrijding der vijandelijke middelen van verdediging, niets te doen ontbreken en niets aan het toeval over te laten; dat men den vijand niet moet gaan opzoeken, vóór men zich van eene operatie-basis verzekerd, en daar alles aangebracht hebbe wat noqdig is om de verbruikte mond- en oorlogsbehoeften aan te vullen en een geleden tegenspoed te herstellen. Dit was ook een der oorlogsbeginselen van den Generaal-Majoor A. V. MICHIELS, wien men toch, waar het te pas kwam, geene voortvarendheid en kordaatheid kan ontzeggen. Hij meende dat de spoed, elders zeer aanbevelenswaardig, het in de meeste gevallen voor Indische oorlogen niet is; dat voor deze de overhaasting licht in onvoorzichtigheid ontaardt, en dat deze geene deugd is voor eenen bevelhebber.

Den 11^{en} December ontscheepten vroegtijdig het hoofdkwartier en de cavalerie. Er werden dadelijk twee verkenningen

uitgezonden, de eene naar het zuiden, de andere naar het zuidwesten, bestaande elk uit één half bataillon infanterie, één sectie artillerie, één detachement mineurs en sappeurs en eenige opnemers van de topografische brigade. Het doel was naar den weg te zoeken, die van Gighen zuidwaarts naar den Kraton voert en te onderzoeken of Kotta Mosapie in den rug te nemen zou zijn. De marine werd middels sein verzocht de forten Kotta Pohama en Kotta Mosapie *) in front te beschieten, tegelijkertijd dat de verkenning naar het zuidwesten ze in den rug bedreigde. Om 10½ uur seilde het stoomschip *Citadel van Antwerpen* „de vijand vlucht uit zijne versterkingen.” §) Het vuur uit zee en de omtrekking hadden dus de verlangde uitwerking gehad. De marine ging intusschen voort nog andere versterkingen ten westen van Gighen te bombarderen.

Omstreeks 12 uur kwamen de beide verkenningen terug. Die, welke naar het zuidwesten getrokken was, bevestigde, dat Kotta Pohama op een eiland in de lagune ligt; dat deze ondoorwaadbaar is en nagenoeg 100 meters breedte heeft. De verkenning naar het zuiden had, op ongeveer 1200 meters zuidelijk van kampong Gighen, een terrein gevonden, dat geschikt werd geacht voor een kamp als operatie-basis tegen den Kraton. Het was eene vrij groote vlakte, in het zuiden begrensd door eene kampong, die in het eventueele kamp zou kunnen worden opgenomen; men had dan ten zuiden van de kampong een rijstveld van ongeveer 2000 vierkante meters met een ruim gezicht.

De beide verkenningen hadden zich door dicht begroeid terrein eenen weg moeten banen.

---

*) Kotta Pohama en Mosapie zijn steenen forten afkomstig uit den tijd van den oorlog met de Portugeezen.

§) De correspondentie met de marine had plaats door middel van sein-brigaden, bediend door zeelieden onder bevel van een zee-officier. Zij volgden de brigaden langs strand en richtten de seinmasten op, telkens als het noodig was. De brigaden hebben belangrijke diensten bewezen.

Twee malen werd het bivouac dien dag gealarmeerd. De eerste maal omstreeks 12 uur 's middags, en, naar het vuren van onze zijde te oordeelen, zeer ernstig. Het bleek echter bij onderzoek van geene beteekenis te zijn geweest. Eene kleine veldwacht was aangevallen en had, na één doode te hebben bekomen, haar post verlaten. Hierdoor was de vijand, die echter niet talrijk was, stouter geworden en sterker opgedrongen. Na zelf ook een doode bekomen te hebben, trok de kleine vijandelijke bende terug. Er werd last gegeven om het geboomte, dat het gezicht belemmerde, te vellen, maar de huizen te sparen.

De tweede maal werd het bivouac gealarmeerd, om 3¼ uur, en ditmaal ernstiger. Wij bekwamen drie dooden (Europeanen). De vijand liet ook drie dooden achter. Er schoot, voor eigen veiligheid, geen ander middel over, dan met het vellen van struikgewas voort te gaan en ook eenige huizen, die het bekruipten mogelijk maakten, eveneens op te ruimen. Nadat dit geschied was, hield de alarmeering op.

De Opperbevelhebber inspecteerde daarna de uiterste post en droeg den brigade-kommandanten op, bij nachtelijke alarmeering niet te doen terugvuren. Dit verraadt den vijand onze positie, lokt zijn vuren uit en vermoeit nutteloos den troep, die dan onder de wapenen moet komen. Die aanbeveling had effect, want ofschoon de vijand in den nacht eenige malen schoten loste, die onbeantwoord gelaten werden, bepaalden zij zich tot 4 à 5; dit strekte tot bewijs, dat de alarmeeringen slechts door weinige vijandelijke schutters, waarschijnlijk eene wacht, plaats hadden, met het doel om onze nachtrust te storen en den troep te vermoeien. De nacht ging nu rustig voorbij.

De Missigit van Gighen, op korten afstand ten westen van de kampong gelegen, had in de nabijheid eenige goede woningen, waarin de zieken werden overgebracht, terwijl de tempel zelf, goed defensief, voor de bewaking ingericht werd. Het getal zieken was nu reeds tot 130 geklommen, meest allen cholera-lijders; hun vervoer, dat met inbegrip van wapenen en rans ongeveer 400 à 500 dragers kon vorderen, werd al meer

meer bezwaard, want evacuëeren naar de ziekschepen was ontzegd. Voor zulke buitengewone lasten was het transportwezen niet berekend, en toch moest er hulp verschaft worden. Met de ambulance van Poeloe Nassi medegerekend, was het cijfer der choleralijders op den 11^{en} December reeds 243. In den nacht van den 8^{en} op den 9^{en} December overleden er 21, 66 herstelden, 156 bleven in behandeling. Op den 11^{en} December waren er reeds 179 dooden, meest Europeanen.

De 3^e brigade bekwam last om den volgenden morgen vroegtijdig met hare artillerie, eene compagnie mineurs en sappeurs en de gezamenlijke cavalerie, waarmede ook het hoofdkwartier zou volgen, langs het noorder strand op marsch te gaan naar kotta Mosapie.

Ofschoon de expeditie ruim van gidsen voorzien was (er waren er acht), die allen beweerd hadden goed met de localiteit bekend te zijn, hadden wij daarvan toch geen nut. Wat wij, uit een krijgskundig oogpunt, nopens het terrein verlangden te weten, wisten zij 'niet. Wij besloten dus bij de eerste geschikte gelegenheid deze kostbare wegwijzers te ontslaan. Behalve eene aanzienlijke bezoldiging hadden zij pensioenen voor zich zelve in geval van vermindering, en voor hunne vrouwen ingeval van overlijden, bedongen. Wij vonden het raadzaam den Staat van deze verbindtenis te ontslaan.

Doch één gids hielden wij bij ons. Het was een Europeaan, SWENSEN genaamd, die met de localiteit goed bekend, intelligent was en goede diensten heeft bewezen.

In de maand Maart 1873 werden door één van Z. M. oorlogschepen van het blokkade-eskader in straat Malakka, in eene kleine inlandsche prauw twee Europeanen gearresteerd, die verdacht voorkwamen. Het waren renegaten; de eene een Deen, SWENSEN, de andere een Nederlander, THEPEN genaamd. Bij hunne arrestatie deden zij pogingen eenige papieren in zee te werpen, hetgeen echter belet werd. De papieren werden ter onderzoek aan den assistent-resident van Deli gezonden, die er

niets van belang en ook niets ten nadeele der bezitters in vindt.

SWENSEN was de zoon van een predikant. Omtrent zijn levensloop zijn van hem geene bijzonderheden vernomen kunnen worden. Na zijn overgang tot het Mohammedaansche geloof was hij, onder den naam van ABDOELLAH, overbrenger van brieven tusschen Atjeh en Simpang-Olim en Deli geweest. Hij schijnt bij de Atjehers en hunne hoofden veel vertrouwen genoten te hebben en moet vrij lang in Groot-Atjeh verblijf gehouden en daar lang rondgezworven hebben, te oordeelen naar de groote kennis die hij van de localiteiten en van de hoofden had. Wat hij te Groot-Atjeh heeft uitgevoerd heeft hij nimmer willen zeggen. Hij beweerde er handelaar te zijn geweest, maar de waarschijnlijkheid is, dat hij er een belangrijker rol heeft vervuld. Als gids heeft hij ons goede diensten bewezen. Hij wist, over al wat hem gevraagd werd, personen en localiteit, betrouwbare berichten te geven.

Na de inneming van den Kraton is hij vrij gelaten, en ter belooning voor zijne goede diensten met eenige honderde dollars beschenken; hij vertrok naar Deli waar hij, met eene Inlandsche vrouw gehuwd, eenen kleinen handel wenschte te beginnen. Doch hij overleed kort na zijne aankomst aldaar.

Bij zijn vertrek raadde hij geduldig en bedaard de gevolgen van de verovering van den Kraton af te wachten. De Atjehers, zeide hij, zullen zich aanvankelijk verwijderd houden, maar zij zullen het niet lang kunnen volhouden en eindelijk genoodzaakt zijn, zich te onderwerpen.

Wij willen ons niet achter de opinie van anderen verschuilen, om gronden voor de verdediging onzer tactiek aan te voeren, waarvoor wij, zoo als later zal blijken, goede krijgskundige redenen hadden. Maar het is toch in 't oog vallend en de aandacht waardig, dat allen, die met het volkskarakter en de middelen der Atjehers bekend waren, geduld en eene afwachtende houding hebben aangeraden. Zóó de consul-generaal van Singapore, na raadpleging van voorname inlanders en Atjehers; zóó onze agent en de vice-consul te Pinang, die goed onderricht

konden zijn; zóó RADJA BOERHAN OEDIN, na een vertrouwelijke omgang van eenige weken of maanden met den Sultan van Atjeh en de voornaamste hoofden der drie Sagie's; zóó onze gids SWENSEN, die ons zoo veel blijken van meer dan gewone kennis van land en volk heeft gegeven; zóó eindelijk ook de ambtenaren en voorname hoofden, die met de koloniale geschiedenis en staatkunde vertrouwd waren of locale- en familie-betrekkingen met Atjeh hadden, zoo als b.v. de radja van Troemon. Zoo was in den aanvang vrij algemeen de opinie over den uitslag van den oorlog. Eerst toen de wangunst haar pijlen had afgeschoten veranderden de meeningen, en toen de leiding der koloniale zaken in handen kwam van Ministers en eenen Gouverneur-Generaal, die van de koloniale staatkunde slechts oppervlakkige kennis hadden, viel het gemakkelijk al het gebeurde te doen wraken en eene tegenovergestelde staatkunde en tactiek te doen aannemen.

TREPEN, de medgezel van SWENSEN, was geboren te Leiden en zoon van een welgezetten burger aldaar. Hij had dienst genomen bij de Koninklijke Nederlandsche marine, waarbij hij, volgens zijne verklaring, acht jaren zonder straf is gebleven, maar toen het ongeluk heeft gehad insubordinatie te plegen, waarvoor hij veroordeeld werd tot vijf jaren detentie en vervallenverklaring van den militairen stand. Na expiratie van straf tijd was het verblijf in Nederland hem onmogelijk geworden; hij kon nergens werk bekomen en besloot naar Britsch Indië te gaan. Te Pinang huwde hij met eene Inlandsche vrouw. Hij ging van daar naar Queda op het schiereiland Malakka waar hij SWENSEN leerde kennen, dien hij KAREL JOHAN SEWANZON noemt. Hij vernam van dezen, dat Atjeh door Nederlandsche schepen geblokkeerd was, en besloot, zijn vaderlandsch gevoel ontwaakt zijnde, om met SWENSEN naar Atjeh te gaan, ten einde er locale kennis op te doen en zich als gids aan te bieden. Dáár eenigen tijd geweest zijnde, werden ze op reis naar Deli door een Nederlandsch oorlogschip aangehouden, naar Deli gebracht en daar in gehoor genomen.

Niets ten hunnen laste ontdekt zijnde hebben ze zich als gid-
sen aangeboden, SWENSEN voor Groot-Atjeh en THEPEN voor
de Oostkust, en werden zij als zoodanig aan het blokkade-eskader
overgegeven. Zoo luidt het verhaal van THEPEN. Volgens anderen
zou hij te Simpang-Olim onderwijzer in den wapenhandel zijn
geweest, doch omdat men hem niet vertrouwdte zijn ontslagen.

Wij konden, zooals we zeiden, de andere gidsen goed ont-
bereren, omdat we toch grootendeels op eigen oordeel moesten
afgaan, hetgeen ook niet moeilijk was, zoolang de richting
naar het objectief langs het strand bleef. Dáár ging de weg
over eenen harden, met kort gras begroeiden zandbodem, die
voor alle wapenen geschikt was; tusschen de lagune en het 3
à 4 voet hooge duin, met voldoende breedte om eene brigade
te kunnen deplioeieren. Tegenstand was dáár niet te vreezen,
want de versterkingen en linien des vijands, met het front
naar zee gekeerd, konden door de artillerie der zeemacht
worden beschoten en werden door ons in de flank genomen
en opgerold, zooals de militaire term is. Die richting had ook
het groote voordeel, dat zij de expéditionnaire landmacht in
verbinding met hare drijvende basis deed blijven, waardoor
zieken en gekwetsten, met uitzondering der choleralijders,
spoedig geëvacueerd konden worden, en de aanvoer van le-
vensmiddelen en andere behoeften genoeg verzekerd was, om
den legertros aanzienlijk te kunnen verminderen.

Die voordeelen zouden zijn verloren gegaan als gehoor ware
gegeven aan een voorstel van den Generaal VERSPIJCK om
van Gighen den marsch zuidwaarts naar den Kraton te nemen.
Wij hebben van dat voorstel uit-kieschheid en deferentie voor
den voorsteller nimmer gewag gemaakt. Thans moeten wij het
doen, omdat de Generaal zelf, in eenen brief aan de „Ver-
eeniging ter beoefening van de krijgswetenschap,” verklaard
heeft, dat hij het met ons beleid nimmer eens is geweest. Wij
moeten dus, nu we de pen hebben opgevat, wel doen kennen
waarin het verschil bestond.

Het zal wel niet noodig zijn uitvoerig te betoogen, dat het niet op onzen weg heeft kunnen liggen aan het voorstel van den tweeden bevelhebber gehoor te geven. Ook zijn de twee verkenningen van den 11^{en} December slechts uitgevoerd als demonstratie, om den vijand omtrent onze bedoeling te misleiden, en uit deferentie voor den voorsteller, doch niet wegens eenig voornemen om daaraan gevolg te geven.

Tegenover de voordeelen der operatielijn langs het strand waren voor de lijn Gighen—Kraton slechts nadeelen te stellen. Men had zich in een onbekend terrein moeten begeven, waarvan men wist dat het veel hindernissen had en bewoond was door eene talrijke vijandig gezinde bevolking. Het was dus zeker dat er veel tegenstand ondervonden zoude worden. Het onbekende en minder goede voor het bekende en betere te nemen, ware onverstandig en avontuurlijk geweest. Maar ook de verbinding met de vloot zou zijn verloren gegaan, terwijl ten koste van veel moeite en tijd eene basis had moeten opgericht worden òf in Gighen òf in de 2 kilometers zuidelijker gelegen, door de verkenning van den 11^{en} December bedoelde, kampong. Voor eene goede basis, die geen afzonderlijke bewaking noch bouwwerken en aanvoeren eischte, die de landmacht overal volgde, en met hare krachtige artillerie en flottille van duchtige hulp was, had er eene minder goede, onbeweegbare in de plaats gesteld moeten worden, die veel arbeid voor hare vestiging, afzonderlijke bewaking en verdeeling van krachten van combattans en niet-combattans — speciaal voor het transportwezen een groot nadeel — gevorderd zou hebben, om kort daarna, als de definitieve legerplaats bereikt zou zijn, weder ten koste van veel moeite te moeten worden opgebroken.

Dat was immers niet aanneembaar. Ook de marsch zou met velerlei bezwaren zijn gepaard gegaan. Vermoedelijk had hij in smal front in één gelid moeten geschieden, en de kolonne dan eene afschrikkende diepte hebben gekregen, en, op hare flanken geharceleerd, buiten de mogelijkheid om zich in

de drasse rijstvelden te deploieeren, in dien onslagvaardigen toestand, aan groote verliezen zijn blootgesteld geweest.

Eene brigade van vier halve bataillons infanterie, te samen sterk ongeveer 2000 man, met eene veldbatterij van zes stukken, eene compagnie mineurs en sappeurs en p. m. 1000 koelies, in doorsneden terrein in één gelid marscheerende beslaat eene diepte van minstens drie à vier kilometers. Ieder die in Indië zulke marschen gemaakt heeft, weet dat een reglementair opsluiten en pas houden niet mogelijk is. Stelt men nu van de borst van den eenen man tot die van den volgenden één meter, dat in de practijk nog te weinig is, dan beslaat de infanterie met zijne intervallen reeds meer dan 2 kilometers. Nu komen nog de artillerie, met de reserve munitiën, de mineurs en sappeurs, de ambulancen, de koelies die, beladen met vrachten en niet gedisciplineerde gangen, minstens viermaal zooveel ruimte innemen als de infanterie. Het is dus niet overdreven te zeggen, dat de diepte eener brigade, aldus marscheerende, met haar legertros minstens vier kilometers zal beslaan. Rekent men verder dat de koelies voor een deel, bijv. de bataillons ambulancen en tandoes (draagbaren) en de reservemunitie der korpsen, achter hunne bataillons, d. i. tusschen de kolonne marcheeren moeten, en de overigen tusschen de hoofdtroep en eene duchtige achterhoede, dan zal men moeten toegeven, dat aldus de slagvaardigheid niet groot kan zijn, en een marsch onder zulke omstandigheden, in tegenwoordigheid van eenen ondernemenden vijand, die — zelf aan tactische orde niet gebonden — zijne voordeelen zoekt in onverhoedsche klewanganvallen, niet raadzaam kan zijn.

Als men zulke marschen niet nalaten kan, moet men, om slagvaardig te blijven, eene andere dan de reglementaire marschordé aannemen. Men moet dan de bataillons echelonneeren; dat is men laat er één eene voorwaartsche positie aannemen en de andere met de impedimenta eerst volgen als het terrein veilig is, en alzoo stap voor stap voortgaan. Op die wijze kan men tegenspoeden ontgaan. Dit verklaart waarom in Indië, eene kolonne

door legertros belemmerd, soms niet meer dan een paar kilometers per dag kan afleggen.

Men denke niet dat dit verzonnen bezwaren zijn. Als een marsch met de noodige voorzorgen, om geene achterblijvers te hebben, wordt uitgevoerd, dan zijn de bezwaren velerlei. Den eersten dag der landing bijv. liet de Generaal VERSPIJCK gedurende den marsch drinkwater van de vloot vragen. Het werd gezonden, hoe bezwarend het was, men zal dit licht begrijpen, om voor p. m. 8.000 man drinkwater in vaten te zenden. Hoe zou het gegaan zijn als de troep ver van strand ware geweest? Den tweeden dag rapporteerde een officier van gezondheid der zeemacht, dat hij zich aan wal begeeven hebbende, een twintigtal choleralijders, verlaten liggende aan strand, had gevonden. De Opperbevelhebber zond zijnen adjudant naar den Generaal VERSPIJCK, om maatregelen van voorziening te doen nemen. Wat zoude het lot dier zieken zijn geweest, als zij niet toevallig door een passeerenden officier van gezondheid gevonden waren? Wat zou met hen gebeurd zijn als hetzelfde had plaats gehad op een marsch binnen 's lands in eene bevolkte vijandige streek? Zij zouden allen vermoord zijn geworden. Deze voorbeelden, van feitelijke gebeurtenissen, kunnen doen zien hoe voorzichtig in Indië de marschen op vijandelijken bodem moeten uitgevoerd worden.

Wij moeten op den marsch van Gighen door de Sagie XXVI Moekims terugkomen, omdat ook RADJA BOERHAN OEDIN daarvoor had gewaarschuwd. „Bij kwala Gighen,” — zeide hij in zijn schriftelijk rapport, „is het land zeer bevolkt en groote tegenstand te wachten; tusschen die kwala en de Atjeh-rivier is nog eene andere rivier, Kroeng-Tjoet geheeten.” Het zoude dus roekeloos geweest zijn den door Generaal VERSPIJCK bedoelden weg op te gaan. Er was inderdaad niets dat daarvoor pleitte. Van Pedropunt naar Gighen, zonder vijandelijken tegenstand, zonder legertros, had de marsch twee dagen geduurd. Hoe lang zou hij geduurd hebben voor den dubbelen afstand van Gighen naar Kotta Radja met een aanzienlijken legertros en waarschijnlijk

veel tegenstand? Het is met geene mogelijkheid te gissen. Er was ook een rivierovergang te doen, derhalve eene brug te leggen. Waar had men de materialen daarvoor gevonden? Er was wel eene brug in onze uitrusting, maar die was dáárvoor niet geschikt en had ook, op dien afstand van het strand, niet aangevoerd kunnen worden. En had men nu ook alle de zich voordoende bezwaren, ten koste van veel tijd en verliezen, overwonnen, wat zou men dan nog hebben verkregen? Immers niets meer, dan te recht te komen op het punt ten noorden van den Kraton, waar de expeditie langs het strand gaande, eerder, met minder bezwaren en minder verliezen eveneens zoude aankomen. Dit punt was de kampong Penajoeng tegenover het noorderfront van den Kraton; het punt dat als aangewezen was voor de plaatsing onzer belegeringsbatterijen; *) waar we ons „à cheval” op de beide oevers der rivier konden legeren, met den eenen voet in de sagie der XXVI en den anderen in die der XXV Moekims. Men heeft ons gezegd dat de keuze van dat punt gegispt is geworden. Dat is verkeerd. Uit het krijgskundige oogpunt stelde het ons in 't bezit van de beide oevers der rivier, dus ook van de rivier zelve tot aan zee, en uit het staatkundige had die legering voordeelen die elders zijn uiteengezet. §)

De lezer zal nu ook begrijpen, vertrouwen wij, hoe ongerijmd en strijdig met eene gezonde krijgskunde het denkbeeld is, nu weder door kapitein BOREL als geniaal aangeprezen, om te Kroeng Raba te landen. Wij zullen daarop later terugkomen.

De Generaal VERSPIJCK sprak waarheid toen hij aan de „Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap,” schreef, dat hij zich met ons beleid gedurende de Atjehsche expeditie niet heeft kunnen vereenigen. Doch of hij goed deed dit openbaar te maken is eene andere vraag. Hij heeft wel aan velen, en daaronder ook geachte Generaals, ons beleid in een ongunstig

---

*) Er was op gerekend dat deze batterijen in de aarden wallen van den Kraton geene bres zouden kunnen maken, maar als demonteer- en bombardementbatterijen zouden moeten werkzaam zijn.

§) Zie bladz. 88.

en het zijne in een gunstig licht gesteld, maar het was voornamelijk omdat zijne partij alleen sprak en wij het zwijgen bewaarden; omdat geoordeeld werd op verkeerde voorstellingen en onbekendheid met de feitelijke toestanden. Vermoedelijk zoude men anders geoordeeld hebben, als de toestanden en de redenen voor ons beleid beter bekend waren geweest.

Het verschil onzer begrippen van krijgskunde met die van den generaal VERSPIJCK is, wij erkennen het, zeer groot. De strategie van dien generaal helt over naar het avontuurlijke; zij houdt geene rekening met de locale toestanden, noch met de beschikbare middelen, noch ook met de vermoedelijke kansen van succes. Hij ziet slechts het schitterende, als alles uitkwam zooals hij het zich voorstelt, en overziet de belemmeringen, die dat kunnen doen falen en dan tot groote tegenspoeden aanleiding geven. De onze is berekenend, houdt rekening met de middelen die we bezitten en de toestanden die overwonnen moeten worden, met het doel dat we bereiken willen en de uitkomst die verkregen zal worden. De ondervinding, zegt de wijsheid der volken, is de beste leermeester, en wij zijn genoeg in die school geweest, om er nuttige lessen uit te trekken. Een enkel voorbeeld moge ter verduidelijking hier eene plaats vinden.

In 1845 kregen wij last met eene kolonne van drie compagnieën infanterie en twee Coehoornmortieren van Soengei Pague naar XII Kotta te marcheeren, het landschap waar onlangs de Sumatra-Commissie hare onderzoekingen voor de bevaarbaarheid der rivier van Djambi (Batang Hari) aanving. Het landschap had bescherming gegeven aan vele uitgewekenen der Gouvernementslanden, die eenige maanden te voren eene ernstige poging gedaan hadden om Padang met zijne ommelanden in opstand te brengen, den Gouverneur op te lichten en zich meester van den zetel van het bestuur te maken. De aanslag mislukte omdat de generaal MICHIELS eenige uren te voren er kennis van kreeg *); doch

---

*) Het bericht werd gegeven door den Javaschen pangerang, majoor SOERIO BRONTO; hij was majoor van het ontbondene legioen van SENTOT, en als verdacht

de belhamels ontsnapten aan de arrestatie door zich met den sabel in de vuist op het 50 man sterke detachement te werpen, daarvan den kapitein kommandant met negen minderen te dooden en twaalf zwaar te kwetsen.

Op den rand van een zwaar ravijn, dat als gracht diende, hadden de opstandelingen eene aanzienlijke sterkte aangelegd, het buitentalud verdedigd door zwaar verhak en de contrescarpe door diepe en dicht aaneengesloten wolfskuilen. De versterking lag in een zwaar bosch, een Sumatra's „Urwald”, en was alles te samen genomen eene sterke positie.

De vijand moest van daar verdreven en XII Kotta, tot de onafhankelijke landschappen behorende, aan het Nederlandsche gezag onderworpen worden. Onze kolonne van Soengei Pagoe, op drie marschdagen afstand uitgaande, zou de versterking in front naderen, en eene andere van Sidjoendjoeng op ongeveer acht à negen marschdagen de versterking in den rug nemen; de beide kolonnes moesten de marsch zoodanig regelen dat ze denzelfden dag de eene vóór de andere achter de versterking „Pasimpat Doerian Tarang” zouden deboucheeren. Doch de kolonne van Sidjoendjong bereikte de sterkte niet, waardoor de andere kolonne alléén te doen kreeg met eene verrichting, welke om haar gewicht en gevaar aan twee was opgedragen.

Op een half uur afstands van de versterking werd de kolonne, die in één gelid marcheerde, ernstig in haar centrum aangevallen. De vijand werd echter verdreven, doch toen de marsch zou worden voortgezet bleek het, dat de koelies hunne vrachten hadden weggeworpen en verdwenen waren. De aanval had vele gekwetsten gegeven. Er schoot niets over dan een vijftigtal soldaten te ontwapenen, de geweren door hunne makkers te

---

van medeplichtigheid aan eene nimmer bewezene samenzwering van SENTOT met den radja van Pagar-Roeyong, om Sumatra tegen het Gouvernement in opstand te brengen, te Padang in politieke ballingschap. Zonderlinge speling der fortun! De staatkundige balling, verdacht van samenzwering, redde in 1844 Sumatra van eenen aanlag, die groote vertakkingen had en op het punt was van uittebreken.

doen dragen, boomtakken te kappen daaraan de sprijen te binden en de gekwetsten op die wijze mede te voeren. Deze methode, dit zij in het voorbijgaan gezegd, is de oorsprong geworden van de later ingevoerde tandoe's bij alle expeditiën. Als chef van den staf der 2^e Balische expeditie lieten wij ze, middels sloopshangmatten aan eenen bamboe gebonden, aldus vervaardigen en zij voldeden, wegens hunne meerdere lichtheid boven de oude modellen, zoo goed dat ze voortaan altijd zoo gemaakt werden.

Gelukkig kwamen onze koelie's terug toen zij geen vuren meer hoorden. Zij waren niet weggeloopt en hadden zich slechts verscholen. Nu konden wij althans ook onze weinige vivres, krijgskas en munitiën mede voeren; waren de koelie's niet teruggekomen dan hadden we alles moeten laten staan. *) Voor de versterking gekomen werd zij bestormd. Een eerste en tweede storm werden afgeslagen, omdat de troepen na in het vijandelijk werk gedrongen te zijn niet vereenigd bleven en door den vijand terug gedreven werden. De toestand zoude uiterst hachelijk geworden zijn met een défilé van drie marschdagen in den rug, §)

---

*) Onze vivres bestonden uit niets anders dan rijst en zout. Toen we van Soengei Pagoe oprukten was er zoodanig gebrek aan koelie's, dat men ons daarvoor vrouwen in de plaats aanbood. Die dorsten wij echter niet aannemen en zagen ons verplicht onze legertros daarnaar in te richten. De officieren moesten hunnen wijn, de soldaten hun borrel ontbeeren en vele dagen van rijst en zout leven. De kapitein BOREL klaagt, op bladz. 136, over de voeding omdat niets te bekomen was dan de, overigens voortreffelijke, levensmiddelen uit de magazijnen, en driemaal daags rijst, 's morgens gekookt als brei, gegeten moest worden. Wat heeft dat te beteekenen bij hetgeen de oorlogstoestanden elders zoo dikwerf eischen? Wat zouden de Parijzenaars, mannen, vrouwen en kinderen, die de belegering van 1870/71, met 131 dagen insluiting doorstonden, als zij die klachten vernamen, laag nederzien op den officier, die daarvan vier jaren later nog eene grief maakt. Een Spartaan is de kapitein BOREL blijkbaar niet.

§) De afstand van de versterking tot Soengei Pagoe was drie marschdagen, en de weg een schier ondoordringbaar bosch, waarin de paden door de olifanten gebaad, gevolgd moesten worden. Ofschoon Soengei Pagoe het laatste uitgangspunt der kolonne was geweest, was haar eigenlijke basis te Solok in XIII Kotta dat is: vijf marschdagen verder. Zij was dus acht marschdagen van hare magazijnen ver-

indien een derde storm niet geslaagd ware. Toen we de XII Kotta's binnengerukt waren, kregen we eenige dagen daarna bericht, dat de kolonne van Sidjoendjong, door gebrek aan overgangs-middelen, de Batang Hari niet had kunnen overtrekken en daardoor hare taak niet had kunnen vervullen om de vijandelijke versterking in den rug te bedreigen en onze kolonne de hand te geven.

Wanneer men zulke ervaringen heeft opgedaan, leert men voorzichtig te zijn en in zijne combinatiën minder aan het toeval overtelaten. De Generaal VERSPIJCK zou trouwens, als hij op eigen ervaring afging, en hare lessen niet veronachtzaamde, ook op een gelijksoortig voorbeeld kunnen wijzen. Wij bedoelen zijne combinatie, toen hij resident en militaire kommandant der Zuid en Oostkust van Borneo was, om pangeran ANTASSARI uit de Doessoen te verdrijven. Drie detachementen moesten, de eene van Samarinda aan de Oostkust van Borneo tegen de Boven Doesson opereeren, de twee andere van Marabahan en Tamian-Lajang, tot het stroomgebied der Barito behoorende, tegen Tongka, de verblijfplaats van ANTASSARI in Beneden-Doessoen, waarvan de ligging niet goed bekend was. De punten van uitgang waren ongeveer 250 kilometers van elkander verwijderd, en de wegen van eenen aard, dat omtrent den tijd van vertrek en aankomst geenerlei berekening te maken was. ANTASSARI had in zijne centrale positie grootere macht — ongeveer 600 man — dan elk der detachementen afzonderlijk en kon ze één voor één vernietigen. Dat die combinatie niet slagen zou was te voorzien, en daarom ook de uitvoering daarvan door het militaire departement afgeraden. Geen der detachementen bereikte het object. De afloop was ongunstig en voor één der detachementen zelfs zeer bedroevend. Men kan dat lezen in het

---

wijderd. Men bedenke echter dat, wat eene kolonne van drie compagnien marceerende op eigen bodem en vergezeld van hulpbenden uit de bevolking doen kan, hoewel niet zonder gevaar, niet uitvoerbaar is voor eene brigade-kolonne marceerende in vijandelijk gebied.

vierde hoofdstuk, 2° deel van „de Bandjermassinsche krijg” door
W. A. VAN REES.

Den 12^{en} December trok de 3° brigade westwaarts langs het strand, naar kotta Mosapie, terwijl de 2° brigade te Gighen moest blijven, wegens gebrek aan middelen om denzelfden dag de kwala over te trekken. De gidsen hadden verzekerd, dat het water doorwaadbaar was, maar dat was zoo niet. De cavalerie, die de beweging begon, verloor grond met het droevige gevolg dat een brigadier en twee paarden verdronken. Nu moest de hulp der marine worden gevraagd om de brigade met sloepen overtezetten, hetgeen eene langdurige operatie werd. De beweging, die om 6 uur 's morgens aangevangen was, liep eerst om 1 uur 's middags af. Om 2 uur kwamen de brigade, de cavalerie en het hoofdkwartier op de hoogte van kotta Pahama, weinige meters van Mosapie gelegen. Tegenstand was niet ontmoet. Kotta Pahama, eene oude steenen versterking met reduit, op een eiland in de lagune gelegen en eene ongeveer 800 meter lange strandversterking, waren verlaten. Het bivouac werd achter deze strandversterking betrokken en nog denzelfden dag eene cavalerie-versterking naar de Atjeh-rivier gezonden, welke de versterkingen te kotta Babie met vóórliggende aardenwerken bezet had gevonden.

De kolonel SCHULTZE kreeg last om den volgenden dag de westelijk gelegen versterkingen en de kotta Mosapie te doen verkennen. De eersten bleken sterk bezet te zijn, doch kotta Mosapie was verlaten en werd door het linker half 12° bataillon in bezit genomen, welks kommandant rapporteerde, dat zich zuidwaarts van het oosten naar het westen eene lange reeks versterkingen uitstreckte. De vijand scheen zich hier tot een geduchtigen tegenstand gereed te maken, en, nadat den kommandant der 2° brigade nog den 13^{en} December bevolen was, onverwijld die troepenmacht over te brengen naar het bivouac in het noorden van kotta Mosapie, werd besloten den volgenden morgen op uitgebreide schaal eene verkenning westwaarts te doen, ten

zuiden van kotta Mosapie, ten-einde daarna te kunnen vaststellen op welke wijze de Atjeh-monding bemachtigd moest worden. De verkenning, hierboven bedoeld, had één doode en vijf gekwetsten.

Thans was weder de overtocht der kwala Gighen oorzaak dat de 2e brigade niet kon aankomen. Zware rolling der zee en onvoldoende vervoermiddelen waren de belemmeringen die in den weg stonden. Slechts het halve rechter 3e bataillon met eene batterij artillerie en de burgerlijke leden der expeditie konden het strandbivouac bereiken. Deze onstuimigheid der zee was ook oorzaak dat het aan wal brengen van vivres en munitieën met groot bezwaar gepaard ging. Twintig sloepen en drie vloten gingen verloren. *) Onder de dwangarbeiders of dragers nam het getal zieken zeer toe, een twintigtal was gesederteerd of op maraude gevangen genomen, gelijk ons uit een bericht van een ontsnapte gevangene bleek. Voor ieder hunner, die ziek werd, verminderde feitelijk het getal dragers met drie, aangezien bij het verdere oprukken minstens twee dragers voor het vervoer van elken zieken dwangarbeider noodig waren.

Den 14^{en} December verliet de Generaal VERSPIJCK aan het hoofd van 3 halve bataillons infanterie, 1 batterij artillerie, 20 cavaleristen en 1 peleton genietroepen, vroegtijdig de legerplaats, om de voorgenomen verkenning te volvoeren. Op 300 pas bezuiden kotta Mosapie werd hij uit 's vijands versterkingen door een hevig geschut- en geweervuur begroet, waarop zich een ernstig gevecht ontspon, waarin de onzen eene glansrijke over-

---

*) Bij de eerste expeditie zijn ook vele sloepen omgeslagen of verloren gegaan. De kapitein-luitenant A. RIETVELD schrijft dit toe aan de „manoeuvres van de daarin kommandeerende officieren, adelborsten of onderofficieren, waarvan de meesten de sloepen met den voorsteven op den wal lieten loopen, na achteruit de dreg te hebben laten vallen; terwijl wanneer de sloepen met den achtersteven op den wal werden gezet en de dreg van den voorsteven was laten vallen, geen enkele sloep een dergelijk ongeval is overkomen.” Deze aanhaling doen wij ter bespiegeling van hen die later als kommandanten van sloepen tot landing op stranden in branding gekommandeerd mochten worden.

winning behaalden. De vijandelijke versterkingen werden bestormd en genomen. Zij hadden eene frontbreedte van 1800 meter, waren rechts aangeleund aan de lagune, op het punt waar deze de Koerong Tjoet opneemt, en werden links geflankeerd uit kotta Perak en Boekiet Radja Bedil. Eerstbedoelde werk werd aanstonds bezet. Behalve 85 dooden, die de vijand in de veroverde stellingen achterliet, werden den volgenden dag nog een 30tal lijken der Atjehers in de lagune drijvende gevonden. Maar ook aan onze zijde waren aanzienlijke verliezen geleden. Behalve drie officieren gekwetst, waarvan één, de kapitein W. H. VOORMAN, den volgenden dag aan zijne wonden overleed, waren 4 Europeesche en 2 inlandsche minderen gesneuveld en 38 minderen gekwetst. De troepen overnachtten in de veroverde stellingen.

Ten einde het behaalde voordeel te bevestigen, rukten den volgenden morgen 15 December, twee kolonnes naar de rivier op, de eene langs het strand, de andere uit kotta Perak. Beide vonden op hun weg alle versterkingen, waaronder Boekiet Radja Bedil en kotta Babie, verlaten. Doch alleen de rechter, de strandkolonne, bereikte de Atjeh-rivier. De uit kotta Perak gedeboucheerde kolonne werd in haren marsch gestuit door zeer moerassig en met nipaboomen begroeid terrein.

De marine, die door haar krachtig vuur, veel had bijgedragen tot vermeerstering der Atjehsche stellingen, deed in den namiddag van den 15^{en} eene verkenning in de rivier, en bevond, dat de rechteroever verlaten, doch een kampong op den linkerover, tegenover de later te vermelden (marine) benting, sterk bezet was.

Hoezeer de operatiën onder zeer gunstig weer waren geopend en het mogelijke gedaan werd om de troepen in eenen goeden toestand van hygiëne te houden, niet overmatig te vermoeien en van al het noodige te voorzien, bleef de cholera voortwoeden, vooral bij het 13^e en 14^e bataillon, waarvan het eerste op den dag der landing 1011 man sterk was, en nu, vijf dagen later, niet meer dan 811 valide onderofficieren en manschappen kon

uitbrengen. De luitenant J. H. A. VAN DAALEN bezweek ook aan de cholera, na nog eene poging te hebben gedaan om het gevecht van 14 December bij te wonen.

Wij moeten hier gewag maken van een bespottelijk sprookje, dat ten onzen nadeele verspreid is, en een denkbeeld kan geven van den welwillenden geest, die bij zekere partij heerschte. Het schijnt in vele bladen de ronde gemaakt en zooveel geloof gevonden te hebben, dat, de voor ons zoo welwillende, inzender in de „Revue Militaire” het geloofd heeft en met de meeste goede trouw in zijn overzicht heeft overgenomen.

Na gesproken te hebben over het isolement, waarin de expeditionnaire macht, van wege de bezolking, verkeerde, zóó dat zelfs TOEKOE NEQ, onze bondgenoot, tusschen hamer en aanbeeld staande, zich niet in ons belang dorst te verklaren, zegt de inzender der „Revue Militaire”: „Teleurgesteld in zijne hoop om het volk te winnen, rekende de Generaal VAN SWIETEN minstens op de krijgsgevangenen en gekwetsten. Maar ook hierin dreigden de gebeurtenissen wederom teleurstelling te zullen geven. Na vele dagen marschen en gevechten was nog geen enkele vijand, zelfs geen gekwetste levend in zijne handen gevallen. De eerste gevangenen, die men zag werden na het gevecht van 14 December aangebracht. Er waren er drie! Vermits na dat bloedige gevecht ongeveer 11 dooden des vijands door de onzen begraven zijn, kan men daarna het tal van gekwetsten berekenen, die hij moet gehad hebben. Doch allen waren weggevoerd, en zoo ging het ook later bij alle ontmoetingen. . . . .

„De drie Atjehers werden ontvangen als lang verwachte gasten. De troepen van het hoofdkwartier kwamen ter hunner eere onder de wapenen. Men gaf ze een goed maal, eenig geld en stelde ze weder in vrijheid. Doch de officieren en manschappen bewust van het lot dat hen wachtte, als zij gevangengenomen zouden worden, deelden de verwachtingen niet van

den Opperbevelhebber. Zij vonden het eene al te groote goedheid om hen te doen paradeeren, niet voor vorstelijke personen, niet voor hooge autoriteiten, maar voor krijgsgevangenen.”

Van dat verhaal is slechts waar, dat er in den namiddag van den 14^{en} December, door eene patrouille drie lieden, twee mannen en eene vrouw, werden opgebracht, die in eene nabijgelegen kampong waren aangetroffen. Zij waren niet gewapend, geene krijgsgevangenen, maar gewone dorpelingen. De Madureesche pangèran majoor PRAWIRO ADI NEGORO, die als adjudant van den Opperbevelhebber tot het hoofdkwartier behoorde, nam ze in verhoor. Hij had daarvoor eene bijzondere geschiktheid en werd daarom door den Opperbevelhebber altijd voor dien tak van dienst bestemd. Hij kon echter niets van hen te weten komen. Zij verstonden geen maleisch en de vrouw, reeds vrij bejaard, scheen zelfs niet goed bij zinnen te zijn. Alles had het aanzien dat ze uitgehongerd en naar voedsel zoekende waren toen ze aangehouden werden. Zij kregen eenige ponden rijst en een klein geschenk in geld en werden naar de uiterste posten teruggebracht. Eenige korpsen stonden juist voor een inspectie der geweren onder de wapenen, toen dat plaats had. Den geleider werd gelast ze langs die korpsen te doen gaan, ten einde ze te doen zien en aan hun landgenooten te doen overbrengen, over welke macht wij te beschikken hadden. Van paradeeren en onder de wapenen komen is geene sprake geweest. Hoe heeft zulk bespottelijk sprookje kunnen ontstaan? Er was eene partij die er op uit was den Opperbevelhebber, op allerhande wijze, in een kwaad licht te stellen.

Wij hadden de bevoegdheid niet om deze lieden, die niet in een gevecht, noch met wapenen in de hand aangehouden waren, als krijgsgevangenen te beschouwen. Wij zouden daardoor onze eigene bevelen hebben overtreden, die immers bevelsden om mannen, die zich vreedzaam gedragen, geen leed te doen. *) Toen we ze in vrijheid stelden, en dit gepaard

---

*) Zie de dagorder in bijlaag B.

deden gaan met eene behandeling, die voldeed aan de eischen der vlag waaronder wij streden, beantwoordde dat aan een ander oogmerk, om namelijk aan de vrijgelatene en hunne landgenooten den indruk te geven, dat de Hollanders toch zoo kwaad niet waren, als men ze hun had afgeschilderd.

Hoe bespottelijk was het van hen, van wie het sprookje is uitgegaan, om daarop aanmerking te maken. Het benadeelde immers niemand, dat we aan die uitgehongerden uit onzen eigen voorraad wat voedsel en uit onze eigen beurs wat geld deden geven. Aan de militaire en politieke belangen, die we bestierden, kon het geen schade, wel voordeel doen.

De geachte en welwillende inzender in de „Revue Militaire” van het artikel „Les Hollandais à Sumatra,” wiens helder oordeel aan het licht komt, telkens wanneer hij, omtrent de waarschijnlijke oogmerken onzer tactiek in beschouwingen treedt, doet de voorzichtigheid, de wiskunstige zekerheid uitkomen, waarmede wij de operatiën geleid hebben. „Dit stelsel, zegt hij, waardoor aan de manschappen geene moeilijkheden bespaard werden, want men weet hoe vermoeiend een marsch voetje voor voetje is, — welke de hoofdtroep tot gedurige halten noodzaakt, gedurende den tijd dat de éclaireurs en flanqueurs het omliggende terrein onderzoeken, — had het voordeel hun leven te sparen, want, dank aan deze wijze van ageeren, bevonden zich niet meer dan een tiental gekwetsten in de ambulancen. De soldaten waardeerden die methode en begrepen, dat in dat land, waar een onzichtbare vijand zich overal bevondt, ieder achterblijver een verloren man was; een kortelings plaatsgegrepen overval, en een paar geïsoleerde feiten, waren voldoende geweest om ze te leeren voorzichtig te zijn.”

Wij kunnen begrijpen, dat zij die met de bezwaren waarmede we te kampen hadden, niet bekend zijn, die voorzichtigheid in onze bewegingen aan gebrek aan voortvarendheid zullen hebben toegeschreven. De waarheid is, dat ze ons was opgelegd nog meer door de noodzakelijkheid dan door bedacht-

zaamheid. Ofschoon we het zelf an
waren we aan het verblijf aan str.
een bruikbaren weg naar Penajoeng
waren even ongeduldig als anderen om
Het lot der duizenden, die aan onze zorg wa
vorderde dat we zoo spoedig mogelijk een def.
den rechteroever der rivier konden betrekken. Van
van dat punt was ook het bereiken van de gewichtige
afhankelijk, die het oogmerk waren van dezen oorlog.
zoeken naar dien weg was niet verzuimd, maar bleef ee.
dagen vruchteloos, totdat eindelijk door herhaalde verkenninge.
het doel bereikt werd.

Onze zieken, zeiden wij reeds, waren zeer toegenomen. Ondanks het evacuëeren naar de ziekenschepen, van allen die daarvoor vatbaar waren, bleven den 16^{en} December 300 zieken in de veldambulance in behandeling. Ieder zieke militair of koelie bezwaarde het vervoer en verminderde het transportpark met drie à vier dragers. Men kan daaruit nagaan hoe onze onbeweegbaarheid toenam tegelijk met de zieken, die de cholera ons gaf. Daarover te treuren of te moÿren hielp niet. We moesten trachten door geduld, en door alles naar den tegenspoed die ons trof te regelen, de moeilijkheden te overwinnen, en daarvan buiten af niets te doen blijken. Dat ons dit gelukt is, al hebben onredelijke bedillers de oogen gesloten gehouden voor den toestand waarin we verkeerden, is door de feiten bewezen.

Op bladz. 83 is reeds gezegd, dat het verlaten van het strand en het ontijdig opgeven van de gemeenschap met de vloot, niet te doen was. Zoo lang geen bereikbaar débouché naar Penajoeng gevonden was, zoude het eene onvergeeflijke roekeloosheid geweest zijn, te doen hebbende met een vijand die te eerbiedigen was, en met wiens doodverachtende dapperheid rekening moest gehouden worden. Hoe meer wij het centrum zijner macht naderden, des te meer moest ook de omzichtigheid en de zorg voor de veiligheid onzer onderhoorigen een eerste plicht worden.

Waarom zouden we ook van die voorzichtigheid zijn afge-

weken? Toch niet om wat vroeger in het bezit van den Kraton te komen, want daarvoor was het bedachtzaam opereeren de zekerste en bijgevolg de spoedigste weg. Gemis aan bedachtzaamheid is dikwerf oorzaak van noodeloos of mislukt werk, dat dan ten koste van veel verlies en tijd hervat moet worden.

Voor de lezers, die met Indische oorlogen door eigen ervaring niet bekend zijn, laten wij een uittreksel volgen van het werk van E. WARREN „l'Inde Anglaise en 1843", waarin over de vervoermiddelen in Britsch-Indie een wetenswaardig relaas voorkomt. Hij beschrijft allereerst, in het eerste deel bladz. 188, een Indisch permanent kamp, waarvan we slechts het voor ons doel noodige zullen overnemen:

„Sur le flanc du camp le plus éloigné des habitations européennes, s'allonge en une seule rue, longue et tortueuse, un massif de huttes plus solides, mais presque aussi primitives; c'est le bazar, accompagnement nécessaire de tout corps-d'armée dans l'Inde: c'est le village de marchands, un peuple d'ouvriers qui vendent aux Cipayes tout ce dont ils ont besoin, et qui les suivent à la guerre avec leurs bestiaux et leurs magasins, car dans l'Inde aucun gouvernement ne fait des distributions journalières à ses troupes. Les Cipayes sont bien payés, mais dans le cantonnement en temps de paix comme dans les marches en temps de guerre, c'est à eux de trouver leur dîner; ils l'achètent à ces marchands dont nous parlons, et chacun suivant sa religion ou sa caste le choisit, le prépare à sa manière. Boulangers, bouchers, cabaretiers, tout ce qui est nécessaire à la vie se trouve au camp, et ce qui pour des militaires s'appellerait du luxe dans tout autre pays, s'y trouve également. Il y a des troupeaux de vaches et de chèvres pour le lait indispensable au thé des officiers, des filles publiques pour le soldat: tout cela va à la guerre quand on la fait. Une armée a son bazar, un régiment, une compagnie qui marche à le sien. Chaque officier porte en outre avec lui un énorme bagage; il traîne dix, quinze, trente domestiques, une tente très lourde et

le monde nécessaire pour la dresser, une table, un lit, des chaises, souvent une voiture: bref, on voit que le système n'a pas changé depuis les temps de XERXÈS et de DARIUS.

„Cette adjonction de tant d'individus, qui le jour d'une bataille ne servent absolument à rien, mais qu'il faut protéger avant tout parce que sans eux on mourrait de faim, dérouté complètement les prévisions accoutumées d'un officier général européen, puisqu'un tiers de son monde tout au plus est capable de faire le coup de fusil. *) Ses opérations militaires ne peuvent pas être celles de l'Europe; il doit sacrifier toute idée de rapidité ou de hardiesse dans ses mouvements, dès qu'il a affaire à un ennemi qu'il respecte. Surtout ne rien laisser au hasard, ne risquer un combat qu'avec la certitude de la victoire; car le moindre mouvement rétrograde livre toutes ses ressources à l'ennemi. On voit donc qu'il a toute une nouvelle éducation à faire avant d'être en état de commander; il s'ensuit aussi que la fortune n'est pas toujours dans ce pays du côté des gros bataillons.”

In het tweede deel van hetzelfde werk vinden wij, bladz. 199, een veldtocht vermeld welke hij in het landschap Maissoer bijwoonde. De kolonne, waarbij zijn regiment was ingedeeld, telde

---

*) De schrijver bedoeld met de overige $\frac{2}{3}$ de legervolgers, die bij een Britsch-Indisch leger buitenmate aanzienlijk zijn. Bij den laatsten veldtocht in Abyssinie was de sterkte der troepen: 500 officieren, 4500 mindere Europeanen, 9500 inlanders en het getal volgelingen 27000. Aan dieren waren 2500 rij- of trekpaarden voor de cavalerie en artillerie, 16000 muilezels, 1600 draagpaarden, 6000 kameelen; 1800 ezels, 7000 trek- en draagossen; 44 olifanten voor het dragen der bergartillerie. Nauwkeuriger is, dat te Zoulla 42699 mannen ontscheept zijn.

De legervolgers kunnen soms ook eene groote belemmering zijn, gelijk uit den noodlottigen terugtocht der Engelschen uit Afghanistan in Januari 1842 is gebleken. De gewapende macht bestond uit 4500 man met 9 stukken geschut. Deze waren vergezeld van ruim 12000 legervolgers buiten de vrouwen en kinderen. Zij belemmerden den marsch in de smalle, mijlen lange, bergpassen dermate, dat van de wapenen geen gebruik gemaakt kon worden, met dat ongelukkige gevolg, dat slechts één persoon, Dr. BRYDON, aan de slachting ontsnapte en Djellalabad bereikte. De anderen verloren allen het leven, op 122 mannen en vrouwen na, die in de eerste dagen gevangen genomen waren.

2470 combattans. Het terrein, waarin geageerd moest worden, de westelijke bergstreek der Ghauts, gaf aanleiding tot het bevel om de bagage tot een minimum, n. l. $\frac{1}{4}$ van het gewone, te herleiden en het meerdere in de depotplaats Kentuma-Ooscottah achter te laten. Voor elke drie officieren was slechts één tent en voor de soldaten slechts vier per compagnie toegestaan. Ondanks die voorzorg bedroeg het getal non-combattans nog 2500 personen en het transportpark nog 1038 lastdieren, n. l. 8 olifanten, 200 kamelen, 130 officierspaarden, 700 draagossen, ezels en muildieren, zonder de slachtrunderen mede te rekenen. Onder het getal dragers waren er 240 begrepen voor veertig doelies of palankins voor de gekwetsten. Dit alles, zegt hij, kan een denkbeeld geven van het comfort van een Engelsch leger in Indie en de zorgen, waarmede de soldaat omringd wordt, wel is waar minder uit liefde voor hem, dan als maatregel van zuinigheid. „Ce n'est pas uniquement une considération de sympathie qui entoure l'armée dans l'Inde de tout ce bien-être; c'en est une aussi d'économie bien entendue. L'objet le plus couteux dans le matériel de guerre est le soldat européen. Pour son recrutement toujours volontaire, pour son instruction, qui demande au moins une année, pour son voyage d'Europe en Asie, on calcule sur une dépense de 100 livres sterling (2500 fr.). Chaque fois donc que la maladie, une exposition trop continue aux intempéries de l'air, ou le défaut de soins en enlève un au service, c'est une perte de fr. 2500 pour le budget de l'Inde. Il est inutile de chercher plus loin la raison de l'intendance et des équipages quelque peu à la Xerxès de l'administration militaire de la Compagnie.”

Een olifant draagt ruim 1000 kilogrammen, een kameel 350 tot 375 of gemiddeld 360, een der andere lastdieren 100, dat geeft voor al de lastdieren te samen 150.000 kilogrammen, of zoo veel als in Nederlandsch-Indie 6000 koelie's zouden vervoeren, ongerekend die, welke nog begrepen zijn geweest in de 2500 non-combattans, zooals de reeds genoemde dragers, voor 40 doelies of palankins voor zieken of gekwetsten.

Wat een aanzienlijk verschil maakt dat met de vervoermiddelen waarover wij te Atjeh beschikken konden. Voor eene meer dan dubbele sterkte hadden wij slechts 3130 dragers, als ze n. l. allen valide waren geweest en zich daaronder geene zieken hadden bevonden, of door den dood geene ontvallen waren. Hiervan waren er 1472 ingedeeld voor speciale diensten, zooals het vervoer der archieven van de verschillende staven, het materieel der topografische brigade, de menage-ustensilien der compagnien, de reserve munitie der artillerie en infanterie, de genie gereedschappen, de ambulancen, den dienst op de hospitaalschepen enz. Deze moesten altijd uit het depot compleet gehouden worden. Er waren slechts over 1658 dragers voor den algemeenen transportdienst, waaruit nog aangevuld moest worden wat bij de ambulancen te kort kwam door het toegenomen getal zieken. Op aanvraag was wel eene suppletie van 500 man van Java gezonden, die den 23^{en} December aankwamen, doch te laat voor den marsch naar Penajoeng, en nauwelijks toereikend om de reeds geleden verliezen door sterfte, ziekte en desertie aan te vullen.

Wat zouden die bezwaren geklommen zijn, indien er drie in plaats van twee brigades waren geweest. Zonder het geringste voordeel aan te brengen, zou een brigade meer op het oorlogsterrein, de beweging nog meer belemmerd, de voorziening in voeding en ziekenverzorging nog moeilijker gemaakt hebben. Er zouden dan ruim 13.000 personen te voeden, te legeren, te verplaatsen zijn geweest. Het leger zou eene onbeweegbare klomp zijn geworden.

Het niet dadelijk te velde brengen van de reserve-brigade is door velen gecritiseerd en, naar het schijnt, door weinigen begrepen. Het gaat hiermede zoo als met de practijk in de staathuishoudkunde. Er zijn zaken die men ziet en anderen die men niet ziet. De meesten zien slechts een klein deel der zorgen van de oorlogsvoering en richten daarop hun oordeel in. Intusschen mag van die zorgen geen enkele over het hoofd worden gezien, zal het geheel niet mank gaan.

Het was eene groote strategische fout, beweren onze critici, de reserve niet dadelijk aan den oorlog te doen deelnemen. Die meening is eigenlijk het uitvloeisel eener teleurgestelde verwachting, waaraan toch niet voldaan had kunnen worden, al ware de reserve ook dadelijk op het oorlogsterrein verschenen *). Maar wij beweren, dat het nimmer eene fout is de krachten van het leger zoo lang mogelijk te sparen. Die het langst zijne reserve intact houdt en haar in het beslissende oogenblik in actie brengt, behaalt altijd de overwinning. Dit is eene bekende grondregel der tactiek en ook niet minder der strategie. In den droevigen toestand waarin het expeditionnaire leger verkeerde, met eene epidemie in zijne gelederen, was het dubbel plicht de reserve, zoo lang mogelijk, buiten het brandpunt der verwoestende ziekte te houden, al kon het ook nadeelen van ondergeschikten aard hebben. Wie dat niet beaamt, komt ons voor geen aanspraak op ruimen blik te hebben. Het zou hoogstens eene fout geweest zijn als de veldtocht, door de afwezigheid der reserve, mislukt ware of de troepen daardoor nederlagen hadden geleden. Waar noch het eene noch het andere heeft plaats gehad, en het plan des veldtochts berekend was op de afwezigheid der reservebrigade, kan dus van eene strategische fout geene sprake zijn. Een Opperbevelhebber, die zonder dringende noodzakelijkheid zijne reserve blootstelt aan het gevaar, om door eene besmettelijke ziekte gedecimeerd te worden, laadt eene niet te rechtvaardigen verantwoordelijkheid op zich.

*) Het was eene illusie van den Generaal VERSPIJCK, om met een der brigades op eigene gelegenheid zelfstandig te ageeren. Daaraan zou evenwel niet voldaan hebben kunnen worden, al had het ook op onzen weg gelegen de reservebrigade dadelijk op het oorlogsterrein te doen komen, en langs twee operatielijnen te ageeren; 1° omdat aan den betrokken brigade kommandant de ondergeschikte rol niet mocht worden aangewezen, die daarvan het gevolg ware geweest; 2° omdat Generaal VERSPIJCK als tweede bevelhebber bij de expeditie gevoegd was, *niet* om een zelfstandig kommando te voeren, maar om den Opperbevelhebber en Regeerings-Commissaris te vervangen als deze kwam te vallen. Daarom moest de tweede bevelhebber bij het hoofdkwartier blijven en van alle plannen in kennis gesteld worden. Zie art. 4 der instructie van den civielen Regeerings-Commissaris en Militaire Opperbevelhebber bij de tweede expeditie te Atjeh in bijlaag I.

Anderen dachten eene groote scherpzinnigheid aan den dag te leggen en een onwraakbaar argument voor hunne afkeuring te hebben door de vraag te stellen: „Of dan eene reserve niet altijd dicht in de nabijheid moet zijn?” Zij verwarden eenvoudig de reserve op een slagveld met de reserve, die bij eene goede organisatie, een leger altijd achter zich moet hebben, om buitengewone, niet voorziene tegenspoeden of verliezen te herstellen; in 't kort de reserve die binnen 's lands blijft en niet dan wanneer het gevaar dringt wordt opgeroepen.

Wij moeten voor de militaire studie nog eens de aandacht vestigen op het verschil der middelen van beweegbaarheid van een Britsch- en een Nederlandsch-Indisch leger.

Terwijl de bevelhebber van het eerste slechts maatregelen te nemen heeft om zijne ambulante magazijnen niet in 's vijands handen te doen vallen, dat niet moeilijk zal zijn, omdat: 1°. zijne magazijnen op redelijken afstand en op eigene gelegenheid volgen, zonder van zijn leger een tactisch onderdeel uittemaken, noch zijnen marsch te belemmeren; 2°. de eigenaren dier magazijnen aan zulke tochten gewoon en in staat zijn, zich tegen kleine ondernemingen en strooperijen zelven te beschermen; 3°. hij ook steeds te doen heeft met legers, die in dezelfde conditie van distributie, weelde en onbeweegbaarheid verkeeren, en door minder discipline en tactische orde hem in snelheid van beweging niets kunnen afwinnen: staat de Nederlandsch-Indische bevelhebber voor de altijd terugkomende zorg, hoe hij zijn leger voeden en verzorgen en zijne magazijnen medevoeren zal. Ze zijn hem nog onontbeerlijker dan den Britschen bevelhebber, want hij opereert in landstreken waar niets te vinden is. Voor hem maken zij een onafscheidbaar deel uit van zijn leger, en moeten zij steeds in tactisch verband daarmede marscheeren. Zij zijn hem als een convooi op groote schaal. Hij moet ze beschermen, zorgen dat de gerekwireerde dragers de vrachten niet wegwerpen, in 't kort dat zij aankomen, op straf van door gebrek aan vivres niet te kunnen leven. Een Britsch-Indisch leger kan steeds vooruitkomen, hoe aanzienlijk

de afstand zij, want zijne magazijnen volgen uit vrije beweging en de kooplieden zorgen zelve, dat de verbruikte levensmiddelen aangevuld worden. Niet alzóó het Nederlandsch-Indische leger. Dit is door gemis van wegen, nagenoeg in alle landen waar het oorlog voert, en het daaruit ontstaande gebrek aan goede middelen van vervoer, vooral bij overzeesche expeditiën, aan schier onverplaatsbare magazijnen gebonden, vooral in de eerste dagen, als de benodigdheden nog in de schepen en nog slechts kleine hoeveelheden aan het strand gebracht zijn.

Gebrek aan transportmiddelen zijn bij alle overzeesche expeditiën steeds het struikelblok voor de beweegbaarheid geweest, en dat zal altijd zoo blijven, omdat de Regeering met den besten wil, daarin naar evenredigheid der behoefte niet voorzien kan. Men moge die bezwaren bij het voeren van critiek willen ignoreeren, ze ontkennen, ze wegcijferen kan men niet, want in den practischen oorlog komen ze telkens voor en moet er rekening mede gehouden worden.

Wij kennen in de Indische krijgsgeschiedenis slechts twee voorbeelden van belangrijke binnenlandsche tochten op onafhankelijken vijandelijken bodem, door overzeesche expeditiën. Het was tijdens de tweede Bonische expeditie in 1859. Het eene is de marsch van den majoor H. C. STARING van Boelecomba naar Sindjai met eene colonne van drie compagniën infanterie, eene sectie artillerie, 27 ruiters en 21 sappeurs, en ongeveer 1000 man hulptroepen; het was een marsch van zes dagen met uitstekend succes uitgevoerd. Het andere de marsch der gezamenlijke expeditionnaire macht naar Pasempa en Pampanoea, in drie marschdagen even gelukkig volbracht. Maar beiden gingen gepaard met de medewerking van den Bonischen prins en troonpretendent AROE PALAKKA, die daaraan zijne verheffing tot koning van Boni te danken had. Deze marschen werden dus begunstigd door omstandigheden, die zelden voorkomen bij overzeesche tochten buiten gouvernementsgebied.

De dagen van den 16^{en} en 17^{en} December werden aangewend

om eenen weg te banen door het nipabosch ten zuiden van Boekit Radja Bedil, en eene brug te slaan over de lagune bij Mosapie van ongeveer 115 meters lengte, met het oogmerk om Penajoeng langs twee wegen te bereiken.

De kolonne, die den weg door het nipabosch had te banen, ontmoette veel tegenstand en moest, toen ze ook op de ondoorwaadbare Kroeng Tjoet stuitte, met 10 gekwetsten, waaronder 2 officieren, naar het bivouac terugkeeren. De brug bij Mosapie kwam echter gereed, ondanks den tegenstand van talrijke vijanden, waarna het linkerhalf 9^e bataillon de brug overtrok en tusschen de twee zuidwaarts gelegene lagune-takken positie.nam. *) De vijand liet zich nu niet meer zien.

In overleg met den Kommandant der maritieme middelen werden nu voor den 18^{en} December de volgende bewegingen gekommandeerd.

Terwijl de marine, door haar vuur, het nipabosch op den rechteroever der Atjeh-rivier van vijanden zou trachten te zuiveren, moest de kolonel WIGGERS VAN KERCHEM, met drie halve bataillons infanterie, 8 mortieren, 20 cavaleristen en één compagnie genietroepen uit kotta Mosapie déboucheeren, vervolgens naar het westen rukken en zich ter geschikter plaats zuidwaarts wenden, ten einde eene arbeiders-kolonne te dekken, die, onder directe bescherming van vier compagniën infanterie en 2 sectiën artillerie, door den luitenant-kolonel PEL aangevoerd, het werk van den 16^{en} zou hervatten. Mocht het die kolonne gelukken het nipabosch door te komen, dan zou de hoofdmacht onder den kolonel WIGGERS VAN KERCHEM, den weg van den overste PEL volgen, bezuiden het bosch zuidwaarts marscheeren en, zoo mogelijk, door de bemachtiging van de woning van TOEKOE KALI (kampong Penajoeng) den rechteroever der Atjeh-rivier van vijanden zuiveren. Links moest het linker halve 9^e bataillon post vatten nabij eene brug over den

---

*) De hierbedoelde brug behoefde niet geheel nieuw gelegd te worden. Er bestond reeds eene gebrekkige schraagbrug van enkele bamboezen, die voor een kortstondig gebruik hersteld en verbeterd kon worden.

westelijken lagunetak, omstreeks 1200 meter zuidelijker gelegen dan de door ons herstelde brug, en daardoor de linkerflank dekken, terwijl eindelijk de marine landingsdivisie met de sloepenflottille de rivier zou opvaren, om de voorwaartsche beweging aan de rechterzijde te ondersteunen.

Deze operatie werd den 18^{en} goed uitgevoerd. Van den vijand ondervond men slechts geringen tegenstand, doch het dichtbegroeide terrein veroorzaakte veel oponthoud. Het doel werd evenwel volkomen bereikt. De flottille, bestaande uit 19 sloepen, gewapend met houwitsers à 12 c.m., à 7 c.m. of caronnades van 12 ℔, en bemand met 600 matrozen onder de bevelen van den kapitein-luitenant BUNNIK, die uit eene benting op den rechteroever der rivier beschoten werd, forceerde de rivierversperringen nabij de benting, waarop de vijand uit zijne met geschut goed bewapende positie verdreven en het vermeesterde werk bezet werd. Deze benting heeft ter eere van dit wapenfeit, door de marine behaald, den naam van „marine-benting” gekregen. De hoofdmacht kon nu Penajoeng bereiken.

Dit alles geschiedde echter niet zoo eenvoudig als het hierboven beschreven staat. De kolonne PEL had de benting, in de nipa verscholen, niet opgemerkt en werd door deze beschoten toen zij ze reeds voorbijgetrokken was. De kolonne maakte halt, om deze vijanden te verkennen, toen de benting op hare beurt door de flottille bedreigd werd. Aldus tusschen twee vuren gekomen, moest de bezetting, bevreesd voor haar terugtocht, de benting verlaten die met zeven goede kanons bewapend was.

Het bericht van de bezetting van Penajoeng kwam 's avonds te 9 uur in het hoofdkwartier te Mosapie aan. Met de bijl in de hand, en niet zelden ernstigen tegenstand van den vijand ondervindende, hadden de twee kolonnes zich eenen weg moeten banen. Om 12 uur had de kolonne WIGGERS de kolonne PEL ontmoet in gevecht met een versterkte kampong. De beide kolonnes vervolgden den marsch en kwamen toen op de plaats, welke door de gidsen als de woning van TOEKOE KALI her-

kend werd. „Steeds door den vijand gevolgd” — schreef de kolonel WIGGERS VAN KERCHEM — „bereikte de kolonne, om 3 uren die woning, waar de luitenant-kolonel PEL zich met ons vereenigde. Toen westwaarts gaande kwamen wij een half uur later aan de rivier. Evenals de genoemde woning waren de beide oevers der rivier verlaten, en zijn wij in ons bivouac niet gestoord geworden. De luitenant-kolonel PEL heeft op zijnen marsch een bijna onbegaanbaar terrein vol moeilijkheden ontmoet, doch geen ernstigen tegenstand; hij heeft slechts twee gekwetsten, en ik een doode en vier gekwetsten bekomen.”

Aldus was zonder al te groote bezwaren het tweede object, — de landing als het eerste beschouwende — bereikt. Er moest nu nog veel voorbereid worden, om den weg die de kolonne PEL gevolgd had in goeden staat te brengen, om met de 3^e brigade, de ambulancen, en verderen legertros te kunnen volgen, terwijl de kolonel WIGGERS den tijd zoude benuttigen om het terrein te Penajoeng voor het legeren der gezamenlijke troepen geschikt te maken.

Wij maken hier melding van het overlijden van een merkwaardig man, die in zijn vaderland eene aanzienlijke rol gespeeld heeft, n. l. NINO BIXIO, die den 12^{en} December aan de cholera bezwiken is. Dit bericht kwam den 16^{en} December te gelijk met een ander, dat zijn lijk op het eiland Poeloe Toewan, in een ijzeren waterkist aan de aarde toevertrouwd, door de zijnen weinige dagen later niet wedergevonden was. Toen daags vóór het vertrek van de *Maddaloni*, waarvan NINO BIXIO de gezagvoerder was, de scheepsofficieren een laatste blijk van hulde aan het graf van den hoogvereerden man wilden brengen, vonden zij het opgedolven en de kist verdwenen. Het zoeken naar de stoffelijke overblijfselen van den vermaarden burger heeft later nog aan menigen militair het leven gekost. Onder anderen werden een korporaal en twee soldaten, die daarvoor uitgezonden waren, overvallen en vermoord. Eindelijk werd het gebeente gevonden, en, na de identiteit daarvan geconstateerd

te hebben, naar Batavia overgebracht, waar het door het Italiaansche oorlogschip *Christoforo Colombo* met plechtigheid is overgenomen. Den 30 September 1877 werd de kist te Genua ter aarde besteld. NINO BIXIO is in 1821 te Genua geboren. In 1834 begon hij zijne loopbaan als scheepsjongen. In 1846 kwam hij te Parijs, waar hij MAZZINI leerde kennen, die hem voor de republikeinsche begrippen won. Gaandeweg veranderden echter BIXIO's denkbeelden, hij werd een warm aanhanger der Regeering van VICTOR EMANUEL. Hij was het die voornamelijk de verzoening van GARIBALDI met CAVOUR bewerkte. In 1869 werd hij senator, doch de rust kon zijnen werkzamen geest niet bevredigen. Hij rustte een schip, de *Maddaloni*, naar Indie uit, om voor zijn vaderland nieuwe handelswegen op te sporen. Hij was in Indie toen aan de uitrusting der tweede Atjehsche expeditie gearbeid werd, en bood zijn vaartuig aan voor het overvoeren van troepen. Gedurende den overtocht brak de cholera onder de troepen uit, waardoor eenige dagen na de ontscheping ook BIXIO aangetast en ten grave gebracht werd. Hij had vele jaren te voren met een handelsvaartuig de Westkust van Atjeh bezocht en werd toen met zijnen stuurman veraderlijk gevangen genomen en als slaaf verkocht. Door een Pinangsche handelaar vrijgekocht, keerde hij naar Italië terug. De bodem van Atjeh was hem bepaald noodlottig.

Den 18^{en} December meldde zich MALILLA, de vertrouweling van TOEKOE NEQ, bij den Opperbevelhebber, wien hij als geloofsbrief een afdruk van het zegel van zijnen meester vertoonde. Hij verzekerde, namens TOEKOE NEQ, dat deze aan onze staatkunde getrouw was gebleven, doch uit vrees voor de wraak zijner landgenooten, geen openlijke stappen durfde doen. Zijn volk deelde die gezindheid en schreef daaraan toe, dat de landing ditmaal niet ten westen der rivier had plaats gehad, maar ten oosten, hetgeen geschied was, zeide men, om de Moekim Maraksa te sparen en de sagi XXVI Moekims de lasten van den oorlog te doen dragen. Hij zeide, dat de ver-

sterkingen aan de beide oevers der rivier verlaten en TOEKOE KALI en PANGLIMA POLIM ten zuiden van den Kraton getrokken waren. Voorts dat de XXVI Moekims zich overwonnen beschouwden en die der XXII Moekims door de verliezen van den 14^{en} December zoo ontmoedigd waren, dat ze niet meer ten strijde wilden gaan. De sultan, zeide hij, was nog in den Kraton en niet geneigd om zich te onderwerpen. Gevraagd zijnde hoe brieven aan den Sultan bezorgd zouden kunnen worden, vroeg hij eenig uitstel om onderzoek te kunnen doen. In den Kraton waren eenige granaten der marine te recht gekomen en andere er over heen gegaan. Dit had den schrik voor de zeeartillerie zeer verhoogd; een der projectilen was dicht langs PANGLIMA POLIM gegaan, die daarop den Kraton verliet.

De luitenant-kolonel ENGEL kreeg last met het rechter halve 3^e bataillon op te rukken, om zijnen brigade kommandant te Penajoeng te rejoinneeren, en dien marsch dienstbaar te maken tot het zoeken van den weg van Boekit Radja Bedil naar Penajoeng, langs de marine benting, waar kapitein-luitenant BUNNIK had post gevat. Men had wel beweerd, dat er geen weg bestond, omdat die vruchteloos gezocht was; maar de redenering zeide, dat hij bestaan moest, wijl toch twee versterkte punten niet zonder communicatie konden zijn, al bestond die dan ook slechts uit een verborgen voetpad. De kapitein-luitenant BUNNIK kreeg last, om met 150 man van de sloepenflottille eene beweging in noord-oostelijke richting te doen, ten einde de kolonne ENGEL zoo mogelijk de hand te geven.

Wij vinden in ons particulier journaal aangeteekend, dat nu ook alles voorbereid werd om het hoofdkwartier, de 3^e brigade en alle overige korpsen naar Penajoeng te doen overgaan. Daartoe werden de zieken der 2^e brigade, die nog in het bivouac van Mosapie waren achtergelaten, aan de ambulance der 3^e brigade overgegeven, en de wapenen van alle zieken naar het schip *Jason* overgebracht, om niet met het vervoer daarvan te land bezwaard te zijn, en de hospitaal administratie van onder-

houd en bewaking te ontlasten. De grootzeilen der oorlogschepen, door den Kommandant der maritieme middelen afgegaan, om als noodtenten voor de zieken te dienen, werden aan den dirigeerenden officier van gezondheid T. J. JORITSMA afgegaan, wiens ambulance door dezen ijverigen en voortreffelijken man, met eene toewijding werd verzorgd, die niet genoeg geloofd kan worden. Dagelijks werden de ambulance-tenten verplaatst, om eenen zuiveren bodem in te nemen en de verlatene plaatsen ontsmet door er ruigte op te verbranden. Aan de zieken werd dagelijks een zoogenaamd zonnebad gegeven, door de geneeskundigen aldus genoemd, omdat opgemerkt was dat het verplichte blootstellen der zieken aan de morgenzon gedurende het verplaatsen der tenten, op hen een heilzamen invloed uitoefende. Ook werd uit maatregel van hygiëne het bivouac om den anderen dag 500 meters naar voren verplaatst. Dr. JORITSMA had wel gewild, dat het dagelijks geschiedde, maar dat was te bezwarend, wegens het verplaatsen der huisjes die hier en daar opgericht waren, het graven van kookgaten, waterputten, latrines, slachtplaatsen enz., op te voren afgebakende tracés.

Wij vragen den lezer verschooning hem met zulke nietige zaken bezig te houden. Doch wij meenden hem eens te moeten laten zien, wat er zoo al in een legerkamp op vijandelijken bodem buiten de oorlogsoperatiën plaats moet hebben. Zulke zorgen van huishoudelijken en hygiënischen aard toch zijn onvermijdelijk, want verwaarloost men ze dan is het spoedig gedaan met de goede orde en slagvaardigheid van den troep. Daaraan mag een bevelhebber zich evenmin onttrekken als schuldig maken aan de overhaasting waarvan wij op bladz. 77 hebben gesproken. Critiseerende officieren, die den tijd voor eene operatie, of voor het bereiken van zeker object, met passer en duimstok afmeten naar den afstand — zooals zeker „Brutus” en anderen gedaan hebben — leggen de grootste onkunde aan den dag en toonen, dat zij niets van den praktischen oorlog kennen, zoo het niet geschiedt uit kwade trouw dat nog erger is. Een soldaat is mensch en heeft behoeften

waaraan voldaan moet worden, zal hij niet spoedig bezwijken en de geheele macht te gronde gaan. Dit is dubbel plicht in een tropisch klimaat en eenen toestand, waarin de soldaat niets bekomen kan en geheel afhankelijk is van de verstrekkingen uit de magazijnen, en deze weder van de meerdere of mindere zorg van den bevelhebber om de verstrekkingen mogelijk en voor de verbruikers bruikbaar te maken. Aan het verschaffen van comfort, zooals dat in het Britsch-Indische leger regel is, kan in Nederlandsch-Indie niet gedacht worden. Buiten het eiland Java zijn landbouw en nijverheid nog zoo achterlijk, althans voor het voldoen der behoeften van Europeanen en eene geregelde krijgsmacht, dat daar slechts op de verstrekking uit de magazijnen kan gerekend worden. Vooral is dat bij die overzeesche expeditiën het geval, waar eene Nederlandsche krijgsmacht in onafhankelijke staten verschijnt, het gansche land en volk vijandig tegenover zich heeft en overal alles verlaten en eenzaam vindt. Daar is al wat men doen kan te zorgen voor het hoog noodige. Maar dit kan niet geschieden zonder er tijd aan te wijden. Zij die nu meenen dat die tijd verloren en voor de operatie nutteloos verspild is, vergeten, dat dit alles te samen tot het geheel der operatiën behoort, en het eene niet zonder het andere kan gaan, evenmin als men de tijdverdeeling in dag en nacht ontgaan kan.

De marsch van den luitenant-kolonel ENGEL had aan het oogmerk beantwoord. Om 7 uur van Mosapie afgemarscheerd, bereikte hij om 11 $\frac{1}{4}$ uur de marine-benting, langs een pad, dat met eenige moeite, na overbrugging der Kroeng Tjoet, in bruikbaren staat kon gebracht worden. Dat die kleine kolonne ruim 4 uur noodig had om p. m. 4 kilometers af te leggen bewees, dat de weg niet gemakkelijk was. Maar we moesten te vreden zijn met hetgeen we vonden. Van de marine-benting naar Penajoeng was de weg beter. *)

*) Een der veldbatterijen, die den marsch onder behoorlijke dekking verrichtte en om 11 uur 's morgens vertrokken was, kwam eerst om 6 uur 's avonds te Penajoeng.

Toen de kolonel WIGGERS VAN KERCHEM te Penajoeng kwam meldden zich twee Arabieren aan met name ALI BAHANAN en HADJI MOHAMAD MISJOEL. Het waren kooplieden uit de kampong Djawa, aan de overzijde der rivier tegenover Penajoeng gelegen. Zij waren de eenige bewoners der kampong, die bij de nadering onzer troepen niet gevlucht waren. Onder voorwendsel van de Missigit der kampong te bewaken, waren zij, met toestemming van het kamponghoofd, achtergebleven. Zij boden den kolonel hunne diensten aan en vroegen vergunning benodigdheden aan de troepen te verkoopen. In den aanvang wist men niet recht wat van die lieden te denken. Waren het soms spionnen, die gebleven waren om in onze kaarten te zien? MALILLA verzekerde echter dat het betrouwbare lieden waren, die zich uitsluitend met handel bezig hielden. Het bleek later dat hij gelijk had, want ALI BAHANAN (de andere is kort daarna naar Pinang verhuisd) bewees ons steeds goede diensten. Waarom zouden wij, die zoo geïsoleerd stonden, en niemand dan MALILLA hadden om ons over het een of ander in te lichten, deze lieden van ons hebben afgestooten? Al mochten zij ook geneigd zijn eene dubbelzinnige rol te spelen, zij konden toch niets overbrengen wat de vijand niet weten mocht. Wij zouden zelfs verlangd hebben, dat hij veel te weten kwam, van 't geen bij ons omging, wat onze bedoelingen en middelen van uitvoering waren. Daarentegen konden ons die vreemdelingen goede diensten bewijzen, als we ze door goede behandeling wisten te winnen, hetgeen wel waarschijnlijk scheen, aangezien er voor handelaren in ons kamp gelegenheid genoeg was om geld te verdienen. Dit deed besluiten deze lieden, door jegens hen geen wantrouwen aan den dag te leggen, tot ons te trekken, en ze als nuttige tusschenpersonen aan ons belang dienstbaar te maken. ALI BAHANAN was bovendien een vriend van SIDI TAHIL en had vele jaren op Java doorgebracht. Hij was met onze begrippen en bestuursregelen genoeg bekend om te weten dat we niets onbetamelijks of onmogelijks beoogden. En vermits hij ook reeds een zestal jaren in Atjeh gevestigd en een schrandere man was,

kon hij ons belangrijke inlichtingen omtrent de staatkundige partijen en het volkskarakter geven, gelijk hij ook gedaan heeft. Hij heeft ons dan ook nimmer redenen gegeven om ons vertrouwen in hem terug te nemen.

De dagen van 19 en 20 December werden besteed tot verbetering der gemeenschap naar Penajoeng, en het geschikt maken der legerplaats voor de nog te wachten troepen. De gewapende *flottille* deed eene verkenning rivier-opwaarts en stelde zich in verbinding met de brigade te Penajoeng. Bij die gelegenheid werd de schoener *Gipsy* genomen, die later op de reede goede diensten als laadprauw deed. De lezer, die met de Atjeh-litteratuur bekend is, zal zich herinneren, dat deze schoener de eerste aanleiding geworden is tot den lateren oorlog. *) De bewaking van den riviermond werd opgedragen aan de legioenen uit de vorstenlanden, doch slechts voor korten tijd. Zij werden spoedig daarna aan het hoofdkwartier getrokken en met de bewaking daarvan belast, omdat hunne aanwezigheid bij de expeditie meer eene staatkundige dan eene militaire reden had, en vervangen door eene compagnie infanterie, later door een detachement van 25 man, toen de veiligheid van den linkeroever overtuigend gebleken was. Insgelijks werd de marine in de door haar bezette benting door eene compagnie infanterie vervangen, later op 25 man verminderd.

Den 21^{en} December begaven zich het hoofdkwartier en de overige troepen naar Penajoeng. Bij aankomst aldaar vond de Opperbevelhebber dat de kolonel WIGGERS VAN KERCHEM reeds eene noodbrug over de rivier had laten leggen, en het rechter halve 14e bataillon op den linker oever in de kampong Djawa had doen overgaan, zich aldus „à cheval” op de beide oevers plaatsende. Hij had gedaan wat een intelligent hoofdofficier doen kon voor het innemen eener goede oorlogspositie en hare beveiliging. Daardoor was de vijand verhinderd den rechter vleugel van het kamp te bedreigen.

*) Zie J. I. DE ROCHEMONT, „Loudon en Atsjin,” 1e hoofdstuk.

Op bladz. 21 is reeds gezegd, dat de woning van TOEKOE KALI, kort na het doortrekken der kolonne WIGGERS VAN KERCHEM, in brand is geraakt, en dat men nimmer te weten is gekomen hoe en door wien het geschied is. Het is door geen enkel gegrond vermoeden bewezen dat het door iemand der kolonne zou zijn geschied. Het verbod om zich aan de bezittingen der inboorlingen te vergrijpen, was tot dus ver te goed opgevolgd om zonder reden te mogen veronderstellen, dat dit fraaie huis, dat zoo nuttig voor ambulance of anderszins had kunnen dienen, door de baldadigheid van een der onzen is in de asch gelegd. Maar door wien anders kan het dan zijn geschied? Wij weten het niet. Maar zou het niet door eenen Atjehschen ROSTOPTSCHIN kunnen hebben plaats gehad, die de gezindheid van den eigenaar kennende, om tot ons over te gaan, dien afval heeft willen beletten, door ons leger voor het verbranden der woning aansprakelijk te stellen, of om hem voor die neiging te straffen? Het zou niet onmogelijk zijn omdat het valt binnen het begrip der solidaire verantwoordelijkheid van de stamgenooten, onder de Sumatranen, bij heplegen van misdrijven. Vermoedelijk is ook het doden van de parlementair MAS SOEMO WEDIKDO aan een gelijke oorzaak toeteschrijven, want als er een politiek oogmerk mede bereikt moet worden ziet de Sumatraan niet op tegen den gruwel eener misdaad.

Wij kunnen als een voorbeeld wijzen, op hetgeen in 184 ter Sumatra's Westkust heeft plaats gehad om den regent van Batipo tot oproerigheid mede te slepen. Hij was een gunsteling van het bestuur; hij werd met groote onderscheiding behandeld en had geene redenen van ontevredenheid; hij genoot zelfs meer andere voordeelen eene bezoldiging van f 500 's maand dat, vooral in dien tijd, eene aanzienlijke som was, en werd alles boven andere hoofden bevoorreed. Doch zijn kamanaka (zusters zoon) die, volgens de Sumatrasche erfopvolging, he niet alleen in het bezit zijner private eigendommen, maar ook zijne openbare waardigheid moest opvolgen, droomde een hoog

standpunt en stelde zich aan het hoofd van ontevreden^{en}, die de bestaande orde van zaken wilden omverwerpen. Hij kon echter den regent niet in zijne zienswijze doen deelen en besloot er hem toe te dwingen, door drie reizigers, dienaren van het Gouvernement, een Javaansch korporaal met zijne vrouw en een Chinees, op den openbaren weg en op het grondgebied van Batipo te doen vermoorden. Nu achtte de regent zich verloren, want, overeenkomstig het stelsel van verantwoordelijkheid, dat als maatregel van politie altijd gehandhaafd was geworden, was hij aansprakelijk voor de veiligheid in zijn landschap. Hij zou verstandig gedaan hebben, indien hij in het besef zijner onschuld, zich op het bestuur had verlaten, maar hij liet zich door valsche schaamte, hooghartigheid en verkeerde inblazingen, wellicht ook wel door misbruik van opium verblind, overhalen, om de partij zijner stamgenooten, de ontevreden^{en}, te omhelzen en de oproer^{vaan} op te steken. De geschiedenis van Sumatra levert meerdere voorbeelden van dien aard, waardoor niets kwaads beoogenden tot onbedachtzame handelingen werden overgehaald of gedwongen.

Zoo kan ook het verbranden van het huis van TOEKOE KALI, en het dooden van den ongelukkigen MAS SOEMO WIDIKDJO eene gelijksoortige drijfveer gehad hebben. Zekerheid bestaat voor dit vermoeden wel niet, maar wanneer gruwzame daden hebben plaats gehad, welke de kenmerken van winstbejag niet dragen of op geenerlei andere wijze kunnen verklaard worden, dan is het geoorloofd, wanneer ze met politieke gebeurtenissen in verband staan, ze aan politieke drijfveren toeteschrijven.

Hoe dat zij, het verbranden der woning van TOEKOE KALI is voor onze belangen in dezen oorlog een ramp geworden. Wij verloren daardoor de aansluiting van een aanzienlijken Atjeher, die als opperpriester, als een der rijks grooten *) en

---

*) Hij was één der vier Mantri-hari-hari. De Mantri-hari-hari zijn rijks grooten, die den Sultan bijstaan in het bestuur der dagelijksche aangelegenheden en hem dagelijks ontmoeten. Bij het begin van den oorlog waren het: 1. TOEKOE KADLI MALIKOEL ADIL, 2. TOEKOE NEQ RADJA MOEDA SETIA, 3. TOEKOE NANTA SETIA, 4. PANGLIMA MISDJDID RAJA.

als schoonvader van den Sultan, op andere aanzienlijke inboorlingen invloed had kunnen uitoefenen, en hen tot betere inzichten brengen, als ze door hem met onze bedoelingen beter bekend waren geworden. De oorlog zou dan ook zeker een ander karakter hebben verkregen.

We achten dit vermoeden niet gewaagd, want de Sultan was wel besluiteloos, maar niet onwillig. Dit blijkt o. a. uit de verklaring van den heer H. C. AKKERE, koopman te Bengkalis, medegedeeld door den resident van Riouw bij brief van 13 December 1872. Deze heer, die voor handelszaken de reis van Singapore naar Atjeh met den shabandar had gemaakt en den Sultan bezocht had, vond hem met het hoofd in de handen ten einde raad, zeggende: „dat hij niet wist wat hij doen moest; dat hij gaarne met de Hollanders zou willen onderhandelen, maar door de partij der Arabieren voor hen werd bevreesd gemaakt.” Ook bevestigde de heer AKKERE wat de gezanten hadden medegedeeld omtrent den verwarden staat van zaken in Atjeh. *)

De verplaatsing der derde brigade, van de ambulance, van de ontscheepte maar niet verbruikte levensmiddelen, van vele andere benoedigheden, die allens als onmisbaar aan den wal waren gebracht en nu ook weder vervoerd moesten worden, — zooals om daarvan slechts één te noemen, eene groote hoeveelheid ankervaten, die gediend hadden voor aanvoer van drinkwater, — ging met groote zwarigheden gepaard. Het getal koelies was aanzienlijk verminderd. In den regel hebben deze ongelukkigen de zwaarste taak; hunne diensten zijn niet te ontberen en daardoor worden zij licht overwerkt. Het gevolg licht voor de hand; zij worden ziek en bezwijken. Op het bivouac of in het kamp is geen einde aan het aanvoeren van goederen van allerlei aard, uit de sloepen naar den wal of de magazijnen,

---

*) Zie de nota van den Minister van kolonien „Over de betrekkingen van Nederland tot het rijk van Atajin sinds 1824,” bladzijde 67 der uitgave van de gebroeders van Cleef.

waar ze gerangschikt, opgestapeld en, wanneer ze in de open lucht blijven, gedekt moeten worden. Dit alles eischt eene groote inspanning, die dagelijks terugkomt. Er waren ongeveer 200 à 300 runderen te bewaken, op marsch te geleiden, dagelijks te drenken, en daarvoor gras te snijden. Dit ontnam vele koelies aan het dragen van vrachten en andere onmisbare diensten. Het getal te vervoeren zieken was groot en klom met den dag, maar wijl daaronder ook niet weinig koelies waren, verminderden de middelen van vervoer naar gelang de behoefte daaraan klom. Den 20 December was het cijfer der zieken reeds 1000, en dat der dooden 300, waaronder 261 aan cholera.

Het verplaatsen der derde brigade, met dien tros, langs een weg, waarover eene batterij, ondanks den betrekkelijk korten afstand, zeven uren tijd noodig had gehad, kon dus niet in één dag geschieden; het moest bij gedeelten plaats hebben. De ambulance met een half bataillon begon de beweging den 21 December; daarop volgde de veldbatterij der eerste brigade onder bedekking van het linker halve 12e bataillon; toen het hoofdkwartier met de cavalerie en de legioenen der vorstenlanden; eindelijk de kolonel SCHULTZE met de twee laatste halve bataillons, den 22 December.

Deze kolonnes hadden met den vijand geen andere ontmoetingen dan dat eenige koelies, die niet goed opgesloten gebleven waren, eenen verkeerden weg waren ingeslagen en op eene partij Atjehers stieten. De koelies wierpen de vrachten weg en namen de vlucht, waardoor een deel der bagage van de cavalerie en haar leeningskas verloren gingen.

Toen de troepen te Penajoeng aangekomen waren bestond er voor hen groote behoefte aan rust. Sedert de landing waren zij onophoudelijk in beweging, en nagenoeg niet uit de kleederen geweest. De verkenning- en voorposten-diensten hadden groote inspanning vereischt. De rust, die gegeven kon worden, was echter zeer betrekkelijk, want nu moesten weder andere

werkzaamheden ondernomen worden, die even vermoeiend waren. Het terrein waarop de kampong Penajoeng gestaan had, moest voor het kamp worden ingericht; het was een uitgestrekte vlakte met klapperboomen-aanplantingen en bouwgrond, waarop suikerriet en andere gewassen gestaan hadden. Er moest dus veel opgeruimd, geveld, geniveleerd en van wegen voorzien worden. Voor de korpsen moesten tijdelijke barakken worden opgeslagen, front makende naar noord en oost, om, bij onverhoedschen aanval aantredende, in orde van bataille te staan. Ongeveer 2000 meters verschansing moesten aangelegd worden, ten einde tusschen deze en de rivier, die de westelijke flank uitmaakte, ongeveer 10 tot 12 duizend personen, ruim 300 paarden, een groot getal runderen, de hospitalen en magazijnen plaatsing te geven. De materialen voor het logies, de stallen, de magazijnen en tuighuizen werden voor een groot deel uit de naburige verlaten kampongs gehaald en voor een deel uit de schepen. Klapperboomen en pisangboomen moesten geveld en gekloofd worden, deze laatste dienende voor britsen om niet op den naakten bodem te moeten liggen.

Het was ook noodig zich van eenen voorraad van levensmiddelen en oorlogsbehoefden aan den wal te voorzien. De schepen moesten tegelijkertijd gelost worden. Tot dat einde, en om het spoedig en tevens vruchtbaar te kunnen doen, werden op den veiligen linker riviermond loodsden opgeslagen, waarin de lading der schepen onder bewaking eener compagnie infanterie voorloopig geborgen werden, tot dat er gelegenheid zoude zijn ze rivieropwaarts naar het kamp te voeren. Daarmede werd een tweeledig voordeel beoogd, het eerste: om die voorwerpen dichter bij de hand te hebben, als ze noodig zouden worden; het andere: om de leeggemaakte schepen, die per dag *f* 1000 tot *f* 1500 huur kostten, spoediger te kunnen afdanken.

Het was eene werkzaamheid en eene inspanning van belang

---

*) Voor den stoomer *Maddaloni* werd *f* 2800 daags betaald; deze werd het eerst afdankt.

waarin gedurende de eerste dagen voornamelijk de militaire administratie en genie, later ook de artillerie het grootste aandeel hadden. Want er moest nu gezorgd worden voor den aanvoer der behoeften voor eene legering van eenige maanden, voor het oprichten van hospitalen, magazijnen, veldlaboratoriums, bergplaatsen voor munitieën, projectielen en honderde voorwerpen, die tot de eerste behoeften voor de legering en de ophanden belegering zouden gaan behooren. Dit alles kon niet in enkele dagen geschieden, maar wij kunnen aan de betrokkene autoriteiten het getuigenis geven, dat alles met activiteit gedaan werd. Hier kwam vooral de hulp van de marine zeer te pas. Men heeft beweerd, dat wij de marine koeliewerk hebben laten doen, maar we zouden niet weten hoe zonder hare hulp het anders had kunnen geschieden. Als dat koeliewerk was, dan is de gelijksoortige dienst, die de Engelsche en Fransche marine te Balaklava in den Krim-oorlog verricht hebben ook koeliewerk geweest. Onze zeelieden te Atjeh hebben er niet over geklaagd; het schijnt meer eene grief van de, niet meer actief dienende zeeofficieren geweest te zijn. Hoe dit zij, de marine heeft ons trouw geholpen en het was ons steeds een genoegen dat te erkennen. Hoeveel de inhoud der geloste goederen geweest is, weten wij niet zeker; wij gelooven evenwel dat men niet overdrijft als men dien op minstens 6000 M³ stelt. Men kan daarnaar afmeten, wat de inspanning voor alle autoriteiten geweest is, want wat uit de schepen gelost werd, moest aan den wal in ontvangst genomen worden.

Hoe inspannend die arbeid ook was, en hoe onvermijdelijk als voorbereiding voor de gewichtige operatiën, die volgen moesten, het heeft toch eenen voormaligen zee-officier niet kunnen weerhouden in het dagblad „het Vaderland” van den 23^{en} April 1875, een lang betoog van negen kolommen druks te geven, om te bewijzen dat we ons aan werkeloosheid hadden schuldig gemaakt. Wij erkennen, dat het ons zeer heeft verwonderd, van iemand, dien we niet eens bij naam kenden, eenen aanval tegen ons beleid te lezen, waarin onkunde over het behandelde onder-

werp gepaard ging met eene vijandigheid en scherpheid van toon, die we van een „oud-officier der marine” tegenover een „oud-officier der landmacht” ver van passend vonden. Wij vonden daarin een tal van beweringen, die we meermaal tegen ons beleid hadden hooren maken, hetgeen ons den indruk gaf dat de „oud-officier der marine” wel de onderteekenaar, maar niet de schrijver van dat artikel geweest is. Zeker is het, dat hij zijne gegevens van anderen gekregen heeft, want hij kon te Leerdam niet uit eigen hoofde weten wat er te Atjeh gedaan en nagelaten is. Zeer vreemd kwam het ons voor dat hij, zoo onbevoegd en zoo ongeroepen, zijn naam heeft geleend om een ongemotiveerden aanval tegen ons te richten.

De „oud-officier der marine” was vooral ontevreden, dat de Kraton, want daarop komt toch zijn lang betoog neder, eerst den 47^{en} dag na de landing in onze handen gekomen is, hetgeen hij met onverholen geringschatting te laat vindt, en aldus formuleert: „er is dus slechts één minuut per dag afgelegd.” Wat hij daarmee bedoelt is niet duidelijk. De afstand van Pedropunt naar Penajoeng is ongeveer 16 kilometers, die door op eerste kolonne in 11 en de laatste in 14 dagen is afgelegd, gemiddeld dus $12\frac{1}{2}$ dag. Dat geeft dan toch 1280 meters daags of, de minuut gaans = $92\frac{25}{60}$ meters, *) bijna 14 minuten per dag. Of rekt hij de dagen van belegering onder de dagen van beweging? Meent hij dan, om ons tot zijn aanvankelijk vak te bepalen, dat om de lengte eener reis van Amsterdam naar Batavia te bepalen ook de tijd moet gerekend worden, dien het schip behoeft om zijne lading te lossen?

Zou de „oud-officier der marine”, toen hij zijn betoog aan het Nederlandsche publiek ten beste gaf, zich niet aan een toen nog recent en zeer merkwaardig voorbeeld hebben kunnen spiegelen? Wij bedoelen de belegering van Parijs. Deze heeft van den dag der insluiting tot den dag der overgave 131 dagen geduurd, of in navolging der schrandere berekening van den

---

*) Een uur gaans = 5555 meters, maakt voor de minuut $\frac{5555}{60} = 92\frac{25}{60}$.

„oud-officier der marine” van den dag der overschrijding der Fransche grens (4 Augustus 1873) 171 dagen. Vermits Weisenburg tot Parijs een afstand heeft van 548 kilometers zou het Duitsche leger in dien tijd — altoos naar de berekening van den „oud-officier der marine” — niet meer dan $548/171 = 3.2$ kilometers daags hebben afgelegd! Wij durven den heer C. A. JEEKEL verzekeren, dat de Duitsche generale staf met zulk eene berekening niet zal instemmen.

Als wij zulke dwaze critiek lezen, dan denken wij met zelfvoldoening aan hetgeen we te Atjeh volbracht hebben, want ons beleid moet dan toch niet slecht geweest zijn, als men tot zulke belachelijke argumenten de toevlucht moet nemen om het in een slecht licht te plaatsen. Is het inderdaad niet belachelijk, om de waarde eener belangrijke overwinning af te meten naar den tijd, die vereischt werd, om ze te behalen? Wij zouden meenen dat de tijd, die daarvoor noodig was, als een bewijs van inspanning zou moeten gelden en eer eene reden moeten zijn om ze te waardeeren, dan om ze te verkleinen.

Stel eens dat de Kraton ware verkregen den 40^{en} dag na de landing, dan zou, volgens de vernuftige rekening van den „oud-officier der marine”, de afgelegde afstand geweest zijn $17/40$ minuut per dag inplaats van 1. Is dat niet een treffend verschil voor eene operatie, zeker de ernstigste die in Indie ooit gemaakt is? eene operatie van zoo gewichtigen aard, dat van haar uitslag het behoud of verlies der rust in Nederlandsch-Indie geacht werd afhankelijk te kunnen zijn. Nu het succes behaald, niets gewaagd en alles vermeden is, wat de uitslag had kunnen verschuiven, zoo niet doen mislukken, tracht men de waarde der overwinning te verkleinen. Eerst heette het, dat 't toch maar een leege Kraton was, die we verkregen hadden; doch nu dat verkleinargument niet meer dienen kan, verwijt men ons dien leegen Kraton niet een paar dagen vroeger genomen te hebben. In de oogen der inheemsche bevolking is het verlies van dat punt toch zoo onbeduidend niet, daar toch geen der pretendenten voor het Sultanaat die waardigheid zonder

den Kraton heeft kunnen aanvaarden. Is het niet beschamend voor onzen landaard dat Nederlanders zoo laag hebben kunnen nederzien op een der schoonste wapenfeiten onzer koloniale krijgsgeschiedenis!

Is ons volk dan werkelijk wat men het zoo vaak ten laste legt?

„Comment veut-on que l'Europe sache que la Hollande a une littérature brillante, quand elle ne fait rien pour ses littérateurs? Qu'elle compte dans son sein des artistes de talent, quand elle ne fait rien pour ses artistes? Qu'elle a parmi ses enfants des hommes politiques de premier mérite, quand elle leur refuse tout crédit et les force à subir le joug tracassier de mille petites coteries?

„Puisque la Neêrlande est assez heureuse pour avoir une langue et une littérature à elle, qu'elle s'en glorifie! qu'elle encourage ses littérateurs, qu'elle ne leur ménage point les honneurs, et qu'elle leur assure la considération dont ils sont dignes.

„Puisqu'elle possède un art autochtone, qu'elle s'en glorifie! qu'elle honore ses artistes et qu'elle se persuade bien, que la gloire qu'ils pourront acquérir rejaillira sur la patrie tout entière.

„Puisqu'elle compte dans son sein des hommes politiques de premier ordre, qu'elle s'en glorifie! qu'elle abdique surtout ces rancunes de clocher, ces jalousies de parti; qu'elle cesse de marquer le pas; qu'elle rentre fermément, énergiquement, dans cette voie libérale qui a été de tout temps sa gloire! Qu'elle ne s'endorme pas dans un fallacieux bien-être! Qu'elle appelle à elle tous ses enfants pour l'illustrer et pour la servir! Que tous soient en état de verser leur sang pour elle et surtout de l'honorer par leurs travaux! Que tous sachent tenir un livre et manier un fusil!” *)

Wat zou de „oud-officier der marine” wel gezegd hebben, als wij door overhaasting, roekeloosheid en onvoorzichtigheid

---

*) M. HENRY HAVARD. „La Hollande pittoresque; voyage aux villes mortes du Zuiderzee,” pag. 395.

het succès des veldtochts in gevaar hadden gebracht? Of dat de Kraton door een minder goede methode, in plaats van in 47, eerst in 60 dagen waren genomen? Dit immers ligt volkomen binnen de waarschijnlijkheid van eene roekeloze en onbedachtzame tactiek.

Eene critiek, gegrond op het onderzoek naar den tijd, in welke eene onderneming heeft plaats gehad, zou als studie waarde kunnen hebben als het te doen ware om de oorzaak eener nederlaag te vinden. Maar wanneer het te doen is om een succes te verkleinen, dan is het eene ellendige haarkloverij, den weldenkende en man van kennis onwaardig.

•

IV.

MISLUKTE POGING OM VREDE TE SLUITEN.
GEVECHTEN BIJ LEMBOEQ. — WERKZAAMHEDEN V66R .
DE BELEGERING. — DOOD VAN ONZEN
PARLEMENTAIRE. — VEROVERING VAN DE MISSIGIT.

De tijd, welke aan de chefs van korpsen en diensten gelaten werd om zich, met de geringe aanwezige middelen, zoo goed mogelijk, voor een verblijf van eenige maanden interichten, dat is: tijdelijk logies voor officieren en minderen, hospitalen voor zieken, stallen voor paarden, magazijnen voor levensmiddelen, kleeding, goederen en munitien, te doen verrijzen, in 't kort te doen wat onmisbaar was om in de dringendste behoeften van huisvesting, verpleging en verzorging te voorzien, werd door den Regeerings-Commissaris benut om naar middelen om te zien, hoe hij den Sultan zijnen brief zou doen toekomen, waarin hij hem, namens de Indische Regeering, voorstelde vrede te sluiten en aan zijn land en volk de rampen van den oorlog te sparen.

Dat van dit aanbod geene groote gevolgen verwacht werden, zal nauwelijks gezegd behoeven te worden. Het isolement, waarin de expeditionnaire macht gelaten was, zelfs door hen, die vredesgezind waren, kon geene hoop geven, dat vredesaanbiedingen

een willig oor zouden vinden, als afstand van de eeuwen oude nationale onafhankelijkheid en erkenning der souvereiniteit van den ouden erfvijand daarvan de voorwaarde moest zijn.

De proef moest echter genomen en het vredesvoorstel gedaan worden. Het Opperbestuur en de Indische Regeering waren er te recht op gesteld, dat geene poging verzuimd werd om tot eene minnelijke schikking te komen. Zij wenschten, dat eerst dan van de wapenen werd gebruik gemaakt, als alle vreedzame middelen vruchteloos zouden zijn gebleven. De oorlog was voor de Regeering geen doel, want zij verlangde geen rechtstreeksch bestuur, noch ook de integriteit van het rijk te breken. Het was een zeer noode aangegrepen middel om inmenging van vreemde mogendheden in Noord Sumatra te weren, en zich in ruimen zin de bevoegdheid te verschaffen om voor de zekerheid van den handel en de scheepvaart in de havens van Atjeh te waken, vooral in Straat Malakka, waar de handel, als er de veiligheid van personen en goederen geëerbiedigd wordt en niet meer van de willekeur der bestuurders en ingezetenen afhankelijk zal zijn, voor eene ontwikkeling vatbaar is, die de grootste verwachtingen kan overtreffen.

Een oud oorlogsgebruik vordert dat, alvorens tot het bombardement eener vesting overtegaan, daarvan kennis aan den vesting-kommandant worde gegeven, opdat door eene sommatie van overgaaf bloedvergieten voorkomen worde, of gelegenheid worde verschaft om vrouwen en kinderen te verwijderen of in veiligheid te brengen. Het volkenrecht en oorlogsgebruik vorderden dus beide, dat een vredesaanbod gedaan werd.

Hierbij kwam, dat de oorlog tegen Atjeh zóó de belangstelling der Westersche mogendheden had opgewekt, dat ook uit dien hoofde de staatkunde vorderde niets te verzuimen wat het recht aan onze zijde kon doen blijven, en te kunnen zeggen, dat onzerzijds alles gedaan was om den oorlog te vermijden, maar dat hij onvermijdelijk geworden was, wjl een staat, „die leeft van roof en plundering, die door regeeringloosheid en wanorde gevaarlijk en verontrustend is voor zijne naburen, niet

geduld kan worden, en het dus in 't belang van menschelijkheid en beschaving in 't algemeen, van orde en welvaart in de naburige gewesten in 't bijzonder, noodig was daarin zoo spoedig mogelijk verandering te brengen." *) Onze pogingen, om langs den minnelijken weg die veranderingen te bekomen, vruchteloos gebleven zijnde: „zijn niet wij verantwoordelijk voor den oorlog, maar hij die hem noodzakelijk maakte." §)

De voorstanders van de maatregelen van geweld zullen dat wel afkeuren, gelijk zij zoo menige van onze pogingen, om nutteloos bloedvergieten of nuttelooze verwoestingen te voorkomen, eene ziekelijke philantropie hebben genoemd. Maar bleven zij met zich zelve wel consequent, of was het bloot een middel om den Opperbevelhebber bij zijne landgenooten in een ongunstig licht te plaatsen? Wij gelooven het laatste en willen hier een bewijs geven hoe zij anders denken, als het andere personen betreft. Dan schrijven zij woorden als de volgende, waarbij wij ons ter wille der waarheid gaarne nederleggen:

„Roem werd er niet behaald door de expeditie, althans geen militaire roem in wolken van kruiddamp, door stroomen van bloed, met opoffering van het leven bevochten; geen roem die met ridderkruizen beloond wordt en die helden schept, maar ook zonder bewierooking, versiering of vergoding verkreeg ieder die deel nam aan de expeditie naar Assahan de genoegdoening, ja het volste recht om te gelooven, dat ook deze gemeenschappelijke handeling van land- en zeemacht in het belang der beschaving en van den bloei der kolonie ondernomen, nu reeds door Koning en vaderland gewaardeerd, en later door Neêrlands geschiedenis aan de vergetelheid ontrukkt zoude worden." †)

De vraag was evenwel hoe een geschikte bode te vinden,

*) Professor P. J. VETH. „Atchin en zijne betrekking tot Nederland," bladz. 105.

§) MONTESQUIEU. „Esprit des lois." Zie „het oorlogsrecht," van J. C. C. DEN BEEK POORTUGAEL, blad. 51.

†) W. A. VAN REES. „De Pionniers der beschaving in Nederlandsch-Indie," bladz. 232.

om den brief tot in den Kraton eigenhandig aan den Sultan te brengen. TOEKOE NEQ, die een der Mantri-hari-hari was, bedankte voor de eer. ALI BAHANAN, die als Arabier in aanzien stond en dikwerf met den Sultan persoonlijke handelsaankomsten had gehad, en HADJI MOHAMAD MISJOEL, wien zijn karakter van hadji voor gevaar waarborgde, durfden evenmin die taak op zich nemen. „Zij willen trachten” — zoo staat in ons journaal — „het in stilte te doen, maar den brief openlijk brengen durven zij niet. Doch dit kan ik niet toestaan. Een brief van den Opperbevelhebber der Nederlandsche krijgsmacht, die na eenige overwinningen behaald te hebben, gereed is zijne batterijen tegen den Kraton te openen, kan als vertegenwoordigende de Indische Regeering van geen anderen, dan den Koninklijken weg gebruik maken, of den brief niet verzenden. MAS SOEMOE WIDIKDJO, hiervan onderricht, vraagt voor hem het voorrecht om onzen boodschapper te zijn. Op de vraag of hij niet voor mishandeling bevreesd is, antwoordt hij op de meest besliste wijze ontkennend. Ook te Bali, zegt hij, heeft hij in 1849 gelijke diensten verricht en brieven van den Opperbevelhebber aan de vorsten van Boliling en Karang Assam gebracht. Ook toen werden honderde pieken op zijne borst gericht. Doch hij hield vol, werd voor de vorsten gebracht en kon zijne boodschap volbrengen.”

De kapitein W. J. VERVLOET, onze adjudant, bood zich ook aan om als parlementair onze brieven overtebrengen. Wij vonden het echter niet raadzaam het aanbod aan te nemen. Het was niet zoozeer het levensgevaar dat wij voor hem vreesden, want het sneven op het slagveld, of als parlementair, is toch in beide gevallen den dood, in openbaren dienst, ten behoeve van het vaderland ondergaan, en zoo het onvermijdelijk geweest ware een officier daaraan bloot te stellen, behoefde dit gevaar niet meer dan een ander ontzien te worden. Wij wisten echter door een ontsnapte gevangene, een chinees, LIM KAM HO genaamd, een bediende van een der officieren, die te Poeloe Nassi vermist en gevangen genomen, naar den Kraton over-

gebracht werd, dat dáár groote verbittering heerschte over de verliezen op den 14 December geleden, en dat hij ter nauwernood aan eene represaille ontkomen was. Er was dus veel grond om te veronderstellen, dat de komst van een officier als parlementair, als een schoone gelegenheid zou worden aangegrepen om zich op den ervvijand, den kâfir te wreken, hem niet enkel te dooden, om daarvoor het geheele volk en zijne hoofden, zelfs ook den Sultan en allen die tot den wrede gezind mochten zijn, solidair aansprakelijk te stellen; maar hem ook martelingen en vernederingen te doen ondergaan, die niet slechts den dood voor het ongelukkig slachtoffer gruwzaam zou hebben gemaakt, maar ook voor ons een politieke nederlaag zou zijn geworden. Hieraan mochten wij noch ons politiek gezag, noch een zoon van het Nederlandsche volk; van het overheerschende ras, bloot stellen.

Met MAS SOEMO WIDIKDJO was dit anders gesteld. Als Mohammedaan en inboorling, was hij geen voorwerp van nationalen of godsdienstigen haat. Er was dus voor hem minder te vreezen. Hij was bovendien, onze boodschapper, op eigen aandrang daarvoor aangewezen en benoemd. Bij zijne aankomst te Batavia, hadden wij hem op het weinig betrouwbare karakter der Atjehers gewezen, en toegestaan zijn verzoek in te trekken als hij dat mocht verlangen. Maar hij handhaafde zijn wenschen en verzocht dringend hem niet af te wijzen. Hij wilde onze „soeroehan”, onze regeeringsbode, onze parlementair zijn, heeren men oudtijds *heraut* noemde. Toen hij te Penajoeng vernam, dat we naar iemand omzagen om eenen brief aan den Sultan te brengen, verzocht hij om de gunst dit te mogen doen.

MAS SOEMO WIDIKDJO was de zoon van een Ceylonees die als officier in Britsch-Indischen dienst met het leger van SIR SAMUEL AUCHMUTY in 1811 op Java kwam. De vader stierf aldaar en de zoon bleef met zijne moeder na het vertrek der Engelschen achter, slechts weinige jaren oud. Hij schijnt in den strijd voor het leven een harde kamp gehad te hebben die zijne energie ontwikkeld heeft. Men zag hem altijd ne

een werkdadig leven streven. In 1848 en 1849 vergezelde hij de expeditiën naar Bali als mantri-koelie. De Generaal MICHIELS gebruikte hem als „Regeeringsboodschapper”, van welke taak hij zich met moed en intelligentie kweet. Hij was de mantri-aris waarvan WEITZEL, op bladz. 100 van zijn werk: „de Derde militaire expeditie naar het eiland Bali” spreekt, die het 7^e bataillon infanterie in hare omtrekkende beweging tot gids diende. Hij ontving daarvoor de voor inlanders bestemde Willemsorde of bronzen medaille voor „moed en trouw.” Na den dood van Generaal MICHIELS deed hij voor ons denzelfden dienst. Tien jaren later vergezelde hij ons naar Boni. Toen hij vernam, dat wij in Indie aangekomen waren voor de leiding der operatie tegen Atjeh, bood hij zijne diensten aan, door tusschenkomst van den resident van Kediri, die hem als geschikt, trouw en braaf aanbeval. Hij schreef ons zelf, bij eigenhandigen brief, om zijn verzoek aantedingen, en, hiermede nog niet tevreden, verzocht hij ook den controleur van Trengalek, den heer H. J. VAN SWIETEN onzen neef, hem aan te bevelen. Zijn streven was om, door eene reeks van trouwe en goede diensten, voor zijne kinderen het standpunt te herwinnen, dat hij door den ontijdigen dood van zijn vader voor zich zelf verloren had. Zijn streven is niet vruchteloos gebleven. Reeds destijds was zijn zoon patch der afdeeling Ngrowo, in de residentie Kediri, en thans is hij regent van die afdeeling.

Wij hebben deze korte levensschets gegeven om de nagedachtenis van den trouwen dienaar te eeren en aan onze lezers het bewijs te geven, dat ook bij de inboorlingen onzer Aziatische bezittingen trouw, toewijding, energie en het streven naar iets beters en hoogers dan het gewone en middelmatige, geene onbekende deugden zijn.

Den 23^{en} December des morgens ten 8 ure kwam MAS SOEMO WIDIKDJO de brieven halen. Er waren er twee: de ééne, om de oorzaken van den oorlog nog eens duidelijk uitéentezetten en de voorwaarden te doen kennen waarop vrede gesloten kon worden; de andere, onder belofte, dat geen leed zal worden ge-

daan aan vrouwen, kinderen, krijgsgevangenen, ongewapenden, geestelijken noch wie ook, die buiten den strijd mocht staan, hetzelfde verzoekende voor onze leden der expeditie, die in gelijk geval verkeerden. *) MAS SOEMO WIDIKDJO vroeg opgaaf van de sterkte onzer krijgsmacht, vloot, kanonnen enz.; hij teekende die op en vroeg telkens: „waarom niet wat meer opgegeven? — Zeg slechts de waarheid, was ons antwoord; wij behoeven niets te vergrooten.” Hij weigerde de escorte die we hem tot aan den vijandelijken voorpost aanboden, en verlangde slechts vergezeld te worden door zijnen kleinzoon, den jeugdigen RADEN TEGOE, de Javanen MAS KERTA SOEDIRA en SOERA MELANGI, en den Maleier MA ARSAH van Serdang. Eene rol rijksdaalders, die wij hem wilden ter hand stellen, in het besef dat ze hem nuttig zouden kunnen zijn, weigerde hij. Hij verzocht slechts hem een brood mede te geven. De Maleier MA ARSAH zeide, dat hij een klewang aan een der Klingaleesche gidsen voor f 25 in pand gegeven had. Wij reikten hem die som toe, maar hij weigerde eveneens ze aan te nemen, met verzoek ze aan den pandhouder te geven als hij soms niet mocht terugkeeren.

MAS SOEMO WIDIKDJO bond een witten doek aan eene korte lans, waarvan het ijzer overeenkomstig het Javaansche gebruik, ten blijke van vreedzame bedoelingen, in eene houten scheede stak, boog zijn hoofd tot aan onze voeten, en vertrok met zijne volgelingen, waarvan de eene zijn pajong, de andere zijn sirdoos droeg, vergezeld van onze goede wenschen. Wij dachten niet, dat wij hem nimmer zouden terugzien, want noch een der vier pangerans, die bij onzen staf waren ingedeeld, noch ALI BAHANAN koesterden de minste vrees, dat hem leed overkomen zou.

Toen hij tegen den avond niet terug was baarde dat wel verwondering, maar toch nog geene achterdocht. Het was mogelijk, dat hij niet dadelijk tot den Sultan toegelaten, of deze

---

*) Zie deze brieven in bijlagen C, D.

in den Kraton niet aanwezig was. Het kon ook zijn, dat over den inhoud der brieven en een te geven antwoord geraadpleegd werd. Intusschen werd eene verkenning, welke op den 24^{en} zoude plaats hebben, uitgesteld. Want als er iets kwaads tegen hem in overweging was, zoude het plegen eener vijandelijkheid het uitvoeren daarvan beslist hebben. Zoolang hij in het vijandelijke leger was, scheen onthouding van vijandelijkheden voor zijne veiligheid het raadzaamst.

Toen hij ook den 24^{en} niet teruggekomen en geenerlei bericht van hem ontvangen was, en de vijand in den nacht van 24^{en} op 25^{en} vele schoten op het kamp gelost had, waaronder ook eenige met kanon, was er geen reden meer om de voorgenomen verkenning langer uittstellen. Het doel dezer verkenning was om in het Zuiden eene opene vlakte op te sporen die, naar het beweren der gidsen, op den rechter oever der rivier tegen over den Kraton moest liggen en ondersteld werd een geschikt punt voor eene belegerings-batterij te zullen zijn.

Des morgens ten 8 uur verlieten, den 25^{en} Dezer, de verkenningstroepen, sterk twee halve bataillons infanterie, eene sectie artillerie, een detachement mineurs en sappeurs en de cavalerie, de legerplaats. Nauwelijks waren deze door een dicht begroeid terrein in eene sawahvlakte aangekomen, of de Atjehers openden uit eene in Zuid-Oostelijke richting versterkte kampong een hevig geweervuur, dat zoo goed onderhouden werd en langs zoo uitgestrekt front werd gegeven, dat weldra de beide halve bataillons in het gevecht betrokken waren. Hoewel het de bedoeling niet was om met den vijand in een gevecht te treden, en ook verkenningen dat in 't algemeen vermijden moeten, wanneer het niet noodig is tot het bereiken van het oogmerk der verkenning, was het aannemen van het gevecht hier onvermijdelijk, en wel om twee redenen. De eerste, dat terugtrekken niet mogelijk was, om den vijand niet in den waan te brengen, dat hij ons terug geslagen had, hetgeen later, na het behalen van eenige overwinningen, minder wichtig, in het

begin van een oorlog evenwel verkeerde uitwerking op de beide legers kan hebben; de andere en voornaamste, dat het niet mogelijk was op korten afstand van onze linker flank eene versterkte vijandelijke positie te laten bestaan.

. Een bataillon, reeds in reserve opgesteld, werd door den Opperbevelhebber, die met den Generaal-Majoor VERSPIJCK en zijnen staf de beweging op korten afstand volgde, nagezonden, en ook deze troepen, met een batterij artillerie en eene compagnie genie, waren spoedig in een heet gevecht. Men stond voor eene uitgestrekte geretrancheerde linie, de kampongs Lemboeq en Langoegoep, door tal van aarden borstweringen en paggers versperd, en verhakkingen van bamboe doeri ontoegankelijk gemaakt. Dat bleek echter eerst na den afloop van den strijd, want voor het oogenblik was de vijandelijke positie door schier ondoordringbaar struikgewas aan het oog der aanvallers onttrokken. De kolonel WIGGERS VAN KERCHEM, die de beweging kommandeerde, deed aanvankelijk in oostelijke richting voortrukken, ten einde daarna den vijand in de rechter flank aan te vallen; doch daar de Opperbevelhebber vreesde, dat dit ons te ver van het doel zou voeren, gaf hij last eene meer zuidelijke richting te nemen.

De kolonel WIGGERS VAN KERCHEM werd weldra door eene kogelwond buiten gevecht gesteld, waarop' de chef van den staf der brigade, de kapitein G. C. E. VAN DAALEN, de leiding van het gevecht op zich nam, *) tot dat de brigade kommandant door den Generaal-Majoor VERSPIJCK vervangen was, die den aanval even krachtig voortzette. Het 3^e bataillon bereikte

---

*) Het bevel kwam rechtens toe aan den oudsten hoofdofficier luitenant-kolonel F. T. ENGEL. Toen aan dezen kennis gegeven werd van de verwonding van den kolonel WIGGERS VAN KERCHEM, verzocht hij den kapitein VAN DAALEN de leiding te blijven voeren, aangesien hij in een ernstig gevecht gewikkeld, het kommando niet aan den oudsten kapitein kon opdragen, die op zijne beurt ook in gevecht was. In den oorlog komen oogenblikken voor, waarin dergelijke nederigheid een loffelijk en hoog besef van plicht is. De kapitein VAN DAALEN verdiende ook volkomen het vertrouwen dat zijn superieur in hem stelde.

het eerst het noordelijke uiteinde der vijandelijke linie, doch werd hier, onder het moorddadig vuur des vijands, door steeds dichter versperringen tot staan gebracht. Het was een hachelijk oogenblik. Telkens zag men een der onzen vallen en doornen en versperringen maakten voortgang bijna onmogelijk. De vaandeldrager VON BREDOW wist zich echter door de versperringen heen te worstelen, en toen deze, gevolgd door den sergeant-majoor BACH, sergeant LATOEMAINA, fuselier PATINAMA, trots het vijandelijke vuur de borstweer beklom, en het vaandel in de vijandelijke sterkte plantte, was dit gezicht genoeg om de wakkere troepen alle hindernissen te doen overwinnen. LATOEMAINA en PATINAMA waren Amboneezen. De laatste sneuvelde bij dit wapenfeit en de eerste werd ernstig gewond. *)

Weinige minuten daarna verkondigden de toonen van het „Wilhelmus,” dat de eerste versterking in onze handen was. Hiermede hield echter de tegenstand niet op; op onzen rechter vleugel bleef de vijand zich hardnekkig verdedigen. Eerst tegen 2 uur in den namiddag, na de vermeestering van het linker steunpunt der positie, waaruit de vijand zich zwemmende redde, §) werd het mogelijk de rechter flank te zuiveren en daardoor een einde aan het gevecht te maken. De vijand liet in zijne versterking 54 dooden achter, die door ons begraven werden. Doch ook wij hadden zware verliezen geleden: 6 dooden, waaronder één officier (luitenant J. A. L. SCHOENMAECKERS); 78 gekwetsten, waaronder 7 officieren (kolonel G. B. T. WIGGERS VAN KER-
CHEM, 1° luitenants W. L. E. V. VON MASSOW, W. C. H. EICHHOLTZ, C. E. J. SCHWEYS, P. VAN DEN BLIJK, W. F. KROESEN, officier van gezondheid H. C. J. T. HARDENBERGH).
' De kolonel SCHULTZE hield de veroverde stelling met versche

---

*) De drie overgebleven braven werden terstond tot belooning voorgedragen en, bij besluit van 24 Januari 1874, tot Ridders der Militaire Willemsorde 4e klasse benoemd.

§) Namelijk door de Atjeh-rivier, om de hoofdversterkingen, Kraton of Pakan-Atjeh, die in geduchten staat van tegenweer gebracht waren, te bereiken. De versterkingen van Lemboeq lagen op den rand van den rechter oever der rivier.

troepen bezet, terwijl bepaald werd, dat den volgenden morgen de verkenning zoude worden voortgezet in westelijke richting, en tegelijkertijd uit Penajoeng eene kolonne naar het zuiden langs de rivier zou trekken, om langs dien weg de grasvlakte te bereiken. Aan den Generaal-Majoor VERSPIJCK werd de leiding der eerste en aan den kolonel SCHULTZE die der tweede beweging opgedragen, terwijl de rechter flank gedekt zou worden door de gewapende sloepenflottille (kommandant luitenant ter zee 1^e klasse G. J. BUIJSKES) en het rechter halve 14^e bataillon van luitenant-kolonel PEL, die langs den linker oever der rivier eene demonstratie zoude doen, zonder zich in gevecht te laten betrekken.

Den 26^{en} December om 8 uur 's morgens begon de voorschrevene beweging. De sloepen-flottille, ondersteund door de kolonne PEL, begaf zich in zuidelijke richting vooruit, om de aandacht des vijands van de midden-kolonne af te leiden. Deze, bestaande uit het rechter halve 3^e bataillon (luitenant-kolonel ENGEL), het linker halve 9^e bataillon (majoor ROMSWINKEL) en eene batterij veldartillerie (kapitein W. C. DE JONGH), marcheerde eveneens zuidwaarts, doch langs den rechter oever der rivier, en bereikte zonder een schot te lossen de grasvlakte, die, zoo als men verwachtte, een uitmuntend terrein aanbod voor den belegeringsarbeid tegen de vijandelijke hoofdversterking, welke tegenover die vlakte, aan den linker oever der rivier, gelegen was.

De kolonne VERSPIJCK, bestaande uit 2 compagniën van het rechter halve 12^e bataillon (luitenant-kolonel VAN THIEL), 2 compagniën van het linker halve 12^e (majoor LUYMES), 4 compagniën van het rechter halve 9^e (majoor KNOOTE) was minder gelukkig. Zoodra deze, door hoog suikerriet en dicht begroeid terrein, haar marsch had aangevangen, werd zij hevig beschoten uit eene versterking, die men meende op den oever vóór zich te hebben. De rapporten der meest vooruitgeschoven troepenafdeelingen berichtten eenstemming, dat 's vijands positie den voor ons onmisbaren toegang tot de rivier afsloot, en het

scheen volstrekt noodig die positie te forceren. Maar om 11 uur ontving de tweede bevelhebber bericht, dat de grasvlakte gevonden was; dat men van daar kon waarnemen hoe zijne troepen waren blootgesteld aan het vuur uit de werken langs den tegenovergestelden oever; dat hij dus het gevecht zou moeten afbreken en alle troepen naar Penajoeng doen terugkeeren. Het bezet houden van de kampong Lemboeug zou slechts tot onnoodige en schadelijke krachtsversnippering leiden. *)

Daar zoo wel de kolonne SCHULTZE, als de sloepen die hare beweging ondersteunden, bij het verder voortrukken in het front en de rechter flank vuur ontvingen, werd nog denzelfden dag eene poging gedaan, om aan de noordelijke grens der grasvlakte eenige stukken bedekt in batterij te brengen, doch 's vijands kanonvuur was zoo hevig, dat men meer achterwaarts moest aanvangen de loopgraven te openen en dus van deze zijde het geregeld beleg moest beginnen.

Reeds den volgenden morgen, 27 December, werden de loopgraven geopend en tevens de noodige bevelen gegeven tot ontscheping der vesting-artillerie. Deze artillerie, sterk 10 officieren, 158 Europeesche en 21 inlandsche onderofficieren en kanonniers, benevens een detachement, sterk 2 officieren en 21 Europeesche onderofficieren en kanonniers, opzettelijk uit Nederland gezonden voor de bediening van het achterlaadkanon, was aan boord gelaten, om ze niet vóór dat hare diensten gevorderd zouden worden, aan de gevaren der cholera bloot te stellen; immers hare ontscheping, zonder haar materieel, zou geene reden van bestaan gehad hebben. Aan geoefende artilleristen, vooral aan kader, is in Indie altijd gebrek. Dit is vooral het geval met vesting-artillerie, waarvan de bediening der ver-

---

*) Het verlies op den 26 December bij de kolonne VERSPUCK geleden was 9 dooden, waaronder kapitein P. F. T. LA FORS en 78 gekwetsten, waaronder majoor H. J. VAN LITH, kapitein L. F. NIX, luitenants P. D. W. WILKENS, C. C. F. J. HIRSCHMAN, en J. K. KOOT, de meesten der officieren en minderen echter niet ernstig.

schillende vuurmonden en kalibers, en de diensten in de laboratoriums, meer oefening vorderen, dan die der veldbatterijen bestaande gewoonlijk uit één geschutsoort. Aanvulling van verliezen bezwarend zijnde, was het in 't belang van het leger en der betrokkene artilleristen, ze zoo lang mogelijk aan de kansen der ziekte te onttrekken.

Wij hebben hiervoren, voor de gevechten van den 25^{en} en 26^{en} December; de lezing gevolgd van het koloniaal verslag. Bedenkt men dat het geput is uit de officiële verslagen van het terrein van den oorlog, en dat daarin niets nadeeligs voor de handelende personen voorkomt, dan zal het blijken dat de rapporten, zooveel mogelijk, de feilen der onderhoorigen hebben verborgen. Eene partijdige critiek heeft daarvan gebruik gemaakt om in haar geschrift de waarheid niet te zeggen en op onze rekening de fout te stellen, die door een ander is begaan. Dit deed de kapitein BOREL, door op bladz. 14 te zeggen: „We leden een verlies van bijna 150 dooden en gekwetsten, zonder dat deze tweedaagsche strijd ons het minste voordeel aanbracht.” Die bewering is op zich zelve onjuist, maar de kapitein BOREL verzwijgt in zijn verhaal ook een algemeen bekend feit. Doch had hij dat gezegd dan zou het nuttelooze der verliezen van den 26^{en}, die hij door zijne restrictie op onze rekening schuift, op die van den Generaal VERSPIJCK zijn gekomen, en dat wilde hij niet. Hij geeft niet alleen een ontrouwe voorstelling van het gebeurde, maar doet ook den lezer eene scheeve conclusie daaruit trekken.

Het verzwijgen der waarheid in het officiële rapport was eene concessie, die wij, om licht te gissen redenen, aan de goede verstandhouding deden. Wij konden toen niet denken, dat die welwillendheid tegen ons gekeerd zou worden, en men op onze rekening zou stellen, wat ieder officier weet een mislag van den Generaal VERSPIJCK te zijn geweest. Het misbruik dat van onze toegevendheid is gemaakt dwingt ons, ook in het belang der geschiedenis, de waarheid te doen kennen.

In de eerste plaats is het onjuist, dat de twéédaagsche strijd ons geen voordeel heeft aangebracht. Dit kan alleen gezegd worden van dien van den 26^{en} December, die niet op onze rekening kan komen. Ieder nadenkend officier zal begrijpen, dat we den vijand niet in de versterkte positie te Lemboeq, op de flank van ons kamp konden laten. Hierin spreekt de kapitein BOREL zich zelf ook tegen, als hij ons verwijt, door eene werkeloosheid van 8 dagen te Penajoeng, de Atjehers den tijd te hebben gelaten om zich in den omtrek vast te nestelen en te versterken. Wij stellen het den besten om eenen vijand op zijn eigen bodem te beletten zich op onbezette punten te versterken. Dit slechts in het voorbijgaan om te doen zien hoe onverstandig de critiek en de eischen van kapitein BOREL zijn. Doch dat nestelen en versterken in den omtrek moet naar zijne opvatting dan toch schadelijk voor ons geweest zijn. Was het dat niet dan had hij zijne opmerking kunnen terughouden. Was het echter schadelijk, hoe kan dan de strijd, die den vijand uit zijne voor ons schadelijke stelling verdreef, „niet het minste voordeel hebben aangebracht”?

Dat de strijd van den 25^{en} voordeel heeft aangebracht, is onloochenbaar. De verkenning deed ons wel niet dien dag de kasvlakte vinden, die het doel der beweging was, maar zij bracht ons tot de ontdekking der positie die de vijand op onze linker flank genomen had, waarin wij hem onmogelijk laten konden. De kolonel WIGGERS VAN KERCHEM had Lemboeq den 19^{en} verkend, dus zes dagen te voren, en toen geen zweem van versterking daar aangetroffen. De versterkingen waren binnen die zes dagen aangelegd, en ofschoon wellicht nog niet voltooid, door verhakkingen en chicane-middelen reeds zóó sterk gemaakt, dat het verdrijven van den vijand uit die positie ons veel aanzienlijke, en ook te betreuren, maar toch niet onvruchtbare offers heeft gekost. De strijd van den 25^{en} heeft ons dus, oowel strategisch als moreel, groote voordeelen opgebracht. De vijand immers werd gedwongen eene sterke positie, als 't ware een voorwerk zijner hoofdversterkingen, en een hoofd zijner

doorwaadbare plaats, die nu onbruikbaar werd, te verlaten en heeft nimmer meer beproefd er zich op nieuw te nestelen.

De verkenning heeft echter ook nog op andere wijze vruchten gedragen. Zij leerde ons dat de gezochte grasvlakte niet zoo ver oostelijk kon liggen als aanvankelijk was gedacht, en dat Lemboeq, waaruit men de verdedigers zwemmende de rivier had zien overtrekken, op den rand van den rivieroever lag.

Men kon daaruit afleiden: 1°. dat de grasvlakte minder oostelijk en ongeveer recht zuidwaarts van Penajoeng moest liggen; 2°. dat Lemboeq, slechts door de 80 à 100 meters breede rivier van de hoofdversterking des vijands gescheiden, onmogelijk voor ons eene houdbare positie kon zijn. Uit die twee feiten konden met eenige zekerheid de bewegingen voor den volgenden dag worden opgemaakt met de niet gewaagde onderstelling, dat zonder verliezen tot eene goede uitkomst zouden leiden. De voorgeschreven manoeuvre was: de kolonne SCHULTZE (8 compagniën met eene veldbatterij) begeeft zich zuidwaarts langs de rechteroever der rivier om de vlakte te bezetten; de kolonne PEL (4 compagniën) begeeft zich langs den rechteroever, eveneens zuidwaarts, om de beweging der kolonne SCHULTZE ondersteunen en door een demonstratie tegen de Missigit haar rechter flank te dekken; de sloepenflottille stoomt rivieropwaarts, om door gelijksoortige demonstratie de aandacht des vijands van de kolonne SCHULTZE af te trekken; de kolonne VERSPIJCK (8 compagniën) stelt zich door eene rugwaartsche beweging in noordwestelijke richting in verbinding met de kolonne SCHULTZE en verlaat Lemboeq. Geen der kolonnes laat zich zonder volstrekte noodzakelijkheid met een gevecht in.

Ware deze manoeuvre aldus uitgevoerd, dan zou de grasvlakte vroegtijdig zonder enig verlies bereikt, en door eene loopgraaf in bezit genomen zijn. De uitvoering was echter anders.

Toen de Generaal VERSPIJCK de beweging begonnen was, of beginnen wilde, wij weten het niet met zekerheid, werd hem door een der bataillons-adjudanten het bericht gebracht, dat in zuidelijke richting eene benting te zien was. Het was

de Pakan Atjeh, die aan den overkant van de rivier lag. Men had echter niet gezien, dat de rivier tusschen de versterking en onze kolonne was, en dacht dat ze op onzen oever lag. De Generaal VERSPIJCK gaf last haar aantevallen.

Omstreek 10½ uur rapporteerde de kolonel SCHULTZE, dat hij op den rand der vlakte gekomen was en zich op ongeveer 600 meters eene zeer sterke benting vertoonde, liggende volgens eenigen op den rechter-, volgens anderen op den linkeroever der rivier. Wij zonden den kolonel SCHULTZE last, om ze door zijne artillerie te doen beschieten, en aan den chef van de genie, om onder begunstiging van dat vuur de vlakte door eene parallelle loopgraaf te bekroonen. Aan Generaal VERSPIJCK werd kennis gegeven dat de grasvlakte gevonden was, en hij het gevecht, waarin hij door onbekende oorzaken gewikkeld was, afbraken op Penajoeng terugtrekken moest, terwijl hem, tot ondersteuning en tot uitvoering van dien last, het halve bataillon van den majoor ROMSWINKEL werd tegemoet gezonden. Toen de verschillende kolonnes in het kamp waren teruggekeerd, bleek het, dat de kolonne VERSPIJCK een verlies had geleden van 100 dooden en 78 gekwetsten. Onder de eersten was de kapitein F. T. LA FORS, onder de laatsten waren één hoofdofficier en vier subalterne officieren. *)

Als wij wilden critiseeren, zooals men het met ons zoo kwistig doet, dan zouden wij kunnen vragen:

1°. Waartoe de aanval moest dienen op eene versterking liggende in zuidelijke richting, terwijl de rugwaartsche beweging noordwest moest geschieden?

2°. Waarom de Generaal zich niet vooraf verzekerd had of de versterking aan dezen of aan gindschen oever lag? De kapitein BOREL, die zoo breed het vermeende verzuim eener verkenning van de werken van de Missigit uitmeet, had dit verzuim, zoo hij aanspraak op onpartijdigheid wil maken, gelijk hij in zijne voorrede beweert, niet stilzwijgend mogen voorbijgaan.

*) Zie de namen in de noot op blz. 153.

3°. Of het overeenkomstig eene goede krijgskunde is een geweervuur-gevecht te openen op eene stormvrije versterking, die men nog zóó dicht niet genaderd was om te weten op welken oever zij lag? Artillerie had de Generaal VERSPIJCK bij zijne kolonne niet. Die, welke den vorigen dag aan het gevecht had deelgenomen, was 's avonds met eenige bataillons naar het kamp teruggekeerd, en de voorgeschreven rugwaartsche beweging maakte het op nieuw toevoegen van artillerie aan de kolonne onnoodig.

Wij formuleeren die vragen hier slechts om te doen zien, dat het aan critiek nimmer zal ontbreken als men de gebeurtenissen van den oorlog door een zwarten bril gelieft te zien. Wij hebben van die tactische misslagen den Generaal VERSPIJCK evenwel geen verwijt gemaakt, omdat we zelf van den oorlog te veel ondervinding hebben en te zeer doordrongen zijn van de menschelijke feilbaarheid, om geene rekening te houden met de vele onvoorziene toestanden die zich in den oorlog voordoen, en het bezwaar om eene snelle beslissing te nemen op voorvallen, die men dadelijk niet goed overzien en beoordeelen kan. Daarin mistetasten valt zoo binnen de grenzen van het mogelijke, dat het in de meeste gevallen onredelijk is een verkeerden maatregel breed uit te meten.

Het is gemakkelijk in zijne studeerkamer, met de leerboeken voor zich, en bekend met de toestanden die de handelende personen niet kenden, critiek uit te oefenen over maatregelen, die bevolen of feilen, die begaan zijn, ten gevolge van beslissingen die spoedig genomen moesten worden en geen lang be raad toelieten. Zoo doet echter een practische krijgsman niet. Zelf bekend met de moeilijkheid om voor onvoorziene omstandigheden snel onberispelijke beslissingen te nemen, is hij toegévend voor feilen, die ja, tegen de gezonde regelen der tactiek kunnen zondigen, maar toch ook in alle oorlogen begaan zullen worden.

De Generaal VERSPIJCK dacht goed te doen, ofschoon hij de fout beging zich niet stipt aan de hem gegeven bevelen te

houden. Want hij kende den samenhang der verschillende bewegingen; hij wist, dat hij de kolonne SCHULTZE ondersteunen moest in het zoeken naar het terrein, waar de belegeringsbatterij zou worden opgericht; hij wist ook dat gevechten buiten dat oogmerk doelloos waren.

Daarom was ook de eenige opmerking, die wij den Generaal VERSPIJCK maakten: „dat wij het betreunden, dat hij van de hem gegeven bevelen was afgeweken, wijl dan de ondervonden verliezen niet geleden zouden zijn.” Voor de goede orde waren wij toch wel verplicht deze, wij meenen vrij zachte, opmerking te maken. Zij geschiedde onder vier oogen. Ook thans zouden wij haar niet openbaar gemaakt hebben, indien de kapitein BOREL, door zijne onjuiste voorstelling, niet op ons de schuld gelegd had van de verliezen, op den 25^{en} en 26^{en} December geleden, met de bijvoeging „dat ze ons niet het minste voordeel hebben aangebracht.”

Dit nu is niet waar, want de verliezen van den 25^{en} zijn vruchtbaar geweest door het strategische voordeel dat we er door hebben verkregen, terwijl de nuttelooze en betreuenswaardige verliezen van den 26^{en} niet op rekening van den Opperbevelhebber kunnen gesteld worden. Zijne beschikkingen waren berekend op een positief succes zonder verliezen; dat het anders uitgekomen is, was de schuld van den Generaal VERSPIJCK.

De Generaal VERSPIJCK heeft zijnen misslag willen verontschuldigen door het verkeerde bericht, dat hem was overgebracht, en verlangde, dat wij den overbrenger daarvoor straffen zouden. Wij ontkenden niet dat het den misslag tot zekere hoogte kon verschoonen, maar beweerden dat de officier, die het bericht had overgebracht, of degene, die hem daartoe gezonden had, evenals de Generaal ter goede trouw gedwaald hadden, en niet strafbaarder konden zijn, dan hij, die het bericht vertrouwend, daarop geageerd had. De fout was ook niet gelegen in het aannemen van en vertrouwen stellen in een onjuist bericht, maar in de afwijking, in het niet uitvoeren der voorgeschrevene marsch-richting.

In het schriftelijke rapport, dat de Generaal over zijne ver-richting indiende, verdedigde hij zich op dezelfde wijze, en gaf hij de schuld van het niet terstond aannemen der voorgeschrevene marsch-richting, aan den officier, die hem verkeerd had ingelicht omtrent de ligging der vijandelijke versterking. Wij gaven den Generaal daarop te kennen, dat zijn rapport meer had van eene rechtvaardiging van hetgeen den 26^{en} verkeerd was verricht, dan een militair rapport van het uitgevoerde, en dat wij zijn rapport niet aan het departement van oorlog zouden kunnen opzenden zonder er tegenaanmerkingen bij te voegen, die voor hem niet gunstig zouden uitvallen. Wij gaven den Generaal in overweging zijn rapport terug te nemen en een ander te maken, dat bloot de gebeurtenis, zooals zij had plaats gehad, zonder commentaar zou behelzen; in dat geval zouden wij het zonder tegenbeschouwingen als bijlaag tot ons eigen rapport voegen.

Men kan in de „Mémoires” van den maarschalk GOUVION ST. CYR lezen, dat hij zich in de tent van NAPOLEON I bevond, toen de Keizer in 1813 de tijding ontving der nederlaag van MACDONALD aan de Katzbach; dat NAPOLEON dat droevige bericht met gelatenheid ontving, zich lang met ST. CYR onderhield over de moeilijkheden van den oorlog; over de steeds bestaande mogelijkheid van verkeerde manoeuvres, wegens de onbekendheid der strijdende partijen met de positie der tegenpartij of met de localiteiten waarop ze manoeuvreeren, en over de plicht van den hooger en chef om in zijn oordeel niet te streng te zijn.

Toen we zelf op het standpunt zijn gekomen om bevel te voeren, hebben we deze les van den grootsten veldheer onzer eeuw niet verloren doen gaan. Hoe streng men ook over plichtvervulling moge denken, getuigt het toch niet voor den chef, die, bij het besef van eigene feilbaarheid, geene toegevendheid heeft voor de onwillekeurige feilen zijner ondergeschikten. Wij waren uit dien hoofde zeer bereid om pluksel op de wonde te leggen. De Generaal VERSPIJCK nam, blijkbaar zeer te vreden met deze oplossing, zijn rapport terug en diende

en ander in. Wij gaven aan den chef van den staf last om noch in het journaal, noch in het rapport aan den Kommandant van het eger den misslag van den 26^{en} December te bespreken. Hoe geheel afwijkend met die welwillende toegevendheid is de houding, die de Generaal VERSPIJCK tegen ons heeft aangenomen!

Waarom dwong men ons door gedurige aanvallen, die we niet provoocerden, en onjuiste voorstellingen der waarheid in ons nadeel, tot zelfverdediging en afbreken van het zwijgen? Ons zwijgen was ons toch niet opgelegd, omdat we geene goede middelen van verdediging hadden, maar wijl we niets ten nadeele van anderen wilden zeggen. Wij hebben echter voor tijdgenooten en nakomelingen eene eer en eenen goeden naam te verdedigen, en mogen wat in ons nadeel gezegd is niet onwederlegd laten. Het is onze schuld niet als dit ten koste van een ander moet zijn.

Wat den 26^{en} December verkeerd is uitgevoerd, is geen geheim gebleven. De bevelen voor dien dag zijn schriftelijk gegeven en aan velen bekend. De verliezen, door het niet juist uitvoeren der manoeuvre, zoo nutteloos geleden, hebben aanleiding tot gesprekken en commentaren gegeven, die er de bekendheid van verspreid hebben. Daardoor is het aan velen bekend, dat die verliezen niet geleden zouden zijn, als de manoeuvre overeenkomstig de bedoeling was uitgevoerd. De kapitein BOREL, zoo tuk op critiek, waar het ons betreft, kan dat niet geïgnoreerd hebben. Zijn boek draagt de blijken, zooniet met de medewerking van den Generaal VERSPIJCK te zijn geschreven, dan toch met gegevens van hem afkomstig. Wij hoorden den Generaal zelf zeggen, dat het een goed, met waarheid geschreven boek is. Kan dan de beschrijving van den tweédaagschen strijd, met de conclusie zoo als de kapitein BOREL die geeft, voor een trouw en eerlijk verhaal gehouden worden? Is er geen reden te denken dat het verzwijgen der bekende feilen van den 26^{en} December opzettelijk geschiedde, om de nadeelen van dien dag, hoewel beter wetende, op onze rekening te stellen?

Er is echter meer. De kapitein BOREL zegt, op bladz. 14, dat we „gedurende 8 dagen te Penajoeng werkeloos gebleven zijn, en de Atjehers dien tijd hebben kunnen benutten om zich overal in den omtrek te nestelen en te versterken.”

Wij hebben op bladz. 124 en 135 gezegd dat de kolonne WIGGERS VAN KERCHEM den 19^{en} December; het hoofdkwartier in den namiddag van den 21^{en} en de kolonne SCHULTZE den 22^{en} te Penajoeng zijn gekomen; op bladz. 131, dat de Opperbevelhebber reeds eene noodbrug over de rivier gelegd, het 14e bataillon op den rechter oever, en de brigade „à cheval” op de beide oevers gevestigd vond; dat de kolonel WIGGERS VAN KERCHEM gedaan had, wat van een intelligent hoofdofficier te wachten was voor het nemen eener goede oorlogspositie. Wij hebben op bladz. 136 opgegeven, wat voor de legering der twee brigades, en tot voorbereiding der aanstaande belegering gedaan en verordend was, en op bladz. 142—149 wat voor de politieke aangelegenheden verricht werd met aanduiding der redenen, waarom de verkenning, die reeds den 24^{en} December zoude hebben plaats gehad, tot den 25^{en} was uitgesteld. Dat zijn feiten die de kapitein BOREL niet ignoreeren kan, althans als critische geschiedschrijver, niet ignoreeren mocht, wijl ze vermeld zijn in het koloniaal verslag van 1874, en ook te vinden zijn in de beschrijving van den kolonel A. J. A. GERLACH van de tweede expeditie in „de Tijdspiegel” van 1875.

En toch noemt de kapitein BOREL de drie dagen, die tusschen den 22^{en} en 25^{en} December verlopen zijn, acht dagen. En de groote inspanningen, die van eene reeds tamelijk vermoeide troep gevorderd moesten worden, voor legering, veiligheids werkzaamheden en voorbereidingen tot de eerstvolgende operatien, dagen van werkeloosheid. *Drie* dagen van werkzaamheid, zwaren arbeid en inspanning in een tropisch klimaat, op een bodem, waar alles door de expeditionnaire macht van den grond af daargesteld en opgericht moest worden, noemt hij *acht dagen van werkeloosheid!*

Welken naam moet men geven aan dergelijke valsche voorstelling en verminking der waarheid!

„Het blijvend bezit der kampong Lemboe (lees Lemboeq) aan den rechter oever der Atjeh-rivier — zegt hij verder op bladz. 14 — had voor ons van veel nut kunnen zijn, met het oog op de verdere operatiën van den Kraton. Van hier uit toch had men de verdedigingswerken des vijands langs de rivier (de zoogenaamde versterkingen van Polim) „*en écharpe*” nemen en krachtig tegen de ooster-face van den Kraton ageeren kunnen. De overgang der rivier was hier niet moeilijk, het zij door overbrugging of wel door gebruik te maken van eene waadbare plaats, welke zich, zooals bekend was, op deze hoogte moest bevinden.”

Wie dat leest zal moeilijk kunnen gelooven, dat de linie van Polim den 26^{en} December niet bestond; dat de ooster-face van den Kraton volkomen gedekt was door de Pakan Atjeh; dat zij van buiten beschermd was door den vóórliggenden drassen bodem, en van binnen van de enceinte van den Kraton afgescheiden door de Koerong Daroe; dat eindelijk deze face het minst van allen ons front van aanval kon zijn! Het is ongelooftbaar en toch is het zoo.

De linie van Polim is eerst aangelegd in de eerste helft der maand Januari, na de verovering van de Missigit. ABDOELLAH, *) onze Atjehsche kondschapper, kwam ons dat

---

*) Dezen ABDOELLAH, die voor ons een getrouwe kondschapper is geweest, hadden wij te danken aan de humaniteit, die ons als eene militaire ondeugd verweten wordt. Hij werd ons aan de hand gedaan door zekeren ABDOEL RACHMAN, zijn aanverwant, die ons eenige dankbaarheid meende verschuldigd te zijn. In den namiddag van den 29en December, werd ons deze ABDOEL RACHMAN, door eenen sergeant-majoor der artillerie en een kanonnier met een strop om den hals, gereed om gehangen te worden, als spion aangebracht. Ondervraagd zijnde bleek het dat hij een onderhoorige van TOEKOE NEQ was. Hij was in een boom geklommen, om een groteren horizont te kunnen overzien, zoekende naar zijn zontje, dat vermist was, hetgeen hem in deze dagen van gevaar met angst had vervuld. Wij zagen op zijne trekken de vrees afgespiegeld van het lot dat hij dacht te zullen ondergaan. Doch wij gaven tot zijne groote blijdschap last hem los en in vrijheid te laten. Wat deerde het ons, dat

den 10 Januari berichten. Hij was in den Kraton geweest, waar hij ongeveer 900 man gevonden had, waaronder velen uit de sagie der XXVI Moekims. Ongeveer 3000 man uit de „Toenong” (XXII Moekims), pas aangekomen, waren buiten den Kraton gelegerd in eene vlakte, Lampoe Idjoe (groene tuin) geheten, waar ze bezig waren in de verlenging van Pakan Atjeh op den oever der rivier, bontings te maken. Het zal trouwens voor ieder militair duidelijk zijn, dat vóór het verlies van Lemboeq en de Missigit, die linie voor den vijand geen reden van bestaan had.

Wij zouden den kapitein BOREL deze chronologische fout kunnen vergeven, indien zijn werk bloot eene studie was, en niet eene voortdurende beschuldiging en afkeuring van ons beleid. Nu zijn wij echter wel verplicht dien misslag te releveeren, en op het onkrijgskundige zijner bewering de aandacht te vestigen. Ofschoon bekend met de verliezen, die de kolonne VERSPIJCK op den 26^{en} December leed, door het even hardnekkig als doelloos standhouden, in de vlakte ten westen van Lemboeq, rekent hij het ons als eene fout aan, dat we Lemboeq niet bezet hielden om eene linie te écharpeeren, die toen nog niet bestond, en die, had zij bestaan, ons toch niet had mogen nopen, voor een zoo luttel voordeel als door dat écharpeeren te verkrijgen was, de kampong ten koste van aanzienlijke verliezen bezet te houden. Gelukkig was onze blik wat ruimer dan die van kapitein BOREL.

Reeds den 25^{en} December, dus vóór dat de ondervinding de juistheid van ons oordeel bevestigd had, waren wij tot de overtuiging gekomen, dat Lemboeq verlaten moest worden, en deze

---

iemand buiten het kamp trachtte te bespieden wat daar omging? Wij verlangden immers zelf dat het alom bekend werd! Daags daarna kwam de vrijgelatene, met zijn teruggevonden kind aan de hand, ééne kip en wat vruchten als geschenk aanbieden, die hem wederkeerig ruim vergoed werden. Door hem verkregen wij ABDOKELAH tot kondschapper. Als hij wilde zien, wat in den Kraton omging, nam hij geweer en lans en meldde hij zich als strijder aan. De strijders hadden steeds vrijen toegang en uitgang.

kampong op hoogstens 150 meters van de hoofdversterkingen des vijands gelegen, voor ons geene houdbare positie kon zijn. Wij konden Lemboeq niet aan den vijand laten, maar mochten er ons zelf niet vestigen. Was dan die linie van Polim ook wel zoo belangrijk, om ons ten koste van groote, dagelijks terugkeerende, verliezen met het door kapitein BOREL gezegde oogmerk in Lemboeq te vestigen? Neen, want zij was slechts eene aaneenschakeling van kleine redouten, die elk op zich zelve verdedigd konden worden en aan de rivierzijde door zware bamboe-doeri-verhakkingen ongenaakbaar gemaakt waren. *) Zij waren volkomen inoffensief en lagen, verborgen aan het gezicht uit de Missigit en de front-batterij, door het hoogere relief der borstwerken van Pakan Atjeh. Had men ze ontdekt en kunnen écharpeeren, dan zou het eenige gevolg geweest zijn, dat de vijand wat zuidelijker of oostelijker eene andere legerplaats zoude opgericht hebben, even inoffensief als de vorige. Zij waren o. i. geen granaatschot waard, ten ware men tot de verspilling van munitieën had kunnen besluiten, waarvan later zulke belachelijke blijken zijn gegeven. Van 10—20 Juli 1875 zijn namelijk 2300 puntgranaten verschoten, die den vijand drie dooden en verwonden veroorzaakten. §)

Wat te zeggen van het ongerijmde denkbeeld, over het wenschelijke om de rivier te overbruggen of te doorwaden, om krachtig tegen de ooster-face van den Kraton te ageeren? Dit zou hebben moeten geschieden onder het vijandelijke kanonen geweervuur. Kan onder die omstandigheden eene rivier overbrugd worden, niet door pontons maar door het leggen eener vaste brug? Kan men onder gelijke omstandigheden eene rivier doorwaden op het gevaar af bovendien, dat bij elken opkomen-

---

*) Zie de „Beschrijving van den Kraton van Groot-Atjeh”, blz. 9, welke omtrent alles volkomen juist is.

§) Dit is geen geïsoleerd feit. Reeds te voren was de groote verspilling van munitie door eene ongerijmde artillerie-tactiek in 't oog gevallen. De Kommandant van het leger en chef van het departement van oorlog gaf daarover eene terechtwijzing bij brief van 29 Juni 1875, kabinet Lc. X.

den bergvloed, het korps, geïsoleerd en afgesneden van de hoofdmacht, op den vijandelijken oever zal staan, blootgesteld, zoo niet om vernietigd te worden, dan toch gevoelige verliezen te lijden? Hoe kan een wetenschappelijk gevormd officier een zoo onpractisch, tegen de eerste beginselen der krijgskunde aandruischend denkbeeld als wenschelijk aangeven? Had de kommandant der genie ons een dergelijk voorstel gedaan, dan zouden wij getwijfeld hebben of hij nog wel in het volle bezit zijner verstandelijke vermogens was gebleven.

Van den kapitein BOREL mogen wij dat niet zeggen, omdat hij zijne dwaze opmerking niet maakte onder ambtelijke verantwoordelijkheid, en het bekend is, welke waarde gehecht moet worden aan voorstellen, die met groote lichtvaardigheid gedaan zijn door onverantwoordelijke personen, die evenwel voor de uitvoering gewoonlijk terugdeinzen, als ze zelf het beheer in handen en de bevoegdheid tot uitvoering bekomen hebben. Maar de verdenking, dat zijne kennis van den oorlog van gering allooi is, en dat het hem slechts te doen was om zijne lezers te doen gelooven, dat het ons aan beleid mangelde en ons de leiding van den veldtocht niet had moeten toevertrouwd worden, zal hij niet kunnen ontgaan. Er zullen evenwel nog wel onpartijdigen gevonden worden, die erkennen zullen, dat door ons beleid de Kraton in onze handen gevallen en de Nederlandsche vlag voor immer in Noord-Sumatra gevestigd is.

Men zal het ook wel niet misplaatst vinden, dat wij aangaande ons beleid het oordeel van den kapitein BOREL als van een volslagen onbevoegden wraken. Wij durven het er zelfs voor houden, dat de Gouverneur-Generaal en het Opperbestuur goed geïnspireerd waren toen zij, om welke redenen dan ook, er van afzagen om de leiding der expeditie aan de avontuurlijke strategie van den Generaal VERSPIJCK toetevertrouwen. Want als het waar is, dat hij het bezet houden van Lemboeq, om vandaar tegen de ooster-face van den Kraton te ageeren, beaamd heeft, — hetgeen wel waarschijnlijk is wegens de identiteit van dat plan met het zijne, om van Gighen dwars door

de onbekende sagie XXVI Moekims naar den Kraton te trekken, — of het plan van gelijke gehalte, met de onderteekening van „Een Patriot” in het dagblad „het Vaderland” van 26 October 1874 opgenomen, — of dat om met eene brigade in de Kroeng Raba-baai te landen, — of het andere om na de verovering van den Kraton de XXII Moekims in te trekken, — allen zeer gewaagde plannen, die den Generaal VERSPIJCK worden toegeschreven, om een hoog denkbeeld van zijne koenheid en krijgskunde te geven, dan vereischt het geene groote scherpzinnigheid, om daarvan te zeggen, dat dan van eene duurzame vestiging onzer vlag te Atjeh niet veel gekomen zou zijn, en dat hetgeen wellicht door vermetelheid hier gewonnen had kunnen worden, elders door gemis van zelfbeperking zou zijn verloren gegaan.

De regenmousson, wanneer bewegingen op grootē schaal niet meer uitgevoerd kunnen worden, zoude de expeditionnaire macht overvallen hebben, vóór dat nog iets in gereedheid ware gebracht voor de duurzame vestiging van de vaste bezetting, waarop de hoofdmacht, naar luid van de juiste en verstandige bevelen van het Opperbestuur, moest verminderd worden. Het is niet eens eene vraag meer of zij dan wel het hoofd had kunnen bieden aan de pogingen des vijands, om haar te verdrijven. De aanvallen des vijands, die dat geweten had, zouden dan vrij wat ernstiger en hardnekkiger, en de indruk daarvan op de bezetting vrij wat grooter geweest zijn, dan hij nu, naar onze overtuiging, ten onrechte was.

Men wete het wel. De vijand rekende er stellig op, dat het gebrek aan logies, hospitalen en magazijnen en al wat voor een vast verblijf noodig is, ons andermaal tot den terugtocht zou noodzaken. Hij had die verwachting, omdat hij niet weten kon met welke zorg en volharding wij alles voor het duurzame verblijf hadden daargesteld. Het was ook om hem dat vertrouwen te ontnemen, dat wij aan ieder die het verlangde toelieten het inwendige van den Kraton te zien. Het is geene aanmatiging noch zelfverheffing als wij verklaren, dat enkel door onze zorg,

om, met de weinige middelen die we hadden, alles voor eene bestendige vestiging inrichten, en ons door niets daarvan te laten afbrengen, — noch door de provocatiën des vijands, die niet beter verlangd zoude hebben dan ons naar het binnenland te lokken, noch door de stille afkeuring der ons omringende tegenstanders, — de onherroepelijke vestiging mogelijk geworden is, en de pogingen des vijands om ons te verdrijven getrotseerd konden worden.

Het zou ons niet passen daarop roem te dragen, vermits het slechts de uitvoering van een plicht en de vervulling eener vrijwillig aanvaarde taak was. Maar wij hebben het recht de erkenning te eischen van 't geen ons toekomt, als het ons door wangunst betwist wordt.

Voor ieder, die tusschen de regels weet te lezen, levert het boek van den kapitein BOREL, ofschoon zoo niet bedoeld, het beste bewijs voor onze bewering. Wij hebben nimmer de pretentie gehad in drie maanden tijds te scheppen, waarvoor even zooveel en meer jaren zouden noodig geweest zijn, als men het zoo volmaakt verlangde als de kapitein BOREL. De kolonel PEL, met wien wij dat in herhaalde conferentiën besproken hebben, wist dit en beaamde het. Als nu, in weerwil der inspanning van alle krachten, op den 26^{en} April 1874 alles zoo volmaakt niet was als de kapitein BOREL dit beschrijft, hoe zou dan wel de toestand geweest zijn, als we dat niet gedaan hadden, als we den kolonel PEL in eene ongearmeerde, van logies, hospitalen, magazijnen en tuighuizen ontblootte vesting hadden achtergelaten? Zou de kolonel PEL in betere conditiën geweest zijn, om zich te verdedigen en in zijnen post te handhaven, als wij dat alles *niet*, en wat kapitein BOREL verlangt *wel* gedaan hadden?

Tot bewijs hoe valsch in deze ernstige aangelegenheid het oordeel van onze, zoo gevierde, tegenstanders altijd geweest is, kan het volgende dienen:

Toen de Generaal VERSPIJCK zich in medio 1875 voor eenige maanden te Batavia bevond, en het denkbeeld ter sprake kwam,

om de veilige positie, welke de kolonel PEL in April van dat jaar verklaard had te bezitten, voor eene meer agressieve tactiek te verlaten, vertelde eerstgenoemde: „dat de onderwerping der Atjehers de gemakkelijkste zaak ter wereld was. Een paar duizend man onder een flink bevelhebber zouden daarvoor voldoende zijn. Er viel niets anders te doen dan in den rug van den vijand te opereeren. Koelies had men niet noodig. Als er behoefte aan levensmiddelen was kon de kolonne bij een onzer posten zich van alles voorzien.”

Het is volmaakt de tactiek door een „Patriot” in het dagblad „het Vaderland” van den 26^{en} October 1874 aanbevolen. Vergelijk hiermede de moeilijkheden die Generaal VAN DER HEIJDEN ondervindt, om verder dan Moentassi te komen, waar hij sedert ruim zeven maanden vastzit. Wat zal men zeggen van de combinatie, die van kleine posten van ongeveer 100 man, die voor slechts tien dagen geproviandeerd zijn, omdat ze niet meer bergen kunnen, verwachtte dat ze eene kolonne van 2000 man van levensmiddelen en munitien voorzien zullen? Wat ook te denken van eene tactiek, die op den brandfakkel, op de verwoesting en de verdelging steunt van al wat zich voordoet? Men kan er niet eens de twee eerste woorden van het zoo juiste en treffende gezegde van den generaal BOSQUET op toepassen, bij den aanblik der Engelsche ligte cavaleriecharge te Balaklava in den Krim-oorlog van 1854:

„C'est beau, mais ce n'est pas la guerre!”

Het is toch door zulk onverstandig gezwets en geschrijf, dat de oorlog in Atjeh het agressieve karakter gekregen heeft, dat onze schatkist ledig gemaakt en het Indische leger te gronde gericht heeft. Maar tot ons leedwezen moeten wij verklaren, dat het Opperbestuur en de Indische Regeering er de grootste schuld aan hebben, door te luisteren naar zulke ongeroepene en onverstandige raadgevers.

Een bewijs hoe verkeerd die tactiek was, wordt nu feitelijk

reeds gegeven door 't geen, zegt men, door HABIB ABDOEL RACHMAN te Kotta Radja zou verklaard zijn. Door de staking onzer agressie na Maart 1877 nl. begon zijn invloed te dalen. Om dien te herwinnen besloot hij tot den inval in de IV en VI Moekims, wel begrijpende dat het ons overhalen zou weder offensief op te treden. Hij voorzag echter dat onze kolonnes spoedig zouden vastzitten, en het niet verder dan Moentassi zouden kunnen brengen, waarvan hij dan gebruik zou kunnen maken om tot voorwaarde zijner onderwerping eenen hoogen eisch te stellen, gelijk hij ook gedaan heeft door zich levenslang een jaargeld van f30.000 te bedingen.

Als dit, zooals het ons uit Batavia geschreven is, waar is, dan is het onverstandige der agressieve tactiek daardoor bewezen en onze aanbeveling der defensieve houding gerechtvaardigd. Maar al had HABIB dat niet gezegd, dan spreken toch de feiten zoo overtuigend in het voordeel der afwachtende houding, dat geene andere bewijzen noodig zijn.

Doch hier doet zich eene andere vraag op. Waarom heeft men van den Habib geene betere partij getrokken, om door hem de onderwerping van het geheele land of althans van eene groote partij te verkrijgen? Hij schijnt toch de aangewezen man daarvoor te zijn, omdat hij reeds vroeger met het regentschap van dit rijk belast is geweest.

Toen Sultan IBRAHIM in 1870 overleed, werd aan den HABIB de regeling der begrafenis en, in afwachting der proclamatie van eenen anderen Sultan, door POETJOET PEDIR, de weduwe van Sultan IBRAHIM, benevens TOEKOE NEQ, TOEKOE KALI, IMAM LONGBATTI, PANGLIMA MEDJID RAJA en PANGLIMA III MOEKIMS, het regentschap over het land opgedragen. En veertig dagen daarna, toen door de vergaderde hoofden in November 1870 TOEKOE MAHMOED tot Sultan geproclameerd werd, werd door hen weder HABIB ABDOEL RACHMAN, gedurende de minderjarigheid van den Sultan, tot regent aangesteld. *)

---

*) Sultan IBRAHIM en Sultan MANSJOER SHAL zijn dezelfde persoon.

Zou nu van denzelfden man, van zijn invloed en de kennis die hij van land en volk heeft, geen betere partij getrokken hebben kunnen worden, dan hem met een aanzienlijk jaargeld naar Mekka te laten gaan? Had men niet beter gedaan door hem, onder de soevereiniteit van Nederland, met den titel van regent of anderen passenden titel, het bestuur over de drie sagies op te dragen, en alzoo de onderwerping van het geheele volk te verkrijgen? Op die wijze toch zou het aanzienlijke jaargeld, van den nog jeugdigen man, betere vruchten hebben afgeworpen.

Onze beschouwing over de betere partij, die, naar onze meening, getrokken had kunnen worden van de onderwerping van den Habib, en de transactie met hem gesloten, brengt ons de redevoeering in herinnering, onlangs door den heer Mr. W. WINTGENS in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gehouden, en in druk uitgegeven onder den titel van: „Onze toestand in Indië.”

De geachte spreker geeft daarin ook zijne denkwijze over het boek van kapitein BOREL te kennen en, ofschoon wij op de algemeene strekking daarvan, op zijne bewijsmiddelen en zijne militaire aphorismen vrij wat aan te merken hebben, heeft de heer WINTGENS het in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van November 1878 een fraai boek genoemd en gezegd er prijs op te stellen hem deswege „zijne hoogachting te betdigen.” De geachte afgevaardigde der residentie zeide ook, dat hij over de wijze van krijgvoeren geen oordeel wilde vellen en zich wel wachten zou zich op dat terrein te begeven. Het boek van den kapitein BOREL handelt echter uitsluitend over de wijze van krijgvoeren en het wanbeleid dat wij zouden hebben aan den dag gelegd. Moet dan daaruit worden afgeleid, dat de lof dien de geachte afgevaardigde aan den schrijver geeft, voortkomt uit het voortdurend hekelen van ons beleid, van elk onzer handelingen, daden en gedachten? Het zoude niet vleidend zijn voor de gevoelens die de afgevaardigde ons toedraagt, maar dan ook niet voor zijne eigene humaniteit. Wij kunnen toch niet gelooven dat zijn lof gericht kan zijn aan het beginsel dat in het werk, als een oorlogsrecht, verkondigd wordt, om den vijand

niet enkel met het zwaard, maar ook met de brandfakkel te bestrijden, niet enkel de gewapenden weerloos te maken, maar ook de schuldeloozen van have en goed te berooven en van gebrek te doen omkomen. Wij hadden van den geachten afgevaardigden wat anders verwacht. Wij dachten, dat hij die, in de zitting van den 26^{en} September 1876, zijne afkeuring deed hooren, over het verbranden van 60 huizen, eene van verontwaardiging gloeiende stem zou hebben verheven over het vernielen van 230 dorpen, zooals hij in het artikel „de agressieve politiek in Atjeh” in het „Tijdschrift voor Nederlandsch-Indie” van October 1878 heeft kunnen lezen. Daarover liet hij geen woord hooren, dat wel vreemd is, terwijl men dezer dagen bijdragen verzamelt, om voor HUGO DE GROOT een standbeeld op te richten, omdat hij de eerste was, die de leer verkondigt heeft, dat de bezittingen der burgers geëerbiedigd moeten worden.

De kapitein BOREL heeft zeker reden zich te verheugen over den lof, dien zijn werk in de vergaderzaal der volksvertegenwoordigers is te beurt gevallen, maar hij denke niet, dat die lof algemeen is. Er zijn er ook, en niet weinigen, die er anders over denken.

Wat ons in de redevoering van den geachten afgevaardigde uit de residentie het meest verwonderd heeft en wij van dien scherpendenkenden man het minst verwacht hadden, is zijne meening, dat gebruik maken van andere middelen om den vrede te verkrijgen dan die der wapenen, eene schande zoude zijn. Hij zeide immers, dat hij ook een betoog gelezen heeft van een „anonimus” over de „agressieve politiek in Atjeh”, dat aanvankelijk een goede indruk op hem maakte. Maar zijne ingenomenheid werd getemperd door het verlangen van den ongenoemden schrijver welke gezegd had: „Een half millioen guldens, stel zelfs het dubbele zou ruim voldoende zijn geweest om al de sagiehoofden en hunne voornaamste onderhoofden of hoeloebalangs tot onze staatkunde over te halen.” Dergelijke middelen, zegt de afgevaardigde, die men noemt gebruik maken van „l'argument irrésistible”, staan hem niet aan. Hij wil wel

dat de vrede zoo spoedig mogelijk tot stand kome, maar met eere, het moet een einde zonder schande zijn.

Er is bij deze woorden een beginsel betrokken te belangrijk, om er niet eenige woorden van tegenspraak over te zeggen.

De geachte afgevaardigde heeft zeker niet goed onderscheiden wat de eigenlijke grond der kwestie is. Men kan het deloyaal vinden een veldheer, den kommandant eener belangrijke vesting, of een staatsdienaar van invloed door geld of beloften tot veraad aan zijn soeverein of zijn vaderland over te halen, of schoon dat nog geene schande is voor hem die het doet, als het is om nutteloos bloedvergieten te voorkomen. Maar toena-dering, onderwerping, het nederleggen der wapenen te koopen van hoofden en hun aanhang, die we tot onze onderdanen ge-proclameerd hebben, is dat ook deloyaal? Mogen wij, zonder an de eer te kort te doen, door billijke beloften en toezeg-ingen, ontevreden en wantrouwenden niet winnen en in ons e-lang overhalen, wanneer we weten dat de meerderheid van et volk den oorlog moede is en naar vrede hunkert? Wij ntwoorden zeer beslist, ja, dat mogen wij, dat is niet deloyaal, at is geen schande; dat is eene humane en verstandige wijze m rust en vrede aan eene sedert lang door rampen geteisterde bevolking te geven. Zijn dan goede procédés, een goed bestuur, een milde regeering geene middelen om de onderhoorigen te vreden te maken en rustig te houden; en zoo die geoorloofd zijn, mogen dan, in overeenstemming met de tijdsomstandigheden, geen andere te baat worden genomen om hetzelfde en zelfs veel grooter oogmerk te bereiken?

Wij achten dat niet alleen zeer geoorloofd, maar ook zeer aanbevelenswaardig, wegens de vruchtbaardere en duurzamere gevolgen, en tevens mindere kostbaarheid, zoowel in geld als in bloed, dan de onderwerping door de wapenen verkregen.

Het is eene dwaling, gevolg van valsche opvattingen, als men meent dat aan eene onderwerping, door de wapenen, grootere waarde gehecht moet worden, dan aan eene, door weldaden en mildheid verkregen. Onbeschaafde volken, zoowel als andere,

achten zich gerechtigd, wanneer ze voor het wapengeweld hebben moeten bukken, het vreemde juk weder aftewerpen, zoodra de kans daartoe gunstig is en zij zich daarvoor sterk genoeg voelen. De onderwerpingen op deze wijze verkregen, moeten dus ook door de wapenen gehandhaafd worden, hetgeen het onderhouden van permanente militaire bezettingen vereischt, die de overwonnen landen tot een lastpost, tot een kanker der financiën en militaire krachten maakt. Geheel anders is het gesteld met onderwerpingen, die door mildheid, vredelievende middelen, geld of toezeggingen van inkomsten zijn verkregen. Deze vallen in de categorie der vrijwillige overeenkomsten en bekomen het karakter eener waar, die aangeboden, gekocht en betaald is, en daardoor eene verbindbaarheid, die de andere niet hebben.

Wij weten wel dat men ons daarop uitzonderingen kan voorhouden, zooals de afval van den radja van Gighen, die onze zijde verlaten heeft, ondanks het geldelijke geschenk, dat hem ter zake zijner onderwerping uitgereikt is. Om dit naar zijne juiste waarde te kunnen schatten, moet men echter bekend zijn met de geschiedenis van het land en zijne partijen. Kent men die niet dan valt men in valsche waardeering, en als uitvloeisel daarvan tot het nemen van verkeerde maatregelen. Wij wisten wel, dat zijne in 1874 aangeboden onderwerping niet oprecht, en het gevolg was van politieke oneenigheid met zijn nabuur, den radja van Pedir. *) Wij wisten dat hij onze zijde koos, omdat deze aan *gene* zijde stond; maar wij hadden ons met de merite zijner onderwerping niet verder in te laten, dan voor ons doel noodig was, n. l. gebruik te maken van de

---

*) Ongeveer in het jaar 1852 of 1853 werd op last van den radja van Pedir kedjoeran RIMBA vermoord. Zijne drie zoons TOEKOE REMBAJAN, TOEKOE MOEDA en MOHAMAD TAIP, drie invloedrijke inwoners van Gighen, hebben hem voor die wandaad eeuwigen haat en wraak gezworen. De radja van Gighen, die een neef is van den vermoorde, heeft de partij der zoons gekozen, en steeds geweigerd zich met den radja van Pedir te verzoenen, die dat herhaaldelijk beproefd en voldoening aangeboden heeft.

kiemen van verdeeldheid die wij vonden, om daardoor aanhang te bekomen en te kunnen heerschen. Het is juist daarom, dat wij er geen bezwaar in zagen hem het geschenk te geven, dat onder den naam van „Karoenja-Radja”, d. i. geschenk van den vorst bekend is, waardoor hij niet alleen onschendbare plichten jegens den soeverein op zich nam, maar ook de verplichting hem de „hassil” (jaarlijksche belasting en hulde) te betalen.

Toen wij hier te lande de onderwerping van den radja van Pedir vernamen, verwachtten wij ook den spoedigen afval van Gighen, als politieke demonstratie, maar ook tevens, dat het bij zijne onderhoofden geene goedkeuring zoude vinden, omdat het eene schending was der Atjehsche volksgebruiken, de z. g. „adat”. Hij is dan ook door deze gedwongen geworden op nieuw in onderwerping te komen.

De heer WINTGENS heeft in het door hem aangehaalde artikel over de „agressieve politiek in Atjeh” kunnen lezen met welk gelukkig gevolg de Luitenant-Generaal H. M. DE KOCK met geld en milde toezeggingen werkte, en hoe daardoor de aanzienlijke hoofden van DIPO NEGORO gelokt werden, om onze zijde te kiezen als zij den strijd moede waren. Kon de geachte afgevaardigde dan denken, dat die hooggeachte man in staat zou zijn geweest iets te doen, wat voor onze nationale eer eene schande was?

Wij hebben de eer gehad den Generaal DE KOCK tijdens den Java-oorlog persoonlijk te kennen. Een edeler en humaner man kan men zich niet voorstellen. Hij was in den volsten zin: „voor de ouden een eer, voor de jongen een leer.” Niemand zag en naderde hem zonder eerbied voor hem te gevoelen. Wat hij gedaan heeft kunnen wij volgen, zonder vrees van aan de eer te kort te doen. Bij het eindigen van den Java-oorlog werd dit door den Luitenant-Generaal VAN DEN BOSCH, toen Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, erkend in een schrijven van den volgenden inhoud:

„Het is aan U, Generaal, aan uw wijs beleid en aan uwe onwrikbare standvastigheid in het uitvoeren van het door uwe

Excellentie gevormd ontwerp, ondanks de vele moeilijkheden van allerlei aard, die zich daarbij hebben opgedaan, benevens de dapperheid en volharding van het leger, door uwe Excellentie aangevoerd, dat de Koning en het Vaderland deze gewichtige diensten verschuldigd zijn."

Wat de Generaal DE KOCK in den Java-oorlog deed, hebben de Franschen ook in Algerië gedaan. De maarschalk BUGEARD, hoewel over een leger van ongeveer 100.000 man beschikkende, achtte het geen schande, om door milde beloften, onderhandelingen en geld te bekomen, wat hij door de wapenen niet verkrijgen kon. De stammen te verdeelen of door geld te winnen, — zegt VON ROTTECK in zijne „Geschiedenis van den laatsten tijd" — was zijne leus en die der Fransche Regeering.

Wij zelf hebben met hetzelfde oogmerk de toezegging gedaan om de groote Missigit „Beitoe-Rahman", die in 1873 tijdens de eerste expeditie afgebrand is, weder op te bouwen; aan TOEKOE KALI en IMAM LONGBATA brieven geschreven, om ze door beloften tot ons over te halen, en zouden geen geld gespaard hebben, om ze benevens andere hoofden de wapenen te doen nederleggen, als we beter gehoor hadden gevonden. We zouden het niet onteerend hebben gevonden, als we langs dien weg toenadering hadden kunnen bekomen, en aan het volk den vrede hadden kunnen geven waarnaar het sedert lang verlangde. Wat schatten en menschenlevens zouden dan niet gespaard zijn geworden!

In de „Revue des Deux-Mondes" van 1 December 1878, blz. 674, kan men lezen, dat de Franschen in Nieuw Caledonië hetzelfde middel hebben toegepast: „les plus turbulents guerriers des tribus ayant été tués dans la dernière guerre, que nous leur fimes, ou achetés par nous." Wat zal de geachte afgevaardigde nu wel zeggen van de ook door geld verkregene onderwerping van HABIB ABDOEL RACHMAN?

Na deze lange uitweiding keeren wij terug tot het gebied der gebeurtenissen.

Kort na het vinden der grasvlakte rapporteerden de kommandanten der artillerie en genie, dat de versterking, die ten zuiden gezien werd, de Kraton was. Zij kregen onmiddellijk last te overleggen wat te verrichten was voor den bouw eener batterij aan den rand der vlakte, en daartoe voorstellen te doen. Zij stelden voor het in de eerstvolgende nacht te doen, achter een gordijn van struiken, dat den arbeid voor den vijand zou maskeeren, waartoe aanstonds de noodige bevelen werden gegeven.

Aangezien de weg tusschen het kamp en de batterij — die den naam van frontbatterij verkregen heeft — geënfleerd en in de flank beschoten werd door het vuur uit de Missigit, moest gelijktijdig ook een, ongeveer 300 meter lange, gemeenschapsgang tot dekking gemaakt worden. *) Hiermede werd den volgenden dag des morgens ten 7 ure aangevangen. Te gelijktijd moest ook aan het verschansen van het legerkamp gewerkt worden, waarvoor ongeveer 2000 meter afsluiting noodig was. Aan een en ander werkten dagelijks twee ploegen, ieder bestaande uit één compagnie sappeurs en 300 handlangers van de infanterie; de eene ploeg van 7—12 uur 's morgens, de andere van 12—5 uur 's namiddags.

In den morgen van den 27^{en} December werd door den Niasserpandeling van een Arabier, wiens identiteit door ALI BAHANAN geconstateerd werd, het eerste bericht omtrent het wedervaren van MAS SOEMO WIDIKDJO aangebracht. Volgens hem, zouden de brieven aan den parlementair ontnomen zijn, en was zijn leven bedreigd geworden; doch een hadji had hem beschermd. Later zijn daaromtrent andere lezingen bekend geworden, daarop nederkomende, dat de parlementair en zijn gevolg aan de Missigit gekomen zijnde, door een hoop volk werden aangehouden, aan wie zij hun last bekend hadden gemaakt, waarop een hunner de hoofden ging roepen. Weldra verschenen de

---

*) Een kanonschot uit de batterij der Missigit doodde 3 en kwetste 2 man in ons kamp op den 27 December.

Panglima's van de XXV en XXVI Moekims en zekere TOEKOE TALANG, die de brieven aannamen, zeggende de radja's te zijn. Onder het volk gingen stemmen op om de gezanten te vermoorden, waaronder een gedroste kettingganger, een chinees en een bediende van een der officieren, die ook was overgelopen, zich het vijandigst uitten. Men ontnam aan MAS SOEMO WIDIKDJO zijn zilveren siridoos, doch een hadji kwam tusschen beide, zeggende, dat aan overbrengers van brieven geen leed mocht worden gedaan. Zij werden hierop teruggezonden; zelfs gaf een jong mensch, waarschijnlijk een hoofd, zijn gouden kalkdoos aan MAS SOEMO WIDIKDJO, ter vergoeding van de hem ontnomene zilveren siriedoos. Kort na hun vertrek, werden zij echter achterhaald en teruggeroepen, geboeid en naar de kampong Longbattah gebracht, waar zij twee dagen bleven. Den 25^{en} December laat in den avond werd MAS SOEMO WIDIKDJO van daar weggehaald. TOEKOE TALANG deelde aan de volgelingen mede, dat de zendeling gedood zou worden. Den volgenden dag vernamen zij dat hij verdronken was.

Hieruit is afte leiden, gelijk wij op. bladz. 149 reeds als een vermoeden te kennen gaven, dat de beslissing van zijn dood genomen is, tengevolge van het gevecht van den 25^{en} December en het dus niet ongegrond was om de verkenning, die op den 24^{en} had moeten plaats hebben, tot den 25^{en} uitstellen. Langer uitstel, dit zal ieder onpartijdige moeten toegeven, mochten wij echter niet nemen, ondanks het gevaar waaraan we den parlementair, door het hervatten der operatie, blootstelden.

Voor zoover we in onzen toestand in staat waren om voor dezen schandelijken moord iemand, zonder mistetasten, verantwoordelijk te stellen, meenden wij dat het de radja van Pedir moest zijn. Zekerheid hadden wij wel niet, doch onze berichten luiden, dat hij eenige dagen te voren met 1000—1500 Pedireezen in den Kraton gekomen was, en de oorlogspartij, daar door versterkt, de bovenhand had bekomen. Men beweerde zelfs, dat hij den Sultan, zijn schoonzoon, bedreigd zoude

hebben hem zijne vrouw te ontnemen, als hij zich aan het Nederlandsche Gouvernement onderwierp. De trouwelooze moord kon niet zonder straf, zonder represaille blijven en daarvoor kon geen schuldiger persoon dan de radja van Pedir gevonden worden. Het zou ook geen onrecht zijn, meenden wij, als aan het volk, dat op de beslissingen der hoofden grooten invloed scheen te hebben, een bewijs werd gegeven dat het niet onkwetsbaar is, ofschoon ver van Kotta-Radja verwijderd. Dien-tengevolge werd aan den Kommandant der maritieme middelen den volgenden brief gericht:

„Penajoeng, 27 December 1873.

„Voor eenige dagen ontving ik bericht, dat TOEKOE RADJA PAKIK, radja van Pedir, met ongeveer 1000, volgens anderen 1500 Pedireezen in den Kraton is gekomen om den Sultan te ondersteunen, en dat met dien dag de partij van den oorlog grooten steun heeft gekregen. Ik nam reeds dadelijk het denkbeeld in overweging den radja daarvoor te straffen door zijne hoofdkampong te bombardeeren, maar stelde het uit, om niet overhaast op een gerucht te werk te gaan. Thans is meerdere zekerheid van dat feit verkregen door een Niasser-pandeling uit de kampong Djawa, die o. a. verklaard heeft dat de brieven, die ik aan den Sultan gezonden heb, niet in zijne handen zijn gekomen, maar door het volk verscheurd zijn; dat mijn zending MAS SOEMO WIDIKDJO, met zijn gevolg, geboeid en van alles beroofd naar het binnenland gevoerd is, en men hem zelfs heeft willen dooden. Wel zoude TOEKOE RADJA PAKIK hem in zoover beschermd hebben, dat hem door zijn toedoen het leven niet is ontnomen, doch zijn gezag als hoofd van een der voornamste staatjes van Atjeh en bevelhebber der strijders heeft hij niet genoeg doen gelden, om den parlementair, die aan den Sultan afgevaardigd was, en door zijn karakter, als zoodanig, beschermd had moeten zijn, te doen eerbiedigen en aan zijnen lastgever terug te zenden. Bovendien is TOEKOE RADJA PAKIK

voor het gebeurde verantwoordelijk, omdat hij aan den oorlog nieuw voedsel heeft gegeven, en daardoor de voorname oorzaak van het gebeurde is geweest. Aangezien hij nu openlijk voor de Atjehsche zaak, en tegen ons is opgetreden, behooren hij en zijn volk gestraft te worden waar zij kwetsbaar zijn.

„Uit dien hoofde heb ik de eer UH.Ed.Gest. te verzoeken, zoodra mogelijk, eene voldoende scheepsmacht naar de hoofdkampong van Pedir te zenden, om die plaats te bombardeeren en zoo het mogelijk is door eene landing te doen vernielen.”

De Kommandant der maritieme middelen kwam nog denzelfden dag aan den wal, om over dien tocht te spreken, waarvoor hij vijf stoomschepen en de gezamenlijke mariniers wenschte te bestemmen, en zelf het bevel daarover te voeren. Dit eskader, bestaande uit Z. M. fregat *Zeeland*, de stoomschepen *Metalen Kruis*, *Citadel van Antwerpen*, *Banda* en *Borneo*, vertrok den 28^{en} December. Den 29^{en} lieten die schepen des morgens ten 8 ure het anker vóór de rivier vallen.

Onmiddellijk werd een hevig vuur op de nabij gelegene kampongs geopend, welk vuur, tot 's avonds voortgezet, op verschillende plaatsen brand deed ontstaan; onder anderen deed een gelukkig schot van de *Zeeland* een kruitmagazijn ontploffen. Des nachts werd den vijand door enkele granaatschoten het blusschen belet, en daarop den volgenden morgen, door de verschillende schepen, het vuren hervat en weder tot aan de duisternis volgehouden. Het werd door den vijand niet beantwoord. Dien dag verkende de kapitein-luitenant ter zee W. H. F. VAN OORDT de rivier, om een punt te vinden waar men den volgenden morgen kon landen. Ofschoon deze verkenningsgeene gunstige resultaten opleverde, deed men eene poging om 200 man met eenige vuurmonden, op den 31^{en} December te ontschepen, wat met veel moeite, na 5 uren roeiens en bescherming van het vuur der schepen, eindelijk gelukte. Hadde de vijand aanvankelijk het oproeien niet belet, geheel anders was zijne houding toen de mariniers landwaarts oprukten. Onder deze opende hij een krachtig lilla- en geweervuur uit de kotte

waaruit bleek, dat men hier met een talrijker vijand te doen had, dan men aanvankelijk verwachtte. Binnen weinige minuten had de kleine kolonne verscheidene gekwetsten, en daar het smalle pad door het dichtbegroeide terrein niet vergunde in een breed front te avanceeren, werd den mariniers gelast terug te trekken, om de artillerie gelegenheid te geven haar vuur te openen. Toen de Pedireezen die terugtrekkende bewegingen ontwaarden, kwamen zij eensklaps in grooten getallen uit hunne schuilhoeken te voorschijn. Wel richtte het juiste vuur der Beaumont-geweren groote slachting onder de vijanden aan, en werden deze op behoorlijken afstand gehouden, doch bij den uitdrukkelijken last, dat de landings-divisie vóór den avond aan boord terug moest zijn, achtte de kapitein-luitenant VAN OORDT het niet raadzaam tot een vernieuwden aanval overtegaan en brak hij het gevecht af. Met een verlies van 1 doode en 10 gekwetsten, onder welke laatsten de adelborst 1ste klasse F. W. SCHUIJLENBURG, die eenige weken later aan de gevolgen overleed, waren allen ten 6 uur weder aan boord der schepen.

Den 1^{en} Januari keerden de schepen naar de reede van Atjeh terug. Ondanks de geringe resultaten der landing was het doel van den tocht bereikt, daar de steenen versterking en de hoofdkampong grootendeels vernield en verbrand waren.

Het doel was dus bereikt; de bestraffing had plaats gehad. Maar nu er eenige jaren overheen gegaan zijn, en wij de toestanden beter kunnen beoordeelen, zijn we ver van verzekerd dat de straf de ware schuldigen getroffen en het doel bereikt heeft. De radja van Pedir was zwager van den in 1870 overleden en schoonvader van den in 1873 regeerenden Sultan. Hij was dus door zijne maagschap tot ondersteuning van den Sultan verplicht; maar hij was het nog meer door zijne ambtelijke verhouding tot den Sultan. Want de staten der noordkust van Sumatra, ten westen van Telok Semawé, beginnende bij Merdoe en eindigende bij Pedir, worden geacht tot het rechtstreeksche gebied, de oude vestigingen van Atjeh te behooren, en tot den Sultan in dezelfde verhouding als de drie sagie's te staan, in

andere woorden met deze te samen Groot-Atjeh uit te maken *). De radja van Pedir zou dus verraad jegens zijnen wettigen vorst gepleegd hebben, indien hij onzijdig ware gebleven of zich van den Sultan gescheiden had. Dit wordt van andere onderhoorigheden niet aldus opgevat, wijl het vestigingen van lateren oorsprong of van latere aanhechting zijn.

Het is bovendien zeer onzeker of de 1000 of 1500 Pedireezen, waarmede de radja gezegd werd de verdedigers van den Kraton versterkt te hebben, wel onderhoorigen van den radja waren: 1°. wijl de vallei, die door een bergketen de landschappen Endjoeng en Pedir insluit, de vallei van Pedir genoemd wordt; en 2°. in 't algemeen al de bewoners van Noord-Sumatra, tusschen Diamantpunt en Tandjong Batoe Pedir, waar de sagie der XXII Moekims aan de zee grenst, Pedireezen genoemd worden §).

De commissie, die de havens van Atjeh bezocht om de proclamatie van den Gouverneur-Generaal van 7 Juni 1873 te verspreiden, en te Pedir voegzaam ontvangen was, vernam daar ook dat de radja niet vijandig gezind en genegen was, eene schikking tusschen het gouvernement van Nederlandsch-Indie en den Sultan te ondersteunen; maar ook dat hij in de onmogelijkheid verkeerde om den Sultan hulp te weigeren, als hij die van zijnen vassal zoude eischen. Het kleine landschap Pedir was omringd van landschappen, die dan vijanden

*) Het zijn Merdoe, Njoeng en Ayerlaboe, de twee laatste kleine landschappen te samen onder de benaming van Endjoeng bekend, Gighen en Pedir.

§) Om zich van Pedir naar Kotta Radja te begeven, durfden de strijders, wegen de kruisende oorlogschepen den strandweg niet nemen. Zij moesten dus in zuidwestelijke richting dwars door het gebergte en de XXII Moekims gaan. Ieder man had voor tien dagen leeftocht bij zich. De reis duurde drie dagen, dus had ieder strijder nog maar voor zeven dagen levensmiddelen over, den dag zijner aankoms. Men kan hieruit afleiden, dat het verblijf voor ieder hunner niet van lang duur kon zijn.

Men neme dit tot maatstaf en beoordeele daarnaar de agressieve kracht van inlandsche benden. Gelijkertijd moet ook de onze berekend worden, wanneer we ons voor het z.g.n. vervolgen van den vijand van onze magazijnen verwijderd

zouden zijn en hem de onzijdigheid duur te staan zouden doen komen *).

Dit alles wisten we toen niet zoo goed als nu. Wij mogen het ons niet ontveinzen, dat in de opvattingen van het Europeesche gezag ten aanzien der aangelegenheden van de inlanders niet zelden schromelijke misverstanden plaats hebben, die dan aanleiding geven tot verwickelingen, welke vermeden hadden kunnen worden, als men de toestanden beter gekend had of zich beter in hunne plaats had kunnen stellen. Zoo kan, de stand der zaken in aanmerking nemende, het zeer goed verklaard worden, dat de radja van Pedir van zijn standpunt oordeelende, zeer ontsticht was over de bestraffing die wij hem en zijn volk hebben toegediend. Hij liet zich in dien zin uit aan ALI BAHANAN, aan wien hij verklaarde den controleur KROESEN daarover te willen schrijven; hij had toch aan dezen verklaard, dat hij niet vijandig tegen het Nederlandsche Gouvernement gezind was, maar niet kon nalaten den Sultan te helpen als de vijandelijkheden zouden zijn uitgebroken. Dit kon ons echter het recht niet ontnemen, wanneer hij met zijne weerbare manschappen tegenover ons te Kotta Radja stond, hem wederkeurig met de onze te Pedir, dat voor onze marine bloot lag, te bestrijden. Het gevolg van dien maatregel was dan ook, dat zijne strijdbenden Kotta Radja verlieten en weder naar Pedir terugkeerden.

Hoewel de radja van Pedir steeds genoemd werd onder hen die ons het heftigste bestreden hebben, schijnt er toch wel reden te zijn, dit niet voor geheel juist te houden. De kapitein-luitenant ter zee BINKES immers ontving, toen hij aan den radja van Gighen de „pembrian radja”. (gift van den vorst) overbracht, een aanbod van onderwerping van den zoon en gemachtigde van den radja van Pedir, TOEKOE RADJA MOEDA ge-

---

*) Het landschap Pedir heeft ongeveer 15.000 zielen; het wordt ten oosten begrensd door Gighen met ongeveer 50.000 zielen, en ten zuiden en westen door de sagies XXII en XXVI Moekims met ongeveer 150.000 zielen.

naamd, die zich bereid verklaarde namens zijn vader de akten van souvereiniteitserkenning te teekenen, hetgeen de kapitein-luitenant echter niet aangenomen heeft, het raadzaam achtende den terugkeer van den radja aftewachten en door dezen de akten zelf te doen teekenen. Den kapitein-luitenant werd tevens een brief overhandigd, door den radja op den 11^{en} Maart 1874 geschreven, waarin hij verklaarde niet bij machte te zijn, den strijd tegen het Nederlandsche Gouvernement voortzetten. „Maar,” zeide hij verder in den brief, „hij was omgeven, aan de eene zijde door de XII en aan de andere zijde door de VI Moekims, en bovendien begrensd door de XXII Moekims, en zou dus van alle zijden door vijanden omringd zijn als hij de Nederlandsche vlag heesch.” *) Uit een anderen brief aan zijne vrouw, welke den kapitein-luitenant ter kennisneming werd gegeven, bleek, dat hij met zijne zuster en zijne dochter, de weduwen der twee laatste Sultans, en zijn kleinzoon MOHAMAD JOESSOEF, de wettige pretendent van het Sultanaat, nabij de kwala Tjangkoel, in de kampong Kajoe Adang was, naar eene gelegenheid zoekende om naar Pedir terugtekeeren, en zóó van middelen ontbloot, dat hij zijne vrouw verzocht hem 25 dollars te zenden. Ook scheen hij min of meer onder bewaking te zijn, vermits zijn neef TOEKOE RADJA HAIN aan den kapitein-luitenant BINKES vrijgeleide voor eene prauw vroeg, die hij wilde wapenen en bemannen, om den radja aftehalen en, zoo noodig, met geweld wegtevoeren.

Dit alles gaf, in April 1874, gegronde aanleiding om het er voor te houden, dat er oneenigheid was onder de voorstanders van het verzet, voor welk vermoeden tal van andere teekenen en schuchtere aanbiedingen om zich te onderwerpen aanwezig waren. Bedenkt men nu, dat de radja van Pedir, als schoonvader van den regeerenden Sultan en als grootvader van diens zoon, aanvankelijk, onder de hoofden, meer dan eenig ander belang

---

*) Dit kan met bijkomende andere redenen oorzaak geweest zijn, dat de definitieve onderwerping eerst in Maart 1876 heeft plaats gehad.

had om de onafhankelijkheid van Atjeh te helpen handhaven, en later, toen hij de onmogelijkheid daarvan na den dood van den Sultan inzag, weder de grootste belanghebbende was, door tijdige onderwerping, voor zijnen onmondigen kleinzoon, de kans te behouden om — zij het ook als vassal van het Nederlandsch-Indische gouvernement — te eeniger tijd in het bestuur over Groot-Atjeh hersteld te worden, is het dan wel juist over ons optimisme misbaar te maken, wijl wij in deze, niet onwaarschijnlijke, berekening de uitkomst voor eene bevrediging zagen. Wij meenen veeleer onze tegenstanders van politieke kortzichtigheid te kunnen verdenken, dat zij dat niet begrepen en niet aangegrepen hebben als regel voor de politieke en militaire gedragslijn, die zij zouden hebben te volgen. Wij willen den onpartijdigen lezer ook vragen of de positie, waarin de radja zich tegenover zijne naburen en andere pretendentes voor het Sultanaat geplaatst zag, niet eene verschoonende reden was voor zijne dubbelzinnige houding? Zou het ook niet daaraan toetescrijven zijn, dat zijn zoon aanbood om de akten van souvereiniteit te teekenen, terwijl daardoor aan de eene zijde het Indische Gouvernement bevredigd werd, en toch de persoonlijke gezindheid van den radja, die de handeling van zijnen zoon desavoueren kon, ongerept bleef. Bedenkt men wijders, dat het aannemen der onderwerping op de onderteekening van den waarnemenden bestuurder, den zoon van den radja, de opheffing der blokkade ten gevolge had moeten hebben, en het dus wel eens eene krijgslust had kunnen zijn, om den aanvoer der benoodigdheden naar de XII Moekims en de andere niet onderworpen sagie's mogelijk te maken, dan zal men ontwaren, dat de kapitein-luitenant BINKES goed deed de onderwerping van des radja's zoon niet aantenemen en tevens hoe moeilijk het is, in gelijksoortige aangelegenheden, eene beslissing te nemen, die goed en geen misgreep is; zoomede dat de inlanders in politieke geslepenheid niet voor ons behoeven ondertedoen.

Terwijl het maritieme eskader bezig was Pedir te bombar-

deeren, ontving de Kommandant der maritieme middelen een schrijven van den radja van Gighen, TOEKOE BINTERA KAMANGAN POTJOET OSSMAN, *) waarin hij terugkwam op een reeds gedaan aanbod, om bij het Nederlandsch-Indisch Gouvernement als bemiddelaar op te treden. Genoemde Kommandant verwees den radja naar den Opperbevelhebber, waarop deze reeds den 30^{en} December een aan ons gericht schrijven aan boord deed brengen. Geene gelegenheid wenschende voorbij te laten gaan, die de Atjehsche zaak tot eene vredelievende oplossing zoude kunnen brengen, werd dit aanbod aangenomen, wijl het kwam van het hoofd van een der aanzienlijkste onderhoorigheden van Atjeh, zijnde een man van goede reputatie, die door zijne verwantschap aan den Sultan en aan PANGLIMA POLIM wellicht invloed op den gang van zaken kon uitoefenen. Voor zoover bekend is heeft echter de uitvoering der voorgestelde bemiddeling geene plaats gehad. §)

Reeds den 29^{en} December waren des middags 2 achterlaadkanonnen van 12 c.m. achter stevige traversen ter zuidwestzijde van het kamp in batterij gebracht, terwijl daar ook eene batterij voor 2 mortieren van 20 c.m. werd gebouwd. Uit de eerstbedoelde vuurmonden werd aanstonds, met veel succes, het vuur geopend op den linkeroever der rivier, ter hoogte van de Missigit, van waar schoten uit de bamboe doeri en het boomte in ons kamp vielen. Het geheele belegeringspark, bestaande uit 6 bronzen getrokken kanons van 12 c.m. op belegeringsaffuit (kort), 6 idem achterlaad, 4 bronzen mortieren van 20 c.m., kwam dien dag in het kamp aan. Op den laatsten dag van het jaar was de belegeringsarbeid tot de noordelijke grens der vlakte genaderd, waar de hoofdbatterij opgeworpen en bewapend zoude worden met 6 getrokken kanons van 12 c.m. (4 op den Kraton en 2 op de Missigit gericht) en 4 mortieren van 20 c.m.

*) De titel van POTJOET OSSMAN toont dat de radja van hooge geboorte is.

§) Zie den brief van den radja en het antwoord daarop in bijlaag E.

Een geweldige regenbui, die den 31^{en} en volgenden dag aanhield, deed groot nadeel aan de werken en het bivouac, waardoor niet alleen groote moeilijkheden ondervonden werden in den arbeid, maar ook de gezondheidstoestand kwam te lijden. Dit maakte het graven van waterleidingen tot verbetering van het kamp en de onverwijlde oprichting der hospitaalbarakken noodig. Het bouwen der belegeringsbatterijen werd niettemin met kracht voortgezet, zoodat de kommandant der artillerie den 4^{en} Januari kon rapporteeren, dat de hoofdbatterij en de daarbij gelegen mortierbatterij tot vuren gereed waren.

Den 30^{en} December kwam ter reede van Atjeh de Britsche oorlogstoomer *Thalia*, commodore WAALCOMBE, ter overbrenging van eenen brief van H. M. de Koningin VICTORIA aan den Sultan. De commodore, aan wal en in ons kamp gekomen zijnde, verzocht den Opperbevelhebber hem een geschikt middel aan te geven hoe hij den brief aan den Sultan zoude kunnen doen toekomen. Wij gaven te kennen, dat met het oog op de hooge herkomst van dien brief, de geschiktste wijze van bezorging zeer zeker zoude zijn, hem op plechtige wijze in eene sloep van zijnen bodem en onder Britsche, tevens parlementaire vlag, rivieropwaarts tot vóór en dan verder in den Kraton te doen brengen, doch dat wij er niet voor zouden durven instaan — vooral na het gebeurde met onzen parlementair — dat het niet als eene krijgslust zoude worden beschouwd, door ons uitgevonden, om op slinksche wijze binnen de vijandelijke positie te dringen, ten einde met de zwakke punten bekend te worden, en derhalve de bemanning der sloep wel eens vijandig bejegend zoude kunnen worden. DATOE ABOE HASSAN, onze Maleische tolk, meende eveneens, dat deze wijze van bezorging, zelfs onder Britsche vlag, niet zonder gevaar zou zijn. De commodore, na met zijne officieren geraadpleegd te hebben, dacht het niet te mogen wagen.

Wij gaven toen in overweging den Sultan schriftelijk van de komst van H. M. stoomschip en het doel daarvan kennis

te geven, met verzoek den brief, uithoofde van den oorlogstoestand, door een gezantschap of vertrouwde personen te doen afhalen, waaraan door ons veilige doortocht zou worden verzekerd. De commodore vond dit middel goed en liet door zijnen Maleischen tolk onmiddellijk eenen brief in dien geest schrijven, welke aan ALI BAHANAN ter bezorging werd gegeven, met toezegging eener belooning van tien dollars, als hij het bewijs bracht dat de brief in handen van den Sultan was gekomen.

ALI BAHANAN kweet zich den 1^{en} Januari van deze taak, en maakte van de oogenblikken wachters gebruik om berichten van onzen parlementair in te winnen. Hij kon omtrent zijn lot geene zekerheid bekomen; volgens eenigen was hij werkelijk gedood, volgens anderen slechts gevangen landwaarts gevoerd. De brieven waren niet vernietigd, maar het wantrouwen der Atjehers was zoo groot, dat geen hunner, uit vrees dat ze verborgen gift inhielden, ze had durven openen, waartoe zich een Arabier, meer vertrouwen in onze eerlijkheid hebbende, had aangeboden, en ze ook had voorgelezen. Naar hetgeen aan ALI BAHANAN werd gezegd, zouden noch de Sultan, noch zijn vertrouwde shahbandar PANGLIMA TIBANG, noch ook TOEKOE RADJA PAKIK van Pedir tegen eene onderwerping en soevereiniteitserkenning gezind zijn geweest, doch had PANGLIMA POLIM zich daartegen heftig verzet. Men had besloten, zeide men hem, de hoofden der drie sagie bijeen te roepen en met hen te raadplegen.

De Sultan liet, in eenen brief van 2 Januari, drie dagen uitstel tot afhaal van den brief der Koningin vragen. De commodore was niet geneigd zoolang te wachten en verzocht den Opperbevelhebber, onder toezending van den brief van H. M., dien aan den Sultan te doen brengen. Wij voldeden gaarne aan dit verzoek, wijl het ons gelegenheid gaf de Sultan een protest te doen toekomen over de trouwelooze daad jegens onzen parlementair gepleegd *). Ten einde ALI BAHANAN

*) Zie dezen brief in Bijlaag F.

NAN, die den brief der Koningin zou overbrengen, niet in ongelegenheid te brengen, werden de beide brieven volgens Oostersch gebruik in één omslag van geel satijn genaaid, zonder dat het hem werd medegedeeld. Wij rekenden, dat hij zich bij ontdekking van de list, met meer goede trouw overzijne onschuld zoude kunnen verantwoorden, als hij van de kunstgreep onkundig werd gelaten. Het bleek spoedig dat wij goed gezien hadden.

Den 5^{en} Januari werd ALI BAHANAN in den Kraton toegelaten. Toen het bleek, dat in het couvert behalve den brief der Koningin ook een tweede van ons was gesloten, werd genoemde Arabier op dreigende wijze ter verantwoording geroepen, vooral door zekeren hadji ABDOEL RACHMAN, bevelvoerder van eene versterking nabij de groote Missigit. Ware hij geen Arabier geweest, en had hij niet onder aanbod van eede zijne onschuld kunnen betuigen, dan zou hij waarschijnlijk groote moeilijkheden hebben gehad. Nu liep het rustig af, ofschoon hij bij zijne terugkeer door genoemde hadji aangehouden, maar door bemiddeling van TOEKOE NEQ weder losgelaten werd. Wij vernamen later, dat de aanhouding van onzen parlementair en zijn gevolg, nadat ze reeds verlof bekomen hadden om terug te keeren, voornamelijk geweest was om te beletten het geheim van den toegang en de aangelegde werken te verraden. Het dooden zou slechts represaille geweest zijn, wegens de nederlaag en de verliezen op den 25^{en} December bij Lemboeq geleden.

ALI BAHANAN was bij het voorlezen van den brief der Koningin tegenwoordig. Wat hij ten aanzien van zijnen inhoud mededeelde kwam vrij wel overeen met dien, welke door den Engelschen Minister van Buitenlandsche zaken, lord GRANVILLE, in het parlement is aangegeven, als het geschiktste antwoord op het schrijven van den Sultan van de maand Moharan 1290, (Maart 1873). Het verdient echter opmerking, dat de Sultan, na de voorlezing, zich verwonderd tot de hem omringende hoofden wendde, met de vraag of zij iets wisten van eenen brief in de

maand Moharan aan de Britsche Regeering geschreven, want dat hij zich daarvan niets kon herinneren, welke vraag door allen ontkennend werd beantwoord. Het is waarschijnlijk, dat de bedoelde brief geheel buiten weten van den Sultan geschreven en verzonden is, want het grootzegel was in bewaring bij zekere POTJOET DI ATAS, zuster van TOEKOE PAKIK, radja van Pedir, en weduwe van den vorigen in 1870 overleden Sultan, eene vrouw die veel invloed bezit.

Ook onze brief werd voorgelezen, maar niet beantwoord. De Sultan beweerde niets te weten van onzen zendeling, noch van vorige brieven. Deze bewering van den Sultan komt niet overeen met hetgeen men vier dagen te voren aan ALI BAHANAN gezegd had. Men leert er uit hoe moeilijk het is met inlandsche volken den juisten stand van zaken te leeren kennen en daarop combinatiën te bouwen. Aan ALI BAHANAN werd, na het voorlezen der brieven, gevraagd of het werkelijk onze bedoeling was vrede te sluiten. Hij gaf daarop ten antwoord, dat hij geen zendeling van den Generaal was en dus ook geene volmacht had op die vraag te antwoorden, doch dat hij meende dat de vredesvoorstellen oprecht gemeend waren. Er werd toen gesproken over de keuze van een bemiddelaar, van eene tussenpersoon, die van geen minderen rang mocht wezen dan een onafhankelijke vorst, zooals die van Siak, Deli. Van een radja van Troemon wilde men als bemiddelaar niet weten. Maar, toen er van de voorwaarde sprake werd, n.l. de erkenning van de Nederlandsche souvereiniteit, was de tegenstand zoo algemeen, dat het denkbeeld van onderhandelen dadelijk opgegeven werd.

Nadat van de kommandanten der artillerie en genie rapport ontvangen was, dat de frontbatterij gereed was om het vuur op den Kraton te openen, werd eene conferentie belegd, om de verder te nemen maatregelen te bespreken. In die conferentie waren tegenwoordig: de tweede bevelhebber, de chef van den staf, de kommandanten der artillerie en vestingartil-

lerie, de kommandant der genie, de souschef van den staf, de chef der opnemingsbrigade.

In ons particulier journaal is de uitslag dezer conferentie op de volgende wijze beschreven:

„Na voorafgaande algemeene beschouwingen blijkt, dat de aanwezige officieren vrij algemeen van gevoelen zijn, dat uit de frontbatterij geene bres in de wallen van den Kraton zal kunnen geschoten worden, wijl het geboomte dat de wallen dekt het gezicht belemmert en verhindert om het effect der schoten waar te nemen. Zelfs het meer vooruit brengen der batterij kan daaraan niet te gemoet komen. *) De kommandanten der artillerie en genie zijn daarom van meening, dat de Kraton, na door een overstelpend vuur te zijn beschoten, zal moeten worden bestormd door eene kolonne, die tot dat einde op den linkeroever overgaat.

„De Opperbevelhebber zegt, dat het overstelpend vuur wel zal kunnen bijdragen om de verdedigers uit den Kraton te doen trekken, maar niets ons verzekert, dat zij er niet weder in zullen trekken, zoodra de storm begint; dat het wagen van een storm zoo lang aan den Kraton de stormvrijheid niet ontnomen is, roekeloos en onraadzaam is.

„De chef van den staf is van gelijke meening.

„De kommandanten der artillerie en genie stellen nu voor om zich vooraf van de Missigit te verzekeren. Wanneer gedurende een paar uren op den Kraton en het terrein vóór de Missigit — zeggen zij — een goed en aanhoudend vuur wordt gericht, zal de aanval op de Missigit zonder groot gevaar kunnen geschieden. Dit punt schijnt verlaten te zijn, of zal niet bezet blijven als het door granaten en bommen wordt beworpen.

---

*) Dit bewijst dat het niet waar is, wat kapitein BOREL op bladz. 28 van boven zegt: „Voorstellen van de artillerie uitgaande, om de batterijen te verplaatsen, werden niet ingewilligd.” Zulke voorstellen zijn nimmer gedaan. De chefs der verschillende speciaalwapens genoten de meest mogelijke zelfstandigheid. Nimmer is een voorstel van de artillerie of genie afgewezen.

Een storm met twee halve bataillons en één in reserve zal ons dat punt verzekeren.

„Daarvoor zal echter noodig zijn dat eene goede en veilige gemeenschap der beide rivieroeveren worde verkregen, en een voldoende getal schanskorven worden aangemaakt, om de oostelijke face, die open ligt en aan het vuur uit Pakan Atjeh en de Kraton blootgesteld is, ten spoedigste te kunnen sluiten. In de Missigit zal dan het noodige geschut kunnen worden gesteld, om daarmede in den Kraton bres te schieten.

„Tegen dit plan bestaat bij geen der aanwezigen bedenking, en wordt mitsdien besloten tot de volgende voorbereidende maatregelen over te gaan:

„1°. Op te ruimen de gewassen langs den linkeroever der rivier, om aldus een open en begaanbaar terrein naar de Missigit te bekomen;

„2°. met de batterij op den rechteroever der rivierbatterij N°. 1 genaamd — het terrein tusschen kampong Djawa en de Missigit schoon te houden;

3°. de hoofdbatterij te voltooiën en de parallel naar de rivierzijde te verlengen;

4°. het vuur der batterij niet te openen, zoolang de gemeenschap met de beide rivieroeveren niet op voldoende wijze hersteld is;

„5°. met kracht nacht en dag te werken aan de voltooiing der brug.

„Daarna wordt de conferentie gesloten.”

De brug die de kolonel WIGGERS VAN KERCHEM had doen leggen was door den bergvloed van den 31^{en} December weggespoeld. Het water rees zoo hoog, dat het kamp dreigde onder te loopen, en vivres en munitiën gevaar liepen van overstromd te zullen worden. Wij moesten ons gedurende den nacht van 31 December op 1 Januari, van kwart tot kwart uur, bericht omtrent den stand van het water doen geven, ten einde zoo noodig voor zieken en andere zaken maatregelen van voorziening te kunnen nemen. Voor het herstel der gemeenschap

tusschen Penajoeng en kampong Djawa was door den luitenant ter zee H. J. VAN DER MANDELE eene gierbrug gelegd, die goed werkte, maar niet geschikt was groote troepen afdeelingen te gelijk overtebrengen, terwijl de genie dadelijk begonnen was eene vaste brug te leggen. Het werk daaraan werd evenwel zeer vertraagd door den hoogen waterstand, die het inheien der jukpalen en het aanvoeren van materialen zeer bemoeilijkte. Men vreesde daarmede niet vóór 10 Januari gereed te zullen komen.

Van ABDOELLAH, onzen kondschapper, werd vernomen, dat hij den 4 Januari in den Kraton was geweest en daar den vorigen dag ongeveer 500 man uit de Toenong waren aangekomen. De Kraton zou onder bével staan van een zoon van den radja van Pedir. PANGLIMA POLIM en de radja van Pedir waren te Longbatah. De Sultan was steeds slapende en zich met niets bemoeiende. MAS SOEMO WIDIKDJO zou te Longbatah vermoord zijn, door hem water in mond en neus te gieten en hem achterover liggende den mond vast te knijpen, eene straf die op dieven en overspelige vrouwen wordt toegepast. De Missigit met zijne voorwerken was niet verlaten, maar de berichtgever was er zelf niet geweest.

Door hieronder de beschikkingen medetedeelen, die voor den aanval op de Missigit genomen zijn, zullen wij doen zien dat wij niet van meening waren, dat de aanval door slechts twee halve bataillons met één in reserve gedaan zoude moeten worden. Wij bestemden daarvoor de geheele tweede brigade, met hare artillerie, eene compagnie sappeurs en mineurs en de sloepenflottille, en hielden de geheele overige macht onder 't geweer, gereed om de ageerende brigade te ondersteunen als het noodig zoude zijn. Toen wij den 5^{en} Januari aan den kolonel DE ROIJ VAN ZUIJDEWIJN de instructien voor zijnen aanval, waaronder ook eene schets van de positie, gaven, vroeg hij of het hem geoorloofd was den aanval voortzetten tot den Kraton als dit mogelijk zoude zijn. Ons antwoord was: „dat wij er niet

tegen waren dat het geschiedde, als er kans mocht zijn om, met de vluchtende verdedigers der Missigit, tot in den Kraton te dringen, doch dat hij naar onze meening genoeg tegenstand in de Missigit zou vinden, om een verder dringen ondoenlijk te maken, en wij zeer te vreden zouden zijn als dien dag de Missigit genomen en tegen een „retour-offensief”, waarvan de noodzakelijkheid bij de vorige expeditie gebleken was, gedekt zoude kunnen worden.”

De beschikkingen waren in groote trekken als volgt:

„De tweede brigade maakt om 4 ure reveille en begint dadelijk den overgang naar den linkeroever der rivier; de reveille wordt niet geblazen doch heeft in stilte plaats. Voor de overige troepen heeft de reveille door tamboers op de gewone wijze plaats ten 5 ure;

„Aan de tweede brigade, met hare artillerie en de 1^e compagnie sappeurs en mineurs wordt de aanval op de Missigit opgedragen;

„Om 7 uur opent de artillerie uit de batterij No. 1 en de frontbatterij een verpletterend vuur op den Kraton en de Missigit;

„De brigade rukt onder bescherming van dat vuur op de Missigit aan, ondersteund door de gewapende sloepenflottille, welke laatste tegen de Missigit demonstreert als wilde zij de positie met eene landing bedreigen, doch zorgt niet binnen de schootlijn van batterij No. 1 te komen en haar vuur op de Missigit niet te belemmeren;

„Zoodra de brigade de voorwerken van de Missigit nadert houdt het vuur der batterijen tegen de Missigit op, doch blijft dat op den Kraton en de Pakan Atjeh doorgaan; de kommandant der brigade verwittigt de kommandanten der batterijen van dat moment, door een officier middels de sloepenflottille;

„De infanterie neemt ransels en stormladders mede;

„De genie zorgt voor een voldoende aantal zandzakken en schanskorven om de Missigit tegen „retour-offensief” te beveiligen; de artillerie voor infanterie-reserve munitie;

„De geneeskundige dienst plaatst een tijdelijke ambulance aan den linkeroever der rivier met een voldoende personeel officie-

en van gezondheid en hospitaalsoldaten in kampong Djawa;

„Zoodra de tweede brigade hare beweging voorwaarts begint omen de bataillons der derde brigade onder de wapenen, en zezet één der bataillons daarvan de legerplaats der tweede brigade. De veldbatterijen en cavalerie tuigen en zadelen en ruden zich gereed op eerste signaal uit te rukken.”

Wij nemen nu uit het koloniaal verslag het verhaal der ope-
tie van dien dag over:

„Den 6 Januari des morgens ten 7 ure stond de troepen-
licht slagvaardig in het gedurende de vorige dagen opengekapte
rein ten zuiden van kampong Djawa, nabij het bivouac van
rechter halve 14^e bataillon op den linker Atjeh oever, waar
dekking eene compagnie infanterie werd achtergelaten. Op
linkerflank, gesteund door eene sloepenflottille, baande de
kolonne zich met groote moeite een weg door het zwaar be-
deide terrein, daarbij zoo veel mogelijk het voetpad langs de
ier volgende. Na een marsch van bijna 2 uren was men,
streeks 9 uur, met inspanning van alle krachten, nog slechts
in 800 passen gevorderd, waarop de tocht werd voortgezet
or eene aaneenschakeling van kleine met zware heggen om-
ven grasvlakten. Een half uur later verried een allerhevigst
non- en geweervuur, dat men voor eene vijandelijke verster-
ing stond, die zich eenigen tijd later aan het oog vertoonde,
n onze troepen op eene smalle vlakte deboucheerden, op 40
afstands van een geducht versterkte benting. De kolonel DE
IJ VAN ZUIJDEWIJN werd hier gewond, doch kalm en vast-
den bleef hij zijne bevelen geven. Onder het moorddadig
r des vijands, door onze infanterie en artillerie met klem
twoord, werd tegen den rechter vleugel der versterkingen
aanvals kolonne geformeerd, terwijl 2 halve bataillons
en trachten de linkerflank der Atjehers om te trekken.
aatste bleek echter door het dicht begroeid terrein onmo-
te zijn, waarop ook deze beide halve bataillons tot den
anval tegen 's vijands linker vleugel werden opgesteld.
randjoes en andere hindernissen rukten de beide kolonnes,

onder een hagelbui van kogels, zonder weifeling voort en toen de onzen de kruin der borstwering bereikten, nam de vijand de vlucht en bleek het dat men een der voorwerken vermeersterd had van de Missigit die 300 meter meer zuidwaarts gezien werd. Het linker halve 3e bataillon volgde den vluchtenden vijand op de hielen en weinige minuten later drongen verschillende afdeelingen der onzen van meer dan ééne zijde de Missigit binnen. Deze was op dat oogenblik niet meer bezet, doch werd van de oostzijde onveilig gemaakt door het vuur van den Kraton en de daarvóór gelegen werken. *) Achter eene dekking van schanskorven en zandzakken, door onze genietroepen terstond aan die zijde opgeworpen, werd nu de artillerie in batterij gebracht, en inmiddels eene verkenning om de Missigit gedaan en den Opperbevelhebber bericht gezonden van het behaalde voordeel. Na den harden strijd, dien men had gevoerd, was het geene zaak de vermoeiende troepen nog tegen den Kraton te doen ageeren, en zoo werd er besloten, dat 8 compagnie infanterie, met de noodige artillerie en genie troepen, de overde stelling zouden bezet houden, en de overige troepen naar Penajoeng zouden terugkeeren, waar het bivouac den ganschen dag uit het oosten was bestookt geworden, doch zonder ernstig verliezen aan onze zijde.

„Onze troepen telden dien dag 17 dooden en 217 gekwetsten, onder welke laatste 14 officieren. §) Hierbij mag niet onvermeld

*) Namelijk de Pakan Atjeh.

§) Er waren ook nog 15 paarden gewond. De vijand zou, volgens onzen kondschapper, ongeveer 100 dooden en 20 gekwetsten hebben gehad. Het is opmerkelijk hoe doodelijk bijna alle onze schoten waren. De verhouding tusschen dooden en gekwetsten was bij den vijand in omgekeerde rede tot hetgeen gewoonlijk plaats heeft, en ook onder de onzen plaats had, waar het getal dooden op de gekwetsten zelden boven 8% was. De Atjehers beweerden dat wij van ontplofbare kogels gebruik maakten en, ofschoon wij dit tegenapraken, beweerde TOEKOR NEQ er de bewijzen voor te kunnen leveren. Voor de verklaring van dit „in corpore vile” geconstateerde feit, verwijzen wij naar de verhandeling van den heer ZEKERS in de vergadering der „Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap” van Maart 1876.

blijven, dat de Opperbevelhebber, in zijn rapport nopens de bestorming van de Missigit, hulde bracht aan den loffelijken ijver en de juiste krachtontwikkeling van den geneeskundigen dienst, „waardoor,” zoo schreef hij, „het zeer merkwaardig feit heeft plaats gehad, dat te 12 uren 'smiddags, reeds 126 van de gewonde militairen, goed verbonden, naar de zieken-schepen waren gebracht.” Vroeger en later heeft de geneeskundige dienst zich bij de expeditie steeds ten hoogsten lofwaardig gemaakt.

Wat is er nu waar van al wat kapitein BOREL op bladz. 15, 16 en 17 over den aanval op de Missigit zegt: van het niet voorbereiden door de artillerie; van het niets weten van het bestaan van voorliggende werken; van de mogelijkheid om met twee compagnien hunne ligging te verkennen: of het struikgewas tusschen kampong Djawa en de Missigit op te ruimen; van eene omtrekkende beweging door luitenant-kolonel PEL; van de mogelijkheid om zonder offers in het bezit der stelling te komen? Immers niets. De kapitein BOREL schijnt de geschiedenis van den dag niet te kennen en ook niet goed wat de artillerie daarbij verricht heeft. Is er ook geen tegenspraak als hij zegt, dat het vuur der vestingartillerie uit de front-batterij de Missigit heeft schoon geveegd en er toch geene voorbereiding van de artillerie heeft plaats gehad? Als de Missigit, die hier reduit was, door de artillerie onhoudbaar is gemaakt, zal dat toch ook niet zonder uitwerking op de verdediging der enveloppe gebleven zijn.

De Missigit was ten noorden op ongeveer 150 meters afstand gedekt door eene lage borstwewer van 200 meters vuurlijn, en ten westen op 40 meters afstand door eene gelijksoortige borstwewer van 360 meters vuurlijn, die ten zuiden geflankeerd werd door eene andere van 100 meters vuurlijn. Eenigzins zuidelijker waren eenige gedetacheerde werken, ongeveer in het verlengde van de noorder face van den Kraton, nabij de begraafplaats Kandang Poth Djemaloon, die zelve ook defensief ingericht was, en nog zuidelijker de veldwerken van

Kotta Goenongan, die de eenige overgebleven poort „Pintoe Oekoep” verdedigden, nadat de hoofdpoort ten noorden gebarricadeerd en voor het gebruik gesloten was. *) Er kon dus geene omtrekking plaats hebben. Wij ontkennen ook dat de luitenant-kolonel PEL door omtrekking in de vijandelijke stelling is gekomen. Wij hebben daarvan nimmer iets vernomen; het brigade-rapport maakt er geene melding van, hetgeen toch wel geschied zoude zijn, indien zulks had plaats gehad, vermits de luitenant-kolonel PEL den geblesseerden kolonel DE ROIJ VAN ZUIJDEWIJN in het kommando der brigade is opgevolgd. Het verslag zegt, dat van de vier bataillons twee den rechter, en twee den linker vleugel van de noordelijke werken hebben aangetast.

De positie kon ook niet anders aangegrepen worden dan in front, 't zij ten noorden, 't zij ten westen. Doch van deze twee facen der enveloppe was de noordelijke de verkieslijkste; 1° omdat zij langs de rivierzijde het gemakkelijkste te bereiken was; 2° omdat de kolonne in die richting het best hare basis dekte en in onafgebroken gemeenschap bleef met de flottille; 3° omdat zij daardoor één der flanken goed aangeleund had; 4° omdat de noorder face beschoten kon worden door de batterij N° 1, en zoo niet ten volle geëcharpeerd door de frontbatterij, deze dan toch aan de verdedigers der enveloppe groo- nadeel zou toebrengen, door de granaat-scherven, die niet de Missigit, doch daar buiten te recht zouden komen.

Naar onze overtuiging, zou dat echter niet belet hebben, onze kolonnes bij de bestorming, als het vuur onzer artillerie ophouden, de verdedigers weder achter de borstwering vinden. De kapitein BOREL overschat de werking van zijn wapen en heeft geen goed begrip van die der infanterie. Het zou er met de weerbaarheid van een land bedroefd uitzien als de infan-

*) De poort waar, tijdens de eerste expeditie, de le luitenant A. E. ALBRECHT met zijne compagnie Amboneezen zoude zijn doorgedrongen, als de aanval minder spoedig gestaakt ware geworden.

terie zich zoo licht uit het veld liet jagen. Reeds op bladz. 191 hebben wij doen zien, dat we de meening van de chefs der speciaalwapens, over de werking der artillerie, als voorbereiding tot het bestormen van den stormvrijen Kraton, niet deelden, en op bladz. 193, dat we omtrent het gemakkelijk nemen van de Missigit eveneens eene andere opinie hadden, en daarom ook voor deze ernstige operatie ruimere beschikkingen namen, dan die, welke in de conferentie van 4. Januari waren voorgesteld.

Als infanterie-officier, die meer dan eene bestorming had bijgewoond en er zelfs eenige met groot verlies had zien afslaan, hadden wij eene andere meening van de kansen, om met goed succes stormvrije en goed verdedigde versterkingen door bestorming te nemen, en van de offers die gebracht moesten worden, om beklimbare maar door chicanemiddelen en eene dappere infanterie verdedigde veldwerken te veroveren; in 't kort van hetgeen de infanterie vermag als zij hare versterkte positiën goed verdedigt. Wordt een storm afgeslagen, dan heet het gewoonlijk, dat hij door de artillerie niet genoeg was voorbereid. Dit is niet juist. De reden is gewoonlijk, omdat aan de versterking de stormvrijheid niet ontnomen was. De artillerie kan zeker veel kwaad doen; zij kan de verdedigers beletten de wallen of borstweren te bezetten zoo lang haar vuur duurt, maar ze weder te bezetten, als het vuur zwijgt en de storm begint, kan zij niet verhinderen. Wij hebben dat in Indie, waar de verdedigers zich door zeer eenvoudige middelen tegen het artillerievuur weten te beschutten, altijd zoo gevonden. Bij beklimbare veldwerken echter, hoe goed ook verdedigd, hangt veel, zoo niet alles, af van de kracht en de dapperheid der aanvallers. Te Atjeh zijn wij altijd geslaagd als wij het wilden,*)

---

*) De krijgskundigen weten, dat ook aanvallen gedaan worden, die slechts demonstratiën zijn en dan ook slechts een kortstondig succes beoogen. Het zijn dan, middelen om de aandacht van den vijand afteleiden, of hem voor korten tijd terug te dringen, hem te voelen („tater” zooals de franche term is), te onderzoeken waar zijne grootste kracht is en hoeveel hij er ontwikkelen kan. Dergelijke aanvallen worden nooit „à fond” doorgezet.

dat is: als het nemen der aangevallen positie het doel van den aanval was en de krachten der aanvallers aan dat doel geëvenredigd waren.

Wat de kapitein BOREL over de verovering van de Missigit zegt is ver van juist. Hij heeft toegegeven aan zijne zucht om aftekeuren, in die mate zelfs, dat zijn oordeel er door verblind is. Daarom volgde hij lezingen die onjuist waren, ofschoon ze reeds lang door onpartijdigen met goed gevolg wederlegd zijn. Ze op nieuw voor den dag te brengen in een boek, dat hij voor onpartijdig en serieus wil doen doorgaan, getuigt evenwel niet voor die onpartijdigheid, noch ook voor zijn gezond verstand en zijn gevoel voor kieschheid. Hij streefde zijn doel voorbij, waarvan, ter loops gezegd, ons de beweegredenen ont—
snappen, door zijn boek niet op de waarheid der feiten te doe—
steunen, hetgeen hem onvermijdelijk het vertrouwen van wel—
denkenden moet doen verbeuren.

Had hij eene militaire studie willen geven, dan had hij d—
wederlegging van onpartijdigen niet mogen over het hoofd zie—
en zich moeten houden aan de officieele rapporten, die eer—
verzameling zijn van de rapporten der compagnies-, korps-
brigadekommandanten en dus niet gewraakt kunnen worde—
Hij stelde echter zijne lezing in de plaats der verslagen, die
de Indische en Nederlandsche Staatscouranten zijn opgenome—

Voor zoover wij weten, is de waarheid van die rapporte—
nimmer ontkend. Op bladz. 5 van het drukwerk „Atjeh ged—
rende de tweede expeditie en later,” lezen wij, dat een offici e
die door zijne betrekking bij het hoofdkwartier gerekend ko
worden goed op de hoogte te zijn, in Januari 1874 aan ee
zijner vrienden te Batavia schreef: „De telegrammen van de
Generaal VAN SWIETEN verdienen alle vertrouwen; zij geve
geheel terug wat tijdens de afzending werd vernomen.” Welk
recht heeft de kapitein BOREL, die dat ook weten kon, zijne
lezing in de plaats der officieele te stellen? Hij gaat daarin
zoo ver, dat hij zelfs zijne opvattingen, omtrent de redenen
onzer gedragslijn, doet voorkomen alsof het de onze waren.

Wij ontkennen al wat de kapitein BOREL dienaangaande gezegd heeft en verklaren zijne ontledingen voor verzonnen. Wij gaven hem immers nooit het recht om onze geheime gedachten en drijfveren te verklaren. Evenmin is hij bevoegd, om wat hij er van denkt, op eigen gezag, als onze beweegredenen op te geven. Tot gedeeltelijke verschooning van den schrijver, zijn wij genegen het er voor te houden dat hij niet de eenige bewerker van zijn boek is geweest. Wij vinden daarin gedurig denkbeelden en uitdrukkingen terug, die wij ook elders hebben aangetroffen. Hij is een compiler van valsche voorstellingen of de penvoerder van vijandige medewerkers.

Wij ontkennen, dat de werken die de Missigit omringden van **nieuw**en aanleg waren. Aan de inklinking, aan de ingebrachte **kokers** voor schietgaten bleek genoeg, dat zij reeds **vóór** de landing gemaakt waren. Slechts de rivierbatterij en de borstweeer **langs** de rivier, d. i. de teruggetrokken flank dier batterij, dienende tot de dekking tegen de vuren uit de frontbatterij, waren **nieuw**. Dat men van het bestaan der enveloppe in het hoofdkwartier niets wist is ook niet juist. Al wist men ook **alles vóór** den aanval niet even goed als ná de verovering, men wist **toch** door RADJA BOERHAN OEDIN, dat de Missigit van eene enveloppe voorzien was. Men kon het trouwens ook wel gissen **als** men het door hem niet vernomen had. Men wist het ook **door** de aanhouding van onzen parlementair bij de voorwerken; **men** wist het door ALI BAHANAN en door het zien aanleggen **der** rivierbatterij met haar teruggetrokken face.

Dat eene verkenning, door twee compagniën gedaan, ons de enveloppe beter had kunnen doen kennen, is weder onjuist. Zij **zou** geen ander effect gehad hebben dan onze verliezen nutteloos **te** vermeerderen. De afstand van kampong Djawa tot de enveloppe bedroeg, op weinige meters na, een kilometer, geheel begroeid met pisangboomen, suikerriet en hooge struiken. De beide compagniën der verkenning hadden tot de enveloppen moeten doordringen, om iets te kunnen zien, en dan evenals de aanvalsekolonne van den 6^{en}, daar beschoten wordende, of het ge-

vecht moeten aannemen, hetgeen ze grootendeels vernietigd zoude hebben, òf aanstonds moeten terugtrekken, hetgeen de verkenning vruchteloos had doen blijven. De verkenning zou dus òf zonder nut schadelijk òf overbodig zijn geweest.

Zij was ook overbodig, omdat men wist waar de Missigit, en dus ook waar de enveloppe lag, want men had ze beiden voor zich. De Opperbevelhebber had ze gezien, toen hij in 1857 een tractaat van vrede met den Sultan sloot, en van de officieren, die de vorige expeditie hadden mede gemaakt, kenden een groot deel de ligging eveneens. Dat men het bestaan der enveloppe in het hoofdkwartier niet ignoreerde, blijkt immers uit de beschikkingen voor den aanval genomen, luidende „zoodra de brigade de voorwerken van de Missigit nadert” enz. Men wist dus van de enveloppe al wat in redelijkheid te weten was.

Wetende wat wij wisten, waagt men geene verkenningen in den blinde. In dergelijke omstandigheden moeten verkennin- en aanval één zijn, zooals met alle veldwerken, die men onverhoeds op een slagveld ontmoet. Verkenningen worden in andere omstandigheden en met andere oogmerken gedaan. Het is echter eene gewoonte in Indië, om alles wat niet goed uitvalt aan gemis van verkenning of voldoende verkenning toe te schrijven, hoewel de tegenspoeden gewoonlijk dieper liggen en andere oorzaken hebben. Bij ons was de aanval geslaagd, maar men moest toch, gelijk op alles wat plaats had, iets aftekeuren, iets in den Opperbevelhebber te bedillen hebben. Bij gebrek aan beter waren het de offers, daarvoor gebracht, die het moesten ontgelden. De oorzaak was licht te vinden; men had niet vooraf verkend en de struiken op het vóórliggende terrein niet ver genoeg opgeruimd. Wij zetten het den kapitein BOREL, om op eene diepte van 1000 m. en eene breedte van minstens 200 m., de gewassen en struiken wegtekappen, als een dappere en goed gewapende vijand gereed staat, ieder die onder het bereik komt, nederteschietsen.

Toen wij den kolonel DE ROIJ VAN ZUIJDEWIJN, die gekwetst was, in zijne hut bezochten, hem bedankten en geluk

wenschten met de behaalde overwinning, verontschuldigde hij zich, ietwat verlegen, wegens de verliezen, die hij geleden had en zijnen wat wilden aanval. „Doch,” voegde hij er bij, „ik kon niet anders; toen ik voor de vijandelijke werken stond en daaruit beschoten werd, had ik geen andere keuze dan de „charge à fond.” Hij was blijkbaar onder den indruk van 't geen men hem gezegd schijnt te hebben, dat de verovering van de Missigit gemakkelijk gaan zou. Wij stelden hem gerust, zeggende, dat wij te veel ondervinding van den oorlog hadden om er anders over te denken.

Wij kenden op dat oogenblik de vijandelijke positie nog niet. Later zagen wij met eigen oogen, dat de aanval niet anders te doen en eene omtrekking onmogelijk was. Maar we hadden voor onze aanvankelijke meening een motief, dat ons niet toegelaten zou hebben te twijfelen, als twijfel bij ons bestaan had. Het was de degelijkheid van den chef van den staf der brigade. De kapitein G. C. E. VAN DAALEN, die deze functie waarnam, was een der intelligentste en actiefste officieren der expeditie; hij was wat een chef van den staf wezen moet, den bevelhebber aanvullende en vervangende waar het noodig is. Wij hielden ons overtuigd, dat hij zijn brigadekommandant, die eerst sedert twee dagen het bevel had overgenomen, wel met goeden raad zou hebben te recht gewezen, als deze wellicht te wild ware geweest. *)

*) In de brochure getiteld „Atjeh gedurende de tweede expeditie en later” door een Oud-officier, waarvan de kapitein BOREL wel kennis had behooren te nemen, om beter in het spoor der waarheid te blijven, wordt op bladz. 20, over de verkenning der Missigit sprekende, gezegd: dat daags vóór den aanval gepoogd is de werken van de Missigit te verkennen, en dat kapitein VAN DAALEN daarvan zoude hebben deel genomen, maar dat het door het dicht begroeide terrein onder gevolg is gebleven. Wij hebben in ons journaal van die verkenning niets angeteekend gevonden, doch wij weten, dat de schrijver goede berichten van geloofwaardige officieren en ooggetuigen heeft bekomen, en het niet op losse gronden al gezegd hebben. Het is dus mogelijk, dat de kapitein VAN DAALEN, wetende dat zijne brigade den aanval doen zou, te gelijk met het openkappen van het terrein, door de bedekking, eene verkenning heeft laten doen en die heeft geleid, — f dat de chef van den staf der expeditie het verordend heeft.

Op bladz. 20 zien wij den kapitein BOREL beweren, dat het wenschelijk ware geweest, „om het geheele hoofdkwartier naar de Missigit over te brengen.” Wij staan verbaasd over zulken ongerijmden, onkrijgskundigen eisch. Het geheele hoofdkwartier, sterk 34 officieren, 111 minderen en 16 burgerlijke ambtenaren, overbrengen naar den uitersten voorpost, binnen eene enceinte, die met zijne onmisbare bezetting die vermeerdering van personeel niet zoude hebben kunnen bevatten, er dan nog wel op 200 à 250 meters van den Kraton en 300 à 350 meters van de Pakan Atjeh! Men weet door de vorige expeditie hoe blootgesteld de enceinte der Missigit was, door het plongeerende vuur van de 6 meters hooge wallen van den Kraton, en dat er de Generaal KÖHLER den dood vondt. Die onveiligheid, hoewel door het sluiten der openingen in de ringmuren, veel verminderd, was toch nog voor een deel aanwezig. Telkens als wij er kwamen, werden wij gewaarschuwd door de woorden: „Generaal, pas op, ga niet hier en ook niet daar, men is er zeer blootgesteld; wij hebben er onlangs geblesseerden bekomen.” Is dat nu de plaats waar een hoofdkwartier zich moet vestigen? De leerboeken zullen toch wel aan kapitein BOREL gezegd hebben, als het gezond verstand het niet deed, dat het hoofdkwartier van den bevelhebber, hoewel bij het front van aanval, dan toch buiten het bereik van het kanon gevestigd moet worden.

En wat is nu de reden voor zijne aanbeveling? „dat de Missigit het punt was waarvan de operatiën tegen den Kraton moesten uitgaan.” Konden die operatiën dan niet even goed geleid worden uit het punt waar het hoofdkwartier, met zijne, ten koste van zooveel moeite en inspanning opgerichte magazijnen en logies reeds gevestigd was? Het schijnt dat kapitein BOREL geene ongerijmdheid te groot vindt om ze als middel van critiek te gebruiken.

Zoo hij niet gelukkig is in de keuze zijner krijgskundige opmerkingen, is hij dan ten minsten consequent in zijne critiek. Ook dat niet.

Nu eens verwijt hij ons geen goed gebruik van de vesting-artillerie gemaakt te hebben, ofschoon we den chef van het wapen daarin volkomene vrijheid en zelfstandigheid hebben gelaten; dan weder, dat we ons te groote voorstelling van de uitwerking der belegeringsartillerie gemaakt hebben, en geeft tot bewijs, dat we in onzen brief aan den Sultan (niet in de proclamatie aan het Atjehsche volk, zooals hij op bladz. 26 ten onrechte zegt) geschreven hebben, „dat we genoeg geschut bij ons hadden om tien Kratons te verpletteren.” Hij schrijft dit met gespatieerde letters, alsof dat onzerzijds eene overdrevene grootspraak was.

De landmacht beschikte, zooals men weet, over 74 en de zee-macht over 278 vuurmonden. *) Men weet ook, dat de zeemacht krachtig heeft bijgedragen om de strandverdediging des vijands te neutraliseeren. Is het dan zoo onnatuurlijk, wanneer men over 352 vuurmonden beschikt, te zeggen, dat men geschut genoeg heeft, om tien Kratons te verpletteren? Het is minstens zonderling uit deze woorden aan eenen Oosterschen vorst geschreven, om hem een groot begrip van onze dwangmiddelen te geven, te willen afleiden, dat we eene overdrevene meening hadden van de uitwerking der vestingartillerie, terwijl wij toch altijd aan den dag gelegd hebben, dat wij dat groote vertrouwen niet hadden.

Ongeveer 30 jaren geleden, proclameerde de Russische bevelhebber in Kaukasië, Generaal WORONZOW, aan het Kaukasische bergvolk, dat onder de leiding van zijnen profeet en Sultan SCHAMIJL, met goed succes den oorlog tegen Rusland voerde, dat de Czaar zoo veel soldaten had, dat als de hemel nederstortte, hij door hunne bajonetten gesteund zoude worden. Dit was eene beeldspraak, zooals Oosterlingen die gaarne hooren, maar het was ook overdrijving. Onze woorden aan den Sultan van Atjeh waren ook eene beeldspraak, maar ze waren geen overdrijving.

*) Zie bladz. 52, 53.

Terwijl kapitein BOREL geen gering misbaar maakt over de verliezen bij Lemboeq en bij de Missigit geleden, wier versterkingen beklim- en bestormbare veldwerken waren, *) leest men op bladz. 25 en volgende verzuchtingen over het niet bestormen van den Kraton, die volkomen stormvrij was. De schrijver beweert wel, dat het maken van eene bres, van de grachtsovergang en het bestormen der bres gemakkelijk zouden geweest zijn, maar wij veroorlooven ons dat te betwijfelen. Wij beweren, dat het openleggen van den 10—12 meters breedten en 6 meters hoogen wal, met eene doornhaag op de berm van 4 à 5 meter dikte, en eene gracht van 6 meters bovenbreedte en 2—3 meter diepte, zoo gemakkelijk niet gegaan zoude zijn. En had men ook al eene bres kunnen maken, dan zou toch het opruimen der doornhaag, die bij het gebruik van kruit of lithofractuur als verhak ware blijven liggen, een gevaarlijk werk en de bestorming eene roekeloosheid zijn geweest, als immers voor de verovering van den Kraton andere minder bloedige middelen konden gevonden worden.

Ware de kapitein BOREL door ervaring bekend geweest met de gevaren eener bestorming, als geene behoorlijke beklimbaarheid is verkregen, en van de bittere gevolgen als de storm wordt afgeslagen, dan zou hij vermoedelijk zoo stout niet beweerd hebben, dat de door hem geprezene weg de eenige goede en juiste was.

Al had nu ook zijne opinie, zooals hij zegt, het gezag van de kommandanten der artillerie en genie voor zich, het bleef ons toch geoorloofd eene andere meening te hebben en onze ervaring tegenover de hunne te stellen. Wij willen aan de ver-

---

*) De werken van de Missigit hadden p. m. 1½ meter hoogte en eene breedte naar evenredigheid; die van Lemboeq waren van minderen aanleg dan die van de Missigit. Rekent men het gevecht van 26en December niet mede, dan heeft de vermeerstering van Lemboeq 12 dooden en 78 gekwetsten gekost en die van de Missigit 17 dooden en 217 gekwetsten en 15 rijkspaarden. Wat zou de bestorming van den Kraton gekost hebben? Was dat geen reden genoeg om voor de verovering van dat punt op andere middelen bedacht te zijn?

en van die hoofdofficieren niets afdingen en erkennen die rolle. Maar dit is toch waar, dat zij gedwaald hebben in de schatting van de middelen om de Missigit te vermeesteren. Bij den aanval, zoo als het advies was, door twee halve lons infanterie en een in reserve laten doen, dan ware vermoedelijk afgeslagen; de verliezen daarbij geleden zouden vruchteloos geweest zijn, en alles had met minder kans en minder vertrouwen op succes herhaald moeten worden. Niet, zooals gezegd is, den aanval doen door vier halve lons infanterie, eene compagnie mineurs en sappeurs en veldbatterij, en de geheele achterblijvende expeditionnaire in reserve, gereed om te hulp te komen. De gevolgen hebben bewezen, dat onze ruimere maatregelen niet overbodig geweest.

Het is toch onbetwistbaar, dat wegens de groote verantwoordelijkheid, die op ons rustte, en de treurige gevolgen, die eene nederlaag konden voortvloeien, het niet slechts een plicht maar ook een plicht was, om in alles onze meerdere zorg en onze meerdere bedachtzaamheid in de schaal te brengen. NAPOLEON I zeide „entre le gain et la perte d'un empire il y a un empire.” Al zijn de gevolgen niet altijd zoo ernstig zijn toch ernstig genoeg om er over natedenken bij zijne handelingen naar te regelen. Als de vermetelheid van den onderbevelhebber soms verontschuldiging kan vinden, het besef dat de gevolgen eener mislukte roekeloosheid, door een klein deel nadeelig op het geheel kunnen vallen, in den Opperbevelhebber is de vermetelheid geene excuus. Het zou niet voor drie vierden op goede berekeningen steunt. De infanterie ons wapen was, waren wij toch in de verdediging de fortificatie, den aanval en de verdediging van de fortificatie niet zoo vreemd, dat we blindelings de ons aangegeven posten behoeften te volgen. Wij hadden gedurende den aanval aan den officiers-cursus de passagère en permanente verdediging gedoceerd. Wij waren dus, behalve op het tactisch, ook op het gebied der wetenschap genoeg

onderleid, om voor hetgeen gedaan kon worden eene eigen opinie te hebben. Wij kozen den weg der voorzichtigheid de beste om spoedig het verlangde doel te bereiken, want ontkennen ten stelligste, dat hij ons tijd zoude hebben verliezen. Overhaasting is geen spoed, vooral niet wanneer men nagenoeg voor alles in den blinde moet tasten. In die d waren ALI BAHANAN, ABDOELLAH en MALILA nog de een personen waarmede we directe aanraking hadden en die nog zeer gereserveerd. Wij hadden bovendien het bloed der manschappen te besparen en een groot Staatsbelang niet in vaar te brengen. Wij mochten de eerste niet aan nooddel verliezen en ons niet aan onnoodige verzwakking blootstellen. Wij moesten in en voor alles beredeneerd te werk gaan. den geschikten tijd afwachten. De volgende bladzijden zullen doen zien dat de voorstellen der kommandanten van de 1 lerie en genie ook niet verworpen zijn. Indien ze niet tot gel uitvoering zijn gekomen, was het omdat we allengs, beter den localen toestand bekend geworden, tot minder onze maatregelen de toevlucht konden nemen.

Wij zullen dit hoofdstuk besluiten met eene taak, die beter toelacht dan die der zelfverdediging, waartoe we tot spijt geprovoceerd zijn.

Wij hebben zoeven (blz. 203) van den kapitein G. C. VAN DAALEN gesproken en hem een verdienstelijken officier genoemd. Hij heeft tot den 15 Februari aan de expeditie deel genomen, toen hij in het gevecht van Ketapan Doewa gekwond werd. Zijne verwantschap met den hoofdredacteur van de „J Bode”, wiens broeder hij is, was niet geschikt hem onze sympathie te doen winnen, maar, onpartijdig voor ieder, heeft ons niet verhinderd zijne verdiensten te erkennen. Wij hebben hem gade geslagen, wellicht meer dan hij weet. Als wij in stilte op weg begaven om de waakzaamheid der wachposten en posten, de werkzaamheden aan het retranchement, aan te maken van wegen in het kamp voor het bekomen van ger

kelijke circulatie, de reinheid en de hygiëne te onderzoeken, **zagen** wij altijd VAN DAALEN waar hij wezen moest.

Wij hebben hem voorgedragen voor de 3e klasse der Militaire Willemsorde, hetgeen in ééns eene zeldzame onderscheiding is voor een subaltern officier. Het was onze overtuiging, **dat** hij die verdiend had, omdat hij bij de vermeestering van Lenboeq, Missigit en Ketapang Doewa beduidenden invloed op de goede leiding gehad heeft. Wij meenden hem het bekomen **dier** belooning verschuldigd te zijn.

Later heeft zijne oneerbiedige houding ten opzichte van den Gouverneur-Generaal plaats gehad, waarvoor hij met ontslag uit 's lands dienst gestraft is. Deze straf was verdiend, maar wij **achten** het, nu hij zijne straf daarvoor ondergaan had, des te billijker hem de belooning, die hij te voren reeds verdiend had, **niet** te onthouden. Wij handhaafden dus zijn naam op onze voordracht, hetgeen ook door den Kommandant van het Indische leger en chef van het departement van oorlog, en den Gouverneur-Generaal, Opperbevelhebber der land- en zeemacht, die **daarover** geraadpleegd waren, beaamd werd. Ook zij handhaafden zijn naam op de voordracht. Doch hier te lande is hij door den Minister van kolonien geroijeerd, wij kunnen **zeggen** tot ons groot leedwezen en in spijt van al wat wij deden om het te verhinderen. Wij merkten op, dat dit zoude zijn tweemaal straffen voor hetzelfde feit, in strijd met het rechtsbeginsel „*non bis in idem.*” Wij zeiden ook dat, zoo de heer VAN DAALEN, op grond van artikel 2 van het reglement op de administratie en discipline voor de Militaire Willemsorde, zijne aanspraak op de orde deed gelden, hem recht zoude moeten worden gedaan; dat ze hem dan in verband met artikel 12 der wet van 30 April 1815 No. 5 (houdende de instelling van de Militaire Willemsorde) niet onthouden zou kunnen worden, en er dus ook geen redelijken grond bestond het bij willekeurigen administratieven maatregel te doen. Het mocht niet baten. De heer VAN DAALEN werd toch van de voordracht aan den Koning afgevoerd.

Wij kunnen in ons exposé geene melding maken van allen, die zich bij de expeditie onderscheiden hebben. Zij, wier diensten meer saillant zijn uitgekomen, hebben daarvoor belooningen ontvangen, hetgeen op zich zelf niets te kort doet aan de soms even goede, doch minder in 't oog gevallen diensten van anderen. Doch wijl de officier, dien wij eene dubbele belooning waardig keurden, er geene bekomen heeft, meenen wij, als bevoegde rechter over zijne aanspraken en verdiensten, deze gelegenheid niet voorbij te mogen laten gaan aan tijdgenooten en nakomelingen te doen kennen, dat VAN DAALEN'S diensten niet miskend zijn, en dat het slechts aan een verschil in opvatting gelegen heeft, dat hij minder goed dan andere wapenbroeders, voor zijne verrichtingen tijdens de tweede Atjehsche expeditie, beloond is geworden.

V.

GEVOLGEN VAN DE VEROVERING VAN DE MISSIGIT. — VEROVERING VAN DE KOTTA GOENONGAN. — ONTVLUCHTING DER VOLGELINGEN VAN MAS SOEMO WIDIKDJO UIT DE GEVANGENSCHAP. — AANVAL DER ATJEHERS OP PENAJOENG. — VEROVERING VAN DEN KRATON.

De Missigit, dit belangrijk voorwerk des vijands, dat den toegang naar den Kraton volkomen sloot, was na hardnekkigen strijd in onze handen gevallen. Het was te wachten, dat de vijand het niet aan retours-offensifs zou doen ontbreken, om dat punt weder meester te worden, ofschoon zijne middelen daartoe ver van toereikend waren. Er moesten niettemin maatregelen daartegen en ook voor eigene veiligheid genomen worden. De genie sloot alle opene vakken in de ommuring met schanskorven, en begon nog denzelfden dag met den aanleg van eenen weg van kampong Djawa naar de Missigit, zonder welken geen zwaar kanon derwaarts te vervoeren was. Aan de voltooiing der brug, die den 10^{en} Januari gereed kwam, werd steeds met alle beschikbare middelen gewerkt. De genie was met werk overladen en deed wat ze kon. De critiek, met de haar eigenaardige onbillijke eischen, ziet dat over het hoofd en beweert, vier jaren later, dat niet genoeg gedaan was.

De enceinte der Missigit werd bezet door zes compagniën infanterie en de veldbatterij; de enveloppe door twee compagniën infanterie, de rivier door de sloepenflottille, die ter hoogte van de rivierbatterij gestationneerd bleef. In kampong Djawa waren vier compagniën infanterie gestationneerd, en de gierbrug gaf gelegenheid meer troepen naar den linker-oever te doen overgaan als het noodig mocht zijn. Voor retours-offensifs was de positie dus voldoende beveiligd. Moeilijker was het om de bezetting in de Missigit te dekken tegen de plongeerende vuren, die door het hoogere relief van den Kraton in de enceinte nederkwamen en, in korten tijd, 4 officieren en 15 minderen kwetsten. Vooral de waterput was zeer blootgesteld, doch men zag de vrouwen er met de grootste gerustheid heen gaan om water te scheppen en zoo ver wij weten werd geen van haar gekwetst. *) Door het aanleggen van traversen werd zoo veel mogelijk in het gevaar te gemoet gekomen.

Den 7^{en} Januari reeds was de kanonweg naar de Missigit genoeg gevorderd om, den volgenden dag, zwaar kanon te kunnen overbrengen.

---

*) Het verdient opzettelijke vermelding welk nuttig element in de Indische oorlogen de soldatenvrouwen zijn. Gedurende den Java-oorlog en later, toen de inlandsche compagnien nog geene algemeene menage hadden, volgden een aantal vrouwen hunne mans in den oorlog. Ofschoon met vrachten beladen waren zij het, die op het bivouac zich dadelijk bezig hielden met eten te bereiden, de wapenen der mans schoon te maken, hun rust te verschaffen, en voor de voldoening van alle hunne behoeften te zorgen. De soldaten die geene vrouwen hadden, voegden zich in ploegen van vijf of zes bij die, welke er eene hadden, en zoo werden deze menages kleine gezellige vereenigingen. In 1844 en 1845 hebben wij vergelijkingen kunnen maken, tusschen compagnien te velde, die algemeen menage hadden en andere die er nog geene hadden. Wij zagen dat de soldaten der laatsten het beste gevoed waren. De vrouw durft, zelfs in vijandelijk gebied, overal door te dringen om versnaperingen te koopen en de verstrekkingen uit de magazijnen smakelijk te maken. Behoeft het wel gezegd te worden, dat de invoering der menages, der vleeschvoeding en andere nieuwigheden de mobiliteit van den troep zeer verminderd heeft? Destijds bemoeide zich niemand met de bereiding der vivres en hun belemmerende nasleep. En de soldaat, voor zich zelf zorgende, at goed, rustte goed, vocht goed en de kolonnes waren zeer mobiel, want de inlander is een voortreffelijke voetganger.

De groote uitbreiding, die de positie nu bekomen had, en de vele verliezen, die geleden waren in de gevechten en door de cholera, die onverzwakt was blijven voortwoeden, maakten het noodig de eerste brigade naar het oorlogsterrein te doen komen. Drie stoomers, waarvan twee de gekwetsten, waarvan te voorzien was, dat ze aan den veldtocht geen deel meer zouden kunnen nemen, naar Padang overbrachten, vertrokken den 7^{en} Januari, om eerst de eene en daarna de andere helft der brigade aftehalen.

Reeds den 7^{en} Januari ondernam de vijand twee aanvallen, om de Missigit te herwinnen. De eene uit Pakan Atjeh was op de Missigit zelve, de andere uit het westen op de enyloppe gericht. Geen dier aanvallen werd „à fond” gedaan; de vijand toonde daardoor in zijne eigene krachten geen vertrouwen te stellen. Wij kregen daarbij eenige geblesseerden, waaronder drie officieren. Hierdoor steeg het incompleet der laatsten tot 42 of 20 % der geheele sterkte, hetgeen natuurlijk niet zonder inconvenient was voor de dagelijksche diensten.

Eene nauwkeurige verkenning op den 8^{en}, door den chef van den staf met de kommandanten der artillerie en genie gedaan, gaf geen licht voor de meerdere kennis van de omwalling van den Kraton en het ontwerpen van een plan voor een geregelden aanval. De noorder-face, volkomen stormvrij, geflankeerd door de goed bewapende en sterk bezette Pakan Atjeh, kon niet voor front van aanval in aanmerking komen; de artillerie uit de frontbatterij in de zware aarden wallen een bres kon maken, was voorzien. Zij moest zich bepalen, door een langzaam doch aanhoudend vuur, het verblijf in den Kraton voor massa's onmogelijk te maken. De aandacht werd nu op de wester-face gevestigd. Deze was echter ook geflankeerd door een aanzienlijk werk, dat de vijand bij kottaoenongan, tot dekking der zuidwestelijke poort, de Pintoekeoep, aangelegd had. Hoe tegen die face geopereerd kon worden was niet gemakkelijk uit te maken. Het terrein was begroeid, dat men van de omwalling niets zien, en ook

niets verkennen kon, ondanks den geringen afstand van de Missigit tot den Kraton. De minste onvoorzichtigheid werd door een geweschot geboet.

Het was noodig, om vooraf het terrein van het vóórliggende struikgewas te zuiveren, maar wijl dit onder het bereik der vijandelijke kogels een gevaarlijke arbeid was, werd den kommandant der Missigit gelast het in den nacht te doen, door op ongeveer 100 meters voorwaarts kleine posten te doen opgraven, die de vijandelijke schutters moesten beletten den wal te bezetten, achter die posten het kreupelhout te doen weggappen en dit zoolang te herhalen als noodig zou zijn, om alzoo terrein naar voren te winnen. De kapitein der artillerie G. F. W. BOREL bood zich aan, om met eene sluippatrouille in den volgenden nacht den wal te verkennen. Wij kunnen tot ons leedwezen niet zeggen, wat de uitslag van die verkenning geweest is. In ons journaal vinden wij daarvan niets aangeteekend; waar schijnlijk zal die verkenning, evenals de vorige, weinig vruchte hebben gedragen.

Den 9^{en} Januari kwam er hoop eene oplossing te zullen komen, door het verrassende bericht van den kommandant der Missigit, den luitenant-kolonel F. T. ENGEL, dat de kapitein der artillerie J. L. VAN WIJHE met 5 man in den Kraton weest was, n.l. tusschen twee muren der enceinte, en dat dadelijk eene Europeesche compagnie had afgezonden om dat punt bezit te nemen. Het rapport was van 4½ uur 's middags.

Hoe ongelooflijk het bericht ook was, het mocht toch in den wind geslagen worden. Dat er iets bijzonders was voorgevallen, scheen ook te blijken door een ernstig geweervuur van de Missigit komende, dat te gelijker tijd te Penajoeng gehoord werd. Er werd dadelijk eene voldoende macht afgezonden om het gewonnen punt te kunnen handhaven. De Generaal VERSPIJCK begaf zich derwaarts om de noodige maatregelen te nemen.

Een half uur later kwam er opheldering. De kapitein VAN

WIJHE, zoo luidde een tweede rapport, ten 5 uur afgezonden, was ongemerkt tot een saillant genaderd, waaruit hij had afgeleid dat de Kraton onbezet was. Toen de dadelijk daarop afgezonden compagnie, op ongeveer 100 passen genaderd was, werd zij door een schildwacht ontdekt, die alarm maakte, waarop aanstonds de wal bezet en een hevig vuur geopend werd. De kapitein J. B. MACK, kommandant der compagnie, ziende dat hij ontdekt was, keerde in opvolging zijner instructie terug, zonder het vuur te beantwoorden en zonder verlies te lijden.

De Generaal VERSPIJCK, die te 7 uur 's avonds terugkwam, bracht nagenoeg gelijk bericht mede, en stelde voor; door middel van lithofracteur, bres te maken in den muur of het revetement at men gezien had. De Opperbevelhebber, dit beamende, gaf st het vroeg in den volgenden morgen te doen, want het ontak aan tijd om er nog denzelfden avond toe overtegaan, en hiervoor de noodige bekroonings middelen en anderen om het in te handhaven, tijdig te kunnen aanvoeren.

In den daarop volgenden nacht werd de Missigit door drommen an vijanden, in oostelijke en westelijke richting aangevallen, raaruit een vuurgevecht ontstond, dat ruim een half uur aanield. Voor ons bleef het zonder nadeel, wijl het ons geen enkelen geblesseerde gaf. Hoewel de vijand dicht genoeg naderde, en hij ook wel verliezen zal geleden hebben, was de aanval toch niet stout genoeg om hem succes te kunnen beloven. Omstreeks drie uren in den morgen herhaalde hij den aanval, doch nu op het kamp te Penajoeng. De goede ontvangst te Missigit zal hem in den waan gebracht hebben, dat hij het kamp zwak bezet zou vinden. Uit het geweldige rumoer der naderende massa, veel gelijkenis hebbende met het doffe geluid van een naderenden storm in het luchtruim, later gevolgd door heftig geschreeuw, was afte leiden dat de massa aanzienlijk moest zijn. *) Overal waar de vijand zich vertoonde werd hij afge-

*) De overgeblevenen van de derde Balische expeditie zullen zich een denkbeeld van dat rumoer en geschreeuw kunnen maken, als zij zich dat der duizenden Balineezen herinneren in den nacht van 24 op 25 Mei 1849.

slagen; doch ook hier werd de aanval niet „à fond” gedaan, en bleef de meerderheid op eerbiedigen afstand.

Intusschen verplichtten deze aanvallen om de aanhechting van den mineur, die op 4 uur in den morgen bepaald was, een half uur later te stellen. Doch ook toen kwam het niet tot uitvoering. De luitenant-kolonel ENGEL rapporteerde, dat de vijand zich overal waakzaam toonde en hij het niet had gewaagd de lithofracteur op de plaats der bestemming te doen brengen. *) Hij vroeg om bevelen. Het antwoord was dat de Generaal VERSPIJCK gereed was om te paard te stijgen en volmacht had naar gelang van omstandigheden te handelen. Omstreeks 7 uren kwam Generaal VERSPIJCK terug; hij had van de operatie moeten afzien. Evenals den vorigen dag, was de kapitein VAN WIJHE weder ongemerkt tot het saillant genaderd, dat hem nu was voorgekomen geen deel van den Kraton uittemaken. †) Zich verder begevende, had hij een wal voor zich gezien, die zich zuidwaarts verlengde en hem voorkwam de omwalling van den Kraton te moeten zijn. Naar zijne gissing, was die omwalling niet van steen maar van aarde, voorafgegaan door eene gracht, die met bamboe-doerie verhak gevuld was. Deze zou eerst moeten worden opgeruimd, om de lithofracteur in of aan den voet van de omwalling te kunnen graven. Wjl de nacht te ver gevorderd was om dat gevaarlijke werk vóór het aanbreeken van den dag te doen, had hij daarvan moeten afzien. Door de genie werd nu ook in twijfel getrokken, of door den lithofracteur wel bres te maken zou zijn. Dit springmiddel was wel van groote werking tegen harde voorwerpen, als ijzer, hout, steen, maar niet tegen weinig tegenstand biedende, zoo als aarden wallen, bamboe en dergelijken. Er moest nu nog een nader onderzoek plaats hebben,

---

*) De lithofracteur moet met de grootste voorzichtigheid behandeld worden. Als een geweerkogel in de met dat springmiddel gevulde kist slaat, dood het niet alleen de dragers maar ook vele der nabijstaanden.

†) Later is gebleken dat het de hooge funderingen en overblijfselen waren van vroegere steenen gebouwen.

alvorens tot die vrij gevaarlijke operatie te kunnen overgaan. Zonder nagenoeg zekere kansen van succes mocht daarvoor het leven van brave mineurs niet worden gewaagd. Later, toen de omwalling van den Kraton met zijne breede bamboe-dberie aanplant bekend was geworden, bleek het dat het maken van bres op die wijze niet geslaagd zoude zijn.

Wij hebben deze épisode van den oorlog uit ons journaal overgenomen om te doen zien, dat, als er ook weinig officieels viel aanteteekenen, de tijd daarom niet werkeloos werd doorgebracht, en dat kleine bijzonderheden, die der aandacht van het algemeen ontsnappen, niettemin hun invloed doen gelden en dat soms ernstiger zaken daarvoor moeten achterstaan. Zoo immers is het onmogelijk de zorgen voor het stoffelijk leven te verzuimen. Het geschiedt niet straffeloos. Wanneer een leger in onherbergzame oorden, evenals in eene woestijn, gekampeerd is, en de Opperbevelhebber alleen beschikt over de middelen voor het materiele leven, over de rust en de arbeidskrachten, is het zijn plicht alles zoo te regelen, dat aan de dringendste behoeften voldaan kan worden en worden de kleinigheden soms gewichtige zaken.

Dit heeft Frederik II reeds in zijne „Instruction à ses généraux” doen zeggen:

„Aimez donc les détails; ils ne sont pas sans gloire,
„C'est le chemin qui mène à la victoire.”

De kapitein BOREL zegt, en ditmaal ten rechte, op blz. 25, dat de wijze waarop de Kraton werd aangevallen, moeilijk onder een der bestaande stelsels kan gerangschikt worden. Wij beamen dit. Onze wijze om in het bezit van den Kraton te komen, kon zich naar geen bekend stelsel regelen, omdat ook de Kraton met geen der bekende stelsels van fortificatie overeenkwam. Ons stelsel was om te overwinnen, den Kraton te nemen, welke ook de afwijkingen van de leerboeken zouden moeten zijn, waartoe ons deze, van alle bekende stelsels afwij-

kende, vesting zoude kunnen dwingen. Dat wij daarin geslaagd zijn, is voldoende om onze methode te rechtvaardigen. Wij hadden hier met geene school te doen, maar met een ernstig feit, dat tot eene goede uitkomst gebracht moest werden. Een veldheer, die het in buitengewone omstandigheden niet waagt de leerboeken op zijde te schuiven en een eigen weg te volgen, als die boeken hem geene zekere uitkomst kunnen geven, is niet waard dat hem eene groote taak toevertrouwd wordt. Wat zou men van een zieken zeggen, die zijnen geneesheer verweet hem van eene doodelijke ziekte gered te hebben, tegen de regelen der kunst of met middelen, die niet in de pharmacopoea te vinden zijn? Wat moet men denken van een officier, die, om veel te kunnen bedillen, het afkeurt, dat onze vlag op eene goed verdedigde vesting geplant is, door middelen die niet in de leerboeken beschreven zijn?

Wanneer de kapitein BOREL, op bladz. 24, op besliste wijze zegt, als kende hij onze geheimste gedachten: „Ja, wij gaan zoo ver van te beweren, dat het aftrekken van den vijand hem welgevallig was, en hij dus gaarne den weg openliet, omdat hij geen bloedbad in den Kraton *wilde*. Hij zag op tegen dien woedenden strijd, die het onvermijdelijk gevolg is van eene verovering door storm en waarbij zelden kwartier verleend wordt, enz.” dan zegt hij weder met zijne gewone driestheid eene onwaarheid, die hij verzon en ons op eigen gezag toedicht. Daargelaten, dat de kapitein BOREL, noch iemand anders, daarover ooit onze meening gehoord heeft, is het toch ook onzinnig zulke woorden te uiten. Daarin ligt immers het verwijt opgesloten, dat we het bloed onzer officieren en soldaten spaarden; dat we de ernstigste belangen niet door eene roekeloze, zeer gewaagde en nuttelooze krijgsdaad in gevaar brachten. Heeft de kapitein BOREL er wel ooit over gedacht wat het beteekent, wanneer een storm door eene nauwe bres, wellicht een tweede, mogelijk zelfs een derde wordt afgeslagen? Dat toch kan gebeuren, wanneer de verdedigers dapper, en de aanvoerder der aanvallers taai en volhardend is. Bij den

tweeden storm zouden wij den tweeden bevelhebber, en bij den derden ons zelf aan het hoofd der stormenden gesteld hebben. Wat het gevolg daarvan had kunnen zijn kan niemand zeggen. Wij spreken uit ondervinding, omdat we zelf aan stormen hebben deel genomen en getuigen van het afslaan van bestormingen zijn geweest; eens zelfs onder omstandigheden, die zeer noodlottig hadden kunnen worden, als een laatste bestorming niet geslaagd was. Wij zeggen dat niet om er ons op te beroemen, maar om te doen uitkomen hoe aanmatigend en dwaas grootspraak is over zaken, die men niet kent en niet heeft meêgedaan.

Op staatkundig gebied was, gedurende de dagen waarvan we de militaire gebeurtenissen beschreven, weinig op te teekenen. Van de aangeboden bemiddeling van den radja van Gighen was niets naders vernomen. Ondanks de verovering der Missigit bleef TOEKOE NEQ zich verwijderd houden, hoezeer hij ons nu en dan goede wenken liet geven. Aan de goede gezindheid van hem, den schoonzoon van den ons toegedanen radja van Troemon, werd niet getwijfeld, maar de pogingen om met hem in directe aanraking te komen, bleven zonder gevolg. Een brief door den ambtenaar R. C. KROESEN geschreven, had ook geene rechtstreeksche uitwerking. *) Hoewel dit, de omstandigheden in aanmerking nemende, niet bevreedend was, hadden we toch gaarne van hem een openbaren stap gezien, waardoor hij zich bij zijne landgenooten gecompromitteerd zoude hebben. Naderhand kregen wij evenwel de blijken, dat hij bij eenige voorname hoofden, zooals TOEKOE NJA ABAS, hoofd der XXV Moekims, TOEKOE NANTA, hoofd der VI Moekims, TOEKOE LAMPASSEI, hoofd van de IV Moekims, in ons belang werkzaam was geweest. Doch eerst den 15^{en} Januari kon hij tot eene zeer geheime bijeenkomst, te middernacht in de verlatene kampong Pandei, met

---

*) Zie den brief in bijlaag G.

den ambtenaar KROESON, besluiten, en eerst den 27^{en} Januari vertoonde hij zich in ons kamp.

Niet zonder beteekenis was, op 5 Januari, de komst van een zendeling van den Imam van Tjاده, die kwam onderzoeken, welke middelen wij hadden, om ons te Atjeh staande te houden. Deze zendeling bevestigde wat reeds vroeger vernomen was, dat de hoofden aan het volk allerlei nadeelige berichten, omtrent onze regelen van bestuur, kultuur en dwangdiensten, drukkende belastingen en meer andere hadden gegeven. Het volk geloofde dat, en had besloten de indringers tot het uiterste te weerstaan. „Welke waarde heeft het leven, was gezegd, als het ten koste van ellende behouden wordt.” Niet slechts in arbeid, maar ook in geldheffingen, had men ons bestuur drukkend afgeschilderd. Vijf dollars per maand zou voor elke woning moeten opgebracht worden, een kwartdollar per maand voor elken klapperboom, één dollar voor elk huwelijk dat gesloten werd, één dollar voor de geboorte van elk kind. De godsdienst en de volksgebruiken zouden veranderd worden, ja men zou het volk zelfs dwingen om de nationale kleederdracht voor de Europeesche te verwisselen.

Om dien ongunstigen indruk weg te nemen en de vrees voor ons bestuur te temperen, werd door den ambtenaar KROESON een brief geschreven. *) Deze brief heeft wel geene rechtstreeksche gevolgen gehad, maar hij is, volgens ontvangen berichten, in handen van vele hoofden gekomen. Later is ons gebleken dat de brief indruk heeft gemaakt.

Het zoude onjuist zijn, indien men in den schuchteren stap van den Imam van Tjاده iets meer zag dan eene poging om zich in aanraking te stellen met het Nederlandsche leger. Sympathie voor onze overheersching was het zeker niet. Men zou echter even onjuist oordeelen, indien men er niet de neiging in zag eener zwakke of verdrukte partij, die zich door aansluiting aan den overwinnaar van een beter standpunt wilde

*) Zie bijlaag H.

verzekeren. In 1871 of 1872 was in Atjeh een burgeroorlog uitgebroken, waaraan de Imam van Tjاده, TOEKOE NJA TJOET LEMRONG, Panglima der sagie XXVI Moekims en ABDOEL MEDJIT, een pretendent voor het Sultanaat, deel namen, doch niet onderspit delfden. De kampong van den Imam werd toen geplunderd en zijn huis in brand gestoken. Met de geschiedenis van het land voor oogen, waren er dus goede redenen om in dezen stap van den Imam de kiemen te zien eener verdeeldheid, die, behoorlijk geëxploiteerd, ten bate onzer vestiging konde komen. Wanneer men nu ziet beweren, dat een volk als dat waarmede wij te doen hadden alleen door de kracht van wapenen te buigen was, stellen wij daartegenover de vraag, of daarmede den hoofden de wapenen uit de hand geslagen zouden zijn, die zij aangegrepen hadden om het volk tot een uiterste verzet optezwepeh. Wij antwoorden neen. Dit was slechts te verkrijgen door te toonen, dat wij niet waren zooals wij waren afgeschilderd, en meer vertrouwen op onze tusschenkomst inteboezemen. Daarom zeide de brief aan den Imam ook, dat het onze bedoeling niet was direct bestuur te voeren, maar het land in bescherming te nemen en in het belang eener blijvende rust, die de welvaart der grooten en kleinen zou bevorderen, eene overeenkomst te sluiten. Tusschen het doen buigen van den volkswil en het verslaan eener georganiseerde weerbaarheid, is een groot verschil!

De volgende bladzijden zullen meer dan eens doen zien, dat die wil het beste gebogen had kunnen worden door de toepassing der middelen, die in den Javaschen oorlog zoo werkzaam zijn geweest, door den heer E. DE WAAL in de nieuwe reeks zijner „Aanteekeningen over onze Indische financiën” eerste stuk bladz. 207, volgenderwijze beschreven: „Hetgeen ons verder den zege deed behalen, was onze meerdere krijgstucht, betere wapening, verstandiger overleg en daarnaast vredelievendheid, edelmoedigheid jegens den bekeerden vijand. Onze vredelievendheid trok den kleinen man, den landman aan. Deze, door de andere partij tot den oorlog opgezweept,

hoorde liever naar onze vermaning om zijn's weegs te gaan, om den arbeid te hervatten, dien hij boven den oorlog verkoos, zoodra hij maar de zekerheid erlangde, dat wij hem tegen de opstandelingen zouden beschermen. Onze edelmoedigheid lokte de aanzienlijke hoofden van DIPO NEGORO uit, wanneer zij den strijd moede waren, bij ons rust en een onbezorgd en geëerd bestaan te zoeken. En allengs werden zij dien moede toen zij hun verwachtingen niet spoedig vervuld zagen. Ook de ontwikkelde Inlander houdt in den regel niet lang vol. DIPO NEGORO maakte op dien regel eene zeldzame uitzondering."

Ontkent men de weldadige werking van deze middelen, dan ontkent men ook den invloed van het goede boven het kwade. Onze ondervinding heeft het ons vaak anders geleerd.

„De bouw van ziekenbarakken, te Penajoeng," zegt het koloniaal verslag, „de verbetering der communicatie met de Missigit en versterking der positie, welke bezetting den 10^{en} uit het hoofdbivouac werd afgelost, bleven onze troepen ook den 11 Januari bezig houden. Doch toen de Opperbevelhebber dien dag van TOEKOE NEQ, het ons bevriende hoofd van Maraksa, had vernomen, dat de Atjehers voornemens waren eene positie ten zuid-westen van den Kraton, Taman genaamd, met zwaar geschut tegen de Missigit te wapenen, gaf hij den kolonel SCHULTZE bevel om den volgenden morgen, die positie en de daarneven liggende werken bewesten den Kraton, kotta Poetjoet en kotta Goenongan, te bemachtigen.

„Den 12^{den} Januari, nadat de Atjehers ons des nachts weder te vergeefs hadden gealarmeerd, verliet het linker halve 9^e bataillon ten 3 uren het bivouac te Penajoeng, voegde zich in de Missigit bij het linker halve 12^e bataillon en rukte van daar met 2 sectien artillerie en eenige pionniers in westelijke richting voort met last zich ter geschikter plaatse zuidwaarts te wenden en door een linker flank beweging kotta Poetjoet stormenderhand te nemen. Het linker halve 12^e bataillon moest de beweging volgen en zich na de bemachtiging van kotta Poetjoet op de

meer zuidelijk gelegene kotta Goenongan en den Taman werpen. *)

„'s Vijands versterkingen bleken echter grooter te zijn dan men had vermoed, zoodat de Opperbevelhebber, ten 8 ure in de Missigit gekomen, vandaar een 8tal compagnien infanterie nazond, die in de rapporten van het gevechtsterrein verlangd werden. Door een inmiddels uitgevoerden schijnaanval op 's vijands rechtervleugel werd deze dusdanig misleid, dat kotta Poetjoet met de noordwestelijk daarvoor gelegen kotta Rantang (linie) Blang Padang, zonder veel inspanning spoedig door de onzen genomen werden, waarop ook kotta Goenongan, door steeds dichter begroeid terrein omgeven, na een korten doch hevigen tegenstand, werd vermeesterd en den vluchtenden vijand van daar eenige salvo's werden nagezonden, die in diens dichte drommen groote uitwerking hadden. Vond men in de vijandelijke stellingen geene lijken, groote bloedplassen bewezen, dat de Atjehers groote verliezen hadden geleden. Aan onze zijde waren slechts 2 officieren en 14 minderen licht gekwetst, een bewijs hoe slecht de vijand zijn goed onderhouden vuur had gericht. Gedurende deze beweging werd de Kraton beworpen en beschoten uit de Missigit; dit vuur dat viermaal brand veroorzaakte kon behoorlijk gedirigeerd worden door een observatie-post in een hoogen waringien-boom in de Missigit.

„Ook aan de westzijde was den Kraton nu ook de gemeenschap naar buiten ontnomen. Het linker halve 9de bataillon en het linker halve 12de bataillon infanterie bleven met eenige artillerie de veroverde stellingen bezet houden, die naar de oostzijde in staat van verdediging werden gebracht, en gedekt tegen 's vijands vrij hevig vuur uit den Kraton, dat nu en dan enkele onzer officieren en soldaten buiten gevecht stelde.”

Deze beweging werd goed uitgevoerd. Het linker halve 9de bataillon, onder majoor J. H. ROMSWINKEL, en het linker halve 12de bataillon, onder majoor A. LUIJMES hadden, alvorens zich naar kotta Poetjoet te wenden, de linie Blang Padang te nemen.

---

*) Kotta Goenongan en Taman zijn dezelfde plaats.

Deze linie dekte de positie en zou onze troepen, indien ze zich dadelijk op dat punt begeven hadden, in den rug hebben genomen. Te 5½ uur voor de linie komende, vonden zij den vijand op dien aanval niet voorbereid; zij namen de linie zonder veel tegenstand. Zij vervolgden toen de beweging op kotta Poetjoet en kotta Goenongan, doch vonden dit laatste punt te sterk bezet om den aanval met twee halve bataillons te wagen. De kolonel, K. F. SCHULTZE, die de beweging leidde, vroeg versterking, die hem door den Opperbevelhebber, die zich sedert 7 uur 's morgens in de Missigit bevond, dadelijk gezonden werd. Omstreeks 1 uur 's namiddags, waren de beide punten in ons bezit, die onmiddellijk door eene goede bezetting, en het sluiten van de veroverde werken aan de oostzijde, door schanskorven tegen retour-offensief verzekerd werden. Het verlies van dit punt scheen den vijand zeer verontrust te hebben en niet zonder reden, want het ontnam hem den eenigen in- en uitgang naar en van den Kraton, dien hij had overgehouden. Groote drommen zag men zich in het westen verzamelen, die ook geweer- vuur op de onzen openden, doch op verren afstand. Allengskwamen ze naderbij, vuurden hunne geweren af, trokken terug, verdwenen soms, doch keerden weder, om tot aan het vallen van den avond hetzelfde te herhalen.

Toen de Opperbevelhebber zich 's morgens vroeg naar de Missigit begaf, ontmoette hij drie der volgelingen van den parlementair MAS SOEMO WIDIKDJO. Het waren MA ARSAH, van Serdang, en de Javanen MAS KERTA SOEDIRA en SOEROE MELANGI, die uit de krijgsgevangenschap ontsnapt waren. Wanneer zij van den dood van den parlementair wisten, komt overeen met hetgeen reeds op bladz. 178 gezegd is. RADEN TEGOE werd eenige dagen na den dood van zijn grootvader naar het verblijf van PANGLIMA POLIM overgebracht. De drie anderen bleven bij TOEKOE TALANG, die hen als volgelingen gebruikte om zijn geweer en sirihdoos te dragen. Zij kregen weinig en slecht eten, en moesten van 's morgens tot 's namiddags in de zon zitten, ten aanschouwe van het publiek. Den 11^{en} werden

zij gebonden, met de mededeeling, dat zij den volgenden dag zouden gedood worden. Om te kunnen ontluchten, beet MAS KERTO SOEDIRO zijne banden stuk, maakte toen de banden der anderen los, en omstreeks 7 uur 's avonds vluchtten zij in de rivier, die zij eerst den volgenden morgen, om 5 uur, nabij onze voorposten verlieten. SOEROE MELANGIE waagde zich een oogenblik aan den wal, maar had het ongeluk in handen van eenige Atjehers te vallen, die hem weder naar de rivier brachten en onder water hielden, tot dat zij hem dood waanden. Zij gaven hem toen nog twee lanssteken in de borst, en legden hem vervolgens in eene kuil, waarover eene laag aarde werd verspreid. SOEROE MELANGIE is toen weder bijgekomen, verliet zijn graf en haalde zijne makkers weder in. Hij bereikte onze voorposten, waar hij uitgeput nederzeeg. Naar de hoofdambulance overgebracht, stierf hij den volgenden dag aan zijne wonden.

Wegens onbekendheid met de Atjehsche taal, hadden de gevangenen weinig kunnen vernemen van hetgeen in hunne omgeving gezegd werd. Het volgende dient echter vermeld te worden.

Op zekeren dag werd TOEKOE TALANG, door een onbekend persoon gevraagd, waarom de brieven niet aan den Sultan waren overhandigd, waarop, volgens MA ARSAH, de aangesprokene zou geantwoord hebben: „Waarom zouden wij de brieven aan den radja geven? Wat hebben wij aan hem? Het kruut is van ons, zoomede het lood en de geweren. Wij zorgen zelve voor ons voedsel en de Sultan is niet in staat ons, al ware het maar één dag, van voeding te voorzien.”

Wij hebben hier melding te maken van eene loflijke handeling der Indische Regeering. Wij bedoelen het besluit van den Gouverneur-Generaal van 3 Maart 1874 N°. 8, waarbij aan de weduwe van MAS SOEMO WIDIKDJO levenslang een onderhoud van f 100 's maands is toegelegd, en aan zijne zuster, BEK MAS PADI te Grissee, een onderstand van f 25 's maands, tot tijd en wijle haar zoon, de hierboven genoemde MAS KERTO

SOEDIRO, gebleken zal zijn geschiktheid te hebben voor eene betrekking in 's lands dienst, waardoor hij in staat zal zijn zijne moeder te ondersteunen.

Voor de bevrijding van RADEN TEGOE werden door den Opperbevelhebber dadelijk geheime maatregelen genomen. Eens scheenen zij op het punt van te slagen. Zijne bevrijders wisten met hem een oogenblik in geheime aanraking te komen, maar hij vertrouwde ze niet, vermoedelijk wel wegens gemis aan kennis hunner taal. Hij weigerde althans met hen medetegaan. Aan NJA MOHAMMAD werden 200 dollars beloofd als hij in persoon of door anderen slaagde hem uit de gevangenschap te redden.*) Dit gelukte niet zoo spoedig als gewenscht werd. Eerst den 29^{en} November 1876 werd de knaap aan den kommandant van het station ter Noordkust van Atjeh uitgeleverd. Hij had het Javaansch en de naam van zijn grootvader vergeten, rapporteerde de stationskommandant, doch hem herkend, toen hem diens portret was vertoond. Hij was bij het dooden van den ouden man tegenwoordig geweest, dat in tegenwoordigheid van PANGLIMA POLIM en vele inlanders zoude hebben plaats gehad. Men had hem de handen en voeten over kruis gebonden, daarna geblinddoekt en het hoofd omgedraaid. PANGLIMA WANTANG, de schrijver van PANGLIMA POLIM, zou de uitvoerder van dien moord geweest zijn. RADEN TEGOE had den eersten tijd zijner gevangenschap onder bewaking doorgebracht en later veldwerk gedaan. Daar had hij zijne ontvoerders aangetroffen en was met hen 's nachts ontvlucht. Zijne bevrijding was het werk van den radja van Pedir.

Het verlies van kotta Goenongan was den vijand zeer hinderlijk. De kotta te hernemen was boven zijne krachten. Hij kon echter denken dat door de uitbreiding onzer positie andere punten en vooral Penajoeng zwak bezet zouden zijn. Het was dus van hem wel gezien ons daar aantevallen.

---

*) NJA MOHAMMAD is een schoonzoon van TOEKOE NEQ.

Hiertoe besloot de vijand op den 13^{en} Januari. Omstreeks 3 uren in den namiddag deed hij een gelijktijdigen aanval op de trancheewacht der frontbatterij en de achterflank van het kamp. Op de trancheewacht was de aanval zoo doortastend, dat de bediening eener vooruitgeschovene mortierbatterij met de bedekking ijlings moesten terugtrekken. Gelukkig was het getal aanvallers niet groot (ongeveer een honderdtal); maar zij naderden met zooveel stoutheid met de klewang in de vuist, dat ze eerst op ongeveer 10 passen tot staan gebracht konden worden. Zij lieten 2 dooden op de plaats. Wij verloren ook 2 man, één op de plaats door den klewang afgemaakt, de andere ernstig gewond.

Op hetzelfde oogenblik, dat deze aanval op de frontbatterij plaats had, deed de vijand er een ander op de achterflank van het kamp. Hij drong daar met zooveel geweld vooruit, dat hij er in slaagde, de nog niet voltooide, noordelijke afsluiting door te breken. Hij werd staande gehouden door de veldwacht en de troepen op die flank gelegerd, waarvan echter dien dag een groot deel in de tranchee de wacht had en in andere diensten was. De aanval werd in een oogwenk afgeslagen, en de vijand liet 44 der zijnen op de plaats liggen, doch onze verliezen waren ook zeer groot. De 1^e luitenant G. A. RAALJMAKERS, die de veldwacht kommandeerde, werd door een der eerste schoten doodelijk gewond, waardoor voor een oogenblik het kommando verloren ging, doch slechts voor een kort oogenblik, want de luitenant-kolonel PEL, waarnemende brigade-kommandant, en zijn chef van den staf, de kapitein VAN DAALEN, bevonden zich daar. De sergeant der wacht rapporteerde, dat hij den luitenant verwittigd had van eene ongewone beweging, die op eenigen afstand in de struiken plaats had; doch de luitenant had er geen acht op geslagen. Als dit waar is, boette de luitenant zijn verzuim met zijn leven, want hij stierf eenige uren daarna.

Even vóór dat de aanval plaats had, was de Opperbevelhebber naar de oostelijke flank van het kamp gegaan, om te

onderzoeken wat het vijandelijk vuur beteekende, dat van die zijde sedert eenigen tijd gehoord werd, waarover hij geen rapport had ontvangen. Hij zag op vrij verren afstand vijandelijke tirailleurs hunne geweren afvurende, ladende en weder vurende. Het was vermoedelijk een schijnaanval, om de aandacht van de hoofdaanvallen af te leiden. Men had er geene notitie van genomen, omdat zulke vuurgevechten dikwerf hadden plaats gehad zonder ernstige gevolgen. De troepen op die flank gelegerd lagen zelfs in diepe rust. Doch op eenigen afstand, in de nabijheid van de noorderflank, zag de Opperbevelhebber den luitenant-kolonel PEL en den kapitein VAN DAALEN met eenige gewapenden en werkers aan de afsluiting. Hierdoor gerustgesteld, keerde hij naar zijne tent terug. Nauwelijks had hij die bereikt of hij hoorde een ratelend geweervuur, en zich naar de plaats willende begeven van waar het kwam, ontmoette hij vluchtelingen uit de ambulance. De luitenant-kolonel PEL en de kapitein VAN DAALEN hadden met de aanwezige manschappen den aanval gestuit. De fourier F. H. A. TREUTSCH VON BUTTLAR BRADENFELS redde den kapitein VAN DAALEN het leven, door een Atjeher neder te schieten, die met opgeheven klewang den kapitein aanviel. Wij verloren 5 dooden en 11 ernstig gewonden, allen door klewanghouwen.

Kort daarna kwam bericht, dat een kanonkogel uit de Kraton den luitenant HULSTEIJN gekwetst en een flankeur gedood had, toen zij bezig waren door lithofracteur een boom op te ruimen, die het gezicht van de Missigit op de Pakan Atjeh belemmerde.

Deze aanval was eene vingerwijzing. Het bleek dat te veel jacht was gemaakt voor de operatiën tegen den Kraton, ten koste der eischen voor de veiligheid. Men ijst bij de gedachte aan hetgeen had kunnen gebeuren, als bij dien aanval het kamp ware in brand gestoken en de ontscheepte levensmiddelen en munitiën verloren gegaan.

Zoo iets schijnt wel des vijands bedoeling te zijn geweest. De „Penang-Gazette” althans gaf den 12^{en} Januari een extra nummer, behelzende, als het resumé der mededeelingen, van

haren correspondent te Atjeh, het volgende: „Den 6^{en} dezer begonnen de Hollanders het bombardement van den Kraton, en deden zij op dezen en andere versterkingen twee aanvallen, die door de Atjehers zijn afgeslagen. De Hollanders verloren 400 dooden, gewonden en vermisten, in verschillende gevechten die van den 6^{en} tot den 10^{en} dezer aanhielden. Het verlies der Atjehers is niet bekend. Deze deden een krachtigen en gelukkigen aanval op het kamp en de magazijnen der Hollanders, terwijl terzelfder tijd de aanvallen op den Kraton plaats hadden. De Atjehers zouden de overwinning behaald hebben zonder eene behendige beweging der oorlogschepen, die met hun geschut de Atjehers in den rug namen, want het kamp was zwak bezet. Door eene derde bestorming der Hollanders op de voorwerken van den Kraton, kwamen ze in bezit van de Missigit, waarin ze zich hebben gehandhaafd, in weerwil der tegenaanvallen van de Atjehers. Intusschen was op den 7^{en} Januari nog geen der partijen in staat te zeggen aan wien de overwinning toekwam. Men houdt het voor zeker dat de krachten der Hollanders te gering zijn, en dat hun toestand zeer gevaarlijk zal worden, zelfs als de Kraton valt. De expeditie naar Pedir houdt men voor eene nederlaag.”

Hieruit blijkt tweederlei: 1°. dat de „Penang-Gazette” een correspondent in onze nabijheid had; 2°. dat hij ons niet gegeven was, althans de zaken niet in ons voordeel, ook niet naar waarheid, voorstelde. Wij hebben naar dien correspondent immer onderzoek gedaan. Door hem ongemoeid te laten, konden wij, als hij een Atjeher was of tot hunne partij behoorde, indirect onderricht worden van de gedachten en verwachtingen der ons vijandige oorlogspartij. Daardoor verkregen wij dan ook gedurig, 't zij door onzen agent te Pinang, den heer LAVINO, 't zij door de „Penang-Gazette,” interessante berichten van onze tegenpartij, die wij anders geïgnoreerd zouden hebben.

De wenk, dien wij door den aanval van den 13^{en} Januari bekomen hadden, en die wel eens, met beteren uitslag voor den vijand, herhaald zou kunnen worden, mocht niet onbenut

gelaten worden. Reeds den volgenden morgen, deden wij een nauwkeurig onderzoek, tot betere verzekering van al de door ons bezette posities en hunne gemeenschap met het kamp te Penajoeng, waarvan het volgende het resultaat was.

De bezettingen van kotta Goenongan en Missigit, die aanvankelijk wat sterker gelaten waren dan volstrekt noodig was, werden op eene meer normale sterkte gebracht, hetgeen zonder gevaar geschieden kon, nadat de defensie door goede bewapening, verbetering der borstweren enz. goed verzekerd was. Aan de frontbatterij gaf de tranchee geene voldoende dekking voor de wacht aldaar; ze kon uit het begroeide terrein op de linkerflank geëfileerd worden. Dit werd verholpen, door daaraan eene naar achteren gebogen flank te voegen en de boomen en struiken, die onder het geweerschot waren, opteruimen. Eene op den rand van den rivieroever aangelegde mortierbatterij à 13 c.m., was zeer blootgesteld aan onverhoedsche aanvallen; zij werd ingetrokken, omdat haar offensief nut niet opwoog tegen het gevaar, waaraan ze met haar wacht was blootgesteld. In het kamp te Penajoeng werd met spoed gewerkt aan de voltooiing der noordelijke afsluiting, aan het opzetten van de half permanente barakken voor zieken, van magazijnen en tuighuizen. Kortom, er werd gedaan wat verzuimd was, om aan het kamp de noodige soliditeit te geven en ernstiger aanvallen dan die van 13 Januari te kunnen trotseeren.

Terwijl hieraan gewerkt werd, waren bij den Opperbevelhebber plannen tot het nemen van den Kraton in overweging.

Het eerste, dat ook later uitgevoerd is, bestond in het omtrekken van den Kraton langs de zuider- en ooster-face, ten einde de strijders in de Pakan Atjeh en de linie van Polim, bij Lampoe Idjoe, in den rug te nemen. Het was eene delicate onderneming, die groot succes beloofde maar ook met gevaren gepaard kon gaan. Hare voorbereiding vereischte tact en omzichtigheid. De krijgskundigen weten, dat eene legerafdeeling, die eene omtrekking doet, om een vijandelijk leger in den rug te nemen of zijne gemeenschap te bedreigen, in zekere mate

zelve omgetrokken is en hare retraite verliezen kan, als de vijand zich niet laat ontmoedigen en zich op haar strategische flank werpt, om den teruchtocht op het hoofdleger te beletten. *)

Dit doende zouden de kansen van succes voor den vijand niet gering zijn geweest. Hij kon, wegens de stormvrijheid van den Kraton en van Pakan Atjeh, deze twee punten met eene zwakke bezetting aan hunne eigene krachten overlaten, en zich, met al wat uit de linie van Polim en de kampongs, ten oosten en zuiden van den Kraton, bijeen te brengen was, op de omtrek-kende afdeeling werpen, haar tusschen twee vuren brengen en haren terugtocht bedreigen. De toestand ware dan niet zonder gevaar geweest. De omtrekkende afdeeling moest dus sterk genoeg zijn, om daaraan het hoofd te kunnen bieden, terwijl kotta Goenongan en de Missigit voldoende moesten bezet blijven om ze te ondersteunen als de vijand die manoeuvre mocht uitvoeren. Maar de vijand kon ook eene andere contra-manoevure uitvoeren, die voor ons even gevaarlijk had kunnen zijn. Hij kon n.l. ongemerkt, door eene der hem bekende waadplaatsen, op den rechter oever der rivier overgaan, het kamp aanvallen en dit — ware het dan ook maar door een kortstondig succes — in den brand steken. Het was dus noodig ook dit punt goed genoeg bezet te houden, om eenen aanval te kunnen afslaan.

De Opperbevelhebber besloot tot de uitvoering der omtrek-kende manoeuvre, die hem het meeste toelachte, omdat zij de grootste uitkomst beloofde, en bij goeden tact en de noodige voorzorgen, de opgenoemde gevaren wel te ontwijken of te neutraliseeren waren. Doch hij meende daarvoor de komst der bataillons van de reserve te moeten afwachten. Hij had zich ook vooraf nog verscheidene gegevens omtrent de localiteit, ten

---

*) Zij, die de derde Balische expeditie hebben medegemaakt, zullen zich nog wel herinneren in welke ongerustheid de Generaal MICHELIS verkeerde, toen hij in den avond van den 15en April 1849 geene tijding bekomen had van het 7e bataillon infanterie, dat de vermaard geworden omtrekking der linie van Djagaraga heeft gemaakt. Zie ook A. W. P. WERTZEL. „De derde militaire expeditie naar het eiland Bali,” bladz. 90 en volgende.

zuiden en oosten van den Kraton, te verschaffen. Hij wist, dat de bodem daar moerassig is, en achtte het niet raadzaam zich daarin te begeven zonder goede gidsen. Deze waren echter moeilijk te bekomen, vermits de toenadering, zelfs der bevriende Atjehers, toen nog zeer gereserveerd was, en bovendien het zoeken van gidsen met omzichtigheid moest geschieden om vooraf het plan der manoeuvre niet aan den vijand te verraden.

Het tweede plan, dat na het eerste het meeste succes scheen te beloven, was om door het bed der Koeroeng Daroe, die bij de kotta Goenongan in den Kraton stroomt, binnen te sluipen. Wegens de geringe kennis, die we van het terrein hadden, zou dit meer het karakter eener verrassing hebben, en in den nacht moeten geschieden. Het zou ongeveer eene herhaling geweest zijn van de nachtelijke verrassing van Cremona door prins EUGENIUS VAN SAVOIE, in den Spaanschen erfopvolgings-oorlog (1702). Deze manoeuvre beloofde echter minder groote gevolgen dan de eerste. Zij kon ons wel den Kraton geven, maar niet tevens het succes der eerste, die den vijand in de linie van Polim gelegerd, had kunnen noodzaken, de wapenen neder te leggen, als ze naar de bedoeling was uitgevoerd.

Het derde plan, dat den Opperbevelhebber het minste toelichte, was het openen der wester-face van den Kraton door eene mijn, en het nemen van het object door bestorming. Het was van de drie plannen het moeilijkste, minst zekere en dat voor zijne uitvoering den meesten tijd zou vorderen. Het was bekend dat de Kraton, door steenen met kanon bewapende muren in verschillende, gelijk men beweerde, twee à drie, enceintes verdeeld was. Dit kwam overeen met de beschrijving, die ook de admiraal AUGUSTIN DE BEAULIEU van den Kraton (1619) gegeven heeft. In welke dezer enceintes men zou uitkomen, als de bres op eenig, op goed geluk, gekozen punt zou gemaakt zijn, en wat dan te wachten was, kon niemand zeggen. Van waar de sappe uit moest gaan en hoe hare richting behoorde te zijn, was onzeker.

Eene bres, om bestormd te kunnen worden, moet beklimbaar

zijn, en eene breedte hebben van minstens twaalf à vijftien rotten, ten einde een genoegzaam getal manschappen, te gelijk aanéengesloten op de kruin te kunnen brengen. *) Dit is van groot gewicht. Want dringen slechts weinige manschappen te gelijk op de kruin door, dan worden zij òf afgemaakt òf zij volgen den onthutsten vliedenden vijand ordeloos op den voet. Maar de vijand ziende, dat hij slechts door weinigen vervolgd wordt, herstelt zich, wordt op zijne beurt aanvaller en drijft de stormenden terug. Niet zelden is dit de oorzaak dat eene bestorming mislukt; de vliedenden brengen anderen, die zouden volgen, in wanorde en slepen ze mede. Wie den oorlog practisch kent, weet dat dit kan plaats hebben. Wij zelf waren daarvan meer dan eens getuigen, en houden het bestormen eener nauwe bres voor geen gemakkelijk wapenfeit, als ze door eene dappere infanterie verdedigd wordt. De vorsten moeten het gewoonlijk met hun leven boeten.

Het maken der sappe, der grachtvergang, het graven en laden der mijn, het raseeren en beklimbaar maken der bres zijn werkzaamheden, die in een tropisch klimaat niet in weinige dagen afloopen. Dit plan kwam dus eerst in de derde plaats in aanmerking. Intusschen werd, met de vliegende sappe, eene tranchee van ongeveer 400 meter lengte, evenwijdig met de wester-face, in de richting van kotta Goenongan gegraven, deels om uit de Missigit eene veilige gemeenschap naar dat punt, en gedekt tegen de vuren uit den Kraton, te hebben, deels om later, als tegen den Kraton per sappe geopereerd zou worden, tot parallel te dienen. §)

De kapitein BOREL spreekt over het maken van eene bres

---

*) Wij noemen dit als een minimum met het oog op de Indische toestanden. De leerboeken spreken van bressen van $\frac{1}{3}$ der facen van de bastions = 40 meters, en van stormkolonnen van 30 tot 40 rotten in 't front.

§) Hieruit blijkt dus dat het niet waar is, wat kapitein BOREL op blz. 81 zegt, dat „gedurende de 10 dagen, die op het bezetten van kotta Goenongan volgde, niets meer tegen den Kraton ondernomen werd en alleen de artillerie voortging met het bombardement voor zoover de beperkte voorraad munitie dit toeliet.”

en hare bestorming met eene lichtvaardigheid, die niet getuigt van een juist begrip van zulk ernstig oorlogsfeit. Wij zien geen blijk van kennis in zijn verwijt: „dat de Kraton te laat berend en geëindigd is waarmede had moeten worden begonnen.” Het toont slechts hoe verblind het oordeel wordt als men in alles eene vittende critiek in plaats van de studie tot leiddraad neemt.

Immers de herinnering aan de onbekendheid met de localiteit, vooral in de eerste dagen, die tot groote omzichtigheid dwong; de schier onoverkomelijke bezwaren, om de berennende bataillons te proviandeeren, te munitionneeren en ter zake van de heerschende epidemie naar eisch te verplegen; het gevaar waaraan die bataillons zouden hebben blootgestaan met talrijke vijanden in den rug, in het front en in de flanken; de moeilijkheid om de gemeenschap open te houden en in het begroeide terrein niet aan hinderlagen bloot te staan, dit alles had den kapitein BOREL, wilde hij onpartijdig zijn, deze critiek moeten doen terughouden. Hij heeft ook niet gedacht aan de aanzienlijke werken, waarmede de berennende bataillons zich hadden moeten verschansen, om zich te dekken tegen de aanvallen, die in alle richtingen te wachten waren van eenen dapperen vijand, die, gelijk beweerd werd, van 30 tot 50 duizend weerbare mannen had. Wat hij den 13^{en} Januari op ons kamp ten noorden van den Kraton uitvoerde, kon hij met meer kans van succes op de verspreide bataillons ten zuiden en oosten, waar zijne grootste kracht was, beproeven. Was het mogelijk, was het verstandig tot zulke verspreiding der macht over te gaan? Wat droevige gevolgen had die tactiek kunnen hebben, als we even onverstandig geredeneerd hadden als de kapitein BOREL, en zij die hem geïnspireerd hebben! Te Atjeh geland, met de eenige strijdmacht die het Indische leger kon afzonderen, zonder andere reserve achter ons dan die voorbedachtelijk te Padang gelaten was, om ze tot op het beslissendste oogenblik te sparen, was het, zoowel om staatkundige als om krijgskundige redenen, plicht voorzichtig te werk te gaan, en niets door roekelooze en onberedeneerde manoeuvres in gevaar te brengen.

Van beter allooi was de beweging van den 23^{en} Januari, die ons den Kraton in handen speelde. Met voldoende macht en op het goede tijdstip uitgevoerd, den vijand volkomen verrassende, zijne liniën in den rug nemende, en van de gemeenschap naar het zuiden afsnijdende, was het eene manoeuvre, die groote uitkomsten had kunnen en moeten hebben. Zij had de verdedigers van den Kraton, van Pakan Atjeh en de linie van Polim tot het nederleggen der wapenen kunnen dwingen als zij goed ware uitgevoerd.

Maar dan had haar aanvoerder, Generaal VERSPIJCK, met meer voortvarendheid moeten handelen; dan had hij geen tijd moeten verliezen met het verbranden van aanzienlijke kampongs, die niet eens in de naaste marschrichting der kolonne lagen; dan had hij niet moeten toegeven aan die onzinnige kwaal, waarmede het Indische leger als 't ware besmet is, en hier het nadeel had den vijand de nadering der kolonne aantekondigen, en aan de operatie het karakter van snelheid en verrassing te ontnemen, terwijl het ook nog dat had kunnen hebben, als eenige bataillons zich ten zuiden van den Kraton hadden moeten legeren, ze van de daarvoor zoo noodige woningen of materialen te berooven.

„De berenning heeft te laat plaats gehad; men is geëindigd waarmede men had moeten beginnen,” zegt onze criticus. Wij houden dat voor een nevenhanger van het ei van COLOMBUS. Op het oorlogsterrein is nimmer en door niemand ooit sprake van eene berenning geweest. Vermoedelijk was een ieder van de onuitvoerbaarheid daarvan overtuigd. De uitgebreidheid van de verschillende positiën was reeds zeer groot. Van het noordelijke front van ons kamp tot aan de frontbatterij was de afstand 1450 m. en tot aan kotta Goenongan 2800 m. De proviandeering, de verzorging der zieken, de geniewerkzaamheden waren reeds bezwarend genoeg; niemand verlangde ze nog zwaarder te maken. Aan eene berenning van den Kraton dacht niemand en deze was ook niet noodig, wijl met de kotta Goenongan, de eenige nog noemenswaardige gemeenschap, van

den Kraton naar buiten gesloten was, en niets dan eene kleine poterne overbleef. De beweging van den 23^{en} Januari was eene vinding van den Opperbevelhebber, door hem ontworpen, in stilte gerijpt en ten uitvoer gelegd, toen hij het oogenblik daarvoor geschikt achtte.

Het is niet mogelijk van dezen oorlog al de voorvallen te vermelden; slechts aan enkele kunnen wij eene plaats schenken.

Den 15^{en} Januari werd van Buitenzorg aan den vice-consul van Pinang het volgende getelegrafeerd: „Volgens een te Padang teruggekeerde spion, worden de Atjehers langs de westkust van alles voorzien. Volgens hem zou een stoomschip, bij Telok Sedoe gestationneerd, en een benting aldaar aan den wal alle toevoer van die zijde afsnijden; de Atjehers, onder wie cholera woedt, zijn bevreesd dat wij dit doen zullen. Voorts verklaart hij dat PANGLIMA POLIM en een jongere broeder van RADJA DOELA *) een samenkomst met Generaal VAN SWIETEN zullen trachten te verkrijgen, met moorddadige bedoelingen. Ook wordt toegelegd op het leven van SIDI TAHIL en MALILLA. RADJA MOEDA moet thans te Pinang zijn. Wil per eerste gelegenheid Generaal VAN SWIETEN van een en ander kennis geven. De algemeene Secretaris, w. g. LEVYSSOHN NORMAN.”

Van de voorgenomen poging eener bijeenkomst is nimmer iets vernomen. Zij zou van ons, weinig wantrouwend van aard, gemakkelijk verkregen zijn. Ook van een toeleg op het leven van SIDI TAHIL en MALILLA, hoewel eveneens van andere zijde vernomen, is geen nader blijk gezien.

Voor de afsluiting der Sido-baai, die reeds door stoomschepe plaats had, werd den Kommandant der maritieme middelen een onderzoek opgedragen en hem een officier der genie met eenige sappeurs gezonden, om dadelijk tot het oprichten eener sterkt overtegaan, indien het noodig werd bevonden, terwijl kapitei

*) RADJA DOELA was de oudste zoon van P. POLIM. Hij overleed op 30jarig ouderdom, den 18 Januari 1874, aan de cholera.

BALLUSECK met eenige opmeters medeging, om eene schets van het terrein te nemen. Na plaatselijk onderzoek werd het aanleggen eener sterkte ten hoogsten afgeraden, en geraden zich te bepalen tot het posteeren van twee oorlogschepen, één binnen en één benoorden de baai, zooals reeds plaats had. De kolonel VAN GOGH meende, dat dit ruim voldoende zoude zijn om de vaart van prauwen uit de zuid, langs Sido-punt, volkomen tegengestaan. De reden waarom het oprichten eener sterkte werd afgeraden lag in de moeilijkheid van den aanvoer van bouwmaterialen, hetgeen over land zoude moeten geschieden, omdat het landen uit zee, langs de kusten, ondoenlijk was, wegens de rolling van den Oceaan, die met kracht op het strand breekt. Ook was het te voorzien dat de aanleg der versterking ernstig betwist zoude worden, aangezien tijdens de verkenning vele gewapenden aan het strand waren. Dezelfde moeilijkheden, voor den aanvoer van bouwmaterialen, zouden zich telkens herhalen voor het proviandeeren der bezetting. Aangezien de blokkade voldoende in de afsluiting van aanvoeren voorzag, werd van het maken eener versterking aan den wal afgezien.

Zijn we beperkt door onze ruimte, om van alle zich opgedane oorlogsgebeurtenissen melding te maken, evenzeer moeten wij ons beperken, in het wederleggen van elke afkeuring van den kapitein BOREL. Hij is in zijne critiek zoo mild, dat meer dan een boekdeel tot wederlegging zou noodig zijn. Wij kunnen slechts verklaren dat we op alles eene goede wederlegging zouden kunnen geven. Maar het zou ons, gelijk we zeiden, te ver leiden, wijl toch geen enkele onzer daden genade in zijn oog vindt, en hij ons zelfs voor het niet bouwen der kazernen op palen, de overstromingen en wat al niet meer verantwoordelijk stelt. Onze toegevendheid voor de onwillekeurige fouten onzer soldaten, de werktuigen, waaraan we volgens de uitdrukking van het reglement op den inwendigen dienst, „een deel van onzen roem verschuldigd zijn”, vindt hij zelfs berispelijk.

Hij had echter de gewraakte legerorder moeten mededeelen, om den lezer zelf te doen oordeelen, gelijk wij het hieronder

zullen doen. Vooraf zij echter gezegd, dat ons door den geneeskundigen dienst was ter oore gekomen, dat het getal zieken onder de soldaten grooter was, dan verondersteld kon worden. Het cijfer dergenen, die medicijnen vroegen, werd ons gerapporteerd, was zeer groot: deze voor koortsen, gene voor buik-aandoeningen, doch steeds werden ze gevraagd zonder vrijdom van dienst te verlangen. Het gebeurde zelfs dat soldaten, van post komende, medicijnen vroegen, om op de been te blijven en de volgende schilderbeurten weder te kunnen waarnemen. Dit geschiedde niet enkel door Europeanen maar ook door Javanen. Wij zagen in dat streven om den dienst, reeds bezwarende door de steeds klimmende eischen gepaard met de geledene verliezen, niet nog zwaarder te maken voor de overblijvende kameraden, een loflijk bewijs van toewijding, dat waardeering en wederkeerigheid verdiende. Onder dien indruk kregen we de voorloopige stukken van onderzoek wegens een vergrijp tegen den dienst, zooals in de volgende legerorder is uiteengezet:

„Penajoeng, 11 Januari 1874.

„Ik heb de stukken ontvangen van voorloopig onderzoek betreffende eenen inlandschen fuselier, die in den nacht van 4 op 5 Januari slapende is gevonden als schildwacht in de tranchee ten einde te beslissen of de zaak voor den krijgsraad te veld behoort te worden gebracht.

„Daarvoor zijn rechtens allezins termen en geschiedt dit, dat kan de schuldige tot den strop, den kogel of eene andere zware straf worden verwezen en zou het kunnen gebeuren, dat een doodvonnis zal moeten worden uitgevoerd, voor een misdrijf dat verschoonbaar kan zijn, als men door den arbeid, ongesteldheid of anderzins vermoeid, door den slaap overweldigd wordt.

*) Eene schildwacht, die op zijnen post in de nabijheid van den vijand of eene berende of belegerde plaats, slapende of dronken wordt bevonden zal met den strop, den kogel of met andere straf, naar gelang der omstandigheden, gestraft worden." (Art. 92 C. W. B.)

„Ik acht dat niet wenschelijk, nadat onze soldaten zoo vele blijken van moed en toewijding hebben gegeven; ik acht het ook niet wenschelijk, omdat de wetten, waardoor de militaire misdrijven worden bedreigd, niet voor dezen tijd, noch ook voor deze gewesten en dit klimaat zijn gemaakt.

„Ik zal de fout, die de inlandsche fuselier AMAT MOERDJO n°. 81678 van de 3^e compagnie van het 12^e B. I. gepleegd heeft, ter bestraffing aan de krijgstucht overlaten, in het vertrouwen dat daaruit geene nadeelige gevolgen zullen ontstaan.

„Ik noodig echter de officieren en het verdere kader uit, zich toeteleggen, om verzuimen van waakzaamheid te voorkomen, door het doen maken van patrouille en het visiteeren der posten, en de slaapdrongen schildwachten, die aan de neiging der natuur hebben toegegeven, wakker en op het gevaarlijke van hun verzuim oplettend te maken, in stede van ze aan de gestrengheid der wet overtegeven. De geschiedenis leert ons, dat Keizer NAPOLEON I de plaats van een slapende schildwacht innam en het den vermoeiden soldaat vergaf, dat hij zich door den slaap had laten overweldigen.”

Ligt nu in deze order zulk eene groote reden voor afkeuring als de kapitein BOREL zijne lezers, door het feit te noemen naar de motieven te verzwijgen, wil diets maken? De legerorder, die eenige dagen daarna is uitgegeven, kan tot antwoord en bewijs dienen, dat er aan den eisch van waakzaamheid en opharding niet te kort werd gedaan. Die orde, gericht aan de officieren en minderen der land- en zeemacht der tweede expeditie tegen Atjeh was van den volgenden inhoud:

„Penajoeng, 15 Januari 1874.

„Wederom hebt gij belangrijke voordeelen behaald. Met bewonderenswaardigen moed hebt gij den vijand op den 6^{en} dezer de belangrijke stelling van de Missigit met hare goed aangelegde veldwerken ontweldigd, en op den 12^{en} dezer de niet minder belangrijke stelling ten westen van den Kraton, van Missigit

tot aan kotta Poetjoet (Goenongan) waardoor de vijand nauwer ingesloten is, en wij gelegenheid hebben gekregen den Kraton op geschikter punt met de sappe te naderen.

„De zeemacht heeft harerzijds den bondgenoot van den Sultan, TOEKOE PAKIK, radja van Pedir, gestraft en zijne benting en hoofdkampong vernietigd.

„Gij hebt bij al die wapenfeiten belangrijke verliezen geleden, die ik met u betreur, al kunnen wij zeggen, dat zij als braven gevallen zijn voor den roem van het vaderland. Bovendien, gij weet dat ik van u geene bestorming op de punt van de bajonnet vorder, zonder hooge noodzakelijkheid, en hadden wij niet zoo veel met de sappe gewerkt, en onze batterijen niet naar voren gebracht, dan zouden de verliezen belangrijker geweest zijn.

„Weldra zal eene halve brigade van Padang u komen versterken en uwen dienst verlichten. Ik zal dan weder nieuwen arbeid met schop en spade van u vorderen, wellicht de laatste om door het bedekte terrein dat den Kraton omringt, dezen te naderen en de wallen te openen.

„Doch groote waakzaamheid en volharding blijven noodig. De vijand verdedigt zich goed en maakt uwe overwinningen schitterend, maar hij valt u ook aan met de stoutheid der wanhoop en doodverachting. En hoewel hij — verschanst zoo als wij zijn — niets ernstigs tegen onze hoofdstelling zal kunnen ondernemen, zal toch alleen groote waakzaamheid kunnen voorkomen, dat we verliezen lijden zoo als op den 13^{en} dezer hebben plaats gehad.”

Wij hebben nog niets gezegd van het „Roode Kruis”, welke menschenminnende instelling ook in Nederlandsch-Indie door een comité vertegenwoordigd wordt, waarvan de intelligente en onverpoosde zorgen niet genoeg geprezen kunnen worden.

Ofschoon slechts voor een deel beantwoordende aan het doel van zijnen humanen stichter, omdat op de reciprociteit van de andere partij niet gerekend kan worden, terwijl ook bij de Indische oorlogen, zooals zij tot dusverre gevoerd zijn, zelden

de gelegenheid voorkomt om wederkeerig het weldadige der instelling te doen ondervinden, werkte zij toch voor ons leger met eene mildheid, die voor onze soldaten eene lfenis was, niet enkel op het slagveld, of in het kamp, maar ook aan de sponde der gekwetste of zieke soldaten.

De lezer kan in bijlaag D zien, dat bij het openen der vijandelikheden, door ons eene poging is gedaan om den oorlog ook door de tegenpartij op eene wijze te doen voeren, die er de rampen van zou beperken tot het onvermijdelijke, en niet op de non-combattans en het schuldellooze volk zou overbrengen. Dat wij daarvan geen groot gevolg verwachtten, zal wel nauwelijks gezegd behoeven te worden, doch wij vonden het noodig het te beproeven. Wij hielden het altijd voor een plicht in onze aanrakingen met minder beschaafde volken ze tot ons standpunt te verheffen, in stede van ons tot hun peil te verlagen.

Om de werking van het „Roode kruis” te doen kennen weten wij geen beter middel dan den brief bekend te maken, dien wij aan het „centraal comité” in Nederlandsch-Indie, voorgezeten door het lid in den Raad van Nederlandsch-Indie H. M. ANDRÉE WILTENS, geschreven hebben.

„Penajoeng, 17 Januari 1874.

„Het centraal comité van het „Roode kruis” in Nederlandsch-Indie verdient in hooge mate de erkentelijkheid van de expeditionnaire zee- en landmacht, strijdende in de wateren of op den bodem van het Atjehsche rijk.

„Veroorloof mij bij u de tolk te zijn der dankbaarheid van de officieren en minderen, die of de goede werking van het „Roode kruis” gade geslagen of zijn vruchten ondervonden hebben.

„Het is echter niet alleen het nut en aangename der toegezonden versnaperingen en andere artikelen die wij loven, waaronder de pijpen en de tabak het meest gewaardeerd worden, maar ook de zorg, waarmede de verstrekkingen geschieden, de toe-

wijding waarmede aan het hoofdbeginsel van het „Roode kruis” voldaan wordt.

„Wij roemen vooral de goede keuze uwer gedelegeerden, die met ware menschenmin hunne taak begrijpen, en ze volbrengen met een moed en eene volharding, die onze bewondering heeft opgewekt, hetzij dit plaats heeft aan de sponde van den bezwijkenden choleralijder, of onder het vijandelijke vuur aan den gekwetsten krijgsman.

„Terwijl de Weleerwaarde heeren H. RULEMAN VOGET en F. H. DE BRUIJN, respectivelijk protestantsche veldprediker en Roomsche Catholijke aalmoezenier, zich meer speciaal, doch niet uitsluitend, bezig houden met de lijdens op de schepen, zieken en gekwetsten, is de heer G. VON BULTZINGSLÖWEN aan den wal werkzaam. Bij alle gevechten is hij tegenwoordig en schroomt hij niet hulp te verleen, niet zelden onder het vijandelijke vuur, nu eens om een eerste verband te leggen, dan om uit zijnen voorraad lavenis te geven, altijd en overal om te doen wat mogelijk is.

„Dat de drie gedelegeerden voor hun weldadig streven op het slagveld en aan het ziekenbed een ruim veld hebben gevonden, getuigt het groote getal der gekwetsten waaraan zij de liefderijke zorgen van het „Roode kruis” hadden te brengen. En dat zij het goed deden, daaromtrent bestaat slechts eene stem, die zich resumeert in de woorden, die ik zoo vaak heb hooren uiten: „het Roode kruis is eene nuttige en weldadige instelling.”

„Behoef ik nog te zeggen dat wij allen dankbaar zijn den milden gevers in Nederland en in Nederlandsch-Indie, dat zij het centraal comité aldus in de gelegenheid stelden aan het oogmerk der instelling in zoo ruimen zin te voldoen; aan het centraal comité, dat zij die taak in zulke goede handen heeft toevertrouwd. Ik vertrouw genoeg gezegd te hebben om dat duidelijk te doen uitkomen.”

Wij hebben ook nog melding te maken van eene andere verrichting, die met de saniteit in verband stond, en hulde te

brengen aan de zorg waarmede zij is uitgevoerd. Wij bedoelen de ontsmetting der transportschepen. Die taak werd opgedragen aan de zeemacht en uitgevoerd onder de leiding van den officier van gezondheid der 1e klasse J. LAMIE. Van de 16 transportschepen die troepen overgevoerd hadden waren er 14 besmet. Wij rekenden het ons tot een plicht om geen daarvan aftedanken en aan den publieken dienst terugtegeven, zonder alvorens met zorg gereinigd en ontsmet te zijn. De uitvoering was wel een omslachtig werk, want het moest op de buitenreede geschieden, waar de schepen zich soms niet begeven konden zonder eerst hunne ladingen gelost te hebben. Ook kon de reiniging niet goed geschieden als de ruimen en tusschendecken vol waren. Het een en ander veroorzaakte, dat niet meer dan een paar schepen te gelijk onder handen genomen konden worden, en alles niet zoo spoedig ging als wenschelijk was. Ook een ander bezwaar deed zich voor. Er was namelijk eene grootere hoeveelheid ontsmettingsstoffen noodig dan in de gezamenlijk apotheken der zee- en landmacht aanwezig was; maar Pinang kon in het ontbrekende voorzien en de met het werk belaste personen wisten alle bezwaren te overwinnen. Alles werd dan ook zoo goed uitgevoerd, dat geen der schepen, na aan den openbaren dienst te zijn teruggegeven, eenig letsel heeft gegeven, en onze zieken en gekwetsten, ofschoon vatbaarder dan de gezonden, om smetstof optenemen, zonder nadeel met de weder gezond gemaakte schepen konden geëvacueerd worden. Wel waren we verplicht door dien hygiënischen maatregel, elk der schepen, eenige dagen langer in dienst te houden dan anders noodig ware geweest, maar over dat bezwaar moest ten wille der menschheid worden heen gestapt. Aangezien de kosten van den oorlog van Maart 1873 tot ultimo 1874 voor de twee expeditien in de twee jaren te samen nog geene f 17 millioen hebben bedragen, terwijl de kosten voor de twee volgende jaren 1875—76 ongeveer f 50 millioen zijn geweest *), hebben wij ook geene redenen om de

*) „Tijdschrift voor Nederlandsch-Indie,” de aflevering van 6 October 1878, blz. 168.

aanhouding der schepen gedurende eenige dagen voor dat groote doel, het gezond maken van veertien aanzienlijke stoomschepen, te betreuen.

Hoe was echter de stand van zaken in den Kraton? Wie voerde daar bevel? Hoe sterk was de bezetting?

Volgens ABDOELLAH, waren er 3000 man in de linie van Polim en omtrek gelegerd, en zouden ongeveer 1000 man, onder aanvoering van TOEKOE TJIHIK PASSANGAN en TOEKOE MAIN, zoon van den Laksamana van Endjong, over land uit Passangan en Ieboe te Lambaroe, bij de kwala Tjankoel, zijn aangekomen. Een ander kondschapper, NJA HOESSIN, zeide dat 1000 man van Malaboe te Kroeng Raba waren. ALI BAHANAN gaf kennis, dat de radja van Pedir den Kraton verlaten had, en dat TOEKOE BAIT, hoofd van XII Moekims uit de sagie XXII Moekims, er met 200 man de wacht hield. Hij was echter met 30 man naar Poe Oek getrokken, om met TOEKOE NEQ een onderhoud te hebben, doch deze, die zich daar met 300 man bevond, had geweigerd hem te ontmoeten, zeggende: dat hij zoo lang beticht was geworden met de Hollanders te heulen, dat hij nu werkelijk besloten had hunne zijde te kiezen. Ook zou TOEKOE NEQ voornemens zijn, den 20^{en} Januari in 't kamp te komen, om openlijk een blijk van zijne onderwerping te geven. Een scherp geweervuur, dat op den 13^{en} en 14^{en} op verren afstand ten oosten van Lemboeq gehoord was, zonder dat iemand ontdekt werd, waaruit men verondersteld had, dat de Atjehers onderling aan het vechten waren, zou, volgens ABDOELLAH, hebben plaats gehad om de cholera te verdrijven, die onder de bevolking groote offers vroeg. Ongeveer 15 jaren geleden zou dezelfde ziekte ook door een Arabisch schip zijn aangebracht.

In den nacht van den 17^{en} Januari deed de vijand weder een aanval op de hoofdbatterij. Ernstig was de aanval niet, hetgeen deed denken dat veel door vrijbuiters, zonder berekeneerd plan werd uitgevoerd. De aanval werd door de tran-

cheewacht gemakkelijk afgeslagen, doch twee flankeurs, op eene z.g. „kosakkenpost,” gedroegen zich zwak. Zij schoten op een korporaal, die de ronde deed om de waakzaamheid der schildwachten te onderzoeken, zonder hem aan te roepen. *)

Het was niet de eerste maal, dat bij de soldaten angst voor de klewanganvallen der Atjehers werd waargenomen. Deze zijn ook wel geschikt om ontzag in te boezemen, want ze geschieden zoo onverhoeds en vlug dat de aangevallene soms geen tijd heeft om zich te weer te stellen. Of echter die angst kleinmoedigheid of nedergedruktheid, door slooping van gezondheid en lichaamskrachten was, kan niet beslist worden. Wij zijn echter geneigd het laatste te gelooven. Het getal niet geacclimiteerde Europeanen was groot en bedroeg waarschijnlijk wel twee derden van het geheel. De verandering van klimaat, van voedsel, van leefwijze; de inspanningen van den dienst, arbeid over dag en waakzaamheid des nachts; de gevaren van den oorlog door de vijandelijke kogels en het vijandelijke zwaard; de niet minder te duchten gevaren van ziekten, als cholera, buikziekten, koortsen en andere invloeden, die in tropische gewesten zoo ondermijnend werken op de gestellen, moeten bij velen sloopend op lichaam en gemoed gewerkt hebben. Voeg daarbij wellicht heimwee naar het vaderland en verlatene betrekkingen, of berouw over den overgang naar het Indische leger. Wij herinneren ons een soldaat, die een doode ter begraving naar de ambulance escorteerde, aan wien we met belangstelling vroegen wie de doode was? en die ons met tranen in de oogen antwoordde: „het is mijn broeder!” Hoe menigeen is wellicht van zwakheid, zelfs lafhartigheid verdacht, die slechts door ziekte of de kiemen daarvan nedergedrukt was. Wie aan het Indische voedsel niet gewoon is vindt het onsmakelijk, eet weinig en verzwakt zijne krachten. Wij hebben steeds bij alle expeditien waargenomen, dat een

---

*) Zie de legerorder op bladz. 238.

paar maanden veldtocht voldoende waren om de helft der Europeanen te doen wegsmelten. *)

Als tegenhanger van het voorafgaande is het genoegelijk te kunnen zeggen, dat we steeds met lof hoorden spreken van eenige miliciens, van het Nederlandsche leger, die ter bijwoning van den Atjehschen veldtocht, zich voor een tweejarigen dienst bij het Indische leger verbonden hadden.

Den 20^{en} Januari kwamen van de reserve brigade te Penajoeng het rechter halve en het linker halve 2^e bataillon infanterie, onder kommando respectivelijk van den luitenant-kolonel K. VAN DER HEIJDEN en den majoor M. A. E. PHAFF. Het was een schoone troep, sterk: het eerste gedeelte 18 officieren en aan minderen 276 Europeanen en 246 Afrikanen; en het andere 18 officieren en aan minderen 255 Europeanen van het Indische leger, en 298 Europeanen van het korps mariniers; te samen 36 officieren 1075 minderen. Daarmede werd de aanwezige infanterie der 2^e en 3^e brigade, met ongeveer een derde vermeerderd, terwijl binnen weinige dagen, het overige gedeelte der brigade, sterk 42 officieren en aan minderen 204 Europeanen en 860 inlanders, te samen 1064 man, verwacht werden, bestaande uit het linker halve 6^e bataillon, gekommandeerd door den majoor M. E. E. RUEMPOL, en een bataillon der barisans van Madura, gekommandeerd door den majoor F. A. GITS.

Bij den aanblik van die schoone bataillons, hadden wij alle reden ons te verheugen, de reserve tot aan het beslissende oogenblik gespaard te hebben. Nu kwam zij van pas; vroeger zoude ze, zonder overwegend nut voor de operatiën, slechts voedsel voor de cholera en andere ziekten geweest zijn.

Wij hebben reeds op blz. 120 gezegd, dat al dat geroep over het niet dadelijk te velde brengen der reserve-brigade, door

---

*) In Mexico had het Fransche leger na een paar maanden veldtocht 20 pct. zieken. „La contreguerilla Française au Mexique,” par le Comte E. DE KERATRY, pag. 52. In Algerië is het niet guntiger.

velen gedachteloos nagepraat, eigenlijk ontstaan is door eene teleurgestelde verwachting van den tweeden bevelhebber, die gewenscht had met een der brigaden afzonderlijk en zelfstandig te ageeren, ofschoon dat nimmer had kunnen geschieden, zonder hem aan zijne roeping van tweeden bevelhebber, de eenige reden van zijne aanwezigheid bij de expeditie, te onttrekken.

Hoe het op den weg van een gezond plan van campagne kon liggen, om de expeditie, die van zijne magazijnen leven moest, en betrekkelijk karig van transportmiddelen voorzien was, langs twee lijnen met dubbele basis te doen opereeren, terwijl het object gemakkelijker en spoediger te bereiken was langs één lijn, met de vloot tot basis, hebben wij nimmer kunnen begrijpen. Het kan slechts verklaard worden, door gemis aan kennis van de ware beginselen der strategie, bij de ontwerpers en voorstanders van dat denkbeeld. Men moet denken, dat zij nimmer de geschiedenis der veldtochten van 1796 en 1797 in Italië gelezen hebben. Indien zij zich reken-schap hadden gegeven van de oorzaak der nederlagen der Oostenrijksche generaals BEAULIEU, WURMSER en ALVINSI, wier legers hoewel in getal veel sterker dan dat der Franschen, geslagen werden, omdat zij niet vereenigd maar langs verschillende lijnen opereerden, dan zouden zij wellicht over hun denkbeeld anders gedacht hebben. Al zijn ook de toestanden niet volmaakt dezelfde, het verandert niets aan de beginselen. De militairen van studie zullen dat beamen, en het met ons een zijn, dat de beginselen der strategie, overal en voor alle omstandigheden, nagenoeg dezelfde zijn, en dat daarvan niet zonder gevaar kan worden afgeweken.

De kapitein BOREL helpt ons, op blz. 12, op den weg om te weten wat wij ignoreerden. Hij meent zich niet te vergissen als hij zegt, dat de Generaal VERSPIJCK zou hebben voorgesteld: »Om eerst met twee brigades te Pedropunt en daarna onmiddellijk met de derde brigade op de westkust van Atjeh, en wel aan de Kroeng Raba-baai te landen, ten einde van twee zijden tegen den Kraton te kunnen optrekken. Dit ware zeer goed

uitvoerbaar geweest en had uitstekende resultaten kunnen opleveren; doch het werd door den Generaal VAN SWIETEN verworpen uit vrees, dat de tocht, van de Kroeng Raba-monding over het gebergte landwaarts in, te veel bezwaren en tijdverlies zou opleveren. Drie jaren later bewees de Generaal PEL het tegendeel: die marsch kon zonder al te groote moeilijkheden geschieden; de afstand van de westkust tot den Kraton bedroeg in rechte lijn nog geen 3 uren; men had den tocht slechts te beproeven, om zeker te zijn van te slagen."

Onderwijl de van Padang gekomen bataillons, zich voor de eerstkomende operatiën tegen den Kraton gereed maken, zullen wij den tijd benutten, om te onderzoeken, welke uitstekende resultaten eene landing in de Kroeng Raba-baai zouden hebben kunnen opleveren. Doch eerst een paar opmerkingen vooraf.

Ten eersten, wij ontkennen dat de Generaal VERSPIJCK ons ooit een voorstel gedaan heeft, om eene landing in de Kroeng Raba-baai te doen. Het zou ook niet passend zijn geweest, wijl we voor het plan van den veldtocht zijn raad niet gevraagd hebben, en ervaring en kennis genoeg hadden om het zelf te ontwerpen. Wij erkennen echter dat, als ons dergelijk voorstel gedaan ware, wij het zonder aarzelen verworpen zouden hebben: maar het is ons niet gedaan. Wij releveeren dit, om te toonen met welke vederen men zich zou willen tooien, als niemand de ongerijmdheid van het voorstel deed uitkomen.

Ten tweede, als er sprake is van een weg, die tot operatielijn moet dienen, dan heeft men niet te doen met den afstand tusschen twee punten in rechte lijn, zooals de kapitein BOREL opgeeft, maar met den weg die feitelijk begaan moet worden, en deze bedroeg, volgens opgave van RADJA BOERHAN OEDIN, zes uren gaans voor den enkelen voetganger. Hoeveel dagen marsch geeft dat voor eene brigade-kolonnie naar den maatstaf van den marsch van Pedropunt naar Gighen?

Ten derden, had de kapitein BOREL, voor zijne compilatie, ook van de geschriften van anderen dan onze tegenstanders gebruik

gemaakt, dan zou hij op blz. 16 der brochure: „Atjeh gedurende de tweede expeditie en later, door een oud-officier”, over de beweerde uitvoerbaarheid eener landing in de Kroeng Raba-baai en het bewijs daarvoor door Generaal PEL gegeven, gevonden hebben:

„Hoe jammer dat het weder de Generaal PEL is geweest, die 't bewijs leverde, hoe deerlijk die heeren zich vergisten. Pakan Badak, hoogstens 1 $\frac{3}{4}$ uur gaans van Kroeng Raba, werd den 31^{en} December 1875 door Generaal PEL bezet, en Kroeng Raba, toen het object, eerst den 18^{en} Januari bereikt. Zes minuten gaans per dag voor een troep, met zijne magazijnen en depôts vlak achter zich en gedurende bijna twee jaren in de gelegenheid geweest om zich, door spionnenberichten en navraag bij de bewoners van Maraksa, op de hoogte van het terrein te stellen. Men kan nagaan wat er van de eerste brigade zou zijn geworden, wanneer ze bij den aanvang der tweede expeditie te Kroeng Raba aan den wal was gezet.”

Waar is nu de waarheid der bewering van kapitein BOREL, dat Generaal PEL bewees, dat de tocht niet moeilijk en bezwarend zou zijn geweest, en men dien slechts te beproeven had, om zeker te zijn van te slagen?

Onze lezers weten uit de verklaring van RADJA BOERHAN OEDIN (blz. 71), dat de weg van Kroeng Raba naar den Kraton niet al te best was. Hij beschreef hem als redelijk, niet breed, op vele plaatsen modderig, niet ongeschikt voor troepen, behalve voor artillerie als hij niet vooraf verbeterd werd en twee bruggen geslagen waren. Men moest tweemaal water overtrekken, dat wel niet breed was maar voor het vervoer der artillerie zeer bezwarend zou zijn, omdat de oevers op groote breedte moerassig zijn. Vóór de aankomst te Pakan Badak waren nog 4 à 5 kleine rivieren te passeeren, die in den zomer (dat is na Januari) droog zijn. Het terrein was, over de geheele uitgestrektheid van den weg, eene afwisseling van sawah's, — die in December nog dras lagen — volkrijke kampongs en tuinen (plantsoenen). In het gebergte zou veel van geweervuur te lijden zijn.

Ziedaar de opgave van een leek, die met de eischen der troepenbeweging niet bekend is. Men kan dus van de bruikbaarheid gerust wat afdingen. *) Doch wat levert de weg, zelfs zooals hij beschreven is, nog op tot aanbeveling eener dubbele operatielijn? Wij zullen dat in de volgende regelen onderzoeken.

Hoe lang zou de marsch van Kroeng Raba-baai naar Kotta Radja hebben geduurd? Wij moeten ons wagen aan gissing, maar gelooven toch niet te overdrijven, als wij den tijd van duur op tien tot veertien dagen stellen. De kolonne had toch te Kroeng Raba, een depôt en magazijnen moeten oprichten, om tot basis voor hare beweging, evacuatiën van gekwetsten en zieken te kunnen dienen. Dit, en het ontschepen van de troepen en benodigdheden, geschiedt niet in enkele dagen. Op marsch zou de tegenstand niet gering zijn geweest. Het is te veronderstellen, dat een groot deel der weerbaarheid van de drie sagies en der onderhoorigheden zich op deze kolonne geworpen zoude hebben. De verliezen zouden aanzienlijk geweest zijn. Wat later vernomen is van de verliezen, die de kolonne COBLIJN op haren tocht naar Kroeng Raba in Juni 1878 geleden heeft, maakt dit bijna tot eene zekerheid. Met den tegenstand, dien ze overal in de sterk bevolkte landstreek, ontmoet zoude hebben, de ontoereikendheid der middelen van vervoer, de noodzakelijkheid

---

*) In 1849 marscheerden wij met een bataillon infanterie en eene drieponder berg-batterij van Boleleng naar Sangsit (eiland Bali). Een officier der genie, die ruim een jaar te Boleleng gevestigd was geweest, in het fort aldaar, had den weg voor goed en bruikbaar voor alle wapenen, zelfs de zesponder batterij opgegeven. Bij den marsch viel de weg tegen. Ofschoon goed en zeer bruikbaar voor infanterie, moest de marsch herhaaldelijk gestaakt worden, om den weg te verbreden, rotsen weg te ruimen en zoo al meer. Er gingen ruim zes uren heen om één uur afstands afteleggen, ofschoon nergens tegenstand werd geboden. De genie-officier, die de kolonne als staf-officier vergezelde, was zelf verbaasd over zijne vergissing, want hij had den weg wel honderd maal te paard in galop afgelegd, en nergens moeilijkheden ontdekt. Het is te verklaren. Als men niet met een speciaal doel, en met het oog van een kenner, eene verkenning doet, overziet de voetganger of enkele reiziger bezwaren, die voor marscheerende troepen groote hinderpalen zijn.

om de invalide manschappen naar Kroeng Raba te evacueeren, en van daar de verbruikte levensmiddelen en munitieën aan te vullen, had de kolonne rustdagen moeten nemen, of tijdelijke tusschenstations moeten oprichten. Zij had twee bruggen te leggen. Vanwaar had ze de materialen daarvoor verkregen? Snel-ler dan Generaal PEL, in de maand Januari 1876, zou de kolonne zich in 1874 niet bewogen hebben.

De kolonne had ook behoefte aan levensmiddelen en munitieën op dien langen door den vijand betwisten marsch. Het is dus noodig nategaan hoe het met de transportmiddelen gesteld zou zijn geweest. Op blz. 119 hebben we reeds gezegd, dat na aftrek der koelies, die voor de vaste diensten waren ingedeeld, slechts een betrekkelijk klein getal in reserve bleef voor den dienst bij de intendance. Nauwkeurig zou dat getal, als er geene zieken, dooden en gedrosten waren geweest, 104 mandoors en 1658 dragers bedragen hebben. Wij zullen dat cijfer, al is het ook in waarheid te hoog, als basis onzer berekening nemen. Als de brigade van Kroeng Raba daarvan $\frac{1}{2}$ bekwam, zou zij, met 34 mandoors en 553 koelies, hebben moeten voorzien in het vervoer van de levensmiddelen, de reserve munitie en de invaliden, die boven het aandeel der korps-ambulancen vervoerd hadden moeten worden. *) Een koelie draagt, ruim genomen, niet meer dan 20 rations, zelfs niet eens zooveel als men de artikelen in kisten en flesschen, zooals wijn en genever, in rekening brengt. Er zouden dus door ongeveer 500 koelies niet meer dan 10.000 rations vivres vervoerd hebben kunnen worden, als n.l. daarvoor 500 koelies hadden kunnen aangewezen worden.

Eene brigade is sterk 86 officieren en 2538 minderen, de permanent ingedeelde koelies en de compagniesvrouwen medegerekend, doch zonder de bedienden der officieren, die in buitengewone omstandigheden, al is dit niet reglementair, toch niet buiten verzorging en dus niet buiten rekening kunnen gelaten

*) Voor ieder korps-ambulance was gerekend op een vervoer van vijf man, of 30 man voor de zes ambulancen der geheele brigade, infanterie, artillerie en mi-
neurs.

worden. Met hare reserve koelies is eene brigade dus sterk 86 officieren en 3125 minderen, waarvoor ongeveer 3450 rations verstrekt hadden moeten worden. *) Wat dus met de aanwezige transportmiddelen medegevoerd kon worden, bedroeg nog zoo veel niet als de behoefte van drie dagen. §) Rekent men echter een bataillon minder op marsch, omdat er één ter bewaking van het depôt had moeten achterblijven, dan zou men toch nog eene dagelijksche distributie van ongeveer 2800 rations hebben moeten doen, en weder niet verder dan tot eene behoefte van drie dagen zijn gekomen, wijl toch ook onder de koelies op non-valeurs moet worden gerekend. Voeg daarbij dat de officieren, van eigen transportmiddelen verstoken, toch ook eenige tegemoetkoming zouden vereischt hebben. Het is wel niet strikt reglementair, wijl ze voor de transportmiddelen, die hun op marsch of te velde toekomen, geldelijke vergoeding genieten; maar aangezien de soldaten zonder officieren niet aangevoerd kunnen worden, kan men zich, door zich hunne behoeften niet aantrekken, toch ook niet blootstellen aan de kans, dat ze, door het gemis der allernoodzakelijkste geriefelijkheden, wellicht spoediger dan de minderen bezwijkende, hunne diensten zouden moeten worden ontbeerd. Als de gevaren klimmen vermeerderen ook de zorgen en de waakzaamheid der officieren, waarvoor wat meer comfort de compensatie moet zijn, om ze door te staan. Dit, en de onvermijdelijke non-valeurs onder de koelies, in rekening brengende, is het zoo goed als zeker, dat de brigade niet eens voor drie dagen vivres en de noodige reserve-munitie had kunnen medevoeren.

Wij vestigen vooral de aandacht op het wedervaren der kolonne van den majoor COBLIJN, die, den 24^{en} Juni 1878, met ongeveer 1000 koelies, afgezonden werd om de posten te

*) De officieren ontvangen meer dan een ration naar gelang van hunnen rang, als: de luitenants 8, de kapiteins 4, de luitenant-kolonels en majoors 6, de kolonels 8, de generaals-majoor 16, de luitenant-generaals 25 rations.

§) Bij de eerste expeditie was herekend 520 koelies voor het vervoer van twee dagen vivres voor de brigade.

Pakan Badak, Boekiet Sebong en Kroeng Raba van levensmiddelen en munitie te voorzien. Deze posten waren door de benden van HABIB ABDOEL RACHMAN in den volsten zin ingesloten en bijna van alles ontbloot. *) Eene poging om in de Kroeng Raba-baai te landen en van daar uit de posten te proviandeeren, was door de hevige branding mislukt; bij die gelegenheid is zelfs eene sloep van een der oorlogschepen omgeslagen, waardoor zes matrozen het leven verloren. Er moest dus eene sterke kolonne over land gezonden worden.

De kolonne vertrok om 3 uur 's morgens naar Pakan Badak, en, na dezen post van het noodige voorzien te hebben, door naar Boekiet Sebong. De weg die van Pakan Badak langs den oostelijken voet van de bergmassa Gle Raja Paran loopt, is ongeveer 20 tot 60 voet boven de sawahvelden verheven in eene helling van ongeveer 45°. Op dien weg zou de kolonne als 't ware eene wandelende schijf vormen voor den in de sawah of het tegenoverliggende gebergte geposteerden vijand. Ten einde het gevaar te ontgaan om daar gedecimeerd te worden, nam de kolonne haren marsch door de sawah. In den aanvang ging dit goed, ofschoon de kolonne van de oostelijke en westelijke bergen hevig beschoten werd, zonder echter veel verlies te lijden. Doch allengs werd de sawah zoo week dat de artillerie er niet meer door kon. De kolonne moest nu, willens of niet, den bergweg nemen en dat was juist wat de vijand verlangde. De weg werd met moeite bereikt ten koste van veel gewonden. Zes paarden en muilieren werden dermate gewond dat ze afgespannen moesten worden.

De Boekiet Sebong is van het Gle Raja Paran-gebergte gescheiden door eene sawah van 400 meters breedte, waardoor een dijkweg gelegd is, die de beide bergen verbindt. Deze weg is blootgesteld aan het plongeërend vuur, uit de helling

---

*) De inval van den HABIB had plaats den 18 Juni. De posten zijn slechts geproviandeerd voor tien dagen, zoodat de posten, die den 20 op nieuw hadden moeten voorzien worden, den 24 Juni nagenoeg van alles ontbloot waren.

van laatstgenoemd gebergte. De vijand had breede coupures in den weg gemaakt en zich op de berghelling geposteerd. Men kan nagaan wat bezwaar het gehad heeft om de artillerie over die coupures te krijgen, en hoe blootgesteld de kolonne was, die door hare artillerie dikwerf tot stilstand genoodzaakt werd. De kolonne moest als in de vermaarde Caudische passen, blootgesteld aan het vijandelijke vuur, zich voet voor voet bewegen. De logge en weerlooze kolonne was eene groote schijf, waarop elk schot raakte. De kapitein der artillerie CASSA, de kapitein der infanterie VAN DER GOES, de 1e luiténants HELBACH en SCHULTZE met 45 minderen werden gewond en vier minderen gedood. *) Na dit moeielijke défilé te zijn doortrokken, ging de marsch met spoed voort, doch steeds door den vijand hevig beschoten; de kolonne kwam te 3 uur in den namiddag te Boekiet Sebong, waar schier geene levensmiddelen meer waren. Hier werden de dooden en gekwetsten achtergelaten, en, na één uur rust, de marsch voortgezet, die nu door volkrijke en bevriende kampongs ging, waarvan de bewoners echter, uit vrees voor de bende van den Habib, de vlucht genomen hadden. In den aanvang ondervond de kolonne geen tegenstand, totdat ze op eene door den vijand aangelegde benting stuitte, waaruit ze beschoten werd. De benting werd omgetrokken en de marsch nu weder, door zeer bloeiende doch verlaten kampongs van IV Moekims, voortgezet tot Kroeng Raba, waar de kolonne om 4 uur 's namiddags aankwam. Ook hier was de nood hoog gestegen. De bezetting, sterk 1 officier en 60 man, was sedert 5 dagen zoo nauw ingesloten dat haar dooden in de kleine enceinte begraven moesten worden. De gebouwen buiten de benting waren door den vijand in brand gestoken, maar gelukkig was de wind niet in de richting van de benting, anders zouden de ontvlambare gebouwen van dien post mede in brand zijn geraakt. Men kan begrijpen dat de kolonne door de bezetting als een reddende engel ontvangen

---

*) De kapitein CASSA overleed vijf dagen daarna.

werd. Na drie dagen rust keerde de kolonne naar Kotta Radja terug.

Men denke zich nu de drie posten te Kroeng Raba, Boekiet Sebong en Pakan Badak weg; de wegen in den staat, waarin ze RADJA BOERHAN OEDIN gevonden heeft, en niet zooals de kolonne COBLIJN ze vond; geene bruggen over de wateren tusschen Pakan Badak en Kotta Radja; geene bevriende kampongs, maar de geheele bevolking vijandig, versterkt door de weerbare mannen van de aangrenzende sagies en der te Kotta Radja aangekomen onderhoorigheden, en zegge dan of we hebben overdreven door voor den marsch van Kroeng Raba naar den Kraton tien tot veertien dagen te stellen? Wij houden het zelfs voor waarschijnlijk, dat de brigade zonder de hulp van de hoofdmacht den marsch niet volbracht zoude hebben, doch op hare basis in de Kroeng Raba-baai zou zijn teruggedrongen.

Doch aangenomen dat dit niet gebeurd ware, en alle bezwaren overwonnen waren geworden — hetgeen toch zeker niet zonder groote offers had kunnen geschieden — wat zouden dan nog de „uitstekende resultaten” zijn geweest, die de ontwerpers en voorstanders van die onraadzame operatie zich voorspiegelden?

Wij kunnen geen ander resultaat ontdekken dan het groote nadeel, dat het naaste object, na het betrekken van het kamp te Penajoeng, dan niet de Kraton, maar de vereeniging van de beide legerafdeelingen zoude zijn geworden. De hoofdmacht had dan in de richting van Pakan Badak moeten opereeren, om de brigade van Kroeng Raba te ondersteunen, maar ze had dat niet kunnen doen dan na de verovering van de Misigit. Met hare beperkte transportmiddelen zou ze dan evenveel moeite hebben gehad om zich te bewegen als de andere brigade en inmiddels niets tegen den Kraton hebben kunnen ondernemen. Het gevolg zou ook geweest zijn, dat de rampen van den oorlog naar de Moekim Maraksa hadden moeten gebracht worden, en wij vermoedelijk onzen eenigen bondgenoot

van ons hadden moeten vervreemden, terwijl bovendien veel tijd zoude zijn verloren gegaan, om eene dwaze, tegen de eenvoudigste beginselen der strategie aandruischende operatie te doen slagen.

Wij kunnen onmogelijk eene andere uitkomst in de aangeprezene landing zien. „Het langs twee zijden optrekken tegen den Kraton” heeft in werkelijkheid geen practischen zin. Het kon het effect niet hebben, dat de ontwerpers er zich van voorgesteld, omdat na de vereeniging der drie brigades, de vloot en het kamp van Penajoeng, de gemeenschappelijke basis van proviandeering hadden moeten worden. Het resultaat zou in geenerlei opzicht hebben beantwoord aan de gevaren en de offers die voor deze dubbele operatie hadden moeten worden gebracht. De uitkomst zou ten slotte geweest zijn noodeloos tijdverlies, noodelooze offers aan officieren en soldaten, noodelooze verspilling van materialen, en noodelooze verspilling van werkkrachten, door het oprichten der basis en depôtplaats te Kroeng Raba en hare opheffing, dat weder tijd en werkkrachten zou verslonden hebben, benevens het verlies van een bondgenoot op wiens behoud we veel prijs stelden.

En bovendien, welke nuttige uitkomst is te wachten van het naderen langs twee zijden eener versterking, die op alle punten volkomen stormvrij is, die nog geene twee kilometers in den omtrek beslaat en slechts één front van aanval heeft, dat het beste uit het noorden te naderen was, na vooraf de Missigit te hebben veroverd?

Maar dit is nog niet alles. Om die nuttelooze, neen, schadelijke beweging, te kunnen uitvoeren, hadden wij de batterij artillerie der brigade, die met de hoofdmacht van Batavia medegekomen was, op het geschikte oogenblik in de Kroeng Raba-baai moeten doen landen. Daarvoor hadden we ons gedurende vele dagen, moeten ontblooten van onze drijver-vloten en debarkements middelen, en bovendien ook van $\frac{1}{3}$ onzer reservekoelies, allen zoo onmisbaar voor het ontschepen van het materieel der artillerie, der genie, der militaire administratie en

voor de werkzaamheden tot voorbereiding der operatiën tegen den Kraton. Wij zouden ons willens en wetens in den toestand gebracht hebben eener krijgsmacht, door de Regeering volkomen voorzien van de middelen om het object van den oorlog te bereiken, doch door het wanbeleid en eene onvergeeflijke lichtvaardigheid van haren Opperbevelhebber, van de accessoire middelen van uitvoering beroofd en tot werkeloosheid veroordeeld.

Na zoo veel afdoende redenen te hebben gegeven, die het landen in de Kroeng Raba-baai onraadzaam maakten, is het schier kinderachtig van nog andere te spreken, om het ongerijmde van dat plan, benevens de onmogelijkheid om van twee zijden op den Kraton te trekken, aan te toonen. Wij moeten het echter doen, om het ongegronde der tegen ons gevoerde critiek op alle punten te doen uitkomen. Wij bedoelen den tijd, welke noodig was, om de minst te ontbeeren voorwerpen van ons artillerie- en geniematerieel te lossen en de besmette schepen gezond te maken. Eerst den 20 December kregen wij kennis dat vijf transportschepen voor den dienst weder beschikbaar waren. Hadden wij ze den volgenden dag naar Padang gezonden, om de brigade aftehalen — aangenomen dat zij ze in haar geheel hadden kunnen overbrengen, dat een noodzakelijk vereischte was, waaraan wij echter twijfelen — dan zouden ze niet vóór den 3^{en} Januari in de Kroeng Raba-baai gekomen zijn, terwijl we ons toen reeds gereed maakten voor de verovering van de Missigit, welke den 6^{en} Januari plaats had. *) Wat zou dan gekomen zijn van dat „van twee zijden optrekken tegen den Kraton”? Door te veel gelijk te willen doen vertraagd men niet zelden de werkzaamheden, in plaats van ze te bespoedigen.

„Ah! qu'ils sont bêtes les gens d'esprit”, zeide eens de

---

*) De drie transportschepen, die we den 7en Januari afzonden, om de eerste helft der brigade aftehalen, kwamen den 20en Januari ter reede van Atjeh. Zij hadden dus heen en weer 14 dagen reis. Van de tweede helft kwam het laatste bataillon den 2en Februari ter reede.

geestige Madame DE STAEL. Wij zeggen op onze beurt: Wat zijn het ellendige rekenaars, die heeren bedillers, die zoo veel wijsheid verspillen en van posten, die voor eigen behoeften niet meer dan 1000 rations levensmiddelen bezitten, verwachten dat ze kolonnes van 2000 man van vivres en munitieën zullen voorzien, of operatiën aanbevelen, die den toets van een onderzoek niet kunnen doorstaan. En dat alles heeft plaats, om zich zelf of hunnen vriend, ten onzen koste, op een voetstuk te plaatsen, dat toch maar met los zand is opgebouwd.

Doch, ja, er is ook gezegd, dat de Generaal W. E. KROESEN ter Westkust van Borneo, detachementen van 100 of 150 man, vivres voor eenige dagen had doen medevoeren, en dat dit ook had kunnen geschieden met de brigade te Kroeng Raba landende. Wij ontkennen de mogelijkheid niet om de soldaten voor een paar dagen rijst te doen medenemen. Dit komt in alle oorlogen voor, en is ook door ons zoo vaak gedaan, dat het noemen van dit feit, als of daardoor ter Westkust van Borneo wat bijzonders had plaats gehad, minstens beuzelachtig is. Maar tot aanbeveling van eene operatie op groote schaal, kan het daarom nog niet dienen. Wij ontkennen dat het geciteerde een afdoend en goed gekozen voorbeeld is. Een klein detachement, marscheerende op eigen bodem met goede wegen en geen tegenstand te vreezen hebbende, te vergelijken met eene brigade van ongeveer 3000 hoofden combattans en non-combattans, op vijandelijk gebied en met ernstigen tegenstand in 't verschiet, te aanbeveling van eene beweging, die op strategische gronden geene aanbeveling verdient, is inderdaad belachelijk.

Wat zouden de cadetten der Koninklijke Militaire Akademie wel zeggen, over die vergelijking van ongelijkslachtige grootheden?

Het is ons bekend, dat ook de Generaal KROESEN een voorstander was van eene landing in de Kroeng Raba-baai. Wij weten van onwraakbare zijde, dat hij den Generaal KÖHLER dat landingspunt ten sterksten heeft aangeraden. Doch deze dacht er anders over, en was goed geïnspireerd door het niet te doen. Hij koos het beste landingspunt dat in zijnen toestand

strategisch en tactisch te vinden was. Waarom later de tweede expeditie op een ander punt geland is, hebben wij op blz. 83 gezegd.

Ware de eerste expeditie in de Kroeng Raba-baai geland, dan hadden de oorlogs- en transportvloten zich daarheen moeten begeven, en zou die baai de basis voor hare operatie zijn geworden. Zij ware dan, voor hare proviandeering en haren terugtocht, aan die plaats gebonden geweest. Zou zij echter de gemeenschap daarmede opengehouden, en terugtrekkende die plaats bereikt, kunnen hebben? Men kan, zonder vrees voor overdrijving, hierop ontkennend antwoorden. De expeditie zou in zeer gevaarlijk toestand zijn gekomen.

Denkt men wellicht, dat zij van operatielijn had kunnen veranderen en op het noorderstrand terugtrekken? Wat zou het gebaat hebben? Zij vond er noch vloot noch middelen van proviandeering. Het verwisselen van operatielijn is eene moeilijke, zeldzaam voorkomende oorlogshandeling. Zij kan slechts te pas komen bij terugtochten, wanneer de vorige lijn van operatie uitgeput of onveilig geworden is, en is slechts uitvoerbaar in landen met rijke hulpbronnen, maar op voorwaarde, dat de nieuwe lijn van operatie op de vorige basis, of eene andere even goede, uitkomt. Geschiedt dat niet, en brengt zij naar punten, waar niets te vinden is, ter vervanging van de verbruikte mond- en oorlogsbehoefden, dan kan het nederleggen der wapens het gevolg daarvan zijn.

Wij geven dit slechts aan, om te bewijzen hoe gevaarlijk het kan zijn, als men van de ware beginselen der strategie of de berekeningen van het gezond verstand afwijkt, want het waarschijnlijkste zou wel geweest zijn, dat de expeditie, te Kroeng Raba geland, den Kraton niet bereikt zou hebben.

Wij voorzien evenwel, dat men ons van overdrijving verdenken en de beweerde moeilijkheden van den marsch ontkennen zal. Wij verwijzen daarom naar den marsch der brigade, dien wij straks beschrijven zullen, om de linie van Polim in den rug aantetasten. Zij vertrok om 4½ uur 's morgens van Penajoeng

zonder leger-tros, trok over de rivier middels eene goede brug, en vond tot aan de Missigit een weg die voor zwaar kanon geschikt was; vandaar tot kotta Goenongan een open terrein, waar met pelotonskolonne kon gemarcheerd worden. De afstand van Penajoeng tot kotta Goenongan is 2200 meters, stel 3000 tot het punt waar de Koerong Daroe overgetrokken is. Tegenstand werd niet ondervonden, en toch had de kolonne 5½ uur noodig om den rechteroever van het riviertje te bereiken.

Nadat door de tusschenkomst van TOEKOE NJA MOHAMMAD, den schoonzoon van TOEKOE NEQ, een gids bekomen was, en de van Padang gekomen troepen zich geïnstalleerd hadden, werd den 23^{en} Januari bestemd voor de beweging, die ons den Kraton geven moest.

Het doel was tweeledig. Door eene omtrekking van den Kraton, langs de zuider- en ooster-face, moesten de linie van Polim, bij Lampoe Idjoe en de Pakan Atjeh, in den rug genomen en van hare gemeenschap afgesneden worden. De daarin vereenigde strijders hadden bij goeden uitslag of de linie moeten verlaten of de wapenen moeten nederleggen. Wij hoopten aldus den Kraton van zijne buitenwerken te isoleeren, en vermits daar binnen geene magazijnen waren, de verdedigers tot de overgave of het verlaten van de versterking te dwingen. Zoude echter, tegen deze billijke verwachting, de manoeuvre niet dadelijk den gewenschten uitslag hebben, dan moesten de kampongs Atoeh, Lampoe-Oeh en Longbattah bezet worden, om op deze wijze hetzelfde resultaat te verkrijgen.

Voor de uitvoering werden bestemd de vier halve bataillons van het 2° en 9° bataillon infanterie, 1⅔ batterij artillerie (de 18° en ⅔ der 4° compagnie), 1½ compagnie ganietroepen (mineurs en sappeurs), 20 cavaleristen en de ambulancen der korpsen.

Die troepen werden gesteld onder de bevelen van den Generaal-Majoor VERSPIJCK, aan wien, voor den dienst als staf-officier, werden toegevoegd de eerste luitenanten BISCHOFF VAN HEEMSKERK, MUNNIKS DE JONGH, BEIJEN en de WYS.

Verder werden de volgende beschikkingen genomen:

„De troepen marscheeren af om 4½ uur 's morgens. Zij nemen geene kookketels mede, maar wel de ransels, en ontvangen voor den afmarsch een dubbel rantsoen brood, een rantsoen Australisch vleesch, gezouten eieren en genever;

„Boven deze rantsoenen ontvangen de korpsen — met uitzondering van het 2^e bataillon infanterie — de gewone vivres voor drie dagen t/m den 25^{en}, welke zij met de kookketels deponeren in de Missigit, om er dadelijk over te kunnen beschikken wanneer dat noodig is; *)

„Het rechter halve 14^e bataillon infanterie stelt zich in reserve op bij de kotta Goenongan;

„De batterijen vestingartillerie bombardeeren gedurende de beweging de vijandelijke versterkingen;

„De kolonel SCHULTZE voert het bevel over het kamp te Penajoeng;

„Het hoofdkwartier verplaatst zich naar de Missigit en ontvangt daar de rapporten.”

De beweging begon op het bepaalde uur. In den aanvang had men eenige moeilijkheden met het overtrekken der Koerong Daroe, — eene kleine rivier, die bij de kampong Daroe, uit het zuidelijke gebergte komt, bij kotta Goenongan, waar zij niet meer dan ongeveer een halve meter diepte heeft, in den Kraton stroomt, en zich in de rivier van Atjeh ontlast — waardoor de marsch vertraagd werd. Nadat om 10 uur de geheele macht op den rechteroever was gekomen, kon de kolonne zich in oostelijke richting begeven. Omstreeks 11 uur zag men in de Missigit in zuidelijke richting rookkolommen opgaan en hoorde

---

*) Het 2^e bataillon infanterie, pas van Padang gekomen, bestond voor $\frac{3}{4}$ uit Europeanen, die nog niet goed geacclimaterd waren. Het moest na afloop van de beweging van den dag naar Penajoeng terugkeeren, om daar te overnachten en zou dan door een ander bataillon vervangen worden. Wij wilden dat korps wel aan de krijgsoperatie doen deel nemen, maar het niet op den door de cholera, die onder de Atjehers sterk heerschte, besmetten bodem, doen bivouacqueeren uit vrees dat het vatbaarder dan andere bataillons voor de opname der smetstof zoude zijn.

men kort daarop eene kruitontploffing. De tegenstand was gering. Nu en dan hadden de troepen wel een krachtig vuur doortestaan, waarschijnlijk om aan de verraste en vluchtende bevolking tijd te geven om weg te komen, doch stand hield de vijand nergens. Hij week zoodra hij onder het bereik was van onze vuurwapenen. Aan de talrijke bloedplassen, die in de kampongs gevonden zijn, was afte leiden dat het verlies des vijands aanzienlijk was.

Om 1 uur zond de Opperbevelhebber zijn adjudant aan den majoor LUIJMES, die te kotta Goenongan bevel voerde, om te informeeren of er kans zou zijn, door een aanval op de Pintoe Oekoep, in den Kraton te dringen, en aldus aan de ageerende kolonne afleiding te geven. Het antwoord was, dat de kotta Goenongan, op 300 à 350 meters, door zware struiken van de Pintoe Oekoep gescheiden was, en het uit de vuren, die uit hare richting, op kotta Goenongan nog steeds gedaan werden, was afte leiden dat de poort door een voorwerk gedekt was. Hij was van meening, dat een aanval op de poort groote verliezen zoude geven, zonder eenige kans om door de gebarricadeerde deur te zullen dringen. Er moest dus vooreerst nog van een aanval op die poort worden afgezien. *)

Toen later in oostelijke richting weder salvo's van onze infanterie en veel geschreeuw van den vijand gehoord werden, zond de Opperbevelhebber andermaal zijn adjudant naar den kommandant van de kotta Goenongan, om dezelfde vraag te doen en het doen eener verkenning te gelasten. De Opperbevelhebber brandde van verlangen om op dat punt den Kraton binnen te

---

*) Deze meening was juist. Den volgenden dag zagen wij daarvan de bevestiging. Ter plaatse waar de Koerong Daroe in den Kraton stroomt, is op haar linker oever, vóór de omwalling van den Kraton, en tegen de wester-face aansluitende, een vierkant voorwerk, van ongeveer 70 à 80 meters vuurlijn aan de westelijke face. In deze face is de poort die onder den naam van Pintoe Oekoep bekend is. [Oekoep beteekent wierook; vermoedelijk is de naam ontleend aan het feit dat die poort naar den Taman, lusthof, leidt]. Is men daar binnen dan staat men vóór de omwalling van den Kraton, waar eene tweede poort is.

dringen. Doch het antwoord was weder niet bevredigend, en de verkenning, door den kapitein W. STOOP gedaan, gaf geenerlei licht. Hij was overal op ondoorzienbare struiken gestuit en had niets wetenswaardigs ontdekt. De vestingartillerie was intusschen voortgegaan met den Kraton te bombardeerden.

Weinige oogenblikken nadat het rapport der verkenning ontvangen was, omstreeks 5 uren 's namiddags, kwam de Generaal VERSPIJCK in de Missigit. Hij rapporteerde dat de vele terreinhindernissen, en de niet volkomene bekendheid van den gids met het terrein, hem verhinderd hadden tot aan de linie van Polim door te dringen. Hij had den troep het bivouac laten betrekken uit vrees, dat als de aanval op de linie niet geslaagd ware, hij het gevecht had moeten afbreken; dat ook de manschappen zeer vermoeid waren, den ganschen dag niet gegeten, en rust noodig hadden. Hij verzocht om voor den nacht het bevel over de troepen aan den luitenant-kolonel PEL opgedragen, om zelf te Penajoeng te kunnen overnachten.

Dit was voor ons eene erge teleurstelling. De omtrek van den Kraton, met inbegrip der omringende moerassen of drassigen grond, was niet zoo groot dat de omtrekking niet in weinige uren volbracht had kunnen worden. Wij waren dus gerechtigd geweest er op te rekenen, dat nog denzelfden dag de linie van Polim, die geen ernstige keelverdediging kon hebben, zoude zijn aangevallen. Nu dat niet geschied was, was ook de groote uitslag van de manoeuvre mislukt, want er was niet aan te twijfelen, dat de vijand van den nacht en de rust, die hem gegeven werd, gebruik zou maken om de linie te verlaten. Het bleek nu hoe verkeerd men had gedaan, door eenen kostbaren tijd te doen verloren gaan, met het verbranden van kampongs ten zuiden van den Kraton, terwijl men zich, langs de ooster-face, naar het noorden had moeten wenden, en door eenen snellen marsch op de linie van Polim had moeten werpen.

Hier kwam weder het verkeerde voor den dag, van die ongelukkige zucht, van vele onzer Indische bevelhebbers, om naast het zwaard ook de brandfakkel te handteeren. Afgescheiden

dat het hoofddoel der manoeuvre daardoor mislukte, had men door het verbranden van drie aanzienlijke kampongs veel materiaal vernield, dat, ingeval van legering in die kampongs, zeer nuttig had kunnen zijn.

Er viel evenwel aan het gebeurde niets te veranderen. Wij vonden het derhalve raadzaam om onze teleurstelling voor de omstanders te verbergen. Getrouw aan ons beginsel, om de fouten onzer onderhoorigen zoo veel doenlijk te bedekken, hebben wij zelfs in onze officieele rapporten van dien misslag geen melding gemaakt. De feiten zelve mochten spreken; wij wilden ze niet openbaren.

Wat hebben wij ons daarin bedrogen! Wederom heeft men onze bescheidenheid tegen ons gekeerd.

Er is met aandrang, zelfs met bitterheid gesproken over het „niet rusteloos vervolgen van den vijand”. Men heeft ons verweten het niet gedaan te hebben, zelfs nadat het geschikte oogenblik daarvoor voorbij, het vervolgen van den verspreiden vijand niet meer mogelijk was, en het ook, toen we in het bezit van het object van den oorlog gekomen waren, geen redelijk doel meer had. En het was de Generaal VERSPIJCK, die den vijand, toen hij nog in zijne linie vereenigd was, eene geduchte nederlaag had kunnen toebrengen, die het geschikte oogenblik daarvoor heeft laten voorbijgaan. Blijkens zijnen brief aan de „Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap” van December 1874, heeft hij zich als de hoofdpersoon onzer tegenstanders doen kennen. En hij was het die den 23 Januarij 1874 ten tweeden maal een groote misslag beging!

Wij, die bevoegd waren hem te beoordeelen, hebben u kieschheid voor zijn rang en zijn standpunt van dat recht geen gebruik gemaakt. Hij, die over ons die bevoegdheid niet had, heeft ons beleid openlijk veroordeeld en door andere eene onbetamelijke critiek tegen ons doen voeren. Wij betreuren echter onze houding niet en benijden ook hem de zijne niet.

Wij gaven nu last om het 2^e bataillon infanterie door het regiment ter halve 14^e te doen vervangen, en droegen aan den luitenant

kolonel PEL, voor den nacht, het bevel over de bivouacqueerende kolonne op.

Voorts bepaalden wij dat de beweging den volgenden dag hervat zou worden, en het 2^e bataillon dan weder het 14^e zou aflossen; dat de sloepenflottille de manoeuvre zou ondersteunen door de linie van Polim in front te bedreigen; dat de batterijen vestingartillerie evenals den vorigen dag den Kraton zouden bombardeeren; dat de Opperbevelhebber zijn hoofdkwartier naar kotta Goenongan zou overbrengen; dat de beweging om 6 uur een aanvang zou nemen.

Van NJA HOESSIN, den Atjehschen gids, die de kolonne geleid had, kregen wij den volgenden morgen te weten, dat de verbrande kampongs Atoeh, Lamlagang en Nesoek heetten. De vijand, zeide hij, was op de uitgevoerde manoeuvre zoo weinig bedacht geweest, dat de vrouwen'en kinderen in de kampongs nog verblijf hielden. Ook zou de sultan in de Dajah (bedehuis) van Atoeh verblijf gehad hebben. *) Atoeh is een der welvarendste kampongs van het land, voornamelijk de verblijfplaats van handelaren. PANGLIMA POLIM zou sedert den dood van zijn zoon RADJA DOELA, den 18^{en} dezer aan de cholera bezweken, naar de XXII Moekims zijn teruggekeerd, welk voorbeeld na den aanval van gisteren, ook de meeste zijner onderhoorigen zouden hebben gevolgd. Als de linie van Lampoe Idjoe aangevallen wordt, zeide hij, verliest de daarin gelegeerde vijand zijn terugtocht; hij zal ze moeten verlaten als ze bedreigd wordt. Hij zeide verder, dat de vijand den 23^{en} wel 500 dooden had gehad. §)

De beweging zou om 6 uur hervat worden. Maar om 8 uren

*) Men heeft in Atjeh drie soorten van bedehuizen, als:

1. de Missigit, waar het Vrijdaggebed gehouden wordt;
2. de Dajah, waar geen andere dan de dagelijksche gebeden gehouden worden;
3. de Mendersa (in het Maleisch ook Soerau en in het Javaansch Langgar) kleine bidhuizen, meesttijds aan den oever eener rivier en veelal door particulieren opgericht.

§) Hoeveel schuldlooze vrouwen en kinderen mogen daaronder wel geweest zijn?

kwam bericht, dat het linker halve 9^e bataillon de vivres te laat ontvangen had, dat het nog aan het koken was en dus de beweging niet op het bepaalde uur kon beginnen. Het was eene tweede teleurstelling, des te bedroevender, omdat voor het succes geen tijd mocht verloren gaan. Bij de beschikking van den 22sten was bepaald, dat de troepen voor drie dagen levensmiddelen zouden fourageeren en aan de Missigit deponeren. Wat de reden der nalatigheid van dat bataillon is geweest, is ons ontschoten. Het had een der ijverigste kwartiermeesters, zoodat het verzuim wel niet anders dan door misverstand kon ontstaan zijn, maar het feit was zeer te betreuren, wyl de beweging nu eerst om 10 uur begon in plaats van 6 uur. Het eenvoudigste zou geweest zijn met drie halve bataillons op de linie van Polim te trekken, en het andere, dat nog koken moest, in reserve achter te laten. Daaraan schijnt echter niet gedacht te zijn.

Vergelijk nu met deze door den vijand niet bestreden uitvoering, de beweerde gemakkelijheid eener landing in de Kroeng Raba-baai „die slechts beproefd behoefde te worden om te slagen.”

Nagenoeg ter zelfder tijd kwam rapport, dat uit een der batterijen een granaat in het bivouac der kolonne was te recht gekomen en een korporaal der artillerie had gedood. Dit te betreuren feit was een bewijs, dat het bivouac niet ver van de linie van Polim verwijderd kon zijn. De granaat voor den Kraton bestemd, kwam vermoedelijk uit de frontbatterij, die ongeveer 800 meter van de noorder-face van den Kraton verwijderd was. De geringe afwijking, van de zoo nauwkeurig schietende getrokken voor- en achterladers in aanmerking nemende, moet het bivouac niet ver verwijderd geweest zijn. Allen redenen te meer om aan de uitvoering van den vorigen dag geen goedkeuring te kunnen schenken.

Wij doen deze onthulling met weezin. Maar tot schrijven en zelfverdediging geprovoceerd, moeten wij in het belang der geschiedenis de waarheid doen kennen, en met den mari confondu van MOLIÈRE zeggen: „Tu l'as voulu, George Dandin.”

Toen de Opperbevelhebber, omstreeks 10 uur te kotta Goenongan kwam, vernam hij dat de bezetting den geheelen nacht, en zelfs nog tot omstreeks 9 uur van den morgen, soms vrij hevig, doch zonder verlies, beschoten was geworden. Kortens tijd daarna werd het geweervuur der kolonne in oostelijke richting gehoord, en toen ongeveer ter zelfder tijd de luitenant-kolonel PEL met zijn bataillon van het bivouac terug kwam, om de aangewezen reservestelling bij kotta Goenongan intenenemen, liet de Opperbevelhebber hem eene verkenning in de richting van den Kraton doen, om zoo mogelijk langs het bed der Koerong Daroe binnen te dringen.

De daarvoor bestemde compagnie baande zich een weg door tal van hindernissen en kwam zonder tegenstand in het, in de noot van bladz. 262, bedoelde voorwerk, en vervolgens voor de sterk gebarricadeerde poort van den hoofdwal. De Opperbevelhebber begaf zich zelf ook daarheen en toen de barrikade opgeruimd was in den Kraton, welke nu bleek verlaten te zijn.

„De kolonne van den Generaal VERSPIJCK was, evenals den vorigen dag, op geringen tegenstand gestuit. De vijand trachtte zich kennelijk buiten het bereik onzer vuurwapen te houden en deed slechts nu en dan eene poging om ons met geweervuur te teisteren.

„De luitenant-kolonel VAN DER HEIJDEN was met drie halve bataillons en eene batterij artillerie in zuid-oostelijke richting tot voorbij kampong Longbattah doorgedrongen en richtte hier groote slachting aan onder den soms in grooten getalle zichtbaren vijand. Hij brak den strijd echter af, toen hem met de tijding van den val des Kratons, de last gewerd de vermoeide troepen naar Penajoeng terugteleiden, waar zij omstreeks 6 uur aankwam. De Generaal-Majoor VERSPIJCK had te gelijker tijd met het linker halve 2^e bataillon den marsch in noordelijke richting voortgezet, zoodat dien dag niet alleen de Kraton door ons werd bezet, maar ook de daaraan grenzende werken Pakan Atjeh, — noordwaarts aansluitende aan de rivier, — en de zoogenaamde versterking van Panglima Polim, die zich

over ruim 1000 meters oostelijk langs de rivier uitstrekke, in onze handen vielen, ook deze beide waren verlaten.

„Verloopig werd de bewaking van al deze versterkingen in den Kraton toevertrouwd aan een 8tal compagnien infanterie, die, na een rustigen nacht, eene kleine verkenning in oostelijke richting uitzonden; hierbij werd van den vijand geen tegenstand ondervonden.

„Den volgenden morgen werd de bezetting der veroverde sterkten nader geregeld en de Kraton door den Opperbevelhebber en diens staf meer gedetailleerd in oogenschouw genomen. Het bleek nu, dat wij het alleen aan de operatiën van den 23^{en} en 24^{en} Januari te danken hadden, dat de vermeestering van 's vijands bolwerk — van oudsher de woonplaats en het huldigingsoord zijner vorsten — ons zoo geringe verliezen (2 dooden en 19 gekwetsten, onder welke laatste een officier) had gekost. De Kraton toch was een uitgestrekt verdedigingswerk van een geducht weerstandsvermogen. Aan de oost- en zuidzijde door moerassig terrein omgeven, dat daar de nadering zeer bemoeilijkte, was het, vooral naar het noorden en westen, door eene reeks versperringen nagenoeg geheel stormvrij gemaakt. De aarden borstweringen verhieven zich hier van 3.7 tot 6 m. boven het maaiveld en waren omgeven door eene 2 à 3 m. diepe gracht met moerassigen bodem. Aan de zuideren ooster-face werd de gracht aanmerkelijk dieper en kon zijn bodem, door opstuwing tot een zeker peil onder water gehouden worden. In den Kraton en de beide daar naast liggende werken, die elkaar onderling flankeerden en door tal van kruisvuren het voorliggende terrein onveilig maakten, vond men niet minder dan 56 vuurmonden, waarvan 30 nog bruikbaar waren. Uit alles bleek dat de vijand al het mogelijke had gedaan om deze positie met kracht te kunnen verdedigen en een rechtstreeksche aanval, zoo die al gelukt ware, in elk geval met een verschrikkelijk bloedbad zou zijn gepaard gegaan.

„Den 25^{en} Januari werd den vermoelden troepen rust gegund, vooral met het oog op de cholera, die zich op nieuw

op onrustbarende wijze vertoonde. Bij het 2e bataillon alleen telde men in 24 uren tijds van 25 op 26 Januari 20 dooden; in dat tijdsverloop waren in het geheel 35 personen aan de cholera overleden, en eerst na den 29^{en} toen men in één etmaal nog 16 slachtoffers dier ziekte verloor, begon de gezondheids-toestand zich weder langzamerhand te herstellen, waartoe de uitgebreide werkzaamheden tot verbetering en reiniging der legerplaatsen, voorzeker niet weinig medewerkten. *)

„Het strategisch object was nu bereikt en zoo trad een tweede periode der expeditie in. Men zou trachten door kleine verkenningen het terrein om den Kraton te onderzoeken, om het daarna in teekening te brengen en tevens, door de uitzending van mobile kolonnes, den vijand onder voortdurende pogingen om in aanraking te komen met de hoofden van het volk, zoeken te overtuigen, dat het Nederlandsche Gouvernement vast besloten had het eens bezette terrein niet meer prijs te geven, maar uit de veroverde stellingen zou voortgaan met kalme vastberadenheid, des noods door lengte van tijd, allen tegenstand te overwinnen. Mocht de vijand trachten ons naar het binnenland te lokken, dit zou hem niet gelukken. De hoofdmacht kon men niet gedurende den regenmousson te velde doen blijven; doch men zou een deel der troepen achterlaten in zoodanige versterkte en goed voorziene stelling, dat alle pogingen, die de vijand mocht willen doen, om ons het bezit van den Kraton en de gemeenschap met de kust te betwisten, zouden afstuiten op de kracht onzer wapenen en den rijkdom onzer hulpmiddelen. §)

Ondanks de oplettendste zorgen om het 2e bataillon van besmetting vrij te maken is men daarin niet geslaagd. Bij aankomst van dat schoone bataillon te Soeng werd het gekampeerd op zuiveren verschen bodem, in bivakken geheel nieuwe materialen samengesteld; bij de manoeuvres van 23 en 24 Januari naar Soeng teruggezonden om niet op den vijandelijken bodem aan besmetting te blootgesteld, en toch was het verlies op 26, 27 en 28 Januari 83 dooden gedeels van dat bataillon.

(coloniaal verslag van 1874 blz. 43.

DE KRATON WAS ONS.

Dit hechte bolwerk der Atjehsche grootheid, dat eeuwen lang de aanvallen der Portugeezen en van machtige Inlandsche vijanden had getrotseerd; dat de Atjehers voor onneembaar hielden, was nu bezet door eene Nederlandsche krijgsmacht. Van zijnen hoogsten boom woei hoog in het luchtruim voor immer de Nederlandsche vlag.

Doch de indruk dien dit merkwaardig feit maakte was verschillend. De wangunst trachtte de waarde daarvan te verkleinen en weldra hoorde men mompelen, „dat het toch maar een leege Kraton was.” *)

Men deed het nu voorkomen, dat de overwinning roemrijker zou geweest zijn, indien ze behaald ware door eenen geweldigen aanval, eenen storm ten koste van stroomen bloeds, hoewel een ieder zich overtuigen kon, dat deze vermoedelijk eene verpletterende nederlaag zou hebben veroorzaakt. §)

En thans, vier jaren later, terwijl de hartstochten moesten hebben uitgewoed, ontziet zich de kapitein BOREL niet, op blz. 23 en 24 van zijn boek, geringschattend van ons te zeggen: „dat wij opzagen tegen den woedenden strijd, die het onvermijdelijk gevolg is van eene verovering door storm, waarbij zelden kwartier wordt gegeven; en wij daarom het eenvoudigste, snelste en zekerste middel om den Kraton te bemachtigen niet

---

*) De Generaal VERSPIJCK, toen hem door den chef van den staf kennis werd gegeven van het bezetten van den Kraton, liet zich met onverholven spijt de volgende woorden ontvallen: „De Generaal is wel gelukkig; alles gelukt hem.” Gelukkig, ja, maar het had beter moeten gelukken als de uitvoering anders ware geweest.

§) De geachte inzender der „Revue Militaire” na vermeld te hebben, dat de Opperbevelhebber het terrein van dien aard beschreven had, dat een geweldige aanval stellig zou afgeslagen en de versterking niet genomen zijn, voegt daarbij dat die meening door alle correspondentiën bevestigd is. Als voorbeeld haalt hij de volgende zinsnede uit eenen brief aan: „God dank! onze manschappen hebben niet behoeven te stormen; het zou honderden het leven gekost hebben en toch nimmer hebben kunnen slagen.”

aanwendden", *) hetgeen, behalve eene uit de lucht gegrepene beschuldiging van onze handelingen, ook eene miskenning is van de voorkeur, die elk verstandig man en vooral de officier van een wetenschappelijk wapen behoort te geven aan het beleid, dat naar eene goede uitkomst zoekt, zonder veel bloedvergieten, boven het ruwe en domme geweld dat geene offers ontziet.

Wat is het bombardeeren, insluiten, berennen, blokkeeren en uithongeren van vestingen, anders dan een middel om de overgave te bekomen, door een minimum van offers?

Wat hij de berenning van den Kraton noemt, was zulks niet. Deze was reeds volbracht door de inname van de kotta Goenongan, waardoor de laatste poort van den Kraton afgesloten, dus berend, werd, en niets overbleef dan eene poterne in de gedaante van een smal vlondertje in de ooster-face. De manoeuvre van den 23^{en} en 24^{en} Januari was geen berenning, maar eene offensieve beweging, een aanval op de linie van Polim en de Pakan Atjeh, in de overtuiging, dat met deze buitenwerken ook de Kraton in ons bezit moest komen.

Zoo ver gaat soms de verblindheid van op alles vittende tegenstanders, dat de kapitein BOREL, door zijne zucht om ons eene hatelijkheid te zeggen, die we te verstandig zijn ons aantetrekken, er niet eens aan gedacht heeft, dat hij daarmede eene veel grootere aan het adres van den Generaal VERSPIJK gericht heeft, die noch op den 23^{en} noch op den 24^{en} Januari de bestorming op de keel der linie van Polim ondernam, ofschoon wij in de Missigit gereed stonden hem met zes compagniën te ondersteunen.

---

*) Op blz. 282 betoogden wij dat integendeel dit het mooslijkste, minst zekere en den meesten tijd vorderend middel was.

VI.

POLITIEKE BESCHOUWINGEN OVER DE VEROVERING VAN DEN KRATON. — DE PRETENDENTEN VOOR HET SULTANAAT. — DE VERKENNINGEN VAN DEN 27^{en} EN 29^{en} JANUARI. — WAT ONZE MILITAIRE GEDRAGSLIJN NA DE VEROVERING VAN DEN KRATON HAD MOETEN ZIJN. — ADHESIE VAN DEN PANGLIMA DER XXV MOEKIMS, TOEKONEQ, TOEKOE LAMPASSIE, PANGLIMA DER III MOEKIMS. — IN STAAT VAN VERDEDIGING STELLING VAN KOTTA RADJA. — POLITIEK TEN AANZIEN DER ONDERHOORIGHEDEN.

Met de verovering van den Kraton was het militaire object van den oorlog bereikt. Nu moest ook getracht worden het staatkundige tot zijn recht te doen komen. Dit bestond, gelijk men weet, in het sluiten van een tractaat met den Sultan, waardoor deze, onder waarborg der integriteit van zijn rijk, zich onder de souvereiniteit van Nederland stelde. Kon dat niet verkregen worden, dan moest toch tot eene duurzame vestiging in Groot-Atjeh worden overgegaan, zonder naar verdere verovering, of naar direct bestuur te streven.

Ware de tweede expeditie, evenals de eerste, vergezeld geweest, van een Politieken Agent, die niet tevens militaire Bevelhebber was, dan zou de eerste tegen den laatste gezegd hebben:

„Consolideer de overwinning door de veroverde sterkte geschikt te maken voor het verblijf eener voldoende militaire macht. Stel haar in goeden staat van verdediging, opdat al de pogingen des vijands om zich daarvan weder meester te maken verijdeld kunnen worden, en laat mij den tijd te onderzoeken wat gedaan kan worden om met den Sultan in aanraking te komen en met hem het tractaat te sluiten, dat een einde aan den oorlog moet maken.”

Dit lag zoo voor de hand, dat geen andere keuze te doen was. Wij althans hebben het zoo begrepen, in de vervulling der dubbele taak, die ons was opgelegd.

Het eerste gevolg moest zijn de agressie te staken. Dit was geen stilstaan, gelijk men het heeft willen doen voorkomen, maar het natuurlijk uitvloeisel van den gewonen loop van zaken, die eischt, dat, na het behalen eener overwinning of een groot voordeel, de uitwerking daarvan afgewacht worde. In dit geval had de staking der agressie nog het tweeledig oogmerk: 1°. niet verder te gaan dan het militair doel van den oorlog vorderde; 2°. den tijd te benuttigen om den Kraton bewoonbaar en verdedigbaar te maken.

Had die Regeerings-Commissaris dan, evenals wij, het middel moeten derven om met den Sultan in aanraking te komen, door zijnen weinige dagen daarna gevolgden dood, terwijl ook op andere wijze de gelegenheid daarvoor verwijderd bleef, omdat onder de hoofden het bij eenigen aan den wil, bij anderen aan den moed, bij allen wellicht aan het besef van bevoegdheid daartoe ontbrak: hij zou evenmin als wij daardoor ontmoedigd zijn geworden, en gezegd hebben: „dan zullen wij den geschikten tijd afwachten en inmiddels de hand aan eene duurzame vestiging leggen.” *)

Dit was inderdaad de eenige goede weg die te nemen was.

---

*) Wij vernamen den dood van den jeugdigen, zeer te beklagen Sultan den 28en Januari, dus weinige dagen na zijne verdrijving uit de Dajah van Atoeh, op den 23en te voren. Hij bezweek aan de cholera en werd begraven vóór de woning van den Imam van Longbattah, waar wij zijn graf den 29 Januari zelf zagen.

Elk andere kon ons blootstellen aan het gevaar van de behaalde voordeelen weder te verliezen, of den indruk daarvan bij den vijand te doen verloren gaan. Dat dit juist en niet verkeerd gezien was, bleek spoedig door het volgende feit, dat ons ten bewijs strekte, dat de verovering van den Kraton niet bloot een militair, maar ook een staatkundig voordeel geweest was.

Toen n.l. eenige pretendenten voor het sultanaat zich op den voorgrond plaatsten om tot die waardigheid verheven te worden stuitte dit af op den tegenstand der kiesgerechtigden, die beeerden dat door het gemis van Kotta Radja, de plaats waar de Sultan, volgens de eeuwen oude adat verblijf houden egehuldigd moet worden, van de keuze van eenen Sultan geen sprake kon zijn. *)

Was dat niet een merkwaardige wenk, een onmiskenbare aanwijzing voor de staatkunde die we te volgen hadden?

„De keuze van een Sultan onmogelijk geworden door het verlies der Kotta Radja, de onmisbare plaats voor zijne huldiging”!

Was dat geene stille erkenning dat de bezitter der Kotta Radja feitelijk de rechtmatige soeverein van het land is? Voor ons ontbrak aan de volledige uitoefening van het soevereine gezag nog wel de belangrijke formaliteit der feitelijke onderwerping, maar zou die niet spoediger en williger verkregen kunnen worden, door eene gematigde vredelievende staatkunde in plaats van geweld? Zedelijk hadden de kiesgerechtigden, en het daar achter staande volk, het recht van den overwinnaar erkend. Er was dus slechts noodig, door onze daden vertrouwen in onze bedoelingen inteboezemen, en te toonen dat ons oppergezag niet zoo drukkend zou zijn, als het was afgeschilderd, dat niet moeilijk kon zijn vermits we geen direct bestuur verlangde.

*) Kotta Radja is de naam dien de Atjehers aan den Kraton geven. De kiesgerechtigden zijn: de Panglima's der drie sagies en andere voorname hoeloebalang; de Orang beranam, waardoor verstaan worden de zes voorname hoofden, die de Raad van den Sultan uitmaken; als: 1. TOEKOE KALI, 2. TOEKOE NANTA, 3. TOEKOE NEQ RADJA, 4. TOEKOE MESDJID RAJA, 5. TOEKOE NEQ POERBA, 6. d. Imam van Longbattah.

uite oefenen. Op die wijze hadden we moeten trachten de *feitelijke* toetreding tot onze staatkunde en erkenning onzer *souvereiniteit* te bekomen. Wie meent dat de volkswil door *geweld*, verwoestingen en vernietiging der volkswelvaart te breken en daardoor toenadering te bekomen is, toont met zulke teedere *zaken* nimmer te doen te hebben gehad.

„Het herstel van het éénhoofdige bestuur, was door de *uitspraak* der kiesgerechtigden ten eenenmale onmogelijk gemaakt.”

Was dat weder niet zoo veel als: geene éénheid van bestuur, *geen* rechtspraak, geen politie, geen order, maar verdeeldheid van gezag, verwarring, willekeur, regeeringloosheid; in één *woord* een toestand die op den duur niet houdbaar is?

Eene bedachtzame staatkunde had dien toestand moeten *benuttigen*, om er de oplossing der Atjehsche kwestie in te vinden. Zij had de verdeeldheid, de verwarring, de regeeringloosheid, de willekeur moeten doen toenemen en eene hoogte doen bereiken, waarop het volk, zelf dien ordeloozen toestand moede, *zich* in onze armen zoude hebben geworpen, om als bemiddelaar en redder in zijne aangelegenheden op te treden.

Het middel daartoe was: de agressie staken, aan den tijd zijne heilzame werking laten, geduldig zijn, het volk met rust laten en tot de werkzaamheden van den vrede doen terugkeeren, het verkeer met de neutrale Moekim Maraksa gemakkelijk maken. Het volk zou dan het spoedigst ontdekt hebben, *wat* er aan den eigen toestand ontbrak om dragelijk te zijn. De meerdere welvaart en rust der Maraksanen, als gevolg hunner toetreding tot onze staatkunde, zou de prikkel geworden zijn, om door gelijke toetreding in gelijken toestand gebracht te worden, en vergunning te bekomen langs de eigene riviermonden naar zee te gaan.

Dit zou volkomen identiek geweest zijn aan hetgeen in gelijke omstandigheden ter Sumatra's Westkust heeft plaats gehad, en ons over het, niet minder energieke Maleische volk, een invloed gegeven heeft, die dat gewest, na Java, tot het schoonste onzer Oost-Indische bezittingen gemaakt heeft. Zoo lang we ons

daar met het inwendige bestuur bemoeiden, was er verzet. Doch toen de Commissaris-Generaal van Nederlandsch-Indie, door zijn besluit van 11 October 1833 N°. 310, onthouding met de volksaangelegenheden had geboden, en wij ons daarmede niet meer inlieten, hield het verzet op en kwam er rust en toenadering. Doch weldra zagen de hoofden de leemten in van onze onthouding. Het ontbrak hun aan middelen om hun gezag te handhaven, zich door hunne onderhoorigen te doen eerbiedigen, ze tot orde en plicht te houden. Toen kwamen ze zelf ons verzoeken hunne rappats (vergaderingen der hoofden waarin de belangen van het land, de onderlinge geschillen en de burgerlijke of crimineele rechtspraak worden afgedaan) door de plaatselijke ambtenaren te doen voorzitten, aan deze de uitvoering der genomen beslissingen optedragen, en aftezien van onze onthouding van bemoeienis met hunne aangelegenheden, en dus in den ruimsten zin het bestuur over 't land en volk op ons te nemen.

Had men te Atjeh de afwachtende houding niet verlaten en geduldig de gevolgen daarvan te gemoet gezien — al had dit ook eenige jaren moeten duren — dan zouden daar uit dezelfde oorzaken dezelfde gevolgen zijn voortgekomen, en zouden wij nu reeds, zooniet aan het einde van den oorlog, dien toch zeer nabij zijn, maar dan al de offers aan menschen en geld hebben gespaard, die nu zoo vruchteloos en roekeloos gebracht zijn. Men verkoos het omgekeerde te doen, en heeft daardoor aan het verzet der hoofden en het volk een prikkel gegeven, die de kiemen van verdeeldheid en oneenigheid, die onmiskenbaar aanwezig waren, tot staan bracht. Men heeft daardoor de onderling verdeelden tot samenwerking gedwongen, on ze voor één belang — de landsverdediging, de bescherming van huis en hof, van vrouw en kroost — aanéengesloten.

Maar, hooren wij zeggen: dat kon immers niet anders. Wij werden door den vijand aangevallen en konden toch niet toelaten van aanvallers verdedigers, van overwinnaars belegerden te worden?

En waarom kon dat niet, als het door eene wijze staatkunde werd geboden, als daardoor het einddoel — de pacificatie — spoediger en met minder offers werd bereikt? Het doel van den oorlog was aanvankelijk niet een uitgestrekt landbezit, evenmin rechtstreeks bestuur; het beoogde slechts solide vestiging zonder meer en deze, verkregen zijnde, konden wij den tijd laten werken.

Alle mannen van studie en ondervinding zullen het met ons eens zijn, dat het boven bestreden beweren, zoowel uit een staats- als uit een krijgskundig oogpunt, ten volle den naam van bekrompen verdient. De verdediging toch is de sterkste vorm van den oorlog. Zij is het middel om te behouden wat men veroverd heeft. Zij behoort tot de hoogere orde der staatkunde. *)

Het lag op den weg van de troonpretendenten om te trachten de Kotta Radja te herwinnen. Zij wisten wel dat ze daarin niet slagen zouden, maar zij begrepen dat het tegen hun belang zou zijn het volk tot rust, tot bezinning, tot hervatting van de werkzaamheden van den vrede te doen komen. Eenmaal die hervat hebbende, zou men het niet meer tot deelneming aan den oorlog overgehaald hebben. Wat deert het den kleinen man of er een Sultan of een Europeesch gouvernement in de Kotta Radja zetelt? Wij houden het er zelf voor, dat de meerderheid nog liever het Oppergezag door het rijke, machtige, welvaart aanbrengende Nederlandsch-Indische gouvernement ziet uitvoeren, dan door een machtelozen, armen en van middelen ontblooten Sultan. De benedenlandsche sagies hadden door hunne handelsbetrekkingen met Pinang, Singapore, Deli en andere handelsplaatsen den meerderen bloei, onder Europeesche besturen, leeren kennen. Zij konden dus tegen de betere orde van zaken, die allengs door onzen invloed ontstaan zoude, niet gekant zijn. Het valt niet tegen te spreken, dat het volk tot deelneming aan den oorlog slechts opgezweept was, door de vrees die men het voor ons bestuur had ingeboezemd, en wellicht een overmoedige

---

*) Over den oorlog, door KAREL VON CLAUSEWITZ, 2e deel 6e afdeeling.

nationale trots, die aanvankelijk deed gelooven, dat de uitslag der tweede expeditie gelijk aan dien der eerste zou zijn. Wij hebben echter de stelligste blijken ontvangen, dat onze overwinningen en het milde gebruik dat er van gemaakt werd, de volksindrukken aanzienlijk gewijzigd hadden. Door onze onverstandige agressie hebben wij de kaart der troonpretendenten en der voorstanders van den oorlog gespeeld.

De troonpretendenten waren TOEANKO HASSIM van Mendjapahit, TOEANKO HOESSIN, TOEANKO ABDOEL MEDJID, TOEANKO DAOED en TOEANKO MOHAMMAD JOESSOEF. Zij moesten in het belang hunner candidatuur pogingen doen om de Kotta Radja te herwinnen, en waren de voornaamste aanleggers van den tegenstand.

Van deze was TOEANKO MOHAMMAD JOESSOEF, voor wiens rechten zijn grootvader, de radja van Pedir, opkwam, de meest rechthebbende. Hij is de zoon van den laatsten Sultan, doch was in 1874 slechts twee à drie jaren oud.

De voorlaatste, TOEANKO DAOED, is een kleinzoon van den Sultan MANSJOER SJAH, meer bekend onder den naam van Sultan IBRAHIM. Toen deze in 1870 ziek werd en zijn einde voelde naderen, liet hij HABIB ABDOEL RACHMAN komen ten einde zijne laatste beschikkingen te vernemen. Hij wees hem TOEANKO MAHMOED, den zoon van zijnen broeder ABIDIN, meer bekend als TOEANKO TJOET, als de erfgenaam zijner bezittingen aan, onder voorwaarde, dat aan MAHMOED zouden worden teruggegeven de hem toekomende goederen, die, door de uitsluiting van diens vader van den troon, in het bezit waren gekomen van MANSJOER SJAH. *) Deze TOEANKO DAOED was

---

*) Men beweert dat Sultan MANSJOER SJAH en zijn zoon TOEANKO TJOET, die in 1870 kort na elkander stierven, nadat ook de oudste zoon van den Sultan, TOEANKO HOESSIN in 1869 overleden was, door gif zouden zijn omgekomen, dat hen door TJOET AWAN, de weduwe van Sultan MOHAMMAD SJAH, zou zijn toegediend uit wraak, omdat de Sultan geweigerd had haar te huwen, zeggende dat dit geen pas had, wijl zijn zoon aan hare dochter verloofd was. Wellicht was het ook, omdat Sultan MANSJOER SJAH, na de meerderjarigheid van haar zoon SOLEIMAN

in 1874 een knaap van acht à negen jaren, op wien de keuze, naar het schijnt, zich het liefste zoude gevestigd hebben, want het was altijd van hem dat gesproken werd, als er van de verheffing van een Sultan rede was. Hij zou dan gekomen zijn onder de voogdij van vier hoofden. Doch het bleef altijd bij geruchten en kwam tot geene uitvoering.

Van de afstamming van TOEANKO ABDOEL MEDJID hebben wij geene juiste berichten; hij schijnt echter, wat zijne persoonlijkheid aangaat, geen man van veel beteekenis geweest te zijn.

TOEANKO HOESSIN, de kleinzoon van Sultan MOHAMMAD SJAH en zoon van wijlen TOEANKO SOLEIMAN, wien het sultanaat, als opvolger van zijn vader toekwam, doch hem door de usurpatie van zijn oom en voogd, die gedurende diens minderjarigheid tot regent benoemd was, onthouden is, kwam slechts bij eene minderheid in aanmerking.

TOEANKO HASSIM eindelijk schijnt zichzelf door zijne hoedanigheden op den voorgrond te hebben gesteld. Welke zijne aanspraken waren als afstammeling van het vorstenhuis is ons niet bekend. Hij is echter uit andere redenen een merkwaardig man. Het is dezelfde die in 1865, door eene expeditie onder den kapitein-luitenant P. A. VAN REES, van het eiland Kampeij verdreven is, waarvan hij onder den naam van TOEANKO ITAM onwettig bezit had genomen. *) Van daar naar Mendjapahit, in de bovenlanden van Soengei Tjoe of Idjoe, verhuisd, stichtte hij daar eene nederzetting en oefende er, onder den titel van TOEANKO HASSIM, op Soengei Tjoe, Langsar en aangrenzende landschappen een onwettige suprematie uit. Bij het uitbreken van den oorlog begaf hij zich naar Groot-Atjeh, om er zijn wrok tegen de Nederlanders lucht te geven. Ook dáár heeft hij door zijne geboorte en energie een belangrijke

---

geweigerd had, aan dezen het sultanaat overtedragen, dat hem als wettige opvolger van zijn vader, MOHAMMAD SJAH, toekwam. MANSJOER SJAH was wettig slechts Regent, gedurende de minderjarigheid van SOLEIMAN; hij werd usurpateur toen hij weigerde deze met zijne meerderjarigheid het bestuur over te geven.

*) Zie W. A. VAN REES. De Pionniers der beschaving in Nederlands Indie. blz. 224.

rol gespeeld, en was hij het die de verdediging geleid heeft, waarbij hij inderdaad talent aan den dag legde, gelijk uit het volgende blijkt:

Hij verwachtte ons aan de westzijde van de Atjeh-rivier, ter plaatse waar ook de eerste expeditie geland is, en liet daar ernstige werken benevens de enveloppe om de Missigit aanleggen. Toen hij, omtrent het landingspunt verschalkt, ons ten oosten zag landen, deed hij inderhaast de werken bij Mosapie aanleggen, van waar hij den 14 December, onder aanvoering van Generaal VERSPIJCK, verdreven werd. Toen hij ons te Penajoeng zag legeren, dacht hij dat het om het forceeren van de waadbare plaats vóór den Kraton te doen was, want dat wij ons door eene brug eenen weg op de beide oevers zouden banen, kon hij, met de beperkte middelen waaraan hij gewoon was, niet gissen. Nu versterkte hij ijlings de kamping Lemboeq en de Pakan Atjeh, waardoor hij zich van de daar aanwezige waadbare plaats verzekerde, die wij echter niet noodig hadden. Uit Lemboeq en de Missigit verdreven, legde hij de linie van Polim en de veldwerken bij kotta Goenongan aan, welke laatste de wester-face van den Kraton flankerden en zelf eene flankverdediging in de kotta Rantang hadden.

Al die werken waren goed beraamd. Ook was de verdediging met eenen krijgskundigen blik geleid. Hadden wij van TOEKONEQ niet van tijd tot tijd goede wenken gekregen, dan zou TOEANKO HASSIM, wegens onze onbekendheid met de localiteit— het ons zeer lastig hebben gemaakt. Hij werd echter, door onze legering op den rechter oever der rivier, in de war gebrach en ten tweede male verschalkt.

Men heeft ons kortelings gezegd, dat ook hier te lande door mannen van het vak, beweerd wordt, dat dit eene fout was, en zij van oordeel zijn, dat we ons op den linker oever hadden moeten legeren. Ofschoon wij reeds elders, en zelfs tweemaal, de redenen voor onze legering op den rechter oever hebben opgegeven, doch meer ter loops dan tot bestrijding eener dwaling.

willen wij nog een oogenblik stilstaan bij dit belangrijk feit, zooals de keuze van eene legerplaats altijd is.

Waren wij geland waar de vijand ons wachtte, dan zouden wij met al zijne, daar vereenigde, doode en levende strijdmiddelen te doen hebben gehad, en niet, dan ten koste van zeer aanzienlijke offers, tot aan kampong Djawa hebben kunnen doordringen. Daar gekomen, en de vijand meester van den rechter oever gebleven zijnde, zouden we van de rivier voor den opvoer van goederen geen nut hebben gehad, en ons ook niet veilig op den linker oever hebben kunnen vestigen. Wij hadden dan eene legerplaats moeten kiezen, ver genoeg van de rivier verwijderd, om buiten het bereik van het geweer en klein kanonyuur des vijands te zijn. Dit echter was, uit het oogpunt van het vervoer en der hygiëne onmogelijk. In tropische landen moet men zich, om licht te gissen redenen, aan rivieren vestigen. We hadden dus èn voor de veiligheid van den opvoer, èn voor de veilige legering, op den rechter oever der rivier moeten overgaan. Deden we dat, door het legeren aldaar van een paar bataillons, dan zouden die zoo goed als immobiel geworden zijn, zonder dat het daarom zeker ware geweest, of ze de vijandig gezinde sagies der XXVI en XXII Moekims, want beiden liggen oostelijk, d. i. rechts van de rivier, in bedwang zouden hebben kunnen houden. Men denke slechts hoe in April 1873 eenige vijandelijke schutters, gedekt door eene ingraving in de vlakte van Pantei Perak, het verblijf onzer bataillons in de Missigit onveilig maakten. De legering op den linker oever zou dus, door het niet of het zwak bezetten van den rechter oever, onveilig en niet zonder gevaren, en tevens eene verkeerde aanwending van macht zijn geweest. Want we zouden dan den oever, die volkomen veilig was, krachtig, en den oever die het niet was, zwak hebben bezet.

Zoowel uit een strategisch als uit een tactisch en staatkundig oogpunt, was de legering aan den rechter oever het verkieslijkste. Het was geen toeval dat we dit punt gekozen hebben,

want we hadden daarover gedurende den overtocht uit Nederland naar Java met al de gegevens, die we van Atjeh hadden, ernstig gedacht. Wij wisten wel niet veel van Atjeh; maar we waren toch op de plaats geweest. We hadden omtrent onze verhouding tot Atjeh, als Gouverneur van Sumatra's Westkust, dikwerf aan de Regeering moeten adviseeren; we hadden dus over het land en volk vele gegevens verzameld en wisten er toch meer van dan iemand anders. Het was dus niet zonder goede gronden en studie, dat wij de landing en legering ten oosten van de rivier gekozen hebben, en wij gelooven niet onjuist gezien te hebben, want gedurende den geheelen veldtocht is nimmer een enkel geweerschot noch op onze troepen in kampong Djawa, noch op de rivier, van den linker oever gelost geworden. De geheele sagie XXV was weinig vijandig gezind. Alle aanvallen kwamen van de oostzijde van de sagies der XXII en XXVI Moekims. Wij meenen, dat dit het meest afdoend bewijs is voor de goede keuze van ons kamp.

Ofschoon het staken der agressie, in breedten zin, het beginsel was dat na de inneming van den Kraton werd aangenomen, met het oogmerk om het volk zoo min mogelijk overlast te doen, en het tot toenadering te doen besluiten, als het door onze werken voor de duurzame vestiging, zoude zien, dat het niet in onze bedoeling lag om, bij den naderenden regenmousson, den Atjehschen bodem te verlaten: zoo belette dat niet dat er militaire verkenningen werden uitgezonden, deels om meer kennis van de omgrenzende localiteiten te krijgen, deels om toenadering in de hand te werken door zichtbare blijken te geven, dat we van onze macht om kwaad te doen geen gebruik maakten. Die verkenningen werden van kleine maleische brieven voorzien, die in de ledig gevonden woningen werden gelegd, waarvan de korte inhoud was, „dat geen leed zoude worden gedaan aan de bewoners der kampongs die zich niet verzetten.”

„Terwijl” — zegt het koloniale verslag — „de werkzaamheden tot versterking en duurzame inrichting der legerplaatsen

werden aangevangen en met kracht voortgezet, naar gelang de daartoe vereischte materialen (grootendeels uit Pinang) aankwamen, werd de veiligheidsdienst met nauwkeurigheid waargenomen.

„Tevens hadden enkele offensieve bewegingen plaats, waarvan die op den 27 en 29 Januari hoofdzakelijk verkenning, de overige bepaald militair machtsbetoon ten doel hadden.

„Den 27^{en} Januari rukten twee kolonnes naar het oosten op, een uit het bivouac Penajoeng, sterk twee halve bataillons infanterie met de noodige artillerie onder den luitenant-kolonel VAN THIEL, de andere uit den Kraton onder aanvoering van den kolonel SCHULTZE, ter sterkte van twee halve bataillons infanterie, tien vuurmonden, eenige cavalerie en eene sectie genie troepen. De kolonnes door de rivier gescheiden, moesten elkanders bewegingen, zoo mogelijk ondersteunen, de nabijgelegene kampongs van vijanden zuiveren en het terrein verkennen. Het laatste was in 't bijzonder de taak der rechter kolonne, die, na eenigen tijd den rivieroever te hebben gevolgd, zich naar de zijde van kampong Panteiri zou moeten richten. *) Aanvankelijk ondervond men geen tegenstand, doch toen de kolonne VAN THIEL de verlaten kampong Lemboeq (bekend door het gevecht van 25 December) was voorbij gerukt, stuitte deze op de versterkte kampong Pinang, die door een gelijktijdigen front- en flankaanval na een korten strijd werd genomen. De kolonne SCHULTZE vond op haren weg kampong Lampo Idjoe wel versterkt, doch niet bezet, trok zonder tegenstand te ondervinden het noordelijk deel van Longbattah door en werd, toen zij daarop in een dicht suikerrietveld kwam, door een hevig vuur begroet. Twee compagnien trachtten nu 's vijands rechter flank omtrekken, doch deze wachtte de gevolgen dier beweging niet af en sloeg met achterlating van vier doden, in zuidelijke richting op de vlucht. Omstreeks 3 uur waren de troepen in het bivouac terug met een verlies van één doode en zes gekwetsten.

---

*) De naam van deze kampong staat niet op de kaart. Wij kunnen ons ook niet herinneren welke kampong bedoeld wordt.

„Ook den 29^{en} Januari werd eene verkenning op groote schaal met twee halve bataillons infanterie, twee sectien artillerie, de beschikbare cavalerie en een peloton genietroepen in meer zuidoostelijke richting gedaan. Door den Opperbevelhebber en diens staf gevolgd, rukte deze macht onder den luitenant-kolonel VAN THIEL, omstreeks 6 uur in den morgen uit en marcheerde door Lampoe Idjoe en vervolgens zuidwaarts door kampong Longbattah naar kampong Lam Sireh. *) Het doel der onderneming was niet 's vijands stellingen aantevallen, doch alleen optesporen waar de toegang moest worden gezocht tot de gemeenschap tusschen de XXII, XXV en XXVI Moekims. Tot buiten kampong Longbattah werd gedurende een marsch van drie uren geen noemenswaardige tegenstand ontmoet, doch uit kampong Lam Sireh werd een zo moorddadig vuur geopend, dat men dit niet onbeantwoord kon laten. De luitenant-kolonel VAN THIEL kreeg toen last den vijand terug te dringen, waarop kampong Lam Sireh gaande weg verbrand werd. Weldra bleek echter dat men voor eene volgende versterking stond en toen eene behoedzame verkenning der positie bewees, dat zij door een ondoorwaadbaar riviertje van onze troepen gescheiden was, brak men het gevecht van onze zijde af en keerden de troepen naar de legerplaats terug, die zij tegen vier uur in den namiddag bereikten. Het gevecht had ons 20 gekwetsten gekost, waaronder 2 officieren, de luitenants C. VAN LEEUWEN en J. S. VAN BIJSTERVELD. Eerstgenoemde overleed nog dienzelfden dag, de tweede, mede zwaar gewond, bezweek eenige dagen later aan de gevolgen zijner wonden.”

Het oogmerk dezer verkenning was om het punt te zien, dat door TOEKOE NEQ was opgegeven als geschikt om er een post te vestigen, waardoor de invallen van de „Toenongers” uit de XXII Moekims zouden kunnen worden te keer gegaan. Ten

---

*) Ook deze naam vindt men niet op de kaart. De kampong ligt 300 à 400 meters bezuiden Longbattah. Wij meenen dat het Blang Tjoet of Longbattah Missigit moet geweest zijn, en het riviertje vóór de versterkingen de uitwatering der Kroeng Tandjong.

zuiden van Longbattah, had hij gezegd, was eene strook gronds, besloten tusschen de rivier en een ondoorwaadbaar moeras van ongeveer een uur gaans in breedte, bestaande uit sawah met bevolkte kampongs. Wij gissen, dat het op 4 à 5 kilometer ten noorden van onzen post Lambaroe, ongeveer ter plaatse waar de grensscheiding tusschen de XXII en XXV Moekims is, zal geweest zijn. Hij noemde het punt kotta Baroe. Ongeveer twintig jaar geleden had de Sultan daar eene kotta opgericht om tijdens eenen burgeroorlog de invallen der bergbevolking te weren. Als daar een post van 500 man gevestigd werd, zeide hij, zouden de lieden uit de XXII Moekims niet naar die der XXV durven afdalen.

Er bestaat echter een groot verschil tusschen den Souverein van een land, die een maatregel van politie neemt om een kleine rebelleerende minderheid in bedwang te houden, en een overweldigiger, die zich in het midden eener vijandige bevolking vestigt, waarvan allen, zoowel degenen, die hij wil beschermen als degenen die afgeweerd worden, de wapenen tegen hem keeren en hem op allerhande wijze afbreuk trachten te doen. Hier was het oordeel van TOEKOE NEQ, die ons zoo dikwerf goede wenken gegeven had, blijkbaar in gebreke. Het was althans zeker, dat voor de vestiging van den bedoelden post de tijd nog niet gekomen was. Ook was het niet duidelijk, hoe daardoor het nederdalen der bergbewoners in de IX Moekims verhinderd kon worden. De ondervinding van de latere jaren heeft geleerd dat onze twijfel ten deze niet ongegrond was.

Toen aan TOEKOE NEQ gevraagd werd, of hij behulpzaam wilde zijn in het aanvoeren van bouwmaterialen, of het verschaffen van vervoermiddelen daartoe, en voor het periodieke proviandeeren van den post, gaf hij een ontkennend antwoord. Hij was daartoe niet bij machte, zeide hij. Wij hadden dit verwacht. Maar als hij en zijne landgenooten, die de voordeelen der bescherming zouden genieten, er niet toe genegen of bij machte waren, hoe zouden wij het dan hebben kunnen doen met onze mindere middelen van vervoer, en omringd

van eene bevolking, die vrijwillig of gedwongen, de wapenen tegen ons voerde, en den weg, tusschen Kotta Radja en den vooruitgeschoven post, voor groote en kleine troepenafdeelingen onveilig maakte? Men houde wel in 't oog, dat tegen eene gewapende bevolking, eenen vijand dien men niet vatten kan, het strijden zeer moeilijk en het verspreiden zijner macht eene verkeerde tactiek is. Wij gelooven wel, dat de bevolking der sagie XXV Moekims de vestiging van den post te kotta Baroe, als bescherming tegen de rooverijen van het bergvolk, gaarne gezien zoude hebben, en het ook op hare gezindheid voor ons gunstig zoude hebben gewerkt, maar daartoe medewerken wilde zij niet, ja, zelfs kon zij niet, zoo lang de verdeeldheid omtrent de voortzetting van den oorlog of de onderwerping bleef bestaan. Wij hebben den wenk van ТОЕКОЕ НЕQ ook niet anders opgevat, dan als een belang dat uitsluitend de bevolking betrof, doch den last daarvan door ons torschen liet. Zeker zou het denkbeeld overweging verdiend hebben, als de onderwerping der geheele sagie er door verkregen werd, maar zoo ver waren we nog niet gevorderd. Met het volk medewerken, om het op onze zijde te krijgen wilden wij wel, maar zonder zijn medewerking was eene geweldadige vestiging in zijn midden vol gevaren. Ons belang was concentratie van krachten en middelen doch niet verspreiding. Wij mochten dus in strijd met dat belang niet van eene gezonde krijgskunde afwijken door een aanzienlijken post zoo ver vooruitte schuiven.

Ofschoon het dus op onzen weg niet lag, om zonder de medewerking der bevolking, of tegen haren wil, aan het verlangen van ТОЕКОЕ НЕQ te voldoen, wilden wij zijnen wenk ook niet geheel buiten acht laten. Wij besloten daarom ons in persoon van de localiteit te overtuigen, waartoe de, op 29 Januari volbrachte verkenning moest dienen. Wij hebben haar echter, om het negatieve resultaat, dat zij ons uit een krijgskundig oogpunt gaf, zeer betreurd, want zij kostte het leven aan twee veelbelovende officieren en vermoedelijk ook aan eenige minderen van de twintig gewonden, die wellicht evenals zij aan

de gevolgen daarvan zijn overleden. Intusschen leerde ons deze verkenning tweederlei, dat niet zonder waarde was en tot leid-draad voor het vervolg diende, ten eerste: de bevestiging van 't geen reeds onze gemoedelijke overtuiging was, dat we de geconcentreerde stelling te Kotta Radja, om geen prijs moesten verlaten. De tegenstand die we ondervonden hadden bewees, dat het gevaarlijk zijn zou eenige kilometers zuidelijker eenen post te vestigen. De aanvoer van materialen zou, toen althans, onmogelijk zijn geweest, en ware dat zoo niet, dan zouden toch de werkzaamheden aan dezen of anderen post zoo zeer ten nadeele van de werkzaamheden te Kotta Radja zijn gekomen, dat aan eene verwezenlijking van het verlangen van onzen bondgenoot niet te denken viel; ten tweede: dat verkenningen met het doel, om het land te doorkruisen, met welk oogmerk dan ook, te veel verliezen zouden kosten om ze zonder zeer ernstige redenen te mogen ondernemen.

Men is later tot de door ons gewraakte verspreiding van krachten naar de Zuid toch overgegaan. Men weet echter met welke gevolgen. Het heeft ons geen stap nader tot de onderwerping of bevrediging des volks gebracht, doch duizenden menschenlevens en millioenen gouds gekost en bovendien de verwoesting en ontvolking van het land veroorzaakt. Wij houden dat voor eene groote fout, niet slechts omdat het aan de verwachting niet heeft beantwoord, maar omdat het streed tegen gezonde regelen van staat- en krijgskunde.

Wij hebben hierboven, op blz. 275, de staatkundige gronden doen kennen die ons tot het nemen en handhaven eener afwachtende houding hadden moeten nopen. Wij kunnen er nog bijvoegen dat het doel van den oorlog slechts was vasten voet in het Noorden van Sumatra te bekomen, ten einde bemoeienis van vreemde mogendheden met Atjeh tegen te gaan. Dat bereikt zijnde, werd verder niets verlangd. Om die reden had men zich ook op krijgskundige gronden moeten wachten de goede stelling te Kotta Radja te verlaten. De studie der oorlogen, waarvan men in onzen oorlog met Atjeh zulke schromelijke

miskennung waarneemt, had het kunnen leeren, indien het gezond verstand niet reeds wenken genoeg had gegeven. Zie hier wat een schrijver van gezag op krijgskundig gebied, de generaal Baron DE JOMINI, over de invasie- en nationale-oorlogen, waarmede wij ook te Atjeh te doen hebben, zegt:

„En supposant donc une guerre d'invasion, résolue et motivée non sur l'espoir immodéré des conquêtes, mais sur une saine raison d'état, il importe de mesurer cette invasion au but qu'on se propose et aux obstacles qu'on peut y rencontrer, soit du pays même, soit de ses alliés.

„Une invasion contre un peuple exaspéré et prêt à tous les sacrifices, qui peut espérer d'être soutenu en hommes et en argent par un voisin puissant, est une entreprise épineuse; la guerre de Napoléon en Espagne le prouve évidemment; les guerres de la révolution de France en 1792, 1793, 1794 le démontrent mieux encore; car si cette dernière puissance fut moins prise au dépourvu que l'Espagne, elle n'eut pas non plus une grande alliance pour concourir à sa défense; elle fut assaillie par l'Europe entière et sur terre et sur mer.

„Après de pareilles exemples, quel intérêt pourraient avoir de sèches maximes? C'est dans l'histoire de ces grands événements qu'il faut puiser des règles de conduite.

. . . . .

„Les guerres nationales, dont nous avons déjà été forcés de dire quelques mots en parlant de ceux d'invasion, sont de toutes les plus redoutables; on ne peut donner ce nom qu'à celles qui se font contre une population entière, ou du moins la majorité de cette population animée d'un noble feu pour son indépendance; alors chaque pas est disputé par un combat: l'armée qui entre dans un tel pays n'y possède que le champ où elle campe, ses approvisionnements ne peuvent se faire qu'à la pointe de l'épée; ses convois sont partout menacés ou enlevés.

„Ce spectacle du mouvement spontané de toute une nation se voit rarement, et s'il présente quelque chose de grand et de généreux qui commande l'admiration, les suites en sont si

terribles que, dans l'intérêt de l'humanité, on doit désirer de ne le voir jamais.

„Un tel mouvement peut être produit par les causes les plus opposées: un peuple serf se lève en masse à la voix de son gouvernement, et ses maîtres mêmes lui en donnent l'exemple en se mettant à sa tête, lorsqu'ils sont animés d'un noble amour pour leur souverain et pour la patrie; de même un peuple fanatique s'arme à la voix de ses moines et un peuple exalté par des opinions politiques, ou par l'amour sacré pour ses institutions, se précipite au devant de l'ennemi pour défendre ce qu'il a de plus cher.

„Les moyens de réussir dans une telle guerre sont assez difficiles: déployer d'abord une masse de forces proportionnée à la résistance et aux obstacles qu'on doit rencontrer; calmer les passions populaires par tous les moyens possibles; les user par le temps; déployer un grand mélange de politique de douceur et de sévérité, surtout une grande justice; tels sont les premiers éléments de succès. *)

Hebben zij, die door de pers, hunne adviesen gaven hoe de oorlog in Atjeh ten einde gebracht kan worden, wel geweten dat de oorlogen niet allen op dezelfde wijze kunnen worden gevoerd; dat het volkskarakter, de politieke toestanden, de financiën, de terrein-aangelegenheden en wederzijdsche krachten, en meer andere overwegingen daarop invloed uitoefenen, en ten slotte moeten uitmaken of een krijg offensief of defensief zal zijn? Zie hier wat een ander schrijver van gezag, J. ROCANQUOURT, zegt over 't geen in acht te nemen is bij of vóór het ontwerpen van een plan voor een veldtocht.

„Un point indispensable à considérer avant de crayonner un plan de campagne ou même de former aucun projet de guerre, c'est la nature même du gouvernement de l'ennemi, que l'on se propose de vaincre ou de repousser. La guerre, pour n'envisager ici que les points extrêmes de l'échelle des consti-

*) „Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre,” par le Baron DE JOMINI. Bruxelles 1831, pag 30-32.

tutions politiques, la guerre ne se doit pas constituer de la même manière contre un état despotique et contre une république, car ils opposent des résistances fort inégales. Chez les uns, comme l'observe fort judicieusement M. le Général ROGNIAT, une bataille décide de tout, chez les autres elle ne décide de rien. On ne peut attaquer une république avec trop de circonspection, de prudence et de précaution, parce qu'on trouve à combattre toute la population et une population qui préfère la mort à un joug honteux. Mais fait-on la guerre à un despote, on doit la conduire avec vivacité, et s'engager sans crainte dans un pays dont les habitants ne prennent aucune part à la querelle. Il faut marcher sur l'armée ennemie sans s'amuser aux longueurs d'une guerre de sièges, et terminer promptement la lutte par une bataille générale. Est-on vainqueur; on se trouve maître de l'empire. Est-on vaincu; on fait une retraite qui n'est point inquiétée par la population."*)

Waarom men in Indie, terwijl toch het doel van den oorlog bereikt was, van eene voorzichtige staatkunde en gezonde krijgskunde is afgeweken, weten wij niet. Wij kunnen slechts zeggen, dat de autoriteiten te Atjeh tegen die afwijking waren.

De Generaal-Majoor PEL rapporteerde den 30 April 1875, dat hij de taak, nedergelegd in den brief van den Luitenant-Generaal VAN SWIETEN van 19 Juli 1874 L^a. A, volbracht had. Onze positie, zeide hij, is in Kotta Radja thans van alle zijden beveiligd door eene onafgebroken keten van versterkingen. Wij zijn daardoor in het bezit der Atjeh-rivier van af de monding tot aan Longbattah, terwijl de westelijke communicatie met de zee is verzekerd door de debarcadère te Oeloe-leh, welke plaats door eenen volkomen veiligen weg met Kotta Radja is verbonden. Wij zijn meester van het terrein tusschen den zogenoamden Pedir-dijk in het oosten, de Kroeng Tjankoel in het westen en Longbattah in het zuiden; derhalve van het

---

*) „Cours élémentaires d'art et d'histoire militaires à l'usage des élèves de l'école royale spéciale militaire,” par J. ROCANQUOURT, tom. IV pag. 398.

geheele voormalige Sultansgebied, het gebied van Maraksa, Longbattah en een groot deel der III Moekims van de sagie XXVI Moekims. Dit alles is verkregen door veel inspanning, ten koste van veel bloed, dat ook den vijand in het verdedigen van dat terrein veel offers gekost heeft. Al die overwinningen, gaat hij voort, hebben ons echter op politiek terrein geene noemenswaardige vorderingen doen maken, ofschoon het zeer blijkbaar is, dat vele hoofden en een goed deel der bevolking in de sagie der XXV en XXVI Moekims tot den vrede geneigd zijn, doch nog terugdeinzen voor het politieke overwicht van de oorlogvoerende partij en zich nog niet tegen deze durven verklaren. Toch maakt de oorlogvoerende partij slechts eene minderheid uit, die echter tegenover de andere een aaneengesloten geheel vormt, terwijl de vredesgezinden nog in eenen toestand verkeeren waar de een den anderen wantrouwt, waardoor de kleinere fractie der oorlogsgezinden, zonder moeite, eene geheele streek van weifelenden in bedwang houdt en zelfs tot deelneming aan den oorlog dwingt. Een treffend voorbeeld daarvan is te zien in de VI Moekims in de sagie XXV, waar een vreemdeling, TOEKOE TJHIK LAMNGA, de schoonzoon van TOEKOE NANTA, zich tegen de algemeene neiging, met eene kleine kern van menschen, niet alleen heeft weten staande te houden, maar zelfs de hoofden en de bevolking, in strijd met hun belang, tot feitelijk verzet heeft doen wapenen. *) De vraag is slechts, hoe lang het volk dat zal kunnen en

---

*) Die kleine kern was hoogstens 15 man sterk. Wij zouden haar in Maart 1874 hebben opgelicht op aanwijzing van zekeren Atjeher MA ASSAN, die zich bij ons vervoegd had om bescherming te bekomen. Hij was door dat volk zwaar verwond, omdat hij zich naar Maraksa wilde begeven, om daar artikelen van verbruik op te doen en naar ons kamp te brengen. Hij bood aan zoodra hij hersteld was de schuilplaats van dat volk aan te wijzen; doch hij stierf in onze ambulance aan de gevolgen zijner wond. Hij had als soldaat bij den Koning van Siam en later bij dien van Salangoer gediend en onder hen geoorloofd. Hij was bezielde van wraak en scheen ons de juiste man te zijn, die we noodig hadden om dat hoopje kwaad-doeners optelichten. De dood heeft ons herhaalde malen beroofd van personen, die ons goede diensten konden en wilden bewijzen.

willen verdragen, want de oorlogspartij leeft grootendeels van haar.

De Generaal PEL was niet gestemd voor eene uitbreiding naar het zuiden. Hij wijst op het voorbeeld der Maleische vorsten te Borneo en de Oostkust van Sumatra, die met eene betrekkelijk geringe macht, zich van de uitwatering der voornamste rivieren hebben meester gemaakt, en daar op zoodanige wijze versterkt, dat hunne veel talrijker vijanden in het binnenland niet in staat waren ze te verdrijven, en eenmaal daar zijnde, den loop der zaken afwachtten. Welke redenen konden zij ook hebben offensief te ageeren? vraagt hij. Vooreerst ontbrak het hun daarvoor, aan de vereischte macht, en ten anderen waren zij immers geheel meester van den in- en uitvoer en hadden zij daardoor het binnenland voldoende in bedwang. De gewenschte, doch niet onvermijdelijk noodige, invloed naar binnen volgde allengs door vermenging met de bevolking, en het gepaste gebruik maken der voortdurende verdeeldheid van het binnenland.

Dat voorbeeld moeten wij volgen, gaat hij voort, en ons meester maken van de kuststreek, van af Kroeng Raba tot aan Kroeng Raja, waardoor men meester wordt van de vijf toegangen naar zee, als: de kwala's Pantjoer, Tjankoel, Atjeh, Gighen en Lohée, en Groot-Atjeh dan van de zee afgesneden, uit een handelsoogpunt geheel van ons afhankelijk wordt.

De Generaal WIGGERS VAN KERCHEM heeft zich met dat denkbeeld vereenigd, mits het onze krachten niet te boven ging; maar hij was van oordeel, dat onze middelen daarvoor niet toereikend zouden zijn. Adviseerende op eene instructie van den Gouverneur-Generaal van 9 April 1875, waarin gezegd wordt: „dat met behoud van het stelsel om de posten te Kotta Radja te bevestigen, doch niet naar onnoodige uitbreiding van terrein te streven, moet worden voortgegaan, om met de beschikbare middelen den vijand te verontrusten,” zegt hij, dat ter uitvoering daarvan dan ook niet zoude moeten worden terugedeinsd voor offensieve bewegingen, die den vijand gevoelige

slagen toebrengen. Doch de vijand houdt zich, op goeden afstand van Kotta Radja, in linien op, die hij volgens oud gebruik tegenover de onze aanlegt. Deze, door mobiele kolonnes doorbreken, vindt hij „de onzinnigste en onverantwoordelijkste handeling, die begaan kan worden.” Want zoo wij den vijand daardoor schade toebrengen, hij doet het wederkeerig ons ook, — en zoo wij de genomen punten niet bezet houden en terugkeeren, dan keert ook hij terug en beschouwt hij onze terugtocht, ten slotte, als eene nederlaag, die zijn overmoed aanwakkert. Hij acht dat eene onvergeeflijke fout, en verzet zich, evenals Generaal PEL, tegen de uitbreiding naar het zuiden.

Later heeft de Generaal DIEMONT, die den Generaal WIGGERS VAN KERCHEM heeft moeten vervangen, omdat de Gouverneur-Generaal hem niet agressief genoeg vondt, zich in gelijken zin verklaard.

Waarom, ondanks de duidelijke uiteenzetting en het afradende advies der twee eerstgenoemde Generaals, van het beginsel is afgeweken „om niet naar uitbreiding van terrein te streven,” is ons niet bekend. Wij aarzelen echter niet te zeggen, dat welke ook de daartoe geleid hebbende redenen mogen zijn geweest, die redenen niet aan eene gezonde krijgskunde zijn ontleend. Wij meenen ook zeker te weten dat de afwijking tegen het advies van den Kommandant van het leger heeft plaats gehad.

Met het oog op den, door den Generaal PEL bekend gestelden, weezin van de meerderheid der hoofden en der bevolking in de twee strandsagies, om den oorlog voortzetten, was de aanbeveling, om „voortegaan met den vijand te verontrusten”, ongetwijfeld eene verkeerdheid. De agressie immers verhinderde juist, de zoo gewenschte scheuring der vredesgezinden van de oorlogszuchtigen, wier hechte aaneensluiting daardoor noodzakelijk werd. Wat is het verontrusten van den vijand, bij Indische volken, die geene geregelde krijgsmacht hebben, anders dan het geheele volk verontrusten, zijne veiligheid, zijn leven en dat van vrouwen en kinderen onophou-

delijk in gevaar brengen; zijne bezittingen, zijn have en goed met verwoesting bedreigen? Den vijand voortdurend verontrusten, is het volk dwingen de wapenen voortdurend in de handen houden, ten einde personen en goederen tegen aanranding te verdedigen. Dat was 't geen de oorlogspartij verlangde, en de meerderheid des volks, n.l. de vredesgezinden, belette zich van de minderheid, d. i. de oorlogszuchtigen, aftezonderen. Het was de slagboom, die de toenadering tegenhield. Er was niets beters te bedenken om de pacificatie tegentehouden.

Hadden wij daartegen het volk met rust gelaten; ons niet verder aan de weinig schadelijke aanvallen der oorlogspartij gestoord, dan om ze op bloedige wijze afteweren; ons gehouden alsof we ons aan de terughouding van het volk niet lieten gelegen liggen; door woorden en daden doen blijken dat wij de ware vrienden der betergezinden waren, steeds bereid ze te ondersteunen als ze dat verlangden, doch het aan hen zelf overlatende zich daaroftrent te verklaren en te beslissen wat hun belang tijdelijk vorderde, dan zouden TOEKOE NANTA en zijne onderhoorigen geëindigd zijn met de dwingelandij van TOEKOE TJIHEK LAMNGA, den vreemdeling uit de sagie XXVI Moekims, aftewerpen en hem en zijn aanhang te verjagen. Kan men wel anders verwachten van een volk, dat gewoon is zonder bijstand van militaire macht, politie of wat men den sterken arm noemt, zelf zijne bezittingen tegen aanranding te verdedigen? Is niet het geduld, waarmede de meerderheid het juk van TOEKOE TJIHEK LAMNGA en eene kleine minderheid verdroeg, het welsprekende bewijs, dat zij dit juk niet telde tegenover den haat en de wraakzucht waarmede onze, steeds met verwoesting gepaarde agressiën haar vervulden? Ligt het niet voor de hand dat onthouding van agressie onzerzijds, het middel zou geweest zijn om het volk met onze aanwezigheid en opperheerschappij te verzoenen?

Betreffende het programma door ons aanbevolen in den brief aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie van den 19^{en} Juli 1874 L^a. A, waarvan Generaal PEL gewag maakt, zij opgemerkt, dat het onze bedoeling was de uitvoering daar-

van in verband te brengen met den wil van het volk en zijne behoefte aan bescherming, zoover dit doenlijk was met de achtergelatene militaire macht. In dien geest hebben wij dat met hem nog besproken in eene conferentie van 19 April 1874, en toen ook den raad gegeven, geen geld te sparen om de hoofden der strandsagies te winnen en naar een middel om te zien, om aan een geschikt hoofd het bestuur over de drie sagies op te dragen. Wij vinden dat aldus in ons particulier journaal opgeteekend, met bijvoeging dat aan den assistent-resident KROESEN daaromtrent de noodige aanwijzigingen waren gegeven. De assistent-resident KROESEN, een kundig en met de Atjehsche aangelegenheden zeer bekend ambtenaar, was daartoe o. i. de aangewezen persoon. Wij betuigen hem hier openlijken dank voor de wijze, waarop hij ons in onze taak heeft bijgestaan. *)

Voor de verdediging van Kotta Radja waren wij de leer toegedaan van den Belgischen Generaal DE BRIALMONT, nedergelegd in zijne: „Etudes de la défense des Etats”, waarin hij voor het geconcentreerde verdedigingsstelsel het volgende voorbeeld aanhaalt:

„En 1810 le duc DE WELLINGTON, ayant à défendre le Portugal contre NEY et MASSENA, se retira dans son camp retranché de Torres Vedras, malgré les clameurs des Portugais et les protestations de ses propres officiers, qui lui reprochaient de tout abandonner, même Almeida et Ciudad Rodrigo, les seules forteresses qui défendaient la frontière envahie. Appuyé sur ce vaste camp retranché, construit en peu de temps et avec des ressources minimales, il résista aux meilleures troupes et aux maréchaux les plus audacieux de l'Empereur, et les obligea après dix mois d'inutiles efforts, à quitter le pays, qu'ils avaient à la vérité occupé et rançonné, mais qui se consola d'avoir perdu et tant souffert en se voyant délivré complètement de la présence de l'ennemi, grâce à la belle combinaison du général

---

*) Hij werd ter belooning zijner goede diensten in Januari 1874 buitengewoon bevorderd tot assistent-resident.

Anglais. Ce général, par son système de défense concentrée, ajoute une mémorable leçon à celles que la guerre avait données jusques-là sans succès aux militaires à courte vue et au public ignorant, pour qui défendre un pays c'est arrêter l'ennemi à la frontière, et pour qui se retirer dans une *bonne position stratégique à l'intérieur*, en abandonnant une partie du pays à l'agresseur c'est manquer de courage et de patriotisme. Déclamations puérides, qu'un véritable homme de guerre saura toujours dédaigner, comme le fit WELLINGTON en 1810 pour la gloire de son armée et le salut de la nation Portugaise."

Behoeven wij wel te zeggen, dat de militaire wenken, die wij den Generaal, toen nog kolonel PEL gaven, vooral daarop zagen om de veiligheid der gemeenschap met de zee langs de rivier te handhaven, hetgeen zeer mogelijk zoude zijn geweest, als hij, gelijk wij, van de voorkeur der geconcentreerde stelling en defensie doordrongen ware geweest. Wij hebben ook de „clameurs" moeten hooren waarvan DE BRIALMONT hierboven gewag maakt, maar minder gelukkig dan de Britsche Generaal, is de voorkeur van het geconcentreerde stelsel te Atjeh, door zijne spoedige loslating, slechts gebleken door de tegenstelling, dat de verspreiding van krachten niet aan de verwachting heeft voldaan.

Aangaande het bezetten der riviermonden, kleefden wij hetzelfde gevoelen aan als Generaal PEL. Wij verlangden het echter op eenvoudiger en minder omslachtige wijze te doen, door ze met gewapende kruisbooten te blokkeeren. Dit zou voor het leger van Atjeh eene groote besparing van krachten geweest zijn, in troepen, in middelen van verpleging, in proviandeering en voor den staat ook in kosten. Het had spoediger uitgevoerd kunnen worden en de meestal rampvolle operatiën van het voorjaar 1876 hebben uitgespaard. Het had alles met de achtergelatene bezetting van p. m. 3000 man en een tiental kruisbooten kunnen geschieden.

Ofschoon van de hoofden en de bevolking de meesten feite-

lijk van ons verwijderd bleven, kregen we toch ook zichtbare blijken, dat de verovering van den Kraton niet zonder indruk op de Atjehers was geweest.

Den 27^{en} Januari kwam TOEKOE NEQ, in ons kamp, een persoonlijk blijk van toenadering brengen. Hij bracht een brief mede van den bejaarden NJA ABAS, GALAR SIA OELAMA, Panglima der sagie XXV, waarin deze onvoorwaardelijk zijne onderwerping aanbod, en verzocht zijne onderdanen geen leed te doen voor hun aandeel in den oorlog. *)

TOEKOE NEQ was van meening, dat de toetreding van dezen Panglima spoedig die van andere hoofden zou ten gevolge hebben. Wij kregen dan ook reeds den volgenden dag een brief van zijn halfbroeder TOEKOE LAMPASSEI, eveneens mededeelende, dat hij zich aan het Nederlandsche Gouvernement onderwierp en voornemens was naar zijne kampong terug te keeren. „Ik hoop, schreef hij, dat u mij voor mijne daden geen kwaad hart zult toedragen.” Van TOEKOE NANTA, hoofd der VI Moekims, werd herhaaldelijk vernomen, dat hij zoude toetreden, maar zijne houding bleef dubbelzinnig, door de ophitsing van zijn schoonzoon TOEKOE TJIHEK LAMNGA. Ook van TOEKOE NEQ POERBA, hoofd der IX Moekims, ontvingen wij een brief, waarin hij beloofde zich te onderwerpen, met bijvoeging dat hij te ziek was om in persoon te komen. TOEKOE NEQ vroeg en bekwam vergunning op zijne velden de padi te oogsten.

Wijders was TOEKOE NEQ van meening, dat door de toetreding van TOEKOE POTJOET ALI, den Panglima der III Moekims, het grootste gedeelte der sagie XXVI Moekims volgen zoude.

Ditmaal kwam echter weder de dood ons dien, voor onze

---

*) Galar of Gelar is de titel die aan waardigheden erfelijk verbonden is, of ook de naam dien volwassenen ter vervanging van hun kindernaam aannemen. Zoo is de galar van den Panglima der XXII Moekims, hoewel gewoonlijk POLIM genaamd, SRI MOEDA PERKARSA en zijn geslachtsnaam TOEKOE TJOET BANTAH dus: TOEKOE TJOET BANTAH, galar SRI MOEDA PERKARSA.

belangen zoo nuttigen man ontrukken. Ware hij in 't leven gebleven, dan zouden wij zeker beteren vooruitgang gemaakt hebben. Wij kunnen de opmerking niet terug houden, dat de dood ons in dezen veldtocht veel schade heeft aangebracht. Om niet te spreken van het pijnlijk verlies van zoo vele onzer brave officieren en minderen, rukte hij ons ook bij de Atjehers de hoofden weg waarvan wij de meeste verwachting mochten hebben. Neven dezen Panglima noemen wij ook den Sultan, die, ware hij in het leven gebleven, vermoedelijk aan eene overeenkomst met ons, en het herstel in zijne waardigheid, de voorkeur boven een zwervend leven zou gegeven hebben.

De Panglima der III Moekims had, na den val van den Kraton, zijn wensch te kennen geven om zich te onderwerpen, hetgeen door ons welwillend beantwoord werd. Volgens bericht, was hij met zijne onderhoofden ernstig aan het beraadslagen, over de vraag om onze zijde te kiezen, en zoude hij den 1^{en} Februari een definitieve verklaring geven. Maar dien dag ontvingen wij het bericht, dat hij den 30^{en} Januari overleden was.

TOEKOE POTJOET ALI stond bekend als een ondernemend man, die voor niets terugdeinsde, op anderen grooten invloed uitoefende, en aan het vorstelijke huis verwant was zoo als de titulatuur „Potjoet” aanduidt, welke „kleine vorst” beteekent en slechts wordt gegeven aan personen, die aan het vorstelijke huis verwant zijn. Zijne eerezucht en energie hadden hem tot een usurpateur gemaakt. Zijn voorganger, NJA ABAS, bestuurde als Oeloebalang de III Moekims, onder den titel van TOEKOE LANGGOEGOEB. Hij was gehuwd met eene zuster van TOEKOE POTJOET ALI, uit welk huwelijk een zoon, NJA HASSIM, geboren werd. De verwantschap en de persoonlijke eigenschappen van TOEKOE POTJOET ALI deden hem door TOEKOE LANGGOEGOEB aanstellen tot Panglima of krijgsoverste der III Moekims. Doch de eerezucht van TOEKOE POTJOET ALI was daarmede niet voldaan. Hij vermoorde zijn chef en zwager en trad zelf als Oeloebalang der III Moekims op, maar bleef den titel van Panglima behouden.

Na zijn dood werd het bestuur waargenomen door zijne neven POTJOET MOHAMMAD, POTJOET TOENONG, zijnen halfbroeder POTJOET ALI en zijnen broeder POTJOET MOHAMMAD den radja van Rïgas, die zich ter zake van den oorlog in Groot-Atjeh bevond.

Doch korten tijd daarna trad NJA HASSIM, zijn neef van moederszijde en zoon van den vermoorden Oeloebalang TOEKOE LANGGOEGOEB, als pretendent op voor de III Moekims. Hij schreef in April 1874 een brief aan NJA MOHAMMAD, den schoonzoon van TOEKOE NEQ, te kennen gevende, dat hij met het Gouvernement in onderhandeling zou willen treden. Daarop werd hem geantwoord en ondersteuning toegezegd op voorwaarde van zich te onderwerpen; hij werd tevens uitgenoodigd te Penajoeng te komen om daarover in overleg te treden. Hij had, volgens berichten, eene sterke partij tegen zich in de familie van den pas overledene Panglima, maar werd gesteund door de bewoners der kampongs Tibang, Djilengki, Tintalo, Langkroet, Lambaroe en Kwala Daja, terwijl de kampongs Pinang, Langgoegoeb, Kajoe Adang en eenige andere den minderjarigen zoon van den overleden Panglima steunden.

Wat kiemen van verdeeldheid in deze schijnbaar eenvoudige zaak, die ons gelegenheid had kunnen geven tusschen beide te komen en onzen invloed te doen gelden!

Of het aan de aan den dag gelegde gezindheid van POTJOET ALI is toeteschrijven of aan de verdeeldheid ontstaan over de opvolging in het bestuur, die door ontstentenis van den Souverein, onbeslist moest blijven, of aan de beide oorzaken te samen, wellicht ook aan de mindere oorlogszuchtige gezindheid van het volk: wij kunnen het niet beslissen; maar wel kunnen wij met waarheid zeggen, dat, na den val van den Kraton, de bevolking in III Moekims zich rustig gedroeg, en minder vijandigheid aan den dag legde. Dit bleek ook aan het vertrouwen waarmede zich enkelen hunner in ons kamp vervoegden, om vergunning te vragen tot het oogsten der padie, gelijk dit eenige dagen te voren ook door TOEKOE NEQ voor zijne onderhoorigen was gevraagd.

De kapitein BOREL verhaalt over de onrust van de bevolking der III Moekims, en de wijze hoe zij zich gedroeg bij het binnenhalen van de padi, een sprookje, dat weder bewijst dat hij het met de waarheid zoo nauw niet neemt als hij ons bestrijdt. Wij willen het er voor houden dat hij het, door anderen misleid, ten goeder trouw doet, maar dan hadden wij verwacht dat hij zijne bron van kennis had opgegeven. Wij toch hebben van al, wat hij op blz. 63 zegt, nimmer iets waargenomen, ofschoon wij den tijd minder dan iemand slapende doorbrachten en omtrent hetgeen in en buiten het kamp voorviel beter dan iemand onderricht werden. Wij verklaren dan ook, dat al wat hij zegt over de spanning, die bij de veldwachten zoude zijn ontstaan over de gegeven bevelen, omtrent het padi snijden, een sprookje is. In ons kamp is de toegang voor ieder, zelfs Atjehers, vrij geweest mits de wapenen bij de wacht afleggende. Wie kan nu denken, dat de weinigen, die daarvan gebruik maakten, gevaarlijk konden zijn, in een gerebrancheerd kamp, door duizenden bezet, en dat het onrust en spanning aan wachthebbenden kan hebben veroorzaakt? Zulke sprookjes zijn waarlijk niet geschikt om een groot denkbeeld te krijgen van hem die ze als waarheid slijt. Nog eens, als daarvan iets aan ware geweest zouden wij de eerste geweest zijn daarover rapport te ontvangen.

Wij hebben persoonlijk tweemaal incognito Atjehers te woord gestaan, die de vergunning kwamen vragen, om de padie te oogsten; zij waren altijd ongewapend. De eerste maal was het den 10^{en} Februari. Het waren twee mannen, die wij zelf door wenken uitgenoodigd hadden binnen het retranchement te komen, dat zij zonder aarzelen deden. De onbezorgdheid waarmede zij tot ons kwamen getuigt wel voor het vertrouwen, dat wij in 't algemeen aan dit achterdochtig volk hadden weten in te boezemen. Dit feit, dunkt ons, zegt meer dan woorden.

De bedoelde personen, die Maleisch verstonden en spraken, verklaarden dat hun toestand onhoudbaar werd. Van de mannen, vrouwen en kinderen die hunne kampongs verlaten hadden en

naar elders gevlucht waren, werd aan niemand toegestaan terug te keeren, ofschoon zij zonder middelen van bestaan aan hongerdood blootstonden. Het meerendeel onder hen verlangde dan ook vurig naar het einde van den strijd.

De andere maal was het den 13^{en} Februari. Een gegoede grondbezitter uit de kampong Anak Kroeng, een onderdeel van Lemboeq, kwam dezelfde vraag doen. Ook hij zeide, dat de bevolking den oorlog moede was, en hij paste dat op de geheele sagie XXVI Moekims toe. Men nam nog wel aan de beraadslagingen deel uit vrees voor PANGLIMA POLIM; maar niet van harte. Het volk had ook veel overlast van kleine gewapende benden uit de bergsagie, die in de III Moekims rondzweerven, het volk verweten met de Hollanders te heulen en op zijne kosten leefden. Van hem vernamen wij ook dat TOEKOE KALI te Tanah Aboe in de XXII Moekims was en als verdacht streng bewaakt werd, vooral door TOEANKO HASSIM van Mendjapahit, den TODLEBEN den Atjehers; dat zijne onderhoorigen wijd en zijd verspreid waren en groote verliezen geleden hadden, zoowel aan de cholera als aan de gevechten, die het bezetten van Penajoeng waren voorafgegaan; hij gaf zelfs op 67 gesneuvelden en onder dezen 4 „orang toewa”. *)

Een ander bewijs voor de onjuistheid der bewering van kapitein BOREL is te vinden in het feit, dat dagelijks voor meer dan 300 paarden en een aanzienlijk getal runderen gras moest gesneden worden; dat dit geschiedde in de vlakte der III Moekims, en dat onze grassnijders nimmer overlast van de bevolking der aangrenzende kampongs hebben gehad. Er was wel eene kleine bedekking bij, maar wij hebben nimmer vernomen, dat zij van hare wapenen heeft moeten gebruik maken.

* Al wat de kapitein BOREL over die zaak zegt bewijst, dat hij is een criticus „à courte vue” en hem nog veel ontbreekt,

---

*) Wij noemen deze cijfers zooals ze ons zijn opgegeven zonder daarin veel vrouwen te stellen. De „orang toewa” zijn notabelen der kampongs, die stem hebben in de gemeenteaangelegenheden.

om zich in den toestand van den veldheer te verplaatsen of diens verplichtingen te begrijpen. De voornaamste schrijvers over het oorlogs- en volkenrecht zijn eenstemmig omtrent de leer, dat levensmiddelen niet tot de voorwerpen van contrabande behooren, en door neutralen als handelsartikelen naar den vijand mogen worden aangevoerd, zonder aan prijsverklaring blootstaan, — de gevallen van blokkade en ingesloten vestingen natuurlijk uitgezonderd, — en dat de landbouwbedrijven en kustvisserijen niet mogen worden belemmerd. *) Ons militair strafwetboek is met dat beginsel consequent en bedreigt met de doodstraf, het zonder hooger last verbranden van te velde staand of gemaaid graan, en het plunderen der bezittingen van de ingezetenen. Hiermede toch, wil men niet met de woorden spelen, zal wel elk andere verwoesting van graan en berooving der ingezetenen moeten gelijkgesteld worden. Het straft met den kruiwagen het wegnemen van vee, gevogelte, vleesch, vruchten, groenten of andere eetwaren. §) Op welke goede gronden zou dan, met deze beginselen in 't oog, het binnenhalen van padie verboden hebben kunnen worden?

Maar aangenomen eens, dat de speciale toestand der Indische volken, als nog buiten het oorlogs- en volkenrecht der beschaafde volken staande, toeliet om jegens hen de toepassing der wetten terugtehouden, die de beschaafde volken door tractaten of anderszins overeengekomen zijn, als leiddraad hunner oorlogsdaden te nemen, wat zou dan nog het verbod om in III Moekims de padie te oogsten gegeven hebben? Wij geven echter niet toe, dat eene beschaafde natie zich tot het peil der onbeschaafde volken mag vernederen, in plaats van deze, door goede voorbeelden, tot haar peil te verheffen, deels omdat dit niet beschaafd en ridderlijk is, deels omdat de ervaring ons vaak en ook te

---

*) ORTOLAN. *Diplomatie de la mer*, II pag. 51—56. DE VATEL. *Le droit des gens*, II pag. 61. WHEATON. *Histoire du progrès du droit des gens*, I pag. 175. DEN BEER POORTUGAEL. *Het Oorlogsrecht*, blz. 315.

§) *Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te lande*, art. 173—175.

Atjeh geleerd heeft, dat goede voorbeelden niet zonder vrucht zijn. Maar redeneerende uit het oogpunt van andersdenkenden, vragen wij, wat zou dat verbod gegeven hebben?

Inderdaad zeer weinig, want de velden, liggende ten westen van den Pedir-dijk, welke door onze grassnijders werden geëxploiteerd, waren daarvan feitelijk reeds uitgesloten. Om het oogsten der velden te beletten, ten oosten van dien dijk, ver buiten het bereik van ons vuur liggende, zouden we deze door een cordon troepen hebben moeten doen bezetten, of ons den zwaren arbeid getroosten het graan op die velden te doen verwoesten, in beide gevallen een aanzienlijke en bespottelijke verzwaring van den velddienst, die aan menig officier en mindere het leven zou hebben gekost, met geen ander practisch gevolg, dan den gruwel, van in strijd met de door de beschaafde volken gehuldigde beginselen van het oorlogsrecht, eene partij levensmiddelen te hebben doen verwoesten, waardoor vrouwen en kinderen aan den hongerdood zouden zijn prijsgegeven.

Is er wel iemand onder de weldenkende landgenooten, die dat voor een Nederlandsch leger zou hebben waardig geacht, of die niet minachtend zou nederzien op den bevelhebber die dergelijken last zou hebben gegeven? Neen, zulke barbaarsche daden hebben wij nimmer als een noodzakelijk element voor de overwinning onzer wapenen geacht. Dan nog liever gelaakt, ter zake onzer humaniteit door kapitein BOREL en zijne geestverwanten, dan door hen geprezen voor daden die de moraliteit kwetsen. Voeg hierbij dat de Panglima der III Moekims, door eene toezegging van onderwerping, reeds een begin van toenaadering had aan den dag gelegd, en dat zijne onderhoorigen de vijandelijkheden hadden gestaakt, en er dus voor verbod om padie te oogsten geen redelijke grond kon zijn; dat het ook eerstens: ons streven moest zijn het volk te winnen, vermits wij het onder onze souvereiniteit wilden brengen, en tweedens: dat we, in het belang der achterblijvende bezetting, vermijden moesten de aan Kotta Radja grenzende bevolking te verbitteren, en tot het nemen van represaille aan te moedigen.

Wij laten gerust de uitspraak over onze gedragslijn, en de door kapitein BOREL aangeprezene, aan de mannen van karakter en gezond oordeel over.

In de laatste dagen der maand Maart met den majoor C. SCHÄFER, souschef van den staf, naar den Kraton gegaan zijnde, om naar de vorderingen der werkzaamheden aan de brug over de rivier te zien, stuitten wij bij den terugkeer in den vóóravond op een Atjeher, die uit het kamp kwam. Hij was ongewapend, forsch van bouw, met levendigen gespierden tred en moedig oog. Men kon het hem aanzien, dat hij, met klewang gewapend, licht twee à drie der onzen, minder in het hanteeren van blanke wapenen gewoon, zoude gestaan hebben. Eenigzins onthutst, door zijn plotseling verschijnen in het begroeide terrein, doch het niet willende toonen, hielden wij hem staande, om te vragen waar hij heenging. Naar Lemboeq, zeide hij, met zijne hand naar die richting wijzende. Zou dat vertrouwelijk komen in ons kamp langs den gewonen weg denkbaar geweest zijn, als de bevolking der III Moekims zoo vijandig gebleven ware als de kapitein BOREL beweert, en geen vertrouwen gesteld had in onze handelingen? Het was vermoedelijk een spion, kan men zeggen. Neen, antwoorden wij, het was een kleinhandelaar, die aan onze soldaten versnaperingen te koop had gebracht. En al ware het een spion geweest. Heeft dat ooit aan onze operatiën of aan iemand nadeel toegebracht? Wie zich in alles isoleert vordert in niets. Hebben wij ooit te kampen gehad met een der vele hinderlagen, die zulke uitbreiding gekregen hebben, toen men tot de agressieve verspreiding onzer krachten is overgegaan?

Dat deze niet weinig waren, blijkt uit 't geen de Minister van Koloniën, in de zitting der tweede kamer van de Staten Generaal van den 22^{en} December 1876 verklaarde: dat behalve de dwangarbeiders en koelies, van 26 April 1874 tot den 26 December 1875, in en tusschen de linien, door hinderlagen gedood en gewond waren 302 militairen. Uit eenige, door ons verzamelde, onvolledige aantekeningen uit het journaal van

den militairen en civielen bevelhebber, blijkt dat in 1876 tot en met de maand Juli, door overrompelingen en hinderlagen gedood zijn 4 officieren en 83 minderen en gewond 45 minderen, hetgeen te samen geeft een cijfer van 4 officieren en 430 minderen, gedood en gewond buiten gevecht of eigenlijke operatiën. Wat treffende uitkomst geeft dat voor de agressieve tactiek en de verspreiding van krachten voor het bezetten van een verlaten en verwoesten bodem! En toch zijn er die beweren, dat men niet genoeg agressief gehandeld heeft. Onder onze bevelen werd niemand in hinderlagen aangerand.

Wij noemden zoeven den naam van den majoor C. SCHÄFER, sous-chef van onzen staf. De diensten der stafofficieren vallen niet zoo in 't oog als die der officieren van troepen, ofschoon ze niet minder gewichtig en dikwerf ook niet minder gevaarlijk zijn. Zij zijn de oogen, waarmede de chef naar alle richtingen moet zien, die zijne bevelen moeten helpen uitvoeren, ze soms onder het bereik van het vijandelijk vuur moeten overbrengen, die hem verwittigen moeten van 'tgeen buiten zijne kennis voorvalt. Wij nemen deze gelegenheid te baat om den Generaal G. P. DE NEVE en den majoor C. SCHÄFER, respectivelijk chef en sous-chef van onzen staf, en alle officieren die daarbij ingedeeld waren, een blijk te geven, dat wij hunne diensten en de wijze hoe zij ons in onze taak hebben bijgestaan, gewaardeerd hebben, en zeggen er hun openlijk dank voor.

De lezer houde het ons ten goede, dat wij zoo dikwerf den draad van ons verhaal afbreken, om zijne aandacht op bijzaken te vestigen. Hij bedenke dat deze ook tot de geschiedenis van den oorlog behooren en daarom, waar het te pas komt, ingelascht moeten worden.

Wanneer wij van tekortkomsten beschuldigd worden, achten wij het niet voldoende ze te ontkennen of eenvoudig tegen te spreken, maar stellen wij er prijs op de onwraakbare bewijzen van hunne onjuistheid te geven, waaruit tevens kan blijken, dat wij in al wat we deden of nalieten, steeds bestierd werden

door eene en dezelfde leidende gedachte. Deze was de getrouwe en stipte uitvoering van onzen lastbrief, naar den geest en de bedoelingen der Indische Regeering en het Opperbestuur, waarvan de uitkomst moest uitloopen op eene regeling, die zonder veel bloedvergieten, zonder belangrijke uitgaven en zonder de ontwikkeling eener, boven onze krachten gaande militaire occupatie, het doel van den oorlog zou bereikt hebben, als ze met gematigdheid ware volgehouden en met geduld de gevolgen daarvan waren afgewacht.

Als we nagaan wat tal van oorlogsgezinden gedurende de vijf jaren, die de oorlog duurt, van het wereldtooneel verdwenen en door anderen minder hartstochtelijken vervangen zijn, hoe in die vijf jaren een gedeelte van het geslacht vernieuwd is en kinderen tot mannen gewassen zijn, die mildere begrippen moeten hebben medegebracht, dan komen wij tot de conclusie dat men den tijd, die verzachtend zelfs op de verstoktste gemoederen werkt, niet met die bezadigdheid en wijsheid heeft benut, die het gevolg eener milde staatkunde had moeten zijn.

Toen door den dood van den Sultan en de volhardende verwijdering der volkshoofden aan het sluiten van een tractaat niet meer te denken viel, kwamen wij voor een nieuw en moeilijk op te lossen vraagstuk te staan. Wat nu? was de vraag die zich aan de gedachte opdrong. Reeds vóór den val van den Kraton was de mogelijkheid van deze nieuwe phase voorzien en daarover met den Gouverneur-Generaal van gedachten gewisseld, die zijnerzijds hetzelfde per draad met het Opperbestuur had gedaan.

Intusschen hadden ook wij de zaak ernstig overwogen, want er moest gehandeld worden, op eigene verantwoordelijkheid, als niet spoedig nadere instructiën kwamen. Het volgende uittreksel van ons journaal vermeldt het resultaat waartoe wij na rijp overleg zijn gekomen:

„Woensdag 4 Februari 1874. Nu de Kraton gevallen, de Sultan dood en de bevolking verspreid is, en de partij van den

oorlog — wel niet de talrijkste, maar de overmoedigste en overheerschende — ongezind blijft om te onderhandelen, staan wij voor een ernstig en moeilijk vraagstuk. Wat moet er gedaan worden om den oorlog tot een goed einde te brengen? Wat om het oogmerk van den oorlog te bereiken?

„Aan het sluiten van het tractaat, zooals de bedoeling is van het Opperbestuur, valt niet meer te denken. Wij weten, dat de Sultan en de hoofden zich afkeerig getoond hebben om zich onder de souvereiniteit van Nederland te stellen. Die ongezindheid is bovendien duidelijk uitgekomen door het dooden van mijnen zendeling, die een bode was van vredesvoorstellen. Door den dood van den jongen Sultan is de kans, die voor het sluiten van een tractaat nog aanwezig was, te niet gegaan.

„Moeten wij den vijand in het binnenland vervolgen en ons in eenen afmattenden guerilla-oorlog wikkelen? Of behooren wij onze krachten aantewenden, om den Kraton verdedigbaar en bewoonbaar te maken; ons vastnestelen in het terrein, tusschen den Kraton en de zee langs de hoofdriever gelegen, die de hartader van het land is?

„De keuze is niet twijfelachtig. In het eerste geval doen wij wat de vijand van ons verlangen moet. Doch in de krijgskunde evenals in de staatkunde moet men nimmer doen wat de vijand wenscht. Wij zouden ons uitputten zonder beslissende resultaten te bekomen. De verkenningen van den 27^{en} en 29^{en} Januari hebben ons wel verliezen veroorzaakt, maar geene voordeelen aangebracht. Buiten de gesneuvelden en gekwetsten hebben wij op den 26^{en}, 27^{en} en 29^{en} Januari 83 dooden aan de cholera gehad. Het moet ons tot voorzichtigheid leiden. Bovendien kunnen onze tochten naar het binnenland van geene groote beteekenis zijn, omdat onze middelen te gering zijn om genoeg levensmiddelen medetenemen voor een verren tocht, en het vervoeren der gekwetsten en zieken, die er het gevolg van zullen zijn. Intusschen zal met die tochten een kostbare tijd verloren gaan, die we zoo hoog noodig hebben om, vóór het invallen van den regentijd, onze positie goed versterkt, bewoonbaar en, met

een vol vertrouwen op hare verdedigbaarheid, aan de achtertelaten bezetting te kunnen overgeven.

„In het tweede geval doen wij, wat de geschiedenis ons leert het eenige middel te zijn om aan eene verovering duurzaamheid te geven. Overal hebben onze voorouders, en zoo deden ook de Maleische veroveraars, zich het bezit van de veroverde gewesten verzekerd, door zich aan het strand te nestelen en meester te maken van den eenigen weg of de eenige wegen, die nog weinig ontwikkelde bevolkingen bezitten, d. i. de mondingen der rivieren. Wie daarvan meester is, is het ook of wordt het van het volk dat het binnenland bewoont. Hoe ongeneigd ook om zich aan den scepter van den vreemden veroveraar te onderwerpen, moet het volk in de binnenlanden toch eindigen met zijne heerschappij te erkennen. Want hij, die het strand beheerscht, is ook meester van den in- en uitvoer. De belangrijkste levensbehoefsten en grondstoffen voor arbeid en nijverheid, zooals: zout, gezouten visch, opium, lijnwaden, ijzer, kramerijen, zijn slechts te bekomen door hem die den invoer kan toelaten of beletten. Het gemis daaraan dwingt het hardnekkigste verzet om tot schikking over te gaan. Overal brengt de handel de volken, zelfs de vijandigste, tot elkander en wij kunnen dit bespoedigen, door eene conciliante houding aantemenen.

„Van die meening is ook de Minister van Kolonien, blijkens zijnen officieusen brief van 30 October 1873. „Als wij den Kraton hebben — schreef hij mij — dan behoeven we m. i. niet naar het binnenland te gaan, om den vijand opte zoeken. Na eenigen tijd zal hij zelf wel komen onderhandelen.”

„De Gouverneur-Generaal is dezelfde meening toegedaan. Den 30 Januari 1874 schreef hij mij ook officieus: „Intusschen geloof ik dat U.E. niet van plan zijt, om onze vaste positie te verlaten voor eene guerilla-poursuite.”

„Beide deze hooge autoriteiten beseffen het gewaagde en schadelijke, om den oorlog in het binnenland voortzetten. Dat is ook mijne opinie en die van den chef van den staf.

„En te recht. Geen oorlog is, vooral in een tropisch klimaat, afmattender en sloopender voor een geregeld leger dan de oorlog tegen eene guerilla, of in 't algemeen de kleine oorlog tegen een volk dat zijne onafhankelijkheid verdedigt. Hier heeft de oorlog bovendien nog eigenaardige moeilijkheden en weinig kansen voor een beslissend succes. Er is geen georganiseerd leger door wiens nederlaag de verdediging gedesorganiseerd wordt. Er zijn geene strategische punten wier bezit beslissend is, geene magazijnen wier vernieling het bestaan van de verdedigers in gevaar brengt. Wij hebben te doen met het gansche volk, dat over het land verspreid is. Een beslissende slag is niet toetebrengen. Al kan de guerilla het in de gevechten tegen de geregelde troepen niet volhouden, hij brengt toch gevoelige verliezen toe, die uitputtende gevolgen hebben als ze niet gestadig kunnen worden aangevuld. De guerilla's of in 't algemeen de gewapende bevolking ontwijken het gevecht zonder moeite, of breken het af door een snelle terugtocht. Zij maken zich uit de voeten wanneer zij het willen, ze zijn aan geene orde, geene wegen, geene magazijnen, geene vaste punten van verzameling gebonden. Zij hervatten het gevecht als zij het geraden en de kans schoon achten; zij bedreigen den terugtocht der geregelde troepen, die niet zelden, in défilés of op moeilijke terreinen gedrongen, dan onslagvaardig zijn en geduchte verliezen lijden.

„In Atjeh zijn de gevechten, door het terrein en de vele kampongs, waarmede de bodem als bezaaid is, zoomede het eigenaardige dat elke woning door een sterke omheining verdedigbaar is, zeer bloedig en de marschen door gemis van berijdbare wegen vermoeiend en tijdroovend. In de kampongs vindt men niets tot lafenis, — zelfs het water in de putten wordt gezegd niet onvoorwaardelijk als drinkwater betrouwbaar te zijn.

„De ageerende troepen moeten dus alles wát voor het onderhoud van gezonden en zieken noodig is zelf medevoeren. De vervoermiddelen zijn echter gering en laten niet toe, zich

ver genoeg van de magazijnen te verwijderen, om van die tochten afdoende uitkomsten te kunnen verwachten. De troep mist daardoor de beweegbaarheid, die zij noodig zoude hebben om als contra-guerilla werkzaam te zijn, — eene onmisbare voorwaarde om den vijand afbreuk te doen. Want het vernielen zijner kampongs brengt wel nadeel toe aan de vrouwen en kinderen en de mannen die tot het sluiten van den vrede overhellen, maar vermindert des vijands strijdmiddelen niet. Integendeel zij vermeerderen en versterken er door, met allen, die uit verbittering dat zij huis, have, goed en schuilplaats voor vrouw en kroost verloren hebben, naar wraak dorsten en tot de strijders overgaan. Wij mogen ook niet over het hoofd zien, dat de droevige vatbaarheid onzer officieren en soldaten om de cholera optenemen, het zeer bedenkelijk maakt in de kampongs te trekken en daar nachtverblijf te houden. Het is niet raadzaam onze troepen bloottestellen aan de smetstof, die daar zeker aanwezig is. Dit is niet alleen te duchten voor de gewapenden, maar ook voor de koelies, die niet even goed nagegaan kunnen worden, en wier sterfte reeds zoo aanzienlijk is.

„Iedere ontmoeting met den vijand, iedere beweging veroorzaakt ons verliezen, die schier niet meer aantevullen zijn. Een der eerste plichten van een legerhoofd is om door gestadige zorg de slooping zijner macht te voorkomen. Aan die plicht zou worden te kort gedaan, door het trekken naar het binnenland, om er den strijd te hervatten, die onmisbaar door ernstigen tegenstand, groote verliezen zal geven. Is de zorg voor het leger een plicht, die nimmer verzuimd mag worden, zij is het des te meer nu de Kommandant van het leger reeds den 11 Januari telegrafeerde „de expeditionnaire bataillons te Padang zijn uitgeput, reeds moeten van elders overplaatsingen geschieden.” Het is een wenk die niet veronachtzaamd mag worden. Hij wijst op een spoedig te wachten onvermogen om de verliezen die geleden zullen worden aantevullen, want de bataillons op Java hebben reeds hunne beste elementen aan geoefende manschappen en kaders voor de samenstelling der

expeditie afgegeven. Een gelijksoortige wenk is ook door den Directeur van Justitie gegeven, voor de aanvulling der bannelingen waaruit het trantsportwezen is samengesteld.

„Dit zijn redenen genoeg die beletten moeten ons in eenen uitputtenden „kleinen oorlog” te wikkelen. Maar zij zijn niet de eenige. Heeft men den oorlog in de binnenlanden eens aangevangen, dan is terugtreden niet goed meer mogelijk, zonder zich aan den schijn blootstellen, dat het uit zwakte geschiedt.

„Onze dagbladen zijn ijverig om elke nadeelige zijde van den oorlog te verkondigen en breed uittemeten. Al wat het oorlogsbeleid in een ongunstig licht kan stellen wordt door de dagbladen hoog geëxploiteerd. De dagbladen te Pinang nemen het gretig over, en in ongelooflijk korten tijd worden die berichten door den Raad van Achten naar het oorlogsveld overgebracht. De partijgeest heeft eenige onzer landgenooten tot even gevaarlijke vijanden gemaakt als onze Atjehsche strijders. Mijne uitnoodiging aan de officieren, om omzichtig te zijn met hetgeen zij in hunne brieven schrijven, heeft geen effect gehad. Uit den boezem der expeditie komen berichten te Batavia, die door de dagbladen opgenomen, spoedig bij den vijand bekend zijn. Dit is belemmerend en noopt eveneens om geene gewaagde ondernemingen te beginnen.

„Wijl het dus zeker is, dat een trekken naar het binnenland geen voordeel kan geven, moet er aan gedacht worden, om niets van hetgeen reeds behaald is, prijs te geven. Dit moet en kan ook gedaan worden, omdat het oogmerk der expeditie bereikt is, n. l. „de verovering van den Kraton, om daaruit naar de onderwerping des lands te streven.” Dit beperkte, maar verstandige en onze krachten niet overschrijdende, doel is vastgesteld in eene conferentie van den 12 Mei 1873, onder presidium van den Kommandant van het leger gehouden, waarin zitting hadden de Generaal-Majoor G. M. VERSPIJCK, de kolonels E. H. W. UBBENS, E. C. VAN DAALEN, A. W. G. EGTER VAN WISSEKERCKE en de luitenant-kolonel H. G. BOUWMEESTER. De uitslag van die conferentie is aan den Minister

van Kolonien medegeedeeld en was de basis voor de aanvragen, die gedaan zijn tot aanvulling van het leger aan levende en materieele strijdmiddelen. Daarmede moet noodwendig rekening gehouden en vermeden worden, verder te gaan, ten einde noch de Indische Regeering, noch het Opperbestuur voor een bezwarend „fait accompli” te stellen, waarop niet gerekend was.

„Alles leidt er dus toe, zonder dralen, overtegaan tot het aanleggen der werken, die noodig zijn om het veroverde terrein te kunnen behouden, en geen gevaar te loopen het weer te verliezen, of der achterblijvende bezetting geene voldoende veiligheid te geven. Slechts daardoor zal de positie als basis kunnen dienen, als later meerdere onderwerping wordt verlangd.

„Wij mogen dus geen tijd verliezen om de handen aan den arbeid te slaan. De hoofdmacht kan het in hare tijdelijke, gebrekkige barakken niet lang meer uithouden. Alles moet gereed en Kotta Radja versterkt, van logies, hospitalen, magazijnen, tuighuizen en stallen voorzien, en de weg naar zee door eenige redouten beveiligd zijn, vóór de regentijd invalt. Alles moet in den toestand gebracht worden, die ons zal toelaten de achterblijvende bezetting met vertrouwen aan haar eigen krachten overtelaten, en het hoofd te bieden aan de aanvallen, die zij zal hebben te weerstaan.

„Wij moeten dus de agressie tegen de verspreide bevolking staken en zorgen :

„1°. dat de Kraton voor het gebruik onzer wapenen goed verdedigbaar gemaakt en bewapend worde; voorzien worde van woningen voor officieren en minderen; hospitalen, stallen, magazijnen en tuighuizen, voor eene bezetting van p. m. 3000 man, waarvan er, zoo noodig, 1000 à 1500 buiten den Kraton actief zullen kunnen optreden; dat behalve de Kraton ook de positie langs de rivier worde verzekerd, waartoe eene redoute te Penajoeng opgericht, de marinebenting, bij kampong Bedoek, verbeterd en gearmeerd, en een bruggenhoofd in kampong Djawa aangelegd moeten worden; dat behalve de brug van Penajoeng, waarvan de veiligheid tegen hoogen waterstand niet genoeg

verzekerd is, eene tweede brug, van 100 meters lengte en 5 meters breedte, ter hoogte van den Kraton, met een bruggenhoofd op den rechteroever worde aangelegd; dat Pakan Atjeh onder profiel gebracht, gearmeerd en van logies voor twee kompagniën voorzien worde; 2°. dat alles worde voorbereid om de onderhoorigheden ter oost-, noord- en westkust te bezoeken, en ze tot erkenning der Nederlandsche souvereiniteit overtehalen of te dwingen, met het drieledig oogmerk: om Groot-Atjeh te isoleren en van bondgenooten te berooven; het rijk te verbrokkelen en de keuze van eenen anderen Sultan te beletten; de partij van den oorlog feitelijk en zedelijk afbreuk te doen.

„Aan deze krijgskundige overwegingen rijgen zich andere, niet minder gewichtige, van staatkundigen aard.

„De waarschijnlijkheid bestaat, dat door het staken der vijandelijkheden spoediger, dan door het voortzetten der agressie, het nederleggen der wapenen zal worden verkregen. De oorlogsgezinden maken niet het grootste gedeelte van het volk uit. De vrouwen, de ouden van dagen, de minder oorlogszuchtigen hechten meer aan het herstel der rust, dan aan de voortzetting van den oorlog. Die meerderheid is niet onbeduidend, maar zij durft zich nog niet verklaren. Blijven wij agressief handelen dan werken wij de minderheid in de hand. „Ziet gij wel”, zullen zij zeggen, „dat wij u de waarheid gezegd hebben omtrent de bedoelingen der Hollanders? Zij laten ons niet met rust; hunne woorden zijn bedrog; zij willen ons tot slaven maken, ons voor zich doen werken, ons de vrije uitoefening van onzen godsdienst beletten, onze volksgebruiken afschaffen, onze welvaart vernietigen”. En de kleine man zal dit gelooven en zich, deels door fanatisme, deels door liefde voor de nationale onafhankelijkheid, tot het voortzetten van den oorlog en de verdediging zijner haardsteden laten opwinden.

„Wij moeten alles vermijden wat aan dat geloof voedsel kan geven, en door eene consequent doorgevoerde gematigdheid en onthouding van de agressie, de valsche begrippen aangaande onze bedoelingen trachten te wijzigen. Waar zulk vooroordeel

bestaat, kan van het voortzetten van den oorlog met al zijne rampen, die bovendien steeds de meest schuldeloozen treffen, geene toenadering verwacht worden. Deze is alleen te verkrijgen door gematigdheid en door het besef ingang te doen vinden, dat het ons niet te doen is om de welvaart te vernietigen, de volksgebruiken afteschaffen of de uitoefening van den godsdienst te belemmeren. Wij moeten doen begrijpen, dat wij de agressie staken met het eenige doel om het volk wederkeerig de wapenen te doen nederleggen, ten einde allen, zoowel mannen als vrouwen en kinderen, naar hunne woonplaatsen te doen terugkeeren en de uitoefening hunner bedrijven en gewone bezigheden te doen hervatten.

„Werkt dat ook niet dadelijk, het zal moeten eindigen invloed uitte oefenen. Wij moeten de massa van het volk tot ons trekken en haar niet van ons afstooten. Dus handelende, zullen we het spoedigste aan het einde van den strijd komen.

„Blijven de hoofden tot toenadering ongezind en den oorlog voortzetten, dan zijn wij door onze versterkte positie voorbereid om den aanval afteweren. Verdrijving van hunnen bodem, zooals zij het den Portugeezen te Pasei (1521) gedaan, of hen bij andere gelegenheden afgeslagen hebben (1606), is niet meer mogelijk, hoewel dit hunne verwachting is. Ik aarzel niet daarvoor intestaan. Al de nadeelen van het voortgezet verzet zullen op hen nederkomen, want zij zullen bij alle hunne aanvallen het hoofd stooten, en zoo zij ze steeds op niets zullen zien uitloopen, zullen ze toch eindelijk wel van het vruchteloze van den aanval overtuigd moeten worden.

„Wij kunnen dan den tijd die verloopt benuttigen om onze vestiging te verbeteren en meer aan de behoeften en de eischen der hygiëne te laten beantwoorden. Wij moeten vooral handelaren en industriëelen tot ons trekken, want de Atjehers, van de zee afgesneden, zullen hun handel zien kwijnen en hun welvaart zien achteruitgaan. Het gevolg laat zich gissen: „Allah heeft het zoo gewild”, zullen zij zeggen en zich bij het onvermijdelijke nederleggen.

„Hoe lang dit zal kunnen duren is niet te zeggen. Het kan lang duren; het kan ook spoediger eindigen dan wij denken. Wij hebben echter al den tijd om de gevolgen aftewachten, als we den weg van gematigdheid blijven bewandelen. Door een anderen weg inteslaan is een spoedig einde evenmin te wachten, doch deze zal veel menschenlevens en geld kosten en ons uitputten, in stede van den vijand aftematten. De geschiedenis leert het ons op vele bladzijden. Als het fanatisme en de volksijverzucht eenmaal opgezweept zijn, komen zij niet spoedig tot bedaren. De opstanden van Java, Sumatra's Westkust, Palembang, Westkust van Borneo, Zuid- en Oostkust van Borneo hebben jaren lang geduurd, ofschoon we daar sedert vele jaren, zelfs eeuwen gevestigd waren, en de voorname hoofden met een groot deel van het volk aan onze zijde stonden.

„Hier hebben wij niet te doen met het bedwingen van eenen opstand tegen het wettige, sedert lang erkende gezag, waardoor in de bovengenoemde gewesten de zedelijke kracht aan onze zijde was, maar met een volk dat zijne onafhankelijkheid verdedigt, tegen eene in zijn oog onbillijke agressie, waardoor de zedelijke kracht aan zijne zijde is. Dit in 't oog houdende is het dubbel ongeraden om den oorlog naar het binnenland overtebrengen, waar de vijand ook materieel het sterkste is. Het kan het bekomen eener eindbeslissing slechts vertragen en zal aan den strijd eene bitterheid geven, die niet in ons voordeel zal zijn. Wij moeten al doen wat we kunnen om onze nederzetting sterk en onaanrandbaar te maken, willen we ons niet aan bloedige nederlagen, wellicht zelfs aan meer blootstellen. Wil men later naar geheele onderwerping streven, dan is eene soliede basis het onmisbare middel om die uitbreiding te kunnen ondernemen.

„Doch bij dit begin moet men niet blijven staan. Wij moeten streven om de militaire vestiging tot eene gemengde te maken. Wij moeten er industrieelen en handelaren trachten te lokken, die de schakels moeten worden om met de binnenlandsche bewoners in aanraking te komen. Wij moeten onze vesti-

ging op den voet trachten te brengen, dat de officieren en ambtenaren er hunne gezinnen kunnen doen komen; dat de evacuatiën van zieken kunnen vermeden worden. Met de komst van handelaren, die met de binnenlanden betrekkingen van ruil aanknoopen, zal de lust tot het voeren van oorlog aanzienlijk verminderen. Geen volk ter wereld kan het lang in eenen toestand van afzondering uithouden, vooral niet een volk dat aan de zeekust woont en behoefte heeft aan zeevaart en vischerij. Er zijn nu reeds aanvragen van handelaren uit Pinang, Europeanen, Chineezen en Klingaleezen, die vergunning vragen zich te Atjeh te vestigen; doch voor het oogenblik kunnen wij ze nog niet genoeg beschermen, om ze tot overkomen aan te moedigen. Dit zal echter wel spoedig het geval worden, als wij de agressie staken.

„Als later de bevolking tot den vrede overhelt, zal het in overweging kunnen genomen worden in hoeverre het raadzaam zal zijn, in haar midden, militaire posten te vestigen om de vredesgezinden tegen de anderen te beschermen, en ze gelegenheid te geven zich te verklaren. Doch te vroeg moet men daarmede niet beginnen. Onze posten zouden licht in gevaar kunnen komen afgesneden en overrompeld te worden, in welk geval meer verloren zoude gaan, dan aanvankelijk gewonnen was. Hiervoor moeten de gebeurtenissen ter Sumatra's Westkust ons tot voorbeeld dienen. Men breidde er zich te spoedig uit, met het droevige gevolg, dat al de posten ten noorden van den Massang in 1833 afgeloopen werden, en het veroverde gebied verloren ging. De oorzaak was, dat er meer gebied ingenomen en bezet was dan verdedigd kon worden, en toch was daar de stand van zaken oneindig gunstiger dan in Atjeh. Daar hadden wij de meerderheid van het volk aan onze zijde en slechts de secte der Padries tegen ons. Wij waren ter bescherming van de eersten tegen de laatsten in het strijdperk getreden. In Atjeh hebben we echter nog alles tegen ons, met uitzondering van het kleine landschap Maraksa.

„Er is echter ook eene partij, die tot toenadering geneegen is,

doch zich niet durft verklaren. Haar te spoedig te beschermen is niet raadzaam; het ontnemt haar alle lust tot initiatief en eigen energie, om ons alleen den last der afwering te doen torschen. Het is beter de verdeeldheid eene hoogte te doen bereiken, waarop ze voor de verdrukte partij ondragelijk wordt en tot eigen handelen, of het vragen onzer hulp, noopt. Om dat te zien gebeuren, moeten wij echter alom de agressie staken, want doen wij dat niet, dan blijven de partijen vereenigd tot gezamenlijke verdediging van den eigen bodem. Er schijnt nu reeds verdeeldheid te zijn tusschen de twee stranden de bergsagies, waarvan de laatste uitsluitend landbouwend is, de beide andere meer handeldrijvend en zeevarend zijn. Men beweert dat deze van de bergsagie en hare invallen en strooptochten veel te lijden hebben. De vraag is hoe lang de benedenlanden, die in 't algemeen intellectueel meer ontwikkeld, doch minder energiek zijn, dat zullen willen verdragen. Eenmaal zal er een keerpunt komen, en het volk zich liever door ons willen laten beschermen en besturen, dan door het bergvolk, dat algemeen gehaat is, laten plunderen. Dit moeten wij afwachten."

Toen we, in overleg met den chef van den staf, tot een gemotiveerd besluit gekomen waren, omtrent hetgeen te doen was voor de bevestiging der behaalde voordeelen, werd zonder dralen daaraan de hand gelegd, want tijd was niet te verliezen, met het oog op den omvangrijken arbeid en het tijdstip wanneer die gereed moest zijn. Dagelijks werden daaraan, aanvankelijk 300 man infanterie, later het dubbele, te werk gesteld, behalve de twee kompagnïen mineurs en sappeurs en de vrije werklieden waarover de genie beschikte, te samen ongeveer 1000 tot 1200 man.

Het was inderdaad geene kleinigheid om voor eene brigade en alle hare aankleven, ongeveer 3000 man, de noodige gebouwen voor logies, hospitalen, stallen, keukens, latrinen, magazijnen van allerlei aard, zooals voor levensmiddelen, kleeding,

wapening, kazernering, geniegereedschappen, munitieën en geladen projectielen, en wat al niet meer te doen verrijzen en in de enceinte van den Kraton, thans Kotta Radja herdoopt, te doen plaats vinden. Het was een reuzenwerk, dat wel eenige vermelding verdient ter eere en waardeering van hen, die aan dien belangrijken arbeid hunne krachten hebben gewijd en onder wier leiding hij tot stand kwam.

Het was een reuzenwerk, zeggen wij; want er moest niet alleen veel worden opgebouwd, maar ook veel worden gesloopt. Van al wat in Kotta Radja gevonden werd kon niets benut worden, niets op zijn plaats blijven, dan de monumentale graven der vroegere Sultans, die geëerbiedigd werden. Niets was bruikbaar en niets, na afgebroken te zijn, mocht benuttigd worden, uit vrees van wellicht besmet te zijn. Al onze werken van aanval, batterijën, loopgraven en gemeenschapsgangen moesten nedergehaald en weder met het maaiveid gelijk gemaakt worden, om er den vijand een schadelijk, tegen ons gekeerd, gebruik van te ontnemen. De ruimte binnen de wallen der veste moest geniveleerd, de lagere deelen met de hoogere in één vlak gebracht worden, en het verschil van niveau was op eenige plaatsen zeer groot. De walgangen en borstwerken moesten voor onze wapenen geprofileerd en van geschutstellingen voorzien worden, — welke laatste arbeid ter rekening van de vesting-artillerie kwam. Er moest dus gesloopt, geraseerd, geprofileerd en van den grond af opgebouwd worden met materialen — hetgeen geen geringe bijkomende verzwaaring was — die van Batavia, Padang en Pinang ontboden en afgewacht moesten worden en niet altijd op den bestemden tijd aanwezig waren, waardoor het werk soms stilstond; die met eigene middelen d. i. door de expeditionaire marine en troepen gelost, opgevoerd en op de plaatsen van verwerking gebracht moesten worden.

Het was een reuzenwerk, herhalen wij, want behalve de gebouwen in Kotta Radja en elders, moesten ook vóór de Kotta een kapitale brug van 100 meters lengte en 5 meters breedte,

boven den hoogsten watervloed, met een bruggenhoofd tot hare verdediging op den rechter oever der rivier gebouwd worden. *) Te Penajoeng moesten eene redoute en in kampong Djawa een bruggenhoofd voor de verdediging der brug aldaar, daargesteld worden. In de marine-benting moest logies en alles voor eene permanente bezetting ingericht worden. En dit alles moest in ongeveer drie maanden gereed komen.

Toen het werk begon deinsden wij schier terug voor den omvang van den arbeid; wij vreesden niet bijtijds gereed te zullen komen, want tegen de regens der westmousson waren de bivouac-hutjes of barakken der troepen niet bestand en de gezondheidstoestand werd dag aan dag ongunstiger. Maar het kwam gereed, dank zij den volhardenden arbeid des troeps. Wij overdrijven niet, als wij zeggen, dat Nederland dank verschuldigd is aan het expeditionnaire leger, dat den arbeid volbracht, aan het wapen der genie dat hem leidde, en aan haren chef, den majoor G. L. V. E. VAN ZUIJLEN, die er de ziel van was. Was ook alles niet volmaakt, zooals de critiek beweert, het was toch zoo goed als het met de onvolmaakte middelen, den geringen tijd en den oorlogstoestand te wenschen was.

Men heeft later veel gesproken over de ongezondheid van Kotta Radja en de keuze der vestiging gelaakt. Wat men daarvan gezegd heeft is eenvoudig onwaar. De Kotta Radja was het gezondste punt, dat in verband met andere eischen, in den omtrek te vinden was. De binnenruimte besloeg ruim 16½ hectaren. De bodem was, eenige lage punten uitgezonderd, die opgehoogd moesten worden, boven het peil der gewone overstromingen verheven, droog en hard. Dadelijk na de verovering werden er twee halve bataillons en spoedig daarna de geheele brigade, die als vaste bezetting blijven

---

*) De brug, gelegd onder de leiding van den eerste luitenant P. J. SEIBERT, heeft haar deugdelijken aanleg bewezen, door het trotseeren van alle waterstanden, die na April 1874 hebben plaats gehad. Den bouwmeester lof en eer daarvoor.

zoude, gelegerd. Nimmer is toen iets van ongezondheid gebleken. Integendeel; de Kotta Radja stond bij officieren en manschappen in zoo goeden reuk van gezondheid, wegens haar frissche atmosfeer en voortreffelijk drinkwater, uit de Kroeng Daroe, een uit het nabij gelegen gebergte stroomend riviertje, dat de enceinte der Kotta Radja besproeit, dat het door ieder als een voorrecht beschouwd werd daar gelegerd te worden. Ons zelf is door den chef van den geneeskundigen dienst geraden, er om hygiënische redenen onze tent te doen overbrengen. Wij voldeden daaraan echter niet, omdat daarmede verplaatsing van het geheele hoofdkwartier had moeten gepaard gaan, hetgeen velerlei technische bezwaren had.

Dit voor zoover de gezondheidstoestand aangaat. Neemt men de staat- en krijgskundige waarde van Kotta Radja in aanmerking, dan gelooven wij dat ieder verstandige en onpartijdige beoordeelaar zal toegeven, dat geen betere keuze voor een punt van vestiging te doen was.

Wij hebben reeds op de eerste bladzijden van dit hoofdstuk de staatkundige waarde der Kotta Radja, naar het begrip van de inheemsche bevolking doen kennen. Voor het krijgskundige is haar waarde niet minder belangrijk en in 't oog vallend.

Gelegen aan de hoofdrivier des lands, die ontspringt in den 2300 meter hoogen Goudberg, met een stroomgebied van ruim 200 tot 250 kilometers, beheerscht zij den voornaamsten, wij zouden haast zeggen den eenigen, natuurlijken weg van af- en aanvoer. Had men de versterking daar niet gevonden, dan had men ze, ten koste van aanzienlijken arbeid, moeten aanleggen, ten einde meester te worden van dien belangrijken waterweg. Wij hebben hier toch niet alleen te doen met eenen tijdelijken, met den tegenwoordigen toestand, maar met dien die zich uit eene voortdurende occupatie zal ontwikkelen. Dezen in 't oog houdende, komen wij tot de volgende conclusie.

In een veroverd land behoort de hoofdvestiging, wil zij goed zijn, te voldoen aan de eischen der burgerlijke, staatkundige en krijgskundige belangen. Het is eene onmisbare voorwaarde om

tegelijkertijd te kunnen voldoen aan de eischen der veiligheid, de goede werking van het staatsbestuur en de commercieele en industriele ontwikkeling. De oorlog zoekt, evenals de handel, naar het bezit van punten, die eene gemakkelijke gemeenschap met het omliggende land of de zee hebben; dat is: wegen, die naar verschillende richtingen loopen of bevaarbare rivieren. Van daar dat punten, die goed gelegen zijn voor den handel, ook uit een krijgskundig oogpunt geschikte strategische punten zijn. Voldoet eene vestiging in een pas veroverd land aan de eischen der krijgskunst, dan zal zij, wegens de kracht die het staatsbestuur daaraan ontleend; ook voldoen aan de staatkundige, en door de gelijkvormigheid der eischen, ook aan de burgerlijke belangen. In landen, die weinig ontwikkeld zijn en geene berijdbare wegen hebben, zijn het de bevaarbare rivieren, die als middelen van gemeenschap voor eene vestiging het eerst in aanmerking komen. Men zoekte waar men wil en men zal vinden, dat de veroveraar, waar hij een vrije keuze had, zich vestigde aan den oever van bevaarbare rivieren, in de nabijheid van hare uitwatering in zee, en, waar hij die niet had doch aan eene nederzetting onmiddellijk aan het strand gebonden was, zich allengs meer opwaarts vestigde als hij de handen ruimer kreeg. Vestigingen aan het dorre strand, zooals die te Oleh-leh, gelijk eenigen het hadden verlangd, kunnen voldoen aan een beperkt doel, maar zullen, verwijderd van rivieren en wegen, die eene politieke en commercieele waarde bezitten, niet licht een middelpunt worden voor handelaren en industrieelen, en kunnen daarom ook niet voor eene geschikte hoofdvestiging in aanmerking komen.

Wij vonden in de Kotta Radja een punt, dat versterkt was, dat aan al de eischen van een strategisch punt voldeed, voor zoover die in een weinig ontwikkeld land gevonden kunnen worden, en sedert eeuwen het middelpunt van den handel en de zetel van het bestuur was. Het voldeed aan de staatkundige, krijgskundige en commercieele belangen beter dan eenig ander punt. Zoude het nu verstandig geweest zijn dit

punt niet en een ander wel tot hoofdzetel van het bestuur te kiezen?

Maar, zegt men, de rivier was niet in alle jaargetijden geschikt voor den opvoer van goederen. Wij ontkennen de juistheid van dit argument. Het was ons wel bekend, dat de geul in de bank vóór de rivier, zich jaarlijks naar den rechter of den linker oever verlegt, naar gelang de wind uit het noordoosten of zuidwesten waait. Doch de informatie, die wij bij ALI BAHANAN en anderen ingewonnen hadden, luidde, dat met uitzondering van enkele dagen, de rivier steeds bruikbaar was. Men had hier dus te doen met denzelfden toestand als te Batavia en andere rivieren aan de Noordkust van Java, die gedurende eenige dagen met sloepen niet kunnen binnen gevaren worden, hetgeen ook te Padang en met andere rivieren het geval is.

Dit was geheel overeenkomstig de berichten, die de heer COSTERMAN, geëmploieerde van het handelshuis LANDSBERG & Co te Batavia, aan het bureau voor de krijgstoerustingën gegeven had. Deze heer had, gedurende tien jaren, uitsluitend langs de Atjehsche kusten gevaren, en elk jaar wel zesmaal op verschillende tijdstippen Atjeh bezocht.

„Als het op Java oost-mousson is, zeide zijn bericht, dan is het te Atjeh zuidwest-mousson, en op de Westkust van Sumatra, van Padang tot Sibogha, heerscht dan de zuidoost-mousson.

„Als het op Java west-mousson is, heeft men te Atjeh noordoost-mousson, en ter Westkust van Sumatra, van Padang tot Sibogha, de noordwest-mousson.

„Op de Westkust van Sumatra heeft men den noordwesten en zuidoosten wind, die zich tusschen Singkel en Atjeh buigt, van zuidoost naar zuidwest en van noordwest naar noordoost. Dit komt, omdat hij daar meer open uit de bocht van Bengalen waait.

„Gedurende de oost-mousson heeft men evenwel soms zware buien, die uit andere streken waaien dan de richting der mousson. Zoo heeft men in de noordoost-mousson zware buien, die

uit het noordwesten en in de zuidwest-mousson enkele buien, die uit het zuidoosten komen. Wanneer men in de noordoost-mousson soms buien heeft gehad, die in den regel een drietal dagen duren, en met flinken wind doorwaaien, dan krijgt men daarna in den regel goed weder en de wind uit een anderen hoek, dan waaruit de bui kwam. In October en November heeft men vele windbuien. Dat zijn de slechtste maanden.

„Ook heeft men in Februari en Maart veel windbuien. Die buien duren soms zes dagen achtereen, als wanneer men hooge zee heeft en het varen met sloepen op de reede bijna onmogelijk is. Als die buien over zijn, ziet men den wind draaien en dan heeft men gedurende verscheiden dagen goed weder.

„Buiten de vier genoemde maanden (October, November, Februari en Maart) heeft men ook soms wel windbuien, maar die zijn niet zoo hevig en duren niet zoo lang.

„De regentijd is lang niet zoo afgeteekend als op Java. De zuid-westmousson, die van Maart tot October of November heerscht, is wel de zoogenaamde regentijd, maar de regen staat niet door, dat is, hij is niet gestadig en het is dan zacht weer. Men krijgt dan de buien als een gevolg van de hitte der dagen. Zoodra het eenige dagen warm is geweest, begint het te regenen, hetgeen eenige dagen duurt, waarna de regen ophoudt en weder eenige dagen droogte intreedt.

„In de noordoost-mousson heeft men ook zeer dikwerf regen, de regenbuien zijn dan sterker, maar houden minder lang aan. Men behoeft zich dus niet bevreesd te maken, als men in de zuidwest-mousson regen aantreft, dat die zoolang duren zal als in de west-mousson op Java. Dat is er niet mede te vergelijken. Evenmin moet men denken dat het in de noordoost-mousson niet zal regenen.

„In de zuidwest-mousson kan men aan de noordkust bijna altijd aan den wal komen. In de noordoost-mousson is dat minder het geval. In den regel heeft men echter meer dagen dat het wel kan als dat het niet kan.

„De beste maanden van de noordoost-mousson zijn December

en Januari. Men heeft dan meestal helder weder en weinig buien; dit is het hartje van de mousson en levert de meeste buien. Men kan dan goed aan wal komen. Slechts enkele malen krijgt men dan soms een noordwester, die de gemeenschap met den wal belet, maar dit duurt hoogstens twee à drie dagen."

De heer COSTERMAN, zegt ten slotte, „dat hij het liefst in de zuidwest-mousson zou wenschen te opereeren: 1° wegens het gemakkelijker debarkement, 2°. wegens het zachte weder."

Wanneer we nu hierbij voegen dat Z. M. brik *De Haai* Atjeh bezocht in April 1855; Z. M. fregat *Prins Hendrik der Nederlanden* in April 1856; Z. M. stoomschip *Amsterdam* in Maart 1857; Z. M. stoomschip *Bromo* in September 1863; Z. M. stoomschip *Willem* in Maart 1867; Z. M. stoomschip *Djambi* in September 1871 en in Mei 1872; Z. M. stoomschip *Marnix* in September 1871; Z. M. stoomschip *Maas en Waal* in October 1872 en geen dezer vaartuigen van gemeenschap met den wal verstoken is geweest; dat de heer COSTERMAN tien jaren achtereen zesmaal 's jaars in verschillende maanden Atjeh bezocht en er zijne handelszaken regelmatig zonder aanzienlijke stoornis heeft kunnen volbrengen; dat noch van oude, noch van latere zeevaarders en handelaren iets nadeeligs, ten aanzien van het gebruik der rivier voor den handel vernomen, of door hen vermeld is: dan gelooven wij, wel gerechtigd zijn te beweren, dat er geene dringende noodzakelijkheid bestond om de Atjeh rivier, zekerlijk toch in alle opzichten de beste en natuurlijkste gemeenschap van Kotta Radja met de zee, als zoodanig, te verwerpen, om er eene andere te Oleh-leh voor in de plaats te stellen, terwijl daarvoor met vele kosten eene debarcadere en een spoorweg gebouwd heeft moeten worden, waarvan de opbrengst waarschijnlijk nimmer de kosten der exploitatie en de renten voor het aanlegkapitaal zal dekken.

Men kan dat over het hoofd zien als men, gelijk wij werkelijk zien gebeuren, alle gezonde beginselen van financieel beheer en volkshuishoudkunde ter zijde stelt, en f 25 à f 30 millioen jaarlijks aan den oorlog ten koste legt, hetgeen eene onge-

hoorde en niet te rechtvaardigen geldverspilling is, maar goed en rationeel is het daarom niet.

Men heeft het goede en bruikbare, het door de natuur aangewezen, dat men vond, opgeofferd en ondergeschikt gemaakt aan de indrukken van het oogenblik, en daardoor eenen abnormalen toestand gesteld in de plaats van den normalen en beteren. Hoe de indrukken van het oogenblik het gezond verstand en het kalme overleg beheerscht hebben, blijkt uit de overdrevene en weinig betrouwbare beschrijving, die de kapitein BOREL van den toenmaligen stand van zaken geeft, die getoetst aan de werkelijkheid eene andere uitkomst verkrijgt. Wanneer men eenige ervaring heeft, dan weet men wat het beteekend op tijdelijke indrukken, beslissingen te nemen. Omtrent de voorkeur der landingsplaats te Oleh-leh en het spoorwegvervoer naar de Kotta Radja zeggen wij slechts, dat, ofschoon daarmede wel voor een gedeelte de militaire belangen bevredigd zijn, nimmer de commercieele en industriele zullen zijn gebaat. Deze zullen het liefst van de rivier gebruik blijven maken. Zelfs nu hebben de hospitaal-inrichting te Pantei Perak, noch het kampement op den rechter oever der rivier, noch het Chineesche kamp te Penajoeng nut van den spoorweg en zoude voor hun de waterweg het geriefelijkste zijn. Wat voor deze thans reeds geldt, zal later nog meer gevoeld worden door hen, die zich op eenig punt, aan de oevers der rivier zullen vestigen, en dat zal bij het intreden van de rust het meerendeel der bewoners zijn.

Als de Kotta Radja later door overvulling ongezond is geworden, dan ontnemt dit toch niets aan hare hygiënische waarde in den normalen toestand en aan de geschiktheid van het punt van vestiging uit staatkundige, krijgkundige, commercieele en hygiënische oogpunten. Het is waar, dat bij de inrichting en distributie der lokalen, de afvoer der faecale stoffen zich dadelijk als eene bedenkelijke zaak voordeed. Men weet, dat dit in de gansche beschaafde wereld een vraagstuk is, waarvan de oplossing nog niet is gevonden, en wij hebben ons niet aangepast daarin gelukkiger te zullen zijn dan de heldere hoofden, die

er een onderwerp van studie van hebben gemaakt. Wij moesten dit dus overlaten aan 'tgeen de tijd en de ondervindig zouden leeren het doelmatigst te zijn. Het schijnt ook dat, door de buitengewone watervloeden van 1874/75, eenige graven zijn te voorschijn gekomen, die men te voren niet ontdekt had, en dit alles te samen schade aan de gezondheid heeft gedaan. Dit waren echter, even als de vermoeyenissen van den veiligheidsdienst, geene normale, doch slechts tijdelijke en toevallige oorzaken van ongezondheid. Zij konden weggenomen worden, door de middelen waarmede het slagveld van Sedan gezuiverd is, waardoor ook de begraafplaats te Penajoeng, waar duizenden lijken lagen, onschadelijk voor de in hare nabijheid gelegerden gemaakt werd. Had men wijders de keukens en latrinen naar buiten gebracht; de Kroeng Daroe door indijking belet buiten hare oevers te treden; het terrein tusschen de hoofdrievier en de ooster- en wester-face van de Kotta Radja door inpoldering aan overstroming onttrokken: dan zou men, gelooven wij, op eenvoudige wijze, de binnenruimte der Kotta droog hebben gehouden, en al het gekibbel over het bouwen van kazernen, hospitalen, magazijnen, hoog boven den grond op palen, hebben voorkomen. Kazernen toch voor p. m. 3000 man, met al wat er toe behoort; op palen te bouwen, is een eisch, die, naar 't voorkomt, van eene onbegrijpelijke gedachteloosheid getuigt. Zou men de zware en kostbare materialen, die daarvoor vereischt worden, wel in de eerste vijf jaren verzameld en verwerkt kunnen hebben? Het antwoord geeft ons de bouw van het hospitaal te Pantei Perak bestemd voor duizend zieken, dat nog niet voltooid en op negentien tonnen gouds begroot is, en wellicht nog meer dan die som zal kosten.

Doch wat beteekent, uit een practisch oogpunt, het bouwen op palen hoog uit den grond, als niettemin de bodem, onder en om de gebouwen, onder water staat, en de manschappen voor alle voorkomende diensten in het water moeten stappen? Is het dan niet beter den bodem zelf, door indijking, van overstroming vrij te houden? Vergelijkenderwijze zou deze

bedijking een geringe arbeid zijn geweest. Men behoefde slechts de ooster- en wester-facen der Kotta Radja, door middel van een dijkje van ongeveer een meter hoogte en dikte, aan den oever der rivier te verbinden, en langs dien oever, een gelijksoortig dijkje, aan de oostelijke en westelijke dijken te doen sluiten. Waarschijnlijk zoude men dan met ongeveer 1000 à 1500 meters dijk de binnenruimte der Kotta Radja, met het vóórliggende noordelijke terrein, voor alle overstromingen beveiligd en droog gehouden hebben.

Gelijkerwijze had men door eenvoudige middelen de zoo hoog uitgekretene onveiligheid van de Kotta Radja kunnen verbeteren en geheel wegnemen. Zoo lang de hoofdmacht te Atjeh was, is van die onveiligheid niets gebleken. De kolonel PEL is reeds den 21^{en} Februari, met zijnen staf en zijne geheele brigade, naar de versterking getrokken, met opdracht om al de werken te doen uitvoeren, die hij voor hare veiligheid noodig vond of daartoe voorstellen te doen. Al wat dus niet gedaan is, zou voor zijne rekening komen, indien er verzuim ware geweest, en niet voor de onze; maar wij spreken hem daarvan vrij, omdat hij evenmin als iemand, evenmin als de kommandanten der genie en artillerie, die de voorstellen tot verdediging en wapening gedaan hebben, weten kon wat de vijand later ondernemen zou.

De onveiligheid zeggen wij, of beter, het terecht komen van eenige op verren afstand afgeschoten geweerkogels in de enceinte van Kotta Radja, want de zoogenaamde onveiligheid is zeer overdreven voorgesteld, had gemakkelijk kunnen worden weggenomen, door het vestigen van één à twee avanceeposten, op ongeveer 300 meters vóór de zuidelijke face. Men had die, onderling en met de zuidelijke face, kunnen verbinden door eene hegafsluiting, op de wijze zoo als de Atjehers hunne erven afsluiten, en zoude dan eene veilige ruimte hebben verkregen voor de plaatsing der koekraal. Door deze vooruitgeschoven posten, hadden de gewerschoten des vijands de enceinte der vesting niet meer kunnen bereiken. Nog spoediger en

eenvoudiger zoude men in het beveiligen van Kotta Radja geslaagd zijn, als men de lage borstweer van de zuiderface verhoogd had, door eene dubbele planken borstweer van ongeveer 1 à 1½ meter hoogte, op de wijze zooals de redoute te Penajoeng geconstrueerd is. Dit had in twee à drie dagen volbracht kunnen zijn, en de binnenruimte der vestiging volkomen veilig hebben gemaakt.

In waarheid, wij kunnen geen enkele der nadeelen, die aan Kotta Radja, als hoofdzetel onzer vestiging, zijn toegeschreven, voor juist en deugdelijk erkennen. Die, welke men heeft ontdekt en breed uitgemeten, waren van tijdelijken aard en gemakkelijk weg te nemen, terwijl de vestiging overigens voldeed aan de drie hoofdvereischten voor een hoofdzetel van bestuur. Doch wanneer men van den oorlog en al de bezwaren van het stichten eener nieuwe vestiging in een veroverd land, geene ervaring heeft en beziel is met een geest van afkeuring, dan is 't gemakkelijk alles donker te kleuren. Vergelijk met de vestiging in Atjeh die van Singkel in 1840, die van Boleleng in 1846 en die van Badjoa in 1859, om niet te spreken van die onzer voorvaderen op Java en andere eilanden, dan zal men zien dat de kwade kansen niet het ergst voor Atjeh stonden. Maar toen was men meer soldaat, minder verwend, en schikte men zich beter naar toestanden, die inherent zijn aan alle oorlogen en geweldadige vestigingen.

Men zou zich echter zeer vergissen, als men de beschrijving van den kapitein BOREL hield voor den indruk door allen gedeeld. Na het vertrek der hoofdmacht vroegen de teruggekeerde soldaten om weder naar Atjeh te mogen terugkeeren, en vele ongehuwde officieren dachten er ook zoo over.

Ten bewijze dat door het vooruitschuiven van posten naar zuid en oost de toestand niet verbeterde, constateeren wij dat *binnen* Longbattah Missigit van 2 Januari 1875 tot en met 26 November 1875, de bezetting 56 dooden en gekwetsten bekvam, dat van 27 April 1874 t/m 31 December 1875 in de versterkingen 156 militairen zijn gewond, waarvan slechts 19 in de

Kotta Radja en de Pakan-Atjeh, ongerekend de verliezen, bij het oprichten dier posten geleden, en de hinderlagen tusschen die posten gelegd. *)

De kommandant der genie diende reeds den 7 Februari zijne voorstellen in voor de inrichting der gebouwen, de profileering der wallen en borstwering en de bewapening, en begaf zich, nadat die goedgekeurd waren, naar Pinang en Singapore om zich met de daar aanwezige middelen voor het bekomen van werklieden en materialen bekend te maken, en te gelijk de noodige materialen te koopen en werklieden aantenemen. Hij slaagde zeer naar wensch. Blijkens het rapport, dat hij onder dagteekening van 3 April 1874 indiende, waren er te Pinang allerhande soorten van bouwstoffen in voldoende hoeveelheid en tegen billijke prijzen te bekomen. Hij kocht de noodige materialen en nam ongeveer een honderdtal werklieden in dienst, n.l. 40 timmerlieden en 60 Chineesche koelies alles tegen billijke prijzen.

Wat echter de kapitein BOREL beweert, dat er werklieden genoeg te werven waren om door hen al den arbeid, zonder de hulp der troepen te doen uitvoeren, moeten wij tegenspreken. In de maand September 1874 rapporteerde de kommandant der maritieme middelen, dat de pogingen om te Pinang en Singapore werklieden voor den bouw aan den lichttoren te Poeloe Bras te werven, mislukt waren, en men zelfs op Java niet meer dan twee timmerlieden tegen f 2.00 daags, boven huisvesting en voeding had kunnen bekomen. Den 11^{en} November werden, blijkens de „Nieuwe Rotterdamsche courant” van den 20^{en} December 1874, van Batavia 110 bannelingen en 75 vrije koelies naar Poeloe Bras gezonden.

Ook de assistent-resident R. C. KROESEN zegt, in eene „nota over den economischen toestand en de vooruitzichten in Atjeh”,

---

*) „Atjeh gedurende de tweede expeditie en later,” door een oud-officier, bladz. 40, de noot.

van 1 Juni 1876, dat in 1874 en 1875, de vrije nederzettingen uit de Straits niet noemenswaard waren, en zelfs het werven van werklieden voor den dienst van het Gouvernement geen bijval vond; maar dat de toestand eensklaps veranderde na Februari 1876. Toen hij zijne nota schreef, hadden zich 43 Europeanen of daarmede gelijkgestelden, 973 Chineezzen en 432 personen van anderen landaard te Atjeh gevestigd. Het schijnt echter dat ze door buitengemeen hooge loonen, en niet door natuurlijke oorzaken, waren gelokt, want hij zegt dat een tuinman *f* 2.50 à *f* 3.00, een timmerman *f* 6.00 tot *f* 10.00 en een prauwvoerder *f* 7.50 daags verdienden.

Ook de chef der intendance begaf zich naar Pinang en Singapore, in het belang der proviandeering, het aankopen van laadboden, waaraan door het afdanken der transportschepen groote behoefte ontstaan was, het aannemen van roeiers enz. Met den heer WALBEEHM, die tot dusver, zeer ten genoegen, de levensmiddelen voor de expeditionnaire macht geleverd had, werd een contract gesloten voor de levering aan de vaste bezetting, over de nog loopende maanden tot ultimo 1875 onder beding, dat hij voor eigen pakhuizen, eigen middelen van ontscheping en het oprichten eener broodbakkerij had te zorgen, alles tegen billijke prijzen. Als eene curieuse bijzonderheid, melden wij, dat ook van Batavia aanbiedingen voor de levering over een gelijk tijdvak gedaan werden, die ongeveer 13 tonnen goude hooger liepen.

Behalve de werkzaamheden voor de inrichting van de Kotta Radja, was het van het hoogste belang, ook spoedig de hand te leggen aan het sluiten van overeenkomsten, met de bestuurders der onderhoorigheden, ten einde ze van de Atjehsche zaak te scheiden, ze daarvan onafhankelijk te maken; het verleenen van hulp door strijders en geld te beletten en ze te bewegen zich tot onderdanen van het Nederlandsche Gouvernement te verklaren.

Het was wederom eene veel omvattende en niet gemakkelijke taak.

Van Troemon aan de Westkust, tot Tamian aan de Oostkust, bevonden zich ruim 100 nederzettingen, groote en kleine, die tot de onderhoorigheden van Atjeh behoorden, waarvan evenwel de bestuurders zich nagenoeg allen als zelfstandige regenten gedroegen en, ofschoon ze den Sultan van Atjeh als hunnen Opperheer erkenden, hem toch weinig gehoorzaamheid of eerbied betoonden. Zij erkenden zich als zijne onderdanen, om zich achter hem te kunnen verschuilen, wyl het hun, door de gewaarborgde onafhankelijkheid van dat rijk, onschendbaarheid en straffeloosheid verzekerde voor hunnen, met de meeste onbeschaamdheid uitgevoerden menschen-, zee- en strandroof, wel wetende, dat ze noch door de Britsche Regeering der Straits settlements, noch door de Nederlandsch-Indische Regeering tot verantwoording geroepen en naar verdienste gestraft zouden kunnen worden. Wanneer er evenwel sprake van was om den Sultan de „hassil” te betalen, erkenden zij zijne rechten niet en wisten zij allerlei uitvluchten te bedenken om daarin nalatig te blijven. De Sultan, wiens macht van jaar tot jaar gedaald was, die noch gewapende schepen, noch andere uitvoerende macht bezat en zijne rechten niet kon doen eerbiedigen, moest zich dat laten welgevalven. Men beweert, dat van al de onderhoorigheden er hoogstens drie à vier waren, die regelmatig aan hunne verplichtingen voldeden en dat waren nog die der noordelijke landschappen, die van oudsher een deel van Groot-Atjeh hebben uitgemaakt *).

Wij konden natuurlijk niet met de bestuurders van al die onderhoorigheden, kleine en groote, betrekkingen aanknoopen en ze elk afzonderlijk akten van soevereiniteitserkenning doen teekenen. Er waren onder die onderhoorigheden nederzettingen, die niet meer dan 300 inwoners telden. Wij moesten ons dus tot de voornaamste bepalen, wel wetende, dat de kleinere de

---

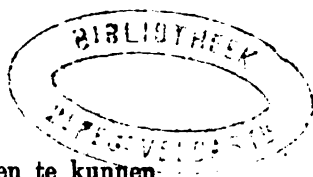
*) Men zou hieruit kunnen afleiden, hoe onhoudbaar op den duur de onafhankelijkheid van Atjeh was. Hoe kon een soeverein, die niet eens bij machte was om zich de hem verschuldigde leenroerige rechten te doen betalen, die onderhoorigheden verhinderen zich aan de gruwelijkste berooving van menschen en goederen schuldig te maken?

staatkunde der grootere zouden moeten volgen. Doch hier deed zich weder de vraag voor: In welken vorm en op welke wijze moet het geschieden?

Voor de practische uitvoering konden wij ons gerust op onze intelligente zee-officieren, chefs van de blokkadestations, verlaten. Maar omtrent den vorm, over hetgeen geëischt en overeengekomen kon worden, onder welke voorwaarden de bestuurders in hunne waardigheid bevestigd konden worden, hadden zij instructiën noodig. Deze konden alleen door den Regeerings-Commissaris worden vastgesteld, en hoe ver hij zijne eischen kon uitstrekken zonder zich aan politieke nederlagen bloottestellen was niet gemakkelijk te bepalen, want het waren hier geene vrijwillige, maar afgedwongen overeenkomsten.

Allereerst deed zich de vraag voor: wat kan en wat behoort gevorderd te worden om in den geest van het tractaat van Siak te blijven? wat moet daarvan worden weggelaten, met het oog op het standpunt en de ontwikkeling van de bestuurders der onderhoorigheden, die voor het meerendeel niet eens lezen en schrijven kunnen? Vraagt men te veel, dan loopt men gevaar niets te bekomen. Vordert men te weinig, dan heeft de souveriniteitserkenning minder waarde. Er moest dus uit de 38 artikelen van het Siak-tractaat eene keuze gedaan worden, want het zou belachelijk en gewis ondoenlijk geweest zijn om al die artikelen, in eene akte van souveriniteits-erkenning, op te nemen en aan de weinig ontwikkelde bestuurders begrijpelijk te maken. Vooral kwam het ons bedenkelijk voor om iets te bedingen omtrent de betaling der „hassil” of de bevoegdheid om des verkiezende tegen schadeloesstelling het heffen van belasting tot zich te trekken. Dit kon toch licht de verdenking opwekken, dat de oorlog slechts met zelfzuchtige oogmerken was ondernomen, en wij hadden met te veel vijanden te doen, om hen deze wapenen tegen ons in de handen te geven.

Wij namen uit het tractaat van Siak, wat ook in de overeenkomst met den Sultan van Deli is geschied, slechts zes artikelen over, die voldoende waarborgen gaven om een goed

bestuur te kunnen vorderen en tegen misbruiken te kunnen waken, terwijl door middel van een slotartikel de bevoegdheid gelaten werd om, naar gelang onze invloed zich zoude uitbreiden en de noodzakelijkheid daarvoor gevoeld werd, nieuwe voorwaarden te bedingen. *)

Voor de uitvoering daarvan moesten vele schrifturen worden gereed gemaakt. De akten van souvereiniteits-verklaring en die van erkenning of bevestiging der bestuurders in hunne waardigheid, moesten in de Maleische en Nederlandsche taal, elk in vier exemplaren, geschreven worden. Ieder stations-kommandant werd daarvan voor acht bestuurders of onderhoorigheden voorzien. Er moesten dus $64 \times 3 = 192$ zulke schrifturen gemaakt worden. Het was eene inspanning van belang, wijl van het schrijvers-personeel reeds velen ziek waren, en dit vooral het geval was met die voor de Maleische taal. En toch mocht hier ook geen tijd verloren gaan, wetende hoe ontwijkend gewoonlijk de antwoorden der Oostersche volkshoofden zijn, wanneer zij voor de beslissing eener moeielijke zaak staan, en hoe veel tijd zoude noodig zijn om op elk der blokkade stations met acht bestuurders in aanraking te komen. De ziekte had ook onder ons ambtenaars-personeel heilloos gewoed. Wij konden dus niet eens aan elk der stations-kommandanten eenen met de Maleische taal bekenden ambtenaar toevoegen, en toen wij daarin voorzien wilden, door toevoeging van een officier, bleek het, dat onder de 389 officieren er slechts één was, die daartoe de geschiktheid had. Het is daarom des te meer der vermelding waard, dat de luitenant-ter-zee 1e klasse, thans kapitein-luitenant C. H. BOGAERT die hulp ontberen kon. Deze verdienstelijke officier had zich, als kommandant van het station ter Oostkust, zoo goed in de politieke aangelegenheden der bestuurders van dat gedeelte van Atjeh en in de kennis der Maleische taal ingewerkt, dat hij, met behulp van eenen

---

*) Zie voor de akten van souvereiniteits-verklaring en de akten van bevestiging der bestuurders in hunne waardigheid (acte d'investiture) de bijlagen K en L.

gewonen Maleischen schrijver, volkomen te huis was, en geene andere hulp behoefde. Zijne kennis van land en volk en zijn tact om met de Atjehers om te gaan hebben veel bijgedragen om de onderhoorigheden in Straat Malakka tot toenadering te krijgen.

Den 17^{en} Februari waren alle stukken gereed en den 18^{en} konden de kommandanten van stations hunne diplomatieke tochten aanvaarden.

Den 12^{en} Februari ontvingen wij het volgende cijferteleggram, dat den 2^{en} Februari 1874 uit den Haag verzonden, den 4^{en} Februari te Pinang aangekomen, en den 12^{en} Februari 1874 te Penajoeng ontvangen werd:

„Aan den Gouverneur-Generaal is op zijne vraag om nadere instructie het volgende getelegrafeerd.

„Uw telegram van 28 Januari maakt geene verandering daarin noodig.

„In de eerste plaats komt het nu aan op de oprichting eener versterking in Atjeh Proper, en vestiging aldaar op zoodanige wijze, dat ieder ziet dat het voor altoos is.

„Tevens moeten de onderhoorigheden bezocht en, op grond dat wij in Atjeh overwonnen en ons gezag aldaar gevestigd hebben, overreed of gedwongen worden de Nederlandsche vlag aantenemen, het Nederlandsch oppergezag te erkennen en de voorwaarden te onderschrijven, onder welke wij de tegenwoordige bestuurders als zoodanig willen handhaven.

„Dezen weg inslaande, waarbij dus het vroeger denkbeeld van de integriteit van Atjeh wordt losgelaten, heeft men niet zoo zeer tractaten als wel akten van erkenning of bevestiging, waarin toch de bepalingen van het Siak-tractaat als richtsnoer kunnen genomen worden. Zoo blijft onze positie als overwinnaar zuiverder; het hinderlijk verschil tusschen al of niet geannexeerde landen vervalt, en gelijkvormige regeling wordt bevorderd.

„Waar geen akten geteekend worden, moeten wij wel direct besturen, zij het ook in afwachting dat geschikt inlandsch bestuur

wordt gevonden. Te dien opzichte, vooral ook in Atjeh Proper, waar wij, tot dat onze vestiging voltooid is, allen tijd hebben, voor het oogenblik zoo weinig mogelijk prejudicieeren.

„Het voorafgaande is de zienswijze van het Opperbestuur naar aanleiding van Uwer Excellentie's telegram. De Gouvernements-Commissaris is er echter niet meer aan gebonden dan de omstandigheden, die hij alleen thans juist kan beoordeelen, naar zijn oordeel toelaten.”

Dit telegram was voor ons eene groote zelfvoldoening. Daaruit bleek dat het initiatief, dat wij in deze gewichtige, voor geen uitstel vatbare aangelegenheid, op eigene verantwoordelijkheid genomen hadden, volmaakt overeenkwam met de zienswijze van het Opperbestuur. Wij waren dus volkomen homogeen geweest met de Indische Regeering, den Raad van Nederlandsch-Indie gehoord, en het Opperbestuur, den Raad van State gehoord.

VII.

DE EEREPREMIE DER INGEZETENEN VAN BLITAR. —
DE UITVOERING DER GEWIJZIGDE INSTRUCTIE VAN DEN
REGEERINGS-COMMISSARIS. — TOCHTEN NAAR BITAL
EN KETAPANG DOEWA. — VALSCHHEID DER VERGELIJKING
TUSSCHEN DEN FRANSCH-DUITSCHEN EN ATJEHSCHEN
OORLOG. — BRIEF VAN DEN PANGLIMA DER SAGIE XXVI
EN TOENADERING VAN EENIGE HOOFDEN DIER SAGIE. —
BRIEF VAN TOEKOE KALI. — DE ARABISCHE EN VOLKS-
PARTIJ IN ATJEH. — DE LATER GEVOLGDE STAAT-
KUNDE. — HET ARMEMENT VAN KOTTA RADJA.

Wij openen dit hoofdstuk met een woord van dank aan de ingezetenen van Blitar (residentie Kediri), die, waarschijnlijk in navolging van 'tgeen in Duitschland heeft plaats gehad ter gelegenheid van den Fransch-Duitschen oorlog, eene som van f 800 beschikbaar stelden, voor de compagnie of het korps, die het eerst de Nederlandsche vlag op de muren van den Kraton zouden plaatsen *). Naar den letterlijken inhoud, had

---

*) In den Fransch-Duitschen oorlog werden door steden, corporatiën en rijke ingezetenen belangrijke sommen geschonken voor het uitreiken van eerepremieën tot belooning van uitstekende krijgsgedaden, te land en ter zee, o. a. f 258.000 voor het veroveren van kanons, vaandels, standaards, het eerste chassépotgeweer, of uitstekende daden ter zee. De scheepsreder J. H. SCHRÖDER, te Hamburg, offerde 250.000 Mark op het altaar des vaderlands tot nuttige bestemming. De Duitschers in Amerika stelden een millioen dollars voor gelijk doel ter beschikking van den

de premie uitgekeerd moeten worden aan het rechter halve 14de bataillon. Doch de Kraton was verlaten toen dat bataillon daarvan bezit nam, en de bedoeling der gevers was toch ongetwijfeld om de premie te geven, als belooning voor het planten der vlag op de wallen der versterking, ten gevolge van storm of geweldigen aanval. Het zou dus niet billijk geweest zijn voor de troepen, die door hun manoeuvre het meest tot de ont-ruiming van den Kraton hadden bijgedragen, en ook niet over-eenkomstig de bedoeling der gevers, indien de premie aan het rechter halve 14de bataillon ware toegekend. Ten einde aan de andere korpsen geen aanstoot te geven, en toch aan het oogmerk der schenkers te voldoen, werd met den tweeden bevelhebber, den chef van den staf en de brigade kommandanten overlegd, hoe het doelmatigst over de premie te beschikken zou zijn. Het resultaat was, om aan de gevers voortestellen, de premie ter beschikking te stellen van het fonds tot uitkeering eener verzachting van het lot der kinderen of andere betrekkingen van gesneuvelde militairen beneden den rang van officier. Door de ingezetenen van Blitar werd met dat voorstel genoeg genomen, en is toen aldus over die som beschikt.

Wij hebben het vorige hoofdstuk geëindigd met de mededeeling van de gewijzigde instructiën, die wij van het Opperbestuur ontvangen hebben. Wij zullen nu ook den geest doen kennen hoe die begrepen moesten worden en hoe zij zijn uitgevoerd, en daartoe onze toevlucht nemen tot het koloniaal verslag, waar wij op bladz. 10 lezen:

„Zoo was het dan door de omstandigheden, door de houding der Atjehers en van hunne bestuurders, noodzakelijk geworden van de politieke gedragslijn, die de Regeering zich aanvankelijk

---

Rijkskanselier. Aanzienlijke giften in wijn, cigaren, levensmiddelen stroomden naar de intendance van het Duitsche leger. — Gelijkerwijze waren de giften, die de Nederlandsch-Indische ingezetenen aan het „Roode Kruis” voor de strijders te Atjeh deden toekomen, zeer aanzienlijk. Ook de Nederlandsche Vereeniging van het „Roode Kruis” schonk milde bijdragen.

gesteld had, aftewijken. Uit de gegeven instructie blijkt intuschen duidelijk, dat de Regeering er zoo weinig mogelijk van wenscht aftewijken. Was eene militaire occupatie van Groot-Atjeh onvermijdelijk, was het onmogelijk geworden thans een inlandsch vorst als bestuurder te erkennen, en met hem een tractaat te sluiten, men behoefde daarom nog niet nu-reeds uittemaken, dat nimmer een inlandsch vorst over Atjeh zou worden aangesteld als vasal van Nederland. Men kon, mits zorgende voor eene krachtige vestiging in Atjeh, den loop der zaken afwachten, en nader beslissen of Atjeh voor goed onder het rechtstreeksch beheer van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gebracht moest worden, dan wel een zelfbesturende vasalstaat zou kunnen zijn. Maar de regeling van Nederland's verhouding tot de onderhoorigheden kon op beslissing niet wachten. Met deze moest het Gouvernement thans wel rechtstreeks onderhandelen. Er bestond geen sultanaat van Atjeh meer tusschen Nederland en de Atjehsche onderhoorigheden. Er bleef dus niets anders over, dan van de bestuurders van iederen staat op zich zelf te vorderen, dat zij het Nederlandsch Gouvernement als hun onmiddellijken soeverein erkenden.

„De nadere instructien van het Opperbestuur kwamen eerst den 12^{en} Februari in handen van den Regeerings-Commissaris, maar deze had daarop niet gewacht om te doen wat de omstandigheden vorderden. Er was reden om te verwachten dat de Atjehers zich als overwonnen zouden beschouwen en den strijd zouden opgeven, nu zij, na uit al hunne overige positiën met groote verliezen teruggedreven te zijn, ten slotte ook hunne voor naamste en inderdaad indrukwekkende sterkte, het steunpunt van de macht hunner vorsten, de Kotta Radja, van waar ten allen tijde het gezag over hen was uitgegaan door onze troepen veroverd en bezet zagen. *)

---

*) In den geheelen Indischen Archipel werd de verovering van den Kraton dan ook door de inlandsche bevolkingen beschouwd als gelijkstaande met de onderwerping van Atjeh, en maakte zij een grooten indruk. (Kolonisat. verslag.) Wij kunnen hier nog bijvoegen, dat het stoomschip, dat de in den Kraton veroverde

„Den 28^{en} Januari vaardigde dus de Luitenant-Generaal VAN SWIETEN eene proclamatie uit, waarbij aan de bevolking van Atjeh werd voorgehouden, dat de strijd nu ten onzen voordeele beslist was, en dat ieder wel zou doen de wapens nedertelleggen, met vrouw en kinderen naar zijne woonplaats wederkeeren en de bedrijven des vredes te hervatten. *) Tevens werd getracht in de nabijheid van het kampement te Penajoeng eene markt te vestigen, en werden de bevriende hoofden uitgenoodigd, het volk aantemoedigen om daar zijne waren te komen verkoopen. Bevriende hoofden waren er nu eindelijk. TOEKOE NEQ van Maraksa, met wien eerst alleen door tusschenkomst van een zijner onderhoorigen aanrakingen waren onderhouden, die later ontmoetingen met den assistent-resident KROESEN had gehad, en herhaaldelijk door het geven van juiste berichten en van goeden raad, aan de Nederlandsche zaak niet onbelangrijke diensten had bewezen, was, uit vrees voor de ons vijandige hoofden, altijd huiverig gebleven om openlijk zijne

---

kanonnen overvoerde, Edi aangedaan hebbende om steenkolen intemenen, tal van nieuwsgierigen verzochten het schip te mogen bezoeken, om die kanonnen, die op het dek lagen, te zien, en dat een priester de Maleische spreuk gelezen hebbende, die in één daarvan gegoten is, uitriep: „dat is de vinger Gods. Een kanon, voorzien van die spreuk zou nimmer in het bezit van ongeloofigen hebben kunnen komen, als ALLAH het niet gewild had.” Dit kanon was door Sultan SELIM I van Turkije aan den Sultan van Atjeh ALI MOGHAJAT SCHAH, den invoerder van den Islam in zijn rijk (1519), ten geschenke gegeven. Het is thans te Brombeek. De vertaling der spreuk luidt: „Alle legerscharen worden door dit kanon vernietigd en op de vlucht gejaagd.”

*) Drie dagen later werd een tweede proclamatie uitgevaardigd; deze tevens, of eigenlijk voornamelijk, aan de onderhoorigheden gericht. De kapitein BOREL noemt onze proclamatiën „snorkend.” De lezer neme daarvan kennis in de bijlagen M en N, en oordeele of zij wel zoo snorkend zijn, als de apodictische toon, waarmede hij onze politieke en militaire gedragslijn beoordeelt. Wij, sprekende uit naam der Nederlandsche en Indische Regeering, binnen de grenzen onzer bevoegdheid, tot een volk, dat we overwonnen hadden en in eene goede richting moesten brengen: hij, ofschoon van de noodige ervaring ontbloot en daartoe in alle opzichten onbevoegd, zich een oordeel aanmatigende over zaken eener hoogere orde, die buiten het bereik zijner kennis liggen.

onderwerping te komen aanbieden. Maar na den val van den Kraton was zijne vrees geweken. Den 27^{en} Januari kwam hij tot den Opperbevelhebber om openlijk zijne onderwerping aanbieden, en hij werd vergezeld door een afgevaardigde van een der invloedrijke hoofden uit de XXV Moekims, TOEKOE LAMPASSEI, die een brief van dezen bracht, houdende mededeeling, dat ook hij zich onderwierp. TOEKOE NEQ bracht de tijding, dat ook TOEKOE NJA ABAS, TOEKOE NEQ POERBA en TOEKOE NANTA, hoofden uit dezelfde sagie, zich onderwerpen zouden. De laatste heeft echter zijne bij herhaling gedane toezeggingen van onderwerping nimmer gestand gedaan.

„Vorderde, na den val des Kratons, de onderwerping der XXV Moekims op vrij voldoende wijze, ook uit andere verschijnselen mocht worden afgeleid, dat dit wapenfeit in de houding der Atjehers een geheel omkeer zou teweegbrengen. Het voornaamste hoofd uit de sagie XXVI Moekims liet door een zendeling weten, dat hij den oorlog wilde staken. Men vernam, dat de radja van Pedir naar zijn eigen land zou terugkeeren en aan het Gouvernement een brief wenschte te schrijven. Het hoofd van de tusschen Pedir en Gighen gelegen negerij Boeboek (ook Pantei Raming genaamd), met 500 man naar Atjeh opgekomen om den Sultan bij te staan, verklaarde dat hij weder wilde vertrekken, omdat de Kraton gevallen was en de strijd dus moest worden opgegeven. Een nieuwe Sultan, want de Sultan MAHMOED SJAH was werkelijk aan de cholera overleden, werd niet gekozen. Wel vernam men aanvankelijk dat eene keuze uit verschillende pretendentes zou plaats hebben, hetgeen den Luitenant-Generaal VAN SWIETEN aanleiding gaf om bekend te maken, dat in de bestaande omstandigheden geen wettige keus gedaan kon worden, daar het Nederlandsche Gouvernement in de plaats van den Sultan getreden was, maar weldra werd bericht dat de Atjehers elkander afvroegen, wat het baten zou een Sultan te kiezen, nu die geen Kraton meer hebben zou.”

Wij moeten een oogenblik bij deze twee laatste gebeurtenissen stilstaan.

Vooreerst de keuze van een Sultan. Zooals in het vorige hoofdstuk reeds gezegd is, was de keuze van een Sultan, na het verlies van den Kraton, volgens de begrippen der inheemsche bevolking, onmogelijk geworden, wijl daar de Sultans sedert onheugelijke tijden gehuldigd moesten worden. De bevolkingen van den Indischen Archipel, in 't bijzonder die, welke in het bezit van zelfbestuur zijn gebleven, bijna geheel verstoken van onderwijs en verkeer met het buitenland, en, zoo dit plaats heeft, toch in zeer geringe mate en dan nog met volken, die even achterlijk in ontwikkeling zijn, blijven lang op een laag standpunt en aan oude gebruiken gehecht. Voor hen is de „adat,” het gewoonterecht, een wet. Van daar dat het volk, zonder de Kotta Radja, de keuze van een anderen Sultan voor onmogelijk hield. Doch al had dit bezwaar zich niet voorgedaan, de keuze ware toch afgestuit op een ander niet minder gewichtig bezwaar. Het volk toch was ver van eensgezind omtrent de voortzetting van den oorlog. Het zag in de keuze van een Sultan het herstel van het éénhoofdig gezag, den triomf van de oorlogspartij, door de meerderheid niet gewild. **TOEKOE NEQ** verzekerde ons, dat de keuze van een Sultan onwettig zoude zijn, als ze niet met de medewerking geschiedde van de hoofden der sagies XXV en XXVI Moekims, waarvan eenigen zich reeds verklaard hadden tot aansluiting aan de Nederlandsche staatkunde, en anderen het willens waren te doen.

Een derde bezwaar dat zich tegen de keuze van een Sultan verzette was, dat met de Kotta Radja ook al de domeingronden en de uitwatering der rivier, waaruit de Sultan zijne inkomsten trok, in ons bezit waren gekomen. Wat had men hem daarvoor in de plaats kunnen geven, om, hoe sober ook, zijnen staat op te houden? Er waren dus, buiten de moreele ook materieele redenen, die de keuze van eenen Sultan verhinderden. De oorlogspartij verlangde haar desniettemin, om aan den oorlog meer voedsel te geven.

Ofschoon met deze redenen van verhindering bekend, achtten wij het toch noodig tegen de keuze van eenen Sultan bijtijds te protesteeren, ten einde zelf eene daad van souvereiniteit uitoefenen en niet onverhoeds voor een „fait accompli” te komen. Wij achtten dit vooral noodig, omdat er sprake was van den negenjarigen TOEANKO DAOED, onder het regentschap van den eerezuchtigen en onverzoenlijken TOEANKO HASSIM, den verjaagde van Poeloe Kampei. Wellicht zouden wij minder bezwaar gehad hebben tegen eene keuze van TOEANKO MOHAMMAD JOESSOEF, met zijn grootvader, den radja van Pedir, tot regent, omdat met dezen vermoedelijk schikkingen hadden kunnen getroffen worden. Doch wie ook gekozen mocht worden, tegen de keuze buiten medewerking der Regeering, behoorde deze te protesteeren.

De tweede gebeurtenis, die wij hier nader wenschen te bespreken, is die van den Oeloebalang van Boeboek, welke naar zijne negorij wilde terugkeeren. Den 25^{en} Januari vertoonde zich aan onze voorposten zekere NJA ASSAN, afgevaardigd door TOEKOE DOELA, den Oeloebalang van Boeboek of Pantei Raming, eene aanzienlijke negorij tusschen Pedir en Gighen. Hij gaf te kennen, dat hij eenige dagen te voren met 500 man hulp-troepen gekomen was, doch aan geene gevechten had deelgenomen; dat hij, nu de Kraton gevallen was, aan den oorlog geen verder deel meer wenschte te nemen, en naar zijne negorij verlangde terugtekeeren. Maar den weg door de bovenlanden durfde hij niet nemen, omdat hij vreesde dat PANGLIMA POLIM het hem beletten en hem daarvoor beboeten zoude; hij sprak zelfs van eene boete van 2000 dollars. Hij verzocht vergunning, over het door-ons bezette gebied langs het strand te mogen gaan, er bijvoegende, dat dit voorbeeld door anderen gevolgd zoude worden, als zijn verzoek werd toegestaan, daar de meesten inwendig weinig geneigd waren om den oorlog voortzetten. De vergunning werd natuurlijk gegeven.

Wij vragen of het vertrouwen dat TOEKOE DOELA den Nederlandschen bevelhebber schonk, boven zijn landgenoot PANGLIMA POLIM, niet een treffend en sprekend bewijs was, dat eene

gematigde oorlogvoering, die zich van noodeloos bloedvergieten en verwoesten onthoudt, verre de voorkeur verdient boven die door den kapiten BOREL c. s. aanbevolen, die voornamelijk de onschuldigen treft?

„Het deed den kolonel PEL steeds het meeste genoegen, lezen wij op bladz. 127 van zijn boek, wanneer er maar voortdurend flink op de vijandelijke broeinesten, zooals hij de kampongs rondom Kotta Radja noemde, losgevuurd werd. Of dit vuur echter zulke belangrijke resultaten opleverde als hij zich voorspiegelde, valt zeer te betwijfelen.”

Zeker, valt dat zeer te betwijfelen, want de resultaten konden slechts in omgekeerden zin zijn van 'tgeen men verwachtte of 'tgeen men had moeten beoogen. Er is niets dwazer dan eene opgewonden verbeelding die redeneert. Zij gaat uit van allerlei valsche en onmogelijke voorstellingen. Haar gedachten tooien zich met spooksels en vergrooten de voorwerpen. Zij ziet veel maar nimmer de waarheid. Toen het eenmaal uitgemaakt was, dat de omringende kampongs broeinesten waren, die men afbreuk moest doen, zooveel men kon, vergat men dat het kanonvuur hare bewoners wel eenig nadeel toebrengen, ze wel verbitteren, maar niet onschadelijk maken kon; men vergat dat men veel munitieën verspillen zou, die schatten kostten en moeilijk aante-vullen waren, zonder dat men zich daardoor een evenredig voordeel verschafte; men vergat, dat het Nederlandsche belang vorderde om den oorlog tot zijne kleinste proportiën te herleiden, hem tot een compromis te doen komen, waarbij beide partijen tot een houdbaar statu quo zouden geraken, dat de vredesgezinden gelegenheid zoude geven zich te verklaren en zich te doen gelden; men vergat, dat men deze door eene onvruchtbare agressie van zich verwijderde, ze afstiet en dwong zich bij de oorlogsgezinden aantesluiten; men vergat, dat men aldus de toenadering onmogelijk maakte, de hechtere aansluiting dergenen die zich reeds voor onze staatkunde verklaard hadden verhinderde, en ze feitelijk in de oogen der tegenpartij in het ongelijk stelde. Men vergat eindelijk, dat de oorlog geen doel maar slechts

een middel zijnde, dat middel, na reeds vredesgezinden toezeggingen verkregen te hebben, niet deugde om den feitelijken vrede of een aanneembaren stilstand van vijandelijkheden te bekomen.

Wij geven echter de schuld daarvan niet uitsluitend aan den kolonel PEL, omdat wij hem in gematigder richting gekend hebben. Veel zal wel te wijten zijn aan de inblazingen zijner omgeving, die, zonder de noodige ervaring te bezitten, ook geen helder begrip kon hebben van 'tgeen in de bestaande omstandigheden gedaan kon, en verdragen moest worden om de opgewonden massa te apaiseeren en te pacificeeren. Het is een ieder niet gegeven, gelijk WELLINGTON, toen hij de liniën van Torres Vedras betrok, weerstand te bieden aan de afkeuring en het geschreeuw van omringende officieren en een onverstandige dagbladpers.

Die opgewonden verbeelding schijnt ook eene der eigenaardigheden van den kapitein BOREL te zijn. Hij heeft gevaren en spooksels gezien, waar een ander ze niet ontdekte. Wij zullen den officier, die zich tweemaal vrijwillig aanbood om den oorlog in Indië te gaan voeren, niet van kleinmoedigheid verdenken; wij hebben betere gedachten van hem, al gaf hij ons ook weinig reden om zijn oordeel te vertrouwen. Maar dat is zeker, dat zijne beschrijving over het hachelijke van den toestand der bezetting, na het vertrek der hoofdmacht, niet met de werkelijkheid overeenkomt. Wij zijn tot den 30^{en} Juli 1874 te Batavia gebleven, afwachtende wat te Atjeh gebeuren kon. Gedurende al dien tijd hebben noch de Gouverneur-Generaal, noch de Kommandant van het leger eenig bericht bekomen, dat redenen tot ongerustheid kon geven, en afweek van 'tgeen altijd met een oorlogstoestand en eene eerste geweldadige vestiging gepaard gaat. *) Wij hebben ook, tot aan het einde van 1876, inzage bekomen van alle stukken, die bij het departement van koloniën

---

*) In het koloniaal verslag van 1875 op bladz. 9 lezen wij: „Dat neemt niet weg dat er sedert Mei 1874 eene groote bedrijvigheid heerschte in de landstreek, door welke de communicatie tusschen Kotta Radja en de zee plaats vond. Met het oog daarop werd hierboven gezegd, dat vooral aan de volkomen beveiliging

over Atjeh zijn ingekomen, en tevens ook van de officieuse brieven, die Generaal PÆL, aan den Minister van Koloniën schreef, waarin hij hem in meer vertrouwelijken vorm met den stand van zaken bekend maakte. Doch nimmer hebben wij daarin iets aangetroffen, wat een zweem van ongerustheid kon geven. De eenige indrukken, die wij daarvan kregen was, dat men verkeerd had gedaan agressief optreden.

Ten bewijze van 'tgeen wij beweren, beroepen wij ons op het advies van eene, door den Gouverneur-Generaal voorgezeten, vergadering van den Raad van Nederlandsch-Indië van April 1875, waarin de Kommandant van het leger als adviseur zitting had bekomen, en met éénparigheid van stemmen, geen uitzonderd, besloten werd, om in de aangenomen tactiek geen verandering te brengen, en de beginselen te blijven handhaven, zooals ze door den Generaal VAN SWIETEN waren ingesteld en aanbevolen. Had dit kunnen plaats hebben als de sombere beschrijvingen van den kapitein BOREL juist waren?

Wij hebben zooeven gesproken van een agressief optreden, dat van een offensief optreden wel onderscheiden moet worden. Men kan, al beoogt men slechts om te behouden wat men heeft, ook offensief ter verdediging te werk gaan. Maar dan wacht men toch altijd eene agressie van den vijand af; men kan hem te gemoet gaan, maar keert dan in zijne vorige veilige positie terug, als men den vijand verslagen heeft, zonder zich te laten verlokken haar door uitbreiding te verlaten.

---

van het gebied van Maraksa veel gewicht moest gehecht worden. Dat men er zich volkomen veilig gevoelde, blijkt uit het feit, dat van lieverlede een aanzienlijk getal Europeanen, Chineezen en Arabieren, de meesten van Pinang, maar ook sommigen van Batavia afkomstig, er zich als kleinhandelaars en handwerklieden vestigden, eerst in kampong Djawa, later in Oeleh-leh." En verder in een noot: „dat de toelating van kleinhandelaars en industriëlen in Groot-Atjeh, die gestaakt was toen het bleek dat de vijand het verloren terrein trachtte te herwinnen, eerst hervat is, nadat de militaire en civiele bevelhebber bij herhaling (den 20en Juli en den 30en Augustus 1874) verklaard had, dat de veiligheid der immigranten verzekerd was en dat hij de immigratie van kleinhandelaars en industriëlen zeer wenschelijk achtte.”

Dit is, wanneer men niet de sterkste, of niet sterk genoeg is om een groot terrein te bezetten, dus in tactiek de sterkere vorm van den oorlog. Men heeft daarvan twee schoone voorbeelden, in de verdediging van de Valtelina door den Hertog VAN ROHAN in 1638, en van de oostelijke Pyreneën door Generaal RICCARDOS in 1793. Beiden handhaafden zich tegen groote overmacht door de verstandige combinatie van het offensieve met het defensieve, en keerden aanstonds in hunne sterke centrale positie terug, als ze den oprukkenden vijand afgeslagen hadden. *) Zulke voorbeelden zeggen meer dan rede-neeringen, en zijn betere lessen om zich aan te spiegelen dan de gewaagde, soms naar schromelijke militaire ketterijen, gelijkende stellingen van den kapitein BOREL. Het is eene dergelijke verdediging, welke wij ook den kolonel PEL hebben aangeraden, en niet, zooals men belijft te zeggen, eene geheel lijdelijke. Ware dat werkelijk het geval geweest, dan zoude hij in April 1875 niet hebben kunnen rapporteeren, dat hij het programma van Generaal VAN SWIETEN had uitgevoerd en zijne positie nu volkomen veilig was.

Doch wanneer wij kapitein BOREL op blz. 63 zien beweren: „Onze geheel passieve houding verbitterde en verdroot den vijand zoodanig, dat hij van dag tot dag vermeteler werd, al meer en meer naderde en ons op allerlei manieren uittartte; hij begon ook weldra den Kraton te verontrusten en zich des nachts te doen hooren”, zijn wij dan niet gerechtigd te vragen, of dit dan geen bewijs is, dat wij op den goeden weg waren, volgens den gulden regel, dat men in den oorlog nimmer doen moet wat de vijand verlangt, en dat het boven alles ons streven moest zijn ons, door de uittartingen van den vijand, niet van onze plannen te doen afbrengen? Wij hebben het reeds vroeger te kennen gegeven: het belang van de oorlogzuchtigen onder de Atjehers, en onder deze vooral der troonpretendenten,

---

*) „Geschichte des Feldzuges von 1799 in Deutschland und in die Schweiz,” I. blz. 107.

vorderde, dat we de agressie niet staakten; het was daarom voor hen eene teleurstelling, dat we, door haar niet voortzetten, de vredesgezinden en weifelenden op onze zijde poogden te bekomen.

Wij keeren terug tot het koloniaal verslag.

„Tegenover deze gunstige verschijnselen, vertoonden zich wel is waar spoedig andere van minder gunstigen aard; zoowel oostwaarts, van het kampement van Penajoeng als ten zuiden van den Kraton en in het gebied van TOEKOE NANTA, werden weder versterkingen opgeworpen; maar de Luitenant-Generaal VAN SWIETEN liet zich daardoor niet afbrengen van zijn voornemen om zijnerzijds zoo veel mogelijk verder wapengeweld te vermijden. Dit voornemen was gegrond op de overweging, dat thans de pacificatie der hoofden en bevolking ons eenig doel moest zijn, dat die pacificatie slechts kon worden vertraagd, wanneer verder onzerzijds oorlog werd gevoerd; en dat bovendien verdere operatiën tegen den vijand onraadzaam moesten geacht worden, zoowel omdat wij alle onze krachten moesten inspannen voor de behoorlijke inrichting der militaire positiën aan de rivier, die door onze troepen bezet zouden moeten blijven, als omdat militaire operatiën bestaande in het vervolgen van den vijand en in het veroveren zijner op eenigen afstand gelegen versterkingen, toch, zelfs uit een zuiver militair oogpunt, geen doel konden treffen, omdat de versterkingen aanstonds weder verlaten zouden moeten worden, wilden wij onze krachten niet versnipperen.

„Onvermoeid wendde evenwel de Regeerings-Commissaris pogingen aan om de hoofden van verder verzet te doen afzien. Hij schreef daartoe brieven aan de invloedrijksten en verkondigde nog eens in eene proclamatie dd. 12 Februari, dat het Nederlandsch Gouvernement, in de plaats van den overleden Sultan het bestuur in Atjeh aanvaard hebbende, de volksinstellingen en godsdienst zou eerbiedigen. Maar er kwam aanvankelijk weinig verbetering in den toestand. De hoofden in

de XXV Moekims, met uitzondering van TOEKOE NANTA, sloten zich al langer hoe meer aan bij de Nederlandsche autoriteiten, maar hun gebied, in 't bijzonder Maraksa, werd door TOEKOE NANTA en het volk van de XXII Moekims bedreigd, zoodat onze wapenen tot hunne bescherming moesten worden aangewend. Militaire verkenningen in de XXII en XXVI Moekims bewezen, dat de geest van verzet daar nog levendig was.

„Het was trouwens te verwachten, dat waar eenige energieke hoofden als PANGLIMA POLIM en IMAM LONGBATTAR, die onder de Atjehers zeer gevreesd en ontzien werden, alle krachten inspanden om den strijd voortzetten, eene vreedzame houding niet dan langzamerhand goede vruchten zouden kunnen dragen. Van lieverlede meende men inderdaad op teekenen te kunnen wijzen, die als voorboden van een beteren toestand beschouwd konden worden.

„In het laatst van Februari schreef het hoofd van de XXVI Moekims, dat hij zich onderwerpen wilde, maar dat hij door de andere hoofden werd bedreigd. TOEKOE KADLI, van dezelfde sagi, verklaarde, dat hij zich beschouwde als staande onder de Nederlandsche vlag, maar dat hij niet zelfstandig handelen kon. Het hoofd van Tenom, een staatje aan de Westkust benoorden Waylah, dat aan de vijandelijkheden in Atjeh had deel genomen, liet zich door den Arabier ALI BAHANAN overhalen naar zijn land terugtekeeren. Het hoofd van Lepong, mede aan de Westkust gelegen, kwam aan den assistent-resident KROESEN mededeelen, dat hij zich aan onze zijde wilde scharen. Een ander hoofd van Pango verzocht zich van de sterkte onzer positie te mogen overtuigen, ten einde de zekerheid te erlangen, dat hij zich met gerustheid aan het Gouvernement zou kunnen onderwerpen. Misschien was de weifelende houding van velen hoofdzakelijk te wijten aan hunnen twijfel, of wij onze positiën wel duurzaam zouden handhaven, en durfden zij onze zijde niet openlijk kiezen, onderstellende dat de troepen wellicht, evenals bij de eerste expeditie, weldra weder het land zouden ontruimen.

„Wat hiervan zijn mocht, de Opperbevelhebber en Regeerings-Commissaris achtte zich verplicht hoofden en bevolking zooveel mogelijk met rust te laten en alle beschikbare krachten aantewenden voor de inrichting onzer militaire stellingen aan de Atjehrivier. Wanneer die stellingen zouden voltooid zijn, zou de regenmousson ophanden wezen, en dan zou aan militaire operatiën op groote schaal in geen geval te denken zijn, en zelfs een groot gedeelte der troepen niet in Atjeh kunnen blijven. De militaire operatiën zouden zich dan moeten bepalen tot een actieve verdediging van onze stellingen en van de hoofden die zich onderworpen hadden. En verder zou moeten worden afgewacht, of niet de bevolking, den oorlog moede wordende, zich van zelf bij het Nederlandsche gezag zou aansluiten, om zich weder met rust te kunnen wijden aan haren gewonen arbeid.”

De lezer zal licht beseffen, dat wij ons slechts ongaarne lieten afbrengen van den ontzaglijken arbeid, dien het in staat van bewoonbaarheid en verdediging brengen onzer vestiging vorderde. Ondanks de zware wacht- en andere diensten, werkten daaraan 50 man per half bataillon, zoedat die krachtingspanningen de offensieve handelingen tot een minimum dienden te beperken. Toen echter onze bondgenoot TOEKOE NEQ bericht bracht, dat zijn buurman TOEKOE NANTA versterkingen aanlegde en eene vijandige houding aannam, doch meer tegen hem dan tegen ons gericht, en dat dit hem in gevaar bracht, waren wij wel verplicht hem te hulp te komen.

Nu deed zich echter, uit een politiek oogpunt, de vraag voor, die wij meenen ook thans nog niet van gewicht ontbloot te zijn: hoe ver moest die hulp gaan?

TOEKOE NEQ was, voor het uitbreken van den oorlog, hoofd geweest van de VI Moekims, waarvan hem vijf ontnomen zijn en aan TOEKOE NANTA afgestaan werden, om hem te straffen voor zijne dubbelzinnige neutrale houding van April 1873. Zijne waardigheden van Mantri-hari-hari en Orang-beranam,

die erfelijk zijn, had hij behouden; hij was dus in de Atjehsche maatschappij een man van aanzien gebleven *). Toen hij onze hulp tegen de agressiën van TOEKOE NANTA kwam vragen, of liever diens schoonzoon TOEKOE TJIHIK LAMNGA, want hij zelf scheen wel tot verzoening geneigd, bestond er zedelijke verplichting hem die hulp te verleen, doch ook maar tot zekere hoogte §).

Wie met Indische volken te doen heeft gehad, weet, dat ofschoon niet ontbloot van energie en volharding, wanneer ze aan zich zelve of eigen initiatief zijn overgelaten, ze geheel van aard en houding veranderen, wanneer ze als bondgenooten van het Gouvernement optreden. Ze zijn dan zoo wel in het politieke als in het militaire, zwakke helpers, en blijven dan het liefst werkelooze aanschouwers, om al den last, aan het handelen verbonden, op onze schouders te doen rusten.

Deze eenvoudige waarheid is in den Atjehschen oorlog maar al te zeer uit het oog verloren. Men heeft zich, ja, het genoeg gegeven om een betrekkelijk groot gebied te bezetten, maar wat heeft het uit een politiek, militair en financieel oogpunt gegeven? Immers uit een politiek oogpunt niets, en uit het militaire en financieële de desorganisatie van het leger en de uitputting der schatkist. In plaats van den vijand afstemmen, hem uitteputten, hetgeen door het aannemen van een goed stelsel van verdediging gebeurd zou zijn, als de Atjehers hunne vruchteloze agressie hadden voortgezet, zijn wij het die ons hebben uitgeput en afgemat.

Hoe het met ons leger en onze financiën gesteld is, weet

---

*) Zie de noten op bladz. 133 en 274.

§) TOEKOE NANTA heeft meer dan eens aan TOEKOE NEQ aangeboden hem het bestuur over de afgenomen Moekims weder overtredragen. Deze, in plaats van het aanbod aantemen en den invloed, dien hij als Rijksgroute en onze bondgenoot bezat, te doen gelden, gaf ten antwoord, dat hij zich niet aan hem, doch aan den Nederlandschen bevelhebber moest onderwerpen, en deed daardoor telkens nieuwe weifeling ontstaan, en zelfs twijfelen of hij zijn vorig gebied wel in ernst terug verlangde.

een ieder. Ten bewijze, dat onze agressieve staatkunde, ook op het politiek gebied, niets gewrocht heeft, behoeven we slechts te herinneren, dat alle werkzaamheden verbonden aan de uitbreiding van het gebied, het oprichten van militaire posten, het aanleggen van wegen, het aanvoeren van materialen, het proviandeeren, in een woord, alles heeft moeten geschieden met eigene middelen en eigen werkkrachten, zonder de geringste medewerking vanwege de bevolking. De weg van Oeleh-leh naar Kotta Radja, ofschoon de bevolking daarvan eveneens nut trekt, is door Chineesche arbeiders tegen hoog loon aangelegd. Zelfs het onlangs bevolen verleggen van den weg van Kedong Badak naar Boeket Sebong, door onderworpen gebied gaande, waarvan dus ook die bevolking nut heeft, een afstand van hoogstens drie kilometers, is aan een Chineesche vereeniging voor de fabuleuse som van f 116.000 uitbested.

Of het noodig is, na eenmaal een verkeerden weg te zijn opgegaan, daarop voorttegaan, laten wij buiten beschouwing. Maar wij protesteeren tegen het steeds prijzen van den ingeslagen verkeerden weg als den eenigen goeden. Als de politiek van uitbreiding, de uitputting der schatkist en de desorganisatie van het leger veroorzaakte, en ons op de bevolking nog zoo veel invloed niet gaf, dat we van haar, zelfs tegen billijk loon, het aanleggen van de onmisbare wegen kunnen vorderen, waar zijn dan de goede vruchten van die politiek? Zij heeft aan het prestige van het Gouvernement veeleer een aanzienlijken knak gegeven; zij heeft dit als 't ware verlaagd tot een werktuig van de bevolking, tot haar koelie, zooals het spraakgebruik is van den kleinen man.

Beter in de kennis der Indische politiek onderleid, dan degenen die ons in alles verbeteren willen, waren wij wel bereid om TOEKOE NEQ behulpzaam te zijn, in het verjagen en onschadelijk maken zijner vijanden, in het openen der gelegenheid om zijnen invloed, als rijksgroute en voormalige bestuurder, in de VI Moekims te doen gelden; maar ze voor hem ook bezet te houden vonden wij niet raadzaam. Wij zagen daarin slechts

eene aanmoediging om zijne veerkracht, zijne werkdadigheid tot bevordering zijner eigene belangen te verlammen, en alles op onze schouders te doen nederkomen. Wij achtten dit niet passend voor ons politiek overwicht, en ook niet voor onze belangen, die boven alles vorderden de spoedige voltooiing onzer vestiging ten einde de pogingen der Atjehers om het verlorene te herwinnen, te kunnen trotseren. Het bezetten van een ruimer gebied was ons daardoor ontzegd. Wilde TOEKOE NEQ zijne vorige Moekims weder onder zijn gezag brengen, dan moest hij zelf daartoe de hem ten dienste staande middelen in werking brengen, met onze hulp als die onvermijdelijk was, maar hij bleef de hoofdpersoon tot handelen verplicht. *)

Het is op grond van die overwegingen, dat met TOEKOE NEQ afspraak gemaakt werd, dat we de VI Moekims van vijanden zouden zuiveren en ze hem overgeven, maar dat hij zelf voor de verdere verdediging zijner rechten zou hebben te zorgen.

„Den 12^{en} Februari des morgens ten 5¼ uur, zegt het koloniaal verslag, verliet eene mobiele kolonne, onder het bevel van den luitenant-kolonel VAN DER HEIJDEN, Penajoeng met den last zich in zuid-westelijke richting een weg te banen naar de aan TOEKOE NANTA behoorende kampong Bitat. Ten noorden dier kampong had genoemd hoofd eene brug vernield, die de gemeenschap met TOEKOE NEQ's gebied vormde, waarna hij eene versterking had aangelegd langs den rivieroever, ten einde onzen bondgenoot te beletten de afgebroken brug te her-

---

*) Dat hij dit had kunnen doen, en wij in deze niet mis gezien hebben, als TOEKOE NEQ de vereischte energie had aan den dag gelegd, is ons weinige dagen daarna gebleken, door een bericht dat we den 17^{en} Februari hebben opgeteekend. Van de VI Moekims n.l. hebben slechts Lamboek en Lamtengah aan den strijd deelgenomen. Goerah, Marden en Lamboeseh hebben, door elk 500 dollars aan TOEKOE NANTA te betalen, zich van den oorlogsdienst vrij gekocht, en Lampager, waar TOEKOE HANSA, een neef van TOEKOE NEQ, invloed uitoefende, is geheel onzijdig gebleven. Had TOEKOE NEQ niet kunnen doen wat TOEKOE HANSA deed en aldus zijn invloed herstellen?

stellen en wellicht tevens met het doel hem uit dit vaste punt later aantevallen. Het hoofddoel nu van den te ondernemen tocht was de vermeestering van het nabij Bital opgeworpen retranchement, terwijl den kolonne-kommandant tevens was opgedragen, zoo mogelijk, op den terugmarsch de kampongs Ketapang Doewa, Oempoes en Radja Pakik van vijanden te zuiveren, en zodoende TOEKOE NANTA's bondgenoot IMAM DJAMPIT het nadeel zijner tegen het Gouvernement gerichte aanslagen te doen gevoelen.

„De kolonne was samengesteld uit drie halve bataillons infanterie (het 6de, het rechter halve 9de en het rechter halve 14de), de barisans van Madura, eene compagnie artillerie, een peloton genietroepen en 30 à 40 cavaleristen, en had omstreeks 6 uur kotta Goenongan bereikt, vanwaar de marsch, langs een smal voetpad, op den linker oever der rivier Koerong Daroe werd voortgezet. Zonder noemenswaardigen tegenstand te ontmoeten, trok men de kampongs Setoe en Lamteboe door; doch toen daarop de voorhoede in de sawahs deboucheerde, ontving zij uit de westelijk gelegen kampong Peiaroem een vrij hevig vuur, dat aanstonds door infanterie en artillerie krachtig werd beantwoord. Terwijl nu de voorhoede hier den vijand bezig hield, rukte de hoofdmacht, door de achterhoede gevolgd, naar het zuiden voort, en bezette het noorderdeel van de kampong Lamtermin, doch werd daar opgehouden door een moerassig sago-bosch. De genietroepen baanden daarin een doortocht voor de artillerie, waarop deze gedeeltelijk links in batterij werd gebracht, om door haar vuur de bezetting der kleine zuidwestelijk gelegen kampong Blang te beteugelen. De kolonne, zodoende op haar linker flank gedekt, deboucheerde nu in de sawahvlakte en kwam door een westwaartschen marsch, ten zuiden, dat is in den rug van kampong Bital. Terwijl de achterhoede kampong Lamtermin bleef bezetten om de terugtochtslijn te verzekeren, werden de stormkolonnen geformeerd, die vastberaden tegen 's vijands vuur oprukten en na een korten strijd den vijand met aanzienlijk verlies tot den aftocht dwongen.

Zoodra de kampong Bital was gevallen, gaf de kolonne-kommandant daarvan, overeenkomstig zijne instructie, kennis aan TOEKOE NEQ, die zich in de nabijheid ophield en de door ons veroverde positie zou bezetten. Aanvankelijk kwam dit hoofd echter slechts met een klein gevolg, waarop hem werd onder het oog gebracht, dat het noodzakelijk was een sterker macht te doen aanrukken. Het hierdoor ontstane oponthoud was oorzaak, dat men van den marsch op Ketapang Doewa moest afzien. De afgematte troepen kwamen eerst des avonds ten 9 $\frac{1}{2}$ uur in het bivouac terug en telden 2 dooden en 15 gewonden.

„Het scheen dat de vijand, nu Ketapang Doewa niet getuchtigd was, daar steeds overmoediger werd. Niet alleen berichtten de spionnen, dat het aantal gewapende Atjehers nabij die kampong voortdurend aangroeide, doch tevens bleek, dat die benden al het mogelijke deden om het goedgezinde deel der bevolking tegen het Gouvernement optezetten, en zelfs met geweld te beletten, dat op de marktplaats nabij de kampong levensmiddelen werden verkocht aan de inlandsche opkoopters, welke die waren in onze legerplaatsen veilden. Een ernstig machtsvertoon tegen Ketapang Doewa bleef dus dringend noodig.

„De luitenant-kolonel PEL werd belast met de leiding dezer militaire operatie, die op den 15^{en} Februari werd uitgevoerd.

„Des morgens ten 6 $\frac{1}{2}$ uur waren vijf halve bataillons infanterie en de barisans van Madura nabij kotta Goenongan vereenigd; de 3de compagnie artillerie, benevens eene sectie en 2 mortieren van de 4de compagnie met een peloton genietroepen en 20 cavalisten, werden aan deze macht toegevoegd en daarmede de marsch in zuidelijke richting aangevangen. Langs denzelfden weg, dien de kolonne den 12^{en} te voren had gevolgd, rukte de overste PEL naar kampong Lamtermin op en liet hier een deel der achterhoede onder den luitenant-kolonel VAN THIEL post vatten, opdat deze den vijand zou kunnen beletten de terugtochtlijn aftesnijden, wat volgens ingewonnen berichten door de Atjehers zou worden beproefd. Tusschen de beide kampongs Getjoeh door, zette inmiddels de hoofdmacht haren tocht

voort, tot zij stuitte op kampong Getjiel, op den linker oever van de Koerong Daroe, waaruit de vijand onze troepen met een krachtig vuur begroette. De luitenant-kolonel VAN THIEL kreeg nu last een half bataillon infanterie in Lamtermin achtertelaten en door eene voorwaartsche beweging zoodanig positie te nemen, dat de beide vijandige kampongs Getjoeh in bedwang werden gehouden. Tevens werd door de artillerie het vuur op kampong Getjiel geopend en daardoor een aanval op deze stelling voorbereid. Doch nauwelijks waren de stormkolonnes geformeerd, of de vijand maakte eene rechtsche flankbeweging, verliet de door ons bedreigde kampong en scheen zich gereed te maken onze linkerflank omtrekken. Eene frontverandering van het linker halve 14de bataillon, dat de stormkolonnes in reserve volgde, was echter voldoende om die omtrekking te voorkomen. Kampong Getjiel viel zodoende, zonder dat men verderen tegenstand ondervond, in onze handen, waarop de zuidwaartsche marsch werd voortgezet, en onze hoofdmacht weldra Ketapang Doewa in het gezicht kreeg. De vijand scheen zich hier tot een geduchten tegenstand gereed te maken, en onze troepen, die in drie bataillons-kolonnes de sawahvlakte bereikten, werden hier aanstonds ontvangen door een hevig vuur, dat ons niet alleen in het front, maar ook op de beide flanken bedreigde. Naar drie zijden moest men dus ten aanval oprukken en hiertoe werd den luitenant-kolonel VAN THIEL gelast de hoofdmacht te hulp te komen en den majoor PHAFF met het linker halve 2de bataillon, benevens de reserve-artillerie de bewaking der kampong Getjoeh overtelaten.

„Ten 12 ure hadden de verschillende troepenafdeelingen de hun aangewezen stellingen ingenomen, te weten: links, het linker halve 6de bataillon om tegen de oostelijk gelegen kampongs te ageeren; rechts, het linker halve 14de bataillon met de Madureesche barisans en eene sectie artillerie, om den westelijken kampongrand te bestormen, en daartusschen het rechter halve 3de en het rechter halve 12de bataillon, die met eene sectie artillerie den zuidelijken kampongrand moesten aanvallen.

Te gelijkertijd rukten de drie kolonnes ten aanval op, met dit gelukkig gevolg, dat een half uur later de gansche vijandelijke stelling, ofschoon die aan de oostzijde door de Koerong Daroe was gedekt, in onze handen was, en de vijand met achterlating van een groot aantal dooden de wijk had genomen. Alle bentings op den rechter oever van het riviertje waren verlaten en om 1 uur werd de terugmarsch aangenomen. Naar mate onze troepen echter het gevechtsterrein verlieten, begon de vijand op nieuw optredingen, zoodat tot twee maal toe eene offensieve flankbeweging van onze zijde werd vereischt om de oostzijde der kolonne voor het vijandelijk vuur te vrijwaren. Tusschen 4 en 5 uur kwamen de troepen achterevolgens in de legerplaats terug. Behalve 7 officieren waren 49 onzer manschappen gewond en 6 gesneuveld, terwijl de 1^e luitenant A. P. A. F. baron DE BOUMAN DE RIJCKHOLT nog denzelfden dag, en de 1e luitenant W. C. TIJL eenige weken later, aan de gevolgen hunner wonden overleden."

Deze manoeuvre, waarvan wij het verhaal uit het koloniaal verslag hebben overgenomen, met succes volbracht, werd ook met beleid uitgevoerd. Daarover was slechts één oordeel. De officieren verhaalden met opgetogenheid, dat er met eene juistheid gemanoeuvreed was, als op een exercitieveld. De kolonne had evenwel verscheidene bedenkelijke oogenblikken. De Opperbevelhebber, die bevolen had hem van tijd tot tijd rapport te zenden, ontving er te 9 uur een, luidende: „de kolonne is, te 8 uur 10 minuten, op een geweerschot van Ketapang Doewa (Kitjel) genaderd, en door kanonvuur begroet; de gidsen beweeren, dat de stelling noch rechts, noch links omtetrekken is; de kolonne maakt zich gereed de kampong op haar rechter flank aantetasten; *) de artillerie bereidt den aanval voor; luitenant DE BOUMAN DE RIJCKHOLT en een korporaal der voorhoede, door een kanonkogel, zwaar, twee man der ach-

---

*) Er was bevolen om de versterkingen, zoo het kon, in de keel aantetasten.

terhoede licht gewond." Om 1¼ uur kwam een ander rapport: „Wij zijn vóór Ketapang Doewa (betoel) en krijgen van alle kanten hevig vuur. Groot gebrek aan munitie; verzoek spoedig toezending voor artillerie en infanterie. Gewond overste ENGEL, luitenants BOUMAN DE RIJCKHOLT en H. KUYPER zwaar, kapitein VAN DAALEN licht; een Europeesch sergeant gedood, 14 minderen gekwetst. Kapitein VAN DAALEN vertrekt met de gekwetsten en zal nader rapport brengen.”

Dit bericht klonk ongunstig. De positie nog niet genomen en reeds gebrek aan munitie, kwam bedenkelijk voor. Wij besloten, behalve aanvulling der munitie, ook versche troepen ter ondersteuning te zenden, doch spoedig kwam de kapitein VAN DAALEN bericht brengen, dat al de versterkingen genomen waren en de vijand afgetrokken was.

Behalve de reeds genoemde officieren waren nog gekwetst de majoor F. A. GITS en een officier van de Madureesche barisans. Het verlies van den vijand moet zeer aanzienlijk geweest zijn. Het werd ons eenige dagen later op 200 dooden opgegeven; 70 dooden liet hij in zijne versterkingen achter.

Na het veroverde geschut onbruikbaar te hebben gemaakt, en den vijand uit de nabijheid te hebben verjaagd, keerde de kolonne naar Panajoeng terug. Er was verboden iets te plunderen of te vernielen. Daartegen werden kleine Maleische briefjes achtergelaten, ter waarschuwing „om zich niet andermaal vijandig te gedragen, als het volk zich niet aan de vernieling zijner kampongs wilde blootstellen; dat dit nu niet was geschied, omdat de adat der Kompanie was om aan het volk zoo min mogelijk schade te berokkenen.”

Het bleek spoedig dat dit juist gezien was, want de strijd was enkel gevoerd door lieden uit andere sagie's, lieden van de Noord- en Westkust en de XXII Moekims. De bevolking van Ketapong Doewa ware dus onschuldig gestraft geworden, indien haar kampong ware verwoest, want zij had aan den strijd geen deel genomen. Weinige dagen daarna ontvingen we een brief van het hoofd van Bital, om te bedanken dat zijne

kampong gespaard was; hij en zijn volk waren niet vijandig gezind, schreef hij, maar ze konden zich niet verzetten tegen TOEKOE NANTA. Dit is wel een bewijs, dunkt ons, dat goede behandeling ook bij Atjehers niet verloren gaat, en dat zij ook wel gerechtvaardigd was, als men den toestand van het volk, tusschen aanbeeld en hamer, in aanmerking neemt. Het bewijs dat een andere handelwijze beter zou zijn is tot nog toe niet geleverd. Reeds den 16^{en} Februari kregen wij een ander bewijs van de voorkeur der mildere gedragslijn, door een verzoek van het hoofd der kampong Poengei, ongeveer een kilometer oostelijk van Kotta Radja liggende, om met zijne onderhoorige mannen, vrouwen en kinderen naar zijne kampong te mogen terugkeeren en zich onder bescherming van het Gouvernement te stellen.

Men zie nu wat kapiten BOREL op blz. 57 over deze beweging zegt: Hij noemt het eene tactische fout, dat de positien in front zijn aangevallen en dat voor den tocht meer troepen gebezigd zouden zijn dan noodig was. Laat de Opperbevelhebber om gemotiveerde redenen een brigade in reserve totdat hij ze noodig heeft, dan is dat, volgens hem, een strategische fout. Geeft hij aan een kolonne de noodige sterkte om een ernstigen tegenstand te overwinnen, dan noemt hij het een tactische fout. Wij zullen wel niet behoeven te zeggen, dat wij het met hem niet eens zijn, terwijl toch de feiten hebben bewezen, dat de sterkte niet te groot was en de kolonne, zoo zij minder sterk ware geweest, wellicht eene nederlaag had geleden, zoo mede dat omtrekking der vijandelijke stelling, hoewel beoogd, niet uitvoerbaar was.

Trouwens logische redeneering en consequentie van beginselen zijn we bij den kapitein BOREL niet gewoon. Daartegen schijnt hij veel liefde te hebben voor vergelijkingen tusschen ongelijkslachtige grootheden.

Zoo vergelijkt hij den oorlog in Atjeh met den Fransch-Duitschen oorlog. Hadden de Duitschers, zegt hij, na Sedan gedaan zooals wij deden na de verovering van den Kraton, en de Franschen

den tijd gelaten het geleden verlies te herstellen, het land te versterken, zich te vereenigen, en te organiseeren dan zouden de kansen hoogst waarschijnlijk gekeerd zijn; of het zou aan de Duitschers oneindig meer tijd, moeite en inspanning gekost hebben om hun doel te bereiken.

Vooreerst gaat deze vergelijking mank, omdat in den Fransch-Duitschen oorlog legers tegen legers streden, terwijl in Atjeh onze betrekkelijk kleine militaire macht, te doen had met het geheele gewapende volk, de „*levée en masse*.”

Men weet dat het modern publiek recht, in de westersche werelddelen, eene strenge lijn getrokken heeft tusschen de burgerij en degenen die tot de legaal georganiseerde krijgsmacht behooren, en dat de burgers, als zij aan den strijd of eenig verzet deel nemen, als opstandelingen beschouwd en met den dood gestraft worden.

Wij hebben niet te onderzoeken in hoever dit beginsel nadeelig is voor de landsverdediging der kleine staten. Het zij genoeg dat dit beginsel bestaat en te herinneren dat het in het voordeel is van de ageerende legers. Deze hebben daardoor slechts met de legaal georganiseerde strijdmiddelen te doen, terwijl de massa van het volk onzijdig en rustig blijft en zelfs door rekvisitiën in tal van behoeften van het vijandelijke leger voorziet. Het gevolg daarvan is, dat het aanvallende leger door verkenningen, spionnen en de vele middelen van verkeer en openbaarheid, die in de beschaafde landen bestaan, nagenoeg altijd weet waar de tegenpartij zich bevindt, wat zij doet, wat zij voornemens is te doen. De aanvaller weet dus waar hij zijne schreden richten, waar hij zijne slagen brengen moet.

Hij heeft zijne tegenpartij bijna altijd vóór zich en behoeft, met inachtneming van gewone voorzorgen, voor het verlies of bedreigen zijner gemeenschap niet bezorgd te zijn. De achtergelatene burgerij mag ze niet onderscheppen, en de heerschende beginselen van beschaving en humaniteit laten zelfs toe, dat de gekwetsten en zieken zonder bewaking aan haar kunnen worden toevertrouwd.

Is het verdedigend leger geslagen, dan kan de aanvaller onbezorgd vooruitgaan. Het volk blijft overal rustig in zijne woningen, verschaft hem huisvesting, voeding en middelen van vervoer. Hij is niet van de tijdige aankomst zijner magazijnen afhankelijk, want de bevolking is gehouden in het noodige te voorzien door middel van rekwisitiën.

Was dat te Atjeh ook zoo? Neen, moet natuurlijk het antwoord zijn. Maar hoe kunnen dan twee zoo uiteenlopende toestanden met elkander vergeleken worden; uit 'tgeen in den eenen oorlog plaats had afgeleid worden, wat in den anderen had moeten, neen, had kunnen geschieden?

In de landen van het ooster-halfmond, waar de beginselen der Westersche beschaving nog niet zijn doorgedrongen en nog geene regelmatige legers bestaan, zooals te Atjeh, is ieder volwassen burger verplicht aan de landsverdediging deel te nemen. Men heeft daar met geene van de burgerij afgescheiden legers te doen. Ieder is er gewapend en zoo noodig soldaat; men heeft er te doen met het gewapende volk. Ieder individu is daar soldaat en vijand, en hij is het legaal krachtens bevel van zijn souverain en de landswetten.

Stel u nu Frankrijk voor zooals Atjeh. Ontneem het zijne wegen, zijne bevaarbare rivieren, zijne spoorwegen en al zijne middelen van vervoer. Ontneem het zijne groote vruchtbaarheid, zijne groote punten van vereeniging, zijne steden en aanzienlijke dorpen, zijne voorraadschuren en onuitputtelijke middelen om een leger zonder aanvoer van buiten te voeden.

Bedek het land met eene tropische vegetatie en de velden met tal van aaneengeschakelde, defensieve huizen en kleine landelijke gemeenten, die slechts door smalle voetpaden, waarop men zich in één gelid, man voor man, bewegen moet, te naderen zijn.

Stel u het aanvallende leger voor in alles afhankelijk van zijne magazijnen, deze weder van den aanvoer, door middel van duizenden dragers, die de lasten der voeding en verpleging verdubbelen.

Geef elken Franschman boven 16 jaar een geweer, een klewang en een lans met de legale verplichting om aan de landsverdediging deeltenemen, vereenigd of individueel, als vrijbouter of anders.

Zou dan het Duitsche leger wel in Frankrijk hebben kunnen doordringen en Metz, Sedan of Parijs hebben kunnen bereiken?

Zou een Duitsch leger, opereerende in Rusland, in gelijke voorwaarden van mobiliteit, als in Frankrijk ageeren? Kan de mobiliteit van den tegenwoordigen tijd als maatstaf dienen voor de mindere mobiliteit van den tachtigjarigen oorlog?

Ook om een andere reden gaat de vergelijking tusschen den Atjehschen en den Fransch-Duitschen oorlog niet op. In dezen was het doel van den strijd, in hoofdzaak, een eervolle vrede, waarbij echter, om dien voor langen duur te doen zijn, de verzwakking der welvaart van de Franschen op den voorgrond kwam; ginds was het doel om de Atjehers tot onderdanen van het Nederlandsche Gouvernement te maken, benevens duurzame vestiging op Atjeh's bodem, zonder evenwel naar direct bestuur te streven; waarbij, wat van zelf spreekt, de vernietiging der volkswelvaart onmogelijk als hoofdzaak op den voorgrond kon treden. Maar vestiging, om er duurzaam te blijven, in een onafhankelijk land is eene zoo netelige handeling, dat zij uit een staat- en krijgskundig oogpunt geheel wat anders beteekent en vordert, dan den vijand, door hem grooten afbreuk te doen, tot het vragen en sluiten van den vrede te dwingen.

Zich tot soeverein van een land en volk opwerpen, en tegen dit volk, omdat het de soevereiniteit niet dadelijk erkent, de strengste vijandigheid bejegenen, het 't recht van verdediging betwisten, zijne welvaart vernietigen, zijne huizen en wat het heeft in brand steken, zelfs het graan op zijne velden verwoesten is eene barbaarschheid en ongerijmdheid. Nog grooter

die ongerijmdheid, wanneer men daarvoor zijn schatkist uitput en duizenden menschenlevens ten offer brengt, terwijl toch dat gemerk ook langs anderen weg door geduld, tact en beleid en spoedig had kunnen bereikt worden zonder de moraliteit te kwetsen en het utiliteitsbeginsel te verloochenen.

Wilde men eenigzins identieke punten van vergelijking vinden, ofschoon die ook niet ten allen deele juist zullen zijn, dan zoude men moeten teruggaan tot de dagen van COEN en SPEELMAN, toen zij zich te Batavia en Makassar vestigden, en zich aanvankelijk ook te vreden moesten stellen met het bezetten van een verdedigbaar punt aan 't strand.

Doch waarom de oogen van Atjeh afgewend, om naar voorbeelden te zoeken, die door gemis van geheele gelijksoortigheid altijd min of meer betwistbaar zullen zijn? Waarom niet bij Atjeh zelf gebleven? Zijn de moeilijkheden, die de Generaal VAN DER HEIJDEN ondervindt, om de XXII Moekims te onderwerpen, geen bewijs genoeg, dat het eene dwaasheid zou zijn geweest, dit in Januari 1874, dadelijk na de verovering van den Kraton te beproeven? Zou hij, sedert Juni van het vorige jaar, d. i. gedurende negen maanden zich daar hebben kunnen handhaven als hij Kotta Radja niet tot steunpunt had? *) Bewijst de tegenstand, dien de verkenning van den 29^{en} Januari 1874 te Lam Sireh ondervond, niet hoe gewaagd het zou zijn geweest om verder naar het Zuiden te trekken en van de onmogelijkheid om de gemeenschap opentehouden, en levensmiddelen en munitieën te doen aankomen? †) Terwijl onze troepen op den linker oever der rivier opereerden, hadden de drie sagies te samen zich op Penajoeng kunnen werpen, en de daar gelegerde troepen, wellicht het lot doen ondergaan van Lord CHELMSFORD's kamp te Isandoela in den oorlog tegen de Zoeloe's. Dit is toch voor een gewapend volk dat zijn land verdedigt, dat aan geen tactische orde gebonden is, eene zoo natuurlijke contra-manoeuvere, dat zij zeer waarschijnlijk te achten is. Dit te ontkennen is: of ziende blind zijn, of, als het niet uit kwade trouw geschiedt, een volslagen gemis van krijgskundigen blik aan den dag leggen. Men denke slechts aan den inval van Juni 1878, die een gelijk resultaat zou hebben gehad, indien HABIB ABDOEL RACHMAN, in plaats

*) Dit is geschreven in Maart 1879.

†) Zie bladz. 284.

van zich naar IV Moekims en Kroeng Raba te wenden, naar Kotta Radja ware doorgestaan. Het was voor ons een geluk dat hij het niet gedaan heeft.

Doch hoe men dat ook moge opvatten, het was onze taak niet naar het binnenland te trekken. Het was onze taak niet, noch naar de bedoeling der Indische Regeering en het Opperbestuur, noch naar de wijze zooals wij ons die, op krijgskundige gronden, hadden afgebakend. *) Daarom velt de kapitein BOREL ook een valsch vonnis als hij zegt, dat de Generaal KNOOP zeer gematigd was toen hij als zijn oordeel te kennen gaf: „dat de tweede expeditie tegen Atjeh slechts ten deele gelukt was.” Toen deze geachte, hij veroorloove ons als een blijk onzer sympathie voor zijn edel karakter te zeggen, ook zeer achtenswaardige Generaal, dit oordeel uitsprak, was hij niet bekend met den lastbrief van den Opperbevelhebber en de bedoelingen van het Opperbestuur. De Generaal KNOOP schijnt dit beaamd te hebben, door den brief, dien wij hem in October 1874 ter verduidelijking schreven, te hebben openbaar gemaakt, met onze toestemming wel is waar, maar toch op zijn aandrang, want de openbaarmaking was zijn werk en de brief met dat oogmerk niet geschreven §).

Na den tocht naar Ketapang Doewa, ontvingen wij vele blijken van hoofden dat zij voornemens waren om den oorlog te staken en zich onder de Nederlandsche souvereiniteit te stellen. Zij had-

---

*) De Generaal WHITTON verhaalde ons te Batavia, dat de Generaal VERSPIJCK, toen hij in Mei of Juni 1873 nog dacht chef der tweede expeditie te zullen worden, hem een plan had voorgelegd, om na de verovering van den Kraton ook in het binnenland te dringen, doch de Generaal WHITTON had er zich niet mede vereenigd, omdat hij aanvankelijk den oorlog tot de verovering van den Kraton beperkt wilde hebben. Wij waren dus in dit opzicht homogeen. De Generaal WHITTON had gelijk, want het plan van Generaal VERSPIJCK was, of de huid van den beer verkoopen, vóór hij geschoten was, of een vooruitloopen op de politieke bedoelingen der Regeering, aan wie alleen het recht toekomt om te beslissen, wat het einddoel van den oorlog zijn zal; of hij offensief, defensief of invaseerend wezen, of zich tot een beperkt doel bepalen moet.

§) Zie den brief in bijlaag O.

den wel niet dadelijk het gewenschte effect, maar gaven toch getuigenis van een veranderden geest en van hetgeen te wachten was, als wij aan den tijd, aan den strijd van belangen, en aan de verdeeldheid die er het gevolg van zoude zijn geweest hunne onmisbare werking hadden gelaten.

Wij zullen daarvan een voorbeeld geven. *) In de sagie XXVI Moekims waren twee Panglima's, die zich het gezag en den invloed dier waardigheid betwistten. De eene, TOEKOE NJA TJOET LEMRONG, die tevens rechtstreeksch gezag over IX Moekims dier sagie uitoefende, had eene aanstelling van HABIB ABDOEL RACHMAN; de andere, TOEKOE MOEDA NJA BANTAH, die geen ander rechtstreeksch gezag bezat, had eene aanstelling van den Sultan MANTSOER SHAH. Er waren dus twee Panglima's in deze sagie, hoezeer de landsinstellingen er slechts één toelaten. Dit zonderling feit van wanbestuur was ontstaan door een soort van burgeroorlog, die omstreeks het jaar 1868 in Atjeh losbarste tusschen twee politieke richtingen, die, de eene den Sultan, de andere den Habib tot hoofd hadden. Toen de verwarring het toppunt bereikt had, besloot de Sultan het bestuur nederteleggen, maar hij werd daarvan teruggehouden door eene groote meerderheid van Oeloebalangs, die daarvan nog grooter verwarring vreesden. Het schijnt, dat TOEKOE NJA TJOET LEMRONG toen tot de zijde van den Sultan is overgegaan, en de aanstelling, van den Habib bekomen, door den Sultan heeft doen bekrachtigen, zonder dat die van TOEKOE MOEDA NJA BANTAH ingetrokken werd. In 1870 stierf de Sultan, en kwam de minderjarige Sultan ALOEDIN MAHMOED SHAH onder de voogdij van den Habib, aan wien ook het regentschap werd opgedragen. Nu had deze schoon spel om zijne richting doortedrijven, en meer invloed te geven aan de zogenaamde Arabische partij, eene minderheid ofschoon door meer intelligentie en hooger geboorte uitmuntende, die de autocratie en de leer van den Koran voorstond, terwijl de meerderheid de

---

*) Een ander voorbeeld gaven wij reeds op bladzijde 220.

beginselen der oude instellingen en het democratische bestuur huldigde.

Den 21^{en} Februari kregen wij van TOEKOE NJA TJOET LEM-RONG een brief gedagteekend 3 Moharam 1291 (19 Februari 1874) van den volgenden inhoud:

„Brief van TOEKOE PANGLIMA XXVI Moekims aan den Generaal-Opperbevelhebber (Sri Padoeka Toewan Generaal).

„In het jaar 1291 op den 3^{en} der maand Moharam, Vrijdag, is deze brief met eerbied en oprechtheid geschreven door mij TOEKOE PANGLIMA XXVI Moekims aan den heer Generaal.

„Ik deel thans mede dat Mijnheer gelijk had te zeggen: „wij kunnen het tegen uwe granaten niet uithouden. *)

„De brief van Mijnheer heb ik ontvangen. En nu, wat wil Mijnheer? Wil Mijnheer mij goed of kwaad. Als Mijnheer mij goed wil verneder mij dan niet. Wij zijn met ons beiden in de XXVI Moekims aan het hoofd van de Oeloebalangs, en wanneer Mijnheer de XXVI Moekims onder de Hollandsche vlag brengt, verhef mij dan tot hoofd daarvan en laat geen Oeloebalang naast mij zijn.

„Als Mijnheer dat voorstel 'aanneemt, dan ben ik bereid mij te onderwerpen.

„Ik vraag Mijnheer thans om 8000 dollars, want ik wil die verdeelen onder de Oeloebalangs die onder mij staan.

„Ik geloof dat het beter zal zijn dat Mijnheer vooreerst geen krijg voert tegen de XXVI Moekims.

„Ik verzoek U dezen brief aan niemand bekend te maken, zelfs niet aan TOEKOE NJA IMAN (de kleine naam van TOEKOE NEQ).

„Ik verzoek ook spoedig antwoord en een schriftelijk stuk dat ik later kan doen gelden.

---

*) Dit doelt op eene zinsnede van een brief aan TOEKOE LAMNGA, luidende: „Wij zullen U met rust laten en wachten of men ons aanvalt, maar raden U niet te dicht te naderen, want er keeren niet veel terug van hen, die onder het bereik onzer geweren of granaten komen.”

„En wat mijn verzoek om geld aangaat, als ik niet genoeg heb zal ik later meer vragen.

„Wat Mijnheer gelieft medetedeelen aan de bringers van mijn brief, spreek daarover niet met anderen. Dat is de zaak.

„Einde van den brief.”

Bij de onbekendheid, waarin wij verkeerden omtrent personen, was het niet gemakkelijk uitmaken welk vertrouwen deze brief verdiende; of wellicht de vraag om 8000 dollars niet gedaan was om ons te exploiteeren, en die som te doen dienen om kruit en lood ten onzen nadeele aanteschaffen. Toch waren er ook kenteekenen die schenen aan te duiden, dat de briefschrijver het oprecht meende. Zijn verzoek om van den brief niets aan TOEKOE NEQ te zeggen scheen ons een bewijs, dat hij werkelijk goede voornemens had, want ware het eene list geweest, in overleg met de hoofden der oorlogspartij bedacht, dan had hij op geheimhouding jegens TOEKOE NEQ niet behoeven aan te dringen. Hij had dan de bekendwording niet behoeven te vreezen.

Van ALI BAHANAN, die bij het ontstaan der oneenigheden van 1868, reeds sedert een paar jaar in Atjeh gevestigd was, ontvingen wij ophelderingen aangaande deze zaak. Toen wij hem vroegen of TOEKOE NJA TJOET LEMRONG invloed genoeg bij de lagere hoofden zou hebben om zich staande te houden, en onze zaak te dienen, gaf hij als zijn beslist gevoelen te kennen: dat in 't algemeen de toestand van de hoofden en het gezag dat zij hadden zoo verward was, dat het er niets toe afdeed, wie tot Panglima of eenige andere betrekking benoemd zou worden. Als TOEKOE NJA TJOET LEMRONG door ons als Panglima erkend werd, en daarvan eene behoorlijke acte van aanstelling verkreeg, zoude hij, naar de meening van ALI BAHANAN, zich als zoodanig, met onze hulp ook wel weten te handhaven en te doen eerbiedigen, vooral als hij in het bezit van klinkende dollars werd gesteld, om zijn gezag te ondersteunen.

Getoetst aan al 'tgeen vernomen was, van het verlangen van het volk om tot rust te komen, kwam dit gevoelen van

ALI BAHANAN als zeer waarschijnlijk voor. Als het waar was, dat de bevolking naar rust haakte, dat moest ook de Panglima, die ze haar, met hulp van het Gouvernement zou verschaffen, hare sympathie bekomen.

Wij besloten dus het aanbod van T. NJA TJOET LEMRONG aantenemen, doch om niet in eenen strik te vallen en ons van zijne oprechtheid te verzekeren, hem opzending van zijne acte van aanstelling van den Sultan te vragen. Wij schreven hem den volgenden brief:

Brief van den Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, Opperbevelhebber enz., aan TOEKOE NJA TJOET (SRI IMAM MOEDA), Panglima der XXVI Moekims.

Na de gewone inleiding. „Hierna geef ik u kennis dat ik uw brief van 3 Moharam 1291 heb ontvangen en begrepen.

„Daaruit schijnt te blijken, dat gij, als u in de toekomst een goede positie wordt verzekerd, wel geneigd zijt u aan het Gouvernement te onderwerpen.

„Wanneer gij 't goede wilt, wij willen het ook, en wanneer gij werkelijk de belangen der bevolking van de sagie XXVI ter harte neemt, breng haar dan in herinnering de woorden van mijn brief van den 16^{en} Dzoelhidjah 1291 (2 Februari 1874).

„Maar het Nederlandsche Gouvernement is thans opgetreden als Souverein van Atjeh, en wanneer gij gezind zijt u aan ons te onderwerpen, dan kunt gij daarvan een bewijs geven door mij den tjap en de acte van aanstelling te zenden, die gij vroeger van den Sultan van Atjeh ontvangen hebt. Wanneer ik dat bewijs van onderwerping zal ontvangen hebben, zal zulks in uw belang zijn, want als het u gelukt de sagie XXVI in onderwerping te brengen, zal ik u een nieuwe tjap en een andere aanstelling geven, waarbij gij alleen wordt erkend tot hoofd der sagie XXVI Moekims, onder genot van al de grootheid en al de voordeelen aan die aanstelling verbonden.

„Geschreven 6 Moharam 1291 (22 Februari 1874).”

Deze brief bleef onbeantwoord, waarschijnlijk, zooals wij kort daarna vernamen, omdat van die briefwisseling iets uitgelekt,

en de Panglima onder verdenking gekomen was, dat hij met ons heulde en zelfs geld van ons had aangenomen, eene verdenking, die, gelijk men licht kon nagaan, hem in groot gevaar bracht en wel eens op verraderlijke wijze het leven kon kosten.

Intusschen heeft dit niet belet, dat een maand later een gemachtigde van zijn mededinger TOEKOE MOEDA NJA BANTAH in ons kamp was, om namens dezen onderzoek te doen naar onze middelen om ons in Atjeh te handhaven, ten einde daarnaar te oordeelen of het belang van het volk al of niet zou vorderen ons Oppergezag te erkennen. Wij vernamen van dezen gemachtigde, dat in de sagie XXVI de meerderheid van het volk den oorlog moede was, en het einde daarvan rijkhalzend te gemoet zag, maar dat allerlei verteld werd om de toenadering tegen te houden. Vooreerst, beweerde men, dat wij met den aanstaanden regen zouden moeten vertrekken, en ook niets liever verlangden, nadat we de schande onzer nederlaag van April 1873 hadden uitgewischt. Ten tweeden, dat het ons niet mangelde aan het geven van schoone beloften, maar dat die niet gehouden zouden worden. Ten derden, dat we nu reeds aan TOEKOE NEQ zulke hooge eischen gesteld hadden, dat hij zich genoodzaakt had gezien de vlucht te nemen.

Deze valsche geruchten zullen zeker verhinderd hebben om dadelijk tot de feitelijke toenadering overtegaan, naar de gewoonte der Oosterlingen, om in alles te dralen en uittestellen. Doch zij waren toch ook een bewijs, dat er werkelijk bij de massa van het volk eene andere richting gekomen was, anders had men haar niet door onwaarheden behoeven te bestrijden.

Wij lieten den gemachtigde van den Panglima door ALI BAHANAN overal heen leiden en hem met onze middelen van verdediging, zoo noodig zelfs van aanval, inwijden, waarvan hij een groote indruk medenam. Tevens lieten wij de twee mededingende Panglima's uitnoodigen, om met eenige andere voorname hoofden in ons kamp te komen, onder plechtige belofte van veiligheid en vrijgeleide, ten einde te overleggen wat

in het belang van land en volk gedaan kon worden. Zij hebben echter aan die uitnoodiging niet voldaan.

Reeds den 20^{en} Februari had de Imam van Pango, een aanzienlijke kampong der sagie XXVI Moekims, door den Arabier AWAD vergunning doen verzoeken om, evenals de voornoemde gemachtigde van den Panglima TOEKOE MOEDA NJA BANTAH, een zijner hoofden te mogen zenden om zich van onze middelen te verzekeren. Ook hij beweerde dat het volk naar vrede verlangde, en zeide dat zoo de Imam van Pango tot onderwerping kwam, andere hoofden in die sagie zouden volgen. Hij noemde bepaald TOEKOE RAJOET VAN LAMKAPPING, die hoofd is van III Moekims der sagie XXVI Moekims.

Van TOEKOE KALI kregen wij, den 4^{en} Maart, een brief van den volgenden inhoud:

„Weet, verheven Heer, dat al mijne hoop op u gevestigd is. Mijnheer weet dat ik in groote moeilijkheden ben en kent al mijne omstandigheden. Ik word streng bewaakt door TOEANKO HASSIM, TOEKOE RADJA ITAM en TOEKOE MAHMOED en weet niet van hen los te komen. Tijdens de eerste expeditie had ik de handen ruimer.

„Ik ben niet van gezindheid veranderd en beschouw mij te staan onder de Nederlandsche vlag en zal trachten mij vrijtemaken van de Atjehsche partij. Ik verzoek Mijnheer nederig om antwoord, opdat ik eenige zekerheid bekomme voor mijne persoonlijke belangen.”

Hierop werd geantwoord:

„Gij verzoekt een antwoord op uwen brief van den 4^{en} Maart, maar wat kan ik u, na mijn brief van 8 Februari, nog te antwoorden hebben? Aan de belofte, in dat schrijven gedaan, wordt door mij niets veranderd. Wanneer gij onze zijde zult hebben gekozen zal ik mijne belofte ook nakomen, uw huis weder opbouwen, een nieuwe groote Moskee oprichten. Maar zoo gij werkelijk op onze hand zijt, gelief het dan te toonen door voor ons te werken en het volk ten goede te raden.

„Ik wensch noch Longbattah, noch andere kampongs vooreerst

aantetasten, want als daar wordt gevochten zou ik genoodzaakt kunnen zijn die kampongs te vernielen en ik wensch liever geduld te hebben. Wellicht dat het volk ten goede keert en dan is het noodeloos de menschen in ellende te brengen.

„Ik verzoek u deze mijne woorden aan de bevolking te willen bekend maken, want zij komen uit een oprecht hart, dat vol medelijden is voor het land en volk van Atjeh.”

De aandachtige lezer zal uit deze brieven, waarvan wij slechts de merkwaardigste mededeelen, gezien hebben dat er werkelijk, in vergelyk van de aandrift, die bij het begin van den oorlog bestond om zich „à outrance” te verdedigen, een aanzienlijke omkeer in den geest van het volk had plaats gehad, en dat deze, met beleid geëxploiteerd, allezins reden gaf op eene toenadering, in een niet al te ver verschieft, te kunnen rekenen. De overtuiging toch, dat onze vestiging duurzaam zou zijn en eene verdrijving niet meer mogelijk was, had blijkbaar veld gewonnen. Om die overtuiging te doen toenemen, lieten wij ook, door wien het wilde, kennis nemen van onze werkzaamheden en middelen van verdediging, die inderdaad imposant waren. Ook scheen, met het afnemen der vrees voor onze regelen van bestuur, en dat stelden wij op hoogen prijs, het vertrouwen in onze bedoelingen en goede trouw te zijn toegenomen.

Maar vooral was de grond, waarop we op eene gunstige wending voor de erkenning onzer soevereiniteit vertrouwden, naast het besef onzer materiele en zedelijke meerderheid, gelegen in de niet te miskennen verdeeldheid der Atjehers onderling. Twee partijen, gelijk we reeds gezegd hebben, betwistten zich sedert eenige jaren den voorrang in de leiding der openbare en bestuursaangelegenheden. Geen der beide laatste Sultans had die partijen kunnen beheerschen, en nu door den dood van den laatsten Sultan, ook nog die zwakke band kwam te ontbreken, dreigde die oneenigheid hoe langer zoo meer te zullen toenemen. De zoogenaamde Arabische partij, in getal de zwakste, maar intellectueel en door andere middelen de voornaamste,

overheerschte door haar betere aaneengeslotenheid en aanzienlijkheid van personen. Het was de partij van den oorlog.

De andere partij, aan wier zijde de Sultans gestaan hadden, maakte in getal de meerderheid uit. Zij was echter minder aaneengesloten, ofschoon zij ook invloedrijke hoofden aan haar zijde had, en werd daardoor dikwerf overheerscht. Zij vertegenwoordigde de handhaving der landsinstellingen, die wij, evenals de vrije uitoefening van den godsdienst, beloofd hadden te eerbiedigen, in tegenstelling van de andere partij, die ze vernietigen wilde. Het was deze volkspartij, die genegen scheen zich in onze armen te werpen en die ook met onze hulp zou zegevieren, als we vereenigd te werk gingen. Dat het haar niet geheel aan macht en invloed ontbrak is gebleken, wijl het door haar toedoen was, dat de keuze van een anderen Sultan en met dezen het herstel van het eenhoofdige gezag — waarvan de titularis waarschijnlijk tot de Arabische partij zou hebben behoord — is verhinderd *).

Het was de partij, die politiek en maatschappelijk het meest aan onze richting en belangen beantwoordde; die wij, omdat ze de verdrukte meerderheid was, steunen moesten; waarvan we ook daarom wederkeerig den meesten steun zouden hebben en wijl, zij de nationale instellingen vertegenwoordigde, ook de meeste volgzzaamheid te wachten hadden, de partij eindelijk waarbij wij toenadering moesten zoeken §).

*) Kort voor het uitbreken van den oorlog was er sprake geweest om den Sultan aftezetten, ten einde een candidaat van de Arabische partij aan het bestuur te brengen.

§) De kapitein BOREL noemt dat, op bladz. 283, „bedelen van toenadering.” De uitdrukking heeft wellicht effect gehad op onnadenkende lezers, maar zij is onjuist en slecht gekozen. Men bedelt geen toenadering als men aanraking zoekt met een vijand, dien men tot betere gedachten en het aannemen van het doel van den oorlog wil overhalen, en geen indirecte middelen van overreding, noch van intellectueel verkeer heeft. Het gezegde getuigt minstens van gemis van een juist begrip van den invloed, dien de politiek steeds op de oorlogshandelingen heeft en van het besef dat de laatsten altijd aan de eerste ondergeschikt moeten zijn. De critiek echter verwonderd ons niet. Zij past volkomen in de redeneeringen van den officier, die de brandfakkel naast het zwaard als middel van onderwerping aangewend wil

De andere partij was de onverzoenlijke. Zij bestond meerendeels uit de voorstanders van de autocratische en theocratische overheersching. Zij was ons uit instinct en redenering vijandig, want zij begreep, dat onder ons bestuur, een einde zou komen aan haar streven naar willekeurig en onbeperkt gezag. Van haar was voor ons niets te wachten.

Vergeleken met den vroegeren toestand van het Maleische volk ter Sumatra's Westkust, kon de Arabische partij in bedoeling en strekking eenigermate gelijk gesteld worden met de secte der Padries, min haar godsdienstig puritanisme. De Arabische partij, hoewel den Koran tot leus nemende, was echter niet, evenals de Padries, streng op godsdienstig gebied. Haar streven was meer wereldlijke overheersching. Doch, evenals de Padries, was zij drukkend voor het kleine volk; evenals deze, beoogde zij de overheersching van de meerderheid door eene minderheid, zonder de landsinstellingen en gebruiken als wettige drijfveer op haar zijde te hebben. Toen de Maleiers, na lang zuchten, den druk moede werden, riepden zij de Nederlanders, die tot dus ver nog geen bezit van de binnenlanden genomen hadden, te hulp. Dat is de eerste schrede geweest onzer vestiging in de binnenlanden van Padang. Dat zou ook, met eenig staatkundig beleid en tact, de uitslag geworden zijn van den strijd der beide twistende partijen te Atjeh.

Men kan vragen, waarom die verwachting, als zij in de gezindheid van het volk lag, dan geen meerder effect heeft gehad?

Bij Oosterlingen kan men nimmer op het nemen van een spoedig besluit rekenen. Dit is niet enkel een gevolg van het volkskarakter, maar ook van tal van bijkomende omstandigheden,

hebben en dus kruit en lood en brand als deugdelijke middelen van overreding beschouwt; die het ook passend vindt (blz. 173) de straf van slagen te velde voor zekere misdrijven, o. a. slapen op post, aantebvelen; in andere woorden als dieren te kastijden soldaten, die onberispelijke sujetten kunnen zijn, omdat zij voor den onoverwinnelijken drang van vermoeden bezwijken — want opzettelijk zal toch niemand zich blootstellen aan het gevaar van overrompeld en gedood te worden — en van wien straks de hoogste toewijding en het offer van het leven zal gevraagd worden!

die eene spoedige uitvoering verhinderen. Wij wijzen op het gemis van wegen, van posteriej of andere middelen van verkeer; op het gemis van intellectueele ontwikkeling en schaarsheid van personen, die schrijven en hunne denkbeelden schriftelijk met juistheid uiteen kunnen, waardoor wisseling van gedachten òf door persoonlijke ontmoeting òf door mondelinge boodschappen moet geschieden; op den tijd die daardoor verloren gaat; op de moeilijkheid om onder zulke omstandigheden velen tot eenstemmigheid te doen komen, vooral als het de beslissing eener netelige zaak betreft. In het onderwerpelijke geval kwam er ook nog bij, dat het volk geen of weinig leiders had, en ook weinig hoofden, die zich aan het gevaar van een beslissend initiatief durfden blootstellen. Men heeft dat kunnen zien aan den Panglima der XXVI Moekims, die zich stil hield toen hij bemerkte, dat hij in verdenking was gekomen.

Wij zelf hebben door een overmaat van voorzichtigheid de fout begaan niet onmiddellijk de gevraagde 8000 dollars toetseggen, daar toch geld, bij alle handelingen, de groote hefboom voor werkdadigheid is, en het in dit geval alleen de prikkel kon zijn om zich aan gevaren te wagen. De vrees van misleiden tot ullen worden en eene te groote begeerte tot toenadering aan den dag te leggen, hield ons terug dadelijk het eenige werkzame middel aantewenden, dat effect had kunnen hebben en ook anderen tot handelen had kunnen overhalen. Wij hebben het ons zelfs als eene fout aangerekend het niet gedaan te hebben. Ware er ook misleiding beoogd, het zou toch wel 8000 dollars verd worden geweest zijn, te weten in hoe ver op het woord en de oordeel der hoofden te rekenen was. Maar uit 'tgeen we vernamen, bleek dat we met oprechte bedoelingen te doen waren. Deze Panglima, de Imam van Tjade, de hoofden van de XXVI Moekims, ze waren allen in verdenking met ons te houden omdat zij zich, in de vergaderingen der hoofden, altijd tegen voortzetten van den oorlog verklaarden.

voor zoover den tijd betreft, dien we zelf met de hoofden te Atjeh doorbrachten. Hoezeer we zelf met ongeduld

naar een spoediger uitkomst verlangden, wisten we toch dat sneller afdoening niet te wachten was, en veel aan den tijd moest worden overgelaten. Of het maanden of jaren zoude duren, konden wij met geen mogelijkheid gissen. Wij moesten ons tevreden stellen den weg te hebben gebaad.

Later heeft men dien echter verlaten, als men althans den kapitein BOREL gelooven mag. „De kolonel PEL, zegt hij, „brak geheel met het vroeger gehuldigde stelsel en volgde eenvoudig de gedragslijn, die hem door het gezond verstand werd aangewezen.” (blz. 281) en verder: „Er werd niet langer om de toenadering der bevolking als het ware *gebedeld*”. Het gezond verstand van den kapitein BOREL is het onze niet; wij kunnen daarom niet beamen, dat het breken met het vroeger gehuldigde stelsel door het gezond verstand was aangewezen. Ook zouden wij geen onvoorwaardelijk geloof in zijne bewering durven stellen, als ons uit de kennismeming van al de rapporten over Atjeh, tot November 1876, niet gebleken was, dat inderdaad daarin geen enkel blijk van poging voorkwam om de aanraking met de beter gezinde bevolking te onderhouden en ze tot het aannemen onzer souvereiniteit overtehalen.

Het was trouwens ook onmogelijk geworden, want met het vroeger gehuldigd stelsel was werkelijk gebroken. „Het onop houdelijk doen schieten door de artillerie te Kotta Radja en de verschillende posten op de omliggende kampongs of plaatsen waar zich vermoedelijk vijanden ophiielden”, gelijk de kapitein BOREL met welgevallen verkondigt, „het voeren van den oorlog niet meer met proclamatiën, maar met de wapenen in de hand, terwijl onze granaten wijd en zijd verkondigden, dat we door het recht van den sterkste over Atjeh *wilden* heerschen”, verklaart volkomen waarom de toenadering, die door een groote partij verlangd werd, onmogelijk is geworden. Door geen politieke tact, geen menschenkunde aan den dag te leggen, door ruwweg *allen* en zonder onderscheid, vredesgezinden en anderen, als vijanden te behandelen, stootte men de eersten van zich af en dwong men ze zich bij de anderen aantesluiten. Het was

wat de oorlogszuchtigen verlangden; het waren hunne kaarten, die men speelde.

„Dat we door het recht van den sterkste *wilden* heerschen"! zegt de kapitein BOREL, het woord *wilden* in gespatieerde letters schrijvende. Is dat iets anders dan eene ergerlijke, door de feiten gelogenstrafte grootspraak? Zijn boek zag het licht in het einde van het jaar 1878, toen eene ondervinding van vier jaren de onjuistheid dier grootspraak had geleerd, en we nog nergens in Groot-Atjeh feitelijk heerschten. In Juni 1878 konden we niet eens den weg van Kedong Badak naar Boekit Sebong, ongeveer drie kilometers lang, door de bevolking doen aanleggen, en zag de militaire genie zich verplicht dien aan eene Chineesche kongsie voor f 116.000 uittebesteden, hetgeen gelijk staat met een loon van f 1.25 per M³, waarvoor op Java in dagloon of bij taak f 0.25 wordt betaald.

Er zijn lieden wier gezond verstand zoo stijf en verstokt is, dat ze zich niet eens door de kracht der feiten laten overtuigen.

Naast de hiervoren vermelde gunstige berichten ontvingen we ook andere van tegenovergestelden aard. Hier en gindsch werden versterkingen aangelegd, vergaderingen gehouden, onder eede beloften afgelegd en, door het slachten van buffels en het houden van maaltijden bekrachtigd, om den oorlog onverpoosd doortezetten. De radja van Pedir werd steeds onder de vijandig gezinde hoofden genoemd, dat wellicht niet waar was, maar zoo het waar was, door de later gevolgde onderwerping toont welk gezag aan die plechtige eeden mag worden toegekend. *) Ge-

---

*) De meeste hoofden, die van Pedir, Rigas, Patch en anderen hebben zich door eeden verbonden de souvereiniteit van Nederland niet te erkennen. Doch weinig meer dan een jaar daarna hadden zij de eeden vergeten en de souvereiniteit erkend. Die van Patch in 1874, die van Rigas in 1875, die van Pedir in 1876, na reeds in 1874 gewankeld te hebben. Van de anderen de helft reeds in 1874. Zoodra het eigenbelang spreekt worden de eeden vergeten. Wij moeten daarom herhalen, het was eene droevigé politiek meer van het ruwe geweld, dan van de overreding te wachten.

durig werden we verwittigd van aanvallen die gedaan zouden worden, eens zelfs door 20.000 man. Dit verontrustte ons echter niet. Wij waren op de verdediging onzer positie goed voorbereid en sloegen geen geloof aan die geruchten. Wij wisten immers dat er eene oorlogsgezinde partij was. Wij wisten dat deze er zich op toeleggen moest om ons te verontrusten, het volk in agitatie en angst te houden en veel misbaar te maken. Wij wisten, dat het hare zaak was ons te provoceeren tot onvoorzichtige stappen, ons te belemmeren en tot vertraging te noodzaken in onze werkzaamheden van vestiging. Wij wisten dat al dat misbaar slechts schijn was en van een aanval niets komen zou. Tot 11 April bleef hij dan ook weg. *)

Den 21^{en} Februari ging de kolonel PEL, toen reeds bestemd om het kommando over de achterblijvende bezetting te voeren, met zijnen staf en de korpsen zijner brigade, over naar Kotta Radja, met opdracht om over de werkzaamheden aldaar toezicht te houden, en voorts alles te doen uitvoeren, wat hem blijken zoude voor de defensie noodig te zijn, of daartoe voorstellen te doen.

Wij constateeren dit, omdat de kapitein BOREL, denkende weder een goed middel van aanval tegen ons gevonden te hebben, al wat hij over den onvolledigen toestand der defensie van den Kraton zegt, eigenlijk tegen den kolonel PEL heeft gericht. Deze kan zich echter niet meer verdedigen, daarom zullen wij het voor hem doen.

Het armeerden en in staat van verdediging stellen van sterkten behoort tot de werkzaamheden der artillerie en genie. Wij zeggen niets nieuws, als wij verklaren dat de chefs dier wapens, de luitenant-kolonel der artillerie H. G. BOUMESTER en de

---

*) Na de verovering van Singkel hadden dezelfde geruchten plaats, die onder de bevolking en bezetting de onrust gaande hielden. Wij noodigden toen den civielen gezaghebber uit geene spionnen meer op kondechap te zenden. Toen namen de verontrustende berichten en met deze de onrust in de vestiging een einde.

majoor der genie G. E. L. VAN ZUIJLEN, te kundig en te goed op de hoogte van hunne taak waren om de flaters te hebben begaan waarvan de kapitein BOREL spreekt.

Die beide chefs hadden dus de voorstellen, voor de profileering en armeering der sterkte te doen. Daarvoor moesten zij onderzoeken welke de rol zou zijn, die de sterkte in verschillende eventualiteiten zoude hebben te vervullen, zoo niet dadelijk dan wellicht later, — in andere woorden nategaan wat ze te verdedigen en wat ze te beveiligen had. Zulke voorstellen worden altijd, na grondig plaatselijk onderzoek, in gemeen overleg ontworpen. Hierbij zal ook wel de kommandant der vesting-artillerie niet ongehoord zijn gebleven, terwijl in de meeste gevallen ook andere officieren der beide wapens, 'tzij met de opmeting, 'tzij met de uitvoering belast, ook nog gelegenheid vinden hun gevoelen te zeggen of op leemten of verzuimen de aandacht te vestigen. Vermoedelijk zal zij ook aan den kapitein BOREL niet ontbroken hebben. Zeer zeker zal mede de kolonel PËL, als directe en meest belanghebbende, wel zijn geraadpleegd. Kortom de voorstellen worden niet in het geheim ontworpen, en de loop van zaken laat gelegenheid genoeg toe om op verzuimen oplettend te maken. Daarna aan de goedkeuring van den Opperbevelhebber onderworpen, komen zij nog onder menig critisch oog, zooals de chef van den staf en eenige zijner officieren, den tweeden bevelhebber, die elk hunne gedachten daarover kunnen zeggen, als er iets optemerken valt. Dat die allen gefaald, en de kapitein BOREL alleen juist geoordeeld, zouden hebben, is toch niet te denken.

De kapitein BOREL critiseert vooral de krachtige wapening der noorder- en westerfacen, waarvoor aan de oude wallen eene profileering en een Europeesch aanzien zijn gegeven, die hij een onnoodige arbeid noemt, omdat die facen, volkomen stormvrij, toch wel niet andermaal aan een beleg zouden zijn blootgesteld. Een beleg zeker niet. Maar het is ook niet daarvoor, dat er kanon op die facen geplaatst is, en de oude overtollige zware wallen, naar Europeesche wijze geprofileerd

zijn, maar om aarde te bekomen voor het ophoogen der lagere deelen van de binnenruimte; om goede en gemakkelijke gemeenschap op de wallen te bekomen, en tevens goede geschutstellingen en banketten voor de infanterie. Het kanon op die facen was noodig om het noordelijke terrein tot Penajoeng en verder, de rivier en het open terrein, in de richting van west en noordwest, te bestrijken. Wie kan vooraf weten waar eene sterkte zal worden aangevallen? De bewering, dat een aanval alleen van de zuid of oost te wachten was, omdat die facen naar de zijde van den vijand gekeerd zijn, vinden wij vrij belachelijk, wanneer het eene versterking van zoo betrekkelijk geringen omvang betreft als de Kraton, en de vijand in alle richtingen vrije gemeenschap met het binnenland heeft. Wij meenen dat een aanval te wachten is waar de meeste kans is om zich te ontwikkelen, en dat was ten westen en noordwesten van den Kraton. Hier was echter het oogmerk om de gemeenschap van den Kraton, in die richtingen, altijd open te kunnen houden.

De zuidelijke en oostelijke facen waren, door den 4 à 5 meters dikken ondoordringbaren aanplant van bamboedoerie (doornbamboe), voorafgegaan door eene 3 à 4 meters diepe gracht, waarvan het water door eene afdamming bij Pakan Atjeh op behoorlijk peil te houden was, en een vóórliggenden moerassigen bodem, nog stormvrijer dan de andere facen en behoeften daarom niet met kanon bewapend te worden *) Het kanon, dat er later in batterij gebracht is, is er niet met defensieve maar agressieve bedoelingen opgesteld. Ware dat het geval niet geweest, dan hadden men er het gladzielskanon van 9 c. m. waarvan er 12 in de uitrusting waren, en dat een goed kartetsschot heeft, moeten

*) De lezers die met de Indische krijgsgeschiedenis bekend zijn, weten hoe lang de belegering van Bondjol geduurd heeft. Deze kampong, aan eene zijde tegen een berg aangeleund, had op de drie andere zijden tot afsluiting een lage wal met bamboedoerie aanplanting op ver na niet zoo dik als die van den Kraton. Het lage relief der borstwering dat aan de zuiderface gelaten was, is een bewijs van stormvrijheid aan die zijde en het ondoordringbare van het voorliggende terrein.

plaatsen. Hoe men, op eenvoudige wijze, het schieten van geweerkogels over de lage borstwering in den Kraton, had kunnen voorkomen, hebben wij in het vorige hoofdstuk gezegd.

Wij meenen de juistheid der armeerung en de verdere maatregelen tot het in staat van verdediging stellen van Kotta Radja, zooals zij feitelijk hebben plaats gehad, genoeg in het licht te hebben gesteld om ze te kunnen rechtvaardigen. Wij hebben toch doen uitkomen, dat niemand, zooals de omstandigheden zich toen voordeden, aan een ander beginsel de voorkeur heeft gegeven, noch de chefs der beide betrokkene wapens die het voorstel deden, noch de kolonel PÆL, noch de chefs der artillerie en genie, die bestemd waren om deel uittemaken van de vaste bezetting, noch eindelijk een der hoofdofficieren van de in Kotta Radja gelegerde bataillons. Wij meenen dan ook, dat de armeerung en andere maatregelen in algemeenen zin goed waren, en dat die, welke ter aanvulling zijn noodig geacht, toen de vijand, na het vertrek der hoofdmacht, agressiever optrad, zich hadden kunnen bepalen tot de eenvoudige werken, die wij in het vorige hoofdstuk hebben aangegeven.

In 't algemeen gaan onze officieren niet genoeg te leer om het goede overtenemen wat zij bij de tegenpartij vinden. Wij zijn het niet eens met hen, die aan onze versterkingen in Indie, te doen hebbende met Inlandsche vijanden, steeds een ruim uitzicht willen geven. De moeilijkheden die wij en ook de eerste expeditie ondervonden hebben om den Kraton te verkennen, hem te naderen, ja zijne ligging te ontdekken, bewijzen dat het gewas, die eene versterking aan het gezicht van buiten onttrekt, voor de verdediging niet nadeelig is. Maar, beweert men, men kan dan zoo licht bekropen worden. Wij antwoorden, dat bij donkere nacht, als niets den donkerkleurigen Inlander van de omringende voorwerpen onderscheidt, het bekruipen tot aan den rand der contrescarpe gemakkelijker is, dan wanneer daar eenige gewassen staan, die door hun geritsel het naderen der bekruiers verraden. Men behoeft ook de struiken zoo hoog niet te doen opschieten, dat er niet over heen te zien

is. Op een paar meters boven het maaiveld, achten wij dichte struiken, vooral bamboedoerie aanplantingen, op berm of contrescarpe een voortreffelijk middel om naakte Inlanders tegen te houden, dat, naar onze meening, niet weggeruimd diende te worden.

VIII.

DE VUURTOREN OP HET EILAND BRAS. — VERKENNING VAN MARAKSA. — BOMBARDEMENT DER VI MOEKIMS DOOR DE ZEEMACHT. — DE UITSLAG DER DIPLOMATIEKE ZENDING VAN DE MARITIEME STATIONSKOMMANDANTEN. DE ONDERHANDELINGEN MET GIGHEN. — DE RADJA BANDHARA. — DE AANVAL DER ATJEHERS OP 11 APRIL. HET NADEELIGE GEVECHT VAN 16 APRIL. — HET VERTREK DER HOOFDMACHT. — VERGELIJKING DER ACHTERGEBLEVEN BEZETTING MET DIE VAN SUMATRA'S WESTKUST. — RÉSUMÉ.

Onderwijl de werkzaamheden voor de vestiging aan den wal vorderden, werden verkenningen voor maritieme doeleinden gedaan en wel op het eiland Bras, voor het oprichten van een steenkolen depôt en een vuurtoren, tot verlichting van de Bengalen passage. *)

De onderzoekingen voor het oprichten van steenkolenloodsen hadden plaats onder leiding van den kapitein-luitenant ter zee

---

*) De namen Poeloe Nassi en Bras zijn bij de inboorlingen niet bekend. Het westelijke deel van Poeloe Nassi heet: Passir Djawing, het oostelijke: Telok Lanting. Van Poeloe Bras heet het zuidelijke deel: Oeleh Paja en het noordelijke Rinon. Oeleh Paja sorteert onder Maraksa en de andere deelen onder VI Moekims (TOEKOE NANTA). Poeloe Way behoort onder XXVI Moekims; het is vrij goed bevolkt en staat onder bestuur van TOEKOE NJA AGAH, gelar TOEKOE OEDJONG HAROEN. Er wordt veel padie verbouwd.

W. F. L. DE VRIESE, kommandant van Z. M. stoomschip *Koopman*. Hij vond eene geschikte plaats aan de oostkust van het eiland in de Lambalei-baai, waarover hij een gunstig rapport uitbracht, gedagteekend 14 Maart 1874 N°. 45. Het gevolg was, dat reeds de volgende maand op den 16^{en} April, het particuliere stoomschip *Holland*, met den bouwkundigen den heer VAN DONGEN en de noodige bouwmaterialen voor de oprichting van vier loodsen, tot berging der steenkolen en het verblijf van het administratief en bewakingspersoneel, in de baai ankerde.

Voor de verkenning van het emplacement voor den vuurtoren benoemden wij onzen adjudant, den luitenant ter zee 1^e klasse C. J. MARINKELLE, in commissie, die zich den 14^{en} April, vergezeld van de heeren VON SCHOULER en FRITS, van de opnemingsbrigade tot het doen van opnemingen, den Arabier ALI BAHANAN, als gids en tolk, en tien bannelingen, voor het openkappen van het zwaar begroeide bergterrein, derwaarts begaf.

Sedert het openstellen van het Suez-kanaal en het toenemen der stoomvaart, is de weg naar China en den Aziatischen Archipel, van de straat Sunda naar en door de straat Malakka verlegd. Meer dan eenig ander punt, wellicht, in de oostelijke vaarwaters, is in de straat Malakka eene behoorlijke verlichting noodig, om er bij nacht eene veiligen weg te vinden. De Engelsche en Nederlandsche Regeeringen hebben daarvoor het noodige gedaan, maar een voornaam punt bleef duister. Het was de ingang van de Bengalen-passage, ten noord-westen van Atjeh-hoofd, de eerste landverkenning, die de schepen aantreffen, na het verlaten van Pointe de Galle (Ceylon). De Nederlandsch-Indische Regeering was bij den Sultan van Atjeh officieus werkzaam geweest om in die leemte te voorzien, doch had, naar het schijnt, geen willig oor gevonden. Blijkens de nota, immers, die de Minister van Koloniën, over de betrekkingen van Nederland tot het rijk van Atjeh sinds 1824, voor de leden der Staten-Generaal heeft doen opmaken, werd aan Z. M. stoomschip *Djambi*, in de maand Maart 1872, reeds voor de

tweede maal een onderzoek opgedragen. *) Er had dus van de zijde der Nederlandsch-Indische Regeering geen verzuim plaats gehad. Maar de Regeeringen, die in de veilige vaart door straat Malakka belang stelden, waren met dat negatieve resultaat niet bevredigd. De mogelijkheid van verwickelingen, door deze eenvoudige zaak, was dan ook niet geheel denkbeeldig. Het volgende zal dit duidelijk maken.

In 1870 stoomde een der schoone schepen der „Messageries Impériales” — het was vóór den val van het Keizerrijk — van Singapore naar Marseille, dicht langs de noordkust van Sumatra. De lucht was betrokken, het weder mistig, het uitzicht belemmerd. Men had moeite het kleine lage eiland Boeroe te verkennen, dat vrij lastig vóór den oostelijken ingang der Bengalen-passage ligt. Een der passagiers, een onzer Indische rechterlijke ambtenaren, trachtte, over de verschansing heen ziende iets te ontdekken van het vermaarde Atjeh, waar de Gebroeders HOUTMAN het eerst handelsbetrekkingen openden en de eene op verradelijke wijze den dood vond, de andere eene langdurige gevangenschap onderging. De kommandeerende zee-officier voegde den passagier de volgende woorden toe. §) „Weet gij wel, Mijnheer, dat Nederland wel eens door Atjeh in moeilijkheden zou kunnen komen? — Hoezoo? vroeg deze. — Wel, was het antwoord, het is hier een moeilijk vaarwater, en bereids tweemaal heeft ons Gouvernement zich aan het Nederlandsche gewend om voor de Bengalen-passage verlichting te bekomen, doch vruchteloos. Nu is de directie der „Messageries” op het denkbeeld gekomen om van den Sultan een stuk grond, of een der eilanden te koopen, ten einde er een vuurtoren op te plaatsen. Als eenmaal onze vlag in het noorden van Sumatra waaien zal, voegde hij er bij, zou dat wel eens van wijde gevolgen kunnen zijn.”

*) Bladz. 58 der uitgave van de Gebroeders VAN CLEEF.

§) De Fransche Regeering, die aan de „Messageries” aanzienlijke subsidiën geeft, heeft voor zich het recht bedongen, de schepen door een officier der rijksmacht te doen kommandeeren.

naar een spoediger uitkomst verlangden, wisten we toch dat sneller afdoening niet te wachten was, en veel aan den tijd moest worden overgelaten. Of het maanden of jaren zoude duren, konden wij met geen mogelijkheid gissen. Wij moesten ons tevreden stellen den weg te hebben gebaad.

Later heeft men dien echter verlaten, als men althans den kapitein BOREL gelooven mag. „De kolonel PEL, zegt hij, „brak geheel met het vroeger gehuldigde stelsel en volgde eenvoudig de gedragslijn, die hem door het gezond verstand werd aangewezen.” (blz. 281) en verder: „Er werd niet langer om de toenadering der bevolking als het ware *gebedeld*”. Het gezond verstand van den kapitein BOREL is het onze niet; wij kunnen daarom niet beamen, dat het breken met het vroeger gehuldigde stelsel door het gezond verstand was aangewezen. Ook zouden wij geen onvoorwaardelijk geloof in zijne bewering durven stellen, als ons uit de kennisneming van al de rapporten over Atjeh, tot November 1876, niet gebleken was dat inderdaad daarin geen enkel blijk van poging voorkwam om de aanraking met de beter gezinde bevolking te onderhouden en ze tot het aannemen onzer souvereiniteit overtahalen.

Het was trouwens ook onmogelijk geworden, want met het vroeger gehuldigd stelsel was werkelijk gebroken. „Het onhouddelijk doen schieten door de artillerie te Kotta Radja en de verschillende posten op de omliggende kampongs of plaatsen waar zich vermoedelijk vijanden ophiielden”, gelijk de kapitein BOREL met welgevallen verkondigt, „het voeren van den oorlog niet meer met proclamatiën, maar met de wapenen in de hand, terwijl onze granaten wijd en zijd verkondigden, dat we door het recht van den sterkste over Atjeh *wilden* heerschen”, verklaart volkomen waarom de toenadering, die door een groote partij verlangd werd, onmogelijk is geworden. Door geen politieke tact, geen menschenkunde aan den dag te leggen, door ruwweg *allen* en zonder onderscheid, vredesgezinden en anderen, als vijanden te behandelen, stootte men de eersten van zich af en dwong men ze zich bij de anderen aantesluiten. Het was

wat de oorlogszuchtigen verlangden; het waren hunne kaarten, die men speelde.

„Dat we door het recht van den sterkste *wilden* heerschen"! zegt de kapitein BOREL, het woord *wilden* in gespatieerde letters schrijvende. Is dat iets anders dan eene ergerlijke, door de feiten gelogenstrafte grootspraak? Zijn boek zag het licht in het einde van het jaar 1878, toen eene ondervinding van vier jaren de onjuistheid dier grootspraak had geleerd, en we nog nergens in Groot-Atjeh feitelijk heerschten. In Juni 1878 konden we niet eens den weg van Kedong Badak naar Boekit Sebong, ongeveer drie kilometers lang, door de bevolking doen aanleggen, en zag de militaire genie zich verplicht dien aan eene Chineesche kongsie voor f 116.000 uittebesteden, hetgeen gelijk staat met een loon van f 1.25 per M³, waarvoor op Java in dagloon of bij taak f 0.25 wordt betaald.

Er zijn lieden wier gezond verstand zoo stijf en verstokt is, dat ze zich niet eens door de kracht der feiten laten overtuigen.

Naast de hiervoren vermelde gunstige berichten ontvingen we ook andere van tegenovergestelden aard. Hier en gindsch werden versterkingen aangelegd, vergaderingen gehouden, onder eede beloften afgelegd en, door het slachten van buffels en het houden van maaltijden bekrachtigd, om den oorlog onverpoosd doortezetten. De radja van Pedir werd steeds onder de vijandig gezinde hoofden genoemd, dat wellicht niet waar was, maar zoo het waar was, door de later gevolgde onderwerping toont welk gezag aan die plechtige eeden mag worden toegekend. *) Ge-

---

*) De meeste hoofden, die van Pedir, Rigas, Patch en anderen hebben zich door eeden verbonden de souvereiniteit van Nederland niet te erkennen. Doch weinig meer dan een jaar daarna hadden zij de eeden vergeten en de souvereiniteit erkend. Die van Patch in 1874, die van Rigas in 1875, die van Pedir in 1876, na reeds in 1874 gewankeld te hebben. Van de anderen de helft reeds in 1874. Zoodra het eigenbelang spreekt worden de eeden vergeten. Wij moeten daarom herhalen, het was eene droevige politiek meer van het ruwe geweld, dan van de overreding te wachten.

durig werden we verwittigd van aanvallen die gedaan zouden worden, eens zelfs door 20.000 man. Dit verontrustte ons echter niet. Wij waren op de verdediging onzer positie goed voorbereid en sloegen geen geloof aan die geruchten. Wij wisten immers dat er eene oorlogsgezinde partij was. Wij wisten dat deze er zich op toeleggen moest om ons te verontrusten, het volk in agitatie en angst te houden en veel misbaar te maken. Wij wisten, dat het hare zaak was ons te provoceeren tot onvoorzichtige stappen, ons te belemmeren en tot vertraging te noodzaken in onze werkzaamheden van vestiging. Wij wisten dat al dat misbaar slechts schijn was en van een aanval niets komen zou. Tot 11 April bleef hij dan ook weg. *)

Den 21^{en} Februari ging de kolonel PEL, toen reeds bestemd om het kommando over de achterblijvende bezetting te voeren, met zijnen staf en de korpsen zijner brigade, over naar Kotta Radja, met opdracht om over de werkzaamheden aldaar toezicht te houden, en voorts alles te doen uitvoeren, wat hem blijken zoude voor de defensie noodig te zijn, of daartoe voorstellen te doen.

Wij constateeren dit, omdat de kapitein BORSEL, denkende weder een goed middel van aanval tegen ons gevonden te hebben, al wat hij over den onvolledigen toestand der defensie aan den Kraton zegt, eigenlijk tegen den kolonel PEL heeft gericht. Deze kan zich echter niet meer verdedigen, daarom zullen wij het voor hem doen.

Het armeerden en in staat van verdediging stellen van sterkten behoort tot de werkzaamheden der artillerie en genie. Wij zeggen niets nieuws, als wij verklaren dat de chefs dier wapens, de luitenant-kolonel der artillerie H. G. BOUMESTER en de

---

*) Na de verovering van Singkel hadden dezelfde geruchten plaats, die onder de bevolking en bezetting de onrust gaande hielden. Wij noodigden toen den civielen gezaghebber uit geene spionnen meer op kondschap te zenden. Toen namen de verontrustende berichten en met deze de onrust in de vestiging een einde.

majoor der genie G. E. L. VAN ZUIJLEN, te kundig en te goed op de hoogte van hunne taak waren om de flaters te hebben begaan waarvan de kapitein BOREL spreekt.

Die beide chefs hadden dus de voorstellen, voor de profileering en armeerung der sterkte te doen. Daarvoor moesten zij onderzoeken welke de rol zou zijn, die de sterkte in verschillende eventualiteiten zoude hebben te vervullen, zoo niet dadelijk dan wellicht later, — in andere woorden nategaan wat ze te verdedigen en wat ze te beveiligen had. Zulke voorstellen worden altijd, na grondig plaatselijk onderzoek, in gemeen overleg ontworpen. Hierbij zal ook wel de kommandant der vesting-artillerie niet ongehoord zijn gebleven, terwijl in de meeste gevallen ook andere officieren der beide wapens, 'tzij met de opmeting, 'tzij met de uitvoering belast, ook nog gelegenheid vinden hun gevoelen te zeggen of op leemten of verzuimen de aandacht te vestigen. Vermoedelijk zal zij ook aan den kapitein BOREL niet ontbroken hebben. Zeer zeker zal mede de kolonel PEL, als directe en meest belanghebbende, wel zijn geraadpleegd. Kortom de voorstellen worden niet in het geheim ontworpen, en de loop van zaken laat gelegenheid genoeg toe om op verzuimen oplettend te maken. Daarna aan de goedkeuring van den Opperbevelhebber onderworpen, komen zij nog onder menig critisch oog, zooals de chef van den staf en eenige zijner officieren, den tweeden bevelhebber, die elk hunne gedachten daarover kunnen zeggen, als er iets optemerkten valt. Dat die allen gefaald, en de kapitein BOREL alleen juist geoordeeld, zouden hebben, is toch niet te denken.

De kapitein BOREL critiseert vooral de krachtige wapening der noorder- en westerfacen, waarvoor aan de oude wallen eene profileering en een Europeesch aanzien zijn gegeven, die hij een onnoodige arbeid noemt, omdat die facen, volkomen stormvrij, toch wel niet andermaal aan een beleg zouden zijn blootgesteld. Een beleg zeker niet. Maar het is ook niet daarvoor, dat er kanon op die facen geplaatst is, en de oude overtollige zware wallen, naar Europeesche wijze geprofileerd

en zijne onderwerping aan het Nederlandsche Gouvernement kennis te geven. Hem werd geantwoord, dat zijne onderwerping was aangenomen, en hem, na de teekening der akte van soevereiniteitserkenning, eene aanstelling als hoofd zijner onderhoorigheid zou worden gezonden.

Er waren nu reeds drie staatjes, Lepong, Noq en Tenom, die zuivere Atjehsche nederzettingen waren, in onderwerping gekomen. Wij zagen daarin het bewijs, dat zij de voortzetting van den oorlog niet in hun belang vonden.

Aan TOEKOE NANTA, die zich op dubbelzinnige wijze, vooral tegen TOEKOE NEQ, vijandig bleef gedragen werd een ultimatum gesteld, waarna zijne moekims gebombardeerd zouden worden als hij aan de eischen niet voldeed. Hij liet den tijd voorbijgaan, zonder aan de eischen te voldoen, waarna op den 25^{en} en 26^{en} Maart het bombardement door de zeemacht plaats had. Het gaf niet de verlangde gevolgen. Wij hadden dit verwacht, maar gaven tot het bombardement bevel om te voldoen aan het verlangen van onzen bondgenoot. De kampongs Sabang, Lamara en Lamteh leden daarbij het meest. Zeven huizen en een mendersa geraakten in brand, een vrouw werd gedood, een andere gewond, terwijl de IMAM SAMAK van Lamtengah, die wellicht wel wat verdiend had, er een arm door verbrijzeld bekwam. Maar TOEKOE TJHIK LAMNGA en TOEKOE NANTA, de hoofdschuldigen, ontkwamen het gevaar dat hen dreigde door zich in een bomvrij hol te verschuilen. Het is altijd hetzelfde. De schuldigen ontsnappen, de onschuldigen worden getroffen.

In den loop der maand Maart kwamen onze wakkere maritieme stationskommandanten bericht brengen van den uitslag hunner diplomatieke zending naar de West-, Noord- en Oostkust.

Dat bij verschillende staten geen gewillig oor gevonden was, bevreesde ons niet en was verwacht. Men doet in geen oogwenk afstand van eene eeuwen oude nationaliteit, vooral niet als men Oosterling is en nog meer dan de Westerling rekt op den invloed van den tijd en op de hulp van Allah. Bijna overal

ondervonden de stationskommandanten, dat aan de verovering van den Kraton en de nederlaag der Atjehers in 't algemeen weinig geloof werd geslagen. Dit verklaart waarom de hoofden der meest vijandige onderhoorigheden uitstel vroegen om zich te beraden. Voor hen was het inderdaad moeilijk, zoo niet onmogelijk, dadelijk eene beslissing te nemen, te meer wijl zij in 't algemeen geen groot gezag uitoefenen en zij van hunne democratischgezinde onderhoorigen zeer afhankelijk zijn.

Dit in aanmerking nemende, waren er vele redenen om met den verkregen uitslag tevreden te zijn. Het was een begin, een eerste stap, die ongetwijfeld door meerdere zoude gevolgd worden, aangezien de voortgezette blokkade voor de welvaart zeer nadeelig was, en het aannemen der souvereiniteit van Nederland in alle opzichten voordeelig was voor bestuurders en onderhoorigen. Er was slechts tijd noodig om dat in de overtuiging van het volk veld te doen winnen.

Ziehier hoe de uitslag was:

Aan de Westkust. De radja van Malaboe, wiens gebied zich noordelijk tot Waylah uitstrekt, en de radja's der staten tusschen Malaboe en Troemon gelegen, verklaarden zich dadelijk tot de onderwerping bereid, maar meenden aanvankelijk de hun voorgelegde verklaringen niet te mogen teekenen, alvorens zich verstaan te hebben met den radja van Troemon, die hun had geraden zich aan hem te onderwerpen, opdat hij hunne gezamenlijke onderwerping aan het Gouvernement kon aanbieden. De kommandant van het *Metalen Kruis* overtuigde hen echter spoedig dat zij de tusschenkomst van den radja van Troemon niet behoeften, waarna allen de verklaring teekenden. Malaboe verzocht, evenals Troemon, een eigen vlag te mogen blijven voeren, welk verzoek aan den Regeerings-Commissaris werd overgebracht.

Met Tenom, benoorden Waylah, kon men wegens de branding geen communicatie hebben. Dit staatje had zich, zooals hierboven gezegd is, reeds onderworpen. Voor Rigas gekomen, zond de kommandant van het *Metalen Kruis* een inlander met zijn brief

aan den wal. De radja en de Oeloebalangs waren te Atjeh, maar een bloedverwant van den radja schreef op den hem geadresseerden brief een zoo ongepast antwoord, dat de kommandant eene bestraffing, ten rechte, noodig achtte, weshalve hij veertig granaten in de kampong liet werpen. De radja, later bericht hiervan ontvangende, heeft het gedrag van zijnen plaatsvervanger afgekeurd en daarvoor verschooning aangeboden. Vermits vernomen werd, dat Patti en Telok-kroet even vijandiggezind waren als Rigas, werd het onnoodig geacht die plaatsen aan te doen. Loöng en Lepong hadden zich, evenals Noq en Tenom, bereids bij de autoriteiten te Atjeh onderworpen.

Naar aanleiding van het verzoek van den radja van Malaboe, om een eigen vlag te blijven voeren, schreven wij aan den radja van Troemon den brief te vinden in bijlaag A. Het is duidelijk dat de soevereiniteits-erkenning weinig beteekenis zoude hebben, indien aan deze en meer andere onderhoorigheden werd toegelaten een eigene vlag te voeren. Hier moest echter bij gebrek aan middelen van contrainte met eenigen tact te werk gegaan en middelen van overreding in de plaats gesteld worden. Wij konden ons ook niet ontveinzen, dat er voor de betrokken staten veel hardts in gelegen was om dadelijk, zonder eenige aarzeling, een andere vlag aantemen. Wij begrepen, dat ook hier de tijd en de overreding de beste weg waren om tot het doel te komen. Daarom schreven wij niet aan den radja van Malaboe, maar aan dien van Troemon, om door dezen het voorbeeld voor het aannemen der Nederlandsche vlag te doen geven. Hij voldeed daaraan, teekende eveneens de soevereiniteits-verklaring en nam de Nederlandsche vlag aan, hetgeen door Malaboe en de andere onderhoorigheden toen zonder tegenspraak gevolgd is.

Wij zijn dus aan de bemoeiingen van den radja van Troemon veel verschuldigd, en hoezeer dat onder de aandacht der Regeering en het Opperbestuur gebracht is, is hem daarvan nimmer eenigen blijk van waardering gegeven. Wij hadden hem voor eene belooning, die zijne eigenliefde prikkelen kon, en

hem tot een aan onze belangen verkleefden vasal maken zou, voorgedragen, n. l. de orde van den Nederlandschen Leeuw, die later aan den radja van Edi is toegekend. Wij achten echter dat de diensten, die de radja van Troemon ons bewees ruim zoo groot zijn, als die waarvan de radja van Edi blijken gaf, ofschoon we die daarom niet gering achten. De radja van Troemon echter bleef, zoo ver ons bekend is, onbeloond.

Aan de Noordkust. De radja van Gighen teekende de akten van onderwerping, hetgeen ook later de radja van Endjong deed, die eerst uitstel gevraagd had. De radja van Samalangan verklaarde zich tot onderwerping gezind, maar verzocht met het teekenen der verklaring te mogen wachten tot dat de hoofden van Groot-Atjeh die zouden hebben geteekend. De radjas van Telok Semawe en Pasangan verzochten uitstel van antwoord. Kloempang Doewa wenschte zich naar Pasangan te gedragen. In Merdoe en Pedir zeide men nog geen antwoord te kunnen geven omdat de hoofden naar Atjeh waren vertrokken voor de begrafenis van den Sultan. Ook aan deze kust werd het succes onzer wapenen nog zeer in twijfel getrokken. Hier dient in 't oog gehouden te worden, dat de staten van de Noordkust tot de zeer oude onderhoorigheden van Atjeh behooren, wier aansluiting bij eeuwen geteld wordt, terwijl die van West- en Oostkust latere nederzettingen zijn, waarvan sommige nog geen halve eeuw bestaan tellen, en deze zich meer dan de andere als onafhankelijke kolonien beschouwen.

Aan de Oostkust. De radjas van Edi, Soengei Raja, Kurtei en Pasei teekenden de verklaring. Die van Edi zond bovendien twee gezanten naar den Regeerings-Commissaris te Kotta Radja. Tamian maakte eenige moeilijkheden van ondergeschikten aard. De hoofden van dat landschap hadden bedenking tegen het Maleische woord „toendoeq” dat in de akte van erkenning voorkomt, hetgeen in algemeenen zin „onderwerpen” beteekent, maar ook „den nek buigen”; volgens hen kon dit woord slechts op eene onderwerping door de kracht der wapenen van toepassing zijn, en dat was met hen het geval niet, vermits hunne

onderwerping geheel vrijwillig was. De opgelegde dwang, middels de blokkade, maakt evenwel de juistheid hunner bewering wel wat twijfelachtig. Ook verlangden zij, dat in plaats van de Opperheerschappij van den Koning der Nederlanden, werd gesteld het woord „Sobat,” dat vriend beteekent en hoogstens in den zin van bondgenoot zou kunnen worden aangenomen. Aan dien eisch kon kwalijk worden voldaan, en toen hun dat door een brief werd duidelijk gemaakt, gaven zij toe. Wij vermelden dit om te toonen, dat met Oosterlingen de onderhandelingen niet vrij van moeilijkheden zijn. De radja van Simpang Olim vroeg zes maanden uitstel van antwoord, ten einde de zaak te kunnen overwegen met zijn Oeloebalanga, waarvan er een met zijn volk te Atjeh was. De radja van Perlaq vroeg drie maanden uitstel. Langsar weigerde de brieven in ontvangst te nemen. De kommandant van de *Timor* berichtte, dat ook aan de Oostkust nog niet algemeen geloofd werd aan de inneming van den Kraton, en dat velen meenden dat onze troepen Atjeh weder zouden moeten verlaten.

Het resultaat der pogingen om de onderhoorigheden tot onderwerping te brengen kan als volgt geresumeerd worden, uitgaande van Troemon aan de Westkust tot aan Tamian aan de Oostkust.

Onderworpen staten.	Niet onderworpen staten.
Van Troemon tot Waylah *)	Van Waylah tot Loöng.
Tenom.	
Noq.	
Loöng.	
Lepong.	
	Pedir.
Gighen.	
Endjoeng.	

*) Troemon, Poeloe Kajoe, Terbangan Besar, Tapat Toewan, Mukih, Laboan Hadji, Soesoeh en Malaboe zich uitstrekkende van Oedjong Radja tot Waylah.

Onderworpen staten.	Niet onderworpen staten.
. . . . .	Merdoe.
. . . . .	Samalangan.
. . . . .	Pasangan.
. . . . .	Kloempang Doewa.
. . . . .	Telok Semave.
Pasei.	. . . . .
Kurtei.	. . . . .
. . . . .	Simpang Olim.
Edi.	. . . . .
. . . . .	Perlaq.
Soengei Raja.	. . . . .
. . . . .	Langsar.
Tamian.	. . . . .

Ten einde de agressieve staatkunde te verdedigen, heeft men getracht de waarde dezer onderwerpingen te verkleinen door de bewering, dat „het een illusie was en de radja's voor verreweg het grootste deel de akten slechts teekenden om vrij handel te kunnen drijven, of de producten der niet onderworpen naburen te kunnen doorvoeren, maar niet met het doel om vriendschappelijke betrekkingen met het Nederlandsche gezag aanteknoopen.” *)

Zonderlinge redeneering, voorwaar. De blokkade was opgelegd om de kuststaten tot de erkenning der Nederlandsche souvereiniteit overtehalen. De blokkade als dwangmiddel bewerkte de onderwerping, evenals de kracht van wapenen 't zou gedaan hebben. Vrees voor beide moest tot hetzelfde effect leiden. Eigenbelang, niet vriendschap, was het motief der onderwerping en zal het, evenals het dit steeds was, wel blijven in onze transactien met Aziaten. Intusschen is het zeker, dat als vriendschap onzerzijds — en hiertoe kon het blokkade-

*) De Oud-Minister van Koloniën Mr. W. Baron VAN GOLTSTEIN, in het „Utrechtsch Dagblad” van 19 en 20 December 1876, in een opstel getiteld „Atjeh sedert April 1874.”

middel kwalijk worden gerekend — geen vriendschap hunnerzijds zou kunnen uitlokken, vijandschap en woest geweld onzerzijds, dit zeker nog veel minder kunnen doen. Wij hebben betere verwachtingen van eene vredelievende staatkunde en achten de bestreden redenering volkomen ongeschikt als verdedigingsmiddel voor de agressieve politiek. De redenering is bovendien onjuist, omdat verreweg het grootste gedeelte der onderworpen staten de akten teekenden, uit meerdere sympathie voor Nederland, zij 't dan ook uit eigenbelang geboren, dan voor den Atjehschen moederstaat. Dit was het geval met de staten aan de Westkust van Troemon tot Malaboe, die meereendeels Maleische vestigingen zijn en steeds vriendschappelijke betrekkingen met Sumatra's Westkust onderhielden, en zich nimmer geheel aan de Atjehsche staatkunde hebben aangesloten. Dit was ook het geval met Kurtei, Pasei en Edi, die reeds vóór het uitbreken van den oorlog verzocht hadden om in dezelfde verhouding tot Nederland te komen als Deli; dit was ook het geval met Tamian, dat door de Atjehsche bewoners van den rechter oever der rivier, onder Nederlandsche heerschappij gekomen, den beteren toestand der bevolking, staande onder de bescherming dier vlag, had leeren kennen.

Wij moeten nu een weinig van de chronologische orde afwijken om achtereenvolgens te vermelden wat met de onderwerping van Gighen heeft plaats gehad.

Toen van de onderwerping van dezen staat, een der grootste van al de onderhoorigheden, kennis werd gekregen, werd aanstonds aan den kommandant der *Citadel van Antwerpen* opgedragen om aan den radja eene akte uittereiken, door welke hij in zijne waardigheid erkend en bevestigd zoude worden. Op het voorbeeld van dien radja was, niet zonder reden, de hoop gebouwd, dat de bestuurders van andere staten het zouden volgen. Maar toen de *Citadel* weder voor Gighen gekomen was, deelde de radja den kommandant van het schip mede, dat de adat medebracht, dat bij het hijschen der nieuwe vlag aan de

Oeloebalangs een geschenk in geld gegeven werd. De kommandant kwam ons dat bericht dadelijk overbrengen.

Wij behoeven wel niet te zeggen, dat het eene groote teleurstelling was. De radja was wel is waar niet van gezindheid veranderd, maar de vordering eener niet onaanzienlijke som gelds maakte op ons een onaangenamen indruk. De motieven van den radja waren, dat hij van de goedkeuring zijner Oeloebalangs niet genoeg verzekerd was, om niet voor tegenstand bij het hijschen der vlag te vreezen. Hij achtte het daarom volstrekt noodig ze door geschenken te winnen, hetgeen, zeide hij, overeenkomstig de adat was. Hij vroeg daarvoor eene som van 15.000 dollars. Wij waren niet weinig met de zaak verlegen, en zagen spoedig in welke partij de kwaadwilligheid daarvan trekken zoude om de zaak in een scheef licht te stellen. Er moest echter spoedig eene beslissing genomen worden. Gighen is de belangrijkste der onderhoorige staten. Door een brief van den heer LAVINO, van den 10^{en} April, wisten wij dat de onderwerping van Gighen grooten indruk had gemaakt op de Atjehers te Pinang en dat hunne hostiliteit daardoor merkbaar afgenomen was. Wij mochten dus niet toelaten, dat de vlag niet geheschen werd. Om echter in deze netelige aangelegenheid ook de meening van andere autoriteiten te vernemen, belegden wij dadelijk eene vergadering met de Generaals VERSPIJCK en DE NEVE, den kolonel VAN GOGH, den kapitein-luitenant BINKES, den assitent-resident KROESEN, en onzen secretaris Mr. VAN DISSEL.

De aanwezigen erkenden, dat het niet zonder bezwaar voor de waardigheid van het Gouvernement was, om het hijschen der vlag als 't ware te koopen, minder om de zaak zelve dan om de werking naar buiten. Maar zij beaamden ook, dat de positie van den radja niet zonder moeilijkheden was, en hij licht in groote ongelegenheden kon geraken als hij zijne Oeloebalangs niet te vreden stelde. De bekende onhandelbaarheid van het volk mocht niet over het hoofd gezien worden. Indien ook al niet ontkend kon worden, dat het hijschen der vlag op deze

wijze verkregen, aan de waarde daarvan te kort deed: er moest ook worden toegegeven, dat het aannemen eener andere vlag, in de plaats van de eeuwen lang gevoerde, eene daad van zoo groot gewicht was, dat de weerzin van het volk om het zonder eenige vergoeding te doen wel te begrijpen was, en men onze vlag uit nevenconsideration niet aan belediging mocht blootstellen. Dit gevaar te ontgaan was wel eenig geld waard en zelfs meer dan de gevraagde som. De voortzetting van den oorlog was een zoo kostbare zaak, dat al wat kon bijdragen om de kansen der pacificatie te bespoedigen moest worden aangegrepen. Het handhaven der blokkade kostte, alleen aan steenkolen, f 80.000 's maands; wat die kosten kon verminderen werd dus eene bate voor de schatkist. Uit dien hoofde bestond er dus geen redelijke grond van bedenking om de gerezen moeilijkheid door het toestaan der gevraagde som uit den weg te ruimen. Het werd dus algemeen raadzaam geacht den kommandant der *Citadel van Antwerpen* naar Gighen te doen terugkeeren, en hem te machtigen den radja te kennen te geven, dat aan de juistheid zijner bewering, dat de soeverein die optreedt een geschenk aan de Oeloebalangs zou verschuldigd zijn, getwijfeld werd, en indien dit zoo ware toch in elk geval het geschenk zou dienen gegeven te worden door den radja, die de voordeelen van het opheffen der blokkade zal genieten; dat echter begrepen werd, dat de radja met zijne Oeloebalangs in oneenigheid zou kunnen komen, als hij, wellicht, door gebrek aan de middelen daartoe, het geschenk niet gaf, en hem uit dien hoofde de gevraagde som zou worden uitgekeerd, ten einde daarmede aan den dag te leggen, dat hij de bescherming van het Gouvernement genoot, in het vertrouwen, dat hij dan ook beter gevolg zou kunnen geven aan de aangegane verbindtenis om voor den vrede en rust in zijn land te waken, den handel, landbouw en de nijverheid te zullen bevorderen.

Volgens de bedoeling van eenigen der adviseurs, zou de som van 15.000 dollars slechts als een voorschot moeten verleend worden, dat terug zoude moeten worden gegeven, als de radja

in beteren toestand mocht verkeerem. Doch met deze restrictie konden wij ons niet vereenigen. Eenmaal tot de uitkeering besloten hebbende, vonden wij het waardiger ons zonder voorbehoud te executeeren en geene karigheid aan den dag te leggen.

Een door den assistent-resident KROESEN ingesteld onderzoek deed evenwel de vordering van den radja in een ander licht komen. Hij vernam van ALI BAHANAN, SIDI TAHIL en anderen, dat inderdaad het gebruik medebrengr, dat bij de optreding van een nieuwen Sultan deze aan de sagiehoofden een geschenk uitkeert, dat ongeveer 3000 dollars voor elk bedraagt, en ofschoon dit meer direct de hoofden der drie sagies aangaat, moest toch de vordering van Gighen in de bestaande omstandigheden, als op de adat gegrond beschouwd worden, en verviel daarvan het onbetamelijke. Wij besloten daarop onze beschikking te wijzigen, zooals uit den volgenden brief, gericht aan den Kommandant der maritieme middelen, blijkt:

L^a. Rt. geheim.

„Penajoeng, 14 April 1874.

„Ik heb de eer UHoogEdGestr. kennis te geven dat ik de beslissing op den 12^{en} dezer genomen in zoover gewijzigd heb, dat ik in plaats van den assistent-resident KROESEN, wiens bijstand ik niet wel ontberen kan, de eerste-luitenant M. SEGOV met den inlandschen tolk SIDI TAHIL aan den kommandant van Z. M. stoomschip *Citadel van Antwerpen* zal toevoegen. *)

„Wat het doel der zending zelf aangaat, acht ik het noodzakelijk, ook naar aanleiding van verkregene inlichtingen, mijne overwegingen nader uiteentzeten.

„De adat brengt mede dat de Sultan, bij gelegenheid zijner

---

*) In de conferentie van 12 April was besloten om den assistent-resident R. C. KROESEN voor het voeren der onderhandelingen aan den kapitein-luitenant BINKES toe te voegen. Maar nu het uitkeeren der „Pembrian Radja” geen punt van onzekerheid meer uitmaakte, was zijne tegenwoordigheid minder noodig.

verheffing op den troon, aan de Panglimas der drie sagies een geschenk doet van eenige thails goud, ongeveer tot eene waarde van 3000 dollars aan elken Panglima.

„Het is blijkbaar op deze gewoonte, dat de radja van Gighen doelt, bij zijn verzoek om 15.000-dollars ter gelegenheid van het hijschen der Nederlandsche vlag.

„Uit dat oogpunt beschouwd, vervalt derhalve het geopperde bezwaar, als zou het inwilligen van 's radjas verzoek onze nationale waardigheid in gevaar brengen.

„Tevens vervalt daarmee het denkbeeld om den radja de gevraagde som te leenen.

„In beginsel kan dus bij het hijschen der Nederlandsche vlag te Gighen een geschenk in geld worden aangeboden. Ik acht zulks wenschelijk, omdat allereerst op den voorgrond dient te worden gesteld, dat de onderhandelingen met Gighen tot een goed einde worden gebracht en dat de vlag op den bepaalden dag (23 April), of zooveel vroeger als mogelijk is, zal worden geheschen. Daarbij kan zoodanige handeling een verlokkelijken invloed hebben op de hoofden van Groot-Atjeh zelf, en wellicht eenigen hunner nopen om op dergelijke voorwaarden de wapenen nederteleggen.

„Het verzoek van den radja is nochtans als zóódanig niet voor dadelijke inwilliging vatbaar. Zulks zou een gevaarlijk antecedent daarstellen voor andere staatjes, en ook voor de hoofden van Gighen zelf, die later telkens met grooter eischen zouden komen, hetgeen behoort te worden vermeden.

„Een ander bezwaar tegen het verzoek van den radja is, dat hij zelf de grootheid van het geschenk heeft aangegeven, daargelaten nog, dat die som in vergelijking van hetgeen de Sultans hier plegen te geven, zeer overmatig kan geacht worden.

„Naar het gevoelen van met het volkskarakter bekende personen, heeft de radja slechts willen zien hoe ver hij met de „Kompanie" gaan kan, en zou hij zelf verwonderd zijn, wanneer zijn eisch zonder wijziging werd toegestaan.

„Met het oog op deze overweging zal het doelmatig zijn den

radja van Gighen op gepaste manier opmerkzaam te maken, dat het hijschen der Nederlandsche vlag in zijn land, als een onmiddellijk gevolg van de onlangs door hem afgelegde plechtige verklaring en van de daaruit voortgevloeide opheffing der blokkade, niet anders dan strekken kan tot voordeel van hem en zijne onderhoorigen;

„dat niet alleen zijne stelfstandigheid er door winnen zal een leenman van Nederland te zijn, in plaats van een vasal van Atjeh, maar dat ook door de bescherming van den machtigen staat, die hij er door verkrijgt, de welvaart en veiligheid van zijn volk zullen toenemen, zooals dit vooral blijkt in de landen, die onder de Nederlandsche heerschappij staan;

„dat het Nederlandsche Gouvernement hem ditmaal gaarne een geschenk wil aanbieden; vooreerst omdat hij verleden jaar blijken heeft gegeven van goede gezindheid, en thans aan die gedragslijn beantwoordende, de eerste op de Noordkust tot het Gouvernement is toegetreden; en ten tweeden om een feitelijk bewijs te geven aan de geheele bevolking, dat 't het Gouvernement ernst is met de verklaring, dat aan de traditioneele instellingen geenerlei afbreuk zal worden gedaan;

„dat het Gouvernement daarom van voornemen is, bij gelegenheid van het hijschen der vlag, evenals vroeger de Sultans van Atjeh in Groot-Atjeh deden, ook een geschenk „Pembrian Radja” te geven te meer omdat hij en zijne Oeloebalangs daardoor beter in staat zullen zijn om den vrede in het land van Gighen te bewaren, maar dat het een „Pembrian” is en moet blijven, een gunstbetoon, een „Koernia Radja”, waarvan het bedrag door den radja zelf wordt bepaald.

„Het zal aan de stemming van den radja en aan de matiging zijner eischen zeker geen kwaad doen, dat hem door SIDI TAHIL mondeling wordt onder het oog gebracht (buiten den kommandant om) dat de „Pembrian” volgens de adat daarentegen recht geeft op een deel der hassil.

„Ik vertrouw, dat deze onderhandelingen geene vertraging zullen teweegbrengen in de afdoening der zaak, daar de prepa-

ratieven voor het hijschen der vlag in elk geval wel vier of vijf dagen duren zullen.

„Juist, omdat de radja het bedrag heeft gestipuleerd, acht ik het doelmatig om niet de genoemde som te schenken, en ik geloof, dan men met 8000 à 10.000 rijksdaalders zeer tevreden zal zijn.

„Ook is het in dit geval eigenaardig, dat het geschenk in onze geldmunt wordt gegeven en wel aan den radja in persoon, ter verdere verdeeling onder zijne Oeloebalangs en te gelijk met het hijschen der vlag.

„Dit zijn de punten, die ik aangeef als de meest wenschelijke oplossing der kwestie.

„Ik verzoek U Hoog. Edl. Gestr. evenwel, den kommandant van de *Citadel van Antwerpen* te kennen te geven, dat hij zoowel wat de bepaling der „Pembrian” betreft als de wijze van behandeling der zaak, in 't algemeen, gemachtigd is om, als het noodig zal zijn, van de door mij aangegeven gedragslijn afte-wijken, steeds in het oog houdende, dat het hijschen der vlag op den bepaalden datum op den voorgrond staat.

„De Luitenant-Generaal enz.”

De uitslag was zoo als verwacht werd. Den 20^{en} April, dus nog drie dagen vroeger dan bepaald was, werd de vlag op plechtige wijze geheschen en met een salut van 21 schoten begroet, terwijl tevens aan den radja BINTARA KAMANGAN een „Pembrian Radja” van 10.000 rijksdaalders werd uitgekeerd. SIDI TAHIL vond gelegenheid om den radja te kennen te geven, dat hij een onvoorzichtigheid had begaan met een geschenk te vragen. „Gij hebt nu te doen, zeide hij, met een Gouvernement dat eeuwig bestaan blijft, waaraan gij dus ook ten eeuwigendage de „hassil” verschuldigd zijt. — „Zoo heb ik het niet gemeend,” antwoordde de radja zeer verschrikt. „Ik geloof heergaarne,” hernam SIDI TAHIL, maar het Gouvernement is ook niet dom en weet wel wat het doet. Het heeft u de „Pembrian”

gegeven, omdat ge die gevraagd hebt, wel wetende welke rechten het daardoor in de plaats kreeg.”

Door dezen wenk verhinderden wij eene herhaling van gelijksoortige vordering bij andere staten.

Het was bij deze gelegenheid, dat de kapitein-luitenant BINKES de berichten omtrent Pedir kreeg, welke op bladzijde 183 vermeld zijn. Wij verwijzen den lezer daarheen en herinneren hem, dat de radja, blijkens zijnen brief van den 14^{en} Maart 1874, aan den kommandant van de *Citadel van Antwerpen*, er toen reeds aan dacht om de zaak der drie sagies te verlaten. Er was dus toen wel eenige reden om het er voor te houden, zonder al te optimistisch te zijn, dat het verzet met den dag zwakker zou worden, als men van onze zijde eene verstandige en gematigde staatkunde bleef volgen. Immers van schier al de onderhoorigheden werd allerwege vernomen, dat zij, die zich niet dadelijk onderworpen hadden, het hadden nagelaten, wegens hun ongelooft dat de Kraton in onze handen was, of de bij hen gevestigde overtuiging, dat onze troepen met den naderenden regenmousson Atjeh zouden moeten verlaten. Zoo algemeen werd naar het einde van den strijd verlangd, dat de berichten van Singapore en Pinang eenstemmig luidden, dat de Arabieren en Atjehers aldaar den oorlog moede waren. Ook in Atjeh zelf dacht men er zoo over. De reden, waarom geen der zoo dikwerf besloten en aangekondigde aanvallen, in de maand Maart en de eerste week van April, hadden plaats gehad, werd toegeschreven aan het niet opkomen van strijders uit de XXV en XXVI Moekims.

Wat nog deel nam aan vijandelijkheden waren lieden uit de Toenong en de landschappen van de Noordkust, speciaal Merdoe.

Onder de hardnekkigen, die, ver van het tooneel des oorlogs verwijderd en zijne rampen minder ondervindende, tot voortzetting van het verzet aanspoorden, noemen wij den Raad van Achten van Pinang. Wij hebben vele brieven voor ons gehad, door dien Raad afgezonden, waarin hij, op grond der berichten,

uit de Javasche couranten getrokken, mededeelde, dat onze middelen, zoowel in geld als in troepen, uitgeput waren en er eene volharding, van hoogstens drie maanden, noodig zoude zijn om ons te dwingen den strijd op te geven. Het is niet zonder goede gronden, dat wij beweerd hebben, dat onze Indische dagbladpers, op eenige uitzonderingen na, veel heeft bijgedragen om het verzet der Atjehers aantewakkeren.

Onder de leden van den Raad van Achten waren TOEKOE IBRAHIM en TOEKOE PAJA, deze laatste radja van Semantoh of Arakoenda, die te Pinang verblijf hielden, de felsten. Zij waren het, die onzer goedgezinde Atjeher verhinderden bemiddelend in ons belang op te treden. Het was de, te Pinang gevestigde, Atjeher PADOEKOE SRI RAJA BANDARA, een hoog bejaarde en in groot aanzien staande man, die vroeger in zijn vaderland de hoogste betrekking, die van rijksbestierder, had bekleed. Hij had zich vrijwillig bij den heer LAVINO aangeboden om ons met de Atjehsche hoofden in aanraking te brengen, hetgeen wij hadden aangenomen, en, om hem die taak gemakkelijker te maken, toegestaan, dat hij op kosten van het Gouvernement een schoener met handelsartikelen zou uitrusten. Reeds was alles voor den tocht in gereedheid gebracht en zoude SRI RAJA BANDARA zich inschepen, toen TOEKOE IBRAHIM, voorzitter van den Raad van Achten en schoonzoon van SRI RAJA BANDARA, zijn vertrek wist te verhinderen. Hij kon dientengevolge zijn voornemen nimmer uitvoeren. Zoo werden wij weder van dit middel van aanraking beroofd, dat wij zoo noodig hadden om tot een aanneembaar vergelijk te kunnen komen, want wij zijn overtuigd, dat als het ons daaraan niet ontbroken had, wij andere resultaten zouden hebben verkregen.

Nog den 10^{en} April liet SRI RAJA BANDARA ons weten, dat hij volhardde bij zijn voornemen om voor ons werkzaam te zijn, en dat hij overtuigd was van te zullen slagen. Zijne overtuiging beruiste op de kracht der volgende argumenten:

1. dat hij geen ander oogmerk had dan het belang van het Atjehsche volk;

2. dat hij van ons geenerlei belooning gevraagd en daaraan ook geene behoefte had;
3. dat op interventie van vreemde mogendheden niet te rekenen viel;
4. dat de Atjehers in de verste verte tegen ons niet opgewassen waren en hunne wederstandsmiddelen zouden te kortschieten;
5. dat het Nederlandsche Gouvernement niet voornemens was om Atjeh te verlaten;
6. dat het Nederlandsche Gouvernement een zacht en billijk bestuur zou invoeren.

Het had ook de aandacht getrokken en een goeden indruk verwekt, zeide hij, dat onze wijze van oorlogvoeren zoo human was geweest.

Eindelijk had dan toch, den 11^{en} April, de zoo lang aangekondigde aanval plaats. Sedert een paar dagen hadden enkele vijanden de veiligheid der rivier verstoord. Het waren vreemdelingen, die de bevolking van de III Moekims wilden compromitteeren en tot deelneming aan de vijandelijkheden dwingen. Wij lieten reeds vroeg op dien dag den luitenant DE WIJS van onzen staf, met 20 man, onder kommando van een officier, zich in een hinderlaag leggen, om hun dat afteleeren. Na een verlaten benting van den vijand bezet te hebben, zagen zij, omstreeks 8 uur, 8 Atjehers naderen. Op ongeveer 40 passen gekomen zijnde, werd een salvo op hen gelost, dat niemand raakte. Zij namen natuurlijk de vlucht; maar ook onze manschappen, rapporteerde luitenant DE WIJS, waren zoo zenuwachtig, dat ze ook de vlucht zouden genomen hebben als ze aan zich zelf waren overgelaten geweest. Het detachement behoorde tot het linker halve 14^{en} bataillon, dat zich altijd goed gedragen had. Het gebeurde gaf stof tot nadenken. Blijkbaar was de troep niet meer in normalen toestand en hadden klimaat, vermoeienis en andere invloeden nadeelig op het moreel gewerkt.

De aanval op ons kamp mislukte weder, door de minder oorlogzuchtige gezindheid van het volk. Het is niet te verwonderen,

want het waren geen soldaten waarmede we te doen hadden, maar burgerlieden, die goed konden zijn in de verdediging hunner kampongs en haardsteden, maar zwak waren in den aanval onzer stellingen. Het plan was, zooals wij vernamen, om met de strijdlustigen van Merdoe, Pedir, de XXII en XXVI Moekims Penajoeng aantetasten. De lieden van Longbattah zouden den Kraton aanvallen, terwijl het volk van XXV Moekims en andere afdeelingen een aanval op kampong Djawa zoude doen. Van den aanval op den Kraton en kampong Djawa is niets gekomen. Op eerstgenoemd punt werden slechts enkele schoten, zeer uit de verte, gelost.

De aanval was meer bijzonder op Penajoeng gericht. Enkele Atjehers drongen door tot aan de rivier, tusschen de marinebenting en het kamp, en losten eenige schoten op eene stoombarkas, waardoor een matroos licht gewond werd.

Na tegen den vijand, die op redelijken afstand bleef en een vuurgevecht tegen ons begonnen had, slechts defensief te zijn te werk gegaan, om hem zijne plannen te doen verraden, en ziende, dat het na eenige uren tijds, tot niets anders leidde dan een vruchteloos vuurgevecht, dat van onze zijde slechts beantwoord werd door eenige mitrailleuseschoten en weinige schoten van goede schutters, als enkele Atjehers onder het bereik van het Beaumontgeweer kwamen, lieten wij eene omtrekkende offensieve beweging door drie compagnien van het rechter halve 14de bataillon uitvoeren, later door nog eene compagnie versterkt, terwijl een compagnie mariniers een in het front der stelling liggend heuveltje bezette, dat den vijand tot dekking diende.

Toen de omtrekkende beweging volbracht was en de vijand het flanken vuur van die troep ontving, nam hij ijlings de vlucht. Nu was hij echter ook verplicht zich aan ons front vuur bloot te geven, waardoor de mitrilleusen gelegenheid bekwamen drie salvo's op hem te lossen. Dit vuur en dat van de compagnien, die op zijn linkerflank stonden, hebben den vijand eenige verliezen doen lijden, waarop hij zeker niet gerekend zal hebben, wegens den verren afstand waarop hij voorzichtiglijk van

ons retranchement verwijderd bleef. Men vond 10 dooden op het terrein van het gevecht. Om 1½ uur was de vijand verdwenen. *)

Om 3 uur kwamen een twintigtal ongewapende Atjehers om de dooden te begraven; zij werden voor de uitvoering dier heilige plicht ongemoeid gelaten. Wij vernamen later dat de vijand 25 dooden en 27 gekwetsten had gehad.

Van onze zijde zijn geen andere verliezen geleden, dan een inlandsche soldaat, die bij het maken van patrouille uit een paar huizen beschoten werd. In het kamp hadden we slechts drie licht gekwetsten, den reeds genoemden matroos medegerekend; terwijl de majoor der artillerie VAN ZIJLL DE JONG, die de mitrailleusen dirigeerde, twee geweerkogels door de panden zijner tunique bekwam, waarvan een hem licht contusioneerde.

Dit was dan de uitslag van dien lang beraamden en met ophef aangekondigden algemeenen aanval, waarvoor men tot 20.000 man bijeen zou roepen. Dat was de aanval, waarvan onze verdrijving en wederinscheping afhankelijk zoude zijn, waarvoor de contingenten van alle onderhoorigheden waren opgeroepen. Dit was de operatie, waarop het terughouden van de onderwerping gegrond was. En wat was de getalsterkte van de aanvallers, waarvan zelfs de vorsten op eerbiedigen afstand bleven? Wij wagen ons aan geene gissing. Er zijn er die het getal zeer groot op geven, terwijl onze indruk was, dat er niet meer dan eenige honderd man zijn geweest. Het is mogelijk, dat het getal grooter was, ofschoon ieder zal toegeven, dat het ons belang niet was om de getallen des vijands te verkleinen en den indruk van de behaalde zege te verminderen. Ons belang vorderde integendeel, dat we de sterkte des vijands niet verkleinden, om ons van zijne agressieve kracht eene trouwe voorstelling te kunnen maken. Wij hebben getracht dit zoo nauw-

---

*) De kapitein BOREL critiseert, bladz. 65, die offensieve beweging. Men kan slechts de schouders ophalen voor zoo onverstandige critiek.

keurig mogelijk te doen, en zijn tot de conclusie gekomen; dat de defensieve kracht des vijands ontegenzeggelijk groot was en ons tot groote voorzichtigheid moest nopen, maar dat dit niet het geval was met zijne agressieve krachten; dat deze gering waren en voor de veiligheid onzer vestiging geen ernstige gevaren kon hebben.

De juistheid dezer beschouwing, die wij uit ons journaal hebben overgenomen, in de woorden, zooals zij op den 11 April zijn aangeteekend, zoude eenige dagen later blijken. -

Het was den 16^{en} April, de verjaring van den terugtocht der vorige expeditie. Twee patrouilles, elk van honderd man, waren zooals gewoonlijk uitgegaan om het omliggende terrein van Kotta Radja te onderzoeken. Een der patrouilles, onder bevel van kapitein A. BARDOK, kwam voor de kampong Lampoe Oek en werd daaruit beschoten. De kapitein BARDOK, indachtig aan den regel, dat patrouilles zonder noodzakelijkheid zich niet in gevechten moeten begeven, keert wijsselijk terug en komt, zonder verlies te hebben geleden, ten 7 uur weder te Kotta Radja aan. De kolonel PEL, gelijk men weet zelfstandige kommandant van Kotta Radja, zond op het hooren van het vuur den majoor ROMSWINKEL met ongeveer 100 man infanterie om de patrouille die, gelijk hij meende in gevecht was, te ondersteunen of te degageeren. Majoor ROMSWINKEL marscheert in de richting van waar het vuur gekomen was, en versterkt zich met de andere patrouille, die hij op haar terugkeer ontmoet, en komt voor dezelfde kampong, waaruit hij eveneens beschoten wordt; maar in plaats van terug te keeren, gelijk de kapitein BARDOK gedaan had, vermits zijn last slechts inhield om dezen te ondersteunen, of te degageeren, besluit hij de kampong aantetasten, doch brak na eenigen tijd het gevecht eveneens af. Juist op dit oogenblik voegde zich de patrouille BARDOK, die de kolonel PEL, na haar terugkomst te Kotta Radja, weder ter ondersteuning van majoor ROMSWINKEL had afgezonden, bij hem, waarna hij, na ook eenige artillerie tot versterking bekomen te hebben, den aanval hernam, die zich tot een moord-

dadig vuurgevecht ontwikkelde, waarop de onzen met een verlies van 8 dooden en 86 gewonden, waaronder 7 officieren, naar Kotta Radja terugkeerden. *)

Wij hebben van de juiste toedracht der zaak nimmer het ware kunnen opmaken, omdat de majoor ROMSWINKEL onwillig was ons de ophelderingen te geven, die wij hem naar aanleiding van zijn onvolledig schriftelijk rapport vroegen. Hij antwoordde, dat hij niets meer wist te zeggen dan in zijn rapport vermeld was, dat wij echter verward en onduidelijk vonden. Dit getuigt zeker niet voor zijne gaaf om eene gebeurtenis duidelijk te beschrijven en van zijnen wil of het vermogen om eene gewraakte handeling op te helderen en te rechtvaardigen. Wat hij zeide kwam ook niet overeen met hetgeen de kolonel PEL over het gebeurde rapporteerde. De majoor ROMSWINKEL beweerde dat, zoo hij ook al geen bepaalde last had bekomen om de versterking aantevallen, deze toch stilzwijgend was begrepen in de hem, op zijn verzoek toegezonden versterking, speciaal van artillerie. De kolonel PEL ontkende dit ten stelligste, en beweerde geen andere last gegeven en ook geen andere bedoeld te hebben, dan de patrouille, die in gevecht scheen gewikkeld te zijn, te ondersteunen of gelegenheid te geven, zonder nadeel het gevecht aftebreken. Wij voor ons hebben het er voor gehouden, en doen dit nog, dat de laatsdunkendheid van majoor ROMSWINKEL om dit gevecht aantenemen, geene toevalligheid was, en in verband stond met zijne persoonlijkheid, zijne tartende en aanmatigende houding, die in 't algemeen te wenschen liet. In den naam van vechtmajoor scheen hij meer prijs te stellen, dan in dien van behoedzamen en kundigen aanvoerder. Hier althans was de aanval op de versterking, die in of vóór de kampong Lampoe Oek lag, eene, door niets gerechtvaardigde roekeloosheid. Aan moed heeft het wel niet ontbroken, maar het

---

*) Koloniaal verslag 1874 blad. 45, en ons eigen journaal, dat echter slechts 66 gewonden opgeeft. De geblesseerde officieren waren de kapiteins A. BARDOK, J. J. VAN POLL, W. J. VERVLOET, de 1e luitenanten H. R. BEIJEN, F. P. SIEVERS, W. I. KRUIJT en C. M. BURGERHOUDT.

was een moed zonder beleid. De versterking was volkomen stormvrij, gedekt door een voorliggend moeras en andere ernstige chicanemiddelen, en de tegenstand zoo hevig, dat het aan de gelegenheid heeft ontbroken om de dooden wegtevoeren, die nu in handen van den vijand zijn gebleven, een ongewoon feit bij Indische oorlogen. Afscheiden van dit alles, was de aanval ook zoo slecht geleid en van de artillerie zulk ondoelmatig gebruik gemaakt, dat dit op zich zelf een reden van ernstige afkeuring uitmaakte.

Er lag als 't ware eene fataliteit op dezen ongelukkigen verjaringsdag. Wij zonden te 9 uur 's morgens onzen adjudant, den kapitein W. J. VERVLOET naar den kolonel PEL, om naar de redenen te vragen van het vuren dat te Penajoeng gehoord was. Deze, in plaats van terugtekomen, na met den kolonel gesproken te hebben, begaf zich naar het terrein van het gevecht, omdat de kolonel, zelf van de zaak niets wetende, geen afdoende berichten kon geven. Inmiddels had het vuren voor eenigen tijd weder opgehouden, was later weder hervat, om andermaal optehouden. Ook werd te Penajoeng wel het zware geluid der geweeschoten der Atjehers vernomen, maar niets van eene riposte door de onzen, want het geluid van een schot uit het Beaumontgeweer klinkt niet ver. Dit was oorzaak, dat het wegblijven van kapitein VERVLOET wel opvallend was, maar toch aan geen ernstige redenen deed denken. Ware er iets ernstigs voorgevallen, dan zou hij immers dadelijk zijn teruggekeerd, of zou kolonel PEL, bij gebleken verhindering van VERVLOET, een anderen officier daarvoor hebben afgezonden. Zoo kwam het dat het vuren, dat nu en dan weder vernomen werd, werd toegeschreven aan een van die weinig belangrijke vuurgevechten, die de Atjehers soms op eenigen afstand van onze stellingen openden, waarvan echter door ons gewoonlijk weinig notitie werd genomen. Zoo kwam het ook, dat dit noodlottige gevecht voortging en affiep, zonder dat we de minste kennis daarvan droegen, en bij het hoofdkwartier niemand iets daarvan giste. De kapitein VERVLOET kwam ons eerst ten drie

uur 's middags, zelf ernstig gewond, daarvan en van den ongelukkigen afloop rapport brengen.

Had dit verzuim geen plaats gehad, en waren wij dadelijk met de toedracht der zaak bekend gemaakt, dan zouden wij door het zenden van eenige bataillons eene andere wending aan het gevecht hebben kunnen geven. Het schijnt dat de majoor ROMSWINKEL, toen onze adjudant bij hem kwam om ophelderingen intewinnen, ofschoon hij toen reeds weten kon, dat de zaak ernstig zou worden, het niet passend heeft gevonden hem dadelijk met de noodige inlichtingen naar ons terugtezingen. Hij wilde op eigen hand lauweren plukken, en bezorgde ons door die laatdunkendheid eene nederlaag en ernstige verliezen. Is dat, hoe men de zaak ook gelieve te beschouwen, uit het oogpunt van ROMSWINKEL of uit het onze, te rechtvaardigen?

Toch geeft de kapitein BOREL, getrouw aan zijne gewoonte om alles in ons nadeel uitteleggen, over het gebeurde eene lezing, die wij in alle deelen wraken. Hij veroorlooft zich, hij onbevoegde sulbalterne officier, den Opperbevelhebber te berispen en den ongehoorzamen, laatdunkenden hoofdofficier in bescherming te nemen en te verdedigen, ofschoon deze reeds daardoor een groot verzuim op zich laadde, dat hij den officier, die berichten kwam inwinnen, niet dadelijk naar den Opperbevelhebber met volledige inlichtingen terugzond, hem aldus belette zelf met krachtige en afdoende strijdmiddelen optetreden, en zich en het leger daardoor eene pijnlijke nederlaag bezorgde.

Hij blijft in al zijne beoordeelingen de officier van beperkte inzichten, die van kommando voeren en van de hoogere orde van gedachten, die daarvan het uitvloeisel zijn, geenerlei begrip heeft. Hij heeft slechts open oog en oor voor de middelmatigheid, voor het ruwe geweld, voor een zoogenaamd oorlogsrecht en middelen van overwinning en onderwerping, die op verwoestingen door zwaard en brandfakkel steunen, en maakt zich van deze de pleitverzorger. Daarom zeiden wij, in onze inleiding op bladzijde 6, dat zijn boek een *slecht* boek is. Doch hij heeft zich daarmede zelf grooter kwaad berokkend dan ons.

Wij toch zijn boven zijne afkeuring verheven, maar hij zelf, als hij eenmaal het standpunt zal hebben bereikt, waarop hij zeker wenscht te komen, en hij dan, in begrippen en gedachten ruimer en hooger ontwikkeld, aan zijne denkbeelden uitvoering wenscht te geven, dan zal hij staan voor de wraakbare beginselen, die hij aanbevolen heeft, en zal hij deze altijd als een slagboom vóór zich hebben voor de toepassing van het betere, voor het verbieden van het minder goede. De menschen komen niet, evenals Minerva, met volle wapenrusting uit het hoofd van Jupiter te voorschijn. Zij worden eerst door ervaring en studie wijs; de kapitein BOREL mist nog de ervaring, die noodig is om te oordeelen over 'tgeen hij niet kent en nimmer in toepassing heeft behoeven te brengen.

De aangevallen versterking, zegt hij, lag binnen de limiet, waarin, volgens een instructie van den Opperbevelhebber, handelend mocht worden opgetreden. Het eenvoudig gezond verstand had den kapitein BOREL kunnen zeggen, dat dergelijke instructie niet bestond en ook niet kon bestaan. Welke Opperbevelhebber zal eene instructie geven, die elken patrouille-kommandant machtigen zou, binnen zekere limiet, eigener gezag, onder alle omstandigheden handelend optetreden, en gevechten aan te gaan, die met zijne bedoelingen, om welke reden dan ook, zouden kunnen strijden. Is dat een goed argument om het gevecht door ROMSWINKEL, wij kunnen niet zeggen aangenomen maar geprovoceerd, te verdedigen? Hij had immers van BARDOK het voorbeeld ontvangen dat hij volgen moest, en dat hem gelegenheid gaf, alvorens te doen wat hij gedaan heeft, bevelen te vragen. De versterking zou immers niet zijn weggeloopt; het gevecht behoefde dus niet dadelijk, niet dien dag te worden begonnen.

Wij herhalen, dat de bedoelde instructie niet bestond. Had zij bestaan, dan zouden de kolonel PEL of de majoor ROMSWINKEL er zich op beroepen hebben, dan zou de tweede bevelhebber, of onze chef van den staf, of eenig andere officier van onzen staf ons daarop opmerkzaam hebben gemaakt, dan

zou ons rechtsgevoel ons niet toegelaten hebben het gevecht, als zoodanig aftekeuren. Maar die instructie bestond niet en daarom kon er zich niemand op beroepen.

Het is dus niet waar, dat het feit van den aanval, door de instructie gerechtvaardigd is, zooals kapitein BOREL beweert. Gerechtvaardigd kon de aanval slechts zijn door eene machtiging van ons of van kolonel PEL, en deze heeft stellig ontkend die machtiging gegeven te hebben. Men heeft ons verhaald, dat de majoor ROMSWINKEL zich ter purge voor het Hoog Militair Gerechtshof heeft willen stellen, hetgeen wel getuigt dat hij in zijn recht meende te zijn, maar ook niets meer. Dat hij het ten slotte niet deed, zal wel geweest zijn, omdat hij de bewijzen voor zijn goed recht niet leveren kon.

En dan, wat fouten in de uitvoering! De voorbereiding tot den storm door de artillerie, bestond in vier granaatschoten op 400 passen. Dadelijk daarna werd gestormd en deed de artillerie, die de stormende infanterie gevolgd was, nog zes kartetsschoten op 200 passen. Was dat eene behoorlijke voorbereiding tot stormen op eene versterking, die goed verschanst en stormvrij was, en goed verdedigd werd? Schaamt een kapitein der artillerie zich niet om als verdediger optetreden van zulke flaters, als ze zulke nadeelige gevolgen hebben gehad?

Toen wij, eenige uren na den afloop van het gevecht, de gekwetsten in den Kraton gingen bezoeken, weigerden wij, na den kolonel PEL gehoord te hebben, den majoor ROMSWINKEL persoonlijk daarover te onderhouden, doch wij droegen den kolonel op, hem onze ontevredenheid over het gebeurde te betuigen. Was dat eene te groote straf voor de verliezen, die hij aan het leger en den Staat berokkend had?

Wat moest nu gedaan worden om den indruk van het gebeurde te temperen. De officieren, „à courte vue,” spraken van „revanche” nemen, het ehec wreken en zoo al meer. Wij alleen bleven, naar het schijnt, de zaak kalm en praktisch inzien. Het gebeurde ongedaan maken, konden wij niet, en het te wreken stelde ons aan nog grootere verliezen bloot,

'tgeen we in de omstandigheden waarin we waren, niet raadzaam vonden, en ook geenerlei practisch nut zoude hebben gehad. Wij besloten om de bezetting met vier compagnien infanterie te versterken, en meenen daarmede de gemoederen beter bevredigd en gerust gesteld te hebben, dan door het zoogenaamd nemen van revanche, dat, in de meesten gevallen van het practische leven, een domme, onberedeneerde handeling is, en het hier zeer zeker geweest zou zijn.

Intusschen naderde de tijd, die voor het vertrek der hoofdmacht bestemd was. Waren we met ons eigen gevoel te rade gegaan, dan zouden we dat vertrek nog eenige dagen uitgesteld hebben. Maar andere belangen verboden het ons. De schepen voor den overvoer bestemd waren reeds op de reede aangekomen; de huurprijs, voor elk schip *f* 1500 en daarboven per dag bedragende, eischte het vertrek niet onnoodig uittestellen. Hetzelfde gold voor het verbruik der levensmiddelen. Bleef de hoofdmacht, dan zoude een deel van den voorraad, voor de bezetting bestemd, verteerd zijn geworden; elken dag zouden die met ongeveer 2000 rantsoenen zijn verminderd. Wij bleven intusschen nog lang genoeg achter om den indruk over het gebeurde van 16 April te doen voorbijgaan.

Wij vaardigden den 20^{en} April de order uit voor de ontbinding der expeditie, waarin we, aan al onze wapenbroeders van zee- en landmacht en alle deelgenooten der expeditie, dank betuigden voor hunne goede medewerking in het belang der expeditie bewezen. *)

Die order begint met deze woorden: „De veldtocht loopt ten einde. Het naderende regenzaizoen laat niet toe offensieve operatiën op groote schaal uittevoeren, noch eene zoo aanzienlijke macht, als op dit oogenblik vereenigd is, onder dak te brengen, te proviandeeren en van de noodige magazijnen te voorzien. De hoofdmacht moet winterkwartieren betrekken, en het be-

---

*) Zie deze order onder bijlaag P.

houden der gewonnen stelling toevertrouwen aan eene vaste bezetting, die daarvoor voldoende sterkte bezit, zelfs om, wanneer het noodig zal zijn, de verdediging door offensieve bewegingen te ondersteunen."

Wij vestigen de aandacht daarop, omdat men ons met kinderachtige volharding verweten heeft, den oorlog voor geëindigd te hebben verklaard. Dit is echter niet zoo. *Wij hebben den oorlog nimmer voor geëindigd verklaard.* Wij hebben eenvoudig gezegd, *de veldtocht loopt ten einde*, hetgeen niet synoniem is met *oorlog* maar met *campagne*, een in de industrie, evenals in de krijgskunde, welbekend woord, dat op de verrichtingen van het werkjaar ziet. Wij hebben nimmer gezegd: de oorlog is geëindigd, met andere woorden de vrede is ingetreden, want daarmee zou niet hebben gestrookt, wat verder in de legerorder voorkomt, omtrent de tijdelijke staking van offensieve operatiën. Maar, al hadden wij nu ook al gezegd, dat de oorlog ten einde liep, dan zou het hoogstens eene vergissing in woorden geweest zijn, die met de genomen maatregelen tot het behoud onzer stelling in geenerlei verband stond, en daarop geen nadeel heeft uitgeoefend. Het steeds terugkomen op dat onderwerp, dat wij kinderachtig noemen, kan tot bewijs dienen, hoe de partijgeest er altijd op uit is geweest ons wat ten laste te leggen, en hoe hij, bij gemis aan goede argumenten, zich van onbeduidende heeft moeten bedienen.

Wij hebben niets belangrijks meer hierbij te voegen en vermelden ter bekorting dat de hoofdmacht, ter sterkte ongeveer van 1800 verzwakte en uitgeputte manschappen den 25^{en} en 26^{en} April inscheepte om naar de respectieve garnizoenen terug te keeren. De bezetting, die achterbleef, was sterk 138 officieren, 3276 onderofficieren en manschappen, 500 dwangarbeiders voor den dienst der hospitalen, magazijnen enz. en 75 rijkspaarden.

Men heeft die bezetting wel eens klein genoemd. Wij noemen haar echter groot, als we ze vergelijken met de bezetting, die

Sumatra's Westkust in 1833 had tijdens het volle van den oorlog tegen de Padries. Deze bedroeg 118 officieren en 3751 minderen, waarmede bezet moesten worden:

- 1°. De benedenlanden, van Benkoelen tot aan de rivier Massang;
- 2°. Agam, Matoea en de XII Kotta's (bovenlanden);
- 3°. Uit de L Kottas, Alaban, Lintau en Boea, en
- 4°. uit Tanah-Dater, Batipo, de XX Kotta's en de landen ten zuiden van daar. *)

De grootste bezetting, die Sumatra's Westkust gehad heeft, toen ook nog de Battalanden, Baroes, Tapoes en Singkel bezet moesten worden (1840), was 157 officieren, 5345 minderen; deze werd echter drie jaren daarna (1843) verminderd op 119 officieren, 2581 minderen en 48 paarden. §)

Wij meenen dus op goede gronden te kunnen zeggen, dat voor onze geconcentreerde stelling te Atjeh de bezetting aanzienlijk was, en dat zij tot geenerlei vrees voor terugdrijven of andere groote gevaren kon aanleiding geven.

Wanneer wij, te rade gaande met onze ervaring, die, wij mogen dat toch wel met bescheidenheid zeggen, niet zonder waarde is, en het voorafgaande samenvatten, dan komen wij tot het volgende resultaat.

Dat de oorlog met de nederlaag en onderwerping van Atjeh zal eindigen, wordt door ons en zeker ook door niemand betwijfeld, het minst door de inboorlingen van onzen Indischen Archipel. Zelfs de Maleiers ter Sumatra's Westkust verklaarden dit reeds na den ongunstigen afloop der eerste expeditie. „De Compagnie, zeiden zij, mag nu en dan verliezen, maar zij houdt vol, komt terug en eindigt altijd met winnen.”

Welk stelsel men ook volge, het onze of dat van agressie, het einde zal altijd de overwinning zijn, en het onnadenkend

---

*) H. M. LANGE „Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra,” 1e deel, bladz. 470.

§) Idem 2e deel, bladz. 383 en 443.

publiek zal de palm uitreiken aan het stelsel, onder welks toepassing de onderwerping plaats heeft.

Intusschen wagen wij ons aan eene voorspelling. Indien de onderwerping niet zeer spoedig tot stand komt, dan zal men, om uitputting onzer krachten te voorkomen, van stelsel moeten veranderen. Men zal de agressie moeten staken en zich moeten beperken binnen engere grenzen van terrein en troepencijfers. Deze beperking, die men toch nooit kan ontgaan, zal de meest afdoende veroordeeling zijn van het agressief stelsel. *)

Had men de resultaten afgewacht van het onze, dat ons, volgens Generaal PEL's verklaring van April 1875, eene onneembare positie bezorgde: men had de bevolking tot zich getrokken, menschenlevens en schatten gespaard, terwijl ons prestige ware bewaard gebleven, dat door terugtrekken noodwendig moet lijden.

Men zal dus — tenzij spoedig een buitengewoon geluk een eind aan den strijd make — moeten terugkeeren tot het eenige goede stelsel, dat men nimmer had mogen verlaten.

Met opoffering van menschenlevens en schatten heeft men „*fausse route*” gemaakt en het doel, pacificatie, voorbij gestreefd!

Met de meeste onbesuisdheid en brooddronkendheid, om er niet meer van te zeggen, heeft men door zwaard en brandfakkel, haat en afschuw verwekt.

Waar de bestaande verdeeldheid onder onze vijanden, tot toenadering en onderwerping moest leiden, daar heeft men die door ruw geweld, door doodschieten en verbranden onmogelijk gemaakt. De wraakzucht, opgewekt tegen den gehaten vijand, die zelfs weerloozen niet sparende, het land te vuur en te zwaard verwoestte, heeft de bevolking hare verdeeldheden doen vergeten, om ons met de kracht der wanhoop nauw aaneengesloten te bestrijden.

*) „Waarom wacht de Compagnie,” zeide een bejaarde en invloedrijke inlander, „niet geduldig haar tijd af? Doet zij dit, dan worden de Atjehers vermoeid, krijgen onderling twist en roepen zelve hare hulp in, en dit te eerder, naarmate zij meer gewoon zijn geraakt aan de Hollandsche rijdvaarders.”

Maar, „à tout péché miséricorde.” Beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald! en wanneer men door schade en schande wijs geworden, het werk op nieuw zal moeten beginnen waar het na April 1875 zoo noodlottig werd afgebroken, — en wanneer men dan met weemoed en zelfverwijt een terugblik zal werpen op het vierjarig tijdvak, dat zoo veel bloed en goud verslond, zonder ons een enkelen stap nader te brengen tot de onderwerping van het Atjehsche volk, dan zal de onstuimige jeugd wellicht wat meer consideratie gaan gevoelen voor den kalmen, door ondervinding wijs geworden ouderdom, die de rampen voorspelde, welke men tegen zijne waarschuwendende stem in, als door blindheid geslagen, te gemoet liep, en voor welke men hem nu ten spotte van alle gerechtigheid, nog verantwoordelijk zou willen stellen *).

---

*) Zie ons advies aan den Minister van Kolonien, aan het einde van het volgende hoofdstuk.

IX.

DE ENQUÊTE. — DE WIJZE VAN OORLOGVOERING IN INDIË EN BIJZONDER IN ATJEH. — ADVIES OVER EEN OPSTEL GETEEKEND „EEN PATRIOT.”

Wij hadden gaarne met het sluiten van het achtste hoofdstuk de pen nedergelegd. Doch wij hebben nog twee onderwerpen te behandelen, die, meenen wij, uithoofde der indrukken, die zij reeds gemaakt hebben of nog maken kunnen, niet onbesproken mogen worden gelaten. Het eene is de wraking door kapitein BOREL van de enquête naar de oorzaken die de eerste expeditie hebben doen mislukken; het andere de wijze, waarop in Indie soms de oorlogen, en vooral de Atjehsche oorlog, tot aan de uiterste grenzen van onrecht en onmenschelijkheid worden gevoerd.

Van de enquête zegt de kapitein BOREL weinig, maar 'tgeen hij er van zegt is eene afkeuring, die den indruk geeft, als wilde hij den bestaanden waan bevestigen, dat de mislukking der expeditie aan de Regeering, aan het gemis van voldoende voorbereiding, te wijten is. Hier begaat hij weder dezelfde fout, die op zoo vele bladzijden van zijn boek te vinden is: dat hij zich niet weet te stellen op het standpunt van den geschiedschrijver of van den onpartijdigen criticus, die slechts door

een grondig onderzoek naar de drijfveeren der handelende personen, door zich op hunne plaats en in hunnen toestand te denken, een juist begrip kan krijgen van de waarde, dat is: de doelmatigheid of verkeerdheid der maatregelen die hij beschrijft of in beoordeeling neemt.

Wanneer dit een onmisbaar vereischte is in algemeenen zin, het wordt een gebiedende plicht, wanneer het de beoordeeling betreft van maatregelen door eene Regeering genomen, die boven alles gehouden is om de algemeene en staatsbelangen te behartigen en te beveiligen. De kapitein BOREL evenwel, in plaats van zoo te doen, en ieder lezer heeft het recht dit te vorderen van den man, die als critische beoordeelaar optreedt van de Regeering; in plaats van kennis te nemen van 'tgeen ook door anderen over hetzelfde onderwerp gezegd is, en te toonen, dat hij door een contradictoir debat naar de waarheid gezocht heeft: blijft zich eenvoudig bewegen in den kring dergenen, die slechts kunnen oordeelen, naar het enge gezichtspunt dat hun eigen is, of waarboven zij zich niet willen verheffen, en houdt niet de minste rekening met het standpunt der handelende autoriteiten, die hooger en edeler beweegredenen hadden voor hunne daden.

Had de kapitein BOREL gedaan, wat zijn standpunt van criticus van hem vorderde; had hij boven alles een onpartijdige beoordeelaar willen zijn, dan had hij kennis moeten nemen van 'tgeen in het 5de hoofdstuk van het boek „Loudon en Atjeh” door den luitenant-kolonel der artillerie J. I. DE ROCHEMONT over de enquête gezegd is. Hij zou dan, waarschijnlijk, over haar oorzaak en bedoeling eene andere meening hebben bekomen. En had hij zich dan zelf door een gevoel van billijkheid doen leiden, hij die zooveel over billijkheid spreekt, dan had hij de woorden niet geschreven, die op bladzijde 8 van zijn boek voorkomen, waar hij de enquête „onzalig, eene groote onbillijkheid, eene niet te verschoonen fout” noemt. Hij had dan nog wel uit zijn standpunt, dat niet geschikt schijnt te zijn om maatregelen eener hoogere orde te verstaan, over de noodzakelijkheid en werking der enquête een ander gevoelen kunnen

behouden, maar hij zou dan toch waarschijnlijk die woorden niet hebben gebezigd, die, van hem komende, oneerbiedig en beleedigend zijn, wanneer ze een maatregel gelden, die de Indische Regeering, in overleg en met eenparige goedkeuring van de Leden van den Raad van Indië en de Kommandanten van zee- en landmacht, bevolen heeft. *)

Tot de kennismeming van dat hoofdstuk, over de enquête, was de kapitein BOREL, als criticus, ook vooral verplicht omdat hij wist, dat DE ROCHEMONT, toen hij dat schreef, alle daarop betrekkelijke officieele bescheiden voor zich had, en dat door

---

*) De Kommandant van het leger heeft, in de vergadering van den Raad van Indië, tegen de enquête geproken en daartegen bedenkingen geopperd. Maar ze waren niet aan beweegredenen van algemeen belang ontleend. Zij waren een uitvloeisel van den militairen kastegeest, van zijn besef dat hij het leger, als zijn vertegenwoordiger, moest in bescherming nemen, van het begrip der ergernis, die hij tegen de enquête in aantocht wist. Wij wraken dat in de Kommandant van het leger, uit zijn standpunt, niet. De hoofden der departementen van algemeen bestuur zijn dikwerf verplicht, voor hunne onderhoorigen in de bres te springen, soms zelfs in strijd met andere belangen. Kon de Kommandant van het leger de enquête belletten, dan bewees hij het leger een dienst, en bekwam hij wellicht tegenover de partijgenooten, die hem vijandig waren en afbreuk poogden te doen, een beter standpunt. Dit behoefde echter der vergadering, die uitsluitend met het algemeen belang te doen had, van het doen houden eener enquête niet terugtehouden. Zij nam in aanmerking, dat eene enquête de beste waarborgen geeft, voor een onpartijdig en degelijk onderzoek, verreweg beter dan een onderzoek, dat door de militaire autoriteiten in den boezem der zee- en landmacht zoude gehouden zijn. Bij eene enquête worden de getuigen onder eede gehoord; worden alle partijen, die licht verspreiden kunnen, opgeroepen; verkrijgt men een contradictoir debat; worden ook de belanghebbenden en meest betrokkenen in de zaak gehoord. Kortom, de enquête is het volledigste en onpartijdigste onderzoek dat te houden is. Bij de stemming toonde de Kommandant van het leger dat hij een conciliante man is, wien ten slotte het algemeen belang even goed als anderen ter harte ligt. Toen hij in de discussie over de vraag der enquête het pleit verloren had, stemde hij met de andere leden voor de enquête. Wellicht zou, bij het leger, de indruk beter geweest zijn, als hij — zij het ook alleen — had tegengestemd; maar hij verkoos zich bij de meerderheid te voegen, die het algemeen belang voorstond, toen hij ontdekte dat al de leden voor de enquête gestemd hadden, want de Kommandant van het leger bracht toevallig de laatste stem uit. Uit dat standpunt, gelooven wij, moet het dubbelzinnig bestrijden en toch stemmen voor de enquête, beschouwd en beoordeeld worden.

zijne vertrouwelijke betrekking tot den Gouverneur-Generaal, zijne lezing, met historische waarheid, de drijfveeren gaf, die den Gouverneur-Generaal met den Raad van Indië en de Kommandanten der zee- en landmacht tot het doen houden der enquête hebben bewogen. Maar de kapitein BOREL verlangt de waarheid niet te zeggen, hij schuwt het contradictoire onderzoek; hij wil liever zijne lezers zijne opinie en die der partij opdringen, tot welke hij zich aangesloten heeft. Deze partij, die in Indië met den niet achtbaren naam van „clique” wordt bestempeld, die gelukkig uiteengespat is en niet meer bestaat, had veel overeenkomst met de door ons beschrevene Arabische partij in Atjeh. Evenals deze, was zij, wat het getal aangaat, eene minderheid, maar door de positie die haar aanhangers bij het leger en het ambtenaarspersoneel bekleedden, overmoedig en vol invloed. Het was de partij van het nepotisme, van „nous et nos amis.” Zij had den Gouverneur-Generaal den oorlog verklaard, omdat hij aan haar eischen niet voldeed en een zelfstandige, op eigen oordeel afgaande, regent wilde blijven. Deze partij heeft in Indië veel kwaad gesticht. Zij heeft tegen den Gouverneur-Generaal schier sedert zijn optreden, eene gestadige, zij het ook geheime oppositie, gevoerd, die allengs aanleiding gaf, dat alle zijne daden gehekelde en veroordeeld werden, waaraan ook de dagbladers ijverig deel nam.

Toen de Gouverneur-Generaal echter, ook aan den Minister van kolonien, zijne zelfstandigheid niet ten offer wilde brengen, veranderden alle dagbladen van toon, en begonnen zij in te zien, welk verlies Indie door zijn aftreden zou lijden. Zie hier hoe de „Samarangsche courant” zich daarover uitliet:

„Het wordt thans uit Batavia bevestigd, dat de Gouverneur-Generaal voor goed van Indie afscheid zal nemen. Dat het ons leed doet behoeven we nauwelijks te zeggen. Doch het is thans niet de vraag, of we gaarne in onze nabijheid zouden blijven zien een man, die, vooral in de hogere kringen, wordt geacht en bemind, maar of we zijne demissie als eene politieke daad moeten erkennen, die tevens in het belang van Indie is. Welnu we

zien in het afscheid van den Gouverneur-Generaal een bewijs van hooge staatkunde, een bewijs van opoffering voor de koloniën. Noem uit de laatste 25 jaren een tijdvak, waarin een meer ongeregelde boedel in Indie in beheer werd genomen dan door dezen Gouverneur-Generaal; waarin vooral de administratie in den verwardsten toestand gevonden werd, een toestand waarin geen verbetering kon worden gebracht dan door een despotieke hand. We zullen de namen niet noemen van personen, die in dezen stand van zaken, uit den dienst moesten verwijderd worden: deze om willekeurige handelingen, gene om plichtverzuim, een derde om eene strafbare handeling. Wie zulk een staat van zaken aanvaart, kan er zeker van zijn vele vijanden te maken. We weten het, de eerste de beste aanleiding werd te baat genomen, om op den Gouverneur-Generaal een onverdiende blaam te werpen. Nauwelijks was de oorlog aan Atjeh verklaard, of die oorlogsverklaring werd als een der impolitekste (wij blijven bij de zachtste termen) uitgekreten, waartoe een Gouverneur-Generaal kan komen, doch we zijn overtuigd dat diezelfde schreeuwers, zoo de Atjehers de Engelsche en Hollandsche schepen hadden bedreigd, aan het „slappe” bestuur zouden verweten hebben, dat het niet bij tijds maatregelen tegen den vijand had genomen. En zooals het gewoonlijk gaat, zoo ging het ook hier. De zondenbok was eenmaal gevonden; zelfs het mislukken van de eerste expeditie, waarin lijfsbehoud om den voorrang twistte met vaderlandsliefde, werd op het zondenregister geplaatst van den Gouverneur-Generaal.”

„Zelfs het mislukken van de eerste expeditie, waarin lijfsbehoud om den voorrang twistte met vaderlandsliefde, werd op het zondenregister van den Gouverneur-Generaal geplaatst.”!!

Dit zoude reeds op zichzelf eene voldoende reden geweest zijn om de enquête te rechtvaardigen, indien de Gouverneur-Generaal daartoe niet genoopt ware geworden door considera-

tiën aan een hooger staatsbelang ontleend, gelijk uit het volgende zal blijken.

„Zoo als wij reeds in den aanvang van dit hoofdstuk zeiden, zegt DE ROCHEMONT op bladz. 113 van „London en Atsjin,” gingen er geruchten rond, dat onze expeditie zonder noodzakelijkheid onverrichter zake was teruggekeerd. De geruchten waren afkomstig van het oorlogstooneel. Zij waren wel van geheel particulieren oorsprong, maar zij waren toch ook niet van allen officieelen grond ontbloot. Immers, terwijl de machtiging om de expeditie te doen terugkeeren, hoofdzakelijk gegeven was op het rapport, dat te Atjeh de westmousson was ingevallen en de schepen onveilig waren, had de Regeerings-Commissaris sedert niettemin bericht, dat de inschepping onzer krijgsmacht, onder de meest gunstige omstandigheden, dus bij goed weder en met veilige gemeenschap tusschen wal en reede, had plaats gehad. Weldra hadden de geruchten dan ook zulken omvang genomen, dat zij zich tot publieke opinie hadden uitgebreid. Zij hadden met aanhitsing van de kwade pers, niet alleen algemeene en groote ontevredenheid verwekt, maar ook wantrouwen in den toekomstigen gang onzer zaken met Atjeh. Ontevredenheid en wantrouwen zijn, in tijden van oorlog, hoogst gevaarlijk voor de belangen van den staat. Die hartstochten mochten dus niet blijven voorduren; zij moesten zoo spoedig mogelijk verdwijnen. Het eenige middel om daartoe te kunnen geraken, was een onderzoek, hetwelk toonen zou, of die geruchten valsch of juist waren. Want bleek het dat zij valsch waren, dan konden zij openlijk en deugdelijk worden tegengesproken. En mochten zij juist bevonden worden, welnu! ook dan zou blijken, dat het gehouden onderzoek dringend noodzakelijk was. Want dan zouden voor de Regeering de vragen rijzen: Kan de veldtocht, die zonder noodzakelijkheid is afgebroken, onmiddellijk worden hervat? Wat is er te doen, opdat het vaderland niet andermaal getroffen worde, door een ramp als deze?

„Een onderzoek naar de al of niet juistheid der loopende geruchten was dus dringend noodzakelijk. Maar bij wie het onder-

zoek instellen? Natuurlijk bij niemand anders dan bij hen, die aan de expeditie hadden deel genomen. Alleen onder hen, toegerust met persoonlijke ondervinding van den oorlog, waren er te vinden, die met bevoegdheid oordeelen konden, of er al of niet noodzakelijkheid bestaan had om de expeditie onverrichter zake te doen terugkeeren.

. . . . .
 „Het staatsbelang eischte gebiedend om te onderzoeken, of er al of niet noodzakelijkheid bestaan had, om de expeditie onverrichter zake te doen terugkeeren.

„Het onderzoek moest gehouden worden bij de chefs van korpsen, staven en diensten der expeditie.

„Het moest zoo spoedig mogelijk aanvangen en zoo spoedig mogelijk eindigen.

„Er behoorde tevens onderzocht te worden of de afgebroken veldtocht onmiddellijk kon worden hervat.

„Op den 6^{en} Mei 1873, terwijl onze expeditionnaire krijgsmacht nog op de terugreis was, zond de Gouverneur-Generaal aan den Kommandant van het leger de navolgende schriftelijke bevelen.

„I. De Gouverneur-Generaal verlangde schriftelijk antwoord op de navolgende drie vragen :

„1. Een krijgsraad, 17 April ter reede van Atjeh gehouden, heeft eene voortzetting van den oorlog, ook met versterking van de expeditie, onraadzaam, de terugroeping van de expeditionnaire krijgsmacht noodzakelijk geoordeeld. Kondet gij u, op dien datum, al of niet met de uitspraak van den krijgsraad vereenigen? En waarom?

„2. Is het al of niet te rechtvaardigen, dat de expeditionnaire krijgsmacht, gedurende al die dagen, welke zij, in afwachting van eene beslissing van de Regeering op de uitspraak van den krijgsraad, op het bivouac aan het strand heeft doorgebracht, niets tegen den vijand heeft ondernomen? En waarom?

„3. Wat was uw gevoelen op den dag der wederinscheping van de expeditionnaire krijgsmacht? Was een terugkeeren van

de expeditie ook toen dringend noodzakelijk? Of wel kon de expeditie behoorlijk versterkt met kans op welslagen haar werk voortzetten? En waarom?

„II. Den Kommandant van het leger werd verzocht om het schriftelijk antwoord, schriftelijk en afzonderlijk te vragen, aan *alle* hoofdofficieren en *een* kapitein der expeditie (d. i. allen die korpskommandant waren geweest).

„III. Hem werd verzocht dit te doen, zoodra daartoe gelegenheid zou bestaan door het aankomen van de transportvloot of een gedeelte daarvan. De ondervraagde was verplicht zijn antwoord aftezingen, uiterlijk 12 uren nadat hij de opdracht bekomen had. De Gouverneur-Generaal zou de gezamenlijke antwoorden, tegelijk met het persoonlijk oordeel van den Legerkommandant inwachten, uiterlijk 24 uren nadat deze alle antwoorden zou ontvangen hebben.

„IV. Eindelijk werd den Kommandant van het leger verzocht, om na overleg met den Kommandant der zeemacht en met den Generaal VERSPIJCK, benoemd bevelhebber der expeditie, een oordeel uittebrengen, omtrent de mogelijkheid om den veldtocht tegen Atjeh onmiddellijk te hervatten.

. . . . .
„Al spoedig voldeed de Legerkommandant aan de opdracht, welke wij ten vierde genoemd hebben. Reeds 's anderen daags zond hij den Gouverneur-Generaal een rapport van den volgende zaken inhoud.

„De Kommandant der zeemacht verklaarde, omtrent het invallen van de westmousson te Atjeh, op het oogenblik geene andere gegevens te hebben, dan die, waarmede hij vroeger moest erkennen, dat het voortzetten van den veldtocht onmogelijk was.

„De Generaal VERSPIJCK verklaarde geen bezwaar te hebben om de afgebroken krijgsverrichtingen te gaan hervatten, mits hem den tijd gegeven werd om de terugkeerende expeditie te reorganiseeren, tengevolge waarvan, volgens zijn oordeel, wel eene maand moest verloopen, alvorens onze krijgsmacht weder

ter reede van Atjeh zou kunnen zijn teruggekeerd. En vooral stelde hij als uitdrukkelijke voorwaarde, de zekerheid dat, ná het waarschijnlijke verloop van eene maand, geen westmousson de gelegenheid ontnemen zou om op 's vijands land te debarkeeren en te opereeren.

„De Kommandant van het leger vereenigde zich volkomen met de uitspraak van den Generaal VERSPIJCK.

„Alzoo stond de Gouverneur-Generaal dan nu voor een *fait accompli*. De expeditie was mislukt; zij zou mislukt blijven; daaraan was niets meer te verhelpen. Al zouden de loopende geruchten nu ook juist bevonden worden; al zou het ook blijken, dat onze krijgsmacht zonder noodzakelijkheid, ten onrechte dus, 's vijands land verlaten had, de veldtocht kon niet meer voortgezet worden, en was derhalve geëindigd. Het was den Gouverneur-Generaal natuurlijk onmogelijk om de zekerheid te geven, welke door den Kommandant van het leger en den Generaal VERSPIJCK, benoemde bevelhebber der expeditie, gevraagd werd. Hem bleef dus niets anders over, dan om onze expeditionnaire krijgsmacht naar hare garnizoenen terugtezingen, om met een nieuw gunstig jaargetijde te Atjeh, tevens de krijgsverrichtingen egen dit rijk te doen hervatten.

„Op den 10^{en} Mei was de geheele transportvloot ter reede van Batavia teruggekeerd. 's Anderen daags werden de korpsen lie te Batavia tehuis behoorden, ontscheept. Op dézelfde dag ontving de Gouverneur-Generaal de antwoorden, door de verschillende onderbevelhebbers der expeditie, op de gestelde vragen gegeven.

„Niet alleen deze antwoorden, maar ook het daarbij gevoegde persoonlijk oordeel van den legerkommandant, gaven nu allezins aanleiding, zoo niet met zekerheid, dan toch met ernst te vermoeden, dat werkelijk onze expeditie zonder noodzakelijkheid onverrichter zake was teruggekeerd. De Gouverneur-Generaal riep nu de leden van den raad van Indië, met de Kommandanten van leger- en zeemacht, tezamen tot eene buitengewone vergadering, welke op den 12^{en} Mei plaats had in het Gouverne-

ments-hôtel te Rijswijk. Hij vestigde in die vergadering de aandacht van de aanwezigen:

„op de vijf telegrammen, waarmede de Regeerings-Commissaris en zijne Bevelhebbers hadden betoogd, dat het dringend noodzakelijk was, om de expeditie onverwijld en onverrichter zake te doen terugkeeren;

„op de loopende geruchten, afkomstig van het oorlogstoneel en niet van allen officiëlen grond ontbloot, welke die noodzakelijkheid ontkenden;

„op de antwoorden, gegeven door verschillende chefs der korpsen, staven en diensten van de expeditie, welke met ernst deden vermoeden, dat die noodzakelijkheid inderdaad niet bestaan had;

„op de heilige plicht der Regeering om te waken dat de oorzaken, welke onze eerste expeditie deden mislukken, bij onze toekomstige tweede expeditie zouden zijn weggenomen;

„en stelde vervolgens de vraag of het, met het oog op al deze omstandigheden, niet onvermijdelijk noodig was voor het belang van het vaderland en voor de waardigheid van het leger, om door eene enquête op groote schaal, helder licht te doen verschijnen over alle zaken, handelingen en gebeurtenissen, betrekking hebbende op onzen afgeloopen veldtocht tegen Atjeh?

„Alle aanwezigen, *niet een uitgezonderd*, antwoordden toestemmend.”

Wij hebben hier een trouw verhaal gegeven van de redenen van staatsbelang, die den Gouverneur-Generaal, de Leden van den Raad van Nederlandsch-Indië en de Kommandanten der zee- en landmacht tot het houden der enquête deden besluiten. Moesten die zwichten voor de lichtgeraaktheid van eenige weinige daarbij betrokken officieren en de partij, die alles hekelde wat van den Gouverneur-Generaal uitging? Wij zijn overtuigd, dat elk onpartijdige daarop ontkennend zal antwoorden. Maar dan heeft de kapitein BOREL ook geen reden om die enquête „onzalig” te noemen en ze voor eene „grootte onbillijkheid en niet

te verschoonen fout" te houden. Het is ook niet juist dat zij „veel kwaad en ergernis heeft gesticht." Ergernis, ja, bij eenige belanghebbenden en de partij der oppositie, die een onderzoek hadden willen smoren, maar ook slechts bij deze, want het andere deel der officieren trok geene partij en was omtrent de zaak zeer onverschillig. Kwaad heeft echter de enquête niet gesticht. Men kan zelfs op goede gronden het tegendeel beweren. De wijze toch, waarop de handelingen der Bevelhebbers besproken werden was voor de eer dezer Officieren hoogst kwetsend en oneerbiedig. In de societeiten en gezelschappen werden zij op de ergerlijkste wijze beoordeeld. Dit hield op zoodra bekend werd, dat eene commissie van enquête zou benoemd worden, om de oorzaken van de mislukking der expeditie te onderzoeken, en dat de schreeuwers en bedillers zouden blootstaan hunne onvoorzichtige uitlatingen door beëdigde verklaringen te bevestigen *). Men heeft ons officieren genoemd, die in gezelschappen een hoog woord voerden, maar voor de commissie van enquête hunne woorden niet hebben durven herhalen, ofschoon ze opmerkzaam gemaakt werden op 'tgeen ze elders gezegd hadden. Evenzoo zou de kapitein BOREL vrij wat te herroepen hebben, van 'tgeen hij over ons geschreven heeft, als hij het voor eene commissie door een eed had te bevestigen. In plaats van het kwaad, dat men aan de enquête wil toeschrijven, zonder het te noemen, heeft zij het nut gesticht, dat zij de kwaadsprekers tot voorzichtigheid heeft gedwongen, terwijl bovendien het onderzoek op onwraakbare wijze tekortkomingen aan den dag bracht, waaraan men zich spiegelen kon. Wij meenen dus, dat de betrokken Bevelhebbers, in de enquête eerder eene goede dan eene kwade werking hadden moeten zien. Wat er geschied en verkeerd geschied was, kon niet worden hersteld, noch verborgen; het werd besproken en zeer ten kwade besproken, maar de enquête ontnam daaraan de overdrijving, waaraan gewoonlijk alle verrichtingen blootstaan, die eene verkeerd inge-

---

*) De leden der commissie werden benoemd bij besluit van 18 Mei 1873 N°. 1.

lichte openbare opinie tot beoordeelaar hebben. Bovendien heeft zij voor de geschiedenis bronnen gegeven, die, wanneer eens de geheimhouding zal hebben opgehouden, van groote waarde zullen zijn.

Wij waren zelf aanvankelijk tegen de enquête ingenomen. Maar wij zijn daarvan teruggekomen, toen wij beter met de ware toedracht en hare bedoeling zijn bekend geworden.

Toen wij, in Juli 1873, Nederland verlieten was daar het besluit tot het houden eener enquête reeds bekend geworden, maar vergezeld van commentaren, die later bleken niet waar te zijn, doch niettemin toen evenals nog heden het publiek op een dwaalspoor hebben gebracht. Men beweerde, dat de enquête bestraffende bedoelingen had, en ingesteld was om de betrokken Officiëren voor het Hoog Militair Gerechtshof te doen terechtstaan, zich grondende op de artikelen 55—59 van het crimineel Wetboek, welke met den dood bedreigen het aan den vijand overgeven of verlaten van eene stad, sterkte, vesting, plaats of post bij verraad, of ontijdig zonder advies van eenen krijgerraad, of zonder minstens één storm te hebben doorgestaan. Aangezien daarmede bepaald versterkte plaatsen bedoeld worden, en de straf eeniglijk van toepassing is op het ontijdig verlaten of overgeven van een versterkt punt, kwam het ons ongerijmd voor, een van die artikelen, op de Bevelhebbers der expeditie toepasselijk te maken, die immers in geen der beschrevene gevallen verkeerden. In Indië gekomen, vernamen wij van den Gouverneur-Generaal zelf, de juiste toedracht der zaak, en namen wij onze wraking terug.

„Het is thans overtuigend gebleken — zegt kapitein BOREL op blad. 8 — dat men 's vijands macht en verdedigingsmiddelen te gering geschat had, en dat eene expeditie tegen Atjeh, wilde zij kans van slagen hebben, op veel krachtiger en uitgebreider voet ingericht moest worden. In stede echter van ridderlijk te erkennen, dat de vijand ons te sterk geweest was, en de oorzaak van het mislukken der expeditie, grootendeels moest toe-

geschreven worden aan het gemis van behoorlijke gegevens, waardoor men zich onvoldoende ten strijde toegerust had, trachtte men de schuld der geheele nederlaag hoofdzakelijk te zoeken bij de Bevelhebbers, die de krijgsooperatiën geleid hadden."

De kapitein BOREL is ontegenzeggelijk een onhandige vriend. Had hij zijn boek niet geschreven, dan zouden wij niet tot onthullingen gedwongen zijn geworden, die we uit een gevoel van kieschheid en welwillendheid hadden teruggehouden. Had hij de bovenstaande woorden niet daarin opgenomen, dan zouden wij niet genoopt zijn geworden, zijne verdediging der Bevelhebbers van de eerste expeditie te wederleggen.

Hij heeft zelf verklaard, bladzijde 3, dat „de Hooge Regeering in Indië en het legerbestuur aldaar volkomen gerechtigd waren tot de onderstelling dat de tegen Atjeh bestemde krijgsmacht allezins voldoende was." Hoe is dat nu te rijmen met zijne latere bewering, dat ze door gemis van de noodige gegevens, onvoldoende ten strijde gerust was? Het is weder een van die inconsequentien, welke men menigvuldig in het boek van kapitein BOREL vindt, waartoe elk beoordeelaar komt, die niet op de waarheid afgaat, maar ze verwringt om er onmogelijke bewijzen uit te halen.

Ja, de tegen Atjeh bestemde krijgsmacht was allezins voldoende. Neen, men was niet onvoldoende ten strijde toegerust; de vijand was ons niet te sterk, noch in middelen van verdediging, noch anders. Toen de Minister van koloniën, in April 1873 — het was vóór den terugtocht van den 16^{en} — ons vroeg, wat wij van de sterkte der expeditie dachten, was ons antwoord, dat wij ze voldoende achtten om den Kraton te nemen, doch dat we liever in plaats der barisans van Madura, een bataillon van het leger toegevoegd hadden gezien. Wij hebben later, van den Gouverneur-Generaal vernomen, dat hij er ook zoo over dacht; dat hij dit den Kommandant van het leger opgemerkt heeft, maar dat deze voor de geoefendheid en gehalte der barisans had ingestaan.

Wij zouden liever, de verrichtingen der eerste expeditie,

niet besproken hebben, en het bescheidene zwijgen hebben bewaard, dat wij tot dusver hebben in acht genomen, ofschoon we beter dan iemand, de redenen der mislukking van de expeditie aan de waarheid der feiten hebben kunnen toetsen. Er is echter een goede reden, die ons noopt daarvan thans af te gaan. Het is het dwaalspoor, waarop door verkeerde inlichtingen onze geachtste militaire autoriteiten hier te lande, mannen van gezag op krijgskundig gebied, gebracht zijn. Wij noemen slechts den Generaal BOOMS en wijlen den Minister van oorlog de ROO VAN ALDERWERELT, die beiden de schuld der mislukking aan de Regeering toegeschreven hebben, welke naar hunne meening den oorlog zonder voldoende voorbereiding zoude hebben ondernomen. Doch beiden zijn of waren te verstandig en te billijk om dergelijke bewering te uiten, als ze omtrent de ware toedracht der zaak beter waren ingelicht geweest.

„Gemis aan behoorlijke gegevens,” zegt BORREL, „onvoldoende voorbereiding” zegt DE ROO, en zeggen ook anderen.

Doch dit wordt door de feiten gelogenstraft. In het enquête rapport komt op bladzijde 17 voor: „Bij het topographisch bureau te Batavia, alwaar reeds sedert 1871 met het oog op eene eventueele inmenging in de Atjesche aangelegenheden, alle mogelijke données waren verzameld, die konden bijdragen tot de kennis van Atjeh, werd eene beschrijving van dat rijk vervaardigd, waartoe hoofdzakelijk de ondervolgende bronnen zijn geraadpleegd geworden:”

(Hierop volgt eene lijst van elf werken die daartoe gediend hebben.)

„Uit deze beschrijving werd een extract gemaakt en in den vorm van een boekje aan alle officieren der expeditie verstrekt.

„Wijders kon men nog menige belangrijke inlichting putten uit de „Aanteekeningen omtrent het rijk van Atjeh,” naar aanleiding van den brief van het Departement van oorlog van 5 Juli 1871 No. 8, samengesteld door den kolonel J. H. R. KÖHLER, destijds militairen kommandant van Sumatra's Westkust en onderhoorigheden, en uit de bronnen, waarvan die

hoofdofficier bij zijnen arbeid had gebruik gemaakt. Deze bronnen waren.”

Nu volgt weder eene lijst van 29 bronnen, die tot samenstelling van het rapport van Generaal KÖHLER hebben gediend; terwijl buiten deze, vijf andere bronnen, waaronder ook die van kommandanten van oorlogschepen, die Atjeh bezocht hadden, worden genoemd.

Houdt men nu daarbij in 't oog dat de Generaal KÖHLER, die zich eenige jaren met het verzamelen der bronnen van kennis van Atjeh had bezig gehouden, tot Bevelhebber der expeditie werd benoemd, wat kan er dan in redelijkheid gezegd worden aan de voorbereiding te hebben ontbroken. *)

Neen, er was geen gemis aan behoorlijke gegevens, geen verzuim van voldoende voorbereiding, geen te kort in sterkte der expeditie, en ook geen blijk, dat 's vijands macht en verdedigingsmiddelen te gering geschat waren. Men heeft eenvoudig, en dat is onwraakbaar uit de enquête gebleken, van de midelen die men had geen, of geen goed gebruik gemaakt, en heeft het aan volharding doen ontbreken om de ondervonden tegenspoeden te herstellen. Maar zelfs deze tegenspoeden kunnen niet eens op rekening der overmachtige middelen van verdediging des vijands gesteld worden, want zij zijn een onvermijdelijk en natuurlijk gevolg geweest van de wijze van opereeren.

Is, om van andere te kortkomsten niet te spreken, het wederinschepen op 6 April, nadat men zonder noemenswaardig verlies, met 4 compagnien bezit van het strand genomen had, en het met groot verlies herhalen der landing twee dagen later, op rekening te stellen van de overmacht des vijands?

Men heeft de eerste landing eene verkenning genoemd, ofschoon zij dat naar de gezonde regelen des krijgskunde niet was. De verkenning, die eene landing voorafgaat, heeft geen ander oog-

---

*) Als toch al die bronnen niet hebben geleerd wat men verlangde te weten, dan is dat immers de schuld der Regeering niet. De tweede expeditie wist daarvan niet meer, dan de eerste. Dit is een algemeen feit bij alle onze overzeesche expeditiën in niet bezette eilanden.

merk, dan het geschikte punt te zoeken waar de landing geschieden moet. Dit is de taak van de stafofficieren. Maar heeft men, met goeden uitslag, een deel zijner macht aan den wal gebracht, dan laat men ze daar blijven en zoo spoedig mogelijk de andere bataillons volgen. Van eene landing en weder inscheping, om ze twee dagen daarna te hervatten, is geen tweede voorbeeld in de krijgsgeschiedenis te noemen. Het is alsof men den vijand verwittigen wilde van het punt waar men zou landen en hem tijd wilde laten om de landing te betwisten.

Is het verlaten van de Missigit, weinige uren nadat ze met niet onaanzienlijk verlies genomen was, en het hernemen van dat, voor de operatiën tegen den Kraton zoo onmisbare punt, andermaal met groot verlies, eerst vier dagen later; is het niet aanwezig zijn der noodige middelen om de troepen in de Missigit te dekken, tegen de schoten van buiten; is dat op rekening te stellen van de overmacht des vijands?

Is het opereeren tegen den Kraton, en het bestormen der gemakkelijk om te werpen poort, met slechts 9 compagniën terwijl er 15 buiten gevecht bleven, ongerekend de marine-landings-divisie, die sterk genoeg was voor het bewaken van het strandbivouac; is het gemis van stormladders, van kruit om de poort te doen springen, het niet ontbieden van het aan strand gelaten kanon, het te vroeg afbreken van den aanval op den Kraton, te stellen op rekening van de overmacht des vijands?

Is het staken der operatie, het niet volharden in, en het niet beter regelen van den aanval; is de ontmoediging na het mislukken van den eersten aanval, 'tgeen een gewone tegenspoed was, inherent aan den oorlog, die geenerlei ontmoediging had mogen veroorzaken: is dat alles te stellen op rekening van overmacht des vijands?

Wij zouden nog meer gelijksoortige vragen kunnen doen, maar wij achten deze voldoende, om elken onpartijdige te overtuigen, dat het niet aan de vereischte sterkte, en ook niet van wege de Regeering aan voorbereiding heeft ontbroken, om de eerste expeditie te doen slagen.

Ook in hare politieke bedoelingen, vraagt men wellicht? Wij kunnen ons hier slechts aan eene gissing wagen. Maar wij zijn genegen de vraag bevestigend te beantwoorden. Eenige jaren geleden, toen we nog geen kennis genomen hadden van het enquête-rapport, was onze opinie nog in het onzekere. Maar, na kennismeming van dat rapport, meenen wij het er voor te kunnen houden, dat de Sultan, als de Kraton in onze handen ware gevallen, gezind zoude zijn bevonden de souvereiniteit van Nederland te erkennen, en hij het leenmanschap dat daaruit ontstond, doch dat zijne materiele positie zeer zou hebben verbeterd, boven een zwervend leven zou hebben verkozen. De tegenstand, die de tweede expeditie heeft ondervonden, kan niet tot maatstaf worden genomen van 'tgeen na een succes der eerste zoude zijn gebeurd. De nederlaag der eerste expeditie en haar terugtocht naar Java, hebben de Atjehers overmoedig gemaakt en in den waan gebracht, dat zij onoverwinnelijk waren en zij door volharding eveneens de tweede expeditie tot den terugtocht zouden kunnen dwingen. Men zal niet ver van de waarheid zijn, als men het er voor houdt, dat die verwachting het geheim is van den tegenstand, in de eerste maanden, na het veroveren van den Kraton; en later, toen die hoop niet meer bestond, het afstooten der toenadering, door de voortzetting der agressie, die de vredesgezinden verwijderde en ze aan den nationalen tegenstand deed aansluiten. Wij tarten een ieder om een betere en waarschijnlijker oorzaak voor den hopeloozen tegenstand te noemen.

Wij zullen dit onderwerp besluiten met eene opmerking en eene vraag.

De opmerking is: dat de noodzakelijkheid van het houden eener enquête, na den terugkeer der expeditie, zich zoodanig aan de openbare opinie had opgedrongen, dat de „Java-Bode” van den 10 Mei 1873, in zijn mailoverzicht, de volgende woorden opnam:

„Chefs worden nu reeds op allerlei wijzen beoordeeld. Het is te hopen dat door de Regeering aan zulk een toestand, die

niet dan zeer schadelijk op de discipline in het leger en op het prestige der hoofdofficieren, tegenover het publiek, werken kan, een spoedig einde wordt gemaakt. Zoo noodig door het instellen eener enquête. Mag men op de stemming van vele officieren afgaan, dan schijnt het leger een enquête te vragen."

Toen de enquête bevolen was, hadden de schuldigen, aan het onverrichte terugkeeren der expeditie, de onbeschaamdheid de schuld daarvan op de Regeering te werpen. *)

De vraag is: of de kapitein BOREL toen hij zijne afkeuring van de enquête nederschreef, niet bloosde over zijne aanmatiging en inconsequentie. Waar was zijn gezond verstand, toen hij de Regeering van Nederlandsch-Indie berispte, omdat zij, daartoe allezins bevoegd en zelfs verplicht, een onderzoek instelde over aangelegenheden, waarbij hoogst gewichtige Staatsbelangen betrokken waren, terwijl hij te gelijker tijd eenige honderde bladzijden volschrijft, om, met verminking der waarheid, de handelingen van zijn gewezen chef aftekeuren?

Is het daarom niet zeer ten rechte, dat de gepensioneerde kapitein H. A. A. NICLOU, den kapitein BOREL, in een open brief, voorkomende in het dagblad „De Locomotief” van 14 Januari 1879 n°. 10, toevoegt:

„Wie ook het recht moge hebben een afkeurend oordeel uit te spreken over de enquête, Gij zeker niet. Gij, die een boek het licht deedt zien, dat goed beschouwd, niets anders bevat, dan de resultaten eener enquête, door U gehouden met de hulpmiddelen, die U werden aangeboden door Uw gezond verstand, Uw overtuiging, Uw bekwaamheid als compiler, en Uw beschouwigen „na afloop van den strijd”. §) Gij die niet eens,

*) Zie „London en Atsjin,” 4e en 5e hoofdstuk.

§) Woorden van kapitein BOREL op bladz. 5 van zijn boek: „Voorzeker er waren fouten begaan, zooals met alle oorlogen gebeuren zullen, en waarover het gemakkelijker valt te oordeelen na afloop van dan tijdens den strijd.” Dit zeide hij, sprekende van de eerste expeditie. Voor die expeditie schijnt hij een oordeel na afloop van den strijd te wraken, voor de tweede niet. Wat een consequent man is toch de kapitein BOREL!

zoals toch bij eene goede enquête behoort, billijk genoeg zijt geweest weêr te geven, 'tgeen gezegd is, door hen die niet met U of uw geestverwanten instemmen, en die evenmin zijt te rade gegaan, met hetgeen de ondervinding der laatste jaren heeft geleerd omtrent het oorlogsterrein, onze transportmiddelen, de wijze van oorlogvoeren der Atjehers, hun weinige beteekenis als aanvallers op groote schaal, en hun weêrstandsvermogen als verdedigers."

Wij gaan nu over tot ons tweede onderwerp: de oorlogvoering in Indië in 't algemeen en bijzonder die in Atjeh.

Ofschoon de kapitein BOREL het niet rechtstreeks zegt en zijne woorden nog eene schuchtere terughouding behelzen, laat hij toch genoeg doorschemeren, dat hij de denkbeelden deelt van hen, die voor den oorlog het uiterste geweld en verwoestingen niet schuwen, en met miskenning van moraliteit en utiliteit, de rampen des oorlogs verder verlangen te doen gaan, dan het gebruik en de werking der loyale wapenen.

De woorden voorkomende op bladz. 24 van zijn boek en de meer dan eens door hem geuite afkeuring van onze „overdrevene humaniteit", zooals hij zich uitdrukt, toonen dat overtuigend. Hij zegt op bladz. 24:

„Of de toepassing der menschlievende gevoelens in de toenmalige omstandigheden echter verstandig, ja geoorloofd was, valt zeer te betwijfelen. De oorlog is eenmaal een vreeslijke zaak. De bewerker daarvan draagt eene zware verantwoordelijkheid; maar hij die den krijg aanvoert, moet krachtig en volgens de regelen eener gezonde tactiek te werk gaan, zonder zich door ziekelijke denkbeelden van philanthropie te laten beheerschen. Dit beginsel behoort vooral in Indië toegepast te worden, waar het ons om zelfbehoud te doen is; men voere den oorlog zonder wreedheid of verbittering maar ook zonder zwakheid.

„De Atjehneezen hadden alle aanspraak op medelijden of verschooning van onze zijde verloren, omdat zij zich buiten het volkenrecht gesteld en de algemeen erkende gebruiken daarvan

met voeten getreden hadden. Door het mishandelen en gruwzaam vermoorden der waardige vreedzame afgezanten (lees: van den afgezant) van den Generaal VAN SWIETEN, toonden zij een woest, barbaarsch volk te zijn, dat geene welwillendheid hoegenaamd verdiende, en met energieke middelen ten onder gebracht moest worden.

„Het is dus zeer te bejammeren, dat men niet *dadelijk* alle pogingen in het werk gesteld heeft, om den Kraton geheel in te sluiten *en ook de bezetting onschadelijk te maken*. Indien de Atjehneezen zich niet hadden willen overgeven zouden we tot den storm overgegaan zijn en een succes behaald hebben, dat een geheel andere wending aan den verderen loop der gebeurtenissen had kunnen geven.”

Wij hadden wel willen vernemen, wat de kapitein BOREL, nevens de erkenning, dat de oorlog niet met wreedheid, niet met bitterheid gevoerd moet worden, zwakheid en ziekelijke philanthropie noemt, wanneer de operatie zooveel feiten heeft opgeleverd van dappere gevechten en een volhardend streven om wat ook gebeurde — ontzettende verliezen door de cholera en niet minder ernstige door dapperen tegenstand — het oogmerk van den oorlog, de verovering van het object, te bereiken. Doch wij gaan dat voorbij, omdat het te overtuigend gebleken is, dat de schrijver geen geschiedschrijver, maar een partijman is, van wien geen waarheid te wachten was. Wij richten echter eenige vragen, niet aan hem, maar aan de onpartijdige lezers. Eerst moeten wij echter weder de aandacht vestigen op de ongelooflijke inconsequentien, waarvan het boek van kapitein BOREL wemelt. De laatste zoeven aangehaalde zinsnede, waarvan bovendien het verband met de vorige ver is te zoeken, is geschreven nadat op bladz. 6 van de eerste expeditie beweerd is, dat een stormaanval op de noorder- en westerfacen, waar de Kraton het sterkste was, onmogelijk gelukken kon, al waren onze troepen *nog zoo* talrijk en dapper geweest; dat men destijds van de ligging of gesteldheid van den Kraton niets wist; dat een stormaanval alleen kans van slagen had kunnen hebben, wanneer hij

door de artillerie behoorlijk was voorbereid geworden, door een hevig artillerievuur, dat het gros der verdedigers van achter de wallen verdreven had, en na het opruimen der bijna onoverkomelijke beletselen, die de stormkolonnes in den weg stonden en haar elan braken; dat daarvoor batterijen, bewapend met zwaar geschut, en het bedekt naderen der gracht door middel van loopgraven noodig was, dat daartoe het veldgeschut, dat bij de expeditie was, niet konde dienen; enz.

Wat in April 1873 onmogelijk was, was dus, naar zijne zienswijze, wel mogelijk in Januari 1874, toen de Kraton nog meer versterkt was door tal van chicanemiddelen, het aanleggen der flankerende versterkingen van Pakan Atjeh en kotta Goenongan, het barikadeeren der hoofdpoort en meer andere aanzienlijke versterkingen der positie. En wat miskennis der waarheid bovendien! Men wist niets van de ligging en gesteldheid van den Kraton, beweert kapitein BOREL, en men had de heeren E. R. KRAYENHOFF en A. VAN KOCKRITZ, de Maleiers MOHAMMAD DAGANG, ABOE HASSAN en SIDI TAHIL, twee Chineezen en acht gidsen, te samen vijftien personen bij de expeditie, die met de ligging en gesteldheid van den Kraton volkomen bekend waren. En de 8 kanons en de 10 mortieren zouden niet in staat geweest zijn, door hun vuur, de verdedigers van de wallen te verdrijven! En het is van algemeene bekendheid dat luitenant ALBRECHT met zijne kompagnie Amboneezen op het punt was in den Kraton te dringen; dat de Kraton genomen zou zijn als in den aanval slechts enkele minuten langer was volhard; dat de Chef van de expeditie, toen hem door majoor CAVALJE versterking werd gevraagd, ten antwoord gaf dat hij die niet kon geven en CAVALJE maar moest retireeren als hij niet sterk genoeg was; dat hij evenwel onder zijn dadelijk bereik in de Missigit had 10 kompagnieën infanterie, eene batterij bergartillerie, de kavalerie en een detachement mineurs en sappeurs, en bovendien nog 1000 man aan strand had staan *).

*) DE ROCHEMONT, „Onze oorlog met Atajin,” Ie deel, blz. 152—155 en 247.

Is het nu niet waar, dat kapitein BOREL schrijft als partijman en niet als geschiedschrijver; waar het hem te pas komt de waarheid verminkt; dat zijn boek geen vertrouwen verdient?

Onze vragen zijn: Moeten de wetten geëerbiedigd worden of niet? Mogen verwoestingen bevolen worden, die in het militaire Wetboek op straffe des doods verboden zijn? Wijst dat verbod niet den geest aan hoe de Wetgever verlangt, dat de oorlogen gevoerd worden, en de grenzen binnen welke hij zijne rampen beperkt wil zien? Hadden de aanleggers van den brand der kampongs Atoeh, Lamlagang en Noesoek, op den 23^{en} Januari 1874, door ons op bladzijde 265 vermeld, straf kunnen ontgaan, als we ze daarvoor voor het Hoog Militair Gerechtshof hadden gedaagd?

Wat praten dan de schenders der wetten en heiligste plichten der menschheid van zwakheid. Zwakheid was het hunne overtreding ongestraft te laten, maar het was geene zwakheid niet toetelaten, dat de oorlog met wreedheid en overtreding der landswetten gevoerd werd. Bij het openen van den veldtocht hadden wij, met verwijzing naar artikel 172 en 173 van het crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande, alle verwoestingen van huizen en bezittingen verboden. Niemand mocht dat verbod overtreden, dan in geval der uiterste noodzakelijkheid. Maar de noodzakelijkheid behoorde dan ook werkelijk te bestaan, en moest aangetoond kunnen worden, want de last, van hooger hand komende, kan wel den uitvoerder van de verantwoordelijkheid ontslaan, maar niet den lastgever. Deze blijft verantwoordelijk voor den last, dien hij gaf en moet dit altijd tot richtsnoer zijner bevelen nemen. Zoo hebben wij het altoos begrepen, en daarom ook aan onze ondergeschikten nimmer toegestaan om van het verbod afte wijken.

„Slecht men eene versterkte kampong niet, die met het bloed onzer soldaten genomen is, dan voldoet men niet aan de eischen van den oorlog”, zeggen de voorstanders der ruwe en barbaarsche oorlogvoering, of „elke kampong waar nog tegenstand

wordt geboden moet te vuur en te zwaard verwoest worden." *)

Wat zegt gij van die onridderlijke leer, gij Nederlanders, die uit beginsel en uit kracht der waarheid, het recht der verdediging voorstaan en eerbiedigen moet? Volgens die leer moet dus schier alles verwoest worden, want tegenstand wordt overal geboden, zij het ook niet overal even hardnekkig. Wij hoorden eens te Atjeh, door een Opperofficier, het recht der verdediging zulk een heilige plicht noemen, en daaraan zulke uitbreiding toekennen, dat hij zelfs het vergifigen der waterputten een geoorloofd middel noemde. En wellicht betwist heden, diezelfde Opperofficier, den Atjehers het recht om have en goed, vrouw en kroost tegen verwoesting te beschermen, en is hij met BOREL en andere van meening, dat die snoodheid met geheele verwoesting van het land, en wat er op staat, gestraft mag, neen, moet worden.

De voorstanders van het ruwe oorlogsgeweld kunnen juichen. Want hoe schandelijk hun beginsel ook is, het is toegepast met eene nimmer geëvenaarde wreedheid, niet alleen op kampongs, die zich verdedigden, maar ook op kampongs die verlaten waren, omdat ze zich morgen of overmorgen zouden kunnen verdedigen, waarvan het gevolg is geweest, dat op de kaart van Groot-Atjeh die in Maart 1876 is opgemaakt, 230 kampongs voorkomen, die verbrand zijn. Hoeveel het getal heden, drie jaren later, is, durven wij niet zeggen; men kan echter wel gissen dat het cijfer zeer verhoogd zal zijn. Om die afschuwelijke daden te verbloemen leest men in de rapporten niet meer van verbranden van kampongs; men noemt het nu tuchtigen, dat niet anders is dan de euphemische uitdrukking voor verbranden der huizen, verwoesten der oogsten en omkappen der vruchtboomen. En men verwondert zich, dat de oorlog zoo lang duurt en de Atjehers zich niet onderwerpen aan een natie, wier legers zoo schandelijk huishouden!

Wij moeten erkennen dat we wonderlijke zaken zien gebeuren.

---

*) Zie „Atjeh, gedurende de tweede expeditie en later,” door een oud-officier, die deze leer, eveneens ten hoogste afkeurt.

Wij nemen deel aan een congres, waarin getracht wordt, door een internationale verklaring regelen voor het oorlogsrecht vast te stellen. Het recht van verdediging der kleine staten, van de *levée en masse* wordt er door de vertegenwoordigers dier staten met kracht verdedigd, waarbij zich voornamelijk de Nederlandsche zeer onderscheiden hebben. De heer Mr. W. VAN LANSBERGE heeft daarbij den naam verworven dat recht met talent verdedigd en veel bijgedragen te hebben om dat milde en vrijzinnige beginsel te hebben doen zegevieren. Hij is Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië en Opperbevelhebber van de land- en zeemacht, en laat zich in dat standpunt zoo hoog gelden, dat het van algemeen bekendheid is in Indië, dat de Kommandant van het leger er niet veel meer is, dan een titularis, een leverancier van troepen en materieel, zonder eenig gezag over de oorlogsoperatiën. Hij weet en kent de afschuwelijke verwoestingen die er plaats hebben en laat ze toe. Het Opperbestuur, dat zoo veel misbaar maakte, toen een reizende Algemeene Secretaris, op gezonde economische gronden, de conversie van de communale gronden in individueel bezit voorstond, weet wat er omgaat, ziet het uit de rapporten en zegt niets, in spijt van zijne verplichting om te contrôleeren en tegentegaan wat niet goed is, en den toets van recht en billijkheid niet kan doorstaan. Intusschen laat men den plaatselijken bevelhebber de onbegrensde beschikking over de schatkist en de beurzen der belasting-schuldigen, om een oorlog te voeren, die wegens de wreedheden, die er plaats hebben, den afschuw van alle weldenkenden moet opwekken, die onze materieele en financieele krachten te boven gaat, en met het oog daarop verkeerd gevoerd wordt. En de natie en de pers, die dat weten, zwijgen, en dragen gelden bij voor een standbeeld voor HUGO DE GROOT, omdat hij de eerste was, die de leer heeft verkondigd, dat de bezittingen van het volk moeten geëerbiedigd worden, evenals of er niets plaats had, dat dit beginsel schendt.

Men houde daarbij in 't oog, dat onze strijd in Atjeh geen gewone oorlog is, geen strijd waar twee mogendheden zich af-

breuk doen, totdat de overwonnen partij, den oorlog moede, vrede vraagt en tot het nederleggen der wapenen besluit. Het doel van dezen oorlog is om het land en volk te onderwerpen, — het volk tot onderdanen en het land tot eene bezitting van Nederland te maken. Waar vindt men een tweede voorbeeld, dat men, om dergelijk doel te bereiken, het land verwoest, het volk verarmt, de bezitting tot een lastpost maakt, en daarvoor ongeveer honderd à honderdvijftig millioen en vele menschenlevens ten offer brengt?

Wij hebben getracht den oorsprong te vinden van eene oorlogvoering, die voor de eer der Nederlandsche wapenen zoo beledigend is, dat zij aan MULTATULI heeft doen zeggen: „een dorp dat pas veroverd was door de Nederlandsche troepen en *dus* in brand stond.” Wij hebben dien niet kunnen vinden. Wij weten echter dat ze vroeger niet bestond en eerst sedert ongeveer 25 jaren door eenige bevelhebbers is ingevoerd. Wij hebben op Java den oorlog medegemaakt, in de jaren 1827 t/m 1829 als tweede en eerste luitenant onder MICHIELS en LEDEL, twee mannen, die onder de actiefste kolonne kommandanten gerekend werden. Maar nimmer hebben wij in dien tijd één kampong zien verbranden. Wij zullen niet beweren, dat het elders, onder de bevelen van andere kolonne-kommandanten, nimmer geschiedde; maar wij kunnen verklaren dat het tot de zeldzaamheden behoorde.

Dit is vooral opmerkelijk als men het verschil in beschaving van dien tijd in aanmerking neemt. Een ieder weet, dat een 50tal jaren geleden, het gehalte en de kennis der officieren van de beide legers, hier te lande en in Indie, zeer ten achter stonden bij het gehalte en de kennis van den tegenwoordigen tijd. De hoofdofficieren en kapiteins hadden bijna allen de oorlogen uit het tijdperk van het eerste Fransche Keizerrijk medegemaakt. Zij waren voor het meerendeel wel brave soldaten, maar mannen zonder hooge opleiding, die, overeenkomstig het standpunt der beschaving van dien tijd, geen groot begrip hadden van de plichten der menscheijkheid en ook zoo veel niet op hadden met de rechten van het volk. En toch werd er in die dagen

dagen weinig verwoest. Thans evenwel, nu het gehalte der officieren van de beide legers zoo aanzienlijk verbeterd is, zoowel maatschappelijk als wetenschappelijk; nu de beschaving zulke groote stappen vooruit heeft gemaakt; de zeden zooveel zachter en milder zijn geworden; het oorlogsrecht zijne oude ruwheid heeft afgelegd om humaner begrippen aantenemen; een groot getal der officieren opleiding aan de Koninklijke Militaire Akademie hebben ontvangen en nimmer in directe aanraking met den ruwen soldaat zijn geweest; nu de meeste waarborgen voor mensche-lijke en edele denkwijze zouden moeten worden gevonden; nu juist wordt de oorlog in Indie gevoerd in omgekeerde rede van 'tgeen het zoude moeten zijn en had mogen verwacht worden; ja het zijn zelfs oud-leerlingen van de Koninklijke Militaire Akademie, die zich tot voorstanders en verdedigers van die afschuwelijke wreedheid hebben opgeworpen.

Hoe komt dat? Het is toch niet van U, SEELIG, DELPRAT, VAN OVERSTRATEN, SCHELTUS, VAN MULKEN en KNOOP, dat zulke kwade leerstellingen zijn uitgegaan! Wij kunnen, wij durven er geen antwoord op geven. Wij kunnen slechts die beginselen uit naam der mensche-lijkheid, der beschaving, der eer van het leger en de Nederlandsche vlag, der moraliteit en utiliteit als schandelijk bestempelen.

Zie eens wat onhoudbare argumenten moeten worden te baat genomen om dat slechte stelsel te verdedigen. „De Atjehneezen, zegt BOREL, hadden alle aanspraak op medelijden of versooning van onze zijde verloren, omdat zij zich buiten het volkenrecht gesteld, den gezant van den Generaal VAN SWIETEN vermoord hebben.” Welnu, daarvoor is Pedir gebombardeerd en heeft een niet onaanzienlijk getal Pedireezen die schanddaad, door het verlies van het leven of een deel zijner bezittingen geboet. Moet echter de straf eindeloos zijn, en daarom het voeren van den oorlog op eene wijze plaats hebben, die niet meer voldoet aan de eischen en beschaving van den tijd? Treft men buiten-dien daarmede wel de ware schuldigen? Wij hebben het reeds op bladzijde 183 verklaard, dat wij zeker zijn, in den radja

van Pedir niet den schuldige te hebben getroffen, en nog minder in zijn volk. Wij zijn er even zeker van, dat eene voortgezette represaille weder de schuldelloozen voor den schuldige zouden hebben doen boeten.

Wij beweren, dat onze taak in Indie van een geheel anderen aard moet zijn, dan onervaren officieren zich willen diets maken. Zij moet zijn beschavend, veredelend, het karakter waardig van een klein volk dat heerschappij voert over zulke schoone en uitgestrekte landen. Wij zeggen andermaal met *MULTATULI*, dat wij niet mogen „afdalen tot het zeer lage standpunt van den vijand, in stede van nooit, zelfs tegen den onbeschaafden, te vergeten, wat men aan eigen beschaving verplicht is.”

Elders zien we groot uitmeten, het schenden der graven te Penajoeng, na het vertrek der hoofdmacht op 27 April 1874. Dat is zeker zeer berispelijk, en wellicht uit een zedelijk oogpunt, nog meer dan elke andere daad van geweld aftekeuren.

Maar is dat uit een materieel oogpunt, wegens het kwaad dat het sticht, wegens de gevolgen die het heeft, de verbittering die het opwekt, erger dan het verwoesten van kampongs, die nu reeds niet meer bij tientallen, maar bij honderdtallen geteld kunnen worden, en van de duizenden die het aan den hongerdood heeft prijs gegeven? *) Bovendien van het verwoesten van kampongs en velden tot het verwoesten van graven is slechts één stap. Dit zagen we in 1859. De bevelhebber der eerste Bonische expeditie, niet te vreden met het doen verbranden van de hoofdstad en de kampongs die tot het domein der kroon behoorden, liet ook den tempel vernielen, die den vorigen dag door het bijgeloof der inlandsche soldaten gespaard was, waarbij ook de graven der vorsten van Boni geschonden, de zerken verbroken en van hunne plaatsen weggerukt werden. Wij gaven den nieuw

---

*) De officieele Javasche Courant van 16 November 1877 zegt dat „volgens berekening circa 8000 zielen in de IX Moekims zullen terugkeeren, terwijl van de sedert den tocht van generaal P&L uitgewekenen, 5000 voor het meerendeel door honger en ellende (sic!) zijn bezweken.” Schoon resultaat van die oorlogvoering voorwaar!! En hoe groot zal het cijfer zijn over geheel Atjeh?

benoemden vorst f 500 om ze weder te herstellen en in den vorigen toestand terug te brengen. Behoeven we wel te zeggen, dat deze verwoestingen grenzelooze verbittering veroorzaakten, en duizenden schuldeloozen van al wat ze hadden beroofden en in kommer en armoede dompelden. *)

Zijt gij lezer! wel eens in de residentie Bagelen of Banjomas geweest, of in de vruchtbare velden van het Padjangsche of in het zuidelijke gedeelte van Djococarta, waar honderde industrieelen onafzienbare velden met koffie of met indigo of met suikerriet of met tabak beplant hebben en onze Nederlandsche markten voorzien van die rijke producten? Herinnert gij u den aanblik dier vruchtbare velden, van de bloeiende kampongs liefelijk in het loof verscholen, van den rijken veestapel, de bedrijvigheid van het volk, het dartelen der krioelende jeugd? Welnu, in die landschappen heeft van 1825 tot 1830 de oorlog vijf jaren lang gewoed. Wat zoude er geworden zijn van die schoone landen, als men er gebrand en verwoest en de bevolking verjaagd en huis gehouden had evenals te Atjeh? Doch wij waren verstandiger. Wij hielden op onze maandelijks, soms wekelijks herhaalde tochten nachtverblijf in die kampongs, welke door de bewoners ontruimd werden bij onze nadering en weder bewoond na ons vertrek. Wij vernielden niets, en waren verheugd, telkens als de oorlog ons daar weder heen voerde, er huizen te vinden waar we den nacht konden doorbrengen, beschut tegen regen of dauw.

We waren verstandiger en stoorden de bevolking, al heette ze vijandig, niet in de uitoefening van hare bedrijven, in het voortbrengen van producten van landbouw of nijverheid, want zij voorzagen daarmede de bazars, die ons gevogelte, eieren, groenten, vruchten en andere benoodigdheden voor onze eettafels verschaften, die de bevolking, al was zij vijandig, zeggen wij, toch wel voor onze klinkende specie ruilen wilde. Wij waren

---

*) Zie „de Bonischo expeditien,” door PERELAAR, I deel, bladz. 290; II deel, bladz. 317.

verstandiger en humaner, en het volk, onze vreedzame en welwillende houding ontwarende, was ons dankbaar daarvoor, legde allengs hare schuwe houding af, verliet hare hoofden en viel ons bij. Wij spraken niet van *dwingen tot onderwerping, van buigen van den trotschen nek.* *) Wij wachtten den tijd af en slaagden met uitnemend succes, maar we hadden den humanen Generaal DE KOCK tot leider, die zijne populariteit niet bij ruwe soldaten zocht en het niet als een eeretitel beschouwde, dat hij ze voorging met de brandfakkel. En nu? kapitein BOREL klaagt op bladz. 167, dat de bazarartikelen te Maraksa zoo duur waren; dat men voor een ei, dat nog meestal bedorven was, 25 cents moest betalen; voor visch, kippen, eenden of dergelijken bijna even zooveel guldens als op Java centen. Wat overdrijving al weder! Als dus voor een kip op Java 50 à 60 centen betaald werd, zou men op Atjeh even zooveel guldens hebben gegeven!! Doch dat daargelaten; dacht hij dan, dat als de hoofdzetel omringd werd van verwoeste en verlaten gronden; de bevolking verjaagd, de volksnijverheid vernietigd, het landbouwbedrijf onmogelijk gemaakt was, er toch nog voldoende producten op de bazars zouden aangevoerd en tegen lagen prijs verkocht worden? Dat is immers volstrekt onmogelijk en kan ten bewijs dienen, dat elke verkeerdheid, elke wreedheid tegen zich zelf gekeerd wordt en zich zelve straft. Hij wil den oorlog niet met bitterheid gevoerd hebben, maar hoe zal bitterheid bij de tegenpartij geweerd worden, als door ons de oorlog gevoerd wordt op eene wijze, die het volkenrecht wraakt; als alles verwoest en vernield wordt wat voorkomt; als er wreedheden gepleegd worden, die zelfs de onbeschaafdsten Indische volkeren zich onderling in hunne oorlogen niet veroorloven?

Gij denkt wellicht dat de bevolking, voor bewijzen van menschelijkheid en mildheid niet gevoelig is. Zie hier een bewijs van het tegendeel.

---

*) Is er wel iemand die van snorkende woorden of frazen in een historisch verhaal meer gebruik of misbruik maakt dan kapitein BOREL, die ons verwijt snorkende proclamatiën te hebben gegeven.

In 1835, vijf jaren na het eindigen van den Javaschen oorlog, deed de Luitenant-Generaal J. D. DE EERENS, toen nog Luitenant-Gouverneur-Generaal, zijne eerste reis in de binnenlanden van Java. Hij had tot adjudant de eerste luitenant C. P. C. STEINMETZ. Nauwelijks was de Generaal aan het residentiehuis te Poerworedjo (residentie Bagelen) afgestapt, en nog was het ceremonieel voor de ontvangst van den hoogen gast en de voorstelling van ambtenaren en hoofden niet afgeloopen, of men zag den ouden regent van Poerworedjo RADHEN TOEMENGONG TJOKRO NEGORO, met zijne zilveren haren, zijne plaats verlaten naar den luitenant-adjudant STEINMETZ toesnellen, zich op Javaansche wijze nederbuigen, en weenende van aandoening en blijdschap, den jongen luitenant, den voetkus geven, een eerebewijs, dat slechts aan den Javaanschen souverein of zijnen vertegenwoordigers wordt gegeven. Wat was nu de oorzaak van deze houding van het eerwaardige inlandsche hoofd? Eene hulde en erkentelijkheid voor de goede en humane wijze waarop de kolonne van den kolonel J. B. CLEERENS in de Bagelen gedurende den oorlog had huisgehouden. De luitenant STEINMETZ was toen adjudant van den kolonel CLEERENS, die zelf een human man was en een afschuw had van al wat naar ruwheid en noodeloos geweld geleek. Aan den invloed van zijnen adjudant werd voor een goed deel de gematigdheid toegeschreven, die ten aanzien van het afgedwaalde volk, dat toch zijnen wetigen vorst gehoorzamen moest, was in acht genomen. Dat men aan den luitenant STEINMETZ dien invloed niet ten onrechte toeschreef, is afte leiden uit den eerbied dien hij later als resident in de residentie der Padangsche Bovenlanden aan de bevolking had weten inteboezemen, zoodat zijne tegenwoordigheid en zijn plotselinge verschijning onder haar den afval en overgang tot de opstandelingen, ter gelegenheid van den opstand van Batipo in 1841, heeft weten te voorkomen. *)

---

*) Zie H. M. LANGE. „Het N. O. I. leger ter Westkust van Sumatra,” II deel, bladz. 405—411.

Op den Generaal DE EERENS had het hierboven omschreven feit zulk een treffende indruk, dat hij STEINMETZ liefkreeg en zijne goede eigenschappen leerende kennen, hem in 1837 met eene zending naar Sumatra's Westkust zond en kort daarna tot civiele gezaghebber der Padangsche Bovenlanden benoemde.

Zoo gij wellicht op Java minder bekend zijt, welnu aanschouw de heerlijke Bovenlanden van Padang met hunne groote plankenhuizen en hidjoedaken, hunne lombongs (rijtschuren) voor elk huis, en zeg dan of dat land blijken draagt van oorlog en verwoesting. Toch heeft daar de oorlog achttien jaren lang geduurd. Maar evenals op Java, was men er te verstandig om de welvaart te vernielen, die aan ons levensgenot en aan het rijk inkomsten kon geven.

Aan u, jongere wapenbroeders, die nog de voorlichting der ervaring en studie behoeft, richt ik deze woorden:

Laat u niet door drogredenen terughouden van 'tgeen uw geweten en het gezond verstand u ingeven.

Het is niet waar, dat een kampong, die met het bloed onzer soldaten genomen is, geslecht moet worden om aan de eischen van den oorlog te voldoen; men slechte de verdedigingswerken, maar ga niet verder.

Het is niet waar, dat elke kampong waar tegenstand geboden wordt, te vuur en te zwaard verwoest moet worden. *)

Het is niet waar, want de verdediging van huis en haard is een heilig recht, dat niet betwist mag worden door eene natie, die de christelijke leer huldigt, en de dapperheid moet ook in den vijand, ofschoon hij een hardnekkige tegenstander is, ridderlijk geëerd worden.

*) De Generaal MICHIELS verbood in 1841 zelfs tegenover de opstandelingen het verwoesten hunner kampongs en bezittingen. Hij werd in de eerste plaats geleid door het beginsel van utiliteit, want welk nut kan men trekken uit verarmde belastingsschuldigen? en in de tweede plaats door de moraliteit, want de Generaal MICHIELS was een verstandig man en wist, dat toegevendheid en vergevingsgezindheid de middelen waren om de heerschende gisting tot bedaren te brengen. (H. M. LANGE, IIe deel, blad. 434).

Het is niet waar, dat het recht van verdediging door verwoesting gestraft mag worden.

Al houden wij ook, uit ons standpunt, den oorlog tegen Atjeh geboden door eene verlichte en in de toekomst ziende staatkunde, en geprovoceerd door de onveiligheid der zeevarenden en handelaars in de Atjehsche havens, door menschen- en zeeroof, en het aanbieden van hun land aan vreemde mogendheden, waardoor we in het gevaar zouden gekomen zijn, naast onze vlag op Sumatra, die van een andere machtige mogendheid te zien waaien. Al geven wij dat toe: het mag ons niet doen voorbijzien, dat de Atjehers, uit hun standpunt, onze invasie niet gerechtvaardigd achten en hunne verdediging als een recht beschouwen aan een onafhankelijk volk toekomende. Dit, als eene onwraakbare waarheid aannemende, mocht dus ook, na het veroveren van den Kraton en later, slechts de conciliante en verzoenende politiek aangewend en volgehouden worden om aan den oorlog een einde te maken.

Twee hoofdbeginselen moeten in de oorlogen steeds de handelingen van den Bevelhebber bestieren: de moraliteit en de utiliteit.

Wij zullen dat door eenige voorbeelden uit onze Indische krijgsgeschiedenis toelichten.

Onze wapenen leden in 1848 eene ernstige, met aanzienlijke verliezen gepaarde, nederlaag voor Djaraga op het eiland Bali. De Opperbevelhebber had het bloed zijner officieren en minderen kunnen verhalen op de aanzienlijke kampongs Boenkoelan, Sangsiet, Bololeng, Singa Radja, Teboenkoes, Petemoe en meer andere, die onder ons bereik waren en wier bewoners ons de nederlaag hadden berokkend. Hij deed het echter niet en deed wel; hij handelde volgens de inspraak van gezond verstand en geweten. Die snoodheid zou de moraal gekwetst en de utiliteit niet voldaan hebben.

De Opperbevelhebber der eerste expeditie tegen Atjeh had, na den ontijdigen terugtocht van 17 April 1873 uit het strand-bivouac tochten naar Maraksa en IV Moekims kunnen bevelen,

om de rijke kampongs aldaar te vernielen. Hij deed het echter niet en deed wel, want het zoude een snoodheid zijn geweest, die de moraal gekwetst en de utiliteit niet voldaan zou hebben.

De Generaal VAN DER WIJCK en de Kolonel VAN DAALEN hebben gewis veel verdriet van de ondergane nederlaag gehad. Vermoedelijk heeft het hun leven verkort, want beide stierven in nog betrekkelijk jeugdigen leeftijd; de eerste 55 de andere 57 jaren oud. Maar hun sterfbed kan toch zacht geweest zijn, want zij hadden zich geene noodlooze wreedheden, geene onvruchtbare verwoestingen te verwijten. Al zijn zij ongelukkig geweest, en van schuld niet vrij te pleiten: hunne asch kan toch in vrede rusten en hunne nagedachtenis geëerd blijven door hunne naaste betrekkingen, want zij hebben zich tegen de menschelijkheid en christelijke beginselen niet bezondigd.

De eerste Bonische expeditie onderging geene nederlaag, maar zij behaalde ook geen voldoende succes. Hoewel de hoofdstad van het rijk door onze troepen genomen werd, beschouwden de Bonieren zich toch niet als overwonnen, want daarvoor was, volgens eene oude sage, noodzakelijk, behalve de verovering van „Boni het machtige, ook de inneming van Pasempa het sterke en Pampanoea het rijke.” De onderwerping der Koningin en bestuurders van het land, ofschoon in de grootste verslagenheid en tot het sluiten van vrede geneigd, bleef uit evenals eenig blijk van toenadering van het volk, hoezeer dit daarvoor niet minder gestemd was dan de meerderheid der bevolking te Atjeh. *) Maar hoe zou ze ook verkregen hebben kunnen worden op de wijze waarop werd huisgehouden? De hoofdplaats Boni werd verbrand, in stede haar tot punt van vestiging te kiezen. Mobiele kolonnes werden uitgezonden om al de kampongs in den omtrek te verbranden en al de domeingoederen der Koningin te vernielen.

De gevolgen bleven niet uit. De verbittering bereikte eene aanzienlijke hoogte, en wjl men den bodem van Boni niet ver-

*) PERELAAE. „De Bonische expeditie,” I, bladz. 292.

laten mocht alvorens het staatkundig oogmerk van de expeditie bereikt was, moest men een fort te Badjoa bouwen, dat veel zieken veroorzaakte. En zoo streng werd de afzondering tusschen bevolking en bezetting volgehouden, dat geen brieven, zelfs wanneer ze buiten bereik van geweer- of kanonvuur op staken gezet waren, werden aangenomen.

Eene tweede expeditie was gelukkiger. Zij nam Boni, dat opnieuw aanzienlijk versterkt was en door groote scharen verdedigd werd, daarna ook Pasempa en Pampanoea, die zich niet verdedigden, nadat Boni bij storm genomen was en de verdedigers uiteen gedreven waren. Spoedig daarna kwamen de voornaamste hoofden en kiesheeren zich onderwerpen, 'tgeen, voornamelijk te danken was aan de aanwezigheid bij de expeditie van den Prins AROE PALAKKA, die de meest rechthebbende troonpretendent was, en 'door zijn invloed kon bewerken, wat wij zonder hem nimmer zouden hebben verkregen. Wij doen dat uitkomen om te toonen, hoe staatkundige tact bij het voeren van oorlogen nimmer gemist kan worden. Wijlen de Gouverneur van Celebes D. F. SCHAAP had de toevoeging van den Prins AROE PALAKKA bij de eerste expeditie ook aanbevolen, maar ze was door de Regeering verworpen op raad van den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indie P. J. B. DE PÉREZ, die als Oud-Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden wel gehoord mocht worden, daar hij de expeditie als Gouvernements-Commissaris zoude begeleiden. Men vreesde, dat de tegenwoordigheid van AROE PALAKKA bij de expeditie, bij eventueele vervallen verklaring der Koningin van Boni, de vrije keuze der kiesheeren voor de benoeming van een ander vorst belemmeren zou. Wij, die inmiddels tot Opperbevelhebber en Gouvernements-Commissaris der tweede expeditie benoemd waren, dachten er anders over en namen den Prins in ons gevolg mede, als een schier onmisbaar middel om met de bevolking of hunne hoofden in aanraking te komen, en schrijven daaraan het spoedige succes der tweede expeditie toe.

De Prins AROE PALAKKA werd, in eene vrije vergadering

van al de kiesheeren, tot candidaat voor het Koningschap gekozen, en als zoodanig aan ons bij authentiek proces-verbaal van het votum der vergadering voorgesteld, en door de Gouvernements-Commissarissen tot Koning van Boni aangesteld. *) Doch het rijk van Boni moest tevens, als straf voor zijne vijandige houding, afstand doen van zijn vorigen toestand van bondgenoot van het Gouvernement. Het rijk werd verminderd met de landschappen Oud-Boelekomba, Kadjang en Sindjai tot aan de rivier Tangka; bovendien werden daaraan de eilanden Bonerate en Kalao, die het als leen van het Gouvernement bezat, teruggenomen, en eindelijk het geheele rijk tot een leen van het Gouvernement, in stede van contractueele bondgenoot, verklaard.

Voor het trotsche Boni, dat suprematie over al de rijken van Celebes beweerde te bezitten en ook steeds had uitgeoefend, was dit eene groote vernedering, die het nu beneden zijn ervijand en mededinger Goa plaatste. Wij waren ook niet zonder eenige ongerustheid, dat die lagere positie niet gewillig zoude gedragen worden. Doch toen we aan den benoemden Koning vroegen, of hij er bezwaar in zag, de rust te bewaren in de nieuwe conditie waarin zijn volk geplaatst was, gaf hij ten antwoord: „Boni is als een huis, dat ingestort is. Nu het Gouvernement de goedheid gehad heeft het weder voor ons optebouwen, moeten wij het bewonen zoo als het ons gegeven wordt.”

Wij wilden echter naast den vorst, die door zijn persoonlijkheid juist geschikt was om het rijk den nieuwen toestand te doen aannemen, te consolideren en tot „adat” te doen worden, toch ook een man stellen, die kennis en karakter genoeg had, om de weerspannige elementen onder den adel te beheerschen. Deze man was AROENG OEDJONG, de laatste „Timarilalang” of rijksbestierder, een Bonier van grooten invloed en hooge geboorte. Hij was broeder van den vorigen overleden Koning en zwager der

---

*) Behalve de chef der expeditie, was ook de Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden, A. J. F. JANSSEN, die den heer SCHAAP vervangen had, tot Gouvernements-Commissaris benoemd.

nu afgezette Koningin. Wegens zijne goede eigenschappen, in 't algemeen en zijne bekende energie en regeeringskennis, hadden wij dien man als rijksbestierder liever naast den zwakken Koning, dan als ambtelooze burger tegenover hem. Nu echter kwam eerst recht de verbittering voor den dag, die het ruwe en onmenselijke huishouden der eerste expeditie veroorzaakt had. Want hoewel de houding van AROENG OED-JONG, die naar Wadjoe de wijk genomen had, volkomen voegzaam was, voldeed hij niet aan de oproeping, die hem door de Gouvernements-Commissarissen gedaan werd, om hen te komen ontmoeten en de hem toegedachte waardigheid te aanvaarden. Tot vijf malen werd de assistent-resident BAKKERS naar hem afgevaardigd, en eerst den 1^{en} Maart 1860 bracht hij zijn eerste bezoek, hoewel dit reeds in Januari had kunnen en moeten geschieden. Hij klaagde aan BAKKERS bitter over de verwoestingen, die de eerste expeditie had aangericht. Door het verbranden zijner bezittingen te Boni, Badjoa en Lona, zeide hij, was hij in armoede gedompeld, en kon hij, een broeder van den overleden Koning en hoogste waardigheidsbekleeder, aan zijnen gast niet eens een stoel aanbieden om op te zitten, niet eens een glas om er een dronk water uit te nuttigen. „Wat onderscheid!” riep hij uit, „tusschen den bevelhebber der eerste en dien der tweede expeditie; had de eerste gehandeld zooals de tweede, dan waren er geene twee veldtochten noodig geweest, om ons van ons ongelijk en verkeerde staatkunde te overtuigen. *)” Wij voegen hier nog bij, dat de humaniteit, jegens het volk bij de tweede expeditie aan den dag gelegd, het vertrouwen herstelde en de onderwerping algemeen maakte.

Hier was tegelijk de moraal gekwetst en de utiliteit geschonden. Waarom de Opperbevelhebber daartoe overging, weten wij niet. Wij hebben hem altijd als een helderzienden en rechtschapen man gekend. Het was vermoedelijk slechts eene kortstondige afdwaling van de goede beginselen. Doch des te ernstiger roepen

---

*) Zie ook PERELAAR, IIe deel, bladz. 240—242.

wij ieder toe, laat u niet door drogredenen afleiden van 'tgeen de moraal, het geweten en de utiliteit als waar aanwijzen.

Na deze voorbeelden uit eigen ervaring en onze Indische krijgsgeschiedenis geput, willen wij er nog twee andere melden door J. C. C. DEN BEER PORTUGAEL aangehaald in zijn werk „Het Oorlogsrecht,” een boek dat wij in handen van vele onzer jonge wapenbroeders zouden wenschen. *) Op blad. 42 lezen wij.

„Den 13^{en} Mei 1810 werd Lerida door de soldaten van SUCHET stormenderhand genomen. Op eene der stad domineerende hoogte lag echter nog het oud kasteel, eene geduchte sterkte, bezet door GARCIA CONDE, met 7000 man, 130 stukken en een aanzienlijken magazijnsvoorraad. Die sterkte moest worden genomen.

„SUCHET bedenkt ras een middel, dat hem het kasteel zonder veel moeite in handen doet vallen.

„Als bij een drijfjacht stelt hij zijne soldaten in een wijden kring, sluit er de bevolking van Lerida, mannen, vrouwen en kinderen, samen 18.000 zielen, binnen, doet ze met geweer- schoten en kolflagen uit hunne woningen verjagen en drijft ze, den kring enger en enger sluitende, naar de eenige toevlucht, die hun overbleef, de citadel. En toen daar alles was opgehoopt, liet de Fransche bevelhebber gedurende den ganschen nacht en een gedeelte van den volgenden dag, zonder poozen, een regen van granaten en bommen in die beperkte ruimte vallen. Tegen de vreeselijke jammertooneelen, die daar onder de weer- looze bevolking van Lerida plaats vonden, waren de Spaansche officieren niet bestand; den 14^{en} Mei reeds werd de witte vlag op het kasteel geheschen. SUCHET's berekening was juist ge- weest; de uitkomst bewees zulks; het militair doel was bereikt, de gevreesde sterkte was binnen een etmaal gevallen. Krachtens het utiliteitsbeginsel zou dus SUCHET's handelwijze eene recht-

---

*) Ook „het Oorlogsrecht en zijne toepassing in den Fransch-Duitschen oorlog 1870—1871,” door Jhr. Mr R. A. KLERCK, met een voorwoord van den Generaal-Majoor P. G. BOOMS, gevolgd door eenige beschouwingen van den Luitenant-Generaal W. J. KNOOP, bevelen wij den Nederlandschen officier aan.

matige daad zijn geweest. Toch was zij het niet en wordt die daad te recht verfoeid. NAPIER noemt ze eene verfijnde wreedheid, die door de wetten van oorlogvoering in den beschaafden tijd wordt gewraakt. Waarom was zij onrechtmatig? Omdat de oorlog wordt gevoerd door menschen, door zedelijke wezens, niet door tijgers en hyena's.

„In denzelfden oorlog gaf SUCHET, na de stormenderhandsche vermeerstering van Tarragona in 1811 die stad aan moord en plundering ten prijs. Zesduizend weerlooze burgers werden daar in één nacht omgebracht. De overheden der aangrenzende landstreek werden den volgenden morgen, op last van SUCHET, naar de ongelukkige stad gebracht en door de straten geleid, om te aanschouwen welk lot hun wachtte, die aan de Fransche wapens weerstand boden. Geen *doellooze* wreedheid dreef SUCHET tot zulk eene onmenschelijke handelwijze; het was de *afschriktheorie* in practijk gebracht. Het doel van SUCHET werd bereikt. Catalonie, verslagen en verlamd, was geruimen tijd buiten staat ernstigen weerstand te bieden.

„Waarom is dan, ongeacht dat alles, het uitmoorden eener met storm genomen vesting, zonder exceptie, uit het oorlogsrecht gebannen? Omdat, zooals ik zeide, boven het utiliteitsbeginsel van het recht het moreel element staat. Het utiliteitsbeginsel, zonder moraal, ziet gewoonlijk slechts naar hetgeen noodig is tot het bereiken van het *naaste* doel. De moraal is echter de onmisbare leidsvrouw, om den weg te doen inslaan, die niet alleen naar het naaste maar ook naar het einddoel voert. Gemis aan moraliteit faalt nimmer zijne verderfelijke werking uitte oefenen. Wij zien zulks uit de gevolgen van de aangehaalde feiten. Bij Lerida leidde de onmenschelijke handelwijze van SUCHET tot de onmiddellijke overgave der hechte citadel, de moord van Tarragona tot het dempen van den opstand in Cataloni. Welke waren echter de latere gevolgen van deze oorlogsdaden, die aanvankelijk met zulk een schitterenden uitslag werden bekroond, dat NAPOLEON aan SUCHET den maarschalkstaf schonk? ALISON schrijft, dat de gruwzame handelwijze der

Franschen bij Lerida er toe bijbracht, de gemoederen der bevolking te verbitteren, en den oorlog langer te doen duren, dan bij eene meer menschelijke wijze van krijgvoeren het geval zou zijn geweest. Zoo was het ook met den moord van Tarra-gona. In dien langdurigen en wreeden oorlog van het Iberische schiereiland verbloedden ten laatste de oude Fransche legers. Zoo werd Spanje een der hoofdoorzaken van NAPOLEON'S val; niet straffeloos wordt de zedeleer op zijde gezet en de algemeene wetten der menschheid vertreden!"

Wat zegt gij, lezer, van deze punten van vergelijking tusschen onzen oorlog in Atjeh en dien van het Iberische schiereiland? Gelijke onmenselijkheid, zoo niet meer. Gelijke verbloeding van het leger, zoo niet meer en bovendien geheele uitputting onzer financiën. Hiermede houdt de vergelijking wel op, doch om plaats te maken voor een ander feit; want het is met tamelijke zekerheid te voorspellen, dat gedurende eene reeks van jaren de bijdragen zullen gemist worden, die op de Nederland-sche begroting uit de Indische overschotten werden gebracht, zelfs die, volgens het wetsontwerp door den Minister van Kolonien, wijlen den Minister P. P. VAN BOSSE, aan de tweede kamer der Staten-Generaal aangeboden, om tot restitutie te dienen der uitgaven, die hier te lande door Nederland voor Indie worden gedaan.

Men hoopt dat de onderwerping, die dan toch eenmaal komen zal, de kosten voor den oorlog verminderen zal. Wij vreezen, dat het eene ijdele hoop zal zijn. Na de onderwerping zal de militaire occupatie schier even kostbaar blijven als zij nu is. Het zal dan wel niet zijn om de onderwerping te verkrijgen, maar om ze te handhaven, om onze ambtenaren en geïsoleerde reizigers niet te doen vallen onder het moordend staal van het verbitterde volk. Het ware alleen te ontgaan door een volkomen verandering van stelsel, door het terugkeeren tot de beginselen van 2 Februari 1874, door eene occupatie zooals ze door ons geregeld is. Waar zullen dan de vruchten zijn der millioenen

schats, die aan den verkeerd gevoerden oorlog zijn uitgegeven; van de duizenden, wier gebeente op Atjeh's bodem begraven ligt; van de tienduizendtallen Atjehers, die door kommer en ellende op gruwzame wijze aan dwaze theorien zijn ten offer gebracht; van de tot stervens toe met haat en verbittering vervulde bevolking voor hunne Hollandsche beulen, zooals zij ons noemen? Het was een onvoorzichtig woord, dat eens in de vergadering der Staten-Generaal gesproken werd: „dat de oorlog moest ten einde gebracht worden, al mocht het ook nog zooveel millioenen kosten,” zonder met de wijze hoe dit geschieden moet, te rade te gaan.

Wat verkeerd geschied is, zegt men wellicht, is het gevolg eener onwillekeurige dwaling en onze voorspelling overdrijving. Noch het een, noch het ander. Niemand kan voorzien hoe lang de oorlog nog duren, de onderwerping nog uitblijven zal. Die ze zich als zeer nabij voorstellen zullen zich daarin vermoedelijk teleurgesteld vinden. En dat de dwaling zoo geheel onschuldig niet was kan uit het volgende blijken:

In het dagblad „Het Vaderland” van den 26 October 1874 verscheen als hoofdartikel een opstel, den titel voerende: „Wat moet er voor Atjeh gedaan worden” en geteekend „Een Patriot”. Het was een sensatieartikel, waarin Atjeh voorgesteld werd als een vulkaan, die ons met ondergang bedreigde, en eenige raadgevingen voorkwamen om uit dat gevaar gered te worden. De Minister van Kolonien zond ons die courant met verzoek om hem op drie onderdeelen, die hij met A. B. C. gemerkt had, ons gevoelen medetedeelen. Wij voldeden daaraan en gaven den Minister, den volgenden dag, dit antwoord:

Op punt A, waarin de „Patriot” beweerd had, dat de Atjehers na 26 April aanzienlijk terrein hadden gewonnen.

„Hetgeen „de Patriot”, over het winnen van terrein door den vijand na den 26^{en} April zegt, is ver van juist. De Atjehers hebben wel terrein verloren, maar niet gewonnen.

„In de maand Mei zijn, door ons, versterkte posten opgericht en bezet, te Oeleh-leh, Blangoe en Oedjong Pelang Gatang, zijnde

de landtong, die de kwala Tjangkoel of uitwatering van de kali Maraksa bestrijkt. Op de kaart komt die naam als Oedjong-Plank-Gahan voor.

„In Juli zijn kotta Radja Bedil en kampong Lamara bezet, om de veiligheid der rivier te verzekeren, hetgeen volkomen geslaagd is.

„In Augustus werd Soerian, ten westen van Kotta Radja, bezet, hetgeen tot gevolg heeft gehad, dat de vijand Poe Oe en Poengei verlaten heeft en naar Bital is getrokken.

„Door het bezetten der landtong Oedjong Palang Gahan, is het kustgebied der VI Moekims geheel verlaten en de bevolking naar het gebergte getrokken. Daardoor verliest TOEKOE NANTA de gemeenschap met de zee en verliezen zijne voornaamste kampongs, zooals Bital, Ketapang Doewa, hunne voornaamste middelen van bestaan, n.l. de visscherij en smalle handel.

„In dezelfde maand is Mosapie bezet, waardoor ons geschut, langs Pohama, de geheele lagune tot aan kwala Gighen bestrijkt. Ook is in de maand Augustus de zoogenaamde grafheuvel bezet, eene oude gemetselde verhevene begraafplaats, op ongeveer 600 meters voor de oosterface van Kotta Radja, die door het begroeide terrein aan ons gezicht onttrokken was, waaruit de vijand door er schutters op te plaatsen het terreplein van Pakan Atjeh onveilig maakte. Dit punt is nu door ons versterkt en met 50 man bezet. Door het oprichten eener batterij op de zuiderface van Kotta Radja zijn de kampongs in die richting onder ons geschut gebracht. De kolonel PEL dacht er toen aan om de kampong Setoeh, zuidwest van Kotta Radja, te nemen en op het oostersaillant van Kotta Radja, een klein werk aanteleggen om de veiligheid in de hoofdversterking volkomen te verzekeren.

„In September is Langkroek genomen, 't geen de kolonel PEL als eene voorbereiding beschouwt om zich meester te maken van de kampong Lemboeq, waarvan het bericht eerstdaags verwacht kan worden. Dan, schrijft mij kolonel PEL, zal de vijand zich niet meer ongestoord in de kampongs Pinang,

Lambaroe, Lamnga en Potohama kunnen ophouden, en zal de onderwerping van III Moekims volgen.

„De feitelijke toestand is dus geheel anders dan „de Patriot” dien voorstelt. De aanvallen, die na 26 April op onze versterkingen hebben plaats gehad, waren verwacht en zijn in ons voordeel, omdat 's vijands agressieve kracht niet groot is, doch wel zijne middelen van verdediging. Vandaar dat aan kolonel PEL opgedragen werd zijne aanvallen aftewachten. „Wij moesten *hem* de verliezen toebrengen, die hij ons zoude berokkenen, als wij zijne stellingen, die ons niet hinderen, die wij niet noodig hebben en niet bezetten willen, gingen aanvallen.”

„De aanvallen van den vijand vóór den 26^{en} April hebben ons nimmer kwaad gedaan, en zijn altijd met goed succes en weinig verlies voor ons, doch veel voor den vijand afgealagen. Voor het nemen van een onzer posten en in de pan hakken der bezetting behoeft men niet te vreezen. De Indische krijgsgeschiedenis levert geen enkel voorbeeld van dergelijk feit, bij behoorlijke waakzaamheid, hoe zwak de posten, in nog niet lang verleden jaren, ook bezet, of hoe geïsoleerd zij ook waren. *)

„Onze kracht ligt juist in het *niet* doen van 'tgeen „de Patriot” aanbeveelt. Onze militaire vestiging breidt zich langzaam maar zeker uit. De voorgeschoven versterkingen zijn niet op te groote afstanden verwijderd, en blijven in behoorlijke gemeenschap met de hoofdversterking. Ze zijn goed bezet en goed bewapend, en worden zij aangevallen dan kan kolonel PEL, als het noodig is, met 1000 à 1500 man te hulp komen.

„Wat „de Patriot” zegt de tactiek des vijands te zijn kan wellicht waar zijn, maar zij is in zijn nadeel en in ons voordeel, want niet *wij* maar *hij* wordt door die vruchteloze aanvallen uitgeput. Niet *wij* maar *hij* komt daardoor in eene gedrukte stemming. Niet *wij*, maar *hij* ondergaat daardoor ontelbare verliezen, terwijl wij dagelijks onze sterkte verhoogen,

---

*) Zie H. M. LANGER. „Het Nederlandsche Oost-Indisch leger ter Sumatra's Westkust.” deel I, blad. 157, 165, 178.

onze positie verbeteren en, door onze gematigdheid en onverzettelijkheid, hem het vruchteloze zijner aanvallen op duidelijke en bloedige wijze doen ondervinden."

Op punt B. (De „Patriot" stelde voor drie bataillons met de noodige artillerie, mineurs en cavalerie in Januari e.k. naar Atjeh te zenden, die op een geschikt punt beoosten de riviermonding te doen ontschepen, zonder dralen stoutweg zuidwaarts te marcheeren, voorbij den Kraton de rivier overtegaan en den vijand in den rug te vallen. Wordt de aanval ondersteund door een offensieve beweging uit den Kraton en omliggende posten, dan zal de vijand, tusschen twee vuren gebracht, wel genoodzaakt zijn zijne circumvallatielinie op te geven en zullen wij eenigzins lucht krijgen. Eenmaal op de vlucht gedreven, moet hem zoo min mogelijk rust gegund en zoo weinig mogelijk tijd gegeven worden om tot verademing te komen; men vervolg hem zoo ver het onze krachten toelaten, zonder ons zelf roekeloos bloot te stellen. Dán om der menschheid wille! geen ziekelijke philanthropie! roept hij uit. Dán voldoen aan de eischen des oorlogs om den vijand eerbied voor onze wapenen inteboezemen.)

„Onuitvoerbaar, in den volstrekten zin des woords, is die operatie niet, als daartoe al de vereischte middelen aanwezig zijn. Door het bezetten van Mosapie is het landen, op eenig punt tusschen kwala Gighen en de monding der Atjeh rivier, gemakkelijk geworden; maar raadzaam is zij niet.

„Als men den schrijver ziet aanbevelen een brigade ten oosten der rivier te doen landen „en zonder dralen stoutweg zuidwaarts te marcheeren, voorbij den Kraton de rivier overtegaan en den vijand in den rug te vallen," dan denkt men onwillekeurig aan de anecdote van den abt LETELLIER, den biechtvader van LODEWIJK XIV. De Koning confereerde met CONDÉ over de operatiën van den veldtocht van 1672 in de Nederlanden, waarbij de biechtvader des Konings tegenwoordig was. Deze, zijn vinger op de kaart plaatsende, nabij het Tolhuis, zeide: „C'est là, qu'il faut passer le Rhin." — „Oui," antwoordde CONDÉ, „mais votre doigt n'est pas un pont."

„Zoo gaat het ook den „Patriot”. Hoe hij de Atjehrivier zal overtrekken, zijne levensmiddelen en oorlogsbehoefte aanvoo- ren, zijne zieken en gekwetsten evacuëeren, zegt hij niet. Een van twee moet gebeuren. Of hij moet zich baseeren op onze hoofdversterking te Kotta Radja, maar waartoe dient dan deze afzonderlijk op zich zelf ageerende brigade? Of hij moet zich op Mosapie baseeren, en dan brengt hij zich in oneindige moei- lijkheden van proviandeering en verpleging en in even kostbare als nuttelooze en onvruchtbare operatiën.

„Dan om der menschheid wille! geene ziekelijke philanthropie meer! Dan voldoen aan de eischen des oorlogs ten einde den vijand eerbied voor onze wapenen in te boezemen!

„Dat zijn de eigen woorden van den „Patriot”.

„Dus alles te vuur en te zwaard verwoesten! en dat noemt de „Patriot” „eerbied voor onze wapenen inboezemen.”

„Ik meen, dat het een middel zou zijn om de bevolking in massa tegen ons te doen opstaan, al de onderhoofigheden, die onze souvereiniteit reeds erkend hebben, ze te doen opzeggen om den oorlog „à outrance” te voeren. Dán, ja dán, zullen onze krachten zich uitputten, onze financiën verslonden worden en een oorlog ontstaan waarvan het einde niet te voorzien is.

„Een guerilla-oorlog moeten wij niet vreezen, zegt „de Patriot”. „Zij die zich daarvan een schrikbeeld maken kennen het succes niet dat op Borneo juist door het voeren van een guerilla-oorlog behaald is.” Intusschen heeft die oorlog vijf jaren geduurd, ofschoon een deel der bevolking, de Dajaks, onze bondge- nooten waren, we sedert meer dan één eeuw daar een geves- tigd bestuur hadden, behoudens eene korte uitzondering van 1809—1816, en er dus al de hoofden en een groot deel der bevolking op onze zijde hadden, en ook de opstandelingen be- trekkelijk niet talrijk en zeer verspreid waren, hetgeen in Atjeh, noch voor het eene, noch voor het andere het geval is.

„Maar is deze snelle verovering wel noodig? Zijn die ge- jaagdheid, dat ongeduld wel gerechtvaardigd? Is het niet beter door onze kalme en afwachtende houding, het volk tot het bese-

te doen komen, dat met den vrede onder ons bestuur, meer voordeel te behalen is dan door de voortzetting van het verzet, want dat besef kan toch niet wegblijven als het volk ziet welke voordeelen de reeds toegetreden onderworpen kampongs door hare toenadering genieten? Is het niet beter den bezadigden en zekeren weg van overtuiging te blijven volgen, het volk tot bezinning en betere begrippen te doen komen, dan alles te vuur en te zwaard te vernielen, onze financiën en ons leger uitteputten en vele menschenlevens en belangen in gevaar te brengen?

„Dat alles klemt te meer, dunkt mij, omdat het doel van den oorlog niet was om ons grondgebied uittebreiden en Atjeh te veroveren, doch slechts om Nederland in staat te stellen, aan zijne verplichting te voldoen om in de wateren van den Indischen Archipel veiligheid en bescherming aan zeevarenden en handelaren te verzekeren.

„Dit oogmerk is bereikt, en zal het best bereikt blijven, door de gematigde staatkunde te blijven volgen, die nu is ingevoerd, en naar welke de militaire operatiën zich behooren te regelen. Dit is de weg die kolonel PEL thans volgt, waarvan ook m. i. niet moet worden afgeweken.

„Het is gemakkelijk voor eenen anonymen schrijver een stelsel aan te bevelen waarvoor hij geene verantwoordelijkheid behoeft te dragen. Voor de staatkunde die ik heb ingesteld ben ik echter verantwoordelijk; voor deze blijf ik mij voortdurend verantwoordelijk stellen, als daarvan niet zal worden afgeweken.”

Op punt C. (De „Patriot” gaf eene korte schets van het binnenland, dat, volgens hem, zich hoogstens 36 palen (ongeveer 54 kilometers) zou uitstrekken. Het verblijf van PANGLIMA POLIM zou het verst van strand verwijderd en aan de eerste berghelling gelegen, en in twee à drie marschen bereikbaar zijn. Verder landwaarts, in het hooge gebergte, zou geen bevolking meer zijn, en achter dat gebergte zouden Battasche stammen leven, die met de Atjehers geene gemeenzame zaak maken).

„Of dit alles juist is kan niet gezegd worden. Wellicht

zal het van de waarheid niet ver afwijken, maar zekerheid daarvan heeft niemand. Maar als het zoo is, dan verandert het toch niets aan het hierboven beweerde en zou het eer tot bevestiging daarvan strekken."

Wij leggen hier de pen neder, doch nogmaals de aandacht vestigende op de ongerijmdheden der partijgenooten in al wat de Atjehsche zaken betreft. Toen de eerste expeditie naar Java was teruggekeerd zonder het doel te hebben bereikt, werd daarvan de schuld op de Regeering geworpen, die heette het, den oorlog niet naar behooren had voorbereid, de expeditie niet voldoende uitgerust, geen genoegzame gegevens over land en volk had verzameld, waarvan we de onjuistheid op bladz. 430 hebben aangetoond, terwijl het toch bekend was, dat de chefs der expeditie, noch van de personen die met de locale gesteldheid bekend waren, noch van al de middelen waarover ze beschikten, gebruik hadden gemaakt. Later drongen dezelfde personen er op aan, om als in den blinde naar de binnenlanden te dringen, waarvan toen dan toch *volstrekt niets* bekend was, en gingen zelfs zoo ver, om zonder daarvoor eenige gegevens te bezitten, te beweren, dat het verblijf van PANGLIMA POLIM in twee à drie dagmarschen bereikt zou kunnen worden. Toen zag men er niet tegen op, om zonder kennis van het land, gewaagde tochten te ondernemen. Intusschen is de Generaal VAN DER HEIJDEN nu (April 1879) reeds negen maanden met zijne operatie in de XXII Moekims bezig, en heeft hij het nog niet verder dan Indrapoeri kunnen brengen, ofschoon de omstandigheden voor hem veel gunstiger zijn dan ze in 1874 waren.

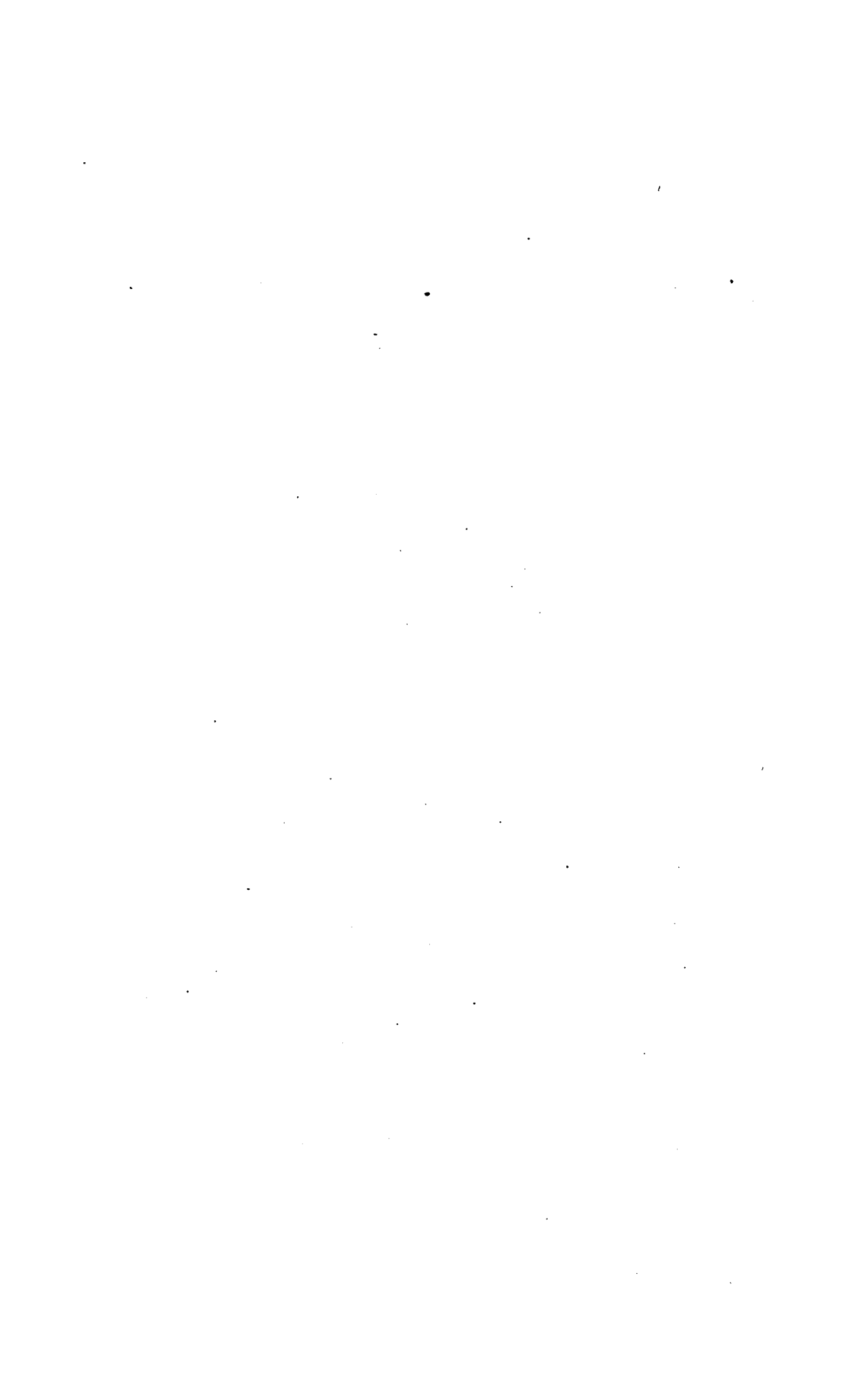
Ons beschuldigt men van de Atjehers te licht te hebben aangezien, hoewel al ons doen en laten getuigt, dat wij ze steeds als vijanden hebben beschouwd, die men respecteeren moet, waartegen met omzichtigheid geageerd behoort te worden. De kapitein BOBEL om aan die beschuldiging klem te geven, zegt zelfs ironisch dat we hebben kunnen zien dat de Atjehers andere vijanden zijn dan de Balineezen en Bonieren, die, dit zij in het

voorbijgaan gezegd, toch voor de Atjehers in dapperheid niet achterstaan en het getoond zouden hebben als ook hun land, evenals de Atjehsche bodem, door ons duurzaam bezet had moeten worden. En dat zeide een officier, die buiten de Atjehsche veldtocht, er geen andere bijgewoond heeft, dan die ter Zuid- en Oostkust van Borneo, van ons, die toen we het bevel over de tweede Atjehsche expeditie aanvaardden, twaalf campagne-jaren in onzen dienststaat telden.

De tijdgenoot is zelden billijk in zijn oordeel. Partijschappen doen te veel hun invloed gevoelen op dat oordeel. Ook hierin brengt de tijd verbetering en wij twijfelen geen oogenblik of de nakomeling zal ons recht doen wedervaren.

BIJLAGEN.

Bijlaag A.

BRIEF van den Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, adjudant van Z. M. den Koning der Nederlanden, bevelhebber der Nederlandsche legers te land en ter zee tegen Atjeh, gevolmachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Aan Toeanko Radja Moeda van Troemon, wien God de verhevene bescherme.

Ik geef mijnen vriend kennis, dat ik de brieven ontvangen heb, die hij mij van de radja's van MALABOE, LABOEAN-HADJI, KALOEAT en SOESOE gezonden heeft en dat ik die goed begrepen heb.

Ik heb met genoegen gezien, dat mijn vriend zich reeds voor den aanvang van dezen veldtocht bezig gehouden heeft om de bovengenoemde staten over te halen, om het Nederlandsch Gouvernement als hun Opperheer te erkennen en zich van het plegen van vijandelijkheden terug te houden.

Ik zal het onder de aandacht brengen van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, die zeker met welgevallen zal vernemen, dat mijn vriend TOEANKO RADJA MOEDA, die ook van Europeesche afkomst is, zich als een oprechte vriend van Nederland is blijven gedragen. *)

Ik verzeker mijn vriend dat dit niet onbeloond zal blijven, en dat zijn naam groot zal worden onder de Radja's van Sumatra.

---

*) De Radja van Troemon is de kleinzoon van eene Padangsche christin, wier vader geneesheer was in dienst der O. I. Compagnie. Toen in 1793 de Fransche kaper Le Mesme, met „de Ville de Bordeaux” te Padang gekomen, de stad eene brandschatting oplegde, vluchtte Kaatje Stolte of Stolting, voor erger bevreesd, naar eene in de rivier liggende Atjehsche prauw. De nachoda bracht haar, gedwongen of vrijwillig weet men niet, naar Troemon, waar Radja Boedjong haar vermoedelijk kocht, en ze huwde na haar tot den Islam te hebben doen overgaan. De grootmoeder van den tegenwoordigen Radja van Troemon en haar vader waren dus Europeanen.

Wijders doe ik mijn vriend weten, dat TOEKOR TJIHIK TOEWA van Malaboe aan den kommandant van het stoomschip *Metalen Kruis* geschreven en gevraagd heeft, om de vlag van Malaboe ter zee te blijven voeren, en dat de talrijkheid van zijn volk het moeilijk zal maken door alle vaartuigen de vlag van Nederland te doen aannemen.

Ik zie daaruit dat TOEKOR TJIHIK TOEWA het groote voordeel niet begrepen heeft, dat door het voeren der Nederlandsche vlag te land en ter zee wordt verkregen, want als een staat geene oorlogschepen heeft om zijne vaartuigen tegen zeeroof te beschermen, wat baat het hem dan eene eigene vlag te voeren?

Mijn vriend zal wel weten dat in 1832 Kwala Batoe door een Amerikaansch oorlogschip is beschoten; dat dit in 1844 weder heeft plaats gehad te Kwala-Batoe en te Kwala-Merdoo door twee Engelsche oorlogschepen, en dat Mukki in 1854 is beschoten door een Italiaansch oorlogschip, en dat dit geschied is, omdat de inwoners van die plaatsen handelsvaartuigen van die mogendheden hebben geplunderd.

Doch dit bombardeerden en bestraffen door die oorlogschepen had niet kunnen geschieden, als die havens onder de Nederlandsche vlag hadden gestaan, want zonder eene oorlogsverklaring mogen vreemde oorlogschepen, een haven, die deze vlag voert niet beschieten en ook geene schepen onder die vlag wegnemen.

Mijn vriend zal nu begrijpen, dat het een groot voorrecht is de Nederlandsche vlag te mogen voeren, want alle Nederlandsche oorlogschepen moeten in zee de schepen en prauwen beschermen, die onder die vlag varen, en vreemde oorlogschepen mogen hen geen kwaad doen.

Ik verzoek mijn vriend om dit ook aan TOEKOR TJIHIK TOEWA duidelijk te maken.

Als mijn vriend goed begrepen heeft, welk voorrecht het is, om de Nederlandsche vlag te land en te zee te mogen voeren, dan zal hij ook wenschen die vlag in zijn rijk aantenemen. Daarom zal het goed zijn, zoowel voor hem als voor zijne opvolgers en onderhoorigen, dat hij evenals Malaboe eene akte teekene, om zich onder de heerschappij van Nederland te stellen.

Want volgens de adat der Europeesche mogendheden kunnen zij slechts geheele bescherming geven aan de landschappen, die zich onder hunne heerschappij hebben gesteld, en zouden die welke dat niet gedaan hebben, kunnen beoorloofd en gebombardeerd worden zonder dat wij het zouden kunnen beletten.

Ik raad mijn vriend daarom om, evenals andere staten, door het teekenen eener akte van onderwerping zich van de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement te verzekeren. Het zal hem geen nadeel doen en zijne opvolgers tegen moeilijkheden met naburige staten kunnen vrijwaren.

Dit zijn mijne woorden.

Nota. Weinige maanden na de ontvangst van dezen brief heeft de Radja van Troemon de Nederlandsche souvereiniteit erkend.

Bijlaag B.**DAGORDER.**

Door den Koning benoemd tot civiel Regeerings-Commissaris en militair Opperbevelhebber der tweede expeditie tegen Atjeh, verklaar ik het bevel over de gezamenlijke strijdmiddelen te hebben aanvaard.

Het hervatten der oorlogsoperatiën zal velen uwer ontberingen en vermoeienissen opleggen, die gij echter, naar ik vertrouw, met geduld en volharding zult weten te dragen.

Duldt niet dat uwe vaandels, op den vijandelijken bodem overgebracht, door roof en brandstichting worden onteerd.

Zij die de wapenen tegen u keeren moet gij met dapperheid en volharding bestrijden, maar aan vrouwen en kinderen en mannen die zich vreedzaam gedragen, moogt gij geen leed doen. Vijandelijke versterkingen moet gij onschadelijk maken, maar de woningen en de kampongs moogt gij niet verbranden of vernielen. Het zijn misdrijven die met den dood gestraft worden *) en die u van de middelen berooven om opder dak te komen of beschutting te vinden.

Het Vaderland en den Koning verwachten dat gij uwen plicht zult doen. Laat ons zorgen dat die verwachting niet worde teleurgesteld.

Batavia, den 20^{en} November 1873.

De Luitenant-Generaal, Adjudant des Konings in buitengewonen dienst, civiel Regeerings-Commissaris en militaire Opperbevelhebber der tweede expeditie tegen Atjeh,

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

Bijlaag C.

BRIEF komende van den Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, adjudant van Z. M. den Koning der Nederlanden, lid van den Raad van State, kommandeur van de Militaire Willemsoorde, ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw, oud-Gouverneur van Sumatra en oud-Bevelhebber van het Nederlandsch-Indisch leger, thans Opperbevelhebber der zee- en landmacht in de wateren van Atjeh en politiek gevolmachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Aan Z. H. den Sultan Aladin Machmoed Shah, die gezeteld is in den Kraton van Groot-Atjeh.

Bij het hervatten der vijandelijkheden, die het gevolg zijn van de landing der Nederlandsche krijgslieden op den bodem van Atjeh

*) Zie artikel 172 en 173 van het crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande.

wensch ik Uwe Hoogheid bekend te maken met de bedoelingen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Haar nog de gelegenheid te geven, om door het sluiten van een tractaat de nadeelige gevolgen van den oorlog te ontgaan.

Toen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in het jaar 1857 de oneenigheden wilde beëindigen, die sedert vele jaren de vriendschap tusschen Atjeh en het Nederlandsch-Indisch Gouvernement verstoorden, gaf het mij volmacht om met den overleden Sultan Mantsoer Shah een verbond te sluiten van bestendigen vrede, vriendschap en goede verstandhouding, tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Z. H. den Sultan of zijne afstammelingen en opvolgers.

Dit verbond werd in de maand Maart van het jaar 1857 geteekend, en zoude tusschen de beide rijken ook een bestendigen vrede en goede verstandhouding hebben gebracht, als de onderdanen van U. H. zijne bepalingen hadden opgevolgd en geërbiedigd.

Doch dit is niet geschied. Evenals vroeger was er voor vreemde handelaren en zeevarenden geene veiligheid in de handelsplaatsen en wateren van het Atjehsche rijk. Evenals vroeger bleven zij en hunne goederen aan willekeur, roof en moord blootgesteld. Evenals vroeger ging men voort op het eiland Nias, dat onder bescherming, voor een deel zelfs onder bestuur staat van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, menschen te rooven en slavenhandel te drijven.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement bracht daartegen herhaaldelijk verzoeken in, doch steeds vruchteloos. Zijne gezanten werden onvriendelijk ontvangen, zijne klachten bleven onverhoord, en de schuldigen werden of in bescherming genomen of ongestraft gelaten. En terwijl het Nederlandsch-Indisch Gouvernement nog naar middelen van vreedzame oplossing zocht, vernam het dat op last van U. H. in het geheim bondgenooten tegen Nederland werden gezocht, en aan andere mogendheden de opperheerschappij over Atjeh was aangeboden.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, dat de taak op zich genomen heeft, om in de wateren en in de landen van den Indischen Archipel, voor de veiligheid der zeevarenden en handelaren te waken, mocht deze verkrachting van het tractaat van 1857 niet dulden en besloot zijnen hoogsten staatsbeambte aan U. H. te zenden om ophelderingen te vragen, en, zoo die onvoldoende waren, of niet gegeven werden, aan U. H. den oorlog te verklaren.

Deze ophelderingen zijn aan U. H. in Maart van dit jaar gevraagd, maar ontwijkend en niet voldoende beantwoord, waarop de oorlog verklaard is. Onze krijgslieden zijn toen op den bodem van Atjeh geland en hebben eenige gevechten geleverd, die aan het oogmerk niet hebben voldaan. Indien U. H. echter meent dat zij verslagen zijn, dan is dat eene dwaling. Ons oogmerk was niet om uw land te veroveren, maar om U. H. en de lieden, die den oorlog niet begeeren, te steunen tegen hen die hem begeeren, en aldus aan de eerstgenoemden gelegenheid te geven zich te ver-

klaren. De tegenstand, dien onze krijgslieden ondervonden, heeft niet toegelaten het zoo ver te brengen, wij hebben de vijandelijkheden gestaakt en zijn naar Java teruggekeerd, omdat de regentijd op handen was, en onze soldaten de noodige bouwstoffen niet bij zich hadden om huizen voor zich en pakhuizen voor hunne levens- en oorlogsbehoefden te bouwen.

Ik ben ditmaal beter voorzien; en behoef niet meer terug te keeren voor dat het doel mijner komst zal zijn bereikt.

Ik heb eene voldoende macht bij mij om den hevigsten weerstand te breken. Mijne soldaten, met voortreffelijke geweren gewapend, heb ik bij duizenden; ik heb ruiters te paard, die zich met snelheid bewegen en overal bewegen kunnen; ik heb meer kanonnen dan noodig is om tien kratons te verpletteren; ik heb vele stoomschepen, gewapend met kanonnen zoo groot, dat zij den Kraton uit zee kunnen beschieten; ik heb werklieden en bouwstoffen van allerlei aard, om huizen voor de soldaten en pakhuizen voor hunne benoodigheden te bouwen. Ik kan en zal mij op den bodem van Atjeh vestigen en daar blijven tot dat het rijk is ondergebracht en een tractaat gesloten zal zijn. Ik twijfel dan ook niet aan de overwinning, maar heb medelijden met uw volk en wil het de rampen van den oorlog sparen. Niet alle uwe onderdanen begeeren den oorlog en U. H. kan dien evenmin verlangen. U. H. immers is nog jong en kent de gevolgen van den oorlog uit eigene ervaring niet. Maar ik, die reeds oud en een krijgsman van beroep ben, die vele oorlogen bijgewoond en de volken van Bali en Boni ondergebracht heb, ben dikwerf getuige geweest van de onheilen, die hij na zich sleept.

Daarom raad ik U. H. met oprechtheid en ernst niet te luisteren naar hen, die u tot den oorlog aanzetten, want zij weten niet wat zijne gevolgen zullen zijn. Had U. H. aan den Gouvernements-Commissaris F. N. NIEUWENHUIZEN geene ontwijkende antwoorden gegeven; maar door vertrouwde personen onderzoek naar zijne voorwaarden en bedoelingen laten doen, dan zoude de oorlog niet zijn uitgebroken, doch vermoedelijk met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement een tractaat zijn gesloten, dat veel onheil had kunnen verhoeden.

Wij verlangden geen direct bestuur over uw land, noch bemoeienis met uwen godsdienst of volksgebruiken. Wij wilden met U. H. een tractaat sluiten zooals met den Sultan van Siak Sri Indrapoera gesloten is, waarvoor wij U de bescherming van het Gouvernement, een ongestoorder bezit van uw rijk, en grooter gezag over uwe onderdanen zouden hebben in de plaats gegeven.

Ik vraag het aan U. H. of niet de Sultan van Siak Sri Indrapoera en zijn volk in beteren toestand van rust en welvaart zijn gekomen, sedert zij zich onder de heerschappij van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gesteld hebben? Wat heeft het U. H. gebaat dat zij de voorwaarden van den Gouvernements-Commissaris F. N. NIEUWENHUIZEN niet heeft willen hooren, niet heeft willen aannemen? Uwe beste strijders zijn gedood, de handel staat stil,

de landbouw is achteruitgegaan, de bevolking van de XXV Moe-kim is verhuisd, hunne kampongs zijn voor een deel verbrand, de welvaart van het volk is afgenomen.

Zal het U. H. iets baten het verzet voortzetten? Wederom zullen vele strijders worden gedood; wederom zullen kampongs worden verbrand en velden verwoest; wederom zal aan de welvaart nadeel worden toegebracht. En wanneer dat geschied en het volk overwonnen is, wat blijft U dan over om het medelijden van den overwinnaar interoeopen?

Ik ben de vijand van U. H. niet. De Nederlanders voeren geen oorlog uit haat of uit vijandschap, maar uit beginselen. Ons beginsel is om overal waar wij heerschappij voeren of invloed uitoefenen aan de zeevarenden en handelaren, zonder onderscheid van personen en landaard, veiligheid voor hun en hunne goederen te verschaffen. Daarom raad ik U. H. met een oprecht hart den vrede aantenemen, die ik U aanbied en mij niet tot het voortzetten der vijandelijkheden te dwingen.

Men heeft U. H. echter bevreesd gemaakt dat wij uwen godsdienst vijandig zijn, uwe volksgebruiken willen veranderen. Niets is valscher dan dat. Is de geschiedenis der naburige volken in Atjeh dan zoo weinig bekend dat aan dergelijke onwaarheden geloof is geslagen? Noch Maleiers, noch Javanen, noch Bonieren zijn ooit in de uitoefening van hunnen godsdienst en hunne volksgebruiken belemmerd.

Ik beloof U. H. dat ik volkomen vrijheid van godsdienst en behoud der volksgebruiken aan uwe onderdanen zal waarborgen; dat ik geene gedwongen diensten, geene gedwongen leveringen, geen gedwongen landbouw, van welken aard, zal vorderen; dat een ieder de vruchten van zijnen arbeid zal genieten; dat al wat geleverd wordt betaald zal worden en geene hoogere belastingen zullen worden opgelegd dan nu worden geheven, en eindelijk, dat ik U. H. het bestuur over het land zal laten. Al wat ik vorderen zal is een tractaat met U te sluiten zooals met den Sultan van Siak Sri Indrapoera gesloten is.

Ik schrijf U. H. dezen brief niet omdat ik bevreesd ben voor den uitslag van den oorlog: van de overwinning ben ik zeker. Ik schrijf U omdat ik de ondertekenaar ben van het tractaat van 1857; omdat ik 16 jaren geleden Uw volk den vrede en de vriendschap van mijn Gouvernement heb gebracht en het ook nu liever ten tweede male de voordeelen van den vrede dan de rampen van den oorlog breng! omdat ik er meer prijs op stel dat mijn naam onder Uw volk bekend zij, als van den man die het land vrede en rust, dan als die van hem die er oorlog en verwoesting heeft gebracht.

Ik verzoek U. H. echter wel te bedenken, dat ik mij niet door lange overwegingen kan doen ophouden, en dat ik moet voortgaan met voordeelen te behalen. De Nederlanders zijn voortvarend en laten zich ongaarne ophouden om aftedoen wat afgedaan kan worden. Wil U. H. mijn voorstel in overweging nemen en mij ver-

trouwde lieden zenden om mijne voorwaarden te vernemen of over den vrede te onderhandelen, dan moet dit spoedig geschieden. Ik zal intusschen voortgaan met te doen wat van mijne zijde de oorlog eischt: tast men mij aan dan zal ik mij verdedigen, en zoo ik geen spoedig antwoord ontvang dan zal ik het er voor houden, dat mijne voorstellen niet aangenomen zijn en de partij, die den oorlog verlangt, heeft gezegevierd.

Dit zijn mijne woorden.

Geschreven voor Atjeh, den 1^{en} December 1873 (11 Sjawal 1290.)

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

Bijlaag D.

BRIEF komende van den Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, adjudant van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, buitengewoon lid van den Raad van State, kommandeur van de Militaire Willemsorde, ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw, oud-Gouverneur van Sumatra's Westkust, oud-Bevelhebber van het Nederlandsch-Indisch leger, thans Opperbevelhebber der zee- en landmacht voor Atjeh en gevolmachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Aan Z. H. den Sultan Aladin Machmoed Sjah die gezeteld is in den Kraton van Groot-Atjeh.

Na vele groete en heilwenschen geef ik U. H. kennis, dat ik op last van mijn Gouvernement gekomen ben om tegen U. H. oorlog te voeren, omdat U. H. aan den Gouvernements-Commissaris T. N. NIEUWENHUIZEN de ophelderingen niet gegeven heeft, die hij namens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aan U. H. gevraagd heeft, zoo als in mijnen brief van den 11 Sjawal 1290 is bekend gesteld.

Deze oorlog behoeft echter niet met wreedheid gevoerd te worden, noch onschuldigen ongelukkig te maken. Ik wensch zelfs dat hij spoedig door een eervollen vrede worde geëindigd en Uw volk weder tot de bedrijven van den vrede kunne overgaan.

Het is een gebruik onder de beschaafde volken die den eenigen God aanbidden en Zijne wetten gehoorzamen, om geen leed te doen aan krijgsgevangenen, noch aan personen die geene wapenen dragen, al behooren zij tot de oorlogvoerende legers, zoo als geestelijken, geneesheeren en burgerpersonen, die staatkundige of letterkundige werkzaamheden uitvoeren, ook niet aan de officieren van administratie die voor de magazijnen en levensbehoeften zorgen.

Ik stel U. H. voor dit gebruik eveneens te volgen.

Van onze zijde beloof ik U. H. dat geen leed zal worden gedaan aan Atjehers die mijne krijgsgevangenen mochten zijn, dat zij van voedsel en van het noodige zullen worden voorzien en als zij ge-

kwetst zijn evenals mijne gekwetsten en zieken zullen worden verzorgd.

Ik beloof dat geen leed zal worden gedaan aan vrouwen en kinderen noch aan mannen die zich vreedzaam gedragen.

Ik beloof ook dat uwe dooden overeenkomstig de godsdienstige gebruiken van den Islam zullen worden ter aarde besteld, door eenen Mohamedaanschen priester die daarvoor in mijn leger is.

Wederkeerig verlang ik en verzoek U. H. om ook onze dooden te eerbiedigen en op voegzame wijze te begraven, dat geen leed worde gedaan aan Nederlandsche krijgslieden, wanneer zij door U worden krijgsgevangen gemaakt, maar dat zij tegen een gelijk getal Atjehsche worden uitgewisseld, en dat geen leed worde gedaan aan de burger personen, geestelijken en geneesheeren die met een menschlievend oogmerk in mijn leger zijn.

Wijders verzoek ik U. H. om bevelen te geven, dat geen leed worde gedaan aan mijne zendelingen, maar dat zij met heuschheid worden bejegend en hunne brieven outvangen en gelezen, zooals ik wederkeerig zal doen met die van U. H., want hoe zouden wij tot overleg en onderhandelingen kunnen komen als het leven van onze zendelingen niet veilig en hunne personen niet heilig waren?

Er zullen toch eenmaal tusschen U. H. en het Nederlandsch-Indisch-Gouvernement, waarvan ik vertegenwoordiger ben, onderhandelingen geopend en een tractaat van vrede gesloten moeten worden, want ik zal Atjeh niet verlaten zoolang dat niet geschied is.

Wanneer wij dan den oorlog op beschaafde wijze hebben gevoerd, zal de vrede duurzamer en het onderlinge vertrouwen grooter kunnen zijn.

Daarom schrijf ik U. H. deze woorden. Ik stel nu reeds vertrouwen in Uwe edele denkwijze en vlei mij, dat U. H. het met mij eens zal zijn dat onze krijgslieden, al staan zij ook met dapperheid tegenover elkander, toch den strijd eerlijk en edel moeten voeren.

Dit zijne mijne woorden.

Geschreven voor Atjeh, den 1^{en} December 1873 (11 Sjawal 1290)_____

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

Bijlaag E.

BRIEF van Toekoe Bintara Kamangan Poetjoet Ossman
radja van Gighen, gericht aan Zijne Excellentie den Op-
perbevelhebber der troepen te Atjeh.

Gewone inleiding.

Hierna geef ik te kennen, dat het altijd mijn voornemen geweest
is om mij te stellen onder bescherming der Nederlandsche vlag;
ben daarin geenszins veranderd; wat het Gouvernement mij

veelt zal ik opvolgen, en wat mijne bedoelingen aangaat, ik zal die kenbaar maken.

De oorlog met Atjeh richt land en volk te gronde; daarom wil ik, als mijn vriend het goed vindt, trachten den vrede te bewerken tusschen het Gouvernement en den Sultan van Atjeh.

Mijn vriend gelieve dezen brief te beantwoorden, en zoodra ik dat antwoord ontvang, zal ik mij onverwijld over land langs het strand naar Atjeh begeben.

Tevens verzoek ik mijn vriend mij een Nederlandsche vlag te zenden.

Ik ben van voornemen om, wanneer ik in Atjeh aankom, eerst naar den Sultan van Atjeh te gaan om hem ten goede te raden. Slaag ik in mijn bemoeijingen voor den vrede, dan eerst zal ik bij mijn vriend komen, want de gewoonten van de Atjehers zijn gelijk die van boschmensen: ging ik eerst naar mijn vriend, dan zouden zij geen vertrouwen meer in mij stellen.

Dit zijn mijn woorden.

Geschreven te Gighen, op den 11^{en} der maand Dzoelkaidah 1290 (30 December 1873).

BRIEF van Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, gericht aan den Radja van Gighen Toekoe Bintara Kamangan Poetjoet Ossman.

Hierna geef ik mijn vriend kennis dat ik zijn brief, gedateerd op den 11^{den} der maand Dzoelkaidah heb ontvangen en begrepen.

Mijn vriend wenscht vrede tot stand te brengen tusschen mij en den Sultan van Atjeh, omdat land en volk te gronde gericht worden door dezen oorlog. Ook ik heb zulks overwogen en daarom heb ik den Sultan reeds aanbiedingen van vrede gedaan op billijke voorwaarden. Wij zijn hier namelijk niet gekomen om ons meester te maken van het rechtstreeksch bestuur over Atjeh, en ons te mengen in zaken van godsdienst en landsinstellingen; wij wenschen alleen eene overeenkomst te sluiten, waarbij het rijk van Atjeh wordt verklaard een deel uittemaken van het gebied van Nederlandsch-Indië, en waarbij de Sultan en de rijksgrooten Z. M. den Koning der Nederlanden erkennen als hunnen Opperheer.

Ik heb dit ook te kennen gegeven in den brief, dien ik twaalf dagen geleden aan Z. H. den Sultan heb gezonden, maar ik ontving geen antwoord, en zelfs mijn afgezant is tot heden toe niet teruggekeerd.

Evenwel heb ik ook medelijden met de bevolking van dit land, en zoo mijn vriend dus naar Atjeh wenscht te komen om over den vrede te spreken, dan zal ik zulks met welgevallen zien.

Ik zend mijnen vriend hierbij de gevraagde vlag; mijn vriend kan die, bij een eventueel bezoek aan mij, benutten om zich en

zijn gevolg te vrijwaren dat mijne soldaten hen bij aankomst mochten willen beschieten.

Dit zijn mijne woorden.

Einde van den brief.

Geschreven in Atjeh, op den 4^{en} Januari 1874, den 16^{en} Dzoelkaidah 1290.

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

Bijlaag F.

BRIEF van den Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, die bevel voert over de legers te land en te water in den oorlog tegen het rijk van Atjeh.

Z. H. Aladin Machmoed Shah, Sultan van Atjeh.

Ik heb U. H. nu 12 dagen geleden twee brieven gezonden.

In den eenen bood ik U. H. den vrede aan op aannemelijke voorwaarden, om een einde te maken aan den oorlog die uw land verwoesten en U. H. arm maken zal.

In den anderen verzocht ik U. H. om zoo als in alle landen van het Oosten en Westen gebruikelijk is, geen leed te doen aan mijne zendelingen.

Op mijne brieven heb ik geen antwoord bekomen en mijn zending is niet teruggekeerd.

Bij geen volk ter wereld worden de zendelingen door oorlogvoerende partijen gevangen gehouden of beleedigd.

Wat heeft U. H. met mijnen zending MANTRIE MAS SOEMOE WIDIKJO, een man van aanzien en hoogen ouderdom, gedaan?

Het is ook bij geen volk gebruikelijk om brieven onbeantwoord te laten. Wat kan de reden zijn, dat U. H. geen antwoord heeft willen geven op mijn aanbod om vrede te sluiten?

Is het dan de wil van U. H. dat uw land geheel verwoest worde?

Ik ben beschaamd dat U. H. met mijnen zending en met mijne brieven zoo onheusch hebt gehandeld.

Ik kan nu niemand meer vinden die eenen brief naar den Kraton wil brengen.

Ik heb dus geene andere keuze, dan den oorlog op de ernstigste wijze voortzetten en Uwe Hoogheid bij alle beschaafde volken voor de gevolgen verantwoordelijk te stellen.

Mijnen vriend, den Engelschen kolonel Woolcombe, van Harer Britsche Majesteit schip *Thalia*, zal ik nu verzoeken dezen brief tegelijk met den brief van Koningin Victoria aan Uwe Hoogheid te zenden.

Ik geef Uwe Hoogheid kennis dat ik over eenige dagen gereed zal zijn den Kraton te beschieten en dat ik dan verplicht zal zijn den Kraton met al de daarin staande en omliggende huizen te vernielen.

(get.) J. VAN SWIETEN.

Atjeh, 2 Januari 1874. 15 Dzoelkawah 1290.

Bijlaag G.**BRIEF van den ambtenaar Kroesen aan Toekoe Neq Radja Moeda Setia van Maraksa.**

De reden dat ik u dezen brief schrijf is deze. Nu ongeveer tien dagen geleden ontving ik van Malela het bericht, dat u geen ontmoeting met mij durfde hebben zoolang onze troepen nog niet in de Missigit waren. Ik geef u daarom kennis, dat die Missigit door de troepen genomen is.

Ik hoop u thans spoedig te mogen ontmoeten; een persoonlijk onderhoud toch is meer waard dan tien brieven.

Verder deel ik u mede, dat Zijne Exc. de Opperbevelhebber van voornemens is om van af heden patrouilles uit te zenden, ten einde het land te leeren kennen.

Wees daarom zoo goed uw onderhoorigen indachtig te maken, dat, zoo zij onze troepen geen tegenstand bieden, zij gerust naar hunne respectieve woningen kunnen terugkeeren, en dat zij bij de komst onzer troepen niet op de vlucht moeten gaan, want aan bewoonde huizen zal geen schade worden toegebracht, maar de onbewoonde beschouwen wij geheel als ons eigendom.

Het komt ons verder doelmatig voor de hoofden der sagie XXV medetedeelen, dat wij door de inneming der Missigit nu al de kampongs van die sagie in onze macht hebben, dat, wanneer zij zich willen onderwerpen, zij hier kunnen komen, maar dat Z. E. de Opperbevelhebber in het tegenovergestelde geval plan heeft om al de kampongs en aanplantingen te vernielen.

Een en ander kunnen zij nu in overweging nemen.

En verder wanneer er menschen zijn geneigd om eenden, kippen, vruchten enz. te koop aanbieden, laat zij dan niet bang zijn om te komen; zij kunnen ongetwijfeld goede prijzen voor hunne koopwaar bedingen, want aan geld ontbreekt het de soldaten niet.

Dit zijn mijne woorden.

Geschreven op den 20^{en} der maand Djoe'hoedah van het jaar 1290 (7 Januari 1874).

(w. g.) R. C. KROESEN.

Bijlaag H.**BRIEF van den ambtenaar Kroesen aan den Oeloebalang van kampong Tjadé.**

Ik deel T. Nja Aden, Oeloebalang van Tjadé, mede, dat ik gisteren ontmoet heb een zekeren Saleh, die zegt door u te zijn gezonden, om ons namens u en de bevolking van Tjadé mededeeling te doen van uwe goede gezindheid jegens het Gouvernement.

Is dit werkelijk zoo, gelieve zulks dan te toonen, door het zenden van een brief met een behoorlijk zendeling.

Indien gij wel wilt zijn met ons, wij willen ook wel zijn met u.

Neem wel in aanmerking, dat wie het eerst zich onderwerpt aan het Gouvernement en oprecht handelt, voor zijn volk voordeel, voor zich zelf eventueel grootheid verwerft.

Ik hoor, dat er onder het volk tal van valsche geruchten verspreid worden omfrent het Hollandsche Gouvernement, dat men vertelt dat wij den godsdienst zullen verbieden, de vrouwen rooven, rechten heffen op klapperboomen en huizen enz., enz. Laat men toch zulke praatjes niet gelooven.

De gewoonten van het Gouvernement zijn volstrekt niet zoo. Waar ook het Gouvernement bestuur voert heerscht rust, vrede en welvaart onder het volk.

Daarbij, wij zijn niet in Atjeh gekomen om er direct bestuur te voeren, maar om dat land onder onze bescherming te nemen en een billijke overeenkomst te maken opdat er blijvend rust heersche en de welvaart worde bevorderd, zoowel van de grooten als van het volk.

Ik zend u dezen brief, opdat aan het volk kenbaar worde, wat wij hier komen doen en geen geloof meer worde geslagen aan lasterlijke praatjes van slechte menschen, want ik zeg u, de menschen van Atjeh die tegen ons vechten zijn gelijk aan iemand die een zelfmoord wil plegen.

Penajoeng, 6 Januari 1874 (18 Dzoelkaidah 1290).

(w. g.) KROESER.

Bijlaag I.

Instructie voor den civielen Regeerings-Commissaris en militairen Opperbevelhebber bij de tweede expeditie tegen Atjeh.

ARTIKEL 1. Aan den Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber voornoemd is het beleid opgedragen van *alle* politieke en militaire aangelegenheden, direct of indirect betrekking hebbende tot het rijk van Atjeh en onderhoorigheden.

ART. 2. Wanneer de Sultan van Atjeh, voor de kracht onzer wapenen zwicht en zich onderwerpt, gaat de Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber met Hem, krachtens machtiging en onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, eene overeenkomst aan, op de grondslagen van het contract, op 21 Februari 1858 gesloten met het rijk van Siak Sri Indrapoera en onderhoorigheden.

In het bijzonder moet worden gestreefd naar eene duurzame verzekering van den invloed van het Oppergezag van Nederland, — naar een goed geregelde, en door schriftelijke verklaring van de betrokkenen, zoo zuiver mogelijk afgebakende verhouding van den Sultan tot zijne onderhoorigheden, — naar waarborgen tegen knevelarij in 't algemeen, — naar het recht en de gelegenheid tot

vestiging en bezetting, met beding van afstand van den eventueel voor etablissementen benoodigden grond, en tot het oprichten van versterkingen en het plaatsen van ambtenaren, gedekt door eene voldoende macht, — en voorts naar al, wat de behoorlijke uitvoering van de gemaakte regeling volkomen kan verzekeren.

Deze overeenkomst wordt, na door den Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber en den vorst ondertekend en bezegeld te zijn, in triplo aan den Gouverneur-Generaal ingediend.

ART. 3. Wanneer, niettegenstaande de zegepraal onzer wapenen, de Sultan volstrekt ongeneigd blijft tot het sluiten van de door de Regeering gewenschte overeenkomst, verklaart de Regeerings-Commissaris hem vervallen van zijne waardigheid en stelt Hij, na raadpleging der volksinstellingen, een anderen Sultan aan, of voorziet in het bestuur van het rijk op zoodanige wijze, als in verband met de voorschriften van het Opperbestuur door de omstandigheden noodig zal worden geacht.

ART. 4. De Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber deelt den tweeden bevelhebber en den chef van den staf der expeditien geheel zijne plannen en voornemens mede, opdat de tweede bevelhebber, ten allen tijde, bij ziekte, verhindering en ontstentenis van den Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber, de leiding der politieke aangelegenheden en het bevel over de expeditie kunne aanvaarden, zonder dat daardoor in den aard en den gang der operatiën stoornis behoeft te ontstaan, en opdat de chef van den staf steeds met den stand der aangelegenheden bekend zij, om, daar en waar noodig, de voorlichtingen te kunnen verschaffen, welke van hem kunnen verwacht worden.

ART. 5. De Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber dient, bij elke zich voordoende geschikte gelegenheid, een verslag in, omtrent den stand van zaken en zijne plannen.

Zijne telegrafische en gewone rapporten zendt Hij rechtstreeks aan den Gouverneur-Generaal, en voor zoo verre de gewone rapporten ook militaire onderwerpen betreffen tevens aan den Legerkommandant.

ART. 6. In alles wat de uitvoering zijner zending betreft heeft de Regeerings-Commissaris en Opperbevelhebber, voor zoo ver het bij deze instructie niet is omschreven, ampele macht, en zijn alle autoriteiten, welke met Hem in aanraking komen, aan Hem krachtige medewerking en stipte gehoorzaamheid verschuldigd.

Voor eensluidend afschrift.
De eerste Gouvernements-Secretaris,
(w. g.) STORTENBEKER.

Bijlaag K.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende (naam en rang van den bestuurder) beloof plechtig:

ten eersten: dat ik Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettig Opperheer erkennen, en, als een teeken daarvan geene andere vlag voeren zal, het zij te land, het zij ter zee, dan de Nederlandsche;

ten tweeden: dat ik met rechtvaardigheid zal regeeren, de rust en vrede, in mijn rijk en met mijne naburen, handhaven, het welzijn des volks, de handel, nijverheid, landbouw en scheepvaart bevorderen zal;

ten derden: dat ik den handel in slaven met alle macht tegengaan, en menschen- en zeeroof beletten zal;

ten vierden: dat ik aan schipbreukelingen hulp verleenen, en gestrande goederen bergen en niet dulden zal, dat mijne onderdanen het niet doen;

ten vijfden: dat ik de onderdanen van het Gouvernement, die zich aan misdrijf schuldig hebben gemaakt, geene schuilplaats verleenen zal;

ten zesden: dat ik in geene staatkundige aanraking zal treden met vreemde mogenheden;

zullende ten slotte alle hier niet besproken punten, tusschen den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in Atjeh en mij (of het wettig bestuur van het land), overeenkomstig de bestaande toestanden en met inachtneming van de aloude instellingen worden geregeld.

Bijlaag L.

AKTE VAN ERKENNING.

Nademaal de vorst van..... op den..... des jaars..... zich aan het Nederlandsch gezag heeft onderworpen en de souvereiniteit van Nederland heeft erkend, en geteekend en bezegeld heeft de aan deze akte gehechte schriftelijke verklaring, zoo wordt voornoemde vorst

(naam en kwaliteit)

door mij in naam en van wege het *Nederlandsch-Indisch Gouvernement* plechtiglijk erkend in zijne waardigheid van..... zullende hij, zoolang de in bovenbedoelde verklaring aangegane verbindtenis door hem wordt nageleefd, in die waardigheid door het Gouvernement worden gehandhaafd.

Ten blijke waarvan hem deze akte van erkenning zoomede van

de bovenbedoelde door hem aangegane schriftelijke verklaring een exemplaar zal worden uitgereikt.

Aldus gedaan.

De Luitenant-Generaal, adjudant des Konings en staatsraad in buitengewonen dienst, militaire Opperbevelhebber en civiele Regeerings-Commissaris voor de tweede expeditie tegen Atjeh.

Bijlaag M.

PROCLAMATIE.

De Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, adjudant des Konings in buitengewonen dienst, Opperbevelhebber der land- en zeemacht tegen Atjeh, gevolmachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Brengt ter kennis van al de hoofden en onderhoorigheden in het rijk van Atjeh:

dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement het den Atjehers niet ten kwade duidt, dat zij ons hebben bestreden om hunnen grond te verdedigen en hunnen vorst bij te staan; dat zij echter thans, nu ze overwonnen zijn, den overwinnaar behooren te eerbiedigen en onze bevelen behooren op te volgen;

dat wij verlangen, dat ze de wapenen nederleggen, de versterkingen om de kampongs slechten, en ieder met vrouw en kinderen naar zijne verblijfplaats terugkeere ten einde zich weder te wijden aan de zorgen voor het dagelijksch onderhoud;

dat aan degenen, die gevolg geven aan dezen onzen uitdrukkelijken wil, geenerlei leed zal geschieden en het hun zelfs wordt vergund, hunne padie van het veld te halen, maar dat degenen die niet voldoen aan ons verlangen, verantwoordelijk gesteld worden voor de gevolgen.

Zoo is het.

Gegeven te Penajoeng, den 28^{en} Januari 1874
(10 Dzoelhadjie 1290).

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

Bijlaag N.

PROCLAMATIE.

De Luitenant-Generaal J. VAN SWIETEN, adjudant des Konings in buitengewonen dienst, Opperbevelhebber der land- en zeemacht tegen Atjeh, gevolmachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Geeft te kennen: Dat het volk van Groot Atjeh, na eene dappere verdediging en eenen hardnekkigen strijd, voor de Nederlandsche wapenen heeft moeten zwichten; dat het volk overwonnen, de Kraton veroverd, de Sultan dood is, en vele hoofden in den strijd zijn omgekomen;

dat het land derhalve door het recht van overwinning aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement behoort;

dat hij nu in het belang van handel, nijverheid en landbouw, welke de grondslagen zijn van de volkswelvaart, de gevolgen van den oorlog wenscht te doen eindigen, en daarom al de hoofden der drie sagie's en der onderhoorigheden uitnoodigt, van hunne onderwerping schriftelijk te doen blijken;

dat de blokkade zal worden opgeheven voor de staten, die van hunne onderwerping schriftelijke bewijzen hebben gegeven, en dat door hen den handel, behalve die van krijgstuig, kan worden hervat, onder voorwaarde echter, dat zij de Nederlandsche vlag voeren, en hunne schepen voorzien zijn van behoorlijke scheepspassen;

dat voortaan geene andere vlag, dan de Nederlandsche en die van bevriende mogendheden, zal worden erkend, en noch Atjehsche noch eigen vlag mogen worden gevoerd;

dat alle staten, die zich aan de nieuwe orde van zaken zullen hebben onderworpen, rekenen kunnen op de bescherming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en dat hun vrije uitoefening van godsdienst en het behoud der volksinstellingen wordt gewaarborgd; doch dat het rondloopen met wapenen hiervan zal zijn uitgezonderd;

dat echter zij die binnen redelijken tijd hunne onderwerping niet zullen hebben aangeboden, noch hunne gewone bezigheden en bedrijven zullen hebben hervat, als vijandig zullen worden beschouwd en zich en hunne onderhoorigen aan de vernieling van hunne kampong en andere vijandelijke handelingen zullen blootstellen.

Gegeven te Penajoeng, 31 Januari 1874 (13 Dzoelhadji 1290).

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

Bijlaag O.

Aan den Luitenant-Generaal W. J. KROOP.

Hooggeachte Generaal!

Sedert mijn terugkomst in het vaderland heb ik het zoo druk gehad, dat ik den mij door u zoo welwillend toegezonden overdruk uit *de Gids* van 1874, n°. 10, niet dadelijk de noodige aandacht heb kunnen schenken.

Uw oordeel over de beide Atjehsche expeditiën is zeer welwillend geweest. Dit was te wachten van iemand van uw kunde en rechtschapenheid.

Wil zoo goed zijn mijn dank daarvoor aan te nemen.

Zeer te recht wordt door u gezegd, dat het verkeerd is critiek uitte oefenen over wapenfeiten, die zoo pas zijn voorgevallen en die men dus nog maar oppervlakkig kent.

Ik voeg er bij dat ook dan, wanneer men ze beter kent, de critiek nog gewaagd en niet altijd juist is. Want daarvoor is ook de kennis noodig van vele bijzonderheden van militairen en staatkundigen aard, die dikwerf, zelfs voor de deelgenooten, een geheim zijn gebleven, maar natuurlijk van grooten invloed zijn geweest op hetgeen gedaan of nagelaten is. En wanneer men ze al kent, dan blijft het toch nog onzeker of eene andere handelwijze beter zoude zijn geweest, daar toch niemand weten kan, welke de gevolgen daarvan zouden zijn geworden.

Wie zal bijvoorbeeld kunnen zeggen, wat gebeurd zou zijn als de Kraton bij de eerste expeditie genomen ware geworden? Ik althans, die even goed als anderen een blik in dat verleden heb kunnen werpen, zou daarop geen bepaald antwoord durven geven. Men kan zekere wapenfeiten en handelingen van die expeditie critiseeren, maar of de toestand gunstiger zou zijn geweest, indien de Kraton genomen ware, — of we het doel van de expeditie, het sluiten van een tractaat, zouden bereikt hebben, — of we ons in den Kraton of in zijn nabijheid zouden hebben kunnen vestigen om de volgende drooge mousson af te wachten, — of we de gemeenschap met de zee hadden kunnen behouden, — en zoo neen, wat dan de positie van de expeditiënnaire macht zou zijn geworden, — zijn vragen die niet kunnen worden opgelost en toch van groot gewicht zijn bij het beoordeelen van die expeditie in haar geheel en niet bloot met opzicht tot de militaire feiten.

Wat ik hier zeg van de eerste expeditie is ook van toepassing op alle andere krijgsoperatiën en handelingen van het menschelijk leven in 't algemeen. Niemand kan weten wat de gevolgen zouden zijn geweest van handelingen, die niet hebben plaats gehad, en kan dus ook met geen zekerheid zeggen, dat een operatie beter zoude zijn geslaagd als ze op andere wijze ware uitgevoerd.

Omtrent de tweede expeditie is het meest welwillende oordeel, „dat zij niet is mislukt, doch ook slechts ten halve is gelukt.”

Hierover wensch ik een opmerking onder uwe aandacht te brengen.

Op den 12^{en} Mei 1873 is, door den Kommandant van het leger en chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië, een conferentie gehouden met de chefs van de 2de en 3de afdeeling van het Departement van Oorlog (Generaal-Majoor G. M. VERSPIJCK en kolonel E. H. W. UBBENS) en de hoofdofficieren, die bij de eerste expeditie tegen Atjeh zijn opgetreden respectievelijk als Opperbevelhebber, chef van den staf en kommandant van de artillerie, nl. de kolonels E. C. VAN DAALEN en A. W. EGTER VAN WISSEKERKE en de luitenant-kolonel H. G. BOUMEESTER, waarin is beraadslaagd over de sterkte en samenstelling der voor een tweede expeditie naar Atjeh te bestemmen troepenmacht.

De kolonel VAN DAALEN, aan wien het eerst het woord gegeven is, gaf als zijn meening te kennen, dat indien men zich bij de tweede expeditie, uit een krijgskundig oogpunt en als rechtstreeksch doel stelde vermeerstering van den Kraton (de hoofdversterking des vijands en verblijfplaats zijner bestuurders) en daarmede de bemachtiging van de hoofdplaats en haar onmiddellijke omgeving, om van daar uit naar de onderwerping des lands te streven, een troepenmacht, waarbij ± 6000 man geregelde infanterie, *zeer voldoende* zoude zijn. Wanneer men echter de dadelijke verovering en onderwerping van het geheele Rijk beoogde, zoude er zijns inziens een troepenmacht worden vereischt, die onze krachten te boven gaat.

De kolonel EGTER VAN WISSEKERKE verklaarde, omtrent het militaire deel eener tweede expeditie gelijke inzichten te koesteren als de kolonel VAN DAALEN; hij had gerekend, dat daarvoor 5 à 6000 man infanterie noodig zouden zijn.

De luitenant-kolonel BOUMEESTER was een gelijke meening toegedaan.

De Generaal-Majoor VERSPIJCK oordeelde, dat men zich voorzeker aanvankelijk geen uitgebreider plan mocht voorstellen, dan door kolonel VAN DAALEN het eerst was aangenomen.

Ook den Kommandant van het leger kwam dat denkbeeld juist voor. (Rapport van den Kommandant van het leger en chef van het Departement van Oorlog van Nederlandsch-Indië van 15 Mei 1873, n°. 30.)

De Raad van Nederlandsch-Indië heeft zich in hoofdbeginsel met deze beschouwingen vereenigd, doch wenschte dat de troepenmacht wat sterker werd genomen „omdat het beter is een bataljon te veel dan een escouade te weinig te hebben” (advies van 20 Mei 1873 n°. II). Ik heb mij echter met de aanvankelijk vastgestelde sterkte van 6000 man tevreden gesteld, omdat bij de vele aanhitsingen, die van Atjehsche zijde gedaan werden om Java en de buitenbezittingen in opstand te brengen, het mij niet raadzaam voorkwam Java te veel te ontblooten.

De samenstelling en de sterkte van de tweede expeditie naar Atjeh zijn dus berekend op het nemen van den Kraton, om daar vasten voet te krijgen en van daar uit naar de onderwerping des lands te streven.

Dit was dus het militaire doel en programma van de tweede expeditie en dat is ten volle uitgevoerd en wellicht meer dan dat.

Men kon n. l. bij het opmaken van dat programma niet weten, dat men in den Kraton geen middelen van verblijf voor een vaste bezetting zoude vinden, dat alles van den grond af zou moeten worden opgetrokken en er zooveel gewerkt zou moeten worden om de bezetting tegen een hardnekkigen en tot vrede ongezinden vijand te verschansen en vatbaar te maken om zijn onstuimigste aanvallen af te slaan, waarbij verzekerde gemeenschap met de zee niet mocht ontbreken.

De expeditionnaire troepen vonden in of buiten den Kraton niets wat tot bouw materiaal kon dienen. Alles moest van Padang of Pinang worden aangevoerd. Er waren ongeveer 4000 man militairen en niet-militairen onder dak te brengen met de daartoe behoorende onmisbare gebouwen. Er moesten magazijnen van allerlei aard voor de berging van levensmiddelen, van kleeding, van kazerneering, voor oorlogsbehoefden en munitieën, voor de genie en hospitalen voor ruim 500 zieken worden gebouwd. De grond moest op groote oppervlakte worden opgehoogd om niet aan overstroming te zijn blootgesteld; er moesten bruggen worden gelegd om meester te zijn van de beide rivieroeveren, wegen worden aangelegd voor de gemeenschap der verschillende posten, versterkingen worden gebouwd om de gemeenschap met de zee te behouden.

Dit heeft veel arbeid gekost en moest voor het invallen van den regen gereed zijn. De hoofdmacht kon, gelegerd zooals zij was, niet langer blijven dan tot het einde van den droogen mousson en dit nog bezwaarlijk door het toenemende getal zieken, maar zij kon ook niet aftrekken voordat de vestiging van de achterblijvende bezetting zoodanig verzekerd was, dat zij met vertrouwen aan eigen krachten kon worden overgelaten en de volle overtuiging kon worden medegenomen, dat zij zich staande zou kunnen houden, wat de vijand ook mocht beproeven om haar te verdrijven.

Kan iemand, die een besef heeft van de zware verantwoordelijkheid die hieromtrent op mij rustte, in gemoede en naar overtuiging meenen, dat ik mij van de vervulling van dien plicht, om welke reden ook, mocht laten aftrekken? De zekerheid van de achterblijvende bezetting, haar veilige gemeenschap met de zee was, na de gebleken onmogelijkheid om vrede te sluiten, het eenige en het voornaamste object, dat voor geen ander van minder belang mocht achterstaan.

De ondervinding had reeds geleerd, hoe weinig beteekenend het nut was van offensieve bewegingen, ondernomen met het oogmerk om den vijand uit den omtrek te verdrijven. De gevechten van 12 en 15 Februari hadden aan het oogmerk niet voldaan, omdat wij niet in staat waren het veroverde terrein bezet te houden, zonder te kort te doen aan de uitvoering van het zoo even genoemde hoofddoel, n. l. den Kraton in geduchten staat van tegenweer te brengen en de gemeenschap met de zee te verzekeren. Als we de veroverde dorpen niet bezetten konden en ze ook niet in de asch wilden leggen, hetgeen toch het oogmerk niet kan zijn van den overwinnaar die het veroverde land in beheer wil nemen en de be-

woners tot onderdanen maken, dan leidden de offensieve bewegingen tot niet veel meer dan verlies aan tijd, die beter aangewend kon worden aan de voltooiing onzer vestiging, en tot verlies van bloed en menschenlevens, die niet nutteloos mochten worden ge- waagd.

De uitkomst leert dagelijks, dat ik wel heb gedaan de beschikbare krachten te gebruiken voor onze duurzame vestiging in den Kraton en de verzekering van de gemeenschap met de zee. Daaraan heeft kolonel PEL thans zijn veiligheid en vrijheid van handelen te danken; daardoor heeft hij alle aanvallen van den vijand kunnen afslaan, hem groote verliezen kunnen berokkenen en de overtuiging geven, dat al zijn pogingen om ons te verdrijven vruchteloos zijn, terwijl hij tevens de troepen, die niet volstrekt noodig zijn voor de verdediging van den Kraton, heeft kunnen aanwenden om zijn positie meer uitbreiding te geven.

Had de hoofdmacht in anderen geest gehandeld, dan zij gedaan heeft, dan zoude de achterblijvende bezetting niet veel meer dan een ledigen Kraton hebben gevonden, en al de werkzaamheden moeten verrichten, die nu door gezamenlijke krachten zijn uitgevoerd; zij zou in haar bewegingen belemmerd zijn geworden en minder dan thans aan haar bestemming hebben kunnen voldoen. De brave kolonel PEL erkent dit zelf in een brief, dien ik onder dagteekening van den 20^{en} Augustus van hem gekregen heb.

Het weekblad „Pro-Patria” zond mij in Indië zijn nummers 45 en 47, vermoedelijk om kennis te nemen van de daarin voorkomende artikelen: „Generaal-Majoor G. M. VERSPYCK” en „De Atjeh-interpellatie.” Het eerste zal ik buiten beschouwing laten, omdat het personaliteiten betreft, die ik niet te beantwoorden heb en ook niet meer behoef te beantwoorden, omdat, wat over mijn beleid gezegd wordt, door de opvolgende omstandigheden reeds is tegengesproken. Wellicht zal de redactie, die blijkens een noot de minder gunstige, eerst als voorbarig beschouwde zienswijze door latere berichten bevestigd acht, van haar oordeel ook reeds zijn teruggekomen.

Het oordeel in N°. 47 voorkomende is welwillender, maar ik kan daarom toch niet instemmen met de volgende woorden:

„Een afdoend resultaat is nog niet verkregen, en in zoover dit van deze krachtig toegeruste expeditie verwacht werd, is de uitslag een teleurstelling te noemen.” De schrijver vergoelijkt die woorden door er op te laten volgen: „maar er is een goede grondslag gelegd, waarop met kracht kan voortgearbeid worden.” Dit is juist en ik ben hem dankbaar daarvoor, maar als ook het eerste gedeelte juist is en van deze expeditie meer verwacht werd dan verkregen is, dan is dit toch de schuld niet van de uitvoerders, noch van de Bevelhebbers, maar van hen die òf niet goed onderricht waren omtrent de verwachtingen die gekoesterd mochten worden, òf niet goed hebben onderzocht wat het plan was, dat uitgevoerd moest worden. Ik zelf heb nooit een ander plan gehad dan den Kraton, en met dezen vasten voet in Atjeh te nemen, en dan verder te zien wat te doen stond. Het sluiten van een tractaat met den

Sultan en het vestigen van een Nederlandschen ambtenaar, gedekt door een voldoende bezetting, om het weder niet nakomen van het tractaat te voorkomen, was het staatkundige desideratum, maar de mogelijkheid dat het tractaat niet gesloten zoude worden en de Sultan de wijk naar het binnenland zoude nemen, werd daarbij altijd als waarschijnlijk voorzien, in welk geval wij ons met een soliede vestiging zouden moeten tevreden stellen.

Dit is door het nemen van den Kraton en de plaats gegrepen vestiging volkomen bereikt. Waar is dan nu de teleurstelling? Zij bestaat niet voor hen die met het oogmerk van den oorlog en met hetgeen in de gegeven omstandigheden te bereiken was, bekend zijn. Men noeme eens een oorlog in onze Indische bezittingen, waarvan de uitslag beter en spoediger is geweest. Ik weet er geen te noemen dan wellicht die van Bali en Boni, maar daar hebben wij ons niet blijvend gevestigd. De oorlogen van Java, West- en Oostkust van Sumatra, Westkust en Zuid- en Oostkust van Borneo, hebben allen jaren geduurd, wij zijn te Atjeh slechts maanden bezig en hebben er reeds groot succes behaald. Zijn de Franschen gelukkiger geweest in Algerië, in Cochin-China? Of de Engelschen in hun koloniën?

Wij hebben te Atjeh te doen met een volk, dat niet alleen dapper en oorlogzuchtig is, dat nimmer door een ander volk overheerscht is geworden, maar ook van oudsher den roem van een krijgshaftig volk heeft verworven. Dat het met dat verledene achter zich niet spoedig van zijn onafhankelijkheid afstand doet, is te natuurlijk om er verwonderd over te zijn, en zulks te meer daar het in traditioneelen haat tegen ons is groot gebracht, omdat de Nederlanders sedert 1666 stuk voor stuk het Atjehsche gebied hebben ingekrompen en aan het hunne hebben gevoegd.

Van zijn krijgshaftige geaardheid sprak de admiraal BEAULIEU in 1618 reeds volgenderwijze:

„De Achemmers hebben sedert de heerschappij van dezen vorst (ISKANDER MOEDA) d' achtung verkregen van de beste krijgslieden van geheel Indië te zijn, inzonderheid te land. Zij kunnen grooten kommer en arbeid doorstaan en goed spitten en delven, gelijk in het beleg van Queda bleek, en inzonderheid in dat van Deli, hetwelk een sterke plaats is, en van een man verdedigd werd, die door zijn dapperheid zoo hooge achtung had verkregen, dat de Portugeezen zelve veel van hem hielden, in voege dat de stadsvoogd van Malakka hem bezocht, en gezien hebbende hoe hij deze plaats had versterkt, tot degenen, die hem vergezelden zeide, dat hij geloofde, dat de Koning van Achem eerder Malakka dan Deli zou winnen. Doch de Koning van Achem zelf daarbij zijnde, maakte zich binnen korten tijd meester daaraf, door middel van de groote loopgraven, daar hij d'aarde in dier voege voor hem deed werken, dat hij met weinig verlies, schoon de Portugeezen zich met de genen van Deli gevoegd hadden, en hen met raad en daad hielpen, binnen den tijd van zes weken de plaats vermeesterde. Ze zijn sober en behelpen zich met weinig. Zij hebben bijna geen ander voedsel dan de rijst

daar de genen die rijk zijn, een brok visch met eenige kruiden bij doen, en die daar een gebrade of gezode hoen voor een geheele dag heeft, moet een groote heer zijn. Zij zeggen ook dat hun land, zoo er twee duizend Christenen in ware, binnen korten tijd van ossen en gevogelte ontbloot zou zijn."

Evenmin als ik het voorafgaande oordeel van „Pro-Patria” heb kunnen beamen, kan ik toegeven, wat hij in hetzelfde n°. 47, doch onder reserve zegt: „dat er in de berichten en het journaal van Generaal VAN SWIETEN een en ander voorkomt, dat doet twifelen of er niet wel eens te bedachtzaam, te weinig doortastend gehandeld is, maar wij willen er dadelijk bijvoegen, dat dit op zichzelf nog niet tot afkeuring van iemands beleid mag voeren. Vooral de groote moeilijkheden, die te overwinnen waren, mogen niet uit het oog worden verloren” enz. Ik voor mij zie in bedachtzaamheid voor een Bevelhebber, wien groote belangen zijn toevertrouwd, eer een lofrede dan een verwijt en beklag mij over deze verdenking niet. Onbedachtzaamheid, roekeloosheid zijn in de meeste gevallen geen militaire deugden in een Opperbevelhebber.

Maar ik begriip niet hoe men het bewijs van te *veel* bedachtzaamheid, en te *weinig* doortasting heeft kunnen putten uit de berichten of het journaal van verrichtingen, die slechts in groote trekken vermelden, wat er belangrijks gedaan is, doch niet in de bijzonderheden treden, wier kennis m. i. onmisbaar is om het bewijs van te groote bedachtzaamheid of te weinig doortasting te kunnen vinden.

Mij dunkt, dat uit den geheelen samenhang van hetgeen verricht is het tegendeel had kunnen blijken. Als toch binnen 47 dagen na de landing, in een land en op een terrein als dat waar we ons bevonden, en met een vijand tegenover ons als wij te bestrijden hadden, met geen andere hulpmiddelen dan die we zelf aanvoerden en slechts met groote moeite aan wal konden krijgen, *) strijdende met een dapperen vijand, die ons den weg sloot, en een vreeselijke ziekte, die onze beweging belemmerde, gekweld door de zorgen voor het onderhoud der gezonden en de verpleging van vele zieken, die het onderhoud der gemeenschap met de vloot onvermijdelijk maakten, zorgen die in alle landen, maar vooral in de tropische van het hoogste gewicht zijn om het wegsmelten der legers te voorkomen, loopgraven makende, batterijen bouwende, bruggen slaande, magazijnen oprichtende, legerplaatsen verschansende en logies voor den troep daarstellende, tevens benoodigdheden van allen aard aanvoerende, levensmiddelen, kampement en hospitaalbenoodigdheden, geschut, munitien en materialen voor genie en andere werken, afwisselend vechtende en den vijand uit al zijne stellingen verdrijvende; — wanneer dit alles hand aan hand gaat en den vijand na 47 dagen van zwaren arbeid en inspanningen zijn hoofdversterking ontnomen;

*) Zoolang we geen meester van de rivier waren, moest alles door de branding aan strand worden gebracht, waardoor in weinige dagen 20 sloepen en 3 vloten verloren gingen.

zijn hoofdmacht verslagen en uiteengedreven is, waar ligt dan het bewijs, dat er te weinig doortastend gehandeld is? Denkt de schrijver van „de Atjeh-interpellatie” dat ons legerkamp een Capua was en wij reden hadden den tijd te verbeuzelen? Neen, onze zorgen waren niet gering en onze inspanningen zoo hoog opgevoerd als met den geheelen samenhang der werkzaamheden bij dag en bij nacht mogelijk was.

Een der grootste resultaten van deze expeditie is wellicht geweest de spoedige onderwerping van vele onderhoorige staten aan de Nederlandsche heerschappij. Het schijnt echter, dat men dit hier te lande van geen groote beteekenis heeft geacht. „Pro-Patria” denkt er gunstiger over en releveert dit, wanneer hij zegt: „dat hij er een blijk in ziet dat er vrees voor onze macht is, en dat de indruk van hetgeen onze troepen deden, daar niet zoo gering wordt geacht als bij sommigen hier te lande het geval is.” Men heeft dus hier te lande geen besef gehad van het gewicht dezer onderwerping, noch van het beleid, van den tact, het geduld en de gematigdheid die noodig waren om die onderwerping en de erkenning van den Koning der Nederlanden als wettigen souverain te verkrijgen, waarbij onze zeeofficieren belangrijke diensten hebben gedaan. Die onderwerping heeft, in mijn oog, nog grooter gewicht dan zelfs het welwillend oordeel dat „Pro-Patria” daaraan hecht. Behalve de moreele en materiele verzwakking die Groot-Atjeh er door geleden heeft, is die onderwerping m. i. een gevolg geweest van het besef 1°. dat de stand van zaken aldaar hopeloos en niet meer houdbaar was; 2°. dat de conditie der onderhoorigheden beter zal zijn onder de Nederlandsche dan onder de Atjehsche heerschappij.

Dat dit laatste zoo zijn zal, lijdt geen twijfel, maar om het ingang te doen vinden bij de bevolking der betrokken staatjes, die nog op lagen trap van beschaving staat, weinig verkeer met het buitenland heeft, en door traditiën grooten nationalen haat tegen ons gevoelt, was de groote zwaarigheid.

Zouden wij die onderwerping wel zoo spoedig verkregen hebben, indien wij te Atjeh gehandeld hadden zooals men mij verweten heeft niet te hebben gedaan, als wij er hadden gebrand, geplunderd, gemoord en het land in een woestijnschapschapen? Ik geloof het niet en meen dat het eer is door dit te hebben nagelaten, dat wij de onderwerpingen hebben verkregen, die hebben plaats gehad. De oorlog en de hulp, die de onderhoorigheden aan den moederstaat brachten, hebben het onderlinge verkeer zeer vermeerderd, en door hetgeen in Groot-Atjeh is waargenomen, verdween grootendeels de kwade naam, die ons was gegeven, want de wijze hoe wij handelden, is natuurlijk naar de onderhoorige staten overgebracht. Door ons humaan stelsel van oorlogvoeren heeft men de Nederlanders de eer niet kunnen onthouden van te zijn even humaan als dapper en onoverwinbaar. De vrees, dat wij wreede, zelfzuchtige en ruwe meesters zouden zijn, ging verloren en mijn zoo gewraakt stelsel gaf ons meer kracht en invloed, dan wij zouden bekomen hebben, als ik gedaan of toegelaten had, wat men mij verweten heeft te hebben nagelaten.

Ik begrijp niet dat in een land als het onze lieden kunnen gevonden worden, die in strijd met de beginselen van het volkenrecht, dat een beschaafd volk toch ook op minder beschaafde vijanden behoort toe te passen, in strijd zelfs met de bepalingen van het militaire Crimineel Wetboek, dergelijke eischen kunnen doen.

Ik stel er roem in, dat in dezen oorlog geen bloed nutteloos vergoten is en dat hij met humaniteit is gevoerd. Het geheele Nederlandsche volk kan zeggen, dat geen enkele smet van wreedheid, woestheid of vernieling aan onze wapenen kleeft. Ik meen, dat dit voor de eer van ons volk niet zonder waarde is. Maar ook de geheele onderwerping van de Atjehers zal er des te gemakkelijker en spoediger door worden. Wij hebben immers in hun harten het gevoel van wraak niet gekweekt en, zoo het bestaat, niet aangewakkerd, doch eerder uitgedoofd. Het is een afgezaagd gezegde, dat men ruwe en onbeschaafde volken alleen door de vrees kan regeeren. De ondervinding, die we ter Sumatra's Westkust hebben opgedaan, bevestigt die leer niet, en wij hebben op de Atjehers toegepast, wat de ondervinding ons daar geleerd heeft de beste weg te zijn, om het volk met onze heerschappij te verzoenen. Noch RAAF, noch ELOUR hebben in dat gewest hunne snelle veroveringen kunnen handhaven; ze zijn allen door opstanden verloren gegaan, terwijl DE STRUERS tusschen deze beide vijf jaren het land in rust heeft gehouden, met geen grootere macht dan 10 officieren en 500 man, en dat wel in het tijdstip van den Java-oorlog, toen de Padries weten konden, dat hij geen versterking kon bekomen. Na hem kwam weder een lange periode van oorlog en opstanden, en duurzame rust ontstond eerst toen geheele en volle toepassing was gegeven aan de mildere regelen van bestuur, die door den Commissaris-Generaal VAN DEN BOSCH zijn voorgeschreven. Vrees is een slecht middel van bestuur in de handen van Christenen op Mohamedanen toegepast; zij is niet vol te houden zonder van gruwel tot gruwel en van opstand tot opstand te geraken. Ons passen slechts rechtvaardige en milde regelen van bestuur.

Wat zou dat aangeprezene stelsel ook gegeven hebben, op de Atjehers toegepast? De massa der bevolking bezit weinig waarde in huisraad, in kleeding en bedrijfsgereedschappen, kortom wat zij aan roerende goederen bezit is gering, zooals blijkt uit het gemak, waarmede de woningen worden leeggedragen als het gevaar nadert. De grootste waarde bestaat in bouwgrond, in vee en in de woonhuizen, die bij de massa echter ook niet veel waard zijn. Als nu deze vernield en verbrand worden, ontnemt men de bevolking dan niet voor lang den lust, het aanlokkelijke om naar haar dorpen terug te keeren? Wat zal zij er doen? De grond is onbebouwd, de huizen zijn verbrand, zaden en akkergereedschap zijn er niet. Men stoot aldus de bevolking van zich af, in stede van ze tot zich te trekken, wat toch het voornamelijk doel van den veroveraar moet zijn. Ik spreek nu niet eens van de beginselen van het moderne volkenrecht, dat een dusdanige handelwijze veroordeelt, maar slechts van

het weinig nut dat die onmenselijkheid hebben zou, en van haar gevolgen die zich tegen ons zelve zouden keeren.

Men heeft het ook verkeerd gevonden, dat ik het nadeelige gevecht van den 16^{en} April niet heb doen hervatten of — zooals onkrijgskundigen zeggen — de nederlaag niet heb gewroken, in andere woorden: voor een doelloos wapenfeit het leven en het bloed van eenige brave officieren en eenige tientallen brave soldaten niet heb willen wagen. Is dan een Bevelhebber verplicht zich zonder goede gronden in krijgsverrichtingen te laten slepen, die hij niet goed vindt en die met zijn algemeene plannen strijden? Wanneer een onderhoorige in gevaar is, hem te helpen, hem te ondersteunen en uit het gevaar redden: ja; maar een reeds geëindigd gevecht te hervatten om een nederlaag te herstellen, die op den algemeenen stand van zaken geen invloed heeft: nimmer. Dit gevecht, met overmacht hervat, zoude waarschijnlijk wel met succes bekroond zijn geworden, maar het zoude offers hebben gekost, die een Bevelhebber niet mag brengen voor een oogmerk dat uit een krijgskundig oogpunt zijn plannen niet bevordert. Dat die versterkte kampong daar lag met vele andere daarachter en daarneven, was wel bekend, maar het viel niet in de bedoeling die aan te tasten en ons in een reeks van gevechten tegen goed verdedigde kampongs te wikkelen, waarvan noch het gevolg, noch het einde te overzien was, maar die zeer zeker vele verliezen zouden hebben gekost en behaalde voordeelen in gevaar konden brengen. Wat zou het veroveren van die ééne kampong gebaat hebben als de andere ongemoeid waren gebleven? En tegen allen de wapenen te keeren was niet raadzaam; evenmin was het nemen en in de asch leggen van de kampong, die niet bezet kon blijven, de offers waard, die er voor gebracht hadden moeten worden.

Het hervatten van den aanval zou ook den schijn hebben gehad, alsof daarmee een verkeerdheid ware gesanctioneerd, en dat mocht ook niet geschieden. Mijn voorbeeld zal, vertrouw ik, niet verloren gaan, maar voor chefs, die in gelijke omstandigheden komen, tot leering dienen, dat zij bevoegd, ja verplicht zijn naar eigen oordeel en zelfstandig te handelen en voor het herstellen van een ongelukkig afgeloopen, maar niet volstrekt noodig wapenfeit geen menschenlevens mogen wagen, indien het met hun inzichten niet overeen te brengen is, kortom dat zij den zedelijken moed moeten hebben de verdwaalde meening van anderen te trotseeren, als zij overtuigd zijn, dat zij, daaraan toegevend, het algemeen belang niet bevorderen.

Als wij nu ten slotte het resultaat in beschouwing nemen, dat de tweede expeditie naar Atjeh heeft behaald, mogen wij dan ook niet de inlijving van het rijk bij het gebied van Nederlandsch-Indië in rekening brengen? Dit was niet in het staatkundig programma van den oorlog opgenomen. De instructie was: sluiten van een tractaat en handhaving van de integriteit van het rijk. Maar de omstandigheden hebben toegelaten verder te gaan en het land bij Nederlandsch-Indië in te lijven. Hierdoor zal in de toekomst beter

dan door het sluiten van een tractaat en de handhaving van de integriteit des rijks onder een Sultan, aan het staatkundig oogmerk van den oorlog — Atjeh te brengen in de richting der beschaafde Staten — voldaan worden en daardoor vele moeilijkheden worden voorkomen, terwijl het ons meestef van geheel Sumatra zal hebben gemaakt.

Is het dan nog wel juist, geachte Generaal, het er voor te houden, dat de expeditie slechts ten halve is gelukt?

Dat de oorlog nog lang zal kunnen duren, vrees ik niet. Inlanders schikken zich spoedig in het onvermijdelijke en dat zal te Atjeh ook het geval worden. Maar men heeft mij zoo dikwerf optimisme verweten, dat ik Mierbij niet zal blijven stilstaan en het aan de toekomst zal overlaten mij gelijk te geven. Men zou echter, waar men mij optimisme verweet, de waarheid meer nabij zijn gekomen, als men mij ervaring van Indische, vooral van Sumatrasche aangelegenheden had toegekend, en met deze de bevoegdheid wat beter dan anderen daarin een helderen blik te werpen.

Ik eindig, waarde Generaal, met u nogmaals te bedanken voor uw welwillend oordeel, en u te verzoeken, wat ik hier gezegd heb, niet uitsluitend voor een „oratio pro domo” te houden. Mijn eigenliefde is niet gekwetst door een beleefde critiek en ik acht mij ook niet in allen opzichte volmaakt. Ik geef deze toelichtingen meer bijzonder voor de eer van het expeditionnaire leger, land- en zee-macht, en de eer van ons land.

Wij zijn over het algemeen te nederig en doen onze landgenooten niet altoos naar eisch recht wedervaren. Partij- en ijverzucht zijn dikwerf oorzaak dat belangrijke gebeurtenissen worden verkleind of te gering geacht. Wij hebben, alles te zamen genomen, door dezen veldtocht een groot resultaat verkregen, dat hoog geprezen zoude zijn, indien het door een ander volk ware behaald. Onze landgenooten zijn er echter niet mede tevreden en versmaden uit partijzucht wat eene schoone bladzijde in de geschiedenis van onze koloniale staatkunde en Indische oorlogen zal geven.

Ik pas dat natuurlijk niet op u toe, hooggeachte wapenbroeder, die steeds de eer van ons land en van onze krijgsgeschiedenis zoo hoog hebt opgehouden. Maar gij weet toch, beter nog dan ik, hoe de politiek en de partijgeest invloed hebben gehad op de beoordeeling van hetgeen dit jaar in Indië belangrijks door onze wapenen is uitgevoerd.

Geloof mij, waarde Generaal, hoogachtend

Uw Dw. Dienaar,

J. VAN SWIETEN.

's GRAVENHAGE, 17 October 1874.

Bijlaag P.

Aan de officieren en minderen van de zee- en landmacht uitmakende de tweede expeditie tegen Atjeh.

De veldtocht loopt ten einde. Het naderende regenzaizoen laat niet toe offensieve operatiën op groote schaal uittevoeren, noch eene zoo aanzienlijke macht, als op dit oogenblik vereenigd is, onder dak te brengen, te proviandeeren en van de noodige magazijnen te voorzien.

De hoofdmacht moet winterkwartieren betrekken en het behouden der gewonnen stelling toevertrouwen aan eene vaste bezetting, die daarvoor voldoende sterkte bezit, zelfs, om wanneer het noodig zal zijn, de verdediging door offensieve bewegingen te ondersteunen.

Alvorens te scheiden en uitéentegaan heb ik een aangenamen plicht te vervullen, door allen, zonder onderscheid van wapen, landaard of rang mijne tevredenheid, vooral mijnen dank, te betuigen voor de uitmuntende diensten, die gij aan Koning en Vaderland hebt bewezen.

Wanneer wij aan het verrichte denken sedert den dag der inscheping, dan mogen wij met zelfvoldoening daarop nederzien. Reeds dien dag begon de strijd met eene vreeselijke ziekte, die gedurende vijf maanden is volgehouden, talrijke offers heeft gekost, en toch niemand's moed heeft doen bezwijken.

Gij hebt de vijandelijke hoofdmacht verslagen, en hoewel het volk nog weigerachtig blijft zich te onderwerpen, zal onze gematigdheid na de overwinning, en onze vaste wil om het met mildheid en rechtvaardigheid te besturen, het de oogen doen openen en zich eindelijk bij het onvermijdelijke doen nederleggen.

Allereerst breng ik mijnen dank aan de zeemacht voor de uitmuntende diensten, die zij bewezen heeft. Ik zal mij niet aanmatigen daarover in bijzonderheden te treden, wat meer tot de bevoegdheid van haren waardigen Bevelhebber behoort. Doch dat kan en mag ik zeggen, dat de verrichtingen der zeemacht in alle opzichten voor onze operatiën eene onmisbare, eene niet te ontberen, hulp zijn geweest, zonder welke ons streven en onze pogingen vruchteloos zouden zijn gebleven.

Van de landmacht heeft de infanterie een uitmuntenden geest en krijgstucht aan den dag gelegd. Zonder deze hadden wij de schitterende uitkomsten niet behaald, welke deze veldtocht heeft opgeleverd, noch bij zoovele vermoeiende veiligheidsdiensten, de werken kunnen voltooiën, die noodig waren, om met minder verlies den vijand zijne talrijke versterkingen en zijn goed versterkten hoofdzetel te ontveldigen.

De artillerie is niet minder dan de infanterie een toonbeeld geweest van krijgstucht en korpsgeest. Zij heeft haar ouden roem met eere gehandhaafd, terwijl veld- en vestingartillerie hebben gewedijverd om hunne taak loffelijk te volbrengen. Zij hebben het veld- en positiegeschut uitmuntend bediend en waren onder alle omstandigheden steeds den zwaarsten arbeid te verrichten. Al heeft

Nederlandsch-Indië op geen tweede voorbeeld te wijzen van een oorlog, waarbij het positiegeschut een voorname rol had te vervullen: onervarenheid heeft de vestingartillerie hier niet aan den dag gelegd.

De genie en de compagnie mineurs en sappeurs, kweten zich eveneens voortreffelijk van hunne taak, en waren onvermoeid, ondanks het afmattende klimaat in het verrichten van zwaren arbeid, niet zelden onder het bereik van het vijandelijke vuur. Aan hen hebben wij de daarstelling te danken van de sterke positiën, die op Atjeh's bodem zijn opgericht.

De geneeskundige dienst, hoewel eene taak van anderen aard te vervullen hebbende, stond niet achter bij andere wapenen waar gevaren te deelen en inspanningen noodig waren. Wie zal de toewijding vergeten, door de officieren van gezondheid aan den dag gelegd, bij het verplegen van choleralijders of het leggen van het eerste verband aan gekwetsten, zelfs onder het vijandelijke vuur; hunne activiteit en de flinke regeling van de ambulancediensten, waardoor de gekwetsten, na het gevecht, binnen weinige uren, naar de drijvende hospitalen konden worden vervoerd? Ook het mindere hospitaal-personeel, verdient lof voor de zorg en de toewijding, waarmede het zijne taak vervulde, gekwetsten en besmettelijke zieken met gevaar voor het eigen leven verzorgde.

De militaire administratie, die bij een leger een bescheidene doch uiterst moeilijke, en niet te min gewichtige rol te vervullen heeft, is, in deze gewesten, wellicht nimmer in zulke moeilijke omstandigheden geweest, als in dezen veldtocht, zoowel wat de talrijkheid der te voeden monden, als andere voorzieningen betreft. Het strekt haar tot bijzonderen lof, dat er aan de voeding des troeps nimmer iets ontbroken heeft, en alle korpsen op den vereischten tijd het hen toekomende bekomen hebben. De goede regeling van den administratieven dienst, de goede verzorging des troeps is de grondslag geweest van den uitmuntenden geest die gedurende den geheelen veldtocht is waargenomen en heeft de gezondheid van den soldaat, in weerwil zijner afmattende werkzaamheden en diensten, staande gehouden.

De cavalerie heeft vele goede diensten bewezen en die met ijver uitgevoerd. Vooral verdient het vermelding, als een voorbeeld voor toekomstige veldtochten, dat de ruiters, maanden lang, het groene voeder voor hunne paarden zelf hebben gefourageerd, zonder dat er eene klacht gehoord is, of een paard gebrek heeft gehad.

Allerminst mag ik zonder melding laten de voortreffelijke diensten van de bevelvoerende officieren, hunne staven, den algemeenen staf en de verkenningbrigade. Vol toewijding ter plaatse waar gevaren te vinden waren, en geen inspanning schuwende, hebben zij de algemeene leiding gemakkelijk gemaakt, den Opperbevelhebber op de meest volledige wijze ter zijde gestaan en een ruim aandeel aan het succes van den veldtocht gehad.

Eindelijk breng ik hulde aan de ambtenaren van den burgerlijken dienst, de militaire auditie, de posterijen, de geestelijken en het

Roode kruis. Evenals die van het leger waren hunne diensten, wat zij wezen moesten en is door niemand daarin te kort geschoten. Zij, die tot het Roode kruis behooren, hebben die instelling bij het leger lief doen krijgen.

Door van elk wapen en dienst afzonderlijk melding te maken wil ik doen uitkomen, dat enkele wapens alleen de overwinning niet hebben beslist, maar dat allen daartoe, naar evenredigheid van hunne bestemming hebben bijgedragen.

Onze achterblijvende wapenbroeders zullen gewis den goeden geest blijven onderhouden, die tot dus ver is aan den dag gelegd, en in hunne goed versterkte stellingen de aangevangen taak voortzetten. De bevolking zal dan het vruchteloze van het verzet inzien, en, door haar materieel belang gedreven, moeten eindigen met de wapenen nederteleggen. Onze wapenbroeders zullen dan de pacificatie van het land voltooien en zich op nieuw aan het vaderland verdienstelijk maken.

Reeds zijn verschillende onderhoorige staten tot de erkenning van Nederland als Opperheer toegetreden, te weten: aan de Westkust, al de staatjes ten noorden van Troemon tot en met Wylah; aan de Noordkust, Gighen met Endjoeng; aan de Oostkust, Edi Soengei Raja, Pasei en Kurtei, terwijl Tamiang spoedig volgen zal.

Na het vertrek der hoofdmacht gaat de leiding der militaire en politieke aangelegenheden over op den kolonel L. J. H. J. PEL, met de titulatuur van militaire tevens civiele Bevelhebber te Atjeh.

Gegeven in het hoofdkwartier te Penajoeng, den 20^{en} April 1874.

De Luitenant-Generaal, adjudant des Konings in buitengewonen dienst, Opperbevelhebber en Regeerings-Commissaris der tweede expeditie tegen Atjeh.

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

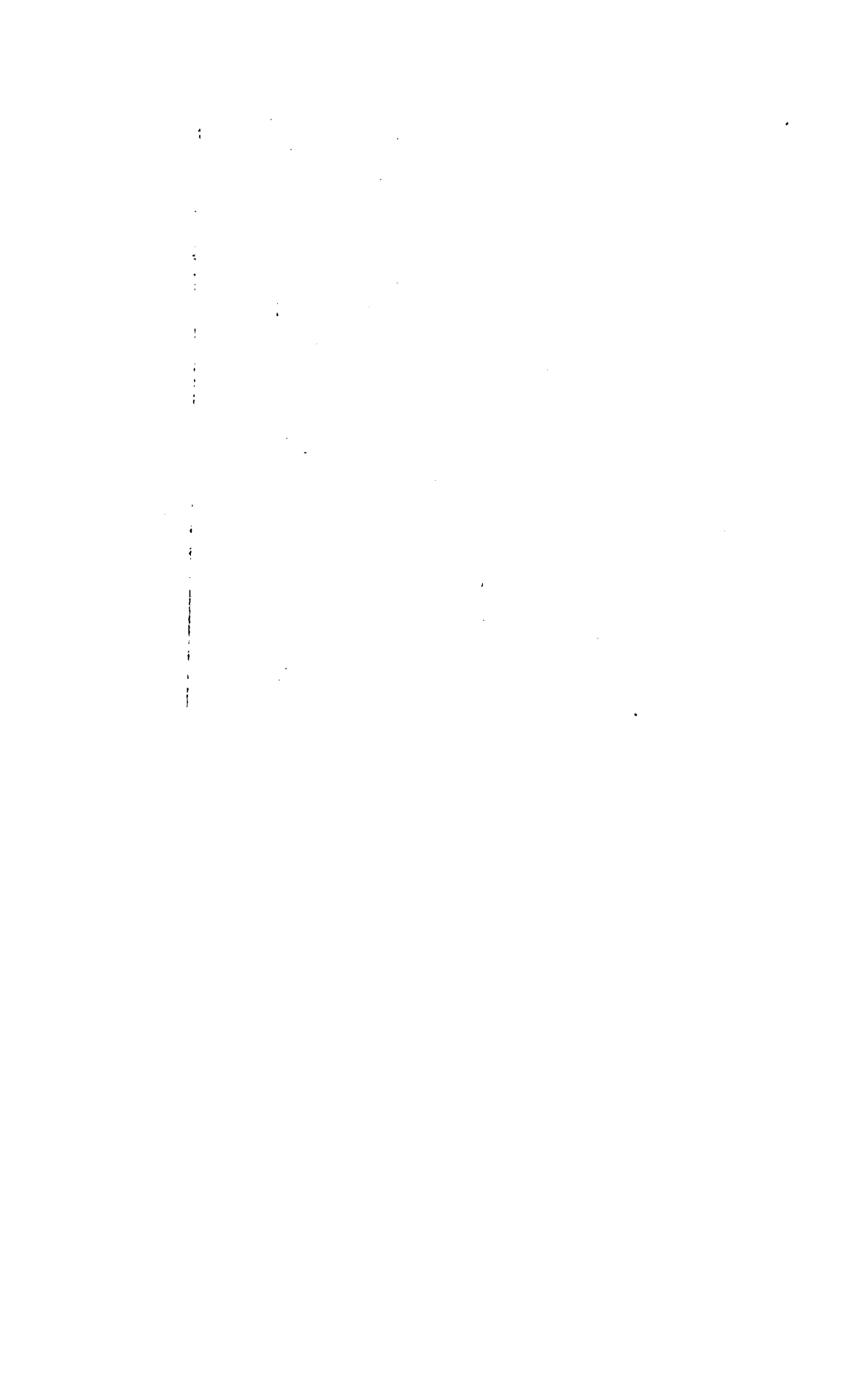

E R R A T A.

Blz.	20,	reg.	9 v. ond.	staat: Pakek	lees: Pakik
"	20,	"	8 "	" Fibang	" Tibang
"	23,	"	13 "	" voor	" vóór
"	38,	"	1 der noot	" sauvait	" saurait
"	59,	"	12 v. bov.	" Madaloni	" Maddaloni
"	65,	"	9 "	" vestingen	" vestigingen
"	75,	"	7 v. ond.	" genie-barakken	" genie barakken
"	80,	"	3 v. bov.	" evacuatiën	" evacuatiën
"	115,	"	10 v. ond.	" bladz. 88	" bladz. 100
"	128,	"	8 "	" " 77	" " 90
"	169,	"	15 "	" den brandfakkel	" de brandfakkel
"	170,	"	de noot	" MANSJOER SHAL	" MANSJOER SHAH
"	197,	"	9 v. bov.	" waardig gemaakt.	" waardig gemaakt."
"	214,	"	8 "	" opgraven	" ingraven
"	234,	"	5 v. ond.	" die voorbedachtelijk	" die, welke voorbedachtelijk
"	238,	"	8 v. bov.	" midicijnen	" medicijnen
"	301,	"	17 "	" den Atjehers	" der Atjehers
"	307,	"	6 v. ond.	" middelen	" transportmiddelen
"	325,	"	12 v. bov.	" beteekend	" beteekent
"	338,	"	3 "	" wenscht	" wenschte
"	351,	"	12 "	" Bœket Sebong	" Boekit Sebong
"	422,	"	15 "	" em	" en

Kampong

AART

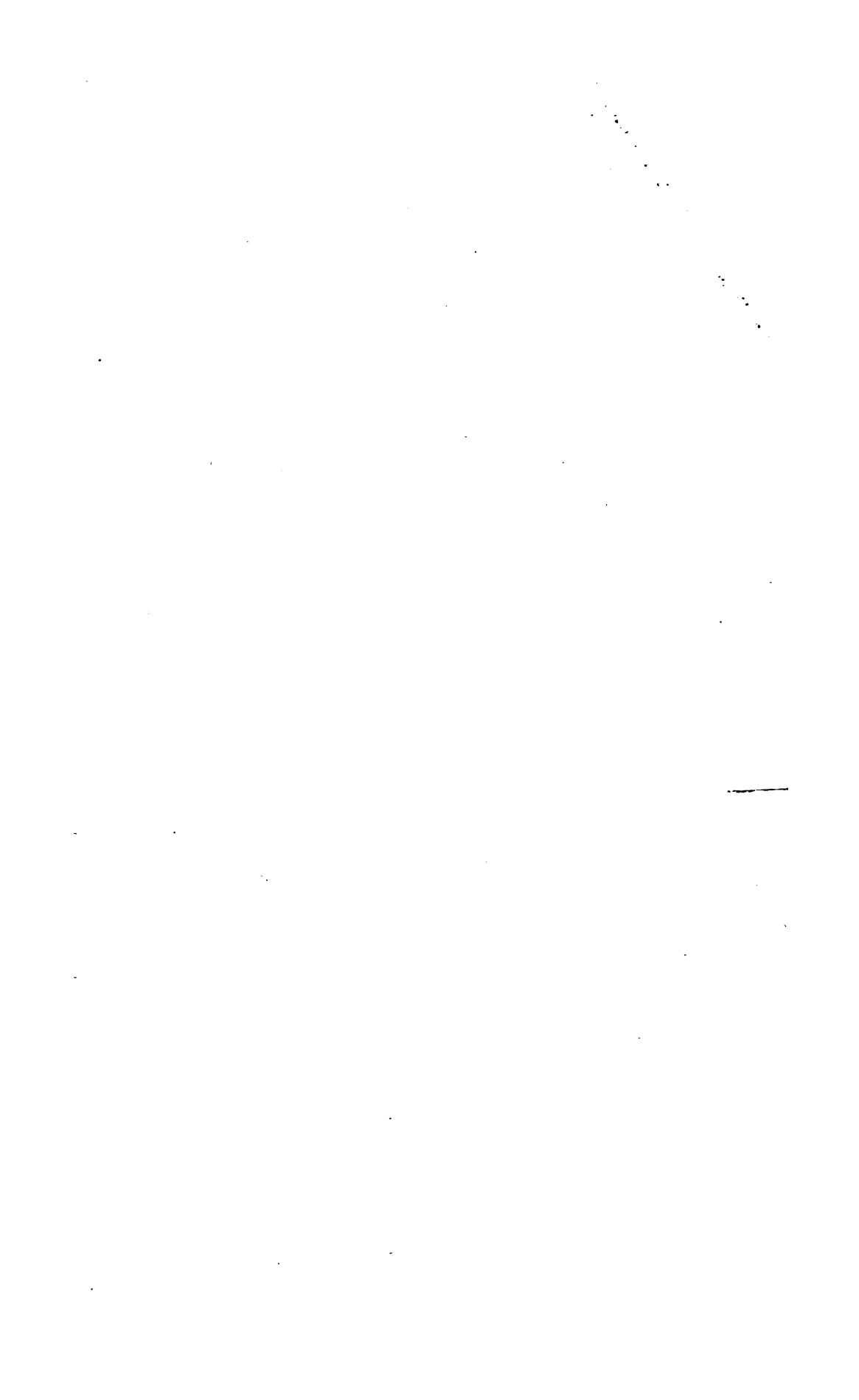
AN DEN

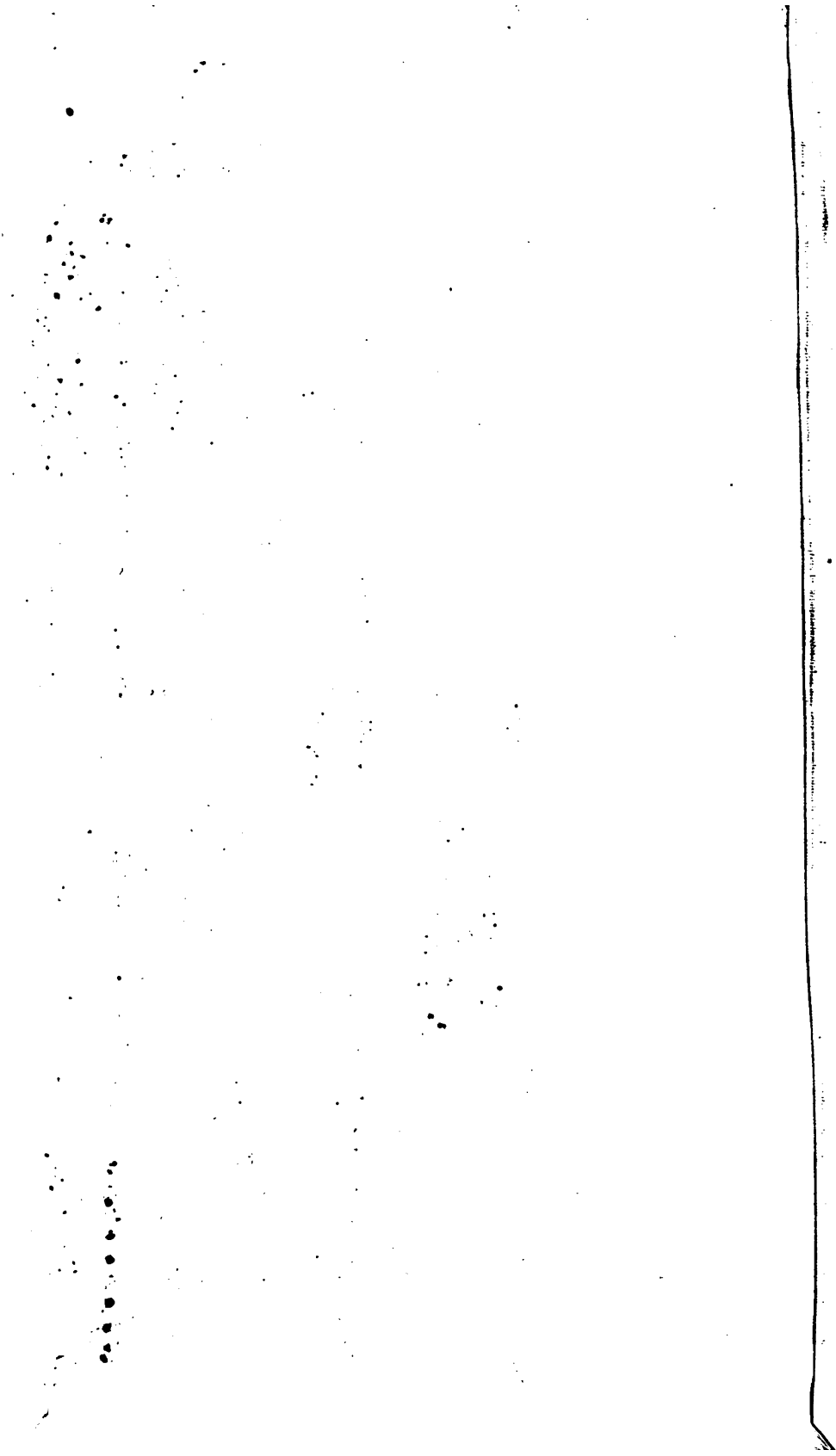
ATON.

K^r Mardpatie

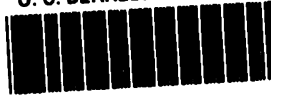

U. C. BERKELEY LIBRARIES

C045415155

